تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامہ متعلم العصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الشہید الایوبی

القندھاری السلیمان خیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر

مکتبۃ القراءۃ والتجوید

کاسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

Maktaba Tul Ishaat

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ و دعوت
آڈیو دروس	مناظرے	تمام فنون

maktaba.tul.ishaatofficial@gmail.com

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسیر ایوبي پښتو اتم ټوک
مؤلف .... الحاج مولنا محمد عبید الله الایوبي الکندهاري
السلیمانخیلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي
کمپوزر .... حبیب الحق حقاني (مینګل)
ټایپ .... حقاني کمپیوټر اداره
نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجوید کانسي روډ کوټه
د چاپ ځای .... لاهور پاکستان

یو نظر دې خوا

هیڅ یو مسلمان هم په قرآن مجید، احادیثو یا د فقهي په کتابو کې په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پورې د کتابو تر لیکلو وروسته تصحیح نه زیاته پاملرنه کوي، چې ددې په وجه زموږ کتابونه معیاري دي، خو بیا هم بنده بنده دی، یو نه یو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کې یا په یوه جمله کې ځنې صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرینو څخه دا خواست دی چې که ستاسي تر نظر داسې غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونیسئ، تر څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کې د هغې تېروتنې اصلاح وسي

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي انزل القرآن، ليكون هداية للانس والجان. والصلوة والسلام على رسوله محمد النبي الامي الذي هدانا سبل الرشد والايمان.

وبعد: دا يو خلانده حقيقت دى چي د ټولو علومو سرچينه قرآن مجيد دى، او ټوله مروجه علوم طالبان د قرآن مجيد په اسرارو او حکمتونو باندي د پوهېدلو لپاره وايي، لکه چي شاعر وايي:

جميع العلم في القرآن لكن
تقاصر عنه افهام الرجال

الله تعالى لره دي حمد وي چي دا دى ستاسو د مستجابو دعاګانو په وجه د قرآن مجيد نهمه سپاره "قال الملأ" او لسمه سپاره "واعلموا" له چاپه ښخه راووتل.

او حضرت ايوبي مدظله العالي هم الحمدلله د تفسير وکار ته خپل ټوله وختونه وقف کړي دي، او نور ټوله مصروفيتونه او مشاغل يې ورته پرې ايښي دي، څو ځرنګه چي حضرت ايوبي په هفته کښي څومره ليکي، سمدستي يې مونږ هم ورسره ليکو او

جميع الحقوق محفوظة

جميع حقوق الملكية الادبية والفنية محفوظة لمكتبة القرائة والتجويد كوئته باكستان و يحظر طبع أو تصوير أو ترجمة أو إعادة تنضيد الكتاب كاملا او مجزأ او تسجيله على أشرطة كاسيت أو إدخاله على الكمبيوتر او برمجته على اسطوانات ضوئية إلا بموافقة الناشر خطياً.

Copyright ©
All rights reserved
Tous droits reserves

Exclusive rights by Maktabatul-Qiraat i waltajweed Quetta - Pakistan. No part of this publication may be translated, reproduced distributed in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

الطبعة الاولى

١٤٢٩ هجري - ٢٠٠٨ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد
شارع كانسي كوئته - باكستان
رقم الهاتف ٠٨١٢٨٨٥٥٣٥-٠٣

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

Scanned by CamScanner

چاپ ته یې چمتو کوو

دا تفسیر ایوبي ولې ځنډېږي؟

او دا حقیقت هم ستاسي په وړاندې ایږدو، چې حضرت ایوبي چې څرنګه څه لیکلي سمدستي یې موږ په کمپیوټر باندې لیکو داسي نه ده چې حضرت ایوبي مدظله العالي ټوله تفسیر لیکلی دی او موږ یې په کرار کرار چاپوو، بلکې څرنګه چې دده لخوا تفسیر پوره کېږي فوراً یې وچاپ ته اماده کوو، خو ددې ټولو کارونو تر شا ستاسي دعاګاني هم دي، که چېري حضرت ایوبي د نوې کالو په عمر کښې لیکل کوي او بالکل د صحت او جوړتیا په حالت کښي دی، او همدارنګه موږ ته الله تعالی د لیکلو او چاپولو توفیق راکوي، نو دا ستاسي همکاري ده چې له دعاګانو څخه مو نه هېروئ.

د تېرې ورځي خاطره

تېره ورځ چې و ملاقات ته ورغلم، نو یې راته وویل چې دعاګاني کوه چې د ژوند دا یو ارمان مي خدای ﷻ پوره کړي، ولې چې زما هم داغه یو ارمان دی نور ارمانونه مي خدای ﷻ پوره کړي دي.

نو مي په خواب کي ورته وویل چې دا هم د خدای تعالی توفیق او د عامو مسلمانانو دعاګاني دي، ولې چې ستا د عمر خلګ چې ستا همزولي دي هغه ټوله یا خو د ضعف په حالت کي دي، او یا یې حواس باطنه ؤ او یا یې حواس ظاهره ؤ کار پرې ایښي دی او یا یې ورته خواب ویلی دی.

خو تاسي چې الحمدلله ټوله حواس ظاهري او باطني مو هم کار کوي او هم یې تر اوسه پوري په ضعف نه پوهېږئ، نو دا یو روښانه دلیل دی چې خدای تعالی د خپلو بندګانو د لارښوونې او رهنمایي کار در څخه اخلي.

نو حضرت ایوبي مدظله العالي او همدارنګه د مکتبة القرائت والتجوید کارکونکي هم خپل له دعاګانو څخه مه هېروئ.

والسلام

ستاسي ورور قاري فضل الحق حقاني

د مکتبة القرائت والتجوید ناظم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي وفقني لتفسير الاجزا الثمانية للقرآن المجيد والفرقان الحميد والصلوة والسلام على سيد المرسلين محمد وعلى آله وصحبه اجمعين وقد حان وقت تفيسر الجزء التاسع وارجو من فضله العميم ان يوفقني لتفسير هذا الجزء بالخير والصحة والسلامة بحرمة القرآن العظيم وبحرمة سيد المرسلين عليه من الصلوات اكملها ومن التسليمات اشرفها وعلى آله وصحبه اجمعين، اللهم بفضلك وكرمك وفقني لتفسير جميع القرآن بالصحة والسلامة واجعله خيراً باقياً الى يوم القيامة انه تعالى على كل شئ قدير وبالاجابة جدير، وشرعت في تفسير هذا الجزْ بعد صلوٰة الفجر من يوم الجمعة (۱۵) شهر جمادي الثاني من شهور سنه ۱۴۲۸ هجري قمري وبلغ عمري اذ ذاک الى (۹۰) او اقل منه او اكثر.

بيت

ودر ياب ته دا خلېږم د قرآن — په توفيق العزيز الرحمن

كه جهول يم كه ظلوم يم په عصيان — په اميد سره د فضل د رحمن

زما د عمر سرمايه به دا تفسير وي — كه پوره كړي العزيز الرحمن

روز محشر هركس حاضر ميشود تصوير جانان دربغل

ما نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن در بغل

كه عاصي يم كه فاسق يم كه فاجر — وخدمت ته د تفسير يمه حاضر

وقد ورد في الحديث الصحيح النبوي ان الله قد يؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر، واظن ان اكون انا ذالك الرجل الفاجر ومع ذالک باب الرحمة العامة من الله ﷻ مفتوحة وباب التوبة للعصات مكشوفة ورجا الشفاعة من سيد المرسلين يوم القيامة معلومة، ومع كل تلك الامور ورد في الحديث الصحيح النبوي ان الله ليستحي من ذى الشيبة المؤمن ان يعذبه او كما قال وانا مومن حقا وغاية ذى الشيبة ايضاً.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الٰهی یا الٰهی یا الٰهی ندارم جز امیدت تکیه گاهی
زکن موجود کردی جمله عالم کرم کن برمن گم کرده راهی
ندارم طاعت مقبول درگاه بجز اشک ندامت آه آهی
بحق و حرمت فرقان اعظم مرا از ذنب خود کن عذر خواهی
ندارم تو شها راه قیامت بجز شرمندگی وروه سیاهی

مناجات بدرگاه قاضی الحاجات

الٰهي عبدک العاصي اتاکا مقراً بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذاک اهل وان تطرد فمن یرحم سواکا

بیت

اے بادِ صبا مدینے میں مصطفیٰ کو ہم غریبوں کا سلام کہنا
نہیں ہے بجز تمھاری بس میرا اتنا پیام کہنا

آئے ہم مثل بلبل سیر گلشن کرچلے
دیکھ مالی باغ اپنا ہم تو اپنے گھر چلے

درویش وايي: چي عالم ته خصوصاً ومؤمن ته عموماً لازم ده چي همت لوړ وساتي او صرف وحطام الدنيا ته يې مبذول نه کړي لانها فانية. بلکې مقصود عمده خپل دار آخرت وګرځوئ او هغه کار ته همت خپل مبذول وګرځوئ چي يوم القيامة يې تو بنه وي. مرزا غالب وايي

همت بلند دار که نزد خدا و خلق باشد بقدر همت تو اعتبار تو
آنانکه ذره وار بصورت محقر اند فردا زخیال وناز بفردوس نه گرند

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ
۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

رب يسر وسهل ولا تعسر وتممه بالخير

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ

وويل هغه اشرافو او رئيسانو هغه كسان چي كبر يې كاوه له قبول څخه د قول د شعيب، له قومه څخه دده، وشعيب عليه السلام ته رادا لدعوته لهم الى الايمان والتوحيد.

پوه سه: چي دا جمله مستانفه ده "ملا" مشتق دی له "ملئ" څخه چي معنا يې ډکوالی دی، نو اشرافو او رئيسانو ته په دې ملا وايي چي د خلګو زړونه ددوی له هيبت څخه ډک وي. او لفظ يې مفرد او معنا يې د جمعي ده لکه قوم او رهط. دا خبره هلته ملا وکړه چي مواعظ بليغه د شعيب عليه السلام په باره کي د توحيد وغيره له ده څخه واورېدله.

لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا

قسم په خدای ﷻ چي موږ به وباسو تا او هغه كسان چي ايمان يې له تا سره راوړی دی زموږ له قريې او وطن څخه، او يا به تاسي داخلېږئ بېرته زموږ په دين کي يعني يو ددې دوو كارو به خامخا كېږي يا اخراج يا عود زموږ په دين کي.

پوښتنه: شعيب عليه السلام خو ددوی په ملت او دين کي نه و لان الانبيا يستحيل عليهم الكفر، نو دوی څرنګه دی مخاطب کړی په عود سره؟

ځواب: بعض مفسران وايي چي "الذين آمنوا" خو ددوی په ملت يعني شرك کي داخل وه، نو هغو ته يې تغليب ورکړی او نسبت د عود يې وشعيب والذين آمنوا ته وکړی. او بعض مفسران وايي چي عاد په معنا د صار دی ای لتصيرون وتدخلن في ملتنا.

پوه سه: چي "والذين آمنوا" عطف دی پر كاف د "لنخرجنك" او يا شعيب لفظ معترض بين المتعاطفين. او نسبت د اخراج چي يې اولاً وشعيب ته وکړی وروسته والذين آمنوا تنبيه پر دې ده، شعيب اصل دی په اخراج يا عود کي او والذين آمنوا يې تبع ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: له دې آيت مبارک څخه دا معلومه سوه چي د متکبرو او متجبرو کسانو عادت استعلاً ده پر بې چاره ګانو، او يا ددوی عادت دی چي ان يخرج الاذل، ولي چي ددوی په دماغو او زړو کي د دنيا کبر او د استغنا سرکښي وي وحب الدنيا الذي رأس كل خطيئة كما ورد في قول الصادق المصدوق ﷺ، نو ځکه خدای ﷻ دغه کسان سبب د هلاک د قومو او قريو ګرځولي، قال الله تعالی "اذا اردنا ان نهلک قرية امرنا مترفيها ففسقوا فيها الآية" حافظ وايي.

ايمن مشو زعشوه دنيا که اين عجوز... مکاره می نشيند ومحتاله ميرود

درويش وايي: چي صاحب د روح المعاني په ځواب کي د سوال سابق علی قولهم او لتعودن آه چي دا قول جاري پر ظن د کافرانو د قوم شعيب و، ولي چي شعيب ﷺ دمخه تر نبوت پر دوی انکار نه کاوه، نو ددوی دا خيال ؤ چي شعيب زموږ پر ملت دی، نو ځکه يې لتعدن ورته وويل، او بل ځواب روح المعاني دا راوړی چي دا خبره بناً ده پر تلبيس د رئيسانو پر خلګو چي شيعب دمخه زموږ په دين ؤ، او يو بل ځواب چي هغه هم روح المعاني راوړی دی او ډېر په زړه پوري او محقق ځواب دی هغه دادی چي دا آيت پر طريقه د هغه آيت دی چي خدای پاک وايي "الله ولي الذين آمنوا يخرجوهم من الظلمات الى النور والذين کفروا اولياءهم الطاغوت يخرجونهم من النور الى الظلمات" ولي چي اخراج خو هم دخول سابق غواړي په دواړو ځايو کي، او سره ددې چي اخراج له ظلمات څخه د کفر ونور ته خو په ايمان مؤمن اصلي کي نسته. او داغه رنګه اخراج له نور څخه وه ظلماتو د کفر خو په کافر اصلي کي نسته. لکن چونکه هر يو د مؤمن اصلي او د کافر اصلي قدرت درلودی مؤمن اصلي پر کفر لکونه مختار آو چون مؤمن اصلي سره د قدرته پر کفر ايمان مختاره کړی په توفيق د خدای ﷻ، نو ګويا خدای ﷻ دی راوه ايستی له تاريکيو څخه د کفر ممکن له وه نور ايماني ته. او داغه رنګه کافر اصلي چونکه قدرت پر نور ايماني درلودی لکونه مختاراً من عنده تعالی لکن چونکه ده کفر مختار کړی نو ګويا طاغوت او شيطان دی راوه ايستی له نور ايماني ممکن څخه و ظلماتو ته د کفر، غور کول په کار دی ځواب ډېر دقيق او تطبيق د مانحن فيه يعني او لتعودن آه پر هغه ځواب مذکور ادق دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كٰرِهِيْنَ

شعیب علیه السلام ورته وویل که څه هم موږ په جبر او زور سره د کراهت زموږ عود وملت ته ستاسي وي.

قانون نحوي: هر ځای چي په قرآن مجید کي وروسته تر همزه د استفهام حرف عطف یا واو یا فا یا ثم راسي، همزه خو د پاره د انکار دی او حرف عطف خو تر همزه دمخه پر یو شي نه سي عطف کېدای. ولي چي د همزه صدارت فو تېږي نو معطوف علیه به یې د مقام سره مناسب محذوف او مقدر وي. والتقدیر هکذا اتعیدوننا في ملتکم لو کنا طائعین وهذا هو المعطوف علیه المقدر، ولو کنا کارهین وهذا هو المعطوف.

سوال: تا خو دا خبره په خپل تفسیر کي نور ځایونه هم کړې ده، نو تکرار ته ددې خبره څه ضرورت و؟

ځواب: هو! دا خبره ما دمخه هم کړې ده. لکن تکرار یې په سبب ددې دی چي طالبانو او مطالعه کوونکو د تفسیر ته دا ښه ټینګ او مقرر سي، ولي چي ډېرو طالبانو بلکي بعض امامانو دا قانون تر اوسه نه دی اورېدلی.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِيْ مِلَّتِكُمْ

نو به موږ پر خدای جل جلاله دروغ ویلي وي که چېري موږ عود وکړو ستاسي وملت ته. یعني ما خو تاسي ته ویلي وه چي زه نبي د خدای یم او زه یې امر کړی یم چي تاسي ته تبلیغ د توحید د خدای جل جلاله وکړم، نو که زه بالفرض والتقدیر عود ستاسي وه ملت ته د شرکت وکړم، نو هغه دمخه خبري چي ما تاسي ته دمخه کړي دي، هغه نو ټوله ما پر خدای جل جلاله دروغ ویلي وه.

بَعْدَ اِذْ نَجّٰنَا اللّٰهُ مِنْهَا

وروسته تر دې چي خدای پاک موږ ته نجات را په برخه کړی وَ ستاسي له ملت څخه

پوه سه: چي ځواب د شرط محذوف دی په دلیل د ماقبل یعني قد افترینا آه، او کلمه د افترینا که څه هم ماضي ده لکن دلته په معنا د مضارع ده، ولي چي عود که وي خو آئینده به وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ

ای ما صح و ما ثبت لنا چي مونږ به ګرځو په ملت ستاسي.

درویش وايي: چي په دې عبارت سره شعیب علیه السلام خپل او د اصحابو اظهار د استقامت وکړی پر اسلام او اجتناب عن الشرک. لکن چونکه په دې اظهار کي شبه د نفس د تذکیه او د ملګرو وه او اظهار د خوف د مایؤل الیه الامر نه ؤ لان الخاتمة مستورة، دستي د تدارک اظهار وکړی په دې قول سره.

إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّنَا

مګر که خدای جل جلاله اراده زمونږ د خذلان وکړي "لان الکفر بمشیته تعالی یضل من یشآء ویهدي من یشآء لامرد لمشیته تعالی.

فائده: استثنا دلته مفرغ ده مستثنی منه یې محذوف دی یعني في حال من او وقت من الاوقات الا حالة مشیته تعالی ذالک او وقت مشیته تعالی ذالک ای العود الی ملتکم.

درویش وايي: چي انبیاً علیهم الصلوة والسلام په اجماع سره مامون العاقبة دی لکن مع هذا دوی تزکیه د نفس نه کوي او کارونه تول حتی کفر او اسلام وه مشیت ته د خدای جل جلاله سپاري ولهذا ورد في دعا سید المرسلین صلی الله علیه وسلم یا مقلب القلوب ثبت قلبي علی دینک.

درویش وايي: چي صاحب د روح البیان ددې استثنا داسي ترجمه کړې ده چي شعیب علیه السلام د ربنا لفظ ووایه او عنوان د ربوبیت د خدای جل جلاله یې ذکر کړی تنبیه یې پر دې وکړه چي مشیت د خدای جل جلاله د ارتداد دده محاله ده قطعاً. لکن دا توجیه دده ضعیف ده علی مامر من توجیه الاستثنا علی رائ المحققین فافهم هداک الله.

وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا

او فراخه دی رب زمونږ از روی علم.

پوهه: چي "علما" منصوب دی بنا پر تمیز دی چي د مخه فاعل ؤ او تقدیر یې داسي دی چي "وسع علم ربنا کل شئ" نو حاصل ددې آیت دادی چي خدای جل جلاله خبر دی په حالاتو د بندګانو او په ما یؤل الله امر العباد من الکفر والایمان وبالعکس، په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حدیث کې د بخاري او مسلم داسې راغلي دي قال رسول الله ﷺ "الذي لا اله غیره" قسم په خدای ﷻ چې یو ستاسې عمل کوي په عمل د اهل النار حتی چې دده او د اور تر منځ یو ګز ځای پاته وي مګر په نېږ د خدای ﷻ جنتي لیکل سوی. نو هغه کتاب سبقت پر وکړي، نو بیا دی عمل مختاره کړي د اهل الجنة یعنی ایمان راوړي او عمل صالح مختاره کړي. نو جنت ته داخل سي.

درویش وایي: چې عکس یې کېدای سي کما جا ایضاً في کتاب البخاري فتامّل في عکسه.

عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا

خاص پر خدای ﷻ دی توکل زموږ چې پر ایمان مو ثابت ولري. او یقین مو پر خدای ﷻ ډېر کړي. او د اشرارو او د کفارو له شر څخه مو وساتي. بیا چې شعیب علیه السلام د قوم له ایمان څخه نا امیده سو، نو په مناجات د رب العالمین سره یې شروع وکړه.

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾

اې زموږ خدایه ته حکم او قضاوت وکړې زموږ یعنې شعیب واتباعه او په منځ کې د قوم زموږ یعنې الکفار په حق فیصله سره چې محق او مبطل سره جلا کړي او ته اې خدایه خیر د حکم کونکو او د فیصله کونکو او د قضاوت کونکو یې. سعدي شیرازي وایي.

چون فرو آید بلایی دفعی　　　جز تضرع نبود دیگر دافعی

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾

او وویل هغه رئیسانو چې کافران وه له قوم څخه د شعیب علیه السلام یعنې وخوارې طبقې ته د قوم که چېرې تاسې متابعت وکړئ شعیب په دین کې دده او خپل دین شرک پرېږدئ په تحقیق تاسې یاست په دغه وخت کې په تاوان کې، ولې چې تاسې بدل کړی خپل هدایت چې شرک دی، ددوی په زعم په ضلالت د شعیب ددوی په فاسدو فکرو سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يوه سه: چي په دې آيت کې قسم محذوف سته چي لام موطئه د قسم دلالت پر وکړي او بل ان شرطيه سته چي دا دواړه جواب غواړي. نو "انكم اذاً لخاسرون" ساد مسد د دواړو د جواب ده ومثله في القرآن كثير.

يوه سه: چي دا جمله يعني "قال الملأ" عطف ده پر هغه جمله "وقال الملأ الذين استكبروا الآية" دا خبره دوی هلته وکړه چي کلکوالی د شعيب عليه السلام ومن معه من المؤمنين يې وليدی او اشراف د قوم د شعيب عليه السلام ويرېدل چي خواره طبقه د قوم د شعيب متابعت ونه کړي په دين کي دده د پاره د نفرت د خوارې طبقې له دين څخه د شعيب عليه السلام پر طريقه د توکيد قسمي لئن تبعتم الآية.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾

نو دوی ونيول زلزلې. قال الكلبي رحمه الله نو دوی وګرځېدله په خپله مدينه او وطن کي ټوله مړه.

يوه سه: چي ابن عباس رضي الله عنه او نور راويان د واقعې وايي چي يوه دروازه د جهنم خدای پاک پر دوی را خلاصه کړه. نو ډېره سخته ګرمي پر دوی مسلطه سول. چي تنفس ددوی به بند سو نه سايې فائده ورته کول او نه د غسل اوبو فائده ورته کول. نو دوی په زېر خانو يا په غارو د غرو ننوتل. نو هغه ځايونه به د پر تاوده وه تر دباندې. نو دوی ټوله ولوی دښت ته وتښتېدل. نو خدای پاک يوه وريځ پيدا کړه چي ددوی د سرو سايه وان سوه او ښه يخ باد هم چلېدی. نو يو وبل ته يې سره ناري کړې چي راسئ ښه يخ پيدا سو او ښه يخ باد هم چلېږي. نو دوی چي ټوله سره غونډ سوه "رجالهم ونسائهم. صغيرهم وكبيرهم" نو خدای پاک له وريځي څخه پر دوی باندې اور ورباشه يعني د اور باران شروع سو. نو ټوله وسوځل سوه.

پوښتنه: کلبي رحمه الله خو وويل چي زلزله پر شروع سوه؟

ځواب: دا دوه روايته منافات نه سره لري ولې چي هم د اور باران شروع سو او هم زلزله. د زلزلې فايده دا وه چي پر مځکه کښېنې او يوې او بل ځوا ته ونه ځغلي. او قتاده رحمه الله وايي چي شعيب عليه السلام نبي ؤ د اصحاب الايكة او د اهل مدين دواړو. نو اصحاب الايكة په اور ېدلو د اور خدای پاک هلاک کړه چي يوم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الظلة يې بولي ورځ د هلاک ددوی، او پر اهل مدين زلزله او صيحة د جبرائيل مسلطه سوه فهلکوا جميعاً.

درویش وايي: چې دا جمع د روایاتو په زړه پوري ده، هلاک د قوم د شعیب، او هغه روایت چې جریري کړی دی چې اووه ورځې پر دوی باد چلېدی او بیا پر دوی ګرمي مسلطه سوه کمامر، بیا دوی له لېري څخه یو غر ولیدی دو غره ته پناه ورووړه تر غره لاندې ښې ولې او چینې وې، نو دوی تو له تر غره لاندې سره جمع سول، نو خدای پاک غر پر راوه نړاوه فذالک یوم الظلة.

درویش وايي: چې ددې قول نه د دمخه روایاتو سره جمع ممکنه ده او په صحیح نقل د ثقاتو ثابت دی والعلم عند الله تعالى.

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا

هغه کسان چې تکذیب یې د شعیب عليه السلام کاوه داسې وګرځېدل ګویا دوی په خپل وطن اقامت او استوګنه نه وه کړې یعنې استیصالاً هلاک سوه.

بوه سه: چې عرب وايي "غنيت بالمكان اذا اقمت به والمغاني المنازل مفردها مغنى" الذين سره د صلې مبتدأ ده "كان لم يغنوا الخ" یې خبر دی.

فائده: الذين كذبوا آه" جمله مستانفه ده لبیان شوم قولهم لنخرجنک یا شعیب والذين آمنوا معک من قريتنا آه.

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ

بل استيناف دی لپاره د بيان د عقوبت د قول اخير ددوی یعنې او لتعودن في ملتنا آه، والمراد چې شعیب عليه السلام او من معه ددوی ملت ته نه ورواوښتل چې دوی به نو خاسرین وای، بلکې اعدا د شعیب عليه السلام خسر الدنيا والآخرة سوه، د دنیا خسران هلاک بالاستیصال سو، او د آخرت خسران يې اوسېدل په دوزخ کې ابد الآبدين.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ

نو روی ګرداني وکړه شعیب عليه السلام چې ولاړ و ددوی په منځ کې چې پر دوی عذاب نازل سو، او شعیب عليه السلام وویل چې ای قومه زما والله ما تاسې ته په

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

تحقیق رسول وکړه د رسالت د خدای زما. یعنی ما ارسلت به من التوحید وترک الشرک وغیرهما ولهذا جمع لفظ الرسالات. او نصیحت مې درته وکړی.

یوه سه: چې دا خبره شعیب علیه السلام له جهته د شدت غم وکړه پر هلاک د قوم بیرته یې پر خپل ځان انکار وکړی یعنی تأسف پر هلاک د قوم نو زه څه غم او غصه کوم پر هلاک د قوم چې کافران وه. ولې چې کافران اهل ددې نه دي چې سړی غمجن سي پر هلاک د هغو. ولې چې مستحق د داسې عذاب استیصالي وه. وفي المثنوي المعنوي.

چون شوم غمگین که غم شد سرنگون   غم شمابودید ای قوم حرون
کژ مخوان ای راست خواننده بین   کیف آسی خلف قوم ظالمین

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ إِلَّآ أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾

او مو نه دی استولی په یوه قریه کې (قریه عام لفظ دی ښار او کلي دواړو ته وایي) "من نبي" د "من" لفظ زائد دی د پاره د تاکید د نفي او دلته دا محذوف دی "وکذب اهلها" یعنې چې تکذیب د هغه اهل د قریې "الا اخذنا"

یوه سه: چې "الا" استثناً مفرغ ده من اعم الاحوال. والمعنی ما ارسلنا في قریة من القری المهلکة نبیاً من الانبیاً في حال من الاحوال. مو نه دی استولی په یوه قریه کې چې هلاک سوي وي اهل ددې یو نبي له انبیاو څخه په هیڅ حال کې د احوالو مگر په داسې حال کې چې مونږ نیولي دي اهل د هغې قریې په بأساً سره یعنې په مسکنت او فقر سره او په ضراً سره یعنې په امراضو سره یا د خپل ځان یا د اهل او اولاد. د هغه قریې اهل شاید او دپاره ددې چې دوی به عجز مختاره کړي او ذلیل به سي. او د کبر او استغناً من امر الله عزوجل کالي به وکاږي او د نبي امر او نهي به قبول کړي.

فائده: له دې آیته دا ښکاره سوه چې ځینې علماً چې وایي چې لفظ د "عسی، کاد او لعل" چې په قرآن کې راسي واجبة الوقوع هغه کار چې په هغه کې دا دری لفظه استعمال سوي وي غلطه ده. ولې چې په دې آیت کې لفظ د لعل استعمال سو او تضرع د کافرانو واجبة الوقوع نه سوه کما لایخفی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ

وروسته چي موږ بدل کړو سیئه یعني فقر او ناجوړي په حسنه سره یعني په فراخي د رزق او جوړوالي د بدن، او په بارانو وغیره.

يو سه: چي دوه امره چي خدای پاک پر کفارو راولي د امتحان لپاره په دواړو شیانو سره یعني سیئه او حسنه حتی چي دوی ډېر سي ازروی عدد النفوس والاموال، نو دوی دا امتحان الهي نه بولي او دعوت د ایمان ته یې نه بولي بلکي دوی وایي رسېدلی وپلرو او نیکه گانو ته زموږ ضرآ او سرا یعني دا د زماني عادت دی چي گاهي سرا نازل سي او گاهي ضرا پر هل د زماني ونسوا خالق الارض والسما یعني دا ضرا او سرا زموږ ابتلا او امتحان نه دی له طرفه د خدای ﷻ.

يو سه: چي سختي، فقر او مرض ته سیئه وایي، ولي چي دا سړی په غم کي اچوي، او فراخي ته رزق او جوړوالي ته حسنه وایي، ولي د هغې د خوشالي اثر پر انسان محسوس کېږي، ورنه د سیئه اصله معنا فعل قبیحه دی، والله تعالی منزه عن الفعل القبیح.

فائده: سیئه او حسنه له هغو الفاظو څخه دي چي ذکر د موصوف یعني فعلة نه غواړي نه په حال کي د افراد او نه د جمع خواه دوی صفت د اعمالو واقع سي او که د حالت من الرخا والشدة. يو شاعر وايي:

عفوا من بعد اقلال وکانوا		زمانا لیس عندهم بعیر

يو سه: چي اعفا اللحیة چي په حدیث شریف کي راغلې ده هم له دغه عفوا څخه مأخوذ ده.

فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

نو دوی موږ ونیول یعني عذاب مو پر نازل کړی ناببره او دوی علم نه درلودی پر وخت د نزول د عذاب.

يو سه: چي نزول د عذاب ناببره اقطع او اشد دی، ولي څوک چي علامات د نزول د عذاب ووینې نو څه ناڅه سره یې علاقه پیدا کېږي بخلاف بغتة.

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا

او که چېرې اهل د قریو یعنې چې انبیاء ور استول کېږي، فـلام في القرى للعهد الخارجي ایمان یې راوړی وای پر انبیاء او بېره د خدای ﷻ څخه به یې کولای او معاصي به یې هم نه کولای.

لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

موږ به خلاص کړي وا پر دوی برکتونه د اسمان له خوا یعنې بارانونه به پر وخت د ضرورت پر اورېدلای، او برکتونه د ځمکې ای النباتات والزروع والثمار. واصل البركة الزيادة والمواظبة على شئ.

درویش وایي: چې موږ داسي وویل چې بارانونه پر وخت، ولې باران چې پر وخت د حاجت نه وي هغه مېوو ته زیان رسوي، کلي او نړۍ والو ته هم ضرر عظیم په ارمغان راوړي لکه په سنه ۱۴۲۸ هـ د جمادي الاول والثاني پر پاکستان او افغانستان او نورو ځایو د دوبي په څیله کې پرله پسې بارانونه شروع سوه انگور او نوري مېوې چې پښتیا ته رسېدلي وې تولي یې ورستې کړې او ډېر کلي او بانډي یې یوړه او لوی لوی سړکان یې قطع کړه چې آمد رفت پر ممکن نه ؤ د موټرانو، حتی چې لوی پیپ لائن د قدرتي گاز یې هم له بلوچستان څخه قطع کړی او خلگ یې د ډېرو مشکلاتو د دوړۍ او د کټغ پښېدلو سره مخامخ کړه چې په تاریخ کې د پاکستان او افغانستان د ډېرو کلو را ایسته دومره درنې واقعاتې نه وې روه نما سوي، ولې باران که نعمت دی خو پر خپل وخت باندي، ونعلم يقيناً ان للحكيم المطلق في مثل هذه الواقعات حكم لاتخفى، منها تخويف الناس من عذاب الدنيا بسبب المعاصي، ومنها عدم التكبر بالاموال والزروع والنباتات والثمار، ومنها اظهار الله ﷻ قدرته التامة على الحسنة والسيئة الى غير ذالك مما لم يعلمه الا الله ﷻ.

وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

لکن دوی تکذیب وکړی د رسولانو زموږ، دوی ونیول په عقوبت سره د ماکانوا چې دوی یې کسب کاوه من الكفر والمعاصي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾

آیا په امن کي دي اهل د قریو، یعني هغه قریې چي رسولان ورغلي وي او دوی یې تکذیب کړی وي. فاللام للعهد الخارجي. له دي څخه چي رابه سي ودوی ته عذاب زموږ د شپې او په داسي حال کي چي دوی بیده وي.

بوه سه: چي دا جمله عطف ده علی قوله "فاخذناهم بغتة" او نوري جملې اعتراضیه دي بین المعطوفین. والحاصل چي وروسته تر دي چي موږ په عذاب ونیول اهل القری من الکافرین السابقین، آیا په امن کي دي اهل القری من مکة وماحولها من القری الکافرین بنبوة خاتم المرسلین محمد ﷺ.

بوه سه: چي له "نائمون" څخه مراد حقیقت نوم نه دی بلکي مراد ځني غفلت دی که بیده وي او که نه وي.

أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

او یا په امن کي دي اهل د قریو المکذبین للرسل چي دوی ته راسي عذاب زموږ په وخت کي د څاښت یعني د ورځي؛ یعني که حقیقت څاښت که څه کم یا څه بالا وي په داسي وخت کي چي دوی به غافله وي په لهو ولعب به اخته وي.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

آیا په امن کي دي اهل القری له استدراج څخه د خدای ﷻ کافرانو لره چي تر یو وخته دروازې د نعمتو پر خلاصي کړي وروسته یې په عذاب ونسي من حیث لایحتسبون او نه په امن کي له استدراج څخه د خدای ﷻ مګر هغه قوم چي په خسران کي واقع وي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

بوه سه: چي استفهام دلته لپاره د توبیخ او سرزنش دی او هدایت یې په لام سره متعدي کړی ولي چي د هدایت معنا دلته تبیین دی ای لم تبین لهم، او مفعول د "یهدی" محذوف دی ای العاقبة، او فاعل یې "ان لو نشا" دی او تر استفهام وروسته معطوف علیه د "ولم یهد" محذوف دی ای اغفلوا ولم یهدلهم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او معنى د "يرثون الارض آه" چي دوى قائم مقام د هغو كسانو دي چي تر دوى دمخه تېر سوي من الامم المهلكة او ديار او كورونه و دوى ته په ميراث پاته سوي دي، والمراد بالموصول اهل مكة ومن حولها. والمعنى اولم يتبين لهم ويوضح لهم عاقبة امرهم ان سلكوا طريق اسلافهم والمراد بالعاقبة ان يهلكوا كما هلك اسلافهم. او كلمه د "ان" مخفف ده مثقل دى او اسم يې ضمير شان محذف دى، او خبر يې جمله شرطيه ده يعني لو نشا آه او د بذنوبهم سره مضاف محذوف دى اى بجزأ ذنوبهم كما اصبنا من قبلهم.

سليسه معنا په پښتو: آيا غافله دي دوى يعني اهل مكه ومن حولها. او دوى ته نه ده معلومه سوې دا چي شان دادى كه موږ وغواړو دوى ته به موږ ورسوو جزأ او عقوبت او عذاب د دوى د ګنهو لكه چي موږ جزأ او عذاب د ګنهو تر دوى دمخه كسانو ته وركړى ؤ. او موږ به مهر ولګوو پر زړو د دوى د پاره د عقوبت ددوى پر اصرار پر كفر باندي. نو دوى به نه اوري اخبار د تېرو امتو فضلاً عن التدبر فيها.

پوښتنه: مهر خو ددوى پر زړو لګېږي، نو پر دې باندي تفريع د عدم سماع څرنګه ده؟

ځواب: زړه رئيس دى د ټولو اعضاؤ د بدن، نو مهر پر زړه سبب دى د عدم السماع بالقبول للموعظة.

درويش وايي: چي مقصود دادى چي د تېرو سوو امتو له عذابه څخه پر كفر دي وروسته امتونه پند او عبرت واخلي او هغه كارونه دي نه كوي. قال الشاعر

پند گير از مصائب ديگران — تا نگيرند ديگران ز تو پند
نرود مرغ سوى دانه فراز — چو ديگر مرغ بيند اندر بند

كاشفي رحمه الله په تفسير حسيني كي وايي: گوش دل از استماع سخن حق فائده دارد نه گوش آب وگل. وفي المثنوي.

اين سخن از گوش دل بايد شنود — گوش گل اينجا ندار هيچ سود
گوش سر باجمله حيوان همدم است — گوش دل مخصوص نسل آدم است

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآئِهَا

دغه قریه یعني وطنونه د قرٰی ماضیه وو لکه قوم نوح، قوم عاد، قوم ثمود، قوم لوط، او قوم شعیب، موصول سره د صلې مبتدا او "نقص" یې خبر دی، موږ قصې کړې دي بعض خبرونه د هغو نه تولـه، نو "من" د پاره د تبعیض دی یعني چې تاسي عبرت ځني واخلئ.

وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّنٰتِ ۚ فَمَا كَانُوْا لِیُؤْمِنُوْا بِمَا كَذَّبُوْا مِنْ قَبْلُ ؕ

او په قسم او تحقیق راتګ کړی ؤ رسولانو ددوی په معجزاتو چې ښکاره شاهد دي ددوی پر صدق په رسالت کې، نو دوی نه وه چې ایمان دي راوړي.

پوه سه: چې "لیؤمنوا" منصوب دی په حذف د نون اعراب په سبب د "ان" مقدره وروسته تر لام د انکار او جحود.

سوال: وروسته تر نون مصدري خو داالفظ مصدر ګرځي، نو بیا حمل پر ضمیر د کانوا څرنګه روا دی؟

ځواب: مصدر په معنا د فاعل دی او یا محمول دی په تقدیر د ذو. والتقدیر ماکانوا مؤمنین، او ماکانوا ذوی ایمان بعد مجیئ الرسل بالبینات.

پوه سه: چې په "بما" کې کلمه د ما موصوله ده او عائد یې محذوف دی ای بما کذبوه من قبل ای من قبل مجیئ الرسل یعني التوحید بلکې دوی مستمر وه پر اشراک وتکذیب الرسل، او یا یې معنی داده فما کانوا لیؤمنوا مدة عمرهم بما کذبوا به اولاً یعني بالرسالة والشرائع کلها حین جاءتهم الرسل ولم یؤثر فیهم دعوتهم المطاولة والآیات المتتابعة.

كَذٰلِكَ یَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِ الْكٰفِرِیْنَ ۝

"کذالک" لکه دغه سخت مهر چې پر زړو د امم ماضیه وو چې خدای ﷻ ایښی ؤ یعني په سبب د محبت د دوی د شرک سره او د تقلید د آباؤ او اجدادو. خدای ﷻ مهر لګولی دی پر زړو د کافرانو یعني من قومک، نو دوی هم ایمان نه راوړي او زړونه یې نه نرم کېږي په آیاتو او معجزاتو ستا او په انذار ستا یعني یا محمد ﷺ او په دې سره تسلي ده و نبي ﷺ ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِم مِّنْ عَهْدٍ

او موږ نه دي موندلي اکثرو لره د کفارو د مکې من عهد ای الوفا بالعهد الذي عاهدوا مع النبي ﷺ حين نزل عليهم ضر ومخافة، نو دوی به عليه الصلوة والسلام ته ويل چي دعا وکړه که دا مصيبت او قحط وغيره خدای دفع کړي. نو به موږ ايمان راوړو قال الله تعالى فلما كشفنا مابهم من ضر للجوا في طغيانهم يعمهون" او يا به يې وخدای ﷻ ته زاري کولې "لئن انجينا من هذه لنكونن من الشاكرين" که ته نجات راکړې موږ ته له دې مصيبت څخه موږ به ګرځو د شاکرانو بندګانو څخه. خدای پاک چي به هغه مصيبت ځني دفع کړی دوی به بيرته خپل کفر ته دوام ورکړی او وفا به يې نه وکړه.

درويش وايي: چي په موږ مسلمانانو کي هم دا رواج موجود دی چي يو سړی چي په يوه ګناه اخته وي مثلاً زنی. شرب الخمر. لواطت وغيرها نو په يو مصيبت مبتلا سي لکه ناجوړي. فقر وغيره نو خدای ﷻ ته زاري کوي که دي زه له دې مصيبت څخه خلاص کړم زما پر هغو ګناهو چي ما کولې توبه ده. نو چي خدای پاک هغه مصيبت ځني پورته کړي ځو ورځي وروسته بيرته په هغه ګناه اخته سي. اللهم احفظنا من مثل هذه التوبة من اجل المصيبة لا من خوف الله ﷻ. په ترجمه کي د جلد اخير د فتوحات مکيه داسي راغلي دي چي موسی عليه السلام ته خدای پاک وحي وکړې چي هر چا چي تا ته اميد دروړی بې برخي کوې به يې نه، او هر چا چي ستا څخه امان وغوښتی امان به ورکوې. موسی عليه السلام په سياحت کي و چي نابيره يې کوتره پر وږه کښېنستله. د کوترې غرض خو امان و له موسی عليه السلام څخه ولي چي وروسته باز په پسې و. او تر کوترې وروسته باز راغلی د موسی عليه السلام پر وږه کښېنستی چي غرض يې د کوترې ښکار و. کوتره په قصد د امان د موسی عليه السلام په لستوڼي ننوتله. باز په فصيح ژبه و موسی عليه السلام ته وويل چي اې ابن عمران ما بې برخي مه ګرځوه او زما او زما د رزق چي کوتره ده جدايي مه اچوه يعني پرې مېږده چي خپل کوتره وخورم. موسی عليه السلام وويل چي څرنګه ژر امتحان راباندي راغلی يعني چي که

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوس کوترې ته امان ورکوي باز بې برخې کيږي او که د باز امید ور پرځای کوي
د کوترې امان قطع کيږي. نو يې له جيبه څخه چاقو را وکښی په دې قصد چې
خپل د ورانه څخه به غوښه پرې کوي او باز ته به یې ورکوي. نو هم به د باز امید
پر ځای سي او د کوترې امان به هم پوره سي. نو باز او کوترې په فصیح ژبه ورته
وویل چې اې د عمران زویه تلوار مه کوه موږ ملکي یو ستا د امتحان د پاره
راغلي یو چې ته وفا بالعهد کوې او که نه. ابیات

ایا سامعاً لیس السماع بنافع	اذا انت لم تفعل فما انت بسامع
اذا کنت في الدنیا عن الخیر عاجزاً	فما انت في یوم القیامة صانع

درویش وایي: چې پر دې خبره خو اجماع ده چې ټولو انبیاً علیهم السلام
وفا په خپلو وعدو سره کړې ده یعنې په اداکي د رسالت او په تبلیغ کي د
احکامو د خدای ﷻ او پر دې هم اتفاق دی چې فساقو که کافران وي او که
مسلمانانو نقض العهد یې کړی دی وان کان في نقض عهودهم تفاوت. خبره په
هغه چاکي ده چې دعوه د ایمان او فرمانبرداری کوي. لکن یوه ورځ یې هم وفا
بالعهد نه وي یعنې په ایمان راوړلو سره. او په صحیح حدیث کي چې روایت یې
عبد الرحمن بن عوف بن مالک الاشجعي ﷺ کړی دی داسي راغلي دي "کنا عند
رسول الله ﷺ (سبع او ثمانیة او تسعة نفر) فقال رسول الله ﷺ الا تبایعون رسول
الله ﷺ (آیا د خدای ﷻ د رسول سره بیعت نه کوئ. او زموږ لږ زمانه کېده چې
موږ ده سره بیعت کړی و. نو موږ ورته وویل) قد بایعناک یا رسول الله (نو
اوس موږ پر څه شي ستا سره بیعت وکړو؟ ده مبارک راته وویل) تعبد الله
ولاتشرکوابه شیاً وتقیموا الصلوة الخمس وتطیعوا یعني الله ورسوله (یوه
خبره یې کرار وکړه) ولاتسئلوا الناس (له خلکو څخه به سوال نه کوئ. راوي
وایي چې ما ځني ددغو کسانو ولیدله چې پر آس به سپور و، غمچینه به یې
ولوېدله او کښته به خلگ هم وه له هغو یوه څخه یې دا سوال نه کاوه چې زما
غمچینه راکړه یعني خوفاً من نقض العهد واهتماماً بامر الوفا. نو وګوره اې
مخاطبه وحال ته ددغو کسانو چې غمچینه به یې له لاسه ایله سوه له چا څخه به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې سوال نه کاوه، نو نور د دراهمو او متاع سوال به يې ځرنګه کاوه، لکن په اوسني زمانه کې د پاره د د جمع المال والنقود د مخ غوښنې يې توی کړې وي او تول عمر په سوال اخته وي مع غنائه اللهم صبراً.

وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفٰسِقِينَ

درویش وايي: چې ددې آيت په تفسير کې کوفيان وايي چې کلمه د "ان" نافيه ده او لام په "لفسقين" کې په معنا د الا دی يعني ماوجدنا اکثرهم الا فسقين يعني ناقضي عهودهم. او بصريان وېي چې "ان" مخفف د مثقل دی نو پر دې مذهب "وجدنا" په معنی د علمنا دی لان کلمة د مخففه من المثقله لاتدخل الا على الافعال الداخلة على المبتدأ والخبر وهو ههنا علمنا، نو د بصريانو په نېز معنی د آيت داسې ده انه شان دادی علمنا اکثرهم لفاسقين.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ

پوه سه: چې ضمير د "من بعدهم" راجع دی و "رسل" ته في قوله تعالى "جاءتهم رسلهم آه" والمراد نوح و هود و صالح ولوط وشعيب و موسى عليهم السلام "بآياتنا" په معجزاتو سره چې ذکر به يې وروسته راسي و فرعون ته.

پوه سه: چې فرعون د معين سړي نوم نه دی بلکې د عمالکه وو هر بادشاه ته فرعون وايي، لکه د فارسيانو هر باچا ته چې کسرى وايي، او د روميانو هر باچا ته قيصر وايي او د چنايانو باچا ته خاقان وايي او د يمن باچا ته تبيع وايي او د حبشې هر باچاته نجاشي وايي او قيل و هر باچاته د عربو وايي، او خليفه و هر باچاته د بغداد وايي، او سلطان و هر باچا ته د اهل سلجوق وايي، او د امريکايانو هر رئيس جمهور ته جارج وايي، او د مسلمانانو هر امير ته چې د اهل وعقد په مشوره سره وټاکل سي امير المؤمنين وايي يعني که په توپک سالارى، او زور سره چې مسلط سي هغه ته امير المؤمنين نه وايي بلکې هغه ته رئيس جمهور وايي. او د فرعون موسى اصلي نوم بعض وايي چې قابوس ؤ او بعض وايي چې نوم مصعب بن وليد بن ريان ؤ وهو الاشهر عند اهل التواريخ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَلَإِيْهِ فَظَلَمُوْا بِهَا

او و اشرافو او رئیسانو ته د فرعون "فظلموا بها" ای بالآیات، نو دوی ظلم وکړی په آیاتو سره د خدای ﷻ.

پوه سه: چي ظلم وضع ده په غیر کي د خپل ځای، نو دلته هم حق د آیاتو او معجزاتو خو دا ؤ چي دوی قبولي کړي او ایمان يې راوړی وای وهم کفروا بها مکان الایمان بها، ولهذا قال الله ﷻ ظلموا بها موضع کفروابها.

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ

ته وګوره چي څرنګه سو اخیر کار د مفسدینو یعني فرعون وقومه وهو الغرق في الیم کلهم اجمعین.

وَقَالَ مُوْسٰى يٰفِرْعَوْنُ اِنِّيْ رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ

او وویل موسیٰ چي د فرعون په دربار کي اجازه تر لاسه کړه، اي فرعونه زه رسول یم له جانبه څخه د رب العالمین یعني ته او ستا قوم به عبادت کوئ د رب العالمین او ته به دعوه د خدایي پرېږدې، فرعون ورته وویل کذبت ما انت برسول، نو موسیٰ ﷺ ورته وویل.

حَقِيْقٌ عَلٰٓى اَنْ لَّآ اَقُوْلَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ

پوه سه: چي نافع ﷫ له قراؤ سبعه وو څخه د "علی" لفظ "عليّ" وایي په تشدید د یا ای واجب عليَّ، نو دا جمله مستأنفه ده په ځواب کي د تکذیب د فرعون د موسیٰ في دعوی الرسالة کما مر آنفاً او نور قاریان يې تولـه په الف مقصوره وایي، نو اصل د علی علي ؤ په شد سره کما في قرائة نافع ﷫ نو یا مشدده يې په الف سره بدله کړه والله اعلم بالصواب في مراده في القرآن، او بعض مفسران وایي چي علی دلته حرف جر دی په ځای کي د با راغلی لافائدة التمکن والقدرة کما هو لازم لمعنی اللام، فالمعنی حقیق بان لا اقول آه لکه په دې محاوره کي د عربو رمیت القوس مکان رمیت بالقوس، ددې توجیه تائید کوي قرائت د ابي بن کعب، او د اعمش حقیق بان لا اقول آه بایراد صریح البا موضع علی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ ۝

په تحقیق سره ما راتنګ کړی دی په معجزه ښکاره سره چي زما د رسالت شاهده ده، نو زما سره واستوه بني اسرائیل یعني پرېږده چي زما سره ولاړ سي ارض مقدسه ته چي دډوی آبايي استوګن ځای دی، دا خبره موسی علیه السلام ددې د پاره وکړه چي فرعون بني اسرائیل په مصر کي د مریانو په توګه استعمالول په چا به یې خښتي جوړولې به ځینو به یې دېوالونه وهل په ځینو به یې خاوري چلولې الی غیر ذالک من الاعمال الشاقة، او د بني اسرائیلو ښځو به د فرعونیانو د کورو جارو کښبې او نان وایي او اشپزي الی غیر ذالک کولې.

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ۝

فرعون په ځواب کي وویل که ته یې چي راتګ دي کړی وي په آیت سره یعني معجزه پر صدق د رسالت ستا، نو ته یې راوړه یعني ښکاره یې کړه که ته یې د رښتیا ویونکو له ډلې ځخه.

پوه سه: چي "ان کنت" شرط دی پر جزا باندي ماقبل دلالت کوي.

فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ۝

نو موسی علیه السلام لکړه له لاسه ځخه ایله کړه، نو ناببره لکړه آپي مار سو.

پوه سه: چي ضمیر مونث و "عصا" ته راجع دی چي مونث سماعي ده، او ثعبان ولوی نر مارته وایي.

پوښتنه: په بل ځای کي د قرآن کریم راغلي دي "کانها جان" او جان خو نري مار ته وایي چي په پښتو یې کوچه مار بولي او په انسان پسي غورځي؟

ځواب: دا لکړه په جسد کي ثعبان مار وګرځېدله او په سرعت کي لکه جان داسي وه، او بعض مفسرین وایي چي اول وار به لکړه لکه جان مار داسي سوله کرار کرار به لویدله ثعبان به ځني جوړ سو.

درویش وایي: چي سید المفسرین عبد الله بن عباس رضی الله عنه او سدي رحمه الله وایي لکړه چي موسی علیه السلام ایله کړه نو ژړ مار به سوه او پر شا یې وېښتان وه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکه لوی نبږی، نو ثعبان خوله خلاصه کړه اتیا گزه او لاندې ژامه یې پر مځکه کېښېښول او لوړه ژامه یې پر دېوال د قصر فرعون کېښېښول او د فرعون پر خوا ور روان سو، فرعون ځنې میدان کړه او په پرتاگه کې اودس یې اختیاره ځنې مات سو، او خلگو له بېرې یو او بل په ډکو سره وهل او په دې ازدحام کې پینځه ویشت کسه هره سوه، فرعون په منډه منډه کې موسی علیه السلام ته ورناري کړې چې زه تاته د هغه خدای روی نسم چې ته یې را استولی یې لکړه دې واخله زه به پر تا ایمان راوړم او بني اسرائیل به ستا سره ازاد کړم هره خوا ته چې یې بیا یې بو یه څه، موسی علیه السلام چې مار ته ورحمله کړه هغه پخوانی نرۍ لکړه سوه، بیا فرعون ورته وویل "هل معک" یعني ته بله معجزه لرې.

وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ

بیا موسی علیه السلام وروسته تر دې چې لاس په گریوان دننه کړې راوه یې کښې لاس، نو ناببره لاس دده سپین ؤ و کتونکو ته، یعني په داسې سپین والي سره چې خارج عن العادة ؤ. لها شعاع غلب نور الشمس یعجب الناظرین. وروسته یې بیرته لاس په گریوان دننه کړی چې راوه یې ایستی پر پخواني حالت ؤ غنم رنگه.

قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ

وویل اشرافو له قوم څخه د فرعون په تحقیق سره دا موسی سحر گر او ډېر ماهر دی په علم سحر کې، ولې دی چشم بندي کوي د خلگو چې ددوی په سترگو کې لکړه په صورت د مار ښکاره کوي وفي الحقیقة لیست العصا حیة. او غنم رنگه لاس د خلگو په نظر کې سپین ښکاره کوي ولیست الید في الحقیقة کذالک کما هو معنی السحر یعني ارائة الشئ علی خلاف ما هو علیه في الواقع.

سوال: په دې آیت اسناد د قول مذکوره و ملأ ته وکړی او په سورة الشعرا کې و فرعون ته، ولې او سبب یې څه دی؟

ځواب: دا قول له فرعون او ملأ دواړو څخه صادر دی ددوی په مشوره کې. نو خدای ﷻ حکایت د فرعون د قول وکړی په سورة الشعرا کې او دلته یې حکایت د ملأ د قول وکړی، او یا داخبره اولاً فرعون وکړه او ملأ یې متابعت وکړی او ملأ داخبر تر تابعانو پورې ورسول.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ

دا سړی یعنې موسی ﷺ اراده لري چې تاسې وباسي له خپلې مځکې څخه یعنې مصر. او په ځای کې زموږ بني اسرائیل پر سر د قدرت راولي، نو تاسې څه امر کوئ.

پوه سه: چې "ما" په "ماذا" کې په محل کې د نصب دی مفعول ثاني د "تأمرون" دی بحذف الجار ای فبما ذا والمفعول الاول محذوف. والتقدير باي شئ تأمرونني. وكلمة فا جزا للشرط المحذوف اى اذا كان الامر كذالک یعنې دا سړی یرید الخ فما ذا آه.

فائده: احتمال لري چې دا کلام دې هغه باقي کلام د مشاورینو و فرعون ته وي نو امر پر خپل حقيقت دی ولې چې فرعون خو آمر و پر دوی او یا د تأمرون معنی دې تشیرون وي، او یا دا خبره اشرافو د فرعون په خپل منځ کې سره کوله. نو پر دې تقدیر یا معنی د تأمرون تشیرون ده. او یا پر خپل حقیقت دی. ولې چې مستشار منه د حیثیت معلم دی او مرشد دی نو گویا امیر دی پر مسترشد. او قائل د دوی فرعون دی و خپلو خواصو خلگو ته چې په ملأ سره تعبیر ځنې وسو. نو بیا حتماً تأمرون په معنا د تشیرون دی. ولې چې فرعون خو ملأ آمرین خپل نه گڼل فافهم.

قَالُوٓا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ

دوی وویل فرعون ته چې ته د موسی او دده د وروړ کار ځنډوه یعنې مه ایمان پر راوړه او مه یې وژنه او مه عذاب ورکوه، حتی چې دده حقیقت حال معلومیږي چې رسول دی که ساحر.

پوه سه: چې اصل د "ارجه" ارجئه بهمزة ساكنة و ها مضمومه. ومعنى الارجا التاخير ثم حذف الهمزة تخفيفاً وحذف ضمة الها بالجزم لكونه امراً فصار ارجه.

وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ

او واستوه و ښارو ته چې په نواحي کې د مصر واقع دي چې په هغو ښارو کې استاذان د سحر موجود وه. مراد له حاشرین څخه عساکر د فرعون، او نور خلگ چې تو له غونډ ساحران د موسی ﷺ د مقابلې د پاره جمع راولي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾

تاته راولي هر ساحر چي فائق وي په علم سحر کي وکلمة عليم صيغة المبالغة ځکه درويش په ترجمه کي فائق ووايه.

پوه سه: چي يأتوک جواب د امر دی يعني ارسل غرض ددوی دا و که موسی غالب سو پر ساحرانو نو موږ به دده تصديق وکړو او ايمان به پر راوړو، او که ساحران غالب سوه پر موسی، نو موږ به پوه سو چي رسول نه دی بلکي ساحر دی، نو د ساحر کاذب په دعوی کي د رسالت به چال چلند ور سره وکړو يعني يا قتل يا حبس يا تعذيب، بغوي رحمه الله وايي چي ابن عباس رضي الله عنه او سدي او ابن اسحاق وايي چي فرعون چي د خدای ﷻ قدرت د موسی عليه السلام په لکړه کي وليدی، نو يې وويل چي موږ پر موسی نه سو غالب کېدای مگر دده د قوم بني اسرائيلو په نفرو، نو يو څو ځوانان د بني اسرائيلو يې واستول يوې قريې ته چي عزما يې نوم وه چي هغو ته سحر وښيي، نو دوی و هغو ته ډېر سحر ور وښوودی، او فرعون د موسی عليه السلام د مقابلې د پاره يو وخت ټاکلی و، نو فرعون و هغو ته سړی ور واستاوه چي تاسي څه وکړه هغه سره د معلم راغله او فرعون ته يې وويل چي موږ دومره سحر زده کړی چي د مځکي ټوله ساحران زموږ سره مقابله نه سي کولای مگر د مقابل طرف کار د اسمان له خوا ښځه دی يعني رسول بالحق دی لانه لا طاقة لنا به چي د مقابل طرف ښځه موسی عليه السلام و، بيا فرعون په خپل سلطنت کي نفر واستول چي هر ځای چي لوی ساحر وي حاضر يې کړئ، مقاتل رحمه الله وايي چي د فرعون عسکرو دوا ووېا (۷۲) ساحران راوستل چي دوه د قبط د قبيلي وه چي يو په هغو دوو کي رئيس و او نوم يې شمعون و او اووېا کسه د بني اسرائيلو ښځه وه.

درويش وايي: چي د دوشپېته (۶۲) روايت د تفاسيرو په او تواريخو په کتابو کي ډېر مشهور دی وبالقبول جدير، او کعب وايي چي دوولس زره کسه وه او سدي وايي چي ديرش زره کسه په څو زره بالا وه، او عکرمه وايي چي اووېا زره کسه وه، محمد بن المنکدر وايي چي اتيا زره کسان وه، درويش وايي والله اعلم بعددهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوْٓا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿١١٣﴾

څه وخت چي ساحران سره د حاشرانو ددوی حاضر سوه فرعون ته دوی وويل
دا جمله مستانفه ده چي ساحران فرعون ته ورغله، نو يې څه ورته وويل.
ترجمه: ساحران چي فرعون ته ورغله نو يې ورته وويل چي موږ لره غټه
مزدوري پر تا واجب ده که موږ سوو غالبين پر موسی باندي.
بوه سه: چي نافع او ابن کثير او حفص رحمهم الله "ان لنا لاجرا" په يوه همزه
وايي چي جمله خبريه سي او معنی يې ايجاب الاجر سي. کأنهم قالوا لابد من
اجر، او تنکير د "اجراً" د پاره د تعظيم دی، او نور قاريان يې په دوو همزو وايي
يعني "آاِن لنا آه" نو معنا يې استفهام دی يعني آيا موږ ته به لويه مزدوري
راکړې که موږ غالب سوو پر موسی:

قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿١١٤﴾

فرعون ورته وويل هو! اجر خو به وي او په تحقيق تاسي زما په دربار کي د
نژدې کسانو څخه ياست.
بوه سه: چي ځواب د فرعون پر تقدير د اخبار دا يې معنا ده چي اجر عظيم
ستاسي خو پر ما واجب دی، او پر تقدير د استفهام خو يې معنا ظاهره ده.
درويش وايي: چي که څه هم په ځواب کي د ساحرانو خو يوازي د نعم لفظ
کافي و د فرعون له خوا، لکن فرعون د ډېر باعثه کولو د ساحرانو دا پيغام
ورزيات کړی "وانکم آه" حقيقت حال دادی چي فرعون په ډېره بېره کي د موسی
د لاسه په دې سبب چي سبب زما د زوال د سلطنت ونه ګرځي، نو له دې کبله يې
کوشش هم ډېر کاوه او ساحرانو د انعام د "انکم آه" هم پېش کړی. لکن گفته اند
که التقدير يضحک علی التدبير، قال الله تعالی وانا لننصر رسلنا. پس شک
نيست که درجای مقابله حق وباطل حق غالب می آيد وباطل مضحل ميگردد.

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَّكُوْنَ نَحْنُ الْمُلْقِيْنَ ﴿١١٥﴾

ساحرانو وويل يا موسی يا به ته لکړه اچوې پر مځکه او يا به موږ خپلي
لکړې او رسۍ اچوو پر مځکه باندي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي سبب د تخير د موسیٰ علیه السلام اظهار د جلادة او قوة خپل ؤ يعني زمونږ باک نه کېږي که ستا القاء دمخه سي او که زمونږ.

قَالَ أَلْقُوا

موسیٰ علیه السلام ورته وویل چي تاسي (القاء) اچول وکړي ددې لپاره موسیٰ علیه السلام دا ورته وويل چي دوی داده وه په خپل غلبه سره.

سوال: سحر خو ګناه کبیره ده نو موسیٰ علیه السلام دوی څرنګه امر کړه په القاء؟

ځواب: دا اجازه او امر د سحر نه دی، ولي چي دوی خو سحر کاوه البته صرف خبره یې په تقدیم او تأخير کي ده نو دوی ته یې وویل القوا.

فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ

چي ساحرانو خپلي لکړي او رسۍ پر مځکه واچولې دوی سحر وکړی پر سترګو د خلګو. يعني سترګي يې د خلګو په وا ړولې له ادارک څخه د حقيقت د لکړو او د رسۍ، بلکي د خلګو په سترګو داسي معلومېدلې چي دا لکړي او دا رسۍ ددوی افعي ماران دي لکه غرونه په يوه ميل مځکه کي او دلته چي شپله هغه ددوی د جعلي مارانو څخه ډک سوه.

وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

او خلګ يې ډېرول او راتګ يې وکړی په لوی سحر سره.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ

موږ وحي وکړې وموسیٰ علیه السلام ته هغه وخت چي په زړه کي د موسیٰ ېېره پیدا سوه په دې معنی چي زه که لکړه ورغورځوم زما لکړه به هم یو افعي مار سي، نو حق او باطل به څرنګه سره جلا سي په بل ځای کي د قرآن مبارک راغلي دي" الق ما في يمينک تلقف ما صنعوا انما صنعوا كيد ساحر ولا يفلح الساحر حيث اتى" نو باره موسیٰ خپله لکړه وميدان ته ور وغورځول.

فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾

نو ناګاه لکړه د موسیٰ لوی مار سو چي ځغاستی، ابن زيد وايي چي اجتماع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د دوی په اسکندریه کي وه، او لکړی د مار تر بجېرة وه آخوا ته تېره سوه خوله يې وازه کړه اتيا ګزه.

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

چي د لکړي د موسی ﷺ چي دونه عظیم مار ځندي جوړ سو په خوله نه نیستي او تیر یې هغه ماران چي په دروا غوجوړ سوی وه یعنی په سحر یعني هغه لکړي او رسی چي د خلګو په ستر ګو کي ماران ایسېدله.

پوښته: چي کلمه د "ما" موصوله ده او عائد یې محذوف دی ای ماکانوا یعملونه، او یا مصدریه دی مصدر یې په معنی د مفعول دی، راوي وایي چي وروسته لکړي هغه سحر ساخته ماران وخوړل، نو پر حاضرینو یې مخ راواړوی خلګو په ډېر ازدحام سره میدان کړه حتی چي ډېر کسان د ازدحام له سببه هلاک سوه بیاره موسی ﷺ ورحمله کړه فصارت عصی کما کانت، نو سحر ګرانو سره وویل که دا سحر وای نو باید زموږ لکړي او رسی پر ځای پاته وای که څه هم چشم بندي د خلګو د منځه تللي وای اوس چي هغه ټولي نیست او نابود سوي نو معلومه سوه چي دا کار په قدرت عظیمه د خدای وسو او دا ثابته سوه چي موسیٰ لکه چي وایي رسول د خدای ﷻ دی.

فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ۝ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ

نو حق ثابت سو او باطل سوه هغه څه چي ساحرانو یې په سحر سره عمل کړی و، نو فرعون او قوم دده مغلوبه سوه په دې مقابله کي د موسی ﷺ او وګرځېدی خپل ښار ته ذلیل او خوار.

پوښتنه: چي القی مجهوله صیغه ده، نو معلومه صیغه یې ولي نه راوړه؟

ځواب: بعض وایي چي اظهار الحق دوی مجبوره کړه وسجدې ته او بې اختیاره یې سجده وکړه، او بعض مفسرین وایي چي خدای ﷻ ودوی ته الهام وکړی چي سجده وکړئ، نو دوی سجده وکړه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالُوٓا ءَامَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۲۱﴾ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

نو سحره وو وويل چي موږ ايمان راوړی دی پر رب العالمين چي رب د موسى او هارون دی.

پوه سه: چي رب ثاني بدل دی د رب اول څخه او وجه ددې ابدال داده چي څوک توهم ونه کړي چي مراد له رب العالمين څخه فرعون دی چي هغه خو هم دعوه د ربوبيت کړې وه. ابن عباس رضي الله عنه وايي چي سحرگرانو چي ايمان راوړی شپږ لکه خلګو د بني اسرائيلو هم اعلان د متابعت د موسى عليه السلام وکړی.

قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ

وويل فرعون و سحرگرانو ته چي تاسي ايمان راوړی که په يوه همزه آمنتم وي چي جمله خبريه سي، او که په دوو همزو وي "أامنتم" نو جمله استفهاميه ده، والمعنى آيا تاسي ايمان راوړی، او دا دواړه قرائتنه متواتره دي او ضمير د به راجع يا و لفظ الله ته دی او يا و موسى ته دی.

قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ

دمخه تر دې چي ما اجازه درکولای تاسي ته يعني په حيث د مشر توب زما، بايد تاسي زما سره صلاح په ايمان راوړو کي کړې وای.

درويش وايي: چي فرعون چي په دومره لويه اجتماع کي خجل سو او بيرېدی چي قبط به هم ايمان راوړي. نو د خجالت د رفع د پاره يې و سحره وو ته په حضور د قوم داسي وويل.

اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ فِى الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَآ اَهْلَهَا ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

په تحقيق دا يو چم و، ستاسي او د ده په مشوره تاسي دا چم په ښار کي د مصر وکړی، چي تاسي وباسئ له دې ښار څخه اهل د دې ښار چي قبطيان دي. او ښار به وتاسي ساحرانو او بني اسرائيلو ته پاته سي، ژر دی چي تاسي به پوه سئ يعني زه به تاسي ته کوم دا يو اجمالي پيش رو د فرعون و وساحرانو ته. او په تفصيل کي فرعون دوی ته داسي وويل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ
هر آینه زه به درپرې کړم لاسونه ستاسي او پښې ستاسي پر مخالف طرف.
يعني راسته لاس او چپه پښه.
پوښتنه: په "من خلاف" پرېکولو کي حکمت څه دی؟.
ځواب: د فقهي شريفي د سرقه په بحث کي وايي که يو چا غلا وکړه اول دې راسته لاس ور پرېکړي. نو که يې عبرت واخستی خو ښه، او که يې بيا غلا وکړه چپه پښه دې ور پرېکړي حکمت يې دا بيان کړی دی چي که د سړي لاس او پښه دواړه پر يوه طرف پرېسي بيا پر لکړه هم نه سي تلای. او که يې جهت مخالف وُ بيا پر لکړه تلای سي. نو د فرعون هم شايد دا مطلب و، چي من خلاف لاسونه او پښې پرې سي، نو که له متابعت څخه د موسیٰ يې لاس واخستی او مو پرېښوله هغه به پر لکړه تګ کولای سي، او که مو عبرت نه واخستی. نو بيا فرعون ورته وويل.

ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۱۲۴﴾
وبما قلنا ظهر وجه د ايراد د ثم په صلب کي فافهم. وروسته به مو زه په دار کړم ځوندي او په نسو کي به مو نېزه وهم تر څو چي مړه کېږئ كما هو معنى الصلب في كتب اللغة. دا ظلم چي فرعون وکړی نو داسي يې وکړه چي پر غاړه د نهر مصر پر درختو د خرما يې دوی په دار کړه وهو اول من سن الصلب. نو چونکه دا يو سخت عذاب وُ نو ځکه شريعت پاک د قطاع الطريق چي لوی مجرمان دي د پاره دغه صلب جزا ټاکلې ده. فرعون دوی ته وويل چي دا به ستاسي رسوايي وي او نورو ته به عبرت وي.
درويش وايي: چي چونکه په زړو کي د مؤمنانو د سحره فرعون قوي ځای نيولی وُ. نو ځکه يې داسي ورته وويل.

قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿۱۲۵﴾
موږ چي په هر ډول مړه سو و خدای ﷻ ته راجع کېږو. خدای پاک به موږ ته ثوابونه د قتل فظيع ستا راکړي. قال المولوي المعنوي في مواضع شتى من مثنويه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جانها بسته اند ر آب و گل | چون رهند از آب و گلها شاد دل
د رهوای عشق حق ر قصان شوند | همچو قرص بدر بی نقصان شوند
چون نقاب تن برفت از روی روح | از لقای دوست دارد صد فتوح
میزند جان د رجهان آب گون | نعره یالیت قوی یعلمون

وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِـَٔايَـٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا

او ته اې فرعونه مبغوض او منکر نه بولې زموږ څخه مګر دا فعل چې موږ ایمان په دلائلو سره د قدرت د رب زموږ چې موږ ته راغلې او موږ ولیدلې پر لاس د موسی ﷺ نو موږ ایمان راوړی یعنون لا اله الا الله وموسٰی رسول الله. او دا فعل خو سبب د نفرت نه دی بلکې په عوض د عذاب کې باید تا موږ ته احسنتم ویلای وای او ته هم زموږ پر لار روان سوی وای.

درویش وایي: چي ساحران د فرعون چي هر څو وه د زړه له کومي یې ایمان راوړی ؤ، او د فرعون د سخت عذاب سره مخامخ سوه او پر ځان بېرېدله چي نباید د عذاب د فرعون له کبله بېرته ایمان له لاسه ورنه کړو، نو یې خدای ﷻ ته تضرع او خواست او زاری د صبر شروع کړې او د ثبات پر ایمان خدا داده یې داسې وویل.

رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

اې زموږ خدایه پر موږ توی کړې لکه اوبه چې پر سرې توی کړې یعني لوی په ډکه پیمانه موږ ته صبر راکړې پر عذاب موعوده د فرعون، چي خدای ناخواسته دا عذاب مفضي و ارتداد ته زموږ نه وسي. او موږ وفات کړې ثابتین پر دین اسلام. سعدي رحمه الله درباب تضرع الی الله وقت الابتلاء چنین گفته

چون فرود آید بلایی دافعی | جز تضرع نبود دیگر شافعی

درویش وایي: چي معرفت الهي او عشق الهي چي سحره وو ته حاصل سو، لکن مصرع که عشق آسان نمود اول ولي افتاد مشکلها. حافظ شیرازي رحمه الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

او وویل د فرعون د قوم اشرافو آیا ته پریږدې (استفهام انکاري دی) موسی او قوم دده دې د پاره چې فساد وکړي په مځکه کې (یعني ارض مصر) یعني خلکو ته دعوت ورکوي ستا و مخالفت ته یعني ستا ربوبیت نه مني.

پوه سه: چې مراد له قوم څخه د موسی هغه کسان دي چې بني اسرائیل وه او پر موسی ﷺ یې ایمان راوړی ؤ که څه هم دوی کار صلاح لکن ملاً فرعون له جهته د صلابت په ربوبیت کې د فرعون کارکردګي د موسی ﷺ او قوم چې عین صلاح وه په نامه د فساد نامزده کړه.

وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ

چې تا پریږدي یعني ستا عبادت، او ستا معبودات فلا یعبدون لک ولالها "ولیذرک" عطف دی پر "یفسدوا" باندې.

درویش وایي: چې ددې آیت په تفسیر کې اختلاف دی، بعض مفسران وایي چې فرعون یوه غوا درلوده ډېره ښائسته وه د هغې عبادت یې کاوه، نو قوم فرعون چې به یوه ښه غوا پیدا کړه نو د هغې عبادت به یې کاوه، وهذا القول وان کان مرویاً عن ابن عباس رضي الله عنه لکن روایته عنه فیه ضعف في الاسناد فهو غیر مرضي لان فرعون مع دعواه انا ربکم الاعلی کي یعقل ان یعبد بقرة ویأمر قومه بعبادة البقرات، او بعض مفسران وایي چې د فرعون په غاړه صلیب ؤ د هغه عبادت یې کاوه، وهذا القول ایضاً ضعیف، او صحیح تفسیر هغه دی چې له سدي رحمه الله څخه روایت دی او برسوي او الوسي هم دغه تفسیر صحیح بللی دی. چې فرعون خپل د شکل ډېر بتان جوړ کړل او قوم ته یې وویل چې تاسو ددغو بتانو عبادت کوئ ولې چې وهر سړي ته زما د شخص عبادت ګران دی. نو عمومي خلګ چې ددغو بتانو عبادت کوئ نو لکه زما عبادت چې کوي. نو له "الهتک" څخه دغه بتان مراد دي نوځکه فرعون به ویل انا ربکم الاعلی یعني دغه بتان خو ستاسې آلهة او معبودات دي في الوقت وانا ربکم الاعلی والله اعلم.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قٰهِرُوْنَ

فرعون وويل وخپلو اشرافو ته د قوم چې مونږ به وژنو زامن يعني نوی نسل د بني اسرائيلو او ژوندي به پرېږدو ښځينه عيال د دوی د پاره د خدمت زمونږ.

پوهه: چې تسميه په نسا سره په اعتبار د مايؤل اليه ده کما في قوله تعالى في سورة يوسف "انی ارانی في المنام اني اعصر خمرا" ای عنبا يؤل الی الخمر يعني کما فعلنا ببني اسرائيل من قبل. او په تحقيق مونږ پردوی غالب او لاس لوري يو. او بني اسرائيل لکه پخوا مغلوب دي. ابن عباس رضي الله عنه وايي چې فرعون نوزائده زامن د بني اسرائيلو وژله په سبب د دې چې کاهنانو ورته ويلي وه چې په بني اسرائيلو کې يو هلک زېږي چې ستا د سلطنت د زوال سبب به هغه ګرځي. هغه وخت چې فرعون خوب ليدلی ؤ چې پر مصر يو اور راوګرځي چې قبط تول وسوځي او بني اسرائيل ژوندي پاته سي. نو اوس فرعون وخپل قوم ته وويل چې بيا از سرنو قتل الابنا راګرځوم تاچې بني اسرائيل په دې پوه سي چې مونږ پر ځپل قهر او غلبه پاته يو او دا توهم څوک ونه کړي چې موسی هغه مولود دی چې سبب زما د زوال د مملکت دي وګرځي لکه کاهنانو چې ماته زما د خوب په اثر کې ويلي وه. نو بيا يې قتل عام د ابنا د بني اسرائيلو از سر نو شروع کړی. نو بني اسرائيلو و موسی عليه السلام ته داسې شکايت کوی له کار او عذابه د فرعون.

قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِيْنُوْا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوْا ۚ

موسی عليه السلام وخپل قوم ته وويل چې مرسته وغواړئ له خدای جل جلاله څخه په تضرع او عاجزۍ سره او دعا او توکل پر هغه باندي وکړئ. او صبر وکړئ پر هغه ازار چې تاسې ته رسېږي د فرعون او د قوم له خوا څخه. ولې چې دا تول په اراده د خدای جل جلاله دي او ستاسې د پاره امتحان دی.

اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۙ يُوْرِثُهَا مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ

په تحقيق ځمکه د خدای جل جلاله ده په ميراث يعني په تصرف او ملکيت يې هغه چاته ورکوي چې د خدای جل جلاله خوښه يعني کافر آکان او مؤمنا لا اعتراض عليه تعالى لاحد کما قال في موضع آخر لا يسئل عما يفعل وهم يسئلون. او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جزاً د حسناتو او ابدي نیک بختي او جنت وغیرها د پاره د هغو کسانو دی چي خپل حیات فاني په بېره کي د خدای پاک تېر کړی وي چي هغه بېره سبب دی د امتثال د اوامرو د خدای ﷻ او پرهیز له منهیاتو څخه. نو باید مؤمن صبر وکړي پر مصائبو د دنیا په طلب د اجرت او ثواب باقي د دار الآخرة.

فائده: جزاً ته د فعل عقبی او عاقبت وایي له دې کبله پر عقب د عمل راځي لکن عقبی او عاقبت په ثواب او ښه جزاً د حسناتو سره خاص دی او دغه رنګه عقب مختص بالثواب دی او عقوبت او عاقبت او عقاب خاص په عذاب او سوء جزاً د سیئاتو پوري خاص دی فتأمل في هذه الآيات القرآنية تدرک تلک الخصوصية. قال الله تعالى اولئک ای المؤمنين لهم عقبى الدار ونعم عقبى الدار ايضاً في المؤمنين وخير عقباً في ثواب المؤمنين فحق عقاب في الكافرين شديد العقاب اى للكافرين وان عاقبتم فعاقبوا بمثل ماعوقبتم في اجزية السيئات. احتمال سته چي ان الارض لله الى اخيره وعده د خدای دي د اسرائیلو سره چي مځکه د مصر به تاسي ته میراث وروسته تر هلاک د فرعون و تاسي ته به خدای ﷻ درکړي کومک او ظفر پر فرعون باندي وقد كان كذالک اذ لاخلف في وعده.

قَالُوٓا۟ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِنۢ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ

بني اسرائیلو موسی علیه السلام ته وویل چي موږ ته ازار رسېدلی وُ د فرعون له خوا یعني بقتل الابناً دمخه تر دې چي موږ ته راتلې په نبوت او رسالت سره. او وروسته تر دې چي ته موږ ته په رسالت راغلې باعادة فرعون قتل الابناً علينا وهو المعنى الاظهر من سياق الآيات. او بعض مفسرین وایي چي له دې آیت څخه مراد دادی چي فرعون مسخر کړي وه بني اسرائیل په سختو کارو سره تر نصف نهار پوري بلا اجر او خبنتي به یې وهلې له مځکي څخه د فرعون او چي موسی راغلی تو له ورځ به یې سخت کارونه په کول او د خپلو مځکو خبنتي به یې په منبلي.

قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ۝

وویل موسی علیه السلام وبني اسرائیلو ته چي شکایت د ازار د فرعون یې وموسی ته وکړی بقولهم ومن بعد ماجئتنا چي شاید ستاسي دښمن به هلاک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي يعني فرعون او تاسي ته به خلافت د مځکي د مصر درکړي او خداى ﷻ به وګوري چي تاسي څرنګه عمل کوئ. يعني چي د خداى ﷻ شکر وباسئ او د خداى طاعت کوئ او ناشکري او معصيت کوئ.

پوه سه: چي خداى پاک په دې آيت وعده وکړه د بني اسرائيلو سره په نصر او بري پر فرعون، او اشاره يې ودې ته هم وکړه چي پر تاسي شکر واجب دی چي دا نعمت د خلافت د مصر تاسي ته وسپاري لکه په مخه آيت يعني "واصبروا" سره اشاره يې و واجب والي ته د صبر کړې وه عند ابتلاء بالشر، او خداى ﷻ خپله وعده پر ځاى کړه چي فرعون يې غرق کړی او خلافت د مصر يې ودوی ته وسپاري لکن دوی په شکر کي ددې نعمت ناکامه سوه هين عبدوا العجل.

تاريخ خبري کوي او وايي چي څه وخت چي ساحران د فرعون مغلوب سوه او رسالت د موسى ﷺ واوج ته د قبول ورسېدی او لکه لمر په اسمان کي درخشان سو، نو د بني اسرائيلو شپږ لکو کسانو ايمان پر راوړی او وعده د تقوی له شرک څخه يې د موسى ﷺ سره وکړه، نو خداى ﷻ ددوی په باره کي په مخکني آيت کي "والعاقبة للمتقين" وعده ورکړه.

فائده: له دې آيتو څخه دا معلومه سوه چي استعانت بالله او صبر پر اذى له باب د تقوی دی، حافظ شيرازي وايي.

آنکه پيرانه سرم صحبت يوسف بنواخت
اجر صبر يست که کلبه احزان کردم

او د فرعون د لوی جاه و جلال سره سره د هلاک او غرق څخه بني اسرائيلو لوی پند او عبرت بايد اخستی وای او په خلاف کي د دين سماوي د موسى ﷺ يې بايد هيڅ وخت قدم نه وای پورته کړی لکن دوی داغسي ونه کړه، سعدي رحمه الله.

پند گير از مصائب ديگران	تانگيرند ديگران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز	چو ديگر مرغ بيند اندر بند

وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِيْنَ

لام موطئه د قسم محذوف دی ای والله لقد اخذنا او په قسم موږ آل د فرعون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني قوم د فرعون او اهل دین دده لان آل الرجل هو خاصة یعني پر دوی مسلط کړه قحط بعد قحط کما یدل علیه لفظ سنین بصیغة الجمع.

پوه سه: چي سنین جمع د سنة ده چي مطلق کال ته وایي لکن په غلبه د استعمال د کاختي کال ته وایي لکثرة ذکره في افواه الناس چنانچه یو ویل ته وایي د فلانی کاختي کال دی په یاد دی مثلاً، او تاریخ گرځېدلی دی خلگ وایي خلگ وایي چي زه د لوی کاختي په کال زېږېدلی یم مثلاً حتی چي سنة لکه نوم د کاختي دی لکه لفظ د النجم غلب علی الثریا یعني پېرونی.

وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۳۰﴾

او په کم والي سره د ډول ډول مېوو کما یدل علیه لفظ الجمع په سبب د ډېرو آفتو لکه پېوختنه بارانونه. قتاده رحمه الله وایي چي لوی تاثیر د کاختي پر اهل بوادي وو دی او لوی تاثیر د نقص الثمرات پر اهل د ښارو او پر اهل د هغو قریو چي ثمرات پکښي ډېر وي.

پوه سه: چي اصل د "یذکرون" یتذکرون" و تا یې په ذال بدله کړه او په ذال کي یې مدغمه کړه یعني چي شاید دوی به پند واخلي او فکر به ووهي چي دا مذکوره آفات په سبب د کفر ددوی او د گناهو ددوی او زړونه به یې نرم سي. او رجوع و خدای جل جلاله ته وکړي او گنهونه به پرېږدي.

فَإِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوْا لَنَا هٰذِهٖ ۚ

پس هغه وخت چي را به غله یعني وبه رسېدله ودوی ته یو ښه خصلت لکه فراخي د رزق او عافیت، نو دوی به ویل چي موږ لره دغه حسنه یعني موږ یې مستحق چي عادت زموږ دادی چي ارزاق به مو فراخه وي یعني دا یې نه ویل چي دا احسان دی د خدای جل جلاله تاچي شکر یې ویلای پر هغو د رب جل جلاله.

وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّطَّيَّرُوْا بِمُوْسٰى وَمَنْ مَّعَهٗ ؕ

او که به دوی ته ورسېدی یو خصلت سیئه یعني بد لکه کاختي یا امراض وغیره دوی به بد فالي گوله په موسی ومن معه یعني المؤمنین بموسی علیه السلام، او

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

دوی به ویله چي موسی ومن معه چي پیدا سوه موږ په بلا وو مبتلا سوو یعني
وخپلو بدو ته یې نسبت نه کاوه، سعید بن الجبیر او محمد بن المنکدر وایي چي
بادشاهي د فرعون څلور سوه کاله وه او ټول ژوند یې شپږ سوه او شل کاله وُ. او په
زمانه کي د سلطنت ده هیڅ مکروه رنځ وغیره نه ولیدلی. او نه یې تبه. لوږه لیدلې
وه ولي که یې دا مکروهات لیدلي وای د خدایي دعوه به یې نه کولای.

درویش وایي: چي څه وخت چي موسی علیه السلام مبعوث سو و فرعون او قوم
ته دده او ده یې له ایمان راوړلو څخه انکار وکړی او خدای جل جلاله عذاب د سنین او
نقص من الاموال پر مسلط کړی د پاره ددې چي دوی به شاید فکر وکړي چي دا
دومره وخت دا آفات نه وه چي موسی راغلی او موږ انکار وکړی، نو ددې آفاتو
مخ سو، نو سبب به یې زموږ کفر او عصیان دی، نو په ایمان راوړي لکن دوی
هغسي ونه کړه بلکي بالعکس یې تسلسل د آفاتو د موسی علیه السلام او مومنانو
شوم وباله دا ددوی غایت حماقت وُ او اغراق ددوی په دریاب کي د غباوت او
قساوت قلبي وُ، ولي چي دوی ته تر مشاهده د معجزات باهره وو د موسی علیه السلام
په دې نه سوه پوه چي د حسناتو تسلسل پر موږ صرف او صرف تفضل او احسان
الهي وو او په عین حال کي زموږ د شکر امتحان وُ. لکن دوی هغسي ونه کړه او
دعوت ته د موسی علیه السلام او معجزاتو باهره وو ته دده یې په نظر د سحر وکتل او
وعصیان او کفر ته یې دوام ورکړی. اخذتهم السنة وغیرها من الآفات لشوم
اعمالهم عقوبة، نو دوی ته څکه خدای پاک ددوی د تطیر بموسی داسي وویل.

﴿أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾

آگاه اوسه چي طائر او شوم ددوی عندالله دی چي کفر او عصیان دی لکن ډېر
خلګ په خپل شوم نه پوهېږي چي خپل شومي په بل پوري تړي کما قال قوم فرعون.

فائده سنیه: في لفظ الطائر والطیرة. پوه سه! چي د طیر معنی بدفالي ده
والاسم المشتق منه الطیرة وهو الفال الردي واصلي ذالک ان العرب في الجاهلیة
یو کار یا سفر چي به یې کاوه په مرغه یې فال کاوه. نو یو سړی چي په یو مقصد
پسي تلی او یو مرغه به یې خپل ولاړ کړی، نو هغه مرغه پر راسته طرف دده تېر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سو نو ده به مبارک او نیک فال وباله یعني دا کار کیږي او زما مقصد تر سره کیږي. دې ته دوی سانح وایه. او که به مرغه پر چپه (کینړ) طرف دده تیر سو دوی به بد فالي په کوله او دا به ویل چي دا کار نه کیږي. او دې ته دوی بارح ویل نو دی بیرته کورته راتلی. لکن دا لفظ که څه هم په مرغه کي مستعمل سو لکن وروسته عام سو و هر شي ته چي نیک فالي او بد فالي په کیږي که څه هم مرغه نه وي. لکن علیه الصلوة والسلام طیره باطله بللې ده او داسي یې ویلي دي "الطیرة شرک" درې واره یې دا خبره وکړه.

پوه سه: چي شرک یې په دې اعتبار وبلله چي ددوی دا عقیده وه چي طیره ودوی ته جلب د نفع او دفع د ضرر کوي. نو چي دوی په مقتضی د طیره عمل وکړی. نو خدای پاک ته یې شریک پیدا کړی. وفي المحیط اذا صاحت الحمامة فقال رجل یمیت المریض الذي في الدار المذکورة کفر القائل عند بعض المشائخ. واذا اخرج الرجل من داره الی السفر فصاح العقعق فرجع من سفره کفر ایضاً عند بعض الفقهاً. په حدیث صحیح کي راغلي دي "الشوم في المرئة والفرس والدار. شوم المرئة سؤخلقها او غلاً مهرها وقیل ان لاتلد چي وچه وي. وشوم الفرس عدم انقیاده لصاحبها. وقیل ان لایغزی علیه وشوم الدار ضیقها او سؤ جارها" عکرمه وایي چي په نیز د ابن عباس ﷺ کارګه تیریدی او د کاغ کاغ ناري یې وهلې. نو سړی دلته ناست و هغه وویل خیر خیر. یعني بد فالي یې په وکړه ابن عباس ﷺ ورته وویل لاخیر ولا شر.

درویش وایي: چي فقهاً تولو اجماعاً لاباًس ان یتفائل بالفال الحسن. ویدل علیه ما روی باًسانید کثیرة ان رسول الله ﷺ یحب الفال ویکره الطیرة" فال حسن دادی چي یوه کلمه حسنه له یو چا څخه واوري مثلاً یو مسلمان په طلب کي د یو شي و بل مسلمان ورته وویل یاواجد ویا نجیح ده نیک فالي په وکړه چي خدای ﷻ به دا کر وکړي چي زه یې په طلب کي یم. یا یو مسلمان پر یو خوا په سفر ځي یو بل مسلمان ورته ووایي یا راشد یعني یا واجد دی په خوشاله سي او نیک فالي په وکړي. او یا یو سړی مریض وي بل سړی ورته ووایي یا سالم دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نېک فالي په وکړي فالتفائل بالامور المشروعة مشروع والطيرة منهي عنها، په حديث کي د بخاري شريف راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام په يوه استقا کي قلب الردا وکړه وذکر في الهداية انه کان تفاولاً من حضرت النبوة يعني قلب علينا قحوط المطر کما قلبنا ردائنا وکيفية ذالک القلب مذکور في الفقه وشروح احاديث البخاري فليراجع.

د تاريخ واقعي: په تاريخ کي راغلي دي چي د بعض امرا المسلمين په زمانه کي به د شپي له خوا ستوري ډېر لوېدل، امير وېرېدی چي زما د مملکت د زوال يا د تفرق الرعايا خو به دليل نه وي، نو يې منجمين او علما راوغوښتل او ورته وه يې ويل چي ددې تساقط النجوم په کثرة تر عادت څه واياست، نو هغو هيڅ جواب ورنه کړی چي د امير دي زړه په پوره سي، نو جميل چي يو شاعر و داسي يې وويل:

هذی النجوم تساقطت .... لرجوم اعدا الامير

نو امير نېک فالي وکړه په دې شعر سره او زړه يې مطمئن سو او شاعر ته يې ښه انعام ورکړی.

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

وويل فرعون او قوم دده و موسی علیه السلام ته هر شی چي ته راتګ په هغه سره وکړې د يوې معجزې او د علامې څخه پر صدق ستا په دعوی کي د نبوت چي ته سحر وکړې په هغه يعني پر ستر ګو زموږ او اشتباه وکړې پر موږ او موږ داروې له دينه زموږ، نو نه يو موږ تالره مصدقين په دعوی کي د رسالت.

پوه سه: چي ضمير د مذکر و "مهما" ته راجع کول يعني به او بيا ضمير د مونث ورته راجع کول يعني بها په اعتبار د لفظ مهما چي مفرد مذکر دی او په اعتبار د معنی د مهما چي مراد څني آيات دی چي جمع مونث ده.

سوال: دوی څرنګه و ما آتی به موسی علیه السلام ته آيت ووايه او سره ددې آيت خو معجزې او دليل ته د صدق وايي او دوی خو هغه ما اتی به موسی دليل او معجزه نه بلل؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواب: تسمیه په آیت سره پر زعم د موسی عليه السلام وه چي آیت يې بللی او یا يې استهزاءً ایت ورته وویل لا لاعتقادهم ذالک، ولذالک قالو التسحرنابها. نو موسی عليه السلام چي دوی دا دردناکه خبره ورته وکړه دوی ته يې ښېرا وکړه.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ

نو موږ راواستوی پر دوی طوفان یعني ډېر باران چي سړی به کور ناست و او به به يې حلق ته رسېدلې او ملخان چي ددوی کښتونه به يې خوړله او شپوږې چي ددوی د غنمو په دانو کي به پیدا کېدلې او غنم داني به يې خوړلې او خالي پوستکي به پاته کېدل، او هر طعام او اوبه چي په دوی خوړل او یا به يې اوبه څېښلې په هغو کي به چنګوښې وې، حتی چي هره ګوله د ښوروا وغیره چي به دوی پورته کړه پر هغه به چونګوښه ناسته وه، او د لوښي سربسته اوبه چي به دوی څېښلې چونګوښه به پکښې وه، او هري اوبه چي به دوی څېښلې سرې وینې به وې او دا آیات مفصلات وه.

یوه سه: چي لفظ د آیات مفصلات حال دی له مذکوره شیانو څخه او د مفصلات معنی بعض مفسران داسي کوي لایخفی علی العاقل انها من عندالله ددوی د تعذیب د پاره، او بعض وایي چي مذکوره شیان یو له بله څخه په جلا جلا وختو کي پر دوی راتله چي د هرو دوو تر منځ به یوه میاشت او بعض وایي چي امتداد د هر عذاب خو به يې یوه هفته وه او فصل په منځ کي د دوو آیتو به یوه میاشت و، تفصیل الآیتین (۱) مهما اسم شرط دی دوو فعلو ته جزم ورکوي کقولک ومهما تفعل افعل، هر کار چي ته يې کوې زه يې کولای سم (۲) طوفان هر ډېر باران او سېل ته وايي چي کښتو او کورونه د خلګو خرابوي (۳) د جراد ترجمه حسیني په ملخ پرنده کړې ده قالوا لیس في الحیوة اکثر فساداً د اقوتو د انسانانو تر ملخانو.

مسئله: اجمع المسلمون علی اباحة اکله قال الآئمة یحل اکله سواء کان حتف انفه یعني په خپله او یا يې څوک حلال کړي یا يې مجوسي ښکار کړي یا مسلمان. والدلیل علی عموم الحدیث الصحیح قال رسول الله ﷺ احلت لنا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دمان الكبد والطحال وميتتان السمك والجراد (۴) ځيني لکه قبلاً تېره سوه په شپوږي د غنمو چي سبوس يې هم بولي، او تفسير حسيني په ملخ پياده ترجمه کړي ده چي په پښتو يې تمبل ملخ بولي او کرک بازان يې کرکانو ته ورکوي، او ځيني مفسران وايي چي لوی منګوران دي چي قردان يې هم بولي جمع د قرد. دا منګوران آفت وُ چي ددوی پر اوښانو به مسلط وُ، ضرب المثل اسمع من قراد فلانی ښه اوري تر منګور، عرب وايي چي منګور د اوښ د پښو ترپې د يوې ورځي له منزله څخه اوري، نو لاري ته په حرکت سي چي قافله د اوښانو راسي پوري ومښلي يعني د ښځو اوښو په غولانځو پوري، او حسن بصري رحمه الله دا لفظ قمل وايي بفتح القاف وسکون الميم چي مراد دغه شپوږي دي چي په بدن او وېښتانو کي د انسانانو پيدا کېږي چي صفايي د بدن او وېښتانو نه کوي.

تجربه غريبه: ښځه چي حامله وي او څوک دا غواړي چي دا معلومه کړي چي حمل به نر وي او که به ښځه، نو يوه شپږه راواخله د لوی يا د کوچني په لاس کي يې کېښېږده او حامله ښځه دي په زوره شيدې پر ولوشي، نو که شپږه ژوندۍ تر شيدو ووتل، نو حمل يې ښځينه دی او که نه ووتل حمل يې نر دی، والله اعلم وما جربته انا (۵) ضفادع جمع د ضفدع ده علی وزن خنصر وهو الاشهر الصحيح من حيث اللغة. او بعض خلګ چي يې په فتحه د دال وايي مثل درهم خليل پر هغه انکار کړی دی.

درويش وايي: چي د چونګوښي ډېر اقسام دي ابن سينا وايي که يو کال تر عادت بالا چونګوښي پيدا سي تر هغه وروسته وبا نازلېږي.

سوال: دا خبره اخبار بالغيب نه دی که څه رنګه؟

ځواب: دا خبره د ابن سينا د تجربې له کبله ده لکه ډاکټران چي وايي چي دا شربت يا ګولی د فلاني مرض دوا ده، وفي الوقعات المحمودية ان روية الضفدع في المنام نقصان خفي في ماله (٦) د طوفان ترجمه دمخه مو ور ذکر کړه لکن بعض اصحاب التواريخ الاسلامية وايي چي پر قوم د فرعون اته ورځي مسلسل باران وورېدی سره د ظلمة شديدة چي هيڅ څوک له کوره نه سوای وتلای، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوبه ددوی کوروته ورننوتلې حتی چې تر غاړو پورې د هر سړي ورسېدلې. او په کورو د بني اسرائیلو اوبه نه ننوتلې که څه هم کورونه د قوم فرعون او بني اسرائیلو سره ګډوډ وه او دا د باران اوبه یې پر زراعتي مځکو یعني د فرعون د قوم وړدېدلې چې دوی یې له کښت څخه منع کړه او اووه ورځې دا سلسله جاري وه (۷) فرعونیانو او په خپله فرعون هم موسی علیه السلام ته وویل چې ته خواست وکړه وخدای جل جلاله ته چې دا باران زموږ څخه دفعه کړي موږ به پر تا ایمان راوړو او بني اسرائیل به درسره کړو هري خواته چې یې بیا یې. نو موسی علیه السلام خواست وکړی باران ودرېدی نو پر مځکه داسې رنګارنګ وابنه راشنه سوه چې دوی په ژوند نه وه لیدلي. نو فرعونیانو به په خپلو منځو کې سره ویل چې باران زموږ د پاره نعمت سو. نو بیا یې و موسی علیه السلام ته وویل چې قسم دی که موږ پر تا ایمان راوړو ونقضوا العهد او پر خپل کفر سالم یوه میاشت باقي وه (۸) بیا خدای پاک د موسی علیه السلام په ښېرا پر دوی مچخ مسلط کړل داسې په زرهاو ملخان وه چې یو پر بل به سره لوېدله یو ګز پورته سوله و اکلوا زروعهم وثمارهم بلکې د لرګو دروازې یې هم وخوړلې او د فرعونیانو کالي یې هم وخوړله او د بني اسرائیلو په کورو نه ورننوتل، په یو حدیث کې چې مظهري نقل کړی داسې راغلي دي چې د هر ملخ پر څیګر به نوشته وه جند الله الاعظم یعني لوی لښکر د خدای جل جلاله. بیا دوی لکه مخنی وعده موسی علیه السلام ته ورکړه یعني الایمان بک وارسال بني اسرائیل معک، نو موسی علیه السلام صحرا ته ووتی او په لکړه به یې ملخانو ته اشاره کوله نحو المشرق والمغرب، نو ټوله مچخ ورک سوه فلم یبق جرادة واحدة چې ددوی په مځکو کې اووه شبانه روزه تېر کړي وه. نو د فرعونیانو په بعض اطرافو کې څه وابنه او کښتونه باقي وه، نو دوی سره وویل چې دا وابنه او کښتونه سږ کال زموږ بس دي. نو موسی علیه السلام ته یې بیا ځواب ورکړی چې موږ پر تا ایمان نه راوړو او نه بني اسرائیل درسره کوو ونقضوا العهد. نو بیا د موسی علیه السلام په ښېرا خدای پاک چونګوښي مسلطې کړې، نو ددوی کورونه له چونګوښو څخه ډک سوه او لوښي یې هم ډک سوه. نو یو چا چې به د لوښي سره لغ کړی د اوبو یا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د طعام نو چونگوښي به پکښې وې، او يو سړی چي به ناست و چونگوښي به يې تر زنې پورې وې او كه په سړي اراده د خبرو كړې واى، نو چونګوښه به يې خولې ته وروغورځېدله، او د ددوی په كټو كې به چونګوښي موجودې وې، فيفسد عليهم طعامهم، او يو سړی چي به پربوتی چونګوښي به پر سېږې سوې خوب يې هم نه سوای ځني كولای، او سړي چي به خوله خلاصه كړه چي يو طعام وخوري، نو چونګوښه به تر كولې دمخه په خوله ورننوتل او كټو چي به يې پر اور باندې كړه د چونګوښو به ډكه سوله الى غير ذالک، نو دوی چي له دې عذاب څخه تنګ سوه، نو موسى عليه السلام ته يې بغاري كړې چي ته خدای ته سوال وكړه چي دغه عذاب زموږ څخه دفعه كړي نتوب ونؤمن بک ونرسل معک بني اسرائيل، او بيا رجوع و كفر او عصيان ته نه كوو، نو موسى عليه السلام ددوی وعدې واخستې او سخت سخت قرارداد ونه يې ځني واخستل، نو د موسى عليه السلام په خواست چونګوښي دفع سوې چي د يوې شنبې له ورځې څخه تر بلې شنبې تر ورځې پورې پر دوی مسلطې وې، نو يوه شپه دوی په ښه عافيت كې ژوند وكړي.

(۹) بيا دوی خپل عهود او وعدې د موسى عليه السلام سره ماتې كړې و عادوا الى كفرهم، بيا موسى عليه السلام له خدای پاک څخه بل عذاب وغوښتی هغه چي خدای پاک پر دوی باندې په صورت د وينو مسلط كړی حتى رود نيل به د وينو بهېدی. او ددوی د څښلو اوبه به وينې ګرځېدلې، نو دوی چي به د څاهانو او د ولو اوبه راواخستې وجدوا دماً عبيطاً تازه سرې وينې به وې فشكوا الى فرعون فقال قد سحركم، نو قوم و فرعون ته وويل كيف سحرنا او موږ نه پيدا كوو په څاهانو او چينو كې مګر خالص وينې، تر دې اندازې پورې چي په يوه لوښي كې به اوبه وې د پاره د تجربې اسرائيلي او قبطي به په يوه وار خوله پر كښېښول د اسرائيلي خوا به خالص اوبه وې او د قبطي خوا به سرې وينې وې، او تر اندازې پورې معامله د وينو ورسېدله چي يوې ښځې به د آل فرعون د ډېرې تندې له كبله اسرائيلي ښځې ته وويل چي ته خو ستا له ژې (ګودې) څخه يو څه اوبه زما ژې ته واچوه يعني اسرائيلي ښځې به خالص اوبه وراچولې د هغې په ژې كې به خالص سرې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وينې وګرځېدلې، تر دې اندازې پورې د خداى ﷻ قدرت ورسېدى چې قبطي ښځې به اسرائيلي ښځې ته وويل چې ته ستا په خوله کې اوبه راواخله او زما په خوله کې يې واچوه، اسرائيلي ښځې چې په دغسې وکړه نو د قبطي ښځې په خوله کې به اوبه سرې وينې وګرځېدلې، راوي وايي چې فرعون عليه اللعنة ترې سو په اوبو خو خبر ژ چې وينې ګرځي، نو مجبور سو چې د لندو درختو بلګونه به يې ژوول چې د تندې دفعه په وکړي نو چې ويه يې ژوول هغه اوبه به ده ته تروې او سختې ترخې وګرځېدلې فمكثوا في ذالک سبعة ايام من سبت الى سبت (۱۰) بيا فرعون او قوم دده و موسى عليه السلام ته راغله او ورته وه يې ويل چې ته خداى ته سوال وکړه چې دغه عذاب د وينو زموږ څخه پورته کړي، نو موږ به پر تا ايمان راوړو او بني اسرائيل په د تاسره درسره کړو هرچېرې چې ځې، نو هغو چې عذاب د وينو خداى پاک پورته کړى، يوه مياشت يې بيا په عافيت کې تېره کړه وروسته خداى پاک وايي.

فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

دوى بيا كبر وکړى له ايمان راوړلو څخه پر موسى او دوى وه قوم مجرمين. يعني عادتهم الجرم على الجرم، والتكذيب على التكذيب.

تبصره: درويش وايي: چې ددغو آفاتو چې پر فرعون او پر قوم دده مسلط ګرځېدلې وه او په قرآن کريم کې ذکر سوي دي، نو که څوک انکار له يوه څخه هم وکړي کفر دى لانه تكذيب للقرآن، واما تفاصيل تلک الآفات لکه موږ چې ذکر کړي په کتابو کې د تفاسيرو مذکور مع الاختلاف بين التفاسير في الاختصار والاطناب، او د تفاسيرو د اقوال استناد يا و سيد المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنه ته دى يا و قتاده ته يا عکرمه ته يا کلبي ته وغيرهم رحمهم الله تعالى ته دى فالانكار عليها بدعة وغير جائز.

سوال: په تفصيل کې بعض حيرت انګېزه واقعات وي نو د هغو په باره کې ستا څه نظر دى؟

ځواب: دا قرآني يعني په قرآن کې ذکر سوي آفات وارده پر فرعونيانو ټولو

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

حیرت انګیزه آفات دي، نو د عقل ادراک قاصر دی، نو درویش ددې په باره کې
بې تسلیمه بل څه نظر ظاهر کي لان الآفات المذکورة کلها صادرة بقدرة العزیز
المتعال لا ینبغي للعاقل بل لا یجوز اظهار النظر لان العقل قاصر وقدرة الله
تعالی عن امثال هذه اعلی واجل والتسلیم اسلم طریقة الناظر.

یوه سه: چې بعض جاهلان کتب فروشان او د پلار د ازار عاق کسان پر
درویش د حسد ژبه راباسي او سترګي پټي کړي خوله وازه چي عبیدالله په
تفسیر کې داسي واقعات راوړي، او بیا که څوک نصیحت ورته وکړي چې د
عبیدالله يې څه هغه خو نقل له تفاسیرو څخه کړی دی پر ناقل خو تصحیح د نقل
لازمه ده وبس، حاسد عذر از ګناه بدتر جواب ورکړي چې عبیدالله خو نو سارق
دی، خواننده محترم برین جاهل فرق میان نقل وسرقه پوشیده مانده نمیدانند
که مبنی دین اسلام همه وهمه بر نقل است همګی تفسیرات شما مطالعه
فرمائید مثل تفسیر الکبیر للعلامة الفخر الرازي رحمه الله وتفسیر القرطبي
وتفسیر روح المعاني وتفسیر المدارک وتفسیر المظهري وتفسیر روح البیان
الی غیر ذالک در همګی های این تفاسیر نقلیات بسیار بنظر شما می آید شما
مهربانی کرده مقدمه درالمختار مطالعه نمائید که چه قدر از حاسدان نالیده،
درویش میګوید که حسد رسم قدیم است اول که حسد همراه کبر سرزدشده از
ابلیس لعین بوده ثم وثم الی الآن اګر حسد نمی بودی علاج آن بسید البشر ﷺ
خداوند متعال درسورة الفلق نیاموختی "قل اعوذ برب الفلق" الی ان قال ومن
شر حاسد اذا حسد.

و لا انا من قید الحسو بآمن   و لا طاعن یعیب و لا یتدبر
هم یحسدونني وشر الناس کلهم   من عاش في الناس یوما غیر محسود

به تاریخ ابن سعد رحمه الله آمده است که یک شخص از عالم بزرګ وکلان بغداد
فرسید که شما درباره بغداد چه نظر دارید که کدام چیز دربغداد نباشد پس وضع
بغداد خوبتر میګردد آن عالم حاسد ګفت شراب خوری وزنا ومذهب ابی حنیفه
پس اینچنین علمای کبار صاحب المذهب که زیر بار حسد حاسدان آمده اند که

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبید اللّٰہ در صف تعالی آنانست از حاسدان خود چه گله نماید، بلکه شادان باید باشد که حسنات حاسدان از دفتر ایشان محو شده به او می آید.

در تاریخ بلکه در کتب تفاسیر و احادیث شریفه خوانده باشی که انکار علما یهود که دین حضرت البشر ﷺ قبول نمیکردند مبنی آن حسد وحب الجاه والجلال بوده "یعرفونه کما یعرفون ابنائهم" در شان ایشان نازل شده، دربخاری آمده که وقتیکه عبد اللّٰہ بن سلام رضی اللہ عنہ که عالم برجسته یهود بودند باپسران عم شان ایمان اوردند، امیر المؤمنین عمر رضی اللہ عنہ روزی از عبد اللّٰہ رضی اللہ عنہ پرسید درآیت "یعرفونه آه" که شما چه طور بودید عبد اللّٰہ رضی اللہ عنہ گفت که شناخت من بحضرت الرسالة بالاتر بوده از شناخت پسرخود، عمر رضی اللہ عنہ گفت چرا؟ عبد اللّٰہ رضی اللہ عنہ گفت که شناخت من بحضرت الرسالة از جهت کتاب اللّٰہ تورات بوده که درو هیچ گنائش کذب نبوده یعني معرفت من بحضرت الرسالة ﷺ از نعوت او بوده که در تورات مذکور بوده، و اما پسر من چه یقین دارم که درواقع پسر ما است چرا که امکان دارد که ما در پسر من خیانت کرده باشد، یعني زنا، پس عمر رضی اللہ عنہ سر عبد اللّٰہ رضی اللہ عنہ را بوسیده که ایمان همان طور باید بود.، ع... این سخن پایان ندارد

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ

درویش وایي: چي اکثره مفسرین پر دې رایه دي چي مراد له رجز څخه هغه مذکوره عذابونه من الطوفان وغیره لکن سعید بن جبیر رحمہ اللہ وایي مراد له رجز څخه طاعون دی چي شپږم عذاب دی چي دمخه نه دی ذکر سوی چي په دې طاعون اوویا زره کسان په یوه ورځ مړه سوه، نو تر مابنامه یې په دفن اخته وه.

درویش وایي: چي دلته بحث د قبطیانو په عذابو کي ؤ، ځکه صاحب د روح البیان په تفسیر کي د رجز وایي ای العذاب المذکور من الطوفان وغیره وهکذا فسره السید الآلوسي، او تفسیر مظهري هم داسي ویلي دي ای جنس العذاب من الطوفان وغیره، واما الطاعون الذي ذکره سعید بن الجبیر رحمہ اللہ مخالف دی له هغه حدیث څخه چي روایت یې اسامه بن زید کړی دی، او بخاري، مسلم او ترمذي ذکر کړی دی قال قال رسول اللّٰہ ﷺ الطاعون رجز علی بني اسرائیل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الى اخير الحديث والله اعلم بالصواب وعنده علم ما في الكتاب.

پوه سه: چي د سعيد بن جبير ﷺ پر قول دا سوال هم واردېږي چي پر تقدير د سعيد بن جبير ﷺ دا قول چي دى وايي چي دا شپږم عذاب دى چي دمخه نه دى ذكر سوى حاصل د سوال دادى چي په سابقه آياتو كي خو نهه (۹) عذابه ذكر سوي دي او دا طاعون چي ورسره ضم كړي خو لس عذابه ګرځي وهو يخالف صريح قوله تعالى "ولقد آتينا موسى تسع آيات آه"

درويش وايي: چي ددې سوال ځواب ځيني مفسرينو په يحتمل وليت سره وركړى دى چي په عالم التوجيه كي ډېر بارد جواب دى والله اعلم.

علامه بغداد السيد محمود الآلوسي ﷺ په خپل تفسير روح المعاني كي وايي په تفسير كي د رجز د ابي عبدالله ﷺ څخه په روايت چي دا رجز سره واوره چي هيڅ چا له قوم څخه د فرعون نه وليدلى نو ډېر خلګ تر لاندي مړه سوه انتهى.

درويش وايي: چي پر دې تفسير هم هغه سوال واردېږي لكه پر تفسير د ابن جبير ﷺ چي دا عذاب خو دمخه نه و ذكر سوى، نو دا عذاب و هغو عذابو ته ورضم كړي، نو خو عذابونه لس ګرځي وهو يخالف قوله تعالى ولقد آتينا موسى تسع آيات الخ.

درويش وايي: چي د تفسيرو سره سره هغه اول تفسير اولى او ارجح دى يعني چي مراد له رجس څخه هغه نهه عذابونه دي پر قوم د فرعون مسلط سوي المذكورة في الآيات السابقة من الطوفان والجراد والضفادع الى اخيرها.

قَالُوا۟ يَـٰمُوسَى ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ

(قالوا) يعني فرعون وقومه يعني في كل مرة من وقوع الرجز هكذا فسره اكثر المفسرين، اې موسىٰ ته دعا وكړه زموږ د پاره يعني په رفع كي د عذاب.

پوه سه: چي حرف جر متعلق دى په "ادع" پوري او ما مصدريه دى. والمعنى بعهده تعالى عندک والمراد به هو النبوة كما قال عطا ﷺ.

پوښتنه: نبوت ته ولي عهد وايي؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: عهد ويل خو له جهته د مبالغې دی. ولې چې اصلاً معهود به دی فانه تعالى لما بعثه رسولاً اوصاه بتحمل اعبا الرسالة والشفقة والرفق بالناس ومن مقتضى الرفق الدعا لهم برفع البلا عنهم، او يا كلمه د ما موصوله ده اى بالذي عهد اليک من اجابة دعوتک او كشف العذاب منا ان آمنا.

لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَآءِيلَ ﴿١٣٤﴾

لام موطئه د قسم دی يعني زمونږ دې ستا په نبوت قسم وي كه ته اليري او دفع كړې له زمونږ ځنې دغه عذاب يعني ستا په دعا خدای ﷻ را ځنې دفع كړي هر آئينه مونږ به تا باندې ايمان راوړو، او مونږ به ستا سره استوو بني اسرائيل و شام ته. يعني ستا دوې مطالبې وې زمونږ ځنې چې ايمان او ارسال د بني اسرائيلو د تا سره وشام ته هغه مونږ پوره كوو.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿١٣٥﴾

هروخت چې مونږ په دفع كړې يعني پورته به مو كړې يعني په دعا د موسى له دوی ځنې عذاب تر وخته پورې د اجل چې په علم كې د خدای ﷻ و. چې دوی په و هغه اجل ته رسېدونكي دي چې وخت د غرق دی يا د مرگ.

پوښتنه: چې "اذا هم ينكثون" جواب دی د "لما" يعني بعد كشف العذاب عنهم، ناببره به دوی خپل وعده ماته كړه نه به يې ايمان راوړی بلكې پر كفر به يې اصرار وكړی او نه به يې بني اسرائيل ازاد كړه، د ناببره معنى داده چې بېله تأمله به يې نقض العهد وكړی او په خپلو وعدو كې به يې فكر نه واهه.

فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا۟ عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٣٦﴾

نو مونږ لقمت وركړی او كسات د كفر مو واخستې، اصل معنى د لقمت عذاب دی، نو مونږ دوی تو له قبطيان يعني سره د فرعونه غرق كړه په درياب كې چې پای يې چا ته نه دی معلوم. والمشهور هو النيل وقيل بحر قلزوم. دا انتقام په سبب ددې و چې دوی تكذيب د آياتو زمونږ كاوه يعني هغه معجزې چې پر لاس د موسى عليه السلام مونږ ودوی ته ښكاره كړې او دوی وه له هغو آيتو ځنې غافله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: دوی هغه آیات په خپلو سترګو ولیدل، نو حکم د غافلین پر دوی څرنګه دی؟

ځواب: چونکه دوی په مقتضی د آیاتو چي ایمان دی عمل ونه کړی، نو لکه د هغو څخه غافل کما مر مثل ذالک في سورة البقرة في تفسیر قوله صم بکم عم الخ.

درویش وايي: چي ددې پوره مصداق د جزاً سیئة سیئة بمثلها، په مجمله توګه بیان د غرق د فرعون او د قبطیانو چي خدای پاک امر کړی موسی علیه السلام چي بني اسرائیل له مصره وباسه، نو په امر د موسی علیه السلام د بني اسرائیلو ټولي ښځي امر سوې چي له هغو ښځو څخه د قبطیانو چي تاسي یې د کورو خدمتونه کوئ زیورات په عاریت وغواړئ په بهانه ددې چي په موږ بني اسرائیلو کي یو واده دی. نو هغسي دوی وکړه، نو خدای ﷻ موسی علیه السلام امر کړی چي په اول کي د شپې تاسي له مصره ووځئ، چي تعداد یې شپږ لکه نر، ښځي، لویان او کوچنیان وه، نو سهار فرعون ته خبر ورسېدی چي بني اسرائیل د شپې ښتېدلي دي، نو فرعون په یو کروړ او دوه لکه نفرو پسي ووتی، چي لمر راوختی د لبري یې سره ولیدل، موسی علیه السلام ته خدای پاک امر وکړی چي دریاب یا رود دوولس ځایه په لکړه ووهه په سبب د اسباطو د بني اسرائیلو حتی وروسته تر ضرب د موسی علیه السلام د خدای په قدرت دوولس وچي کوڅې پیدا سوې، وروسته فرعون او قوم یې را ورسېدل هغه ټوله په دغو کوڅو ورداخل سوه، موسی علیه السلام دریاب په لکړه وواهه اوبه رواني سوې، فرعون او فرعونیان ټوله همه وهمه غرق سوه.

پوښتنه: د فرعون د قوم شمېر تا ډېر لوړ نه کړی بیان؟

ځواب: ما خو نه دي شمېرلي لکن د تفاسیرو په کتابو کي هم دومره ښوول سوي دي او باید دغونه وي، ولي چي فرعون خبر سو په تېښته د بني اسرائیلو امان چي دده صدر اعظم وو د شپږ لکو کسانو پر مقدمة الجیش یې واستاوه او فرعون ورته وویل چي ته چټک ځه "وارسل فرعون في المداین حاشرین ان هؤلاء لشرذمة وانهم لنا الی اخیر الآیة" نو چي فرعون پر مقدمة الجیش چي هغه په اصطلاح د جنګي لښکر یو څو محدود کسان وي تاچي د نور لښکر د پاره کار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سازې وکړي، او ده بیا په خپلو ښارو کې جمع کونکي واستول چې ټوله رعیت را وبولي او د شپږو لکو بني اسرائیلو شرمه قلیله یعني یوه کوچنۍ ډله یې وبلل، نو باید دده ټوله عسکر او رعیت دده دومره وي لکه مفسرینو چې بیان کړي دي او درویش یې نقل وکړی والله اعلم بالصواب.

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا

او موږ په میراث ورکړه هغه قوم ته چې مراد ځني بني اسرائیل دي چې په خوا یعني په زمانه کې د فرعون د سلطنت ضعیفان او بېچاره ګان ګڼل کېدل. یعني لکه مریان فرعون به ددوی نر او ښځې داسې استعمالول او زامن به یې ځنې ذبح کول او په ښځو به یې د قبطیانو د کورو خدمتونه کول. اطراف مشرقي د مځکې او اطراف مغربي د مځکې هغه مشارق او مغارب چې موږ برکت ایښی دی په هغو کې په بهاندو رودو او ولو او مېوه داري درختې لکه انګور. انار زیتون او نوري مېوې او فراخي د رزق او ښه کلي یعني ارض مصر والشام واردن او فلسطین وغیرها.

اعرابي فائده: د "قوم" لفظ مفعول اول دی د "اورثنا" او مشارق الارض آه مفعول ثاني دی د اورثنا او الذین سره د صلې صفت دی د قوم.

پوه سه: چې وروسته تر عمالقه وو او وروسته تر فراغنه وو ټوله مذکوره مځکې د بني اسرائیلو په لاس ورغلې او دوی په هغو کې قرار او سکونت اختیار کړی.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا

پوه سه: چې "حسنی" مؤنث ده احسن صفت د کلمې دی، یعني پای او درجه تکمیل ته ورسېدل پر بني اسرائیلو په سبب ددوی صبر پر شدائدو د فرعون، کلمه د با سببیه ده او کلمه د ما مصدریه ده. یعني مواعید چې خدای پاک ددوی سره کړي وې چې عبارت د کومک او تمکین في ارض المصر پوره یې کړې. چې کلمه حسنی په دې عبارت قرآني کې راغلې ده "عسی ربکم ان یهلک عدوکم ویستخلفکم في الارض" په هم دې سورت کې. او په سورت قصص کې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په دې عبارت راغلي ده" وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَٰمَٰنَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾

ژباړه: او موږ اراده وکړه ددې چې موږ احسان وکړو د هغو کسانو سره چې دوی ضعیف ګڼل سوي وه په ځمکه کې یعني د مصر، د فرعون او د قبطیانو له خوا څخه چې بني اسرائیل وه او موږ وګرځول دوی امامان یعني مقتدیان او موږ یې وګرځوو میراث خواره د فرعونیانو او موږ قدرت ورکړو و ودوی ته په مصر او اطرافو کې او موږ وویښو په فرعون او هامان او په لښکرو ددوی هغه شی چې دوی ځني بېرېدله.

وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُۥ

او موږ خراب کړه هغه شیان چې فرعون او قوم دده کوله یعني القصور العالیة کقصر هامان وغیرها.

پوښتنه: خدای پاک خو دمخه وویل و اورثنا القوم الآیة، نو ددې قصورو د تخریب به څه وجه وي، او څه حکمت الهي دی چې مصر یې سره د قصورو د فرعون وقومه و بني اسرائیلو ته ونه سپاره؟

ځواب: هغه مناسب د حاله سره د بني اسرائیلو چې مؤمنان وه هغه خو یې نه دي خراب کړي لکن هغه چې متکبرین وه او متجبرین عمارات عالیه وه هغه یې خراب کړه تاچې په مؤمنانو کې چې بني اسرائیل وه تبجر او تکبر پیدا ای نه سي په سبب د ذغو قصورو عالیه وَد فرعونیانو لان المسکن والملبس والمفروش لهما تاثیرات.

وَمَا كَانُوا۟ يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

او هغه مېوې پر مناګانو پورته کړي وې من الثمار والاعناب وهذا قول الحسن البصري رحمه الله. او یا معنی دادہ: ماکانوا یرفعون من الابنیة والقصور فهذا بمنزلة البیان کقوله ماکان یصنع فرعون وقومه، وهذا قول مجاهد رحمه الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي تر دې ځايه پوري قصه د فرعون وقومه پای ته ورسېدله او س خدای پاک هغه قصه کوي د امور شنیعه چي بني اسرائیلو احداث کړي و وروسته تر دې چي خدای پاک احسان وکړی پر دوی د لوی لوی نعمتو کمامر او دوی په خپلو سترګو ولیدلې معجزات د موسی ﷺ په وخت کي د مقابلې د فرعون، نو دوی باید لوی عبرت اخستي وای.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ

موږ تېر کړه بني اسرائیل تر دریاب.

پوه سه: چي "جاوز" له بابه څخه د مفاعل دی لکن په معنی د جاز مجرد دی يقال جاز وجاوز بمعنی واحد وجاوز الوادي اذا قطعه ومعنی جاوز بغيره البحر عبر به يعني تر پوري يې ایستی. فالبا في قوله ببني اسرائيل آه للتعدية، قال الحسيني وبگذرانيدم بني اسرائيل را از دريا بسلامت.

اختلاف: بعض علما وايي چي مراد له بحر څخه رود نیل دی وهو المشهور. روح البيان وايي چي دا شهرت غلط دی بلکې مراد بحر القلزوم دی وفي القاموس القلزوم کقنفذ بلد بين مصر ومكة قريب الطور واليه ينسب بحر القلزم لانه على طرفه، په یوه روایت کي راغلي دي چي صحيح روایت دی چي موسی ﷺ او قوم دده له دریابه په سلامتي تېر سوه هغه ورځ د عاشوره وه. نو ټولو بني اسرائيلو روژې ونیولې شكراً الله تعالى في الانجا من فرعون.

فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ

نو دوی ورغله پر یو قوم چي دا قوم د عمالقه کنعانينو وو. او علامه زمخشري وايي قبيلة بمصر، او بعض وايي چي د لخم قبيله وه من اليمن او له دغي قبيلې څخه د عربو بادشاهان وه په جاهليت کي.

يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَّهُمْ

چي دوی به همېشه کاوه عبادت د دغو بتانو. قيل في تاج المصادر "العكوف" گرد چيزی در آمدن ودر جای مقيم شدن.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالُوا يٰمُوسَى اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ

بني اسرائيلو وويل اې موسى علیه السلام مونږ ته هم وګرځوه يو معبود بت چي مونږ به يې عبادت کوو لکه دې قوم لره چي معبودان بتان دي.

سوال: په دې وينا سره دوى نه سوه کافران چي د بتانو عبادت يې غوښتى او خداى ﷻ لره يې شريک جائز وباله؟

ځواب: بغوي رحمه الله وايي چي ددې خبري شک نه ؤ د بني اسرائيلو له خوا په وحدانيت کي د خداى ﷻ بلکي معنى او غرض ددوى دا ؤ چي يو شى زمونږ د پاره واى چي مونږ يې عبادت کولاى او خداى ﷻ ته مو د هغه په عبادت سره تقرب کولاى. وهذا القول صادر منهم لكمال جهلهم ولخفة عقولهم وكذا قال لهم موسى.

قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

تاسي يو قوم ياست چي ناپوهي خبري کوئ. موسى علیه السلام دوى ته دا خبره د تعجب له لاري وکړه. يعني وروسته تر دې چي تاسي د فرعون آيات او معجزات وليدلې، نو اوسنى خبري ستاسي د جهالت سره ناشي ده.

اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيْهِ وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۹﴾

په تحقيق دغه قوم چي د بتانو عبادت کوي هلاک کرده شده دي هغه څه چي پکښي بخت دي. يعني بت فرستي او باطل دى هغه عمل ددوى. که کلمه د ما مصدريه سي او که ما موصوله سي، نو عائد و "ما" ته محذوف دى اى ما يعملونه.

پوه سه: چي د "متبر" څخه دا معلومه سوه چي خداى ﷻ به دغه دين ددوى ورنړوي او بتان به يې ټوټه ټوټه سي بقدرته تعالى او د باطل حاصل دادى چي دا بت پرستي دوى نه نژدې کوي و خداى ﷻ ته بلکي دا عبادت د بتانو ددوى بعد المشرقين له خدايه لېري کوي كما قال مشركوا مكة انما نعبدهم ليقربونا الى الله زلفى. موسى علیه السلام ورته زياته کړه.

قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيْكُمْ اِلٰهًا وَّهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۴۰﴾

پوه سه: چي د موسى علیه السلام استفهام د پاره د انکار او توبيخ او تعجب دى د دوى وجهل ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ترجمه: آیا غیر د خدای زه و طلبه یم ستاسي د معبود په توګه او حال هم دادی چي خدای ﷻ تفضیل درکړی دی تاسي ته پر عالمیانو باندي ای عالمي زمانهم، یعني خدای ﷻ تاسي خاص کړي یاست په داسي نعمتو چي بل چا ته یې نه دي ورکړي چي آیات ظاهره د تورات دي او معجزات باهره د موسی علیه السلام دي، او خلاص والی له قبطیانو څخه چي تاسي یې لکه مریان تر تصرف لاندي راوستلي واست کمامر من قبل، او تاسي مقابله د ټولو نعمتو د خدای ﷻ چي تفضلاً یې ستاسي سره کړې وه چي پر خدای ﷻ واجب نه وه، او تاسي مقابله په دې سره وکړه چي اخس د مخلوقاتو چي اصنام دي د خدای ﷻ په عبادت طلب د شراکت کوي، حافظ شیرازي رحمه الله وايي:

خلق را نیست سیرت پدران همه بر سیرت زمانه روند

په حدیث شریف کي راغلي دي چي روایت یې واقد لیثي رضي الله عنه کړی دی. وايي موږ د علیه الصلوة والسلام سره وو تو د حنین غزا ته فمررنا بسدرة موږ وویل یا رسول الله موږ ته وټاکه یوه درخته ذات انواط لکه چي کفار ذات انواط لري او کفارو به خپلي اصلحې پوري ځړولې چي هغې درختي ته یې ذات انواط وایه او بیا به یې پر هغې درختي طواف کاوه. فقال رسول الله ﷺ الله اکبر دا خو تاسي داسي مطالبه وکړه لکه چي بني اسرائیلو و موسی علیه السلام ته وویل اجعل لنا الهاً کمالهم آلهة انکم لترکبون سنن من قبلکم رواه البغوي. یعني ذات انواط او طواف پر کول هم شرک دی.

وَإِذْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ

او په یاد کړئ یا بني اسرائیلو هغه وخت چي موږ نجات او خلاصون یې درکړی تاسي ته من آل فرعون یعني د فرعون له قوم څخه د هغه چي قبط وه، نو کلمه د اذ منصوب المحل عامل یې مقدر دی یعني اذکر.

پوه سه: چي یسومونکم جمله مستأنفه ده د پاره د بیان د ما انجاکم منه د پاره، او روح البیان وايي بدل دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ

دا جمله بيان دی د سوء العذاب چي در وژل يې په کثرت سره کما هو مقتضی باب تفعيل. زامن ستاسي چي زېږېدل به يعني په سبب د فرعون له خوفه کمامر تفصيله. او ژوندی به يې پرېښوولې ستاسي ښځي يعني د پاره د خدمت د کورو د فرعونيانو.

سوال: نسا خو لوی ښځي ته وايي او دوی خو په وخت کي د زېږېدلو ژوندی پرېښوولې؟

ځواب: دا مجاز دی په اعتبار د مايئول اليه کما في قوله "اني اعصر خمراً" او په دغه مذکور عذاب کي تکليف او محنت وُ پر تاسي يا په دغه انجا کي نعمت وُ.

پوه سه: چي د بلا معنی ابتلا او امتحان دی، امتحان د خدای ﷻ گاهي په محنت سره وي چي صبر د بندگانو معلوم کړي او گاهي په نعمت سره چي د شکر حال معلوم سي له جانبه څخه د رب ستالوی.

وَوَٰعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ

او وعده کړې وه موږ د موسی علیه السلام سره يعني د ورکړې د کتاب چي تورات دی دېرش شپې او بيا مو پوره کړې دېرش په لسو نورو.

پوه سه: چي ابن ابي حاتم د ابي العالية څخه روايت کړی دی چي دېرش شپې د مياشتي د مياشتي او لس نوري د لوی اختر له مياشتي څخه ور ضم کړې.

پوه سه: چي محي السنة علامه بغوي رحمه الله وايي چي موسی علیه السلام د بني اسرائيلو سره چي دوی په مصر کي وه وعده کړې وه چي خدای پاک چي زموږ دښمن فرعون هلاک کړي، نو زه به د خدای ﷻ له خوا څخه يو کتاب راوړم چي په هغه کي اوامر او منهيات د خدای ﷻ موجود دي. نو چي خدای ﷻ فرعونيان له منځه يوووړه، نو موسی علیه السلام له خدايه د کتاب غوښتنه وکړه، نو خدای پاک دی امر کړی چي يوه مياشت روژې ونسه، نو چي دېرش ورځي پوره سوې، نو د موسی علیه السلام د خولې لږ ساه (بوی) ولاړېدی نو يې مسواک وواهه د پاره د تياری د کلام الله، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ملکو ورته وویل چي ستا د روژو په ایام کي پر موږ بوی د مشک ولاړ یدی او تا فاسد کړی هغه بوی په مسواک وهلو سره، نو خدای پاک دی امر کړی چي لس ورځي نوري روژي ونسه، او خدای پاک ورته وویل چي خلوف د خولي د صائم اطیب دی من ریح المسک. او فتنه د بني اسرائیلو چي د سامري له خوا ورته جوړه سوه کما سیأتي بیانها، په دغه لسو زیاتو ورځو کي جوړه سوه فانظر تفصیلها.

فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً

نو پوره سو هغه وخت چي خدای پاک ورکړی ؤ د خبرو د پاره او د کتاب د ورکړي د پاره.

وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ

او وویل موسی علیه السلام چي دی کوه طور ته روانیدی للمناجات و خپل مشر ورور ته چي هارون یې نوم ؤ ته زما خلیفه او جای نشین یې په قوم کي زما او ته اصلاح کوه د امورو د قوم یعني په طاعت د خدای جل جلاله یې امر کوه، او ابن عباس رضی الله عنه وایي چي معنا د اصلح داده چي نرمي ورسره کوه او ته متابعت مه کوه د لاري د فساد کونکو، یعني چي معصیت کوي او یا په منځ کي د قوم فساد کوي یعني د هغو په خوله ته مه کوه بلکي دوی له معصیت ځخه ولاري ته د طاعت رابوله او د افساد ځخه یې و وصلاح ته رابوله، د "اربعین" لفظ له "میقات" ځخه حال دی او لفظ د "لیلة" تمییز دی د "اربعین"

پوښتنه: خدای پاک اربعین لیلة ووایه او یوماً یې نه ووایه حکمت یې څه دی؟

ځواب: قرآن چونکه موافق د کلام او اصطلاح د عربو نازل سوی دی او مدار د عربو د میاشتو پر رؤیت د هلال دی، نو هغه خو مابنام وي، نو ځکه یې لیلة ووایه.

سوال: هارون خو شریک ؤ د موسی علیه السلام سره په نبوت کي لکه په بل ځای کي د قرآن مجید چي قوله د موسی په باره کي د هارون داسي ویلي دي "واشرکه في امري" نو څرنګه موسی علیه السلام پر هارون علیه السلام د خلیفه اطلاق وکړی؟

ځواب: دوه کسه چي په یو شي سره مأمور سي لا ینفرد احدهما بفعله الا بامر صاحبه فکذالک قال اخلفني الخ، او بله وجه داده چي اصل په نبوت کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موسی ؑ هارون علیه السلام یې کومکي ؤ، ولهذا ورد في القرآن في موضع آخر نقلاً عن قوله موسی په باره کي د هارون فارسله معي ردئا یصدقني ای معیناً له دي سببه کلیم الله موسی علیه السلام ؤ او راورونکی د کتاب هم دی دی. او بله خبره داده چي درجات د انبیا کرامو فرق سره لري کما قال عز من قائل "تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض"

درویش وایي: چي دا سوال او جواب د پاره د علماؤ د ظاهر دی لکن لا اعتراض علی الاکابر عند الاکابر. ولي چي اکابر یعني صوفیه کرام رحمهم الله په دې پوهېږي چي حرکات د اکابرو یعني الانبیا علیهم السلام په الهاماتو الهیه وو سره او په کشوفاتو قلبیه وو سره دي فحینئذ لا اعتراض علی التحقیق حتی یحتاج الی التوفیق، وقصة الخضر علیه السلام مصاحبة موسی علیه السلام حیث قال الخضر علیه السلام لموسی علیه السلام مافعلته امري ای عن عند نفسي آه، وتفصیل تلک القصة في موضعه.

وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا

نو څه وخت چي موسی علیه السلام پر هغه خاص وخت چي خدای پاک ورته تاکلی ؤ وهو تمام الاربعین کمامر، نو لام د پاره د اختصاص دی او په معنا د "عند" نه دی کما توهم بعضهم والمیقات بمعنی الوقت.

پوښتنه: څه حکمت ؤ د خدای پاک چي د موسی علیه السلام د پاره یې غر وتاکی باوجود ددې چي فوق السموات العلی او تحت الثری یو دی عند حضرته تعالی المنزهة عن الجهات؟

ځواب: له دې سببه چي په جبل کي وصف د ثبات سته او د علو او د تفرد عن سائر الارض لان الارض ما استقرت علی الماء حتی جعل الله الارض او تاد الها کما ورد في موضع آخر من القرآن، ولهذا قیل الجبال کراسي الانبیا والاولیا کالطور لموسی، وجبل غار حرا لنبینا ﷺ قبل النبوة وغار جبل الثور ایضاً لسیدنا محمد علیه السلام حین الهجرة ثلاث لیال، او شرح الصدر د علیه الصلوة والسلام اول وار په غره کي وه چي دی مبارک کوچنی ؤ او د دایي (حلیمې) په کور کي ؤ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي د ټولو اولیاً الکاملین مزارات او قیام ګاه چي ما لیدلي دي اکثره په غرو کي دي.

وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ

او خدای ﷻ خبري ورسره وکړې من غیر واسطة الملک وکیفیة، او جبرائیل ورسره ؤ لکن د خدای پاک خبري موسی علیه السلام اورېدلي ولذا خص باسم الکلم. ولي چي د نورو انبیاً کرامو سره په واسطه د ملکي او د کتاب خدای پاک خبري کړي دي یعني په مځکه کي.

درویش وایي: چي قید د مځکي ما ووایه له دې سببه چي د نبینا محمد ﷺ سره خبري د خدای پاک فوق السموات العلی یعني په شپه د معراج هم بېله واسطې د ملکي وې کما ثبت في شروح الاحادیث الشریفة، او دې ته شیخ سعدي په دې بیتو سره اشاره کړې ده والله دره.

چنان ګرم د تیه قربت براند	که درسدره جبرئیل ازوباز ماند
بدوګفت سالاربیت الحرام	کهای حامل وحی بر ترخرام
بګفتا فراتر مجالم نماند	بماندم که نیروی بالم بماند
اګر یک سر موی برتر فرم	فروغ تجلی بسوزد پرم

وفي الحدیث ثم زج بي في النور فخرق بي سبعون الف حجاب الی اخیر الحدیث.

درویش وایي: چي تفصیل د معراج نبوي ﷺ به په تفسیر کي د جزء د سبحان الذي اسری آه په زړه پوري تفصیل سره په دې تفسیر کي راسي ان شاً الله تعالی العزیز.

قَالَ رَبِّ أَرِنِيٓ أَنظُرۡ إِلَيۡكَۚ

موسی علیه السلام شوقاً الی رؤیة المتکلم جل سلطانه بعد ما سمع کلامه وویل اې ربه زما ته به ووینې خپل ځان چي زه پورته وګورم وتاته. حسن بصري رحمه الله وایي چي په موسی علیه السلام کي جوش د رؤیة الهي پیدا سو په دې ګمان چي رؤیة الهي په دې دنیا هم کېدای سي لکه په اخیرت کي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قَالَ لَنْ تَرٰىنِیْ

خدای پاک ورته وویل چي هر گز ته ما نه سې لیدلای یعني په دنیا کي ولي که څوک ما په دنیا کي وویني مات من ساعته، موسی ﷺ ورته وویل چي ستا کلام چي مي واوریدی اشتقت الی النظر الیک ولان النظر الیک ثم اموت احب الي من اعیش ولا اراک بل من کل محبوب.

نکته: خدای پاک چي "لن تراني" ووایه چي معنی یې داده چي ته مي نه سې لیدلای اشاره ودې ته ده چي زما رؤیت که څه هم ممکن دی لکن ته مي نه سې لیدلای یعني في الدنیا، ولي چي بنیه د انسان او اعضاً دده چي په هغه کي بصر هم شامل دی دومره ضعیف دی چي قابل د رؤیت نه دی، که چېري رؤیت د خدای ﷻ نه وای اصلاً نو خدای پاک به په جواب کي داسي ویلي وای لن ارى بصیغة المجهول یعني زه قابل د رؤیت نه یم، نو په دې آیت کي دلیل پر امتناع د رؤیت في الآخرة نشته کما زعمه المعتزلة حیث قال رئیسهم في التجرید من علم الکلام ورؤیة الله تعالی في الآخرة کما یزعمه اهل السنة والجماعة باطل، بیا نو پر دې باندي یې دلائل عقلیه ویلي دي چي حاصل د ټولو یې دادی چي دوی قیاس د آخرت پر دنیا کړی دی مع انه قیاس مع الفارق، قال المولوي المعنوي رحمه الله:

لن ترانی میر سد از طور موسی راجواب
هر چه آن از دوست میآید سر بنه گردن متاب
قیل: چون مستعد نظر نیستی وصال مجوی
که جام جم نکند سود وقت بی بصری

وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ

لکن وګوره و غره ته خدای پاک د موسی ﷺ د قناعت د پاره چي ته ما نه سې لیدلای په دنیا کي دا خبره یې ورته وکړه لکن آه، دا غر یو لوی غر دی په مدین کي چي زبید ورته وایي، مظهري رحمه الله په نقل د سدي رحمه الله وایي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داسي يې ويلي دي چي د موسى ﷺ سره چي خداى پاک خبري وکړي ابليس په مځکه ننوتى او په منځ کي د پښو د موسى ﷺ راووتى او وسوسه يې وراچول چي دا ستا سره يې خبري کولې دا شيطان ؤ، نو ځکه موسى ﷺ سوال د رؤيت وکړى انتهى.

درويش وايي: چي دا وجه ډېره له عقل څخه لېري ده.

پوښتنه: موسى ﷺ په دې پوهېدى چي دا خبري کونکى زما سره خداى پاک دى حتى وروسته يې سوال د رؤيت وکړى؟

ځواب: قاضي بيضاوي وايي اورېدې له هره اړخه څخه په دې معنى چي موسى ﷺ به هر جهت ته مخ واړاوه هغه خبري به يې له هغه جهته اورېدلې وليس كلام الخلائق بهذه الصفة كما لايخفى.

پوښتنه: موسى ﷺ به يا په دې خبر ؤ چي رؤيت د خداى پاک په دې دنيا کي نه سي واقع کېداى يا به نه ؤ خبر. که خبر ؤ نو يې سوال ولي کاوه، او که نه ؤ خبر نو دا خو جهل دى په شيون د خداى ﷻ او دا منافي د مقام سره د نبوت دى؟

ځواب: موسى ﷺ تر دغه وخته پوري چي "لن تراني" له خدايه اورېدله نه ؤ خبر وليس هذا جهلاً بالله تعالى وصفاته بل ببعض احكامه وهذا لاينافي منصب النبوة لکه نوح ﷺ چي د نجات د پاره د خپل کافر زوى کنعان خواست وخداى پاک ته وکړى حيث كما في قصة نوح ان ابنى من اهلي وانت ارحم الراحمين، خداى ﷻ جواب ورکړى په دې سره چي "انه ليس من اهلك" نو په حکم چي کافر د مؤمن اهل کېداى سي نوح ﷺ تر دې وخته نه ؤ خبر. او ابراهيم ﷺ سئل مغفرة آباه آذر، ورسول الله ﷺ سال مغفرة عمه ابي طالب حتى نزل هذه الآية "ماكان للنبي والذين آمنوا ان يستغفروا للمشرقين ولو كانوا اولى قربى" وسال عليه الصلوة والسلام مغفرة بعض المنافقين فنزل استغفر لهم او لا تستغفرلهم ان تستغفرلهم سبعين لن يغفر الله لهم" وحين صلى رسول الله ﷺ على جنازة ابن ابى رئيس المنافقين فنزل قوله تعالى "ولا تصلي على احد منهم مات ابداً الآية" نو رسول الله ﷺ تر وخته پوري د نزول د دغو آيتو په دې نه ؤ خبر چي سوال په د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مغفرت په حق کې د کافر نه قبلېږي، نو دغه تاخیر تیا د منصب سره د نبوت د نوح علیه السلام یا د ابراهیم علیه السلام یا د محمد ﷺ منافي وه لا والله فافهم.

درویش وایي: چې په قصه کې د مناجات د موسی علیه السلام د خدای پاک پر کوه طور داسې راغلي دي چې خدای ﷻ پر طور اووه فرسخه شاه وخوا ظلمت او تاریکه راوګرځوله او له دغه مسافت څخه یې شیطانان او موزر هوام لکه لړم، مار، کیکه، غوماشه وغیرها هم وشړل او هغه دوې ملکې کرام کاتبین د موسی یې ګوښه کړې، او خدای پاک و اسمانو ته دروازې ورکړې، نو ملکې په هوا کې ملکې ولاړې ولیدلې او عرش هم خدای پاک وربښکاره کړی فکلمه الله تعالی او مناجات یې ورسره شروع کړه او سره ددې چې جبرائیل علیه السلام د موسی علیه السلام سره ورسره ؤ لکن کلام الهي او مناجات د موسی علیه السلام یې نه اورېدی وهذا نموذج قدرته تعالی والله علی کل شئ قدیر آمنا بذالک فاغفرلنا ذنوبنا واسرافنا في امرنا برحمتک یا ارحم الراحمین وصلی وسلم علی سید المرسلین شفیع المذنبین مولنا ومولی العالمین محمد و علی آله وصحبه اجمعین آمین.

درویش وایي: چې هغه ډله چې رؤیت د خدای ﷻ په اخرت کې هم ممتنع بولي سره د دلائلو عقلیه کما اشرنا الیه په دې آیت سره چې لن تراني د لیل وایي دوی وایي چې کلمه د "لن" د پاره د تابید د نفي د رؤیت دی په دنیا او په اخرت کې.

درویش وایي: چې کلمه د "لن" د تابید لپاره ګرځول لوی غفلت دی د معتزله وو، او د تعصب ددوی په مذهب کې چې د ټولو اهل صرف چې هغه وایي چې کلمه د لن لپاره د تاکید د نفي ددوی تر پښو لاندې کړه، نو دلته په آیت کې "لن تراني" کې هم لپاره د تاکید د نفي رؤیت په دنیا کې لکه مقصود چې ؤ د موسی علیه السلام، والشاهد علیه قوله تعالی اخباراً عن الیهود ولن یتمنوه ابداً (ای الموت) مع انه تعالی اخبر عن تمنی الکفرة کلهم الموت یوم القیامة، قال الله تعالی ونادوا (ای اهل النار) یا مالک (چې د خزنه د جهنم لوی قوماندان دی) لیقض علینا ربک (یعني فیصله د مرګ وکړئ پر موږ باندې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي د دوږخ له عذابه خلاص سو) او بل ځای خدای پاک د قول د اهل نار داسي حکایت کړی دی چي هر یو دا وایي، یالیتني کنت تراباً (کاشکي زه خاوري وای، دا تمنی دوی هغه وخت کوي چي د حیوانات د ظلم قصاص یو پر بل خدای ﷻ واخلي او وروسته ورته ووایي کونوا تراباً هغه خاوري سي، ولي چي حیوان لره نه جنت سته نه دوږخ) او بعض علماً وایي چي د موسی علیه السلام سوال د پاره د الزام د قوم چي دده سره ورسره وه، او موسی علیه السلام ته یې داسي وویل ارنا الله جهرة، مظهري رحمه الله دا خبره په شدت سره رد کړې ده وقال هذا خطأ فاحش، ولي چي په دې مناجات کي خو موسی علیه السلام یوازې ؤ قوم نه وو ورسره، ولي چي په دې وار کي خدای ﷻ دده سره خبري وکړې کمامر او تورات یې مکتوب علی الالواح ورکړی، او سوال د رؤیت یې حباً لله وکړی، او خدای پاک و موسی علیه السلام ته سرزنش هم نه کړی ور بلکې طریقه د عدم رؤیت یې وروښوول یعني سبب د نه رؤیت بقوله تعالی لکن انظر الی الجبل آه، او په هغه وخت کي چي د موسی علیه السلام سره اوویا کسان د قوم ورسره وه د پاره د معذرت عن عبادت العجل او قوم چي دا وویل ارنا الله جهرة د هغو سوال تعنتاً او انکاراً ؤ من ان المتکلم مع موسی علیه السلام هو الله تعالی، نو خدای پاک و هغو ته عذاب ورکړی کما جاً في القرآن "فاخذتهم الصاعقة بظلمهم حیث لم یکونوا مستحقین بها" او بله خبره داده که د سوال د پاره د تبکیت د قوم وای نو پر موسی علیه السلام واجبه وه چي ددوی د شبهي ازاله ورکړي او دوی ته یې ویلي وای چي تاسي جاهلان یاست کما فعل بهم حیث اجعل لنا الها کما لهم آلهة حیث لهم محال لهم بل انتم قوم تجهلون.

فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ فَسَوْفَ تَرَىٰنِى ۚ

که د سره صلابت دده کي قرار ولري پر ځای او تو به نه سو.

پوه سه: چي مراد له غره څخه هغه غر دی چي موسی علیه السلام لیدی. کلبي وایي چي دا هغه لوی غر دی په مدین کي چي زبیر به باله پر وزن د امیر، کي قرار ونیوی پر خپل خپل ځای نو ژر دی چي ته به ما وینې مراد دادی چي ته اې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موسی د رؤیت زما طاقت نه لري لکه غر چي يې نه لري، مظهري رحمه الله وايي چي د تعليق د رؤيت د خدای ﷻ په استقرار الجبل پوري دليل دی د جواز د رؤيت الهي په دنيا کي لان المعلق بالممکن ممکن.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله د وهب بن منبه او د ابن اسحاق چي دواړه معادن د عجائبو دي يو حيرت انگيزه قصه نقل کړې ده چي نه په هيڅ کتاب کي د احاديثو راغلې ده او نه په بل هيڅ تفسير کي لکه تفسير بيضاوي روح المعاني بېله روح البيان، تفسير کبير، تفسير قرطبي، تفسير خازن نه ده نقل کړې والله اعلم چي څرنگه ده دا قصه را نقل کړې ده دی خو لوی محقق او محدث و، نو تاسي دا قصه د مظهري په تفسير کي وگورئ د حيرت ځای به درته ښکاره سي.

فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ

پوه سه: چي بعض مفسران يې دا ترجمه کوي ای ظهر بعض انواره او جلال الدين السيوطي رحمه الله اظهر من نوره قدر نصف انملة الخنصر.

درويش وايي: چي په دې کي ډېر اختلاف دی.

(۱) ابن عباس رضي الله عنه وايي ظهر نوره للجبل.

(۲) ضحاک رحمه الله وايي دومره نور يې له حجاب څخه ښکاره کړی لکه د غوايي سږمه.

(۳) عبدالله بن سلام او کعب احبار رضي الله عنه وايي چي له نور څخه د خدای ﷻ دومره قدر ښکاره سو لکه د ستنې سپم.

(۴) سدي رحمه الله وايي چي تجلي د نور په قدر د کوچنۍ گولې وه.

(۵) ابو شيخ هم وايي چي نور په اندازه د خچنې گوتې و، دوی تولو وايي چي په مقدار مذکوره غر ټوټه سو، علامه بغداد په تفسير روح المعاني کي داسي تفسير ددې آيت کړی دی ای ظهر له (غره ته) على الوجه اللائق بجانبه تعالى، او علامه بغداد تر نقل د بعض اقوالو مذکوره وو داسي ويلي دي وهذا كما لا يخفى من المتشابهات التي يسلک فيها طريق التسليم وهو اسلم واحکم، او التأويل بما يليق بجلال ذاته، او په تفسير حسيني کي وايي (يعنى ظاهر گردانيد از نور خود

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خود يا از نور عرش بمقدار سوراخ سوزن) او شيخ ابو منصور الماتريدي رحمه الله
وايي چي معنى د تجلى للجبل ماقاله الاشعري رحمه الله چي خداى ﷻ په غره كي
حيوة او علم او رؤيت پيدا كړى حتى چي غره خداى پاک وليدى نو.

جَعَلَهُ دَكًّا

وګرځاوه خداى ﷻ دا غر توټه توټه.

پوه سه: چي "دک" مصدر دى په معنا د مفعول اى مدكوكاً او دک ودق سره مرادف غونډي دي. په قاموس كي وايي چي دق او دک او هدم ما استوى من الرمل.

پوه سه: چي د دک متقارب المعنى ترجمې سوي دي، له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى چي غر په مځكه ننوتى حتى وقع في البحر او په درياب كي روان دى يعني من القطعة التي عليها موسى عليه السلام. او عطيه وايي چي رېګ روان وګرځېدى. وفيه ايضاً العناية السابقة آنفاً. او كلبي رحمه الله وايي چي كوچني كوچني غرونه سوه، په روح البيان كي وايي چي دا حال د غره وُ سره د غايت صلابت د هغه. نو ستا څه خيال دى په ابن آدم ضعيف سره چي موسى عليه السلام دى كذا في تفسير الكواشي. بعض اكابر د علماً وايي چي غر خداى ﷻ فدا د موسى عليه السلام وګرځول او كه دى مدهوش نه واى دى به داسي توټه توټه سو واى لكه غر، علماً وايي چي په سبب د تجلى الهي ټولي ترخي او تروي اوبه خوږي (شيريني) سوې او هر ليوني پر سد سو او هر مريض جوړ سو، او د خوږ درلودونكو درختو څوزان ورژېدل او مځكه سربزه او شادابه سوه، او د مجوسيانو ټوله اوروته مړه سوه، او بتان پر مخي پر مخ باندي څغوار سوه او د ملكو آوازنه قطعه سوه له هيبت څخه.

درويش وايي: چي نور ډېر نادر روايتونه هم راغلي دي، په تفسير حسيني كي وايي، اجب سري است كه كوه بآن عظمت تحمل ديدار نداشت ودل انسان بحكم ولكن ينظر الى قلوبكم طاقت آن نظر هست. نكته دراين آنست كه تجلى بر كوه بنظر هيبت بود وتجل بر دل بنظر رحمت است آن نظر هيبت كوه را ويران ساخت واين نظر رحمت دل را معمور سازد انتهى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ

او غورځار سو موسی علیه السلام چي بېهوشي پر راغلـه من هـول ما رئ. ابـن عباس رضي الله عنه وایي چي د پنجشنبي له ورځي څخه چي هغه د عرفات ورځ هم وه د جمعي د ورځي تر ماز دیګره پوري بېهوشه و. حضرت رومي رحمه الله وایي:

جسم خاک از عشق بر افلاک شد (اشاره الی لیلة المعراج) کوه دررقص آمد وچالاک شد
عشق جان طور آمد عاشقاً طور مست وخر موسی صاعقاً

واقدي رحمه الله وایي چي موسی علیه السلام چي بېهوشه سو ملکو د اسمانو وویل ما لابن عمران وطلب الرؤية اى في الدنيا.

فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبۡحٰنَكَ تُبۡتُ اِلَیۡكَ وَاَنَا اَوَّلُ الۡمُؤۡمِنِیۡنَ۝

یوه سه: چي مولی ابو سعود رحمه الله وایي چي افاقه رجوع د عقل او فهم ده وروسته تر دې چي زائل سوی وي په سبب د اسبابو لکه د موسی علیه السلام په مانحن فیه چي زائل سوی و په سبب د هیبت د ماري.

ترجمه: هغه وخت چي په هوش کي راغلی موسی علیه السلام وه یې ویل پاکي ده تاالره یعني چي زه بېله اذنه له تا څخه بیا سوال نه کوم. او بعض مفسرین وایي چي سبحانک کلمه د تعجب له هغه څه څخه چي ده ولیدل. په تحقیق زما توبه ده وتاته چي اقدام او جرئت پر سوال کوم بېله اذنه ستا. او زه اول د مؤمنانو یم. ولي چي د هر نبي ایمان مقدم دی تر ایمان د امت دده.

قَالَ یٰمُوۡسٰۤی اِنِّی اصۡطَفَیۡتُكَ عَلَی النَّاسِ بِرِسٰلٰتِیۡ وَبِكَلَامِیۡ ۖ فَخُذۡ مَاۤ اٰتَیۡتُكَ وَكُنۡ مِّنَ الشّٰكِرِیۡنَ۝

خدای پاک ورته وویل چي په تحقیق ما ته غوره کړی او مختاره کړی مي یې پر خلګو یعني چي ستا په زمانه کي دي په خپلو رسالاتو سره.

یوه سه: چي امام نافع او ابن کثیر رحمهما الله یې په افراد وایي یعني "برسالتي" د هغه توجیه خو ظاهره ده. یعني په رسول والي سره چي رسول مي ګرځولی یې. او نور قاریان یې په صیغه د جمع وایي لکه په مطبوعه مصاحفو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي، نو توجیه د جمعي يې داده چي هر رسول د خدای ﷻ له خوا څخه مشترک بین الادیان راوړي دی لکه توحید د خدای پاک و بعث بعد الموت وغیرها او احکام مختلفه باعتبار الازمان راوړي دي، په قصه کي د موسی علیه السلام راغلي دي والله اعلم بصحته چي د موسی علیه السلام سره خدای پاک خبري وکړې هیڅ چا طاقت نه درلودی چي دده مخته وګوري ولي چي دده مخ په نور سره پټ و او تر مرګه پوري يې دده پر مخ پرده وه، یو وخت دده مایني ورته وویل چي زه د هغه وخت څخه چي تا د خدای پاک سره خبري کړي دي لکه ستا په ژوند کي چي کونډه یم، یعني ستا مخ مي بیا نه دی لیدلی، نو موسی علیه السلام مخ ورته لڅ کړ، نو د مایني پر مخ يې لکه د لمر وړانګې ولګېدلې، نو مایني يې سترګي ومخ ته ونیولې او پر سجده پریوتل و خدای ﷻ او مایني يې ورته وویل چي ته خدای پاک ته خواست وکړه چي ما په جنت کي ستا زوجه وګرځوي. موسی علیه السلام ورته وویل ذالک لک، که تا وروسته تر ما میړه ونه کړی لان المرئة لاخیر زوجها في الجنة.

درویش وایي: چي معتزله له رؤیت څخه د خدای پاک په جنت کي منکر دي او په دغو آیتو سره چي په شان کي د موسی علیه السلام د سوال نازل سوي دي "رب ارني انظر الیک" الی اخیرها استدلال وایي وقد مر الجواب عنه چي دا سوال د موسی علیه السلام او جواب د خدای پاک لن تراني الی اخیرها خو ددې دنیا په رؤیت کي و، حتی چي صاحب الکشاف په ډېره سپین سترګي او بې حیایي لپاره د تشنیع پر اهل سنت او جماعت او لپاره د ګمراه کولو د اهل سنت والجماعة کثرهم الله داسي ګمراه کن خبره کړې ده چي عربي عبارت يې دادی ثم تعجب من المتسمین بالاسلام (یعني چي صرف د اسلام نوم پر پروت دی ددې معنا داده چي په واقع کي خو مسلمانان نه دي) المتسمین باهل السنة والجماعة (یعني خپل ځانونه يې په اهل السنة والجماعة سره معرفي کړي دي، یعني په واقع کي اهل السنة والجماعة نه دي) کیف اتخذوا هذه العظیمة ماذهبا (یعني دوی څرنګه ګرځولي دي دا لوی دروغ یعني رؤیت د خدای ﷻ په جنت کي ستا خپل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مذهب) ولا يغرنک تسترتهم بالبلکفة فانه من مصوبات اشياخهم (يعني تا دي خطانه باسي چي دوی په دروا غو ځانونه اهل السنة والجماعة معرفي کوي، ولي چي دا د هغو غمو څخه دی چي شيخانو پر دوی تپلی دی) والقول ما قال العدلية فيهم (او صحيح قول هغه دی د عدليه وو يعني معتزله چي خپل ځانونه اهل عدل بولي، ددوی په باره کي يې ويلي دي.

لجماعة سموا هواهم سنة لکنهم حمر لعمري موکفة

هر آئينه هغه جماعت چي دوی مسمی خواهشاتو نفسيه ته ددوی سنت وايي يعني اهل السنة لکن دوی خره دي زما دي قسم په خپل عمر سره او کمڼري په خولو کي دی.

درويش وايي: چي بعض اهل السنة والجماعة ورده ته په دغو ابياتو جواب ورکړی دی.

عجبنا لقوم ظالمين تلقبوا بالعدل ما فيهم لعمري معرفة

تعجب دی و هغه قوم ته چي ظالمان دي او ځان يې معرفي کړی دی په عدل سره چي دغه معتزله دي چي نسته په دوی کي زما دي په خپل عمر قسم وي يو لږ معرفت هم. نو تنويل د معرفي لپاره د تقليل دی.

قدجائهم من حيث لا يدرونه تعطيل ذات الله مع نفي الصفة

او دوی ته راغلی دی له داسي ځايه څخه چي دوی په ځان نه پوهيږي يعني چي دا د اسلام مسلک دی او کـه د فلاسفه وو. هغـه څه چي دوی معطل ګڼلی دی د خدای ﷻ له ټولو افعالو څخه، او سره د نفي صفاتو د خدای ﷻ، ولي چي د معتزله مذهب لکه فلاسفه دادی چي ان الواحد لا يصدر عنه الا واحد. نو چونکه خدای پاک يو دی نو يو عقل يې اول پيدا کړی دی وبس. په عقل اول کي چونکه يو صفت د وجوب غيري و نو په هغه جهت يې عقل ثاني پيدا کړی. او يو جهت د امکان ذاتي وچي په هغه جهت فلک اول پيدا کړي ثم وثم الى ان يصير العقول عشرة والافلاک تسعة. او دا مذهب ددوی د صريح قرآن سره منافي دی "والله خلقکم وما تعملون. ان الله يخلق مايشآء" الى غير ذالک من الآيات الدالة على

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خالقيته تعالى وربوبيته تعالى لكل شئ، او هغه ډله نفي د صفاتو د خداى ﷻ هم کوي ولې چې دوى لکه فلاسفه واى چې صفات د خداى عين ذات دي.

وقال المولى ابراهيم ﷺ في رد مقالتهم.

رضياً كتاب الله للفصل بيننا وقول رسول الله اوضح فاصل

وتحريف آيات الله ضلالة وليس بعدل رد نص الدلائل

پوه سه: چې د خداى ﷻ د آيتو تغير معتزله کوي مثلاً قوله تعالى وجوه يومئذ ناضرة الى ربها ناظرة، معتزله يې تحريف داسې کوي الى ثواب ربها ناظرة او مثلاً والله خالق كل شئ، دوى تحريف داسې کوي اى بالوسائط الى غير ذالک من تحريفاتهم وتهويشاتهم. او عدل نه دى رد د تصريح د دلائلو يعنې د قرآن او احاديث مباركه وو.

وتضليل اصحاب الرسول وذمهم وتصويب رائ النظام و واصل

او گمراه بلل د اصحابو د رسول الله ﷺ او د هغو ذم ويل چې معتزله او شيعه يې دواړه وايي چې د خلافت حق بعد رسول الله ﷺ لعلي ﷺ، او ابوبكر صديق، عمر فاروق، و عثمان ﷺ ته غاصبان وايي او د پر بد او پوچ ورته وايي، او صواب گڼل د نظام معتزلي او د واصل معتزلي د رأيي.

درويش وايي: چې احاديث صحيحه په روايت د بخاري او مسلم او اصحاب السنن متواترة المعنى دي په رد کې د معتزله وو د قول بلکې د جميع اهل هوا من الشيعة والكرامية وغيرهما. نو د هغه احاديثو مباركه وو چې ستفترق امتي ثلاث وسبعون فرقة كلهم في النار الا الناجية. مصداق د ناجيه بدون تعصب والاعتساف دغه فرقه ده چې مسمى په اهل السنة والجماعة سره ده.

ولو كان تكذيب الرسول عدالة فاعدل خلق الله عاص بن وائل

که تکذيب د رسول الله ﷺ عدالت واى لکه معتزله چې خپل ځانونه اصحاب عدل بولي او سره د هغه متواترة المعنى احاديث د رسول الله دروغ بولي، نو لوى عادل د خداى ﷻ په مخلوق کې به عاص بن وائل واى چې يو سرسخت دښمن او مکذب د رسول الله ﷺ و.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فلو لاک جار الله من فرقة الهوى　　　لکنت جد یر اًباجتماع الفضائل

که نه وای ته یا جار الله (په حذف د حرف نداً ، جار الله د مخشري لقب دی) له ولي څخه د اهل هواً یعني معتزله، نو ته به مجمع د علومو د فضائلو وای مثل النحو والادب والمعاني والبیان وغیرها، یعني خپل فضائل دي په دې بیالول چي معتزلي یې.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله په روایت د بغوي رحمه الله له کعب احبار څخه داسي روایت نقل کړی دی چي موسی علیه السلام په تورات کي ولیدل نو یې داسي وویل اني اجد یعني في التوراة امة خیر الامم اخرجت للناس یأمرون بالمعروف وینهون عن المنکر ویؤمنون بالله وبالکتاب الاول وبالکتاب الاخیر، ویقاتلون اهل الضلالة حتی یقاتلون الاعور الدجال رب اجعلهم من امتي قال یا موسی هي امة محمد ﷺ، دا خبره یې دومره اوږده کړې ده چي پوره صفحه یې په ډکه کړې ده والله اعلم چي بغوي رحمه الله په کوم سند سره دا خبره و کعب الاحبار ته رسولې ده چي په سند کي یې څوک خپل نظر ښکاره کړي، په بخاري، مسلم، ابو داود، ترمذي، ابن ماجه او نسائي کي خو دا حدیث نسته. او داغه رنګه په طحاوي، موطأ د امام مالک رحمه الله او په موطا کي د امام محمد رحمه الله هم دا حدیث نسته.

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ

او موږ نوشته کړه و موسی علیه السلام ته یعني ملکو نوشته کړه په امر زموږ په تختو کي، چي هغه تختې یا اووه یا لس وې، او په حدیث شریف کي راغلي دي چي دا تختې له سدره څخه د جنت را ایستل سوي وې چي هره تخته دوولس ګزه وه او حسن بصري رحمه الله دا قدر ویلي دي کانت الالواح من خشب، او کلبي رحمه الله وایي چي د زبرجد وې، او سعید بن جبیر وایي چي د یاقوت احمر وې. او ابن جریج وایي د زمرد وې، په هر صورت جبرائیل علیه السلام خدای جل جلاله امر کړی چي دا تختې یې له جنت عدن څخه راوړي فکتبها بالقلم الذي کتب به الذکر والمداد من نهر النور.

درویش وایي: چي نور روایات هم مظهري راوړي دي مطالعه یې کړه.

مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

له هر شي څخه يعني چي بني اسرائيل ضرورت ورته لري له امورو څخه د دين "موعظة" يعني اوامر او منهيات چي له ترک څخه د اوامرو او له کولو څخه د منهياتو دي وبيرېږي، په قاموس کي وايي "وعظه موعظة ذكره مايلين قلبه من الثواب والعقاب" نو موعظة مصدر ميمي دى، او مفصل بيان د هر شي من الحرام والحلال والحدود والاحكام من الفرائض والواجبات.

پوه سه: چي "تفصيلاً" بدل دى د "كل شئ" لانه في محل النصب چي مفعول به د "كتبنا" دى وكلمة من مزيدة لاتبعيضية اى كتبنا له كل شئ من المواعظ وتفصيل الاحكام. مقاتل رحمه الله وايي چي په اوله لوحه کي د تورات دا نوشته وه اني انا الله الرحمن الرحيم لاتشركوا بي شيئاً ولاتقطعوا السبيل ولاتزنوا ولا تعقوا الوالدين "فخذها" عطف دى پر "كتبنا" په اضمار د قول اى فقلنا خذها. ولي بيله تقديره د قلنا يلزم عطف الانشا على الاخبار او ضمير مونث راجع دى يا الواح ته يا "وكل شئ" ته ولي هغه شي په سبب د دخول د كل چي معنى د اشياو دي يا د رسالاتو ته والاحوت هو الاول لمقرب المرجع والثالث ابعد لبعد المرجع والثاني بين بين "بقوة" يعني په قوت د زړه او په صحيح عزيمت سره او په جد او اجتهاد سره لئلا يقع الفتور في اجرائها.

وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا

او امر کړه قوم ستا يعني بني اسرائيل چي اخستل دي کوي يعني عمل دي کوي په هغه ډېر ښه د الواحو يا د رسالاتو كمامر من قبل قريباً.

پوه سه: چي كلمه د با زائده ده په مفعول کي بعض مفسرين وايي چي له احسن څخه مراد عزيمت دى په هر عمل کي او له حسن څخه مراد رخصت دى په عمل کي مثلاً روژه نيول په سفر کي عزيمت دى او نه يې نيول رخصت دى. يا مثلاً درې واره پرېول د اعضاؤ په اوداسه کي سنت او عزيمت دى او يو يا دوه واره پرېول يې رخصت دى وعلى فقس. او بعض مفسران وايي چي مراد له احسن څخه تفضيل پر غير نه دى. ولي هر شي چي په كتاب الله کي وي هغه حسن بالغ غاية الحسن دى لايحتمل النقيض، ولا يجوز انيكون شئ حسناً منه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو دا له دې قبيلې څخه دی چې يو سړی ووايي چې دوبۍ ډېر تود دی تر ژمي، نو په ژمي کې خو هيڅ ګرمي نشته، دا تفسير د قطرب رحمه الله دی.

او بعض مفسران وايي چې له احسن څخه مراد فرائض، واجبات، سنن او نوافل دي يعني چې په فعل کې يې ثواب وي او له حسن څخه مراد غير د ماذکر دی يعني المباحات چې په فعل کې يې ثواب نه وي وفسر بغير ذالک.

سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ

ژر دی چې زه به وروښيم په تاسي کې دار د فاسقانو. بعض مفسرين وايي چې مراد له دار فاسقين څخه کورونه د فرعون او دده د قوم دي، او کورونه د عاديانو او د ثموديانو وامثالهم تاچې تاسي عبرت ځني واخلئ، نو تاسي به فسق نه کوئ بمخالفة ما امرتم به من الاحکام في التوراة. نو په هر تقدير بېرول ددوی مراد دی، او يا مراد ځني د سفر مځکه ده، او مځکه د جبابره او د عمالقه وو په شام کې، ومعنى الارائة الادخال على طريق الايراث. نو پر دې تقدير مراد ترغيب دی، او وعده د بني اسرائيلو سره، او سدي رحمه الله وايي چې مراد ځني هلاک سوي ځايونه د کفارو اولينو دي، نو هم مقصود تحذير دی، او قتاده رحمه الله وايي چې هغه ځايونه مراد دي چې دوی په اسفارو کې و شام ته پر هغو ځايو تېرېږي من منازل عاد وثمود والقرون الذي اهلکوا، نو پر دې تقدير مقصود ددوی عبرت او تحذير دی، کما قال السعدي قدس سره.

پند ګير از مصائب ديګران تانګيرند د يګران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز چو ديګر مرغ بيند اندر بند

و ابعد التفاسير ما قيل دار الفاسقين مصيرهم في الآخرة الى جهنم، لانه ياباه سياق الکلام.

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

ژر دی چې زه به مصروفه کړم له آياتو څخه زما هغه کسان چې تکبر کوي په مځکه کې بېله حقه.

يوه سه: چې د "بغير الحق" قيد اتفاقي دی، ولې چې تکبر خو وي ناحق.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تکبر عزازیل راخوار کرد بزندان لعنت گرفتار کرد

درویش وايي: چي ددې آيت ترجمې مفسرينو مختلفې کړي دي، سيد آلوسي بغدادي رحمه الله په روح المعاني کي وايي چي دا جمله په قول د شيخ الاسلام استيناف دی لپاره د تحذير د بني اسرائيلو له تکبر څخه چي موجب د عدم تفکر دی في الآيات المکتوبة في الواح التورات المتضمنة للمواعظ والاحکام، او نور آيات چي له جملې څخه د هغو ارائته تعالى دار الفاسقين، ومعنى صرفهم عنها منعهم بالطبع على قلوبهم، نو قريب به نه وي چي دوی دي فکر ووهي په دې آيتو کي او عبرت دي څني واخلي، او دا طبع على قلوبهم له دې کبله څخه پيدا سوه چي دوی ټينګ دي پر خپل تجبر او تکبر.

پوه سه: چي باب د تفعل لپاره د تکلف دی يعني يرون انفسهم کبراً ويرون ان لهم ارتفاعاً في العالم السفلى ومزيد على الخلق فلا ينتفعون بالآيات والنذر، او بعض مفسرين وايي چي معنا د آيت داده ساصرفهم عن ابطال آياتي بحذف المضاف عن آياتي المنزلة في التوراة او المعجزات او له دې څخه چي دوی دې نور د خدای جل جلاله لغوه او مړ کړي ددوی په خولو لکه فرعون چي دا قصد کړی و لکن آيات او معجزات پر ځای پاته سوله او فرعون له منځه ولاړی "والله متم نوره ولو کره الکافرون" او بعض مفسرين وايي ساصرف عن قبول آياتي المنزلة في التورات والتصديق بها بالحرمان عن الهداية لعنادهم الحق، وهذا التفسير راجع الى تفسير العلامة البغدادي رحمه الله کما لا يخفى.

وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا

او که ووینې دغه منکرين هر آيت منزلة في الکتاب او المعجزة المنصوبة لدرک الحق، دوی ايمان نه پر راوړي په سبب د عناد ددوی لکه کفارو د قريشو يا يهودانو د مديني، او يا ايمان نه پر راوړي په سبب ددې چي دوی په خواهشاتو نفسانيه وو کي ډوب دي هغو ددوی عقول ورفاسد کړي دي لکه ويل سوي چي دي

الشمس شمس وان لم يرها عين الفرير
والعسل عسل وان لم يدرک طعمه فاه المرير (اى الصفراوي)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ

او كه دوى وويني يعني په سترگو د سر لابعين القلب لار د هدايت په ښوونه د انبيا كرامو او يا په موعظت د علما الحق، دوى نه گرځوي دغه لار د ځان لپاره يعني عمل نه پر كوي، ولي پر چي پر دوى نفس او شيطان غلبه كړې ده.

وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ۝ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

او كه دوى وويني لار د ضلال او گمراهي په ښوونه د نفس او د شيطان نو دوى هغه لار گرځوي د ځان لار د سلوك او تگ دا په سبب ددې چي دوى تكذيب كاوه د آيات زموږ مراد له آياتو يا آيات قرآنيه دي يعني چي دا آيات قرآنيه دوى من عند الله نه بلل بلكي افترا د عليه الصلوة والسلام يې وبلل او يا مراد له آيات ځنې معجزات د عليه الصلوة والسلام دي چي دوى د هغو تكذيب كاوه يعني سحر او جادو يې باله. او دوى له هغو آياتو ځني غافله وه نه يې په آياتو قرآنيه وو كي فكر واهه او نه يې معجزاتو ته د عليه الصلوة والسلام په غور كتل.

او هغه كسان چي تكذيب كوي د آياتو زموږ چي آيات قرآنيه دي يا معجزات النبي ﷺ زموږ له خوا ځنې او تكذيب كوي په ملاقات د اخرت چي آخرت نه مني، لغوه اعمال ددوى يعني كه بعض اعمال حسنه وكړي پر هغو ثواب خداى پاك نه وركوي لعدم شرطها وهو الايمان. او دوى ته جزا نه وركول كيږي په ورځ د آخرت مگر د هغو شيانو چي عمل يې كاوه من الكفر والمعاصي. نو "هل" استفهام انكاري دى، نو ځكه استثنا د الا ځندي صحيح سوه.

تكبر مكن زينها راى پسر — كه روزى زدستش بر آيى بسر

درويش وايي: چي مقابل د تكبر تواضع ده. د تكبر اول عامل شيطان دى حيث قال انا خير منه اى من حين امر بالسجود له.

تواضع بود خوى دين پروران — تواضع بود خوى صاحب دلان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهٖ

او جوړ کړی قوم د موسی ﷵ یعني بني اسرائیلو وروسته تر تګ دده ومیقات ته د خدای ﷻ د دېرشو شپو لپاره چي لس شپې یې پر زیاتي کړې چي ټلو ښت شپې څنډي جوړي سوې "فتم میقات ربه اربعین لیلة"

سوال: دا کار چي وروسته په راسي یوازي سامري کړی ؤ، نو ګرده قوم ته یې ولې نسبت وکړی؟

ځواب: اکثره خلګ د موسی ﷵ د قوم په دغه کار کي ور شریک وه او راضي وه نو ددې نسبت مثال داسي دی لکه بنوا فلان قتلوا مع ان القاتل واحد منهم.

فائده: د بعض مفسرینو په نېز "اتخذ" متعدي و دوو مفعوله ته دی، اول مفعول یې "عجلاً" دی او مفعول ثاني یې محذوف دی یعني "الها" نو دغه مفسر اتخذ په معنی د صیر بولي، نو ځکه یې ترجمه داسي کړې ده ای صیروا العِجل الهاً.

مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ

یعني د هغو زېوراتو څخه چي د بني اسرائیلو ښځو د قوم فرعون له ښځو څخه په عاریت راوړي وه په بهانه د یو واده هغه وخت چي موسی ﷵ او بني اسرائیلو اراده د وتلو درلوده له مصر څخه.

سوال: دا زېورات خو د بني اسرائیلو نه وه، نو څرنګه یې اضافت و بني اسرائیلو ته وکړی؟

ځواب: دا حلیه او زېورات خو ددوی په لاس کي وه چي فرعون او قوم یې هلاک سوه دوی یې مالکان سوه.

پوهه: چي "عجل" د غوا ګیلګي (سخندر) ته وایي چي جمع یې عجاجیل ده

فائده: دا عجل سامري (چي اصل نوم یې موسی ؤ او منسوب و سامره ته وُ چي د یوې قریې نوم دی) او دی زرګر ؤ، نو څه وخت چي موسی ﷵ لس ورځي وځنډېدی کمامر. نو سامري وبني اسرائیلو ته وویل چي سبب د ځنډ د موسی ﷵ دادی چي ستاسي سره زېورات د آل فرعون موجود دي، نو خدای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پاک تاسي په دغه گناه ونيولاست او موسی علیه السلام يې در څخه ورک او منع کړی نو ورسئ هغه زيورات تولـه راوړئ چې وه يې سوځو شايد چې موسی علیه السلام به بیرته راسي، خلکو يې په خوله وکړه او زيورات يې تولـه جمع کړه او سامري خپل حصه زیورات هم راوړه تولـه يې و اور ته واچول، نو سامري د شپې دا گيلگي جوړ کړی.

پوښتنه: باعث پر سامري څه و چې تخصيص د گيلگي يې وکړی نه د بل حيوان؟

ځواب: سامري وليدل چې د بني اسرائيلو د غوايي و عبادت ته شوق کېږي، ولي هغه وخت چې دوی پر عمالقه وو تېر پدلـه او هغو د بتـانو پـر شکل د بقر عبادت کاوه، نو بني اسرائيلو و موسی علیه السلام ته وويل اجعل لنا الها کمالهم الهة "جسداً" بدل دی من "عجلاً" ومعنی جسداً بدناً.

پوه سه: چي ابن عباس، حسن او قتاده او يو جماعت مفسرينو ويلي دي چې سامري چې دا گيلگي جوړ کړی، نو په خوله کي يې د جبرائيل علیه السلام د پښو خاوري ورواچولې. مظهري وايي فصار ذا لحم ودم.

درويش وايي: چي د سامري د قصې بيان او د سبب د معرفت د سامري جبرائيل لره او ددې خاورو د تاثير بيان به په تفسير کي د سورت "طٰه" به راسي ان شآ الله تعالى "له خوار" يعني ده ناري د گيلگي (سخندر) وهلې، راويان وايي چي هر وخت به دا گيلگي ناره وکړه دوی به پر سجده ورته پرېوتل چي هغه به ساکت سو دوی به سرونه راپورته کړه، سدي رحمه الله وايي چي دا گيلگي به ناري وهلې او تگ يې هم کاوه، او وهب وايي چي خوراک يې کاوه او تگ يې نه کاوه وهذا ضعيف جداً.

درويش وايي: چي د ډېرو خلکو په زړونو کي دا سوال ورگرځي چي دا د زيوراتو گيلگي چي سامري ورجوړ کړی او بيا خاوند د لحم او دم سو کما قاله المظهري رحمه الله نو سامري ته څه ضرورت وُ چي دومره تکليفونه او زيورات يې ضائع کوله خو د شپې به تللی وای يو د غوا گيلگي به يې رانيولی وای؟

ځواب: باعث پر سامري دا وُ چي ددوی دمخه سره گيلگي اولاً د زيوراتو جوړ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی او چي په خوله کي يې خاوري ورواچولې ذا لحم او دم وګرځېدی او ناري د ګيلګي يې ويلې داد تعجب وړ خبره ده، نو ځکه سامري ورته وويل هذا الهکم والـه موسى. او دوی سجدې ورتـه شروع کـړې، او دوی څلوېښت ورځـي دې ګيلګي ته سجدې وکړې، نو خدای پاک ودوی ته په عوض کي د يوې ورځي يو کال سرګرداني وربښنه کړه په مقام تيه کي کمامر، وسيأتي ان شاالله تعالى.

پوه سه: چي د څلوېښتو ورځو عبادت کول د ګيلګي مبني پر دې دی چي په اول د ورځي چي موسى ﷺ طور ته ولاړی سامري دا ګيلګی جوړ کړی او له تېر سوي بيان څخه چي موسى ﷺ چي لس ورځي وځنډېدی، نو سامري دا کار وکړی نو د ګيلګي عبادت خو لس ورځي بني اسرائيلو وکړی والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان خو هم اول دا ويلي ده لکه مظهري صار دماً ولحماً او روح المعاني هم ويلي ذي لحم ودم، لکن وروسته روح البيان په قيل سره دا هم ويلي دي چي هغه ګيلګی چي سامري جوړ کړی له زېوراتو څخه پر هغه صورت باقي ؤ چي خاوري به يې په خوله کي ورواچولې پر هغه صورت به يې ناري د ګيلګي وهلې وهذا عجب من الاول لکن رده المظهري، والله اعلم بالصواب.

فائده: په شپږ لکه بني اسرائيلو کي دوولس زره پاته سوه، نورو ټولو و ګيلګي ته سجدې کولې او رقص يې ورته کاوه.

درويش وايي: چي قرطبي په خپل تفسير کي د طرتوشي رحمه الله څخه نقل کړی دی چي له ده څخه چا پوښتنه وکړه چي يو قوم چي په يو ځای کي سره جمعه سي يعني پير او مريدان او يو قاري پر دوی لږ قرآن ووايي، او بيا وروسته يو غزلي شعر شروع کړي، نو خلګ رقص ورته کوي او درېږي او ډولونه ورته وهي او نور آلات د لهو ولعب. آيا ددې په مجلس کي حضور روا دی؟ ده په جواب کي ورته وويل چي مذهب د صوفيه کرامو خو دادی چي داسي کار ضلالت او جهالت دی وما الاسلام الا کتاب الله ﷻ وسنة رسول الله ﷺ، و اما الرقص والتواجد فاول من احدثه اصحاب السامري فهو دين الکفار وعبدة العجل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او په حدیث کې د بخاري و مسلم وغیرهما داسې راغلي دي چې نبي ﷺ به د صحابه کرامو ﵃ سره ناست وُ، نو اصحاب کرام به په ډېر وقار او اطمنان سره ناست وه کان علی رؤسهم الطیر، او و سلطان ته د مسلمانانو او نائبانو د سلطان ته دا وظیفه ده چې ورته کسان په هیڅ ځای کې پرې نږدي خصوصاً في المساجد او هیڅ چا ته نه ده روا چې ایمان یې پر خدای ﷻ او پر رسول ﷺ او په ورځ د آخرت وي چې د ورته کسانو په مجلس کې به حاضرېږي او یا به پر دغه باطل کار کومک وسره کوي. وهذا مذهب ابي حنیفه، ومالک، والشافعي، واحمد، وغیرهم من ائمة المسلمین رحمهم الله تعالی اجمعین، روح البیان جز۹ سورة الاعراف ص۲۴۳.

درویش وایي: چې داسې څوک چې هیڅ په ځان نه پوهېږي او حرکات یې لکه د مرتعش وي او بغاري او ناري او وجد او تواجد کوي، مشائخ هغ سری ملامت نه بولي لانه معذور، سعدي شیرازي ﵀ ددغسې خلګو په شان کې وایي.

مکن عیب درویش مدهوش ومست — که غرقست ازان می زند پاودست
نگویم سماع ای برادر که چیست — مگر مستمع را بدانم که کیست
گر از برج معنی پرد مرغ او — فرشته فروماند از سیر او
اگر مرد بازی و لهو است ولاغ — قوی تر شود دیوش اندر دماغ
چه مرد سماعست شهوت پرست — باو از خوش خفته خیزد نه مست

درویش وایي: چې قول د سعدي قدس سره هو الفرق بین العاشق الحقیقي وبین متبع الهوی النفساني، وایضاً بین المحق والمبطل من المرشدین في الزمان الحاضر والله اعلم بالظواهر والسرائر.

درویش وایي: چې د عاشقانو د طائفې سید او پیشوا د حقیقي مرشدانو خواجه عبد الله انصاري هروي قدس سره درکتاب فیض مآب خود چنین درر فراګنده را درنظم نفیس خود جمع نموده وچنین میګوید

حبذا قومی که داد بندګی را داده اند
ترک دنیا ګفته اند وزهمه ازاده اند
روزها باروزها درګوشها بنشسته اند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نفس خود را قهر کرده روح کرده پر فتوح
زاد تقوی برگرفته بهر مرگ آماده اند
طرفة العین نبوده غافل نبوده از حضرت ولي
سیلها با این همه از دیدها بکشاده اند
یکزمان از نوحه همچنون نوح فارغ نیستند
همچو یحی گوئیا از بهر زاری زاده اند
زآب تاب تب الی الله غسل کرده آن کسان
روی خود بر خاکپای اسجدوا بنهاده اند
ربنا گویند از ان لبیک عبدی بشنوند
جمله سرمست الست از جرعه این باده اند
راحتی دیدند وذوقی یافتند از انس وجان
روز وشب در کنج خلوت برسر سجاده اند
تا بدنیا آمدند از کلبه کتم عدم
سوی حضرت جز نیاز وناله نفرستاده اند
پیر انصاری تو میدانی که ایشان کیستند
فرقه بی کرد پروز مره دل ساده اند

درویش میگوید: نام نهاد مرشدان زمانه حاضر وچندین زمان قبل ازین پیری ومریدی را بضاعت جمع آوری نقود ونفقه عیال گردانیده اند و از مریدان مثل درویش خرقه بدوش چنده وصول میگرند وعیش ونوش ومفروشات عالیه پیر صاحب از امور مذکور مریدان هزار گونه بالاتر میباشد واگر درخانه مرید خود مهمان شود کدام مصلی یا قالین وغیره که درخانه مرید به بینند بزبان حال سوال میکنند ومیگویند این چه خوب مصلی است وغیره مرید مسکین میگوید که صدقات شوم این مصلی وغیره برای حضرت شما است پس مرید آن چیز را بردوش گرفته همراه پیر صاحب تاخانه مرشد خود میبرد ودرعین حال مرید بیچاره خوش باشد که پیر صاحب فلان چیز مرا قبول نموده.

این سخن پایان ندارد بازگرد سوی تفسیر کلام الله گرد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا

آيا نهويني يعني نه پوهېږي دغه خره چې ګېلګی يې خدای وګرځاوه په دي چې دغه ګېلګی ددوی سره خبري نه سي کولای او نه ودوی ته ورښوولای سي يوه لار، يعني دغه چې دوی يې عبادت کوي قادر نه دي چې پر هغو کارو چې افراد د بشر پر هغه کارو قدرت لري چې عبارت له خبرو څخه دي او يا لار ښوونه و يو چاته، نو څرنګه دوی ګمان پر کوي چې دا معبود د دوی به خالق السموات والارض وما فيها وي، والمعبود يلزم انيكون كذالك يعني خالق السموات والارض ومافيهما وي.

اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ

دوی وګرځاوه دغه ګېلګی معبود او دوی په سبب د دغه اتخاذ ظالمين دي. د ظلم معنا ده وضع الشيئ في غير موضعه او دوی هم دغسي وکړه چې عبادت چې حق دی د خالق السموات والارض په جماد ګيلګي کې يې کښېښو.

پوښتنه: د "اتخذوه" دوهم وار څه ضرورت و، آيا داسي کافي نه وه وکانوا ظالمين؟

ځواب: کافي خو وه لکن لپاره د مزيد ذم ددوی يې اتخذوا دوهم وار راوګرځاوه، در تفسير حسيني ميګويد، که در لطائف امام قشيري رحمه‌الله مذکور است که چه دوري اسث ميانی امتی که مصنوع خودرا پر ستند وامتي که عبادت خالق وصانع خود ميکنند، بيت

آنرا که تو ساختی نسازد کارت — سازنده کارت دردو عالم همان رب

وَلَمَّا سُقِطَ فِيْٓ اَيْدِيْهِمْ

پوهه: چې "سقط" پر صيغه د مجهول مسند دی و وروسته ظرف ته وهذه العبارة كناية عن شدة الندم، يقول زجاج معناه سقط الندم في ايديهم اى في قلوبهم ونفوسهم تشبيهاً لما يحصل في القلب والنفس وهو الندم لما يحصل في اليد فيكون بمرئي منه او عام مفسرين وايي چې سړی چې سخت پښېمانه سي پر يو کار خپل لاس په خوله کې ورکړي او له ډېره غمه څخه يې په غاښو چيچي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو دده لاس گويا په خوله کي ولوېدى، د عربو دا محاوره ده چي هر څوک پښېمانه سي پر يو کار دوى وايي فلان سقط في يده.

پوه سه: چي دا پښېمانه دوى هغه وخت وکړه چي موسى عليه السلام راغلى او دوى ته يې ډېر عتاب او سرزنش ورکړى پر عبادت د عجل.

وَرَاَوۡا اَنَّهُمۡ قَدۡ ضَلُّوۡا

او ددوى علم راغلى پر دوى چي په تحقيق موږ گمراهان وو په عبادت العجل او توبه يې وکښل او داسي يې وويل.

قَالُوۡا لَئِنۡ لَّمۡ يَرۡحَمۡنَا رَبُّنَا وَيَغۡفِرۡ لَنَا لَنَكُوۡنَنَّ مِنَ الۡخٰسِرِيۡنَ

دوى وويل که چېري پر موږ رحم ونه کړي رب زموږ، او موږ ته بخښنه ونه کړي يعني د عبادة العجل، نو حتماً او يقيناً موږ يو له ډلي څخه د تاوان کونکو يعني په دنيا او اخرت کي، په "لئن" کي لام موطئه د قسم محذوف دى يعني جواب د قسم محذوف دى والتقدير والله.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوۡسٰٓى اِلٰى قَوۡمِهٖ غَضۡبَانَ اَسِفًا

چي رجوع وکړه موسى عليه السلام وخپل قوم ته يعني وروسته تر څلو ښتو ورځو په داسي حال کي چي په غضب ؤ يعني ددوى د بت پرستى له سببه. ابو الدرداء رضي الله عنه وايي چي شديد الغضب ؤ. او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي ډېر غمجن هم ؤ په سبب مذکوره سره.

قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُوۡنِىۡ مِنۡۢ بَعۡدِىۡ

وه يې ويل وعبدة العجل ته بد کار ؤ هغه تاسي زما په خلافت کي يعني تاسي ما خپل قائم مقام وگرځولاست تاسي دا فعل مذموم غاية الذم چي عبادت د عجل ؤ وکړى، او بعض مفسرين وايي چي خطاب و هارون عليه السلام ته ومن معه من المؤمنين دى "من بعدي" تر ما وروسته يعني چي زه و ميقات ته د رب جل جلاله ولاړم، او يا معنا داده چي وروسته تر دې چي تاسي زما څخه واورېدى توحيد د خداى جل جلاله او تنزيه له شرک څخه في الخلق والعبادة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "بئس" له افعال ذم څخه دی، او کلمه د ما موصوفه ده، تفسیر دی ضمیر مستکن په بئس کي ای بئس شیئاً او مخصوص بالذم محذوف دی، والتقدیر بئس خلافة خلفتموني خلافتکم هذه یعني چي ستاسي په حضور عبادت العجل کېدی، دا هلته دی چي مخاطب هارون عليه السلام و من معه من المؤمنین وي، او که مخاطب عبدة العجل وي، نو یې معنا داده چي بد کار وکړی یا عبدة العجل تر ما وروسته او زما په غیاب چي زه میقات د رب جل جلاله تللی وم.

أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ

آیا تاسي تلوار وکړی تر امر د خدای جل جلاله یعني چي زه یې څلوېښت ورځي و میقات ته غوښتی وم لپاره د اعطأ التورات او تاسي دا توهم وکړی چي موسی مړ دی نو مو دین ته چي توحید او تنزیه ده تغیر ورکړی وشرک ته. لکه بعض نورو امتو هم دین د خپلو انبیا کرامو عليهم السلام تغیر ورکړی دی وروسته وفات د انبیا کرامو ددوی. والهمزة لانکار الواقع یعني دا کار منکر کار وکړی تاسو.

فائده: عجله عمل د شي، قبل الوقت کالصلوة قبل وقتها فلهذا اصارت العجلة مذمومة في الشرع بخلاف السرعة فانها العمل بالعبادة في اول وقته فلذا کانت غیر مذمومة که څه هم بعض وخت ممدوح هم نه وي لکه صلوة الظهر في اول وقتها في الصیف عند ابي حنیفة رحمه الله.

وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ

وایې چولې هغه تختې چي تورات پکښې نوشته وُ پر مځکه د سخت غضب له وجهي په لار کي د خدای جل جلاله، د ابن عباس رضي الله عنه په صحیح حدیث ثابته ده چي ده ویلي دي چي تورات په اوو تختو باندي د زبرجد نوشته وُ وفیها بیان کل شئ وموعظة وغیر ذالک، نو موسی عليه السلام چي راغلی او قوم یې مجتمعین پر عبادة د عجل ولیدله، تورات یې له لاسه ایله کړی، نو تختې ماتي سوې، نو خدای جل جلاله شپږ حصې بیرته پورته کړې یوه حصه پاته سوه، بغوي رحمه الله وایي چي هغه تختې چي اخبار بالغیب پکښې وُ هغه پورته سوې، او هغه حصه چي په هغې کي توحید او نور عقائد او بیان د حلال او حرام او موعظة پکښې وُ هغه پاته سوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: بیان د نبوت د علیه الصلوة والسلام او حلیه دده مبارک خو په تورات کي اوس هم ستهٔ نو دا اخبار بالغیب ؤ؟
خواب: دا که اخبار بالغیب هم ؤ لکن د عقائدو او موعظة په سبب پاته سو، یعني ایمان بالنبي اخیر الزمان محمد ﷺ د معتقداتو له قسمه څخه ؤ. لکه چي یهودانو دمخه تر ظهور د نبوت دده مبارک طلب د فتح پر مشرکانو به یې په برکت د نبي اخیر الزمان کاوه کما یدل علیه قوله تعالی "وکانوا یستفتحون بهٖ" لکن وروسته تر ظهور د علیه الصلوة والسلام او مدیني ته تر هجرت د یهودانو ملایانو هغه آیتونه چي نعت د علیه الصلوة والسلام پکښې ؤ یا یې پټ کړه یا یې بعض د نعتو دده مبارک بدل کړه حسداً وطلباً للریاسة علی عوامهم او لپاره د بډو چي ملایانو به یې له عوامو څخه اخستې "فلما جائهم ماعرفوا کفروا بهٖ" واشتروا ثمناً قلیلاً"
پوښتنه: موسی علیه السلام خو خدای ﷻ په طور کي خبر کړی په دغه فتنه د قوم یعني عبادة العجل "انا فتنا قومک" نو د تورات تختې یې یا په طور کي یا پر لاري ولي نه غورځولې؟
خواب: له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چي احمد او طبراني راوړی دی قال قال رسول الله ﷺ لیس الخبر کالمعاینة ان الله اخبر موسی بما وضع قومه في العجل فلم یلق الالواح فلما عاین ماضعوا القی الالواح فانکسرت کمامر عنقریب.
سوال: موسی علیه السلام ته په اخبار د خدای ﷻ په طور کي یقین نه ؤ حاصل په معاینه سره ورته حاصل سو او که څرنګه!؟
ځواب: په دي آیت کي فکر ووهه:
"وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَـٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ ٱلطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ ٱجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ٱدْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ﴿٢٦٠﴾" (البقرة)
حاصل د جواب دادی چي په معاینه سره خو اطمنان قلبي پیدا کیږي وهو فوق مرتبة الیقین کما دل علیه الآیة المتلوة فافهم غایة الفهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ

او ونیوی موسی علیه السلام وروز دده هارون علیه السلام تر سر یعني تر وېښتانو د سر بحذف المضاف او راکش یې کړی د ځان و خواته، بغوي رحمه الله وایي چې د ځنو او ږیرې یې ونیوی.

درویش وایي: چې له دې آیت څخه ږیرې نه فهمېږي، نو ولې بغوي ږیره ورسره راوړه البته په بل ځای کې د قرآن مبارک ږیره راغلې ده. د موسی علیه السلام دا خیال سو چې هارون په منع کې د قوم د گیلگي د عبادت تقصیر کړی دی.

پوه سه: چې هارون تر موسی علیهم السلام درې کاله مشر و او بني اسرائیلو ته تر موسی هارون محبوب و لانه کان بطئ الغضب یعني حلیم و ژر درد نه ورتلی، وهذا منشأ توهم موسی علیه السلام في تقصیره في المنع کما لایخفی.

فائده: دا تر وېښتانو کښول د هارون معاتبه وه ولا اهانة اعاذ الله موسی من ذالک.

پوه سه: چې اصل د "قال ابن ام" یا ابن امي حذف حرف الندا کما في قوله تعالی "یوسف اعرض عن هذا" ای یا یوسف، وروسته یې یا دا ای حذف کړه لدلالة کسرة المیم علیها تخفیفاً، وروسته یې کسره د میم په فتحه بدله کړه لزیادة التخفیف کما في الکافیة.

تنبیه: موسی او هارون علیهم السلام په مور او پلار کې سره ورونه وه لکن هارون مور ذکر کړه لپاره د جلب د شفقت لان الام اشفق علی الولد من الاب.

إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي

په تحقیق قوم یعني عبدة العجل چې اکثره حصه د بني اسرائیلو هم دوی وه، زه یې په خیال ضعیفه ورغلم او زما په خوله یې نه کول، او قریب وه یعني دوی قصد کړی و چې ما ووژني، حاصل د هارون علیه السلام د کلام دادی چې ما تقصیر په منع کې ددوی له عبدة العجل څخه نه دی کړی بلکې خپل تول جدجهد مي وکړی حتی دوی زه مغلوب کړم، نو ته تو هم د تقصیر پر ما مه کوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾

نو ته مه خوشاله کوه په ما سره دښمنان یعني داسي زما سره مه کوه چي سبب د خوشالۍ د دښمنانو وګرځي، په قاموس کي وايي چي شماتة اظهار د خوشالۍ دی په مصيبت او بلا سره د دښمن، او ته مامه ګرځوه په انتقام او په غضب کي د هغه قوم سره چي ظالمان دي يعني عبدة العجل.

پوښتنه: موسی علیه السلام چي دی د سر تر وېښتانو ونیوی او ځان ته یې راکش کړی، نو هغه فعل موسی علیه السلام دده سره وکړی چي دښمنان په خوشاله سوه د هارون علیه السلام د نهي څه معنا ده؟

ځواب: د هارون علیه السلام مقصد دا وُ چي یا مذکور فعل ته ادامه ورنه کړي او یا تر هغه اشد کار ورسره ونه کړي، فافهم.

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي

وویل موسی (دا جمله مستأنفه ده) ماته وبخښې زما ګناه چي ما کوم وضعیت د ورور سره وکړی بېله ګناه او موجب بلکي پر صرف توهم د تقصیر في المنع، او زما ورور ته بخښنه وکړې که له ده څخه تقصیر سوی وي په منع کي د عبدة العجل عن عبادته.

پوه سه: چي موسی علیه السلام اولاً استغفار د ځان لپاره وغوښتی، لپاره د راضي کولو د ورور په ابهام ددې چي زما ملامتیا وه چي ته مي د سر تر وېښتانو ونیولې او ځان ته مي راکش کړې او لپاره د دفع د شماتت د دښمنانو په ما فعل بهارون. او د ورور دپاره طلب د بخښنې وکړی لپاره ددې چي دی محتاج دی و استغفار ته ولي چي عبدة العجل چي مرتدان وه له دین څخه، نو ده باید جنګ ورسره کړی وای او تر خپل سر تېر سوی وای، او مظهري رحمه الله وايي چي د موسی علیه السلام مقصود د ورور بخښنه وه ځان چي یې ورضم کړی لپاره د رضاً د ورور ودفعاً لشماتة الاعداً.

درویش وايي: چي له موسی علیه السلام څخه خو تقصیر وسو چي پر صرف احتمال د تقصیر د ورور په منع کي د عبدة العجل یې دی د سر تر وېښتانو کشاوه، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیا مظهري لپاره ددې چي مقصود د موسی ﷺ استغفار د ورور ؤ بلـه وجه د استغفار د ځان لپاره داسي بیـان کړې ده چي سنت د استغفار وبـل تـه دادی چي سړی شروع خپل په استغفار کوي لپاره د دفع د توهم د ځان د تزکیـه، او بله وجه يې دا بیان کړې ده چي دعا وغیر ته وروسته تر استغفار د ځان اقرب و اجابت ده فان الذنوب مانعة عن الاجابة.

درویش وایي: چي دا خبره د مظهري کـه څـه هم پـه عمومي خلګو کي صـحيح ده ولي هر سړی پـه ځان کي ګنـاه لري، نو بايد تـر استغفار د بـل استغفار د ځان وغواړي، لکن مظهري خو د موسی ﷺ د تقصیر منکر ؤ، صرف په ورور کي يې احتمال د تقصیر ؤ نو دلته به د مظهري قانون څرنګه تطبیق سي، الا ان یقال چي مظهري رحمه الله د موسی ﷺ د ګناه منکر ؤ لکن په موسی کي پرته لـه دې زلات وه لـه قسمه څخـه د حسنات الابرار سیئات المقربین، نو له دې کبله بايد خپل د ځان لپاره يې استغفار د زلاتو ذمخه کړی وای، کما في قوله تعالی خطاباً لسید المرسلین ﷺ "واستغفر لذنبک وللمؤمنین والمؤمنات فانه فسر الذنب المذکور في هذه الآية بالذلة، یعني من قبیل حسنات الابرار سیئات المقربین لانه علیه الصلوة والسلام معصوم من الکبائر والصغائر لکه درویش چي ددې مسئلې پوره تحقیق کړی دی په نقل له صحیح کتابو څخه په یوه رساله کي چي نوم يې کشف الغطاً عن عصمت الانبیاً دی چي د ډېرو کلو راهیسته کتاب فروشانو چاپ کړې ده، او په مکتبو کي موجوده ده، کـه څوک ددې مسئلې د تحقیق خواهشمند وي باید په مکتبو کي يې تر لاسه کړي وبالله التوفیق.

وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

او موږ داخل کړی ستا په رحمت کي یعني په دنیا او اخرت کي وبمزید الانعام علینا في الدارین او ته اې خدایه ډېر رحم کونکی يې تر ټولو رحم کونکو پر بندګانو باندي، پښتانه وایي اې تر مور او پلار مهربانه خدایه پر موږ رحم وکړې د پښتنو دا قول ډېر زیبا دی او ددې سره پوره سمون لري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

په تحقیق هغه کسان چې ګیلګی یې اله او معبود وګرځولی ژر دی چې دوی ته به ورسیږي غضب یعني اثار د غضب له جانبه څخه د رب ددوی یعني په دنیا کې وهو ما امروا به من قتل انفسهم کمامر في تفسیر سورة البقرة.

پوښتنه: چې "غضب" چې منصوب سي وخدای ﷻ ته پر خپل معنا حقیقي نه دی بلکې په معنا د انتقام دی لان حقیقة الغضب ثوارن الدم في القلب للانتقام وهذا المعنى لايتصور في حق الباري تعالى كما لايخفى "وذلة آه" معطوف دی پر "غضب" یعني غضب او ذلت به دواړه په دې دنیا دوی ته ورسیږي او دا ذلت ددوی خروج ؤ له خپلو وطنو څخه په تسلط د بخت نصر البابلي پر دوی باندې یعني وروسته تر زمانې د موسی ﷺ او یا دا چې پر اولادو د هغو بالوسائط ذلت په دنیا کې راسي لکه چې پر بني قریضه و او بني تضیر چې خدای ﷻ علیه الصلوة والسلام او مومنان مسلط کړه چې بعض یې ووژل او بعض یې جلا وطنه کړه کما في الاحاديث الصحيحة.

پوښتنه: د نحو په کتابو کې وایي چې کلمه د "سین" لپاره د استقبال قریب ده او "سوف" لپاره د استقبال بعید ده او سره ددې چې تسلط د بخت نصر بابلي پر دوی، او یا تسلط د مسلمانانو پر بني النضیر او قریضه په سوو کلنو وروسته ؤ فما معنى السين في سينالهم؟

ځواب: هغه شي او کار چې تقدیر الهي پر هغه سوی وي که بعید وي هم قریب دی ولذالک قال العلما ما ابعد مافات وما اقرب ما هوات.

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ

دغه سي ده جزا د درواغو ګویه، نو په قصده سره.

ابو قلابه رحمه الله وایي: نعم! والله جزا كل مفتر الى يوم القيامة ان يذله الله تعالى في الدنيا الى يوم القيامة، او سفيان بن عيينه رحمه الله وایي هذا جزا كل مبتدع الى يوم القيامة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چې كلام د سفيان منقوص دى. ولې چې د هر مبتدعان په دور حاضر كې پر سر قدرت او مستقل حكومتونه لري كما لا يخفى.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۵۳﴾

درویش وايي: چې مظهري رحمه الله په قرينه د سابق كلام چې په شان كې د بني اسرائيلو ؤ چې د سامري د گيلگي عبادت يې څلوېښت ورځي كړې ؤ، ددې آيت ترجمه يې داسې كړې ده يعني "الذين عبدوا العجل من قوم موسى ثم تابوا من ذالک" اى عبادة العجل وآمنوا يعني بالتوحيد بعد ما كفروا واشركوا بعبادة العجل "وقتلوا انفسهم" اى قتل من لم يعبد العجل الذين عبدوا العجل بامر الله تعالى "ابتغاً مرضات الله" نو په تحقيق ستا رب اي موسى عليه السلام وروسته تر توبې مبالغ المغفرة او رحيم دى وان كانت ذنوبهم عظيمة متكثرة، او ان سره له اسمه او خبره خبر د موصول دى يعني والذين آه انتهى بعضه بلفظه وبعضه بالترجمة، وبعضه بالزيادة من جانب العاصي لتوضيح كلام المظهري رحمه الله.

علامه بغداد السيد محمود الآلوسي رحمه الله په روح المعاني كې دا آيت جمله معترضه بولي په منځ كې د احوالو د بني اسرائيلو او د موسى عليه السلام او خاص يې په بني اسرائيلو پورې نه بولي لكه مظهري رحمه الله، ولې علامه بغداد داسې وايي والذين عملوا السيئات "اى سيئة كانت لعموم المغفرة ولانه لا داعي للتخصيص اى بني اسرائيل" ثم تابوا من بعدها "وهو تصريح بما يقتفيه ثم" وآمنوا، چونكه دلته دا سوال پيدا كېدى چې توبې لره خو ايمان شرط دى نو څرنگه ايمان وروسته تر توبې ذكر سو. نو آلوسي رحمه الله داسې جواب وركړى دى وآمنوا "اى اشتغلوا بالايمان وما هو مقتضاه من الاعمال الصالحة وهو عطف على تابوا" يعني مراد له امنوا څخه حيقيت ايمان نه دى، ولې چې هغه تر توبې دمخه دى بلكې مراد اعمال صالحه دي التي هي من مقتضى الايمان وعدم الاصرار على السيئات، او بل جواب يې دا وركړى دى چې آمنوا دي حال وي په تقدير د قد يعني وقد آمنوا اى قبل التوبة وروسته يې داسې ويلي دي چې پر هر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تقدير آمنوا ذكر د خاص دى بعد العام للاعتنا به لان التوبة عن الكفر هو الايمان فلا يقال التوبة بعد الايمان كيف جائت قبله. او سيد آلوسي نور جوابونه هم وركړي دي د سوال مذكور.

درويش وايي: چي ابو نواس رحمه الله دا دوه په زړه پوري شعرونه د عاصيانو د خوشاله کولو لپاره راوړي دي.

يا ربي ان عظمت ذنوبي كثرةً ‌ ‌ ‌ ‌ فلقد علمت بان عفوک اعظم
ان کان لايرجوک الا محسن ‌ ‌ ‌ ‌ فبمن يلوذ ويستجير المجرم

او روح البيان لکه روح المعاني دا آيت جمله معترضه بولي او په بني اسرائيلو پورې يې خاص نه بولي، حيث قال والذين عملوا السيئات اى سيئة كانت ثم تابوا من تلک السيئات وآمنوا ايماناً صحيحاً خالصاً واشتغلوا بما هو من مقتضيات الايمان من الاعمال الصالحة.

درويش وايي: چي وبهذه العبارة دفع البرسوي رحمه الله السوال المذكور كالآلوسي وقد مر ذكره، قال المولى الرومي في المثنوي

گر سیه کردی تو نامهٔ عمر خویش .... توبه کن زانها که کرد ستی تو پیش
عمر اگر بگذشت بخیش این دم است .... آب تو بش ده اگر او بی نمست
چون بر آرند از پشیمانی انین .... عرش لرزد از انین المذنبین

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ

چي ارام سو د موسى عليه السلام غضب او درد په سبب د اعتذار د هارون او په پښېمانۍ د قوم او په توبه د دوی، نو يې راواخستلې هغه باقي مانده تختې چي تورات باندي نوشته ؤ او شپږ حصې يې بيرته اسمانو ته پورته سوي وې او يوه حصه يعني اوومه حصه يې پاته سوه.

سوال: سکوت خو مقابل د تکلم دی، نو په ځای کي د سکت چي سکن راغلی وای ښه به نه وای او که څرنګه؟

ځواب: په عبارت قرآني کي مبالغه ده يعني دا غضب د موسى عليه السلام يې داسي وګرځاوه لکه يو امر پر ده په فعل بهارون عليه السلام، نو ځکه يې په سکت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعبير وکړی د سکن په ځای کي ګویا هغه آمر دده ساکت سو.

درویش وایي: چي ددې خواب په روح البیان کي په ښه تفصیل سره ذکر دی او مظهري مجمله اشاره ورته کړې ده او روح المعاني یې نوع د مجاز بیان کړې ده حیث قال وفي الکلام استعارة مکنیة حیث شبه الغضب بشخص آمر علی موسی واثبت له السکوت علی طریق الاستعارة التخییلیة. او په دې کي یې طویل کلام کړی دی خو اخیراً یې دا ویلي دي ففي الکلام مبالغة وبلاغة لایخفی علو شانها. او قرطبي هم په خپل تفسیر کي ورته خواب راوړی دی بلکي په ټولو تفاسیرو کي زه استفاده او نقل ځني کوم.

درویش وایي: چي حاسدانو ته ښه بهانه جوړه سوه چي ما سارق بولي دوی بیچاره ګان د نقل او د سرقه په فرق نه پوهېږي، خدای ﷻ دي انصاف ورکړي او په خپل جهل دي پوه کړي.

وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

او په نسخه کي د الواحو هدی یعني لارښوونه وه د ګمراهي او د حق یعني الفرق والتمییز بین الضلالة والهدایة او رحمت وُ له عذاب ځخه لپاره د هغه کسانو چي له خدای ﷻ ځخه بېرېږي.

پوه سه: چي کلمه د لام په "لربهم" کي مزید ده لپاره د تاکید د عمل ده، او کسائي رحمه الله وایي چي کلمه د لام یې له دې سببه پر داخله کړه چي د فعل عمل په سبب د تاخیر ضعیف سو، وهذا تفصیل لما قبله کما في قوله تعالی للرویا تعبرون، او قطرب وایي چي لام په معنا د من دی یعني من ربهم. وهذا اوفق بعلم الصلات، او بعض علماً وایي چي لام د تعلیل دی یعني یرهبون من المعاصي لاجل خشیة ربهم. قوله "في نسختها" الواو حالیة ای والحال چي هغه چي نسخ سوي په الواحو کي او نقل سوي له اصل ځخه چي لوح محفوظ دی. ولي نسخ عبارت دی له نقل ځخه د اشکالو د کتابت وتحویلها من الاصل المنقول عنه یو سړی چي یو کتاب له بل کتاب ځخه حرفاً حرفاً نقل کړي. نو دا سړی وایي نسخت هذا الکتاب من ذالک الکتاب ای نقلته منه. هذا ما قال بعض

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المفسرين چي "نسخة" فعلة دی په معنا د مفعول ای المنقول عن غيره او عطا وايي ای فيما بقي منها، او ابن عباس ﷺ او عمرو بن دينار رحمه الله وايي چي موسى عليه السلام چي الواح وغورځولې او ماتې سوې نو ځلويښت ورځي ده روژه ونيول فردت اليه في لوحين.

درويش وايي: چي دا قول چي تول تورات او الواح په دوو تختو کي راوګرځول سو، لاينافي ما سبق چي شپږ تختې چي په هغو کي مغيبات نوشته وه هغه يکلخته ولاړې، نو مراد دادی چي هغه د عقائد او حلال و حرام او نور احکام چي پکښې وه هغه تخته هم ماته سوې وه، هغه تخته په دوو صحيح سالمو تختو کي راوګرځول سوه والله اعلم بالصواب.

وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا

او مختار کړه موسى عليه السلام له خپل قوم څخه اوويا (۷۰) کسان لپاره د ميقات زمونږ يعني د هغه وخت لپاره چي مونږ وعده ورکړې وه و موسى عليه السلام ته چي پر دغه به تاسي راځئ کوه طور ته.

پوه سه: چي په "قومه" کي من جاره محذوف دی ای من قومه، يعني اختار چي متعدي په من سره ومفعول ته سي حرف جر ځندي حذف کړي او فعل يې په خپله متعدي کړي چي دې ته په نحو کي حذف او ايصال وايي.

فائده: دا اوويا کسان د هغو بني اسرائيلو څخه وه چي عبادت د عجل يې نه و کړی. حاصل د قصې دادی چي خدای پاک موسى عليه السلام امر کړی چي په اوويا کسه سره به د بني اسرائيلو کوه طور ته راځې ماته به عذر کوې په باره کي د عبادة العجل نو موسى عليه السلام په دوولس سبطه کي له هر سبطه څخه ددوی شپږ کسه مختاره کړه، نو مجموعه يې دو اوويا کسه سوه، نو موسى عليه السلام ورته وويل چي دوه کسه دې پاته سي، نو ددوی په دې کي اختلاف سره پيدا سو چي د کوم سبط دوه کسه به پاتېږي، نو موسى عليه السلام ورته وويل چي هر څوک چي په خپله رضا پاته سي هغه ته خدای پاک د تلونکو ثواب ورکوي. نو کالب او يوشع پاته سوه، نو موسى عليه السلام او باقي اوويا کسه سره رارهي سوه د کوه طور

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پر لور، نو دوی چي طور ته ورنژدې سوه، یوه وریځ پیدا سوه چي ټوله یې په خپل لمن کي ونیول او ګرده پر سجده سوه، نو دې اوویا کسانو اوریدله چي د موسی علیه السلام سره یو څوک خبري کوي او امر او نهي ورته کوي، نو وریځ پورته سوه، نو ودغو اوویا کسانو ته موسی علیه السلام وویل چي دا خبري خدای پاک کولې، نو دوی ورته وویل چي موږ ستا تصدیق نه کوو چي دا تکلم د خدای جل جلاله و حتی نری الله جهرة تر څو چي موږ خدای پاک ونه وینو بې حجابه، نو پر دوی نازله سوله تکه یا د غره ښوریدل یعني زلزله، نو ټوله اوویا کسان د تکي یا زلزلې له کبله مړه سوه، وهذا قول السدي رحمه الله. او ابن عباس رضی الله عنه وایي چي دغو اوویا کسانو چي وه یې ویل لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة فاخذتهم الصاعقة دمخه تر هغو اوویا کسانو چي زلزله پر وسوه ابن عباس رضی الله عنه زیاته کړې ده دغه اوویا کسان د دعا لپاره خدای پاک ورغوښتي وه نو دوی د دعاګانو په لړ کي دا دعا هم وکړه اللهم اعطنا مالم تعطه احداً قبلنا ولا تعطه احداً بعدنا فانکر الله ذالک السؤال الاخیر فاخذتهم الرجفة یعني الزلزلة والله اعلم.

فَلَمَّآ أَخَذَتۡهُمُ ٱلرَّجۡفَةُ

هغه وخت چي دوی رجفه ونیول.

سوال: ددوی د رجفه سبب ددوی هغه مخکنی دعا وه کمامر آنفاً او که بل شی و؟

ځواب: جلال الدین السیوطي رحمه الله په روایت د ابن عباس رضی الله عنه وایي چي سبب د زلزلة شدیده دا و چي دغو اوویا کسانو که څه هم عبادة العجل نه و کړی لکن د عبدة العجل سره یو ځای اوسیدل څنډي جلا سوي نه وه انتهی، نو موسی علیه السلام چي یې حالت ولیدی زړه یې پر وسو او ویېریدی چي له دغې زلزلې څخه مړه نه سي او دا د دوی زلزله پر موسی علیه السلام سخته پر بوتل ولي چي دا اوویا کسان د موسی علیه السلام وزیران وه او دده د خبرو سامعین او دده مطعین وه فعند ذالک دعی ویکی وناشد ربه تبارک وتعالی.

قَالَ رَبِّ لَوۡ شِئۡتَ أَهۡلَكۡتَهُم مِّن قَبۡلُ وَإِيَّٰيَ

نو موسی رب یعني یا رب که ستا خوښه وای یعني اراده دي وای دوی به دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هلاک کړي واى دمخه تر راتګ و طور ته او زه به دي هم هلاک کړی وای، بعض مفسران وايي چي موسى ﷺ خپل ځان د تفويض و ارادې ته د خداى ورسره جوت کړی ورنه مقصود يې دا ؤ چي دوى به دي هلاک کړي واى دمخه تر راتګ زما سره تاچي بني اسرائيلو بې مرګ ليدلى واى، نو زه به يې نه متهم ولاى په قتل ددوى، او بعض مفسرين وايي چي دا خبره موسى ﷺ ترحماً پر دوى وکړه کمامر انهم کانوا وزراً له ومطيعين له. نو يې معنا داده چي موسى ﷺ دا تمنى وکړه چي دوى او زه به دي هلاک کړي واى په بل سبب سره چي دا موضوع مو نه واى ليدلې يعني لن نؤمن لک حتى نرى الله جهرة کمامر في قول السدي رحمه الله او يا مراد دا ؤ چي ته اې خدايه قادر وې پر هلاک ددوى دمخه تر دې يعني فرعون به دې پر مسلط کړی واى چي وژلي يې واى او يا دي په درياب کي لکه فرعون او قوم دده غرق کړي واى، نو تا اې خدايه پر دوى رحم وکړی يعني په دې دوو هلاکتو دي نه کړه هلاک، نو يو وار بيا رحم پر وکړې اوس دا هلاکت ځندي لېري کړه.

درويش وايي: چي دا ډېره ښه توجيه ده قد صرح به صاحب روح المعاني و المظهري واشار اليه صاحب روح البيان والله اعلم بمراده في کتابه.

أَتُهۡلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَّآۖ

آيا ته مونږ هلاکوې په هغه کار چي زمونږ ناپوهانو کړی ؤ چي يا دلاوري ده پر طلب د رؤيت په دنيا کي لکه بعضو چي دا طلب وکړی او يا عبادة العجل دی. مبرد وايي چي دا استفهام لپاره د طلب د مهربانۍ د خداى پاک دی اى لاتهلکنا

بوه سه: چي موسى ﷺ خو په دې پوهېدی چي خداى يو سړی د بل په ګناه نه نيسي لکن بيا هم ادباً ده دا سوال وکړئ.

إِنۡ هِيَ إِلَّا فِتۡنَتُكَ

نه ؤ دا خصلت چي طلب د رؤيت ؤ او يا عبادة العجل مګر نه ستا ابتلاء وه د بني اسرائيلو.

درويش وايي: چي ما د خصلت لفظ ذکر کړی لپاره د مرجع مؤنث د هي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امتحان په دې معنا و چې دوی خبرې واورېدلې ددوی شوق د روئيت پيدا سو، او طلب د روئيت يې وکړی، او په ګيلګي کي د سامري خو خاورو ژوند پيدا کړی، نو دوی يې عبادت شروع کړی.

تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاۤءُ وَتَهْدِيْ مَنْ تَشَاۤءُ ؕ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِيْنَ

ته ګمراه او بې لارې کوې هغه څوک چې ستا اراده ورته وسي لکه هغه کسان چې طلب د روئيت قبل الوقت يې وکړی او يا يې عبادة العجل وکړی، او ته هدايت ورکوې هغه چاته چې ستا اراده ورته وسي نو ايمان يې لا قوي سي، ته زموږ ناصر او دوست يې، نو ته موږ وبخښې يعني زموږ ګنهونه او رحم راباندي وکړې او ته يې اې خدايه ښه د غافرينو يې.

پوه سه: چې غافرين يې په صيغه د جمع راوړه او خدای يې خير تر ټولو وباله، وجه يې داده چې د خدای پاک د ګنهګار بنده چې طلب د مغفرت وکړي او پر ګناه توبه وکاږي خدای پاک يې سيئات په حسناتو وربدلوي او نورهم عظيم رحم پر کوي بخلاف العباد الغافرين لمن اساْ لهم، او بله په زړه پوري وجه يې داده چې بنده د بل بنده تر ګناه ورتېرېږي او بخښنه ورته کوي هغه يا د اغرض لپاره وي چې مغفور به زما دېر صفت د خلګو په مخ کي وکړي، او يا له خدای ﷻ څخه ثواب جزيل غواړي او يا يې غرض په بخښنه کي د خپل زړه قسوت دفع کول وي، واما الله تبارک وتعالى فيغفر ذنوب عباده لا لاجل غرض ولاعوض ولا نفع اخر راجع اليه تعالى بل يغفر بمحض الفضل والكرم، نو دا خبره حق ده چې خدای پاک خير الغافرين دی او ارحم الراحمين دی.

درويش وايي: چې فاغفريا مولای ذنوبي كلها بمحض فضلك وجودك وكرمك واحسانك واغفر لوالدي وارحمهما كما ربياني صغيرآ آمين.

وَاكْتُبْ لَنَا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَاۤ اِلَيْكَ

پوه سه: چې د "کتابت" معنا نوشته نه ده بلکې په معنا د ثبت لنا موږ ته په دې دنيا کي حسنه يعني توفيق الطاعة والصحة والعافية والنعمة والخلاص من

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درک الشقا وغلبة الاعدا وغیرها من نعم الدنیا او په اخیرت کي هم حسنه راکړې يعني مغفرت د گنهو او رحمت او جنت دار الکرامة بلا حساب وعتاب، موږ. ته "هدنا من هاد يهود ای رجع" يعني توبه مو کښلی ده وتاته من اعادة وهغو اعمالو ته چي پخوا مو کول. بیت

الهي تبت عما كان مني فكفر سیئاتي واعف عني
الهي عبدک العاصي آتاکا مقراً بالذنوب وقد دعاکا
فان ترحم فانت لذالک اهل وان طرد فمن يرحم سواکا

قَالَ عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنۡ أَشَآءُۖ وَرَحۡمَتِي وَسِعَتۡ كُلَّ شَيۡءٖۚ

وويل خدای ﷻ په جواب کي د دعا د موسی علیه السلام عذاب زما زه يې رسوم دغه عذاب و هغه چاته چي زما ورته اراده وي من عبادي۔

پوه سه: چي مفعول د "اشا" محذوف دی ای اشا تعذيبه او رحمت زما فراخه دی وهر شي ته صغيراً او کبيراً.

درویش وايي: چي په دنيا کي رحمت د خدای ﷻ عام دی مؤمن او کافر، مکلف او غير مکلف بلکي حيواناتو ته، د بر او بحر ته چي دا نعمت صحت او عافيت او بنين وبنات دي ومواشي وذهب وفضه وغيرهما.

پوښتنه: په اخيرت کي ولي کافران له دې رحمت عامه څخه محروم دي؟

ځواب: دوی په خپله ابا وکړه له رحمت څخه د خدای ﷻ په اخيرت کي حيث جعلوا له شريکاً يا يې عزير ابن الله وباله يا يې عيسی علیه السلام ابن الله وباله يا يې ملائکه بنات الله وبللې وغيرها من انواع الکفر. په حديث شريف کي راغلي دي چي روايت يې بخاري کړی دی "کل امتي يدخلون الجنة الا من ابی" زما ټوله امتيان به جنت ته داخليږي مگر نه هغه څوک چي منع وکړي له دخلو څخه د جنت. پوه سه! چي له امت څخه عام مراد دی که امت اجابت وي که امت دعوت وي "قيل ومن ابی؟ قال من اطاعني دخل الجنة ومن عصاني فقد ابی" چا و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي څوک به وي منکر يعني له دخول څخه د جنت؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي هر څوک چي زما اطاعت وکړي هغه به داخليږي وجنت ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او څوک چي زما نافرماني وکړي په تحقیق هغه اباء وکړه له دخول څخه د جنت.

ای کریمی که از خزانه عیب — گبر وترسا وظیفه خور داری
دوستان راکجا کنی محروم — تو که با دشمنان نظر داری

فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيٰتِنَا يُؤْمِنُونَ

ژر به زه واجب وګرځوم په اخیرت کي یعني تاسي ته اې بني اسرائیلو هغه کسانو ته چي له کفر او معاصي څخه ځان وباسي، او هغه کسان چي ورکوي زکوٰة که د نقودو وي او که د مواشیو وي. او هغه کسان چي دوی په ټولو آیاتو یعني کتابو باندي ایمان راوړي. یعني که څه هم بعض کتابونه منسوخ سوي وي له جانبه د خدای ﷻ.

درویش وایي: چي امنت بالله وملائکته وکتبه ورسله والیوم الآخر والقدر خیره وشره من الله تعالی والبعث بعد الموت انتهی.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ

هغه کسان چي له خدایه ېېرېږي، هغه کسان دي چي متابعت وکړي په دین کي د رسول چي نبي دی چي مراد ځني محمد ﷺ دی چي رسول دی نسبت و خدای ﷻ ته چي خدای پاک را استولی دی لپاره د هدایت د خلګو او نبي دی نسبت و بندګانو ته چي بندګانو ته دین الهي ورسوي او دا نبي امي دی.

پوه سه: چي "الذین" خبر د محذوفي مبتدأ دی ای هم الذین یعني الذین یتقون.

پوه سه: چي "امي" منسوب و ام ته دی یعني لکه چي مور زېږولی وي پر هغه حال پاته دی لم یکتب ولم یقرأ.

درویش وایي: چي امیت که څه هم په نورو خلګو کي عیب دی لکن په علیه الصلوٰة والسلام کي معجزه ده، له دې جهته که علیه الصلوٰة والسلام کاتب او تاریخ دان شخصیت وای خلګو به ویلای چي دا قرآن دی له تاریخو څخه و عربي ت را نقل کوي او دا قصص قرآنیه هم له تاریخو څخه نقل کوي لکن چونکه دی امي دی نو دا توهم دفع سو. ولي داسي قرآن چي د عربو بلغا او شاعران د ایشان د اقصر سورة ددې قرآن عاجزه دي، نو یقیني ده چي دا قرآن من عند الله دی، علیه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام وايي انا امية لاتكتب ولا تحسب الى اخير الحديث (بخاري ومسلم)
او بعض مفسرين وايي چي امي منسوب و امت ته دی لكثرة امته. مسلم له انس ﷺ څخه روايت کړی دی چي انا اكثر الأنبيا تبعاً يوم القيامة وانا اول من يقرع باب الجنة آه ويوئيده ما ورد. چي اهل جنت د قیامت په ورځ یو سل وشل صفه وي وعلم الصف الواحد عند الله. په دې يو سل وشل صفه کي اتيا صفه امت د عليه الصلوة والسلام وي. او څلويښت صفه به د نورو انبياؤ امتيان وي. ويوئيده ما ورد في الحديث الصحيح چي عليه الصلوة والسلام وويل ارجوا انيكون امتي ثلثى اهل الجنة. بيت

نگار من كه بمكتب نرفت وخط ننوشت.... بغمزه مساله صد مدارس سفت

درویش وايي: چي پر تقدير ددې چي منسوب و امت ته سي، نو اصل د امي امتي ؤ تا يې په نسبت کي له جهته څخه د کثرت استعمال ځندي حذف کړه كما في المكي والمدني، او بعض مفسرين وايي امي منسوب دی و ام القرى ته چي مکه مکرمه ده. مفسرين وايي چي په دغه قيد سره يعني "الذين يتبعون آه" هغه بني اسرائيل خارج دي چي زمانه د عليه الصلوة والسلام يې نيولې وي او ايمان يې نه وي پر راوړی وبقى في الحكم المذكور يعني الذين يتقون الخ. هغه بني اسرائيل چي زمانه د نبوت د نبي ﷺ يې نه وي نيولې كما لايخفى.

الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ

هغه نبي امي چي بني اسرائيل يې پيدا کوي دی ليکلی په نېز ددوی په تورات کي د موسى ﷺ، او په انجيل کي د عيسى ﷺ. مثنوي معنوي.

پيش ازانكه نقش احمد رو نمود....... نعت او هر گبر را تعويذ بود
سجده ميكردند كه اى رب بشر....... درعيان آريش هرچه زود تر
نقش او می گشت اندر راه شان....... دردل ودر گوش درافواه شان

له حضرت انس ﷺ څخه رايت دی چي يو يهودي هلك ؤچي گاهي گاهي به يې د عليه الصلوة والسلام خدمت کاوه، نو هغه ځوانكى مريض سو، عليه الصلوة والسلام يې پوښتني ته ورغلی، د هلك پلار يې و سر ته ناست ؤ تورات

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یې پر وایه، نو علیه الصلوة والسلام یې پلار ته وویل چي اې یهودي زه تاته په خدای ﷻ قسم درکوم هغه خدای چي تورات یې پر موسی نازل کړی دی چي تا زما نعت او صفت او مخرج په تورات کي نه دی لیدلی، یهودي ورته وویل لا، ځوانکي مریض ورته وویل بلی یعني مونږ لیدلی دی په تورات کي ستا نعت او صفت او مخرج یا رسول الله واني اشهد ان لا اله الا الله وانک رسول الله، نو علیه الصلوة والسلام ورسره صحابه کرامو ﷺ ته وویل چي دا یهودي یعني د ناجوړي پلار خندي ولاړ کړئ او تاسي د خپل ورور ګور او کفن او تلاوت د قرآن پرده پر خپله غاړه واخلئ. فمات ﷺ فولی اموره الصحابة الکرام ﷺ.

له حضرت علي ﷺ څخه روایت دی چي د یو یهودي پر علیه الصلوة والسلام باندي یو څو دیناره پور باندي ؤ. نو راغلی و علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي زما پور راکړه! ده مبارک ورته وویل چي اوس څو زه ستا د پور مبلغ نه لرم، یهودي ورته وویل چي تر هغو زه ستا څخه نه جلا کېږم چي پور مي را نه کړې، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي نو راسره کښېنه زه درسره ناست یم. یعني نه ګور ته نه پر بله خوا درڅخه ځم، راوي وایي چي علیه الصلوة والسلام د ماپښین لمونځ، د مازدیګر، د ماښام، د ماخستن او د سهار لمونځ دالته وکړی. نو صحابه کرامو د ستر ګو په اشاره یا د ګوتي په اشاره یا تر ستوني نیولو په اشاره یهودي ته په پټه د علیه الصلوة والسلام پېش رو واهه. اخیر علیه الصلوة والسلام ددوی په اشاره پوه سو، نو دوی یې له پېش رو څخه منع کړه او ورته ودې یې وویل چي زه خدای پاک د کافر معاهد له ظلم څخه منع کړی یم، دا بله ورځ چي لمر ښه راپورته سو یهودي راغلی و علیه الصلوة والسلام ته کښېنستی و علیه الصلوة والسلام ته یې وویل اشهد ان لا اله الا الله واشهد انک رسول الله ونصف مالي في سبیل الله، او دا یهودي ډېر شتمن ؤ. او یهودي خپل عذر چي ما له تا سره دومره سختي وکړه داسي بیان کړی چي ما ستا حال د تورات د آیتو سره مقایسه کاوه چي په تورات کي داسي راغلي دي محمد بن عبد الله مولده بمکة ومهاجره بطیبة یعني مدینة وملکه بالشام یعني ینتهی ملکه الی الشام چي د بني اسرائیلو لوی مرکز ؤ ولیس بغذ ای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بد طبعيته ولا غليظ اى نه سخت طبعيته ولا سخاب في الاسواق او نه لوى لوى نارې وهي په بازارو كي او د هغه نيم مال په باره كي يهودي داسي وويل فاحكم فيه بما اراک الله، رواه البيهقي في دلائل النبوة.

بنهانه فائده: درويش وايي چي د تفسير د متعلمينو په زړو كي به دا ورګرځي چي په دومره معتد (اوږده) زمانه كي عليه الصلوة والسلام ته د چاى جواب يا د اودس تازه كولو او د خوب عذر نه پيښېدى او كه څرنګه او داغه رنګه يهودي ته ورته يا كم تر عذرو نه پيښيدى او كه څرنګه؟ نو ددي ځواب دادى چي دا عذرونه خو بېشكه رونما كېدل لكن عليه الصلوة والسلام ته چي به عذر پيښ سو هغه به يې خارج المسجد پوره كړى بېرته به راغلى د يهودي سره به كښېنستى، او يهودي ته چي په عذر پيښ سو هغه به يې خارج المسجد پوره كړى بېرته به راغلى د عليه الصلوة والسلام سره به كښېنستى او د دواړو خوب په مسجد نبوي كي ؤ فافهم هداک الله تعالى.

يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ

دا نبي دوى امر كوي په توحيد وشرائع الاسلام وكلما يعرف حسنه شرعاً كالصلوة والزكوة والصوم والحج وغيرها.

وَيَنْهٰىهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ

او دوى منع كوي د هغه شي چي حسن شرعي نه لري بلكې شرع يې منكر بولي او طبع مستقيم او طبع سليم هم منع ځندي كوي كالشرک وكفران المنعم وعصيانه والزنى والواطة وسائر القبائح الشرعية، او دا نبي حلال ګرځولي وه و بني اسرائيلو ته هغه شيان چي په تورات كي ودوى ته حرام سوي وه په سبب د بغي ددوى او په سبب د شوم عمل ددوى لكه شحوم يعني وازګي ولحوم الابل او د اوښانو غوښي، او يا اهل جاهليت من المشركين وځان ته حرامي بللي لكه بحيره، سائبه، وصيله، وحام كمامر تعريفهما قبل هذا.

وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰٓئِثَ

كالدم والخنزير والميتة والربوا والرشوة وغيرهما مما كان اليهود او المشركين يتعاطونها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ

او دا نبي د بني اسرائيلو څخه خاص لېرې کوي. او سپکوي هغه درنې درنې وعدې چې د بني اسرئيلو څخه اخستل سوي وې على العمل بما في التورات.

وَالْأَغْلَٰلَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ

او هغه درانه بارونه چي پر بني اسرائيلو وه په تورات کي مثل قتل النفوس في التوبة وقطع الاعضا الخاطئة وقرض موضع النجاسة عن الثوب وتعيين القصاص في القتل العمد والخطأ وتحريم اخذ الدية بالصلح في العمد او مطلقاً في الخطأ وترک کل عمل دنيوي في يوم السبت وعدم جواز الصلوة في غير کنائسهم. او نور ورته د دغو کارو من الشدائد.

پوه سه: چي اصل د "غل" جمع کول د لاس د غاړي سره په وسپنه کي او دا شدائد يې هم د اغلال سره مشابه کړه.

فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ

نو هغه کسان چي پردې نبي امي ايمان راوي يعني په نبوت عامه يې ومني او دده تعظيم کوي په تقويت د دين دده او کومک ورسره کوي په دفع کي د دښمنانو دده، او متابعت وکړي د هغه نور چي نازل کړه سوی سره د نبوت دده چي مراد څنځي قرآن مجيد دی.

درويش وايي: چي قرآن عظيم الشان يې نور وباله له دې سببه چي قرآن مبارک په سبب د اعجاز ظاهر قرآنيته يعني کونه من عند الله او مظهر د احکامو او د نورو امور حقه وو دی کما هو معنى النور في اللغة.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

دغه کسان چي دا مذکوره کارونه وکړي دوی دي برى پيدا کونکي پر رحمت ابدي الهي في الدارين.

صاحب کشاف داسي سوال کړی دی ما معنى "الذي انزل معه" او سره ددې چي قرآن خو د جبرائيل عليه السلام سره نازل سوی دی. بيا يې جواب ورکړی دی چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

معنی د "انزل معه" انزل مع نبوته، ولي چي نبي والی د علیه الصلوة والسلام مصحوب او ملګری ؤ د نزول سره د قرآن کما یدل علیه قوله تعالی في ابتدا نبوته ﷺ اقرأ باسم ربک الذي خلق انتهی بزیادة.

نو معه متعلق دی په انزل پوري حال دی له ضمیر څخه د انزل بحذف المضاف والتقدیر انزل ذالک النور مصاحباً لنبوته، او مظهري رحمه الله داسي خواب ورکړی دی چي انزل متعلق دی په اتبعوا پوري.

نو معنا د آیت داده اتبعوا النور الذي انزل وهو القرآن المجید واتبعوا معه ای مع النبي ﷺ ای ما مع النبي فیکون المراد السنة النبویة، نو په دې آیت کې اتباع د قرآن منزل او د سنت نبوي دواړه ذکر سوي دي.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

ته ووایه یا محمد ﷺ چي اې خلګو یعني که عرب یاست او که عجم که اهل شرق یاست یا غرب اهل شمال یاست یا اهل جنوب، او که احمر یاست او که اسود په تحقیق زه استول سوی د خدای ﷻ له لوري یم ستاسي ټولو وخواته.

فائده: اضافت د رسول الله لپاره د عهد خارجي دی یعني الرسول النبي الامي الذي مر ذکره، او جمیعاً حال دی له ضمیر څخه د الیکم.

پوه سه: چي رسول الله ﷺ وټولو خلګو ته مبعوث دی کمامر من التعمیم آنفاً بل الی الجن ایضاً بخلاف سائر الانبیاء فانهم مبعوثون الی اقوامهم خاصة. په حدیث د مسلم او ترمذي له ابو هریره رضی الله عنه څخه داسي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وویل چي زه بالا کړل سوی یم، یعني خدای ﷻ بالا کړی یم پر نورو انبیاء کرامو په شپږو شیانو سره.

(۱) ماته راکړل سوی دی جوامع الکلم یعني عبارت یې لږ وي او معنی یې جزیله او ډېره وي.

(۲) نصرت" زما سره کومک کړل سوی دی په بیره د دښمن زما څخه وفي روایة مسیرة شهر.

(۳) واحلت لي الغنائم او ماته روا سوي دي غنیمتونه د کفارو چي نفع زه او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امت پر واخلو. او په وړاندي امتونو کي داغسي نه وه بلکې غنيمتونه به يې جمع کړل له اسمانه به اور راغلی ټوله به يې وسوله.

(۴) او ماته ګرځول سوې ده مځکه مسجد يعني د لمانځه ځای. او د نورو امتونو لمونځونه د دوی په کنائسو سره خاص وه يعني د دوی په عبادت ځايو سره لکه زموږ مساجد. او داغه رنګه مځکه زما لپاره پاکي ده يعني د تيمم لپاره.

(۵) وارسلت الی الخلق كافة وختم بيَ النبوة.

درويش وايي: چي په اکام المرجان کي وايي چي هره طائفه له مختلفو طائفو څخه پر دې خبره سره متفق دي چي خدای پاک محمد ﷺ و انس او جن، عربو او عجمو ټولو ته په رسالت سره را ستولی ؤ.

پوښتنه: و سليمان بن داؤد عليه السلام ته خو نبوت عام ؤ د انس او جن لپاره؟

ځواب: سليمان عليه السلام د رسالت او تبليغ و جن ته نه و مبعوث بلکي د ملک او سياست او ضبط و سلطنت لپاره عام ؤ. وشتان بين الرسالة وتبليغ الدين وبين التسخير والسلطنت كما لا يخفى فتدبراً.

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ

پوه سه: چي "الذين آه" يا صفت موضحه دی د الله، او يا منصوب دی په حذف د اعني او يا مرفوع دی په تقدير د هو چي په دې ته په نحو کي منصوب على المدح وايي يا مرفوع على المدح وايي، او يا مبتدأ د خبر يي جمله لا اله الا هو ده. هغه خدای چي ده لره خاصه بلا مشارک ولا معين سلطنت او تصرف او خلق دی د اسمانو يعني مافيها او د مځکي يعني مع ما عليها من الحيوانات والنباتات وغيرها ومع مافيها من الكنوز والخزائن والدفائن چي هغه خالق دی د حيوة په احياؤ کي او د موت فيها.

پوه سه: چي دا جمله لپاره د مزيد تقرير او اختصاص د الوهيت او د معبوديت په خدای جل جلاله پوري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِيْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهٖ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ

پوه سه: چي مخاطب په دې آيت كي اهل كتابيين دي. يعني التوراة والانجيل وهم اليهود والنصارى. او دا آيت مربوط دی په هغه آيت پوري "الذين يتبعون الآية" نو تاسي ايمان راوړی پر خدای ﷻ باندي په توحيد او په عدم الولد سره او ايمان راوړی پر رسول د خدای ﷻ هغه چي نبي امي دی يعني چي ستاسي څخه عهد او ميثاق اخستنه سوی دی پر ايمان دده په كتب متعدده وو يعني التوراة والانجيل. وفي التوراة ينابئ مقربخ كاموخ الی وتسماعون ﷺ هغه نبي امي چي دی ايمان لري پر خدای ﷻ او پر كلماتو د خدای الذي انزلت اليه وسائر المرسلين من كتب الله ووحيه.

پوه سه: چي بعض قرا "كلمته" په افراد سره وايي. نو مراد څندي جنس كلمه ده فيتناول المفرد مثل الجمع جميع الكتب الالهية. او د هغه نبي امي متابعت وكړئ لپاره ددې چي تاسي په هدايت او راه حق پيدا كړئ فعلى هذا كلمه د لعل په معنى د لام ده.

وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ

او له قوم څخه د موسى ﷺ يعني بني اسرائيل يو جماعت داسي سته چي هدايت او لار ښوونه كوي خلكو ته متلبسين بالحق. نو حال دی له ضمير څخه د يهتدون. او يا كلمه د با سببي ده ای بسبب الحق الذي هم عليه او په حق سره دوی عدالت كوي په خپل منځو كي.

درويش وايي: چي په بيان كي ددغه قوم مظهري رحمه الله په روايت د ضحاک او د كلبي په مختصره توګه يوه غريبه قصه راوړي ده. دوی وايي چي دا يو قوم دی په نهايت كي د چين د طرف شرق په پای كي. چي له بني اسرائيلو څخه دي او دوی پر يوه واله پراته دي چي په ريګو كي بهيږي چي نهر اوراق يې بولي او ددوی مال يو له بل سره شريک دی يعني چي كښتونه وكړي يو ځای يې جمع

کوي د هر چا چي ورته ضرورت وٖ هغه قدر ځندي اخلي، د شپې باران پر باران پر اوري او د ورځي لمر وي او کښتونه کوي، او هیڅ څوک زمونږ څخه دوی ته نه سي رسېدلای او دوی پر دین حق د موسی علیه السلام دي او دغه راویان وایي چي په شپه د معراج نبوي جبرائیل علیه السلام آنحضرت ﷺ دوی ته وروستنی، نو جبرائیل په صورت بشري ددوی په ژبه دده سره خبري وکړې. نو جبرائیل علیه السلام ورته وویل چي دا زما سره راسره سړی پېژنئ؟ دوی ورته وویل لا جبرائیل ورته وویل هذا محمد ﷺ النبي الامي فآمنوابه فقالوا یا رسول الله ان موسی اوصانا ان من ادرک احمد ﷺ نو تاسي زما سلام ورته ووایاست، نو علیه الصلوٰة والسلام د موسی علیه السلام د سلام ځواب ورکړی او بیا علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته لس سورتونه د قرآن مجید چي په مکه کي نازل سوي وه ورته تلاوت کړه او دوی یې امر کړه په لمانځه او زکوٰة سره او دوی یې امر کړه چي دلې اوسېږئ. دوی د سبت یعني د شنبې د ورځي د تعظیم پوښتنه ځندي وکړه. علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي د سبت تعظیم پرېږدئ د جمعې لمونځ کوئ. انتهی القصة التي اورده المظهري، او بعض مفسرین وایي چي په آیت مذکوره کي مراد له امت څخه د قوم موسی هغه بني اسرائیل دي چي ایمان یې پر علیه الصلوٰة والسلام راوړی وٖ لکه عبدالله بن سلام او دده د اکا زامن او نور ﷺ. بغوي وایي چي هغه اوله قصه اصح ده او وروسته یې ویلي دي نقضاً لما قال والاول اصح والظاهر ان الاول قول غریب، وجه یې دا ویلې ده چي په شپه کي د معراج خو د جمعې لمونځ نه وٖ مشروع سوی بلکې په مدینه منوره کي مشروع سو. او بله یې دا وجه ویلې ده چي په لسو سورتو کي چي په مکه کي نازل سوي وه تولـه احکام د اسلام نه وه مظهري رحمه الله په پای کي ویلي دي والله اعلم.

درویش وایي: چي روح البیان هم دا قصه راوړې ده او ډېره اوږده ده او دا وجه یې هم ویلې ده چي دغو کسانو ته په رسېدلو کي شپږ کاله لګېږي او نوري نادري نادري د تعجب وړ د انکار لائقي خبري یې هم کړي دي تاسي یې لطفاً مطالعه کړئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: تا ولي د مظهري رحمه الله قصه ذکر کړه او د روح البیان راوړي قصه دي نه کړه ذکر؟

خواب: یو څو ډېره اوږده وه چي د مظهري رحمه الله قصه یې مشت نمونه خروار وه، او بل په قصه کي د روح البیان داسي نادري او غرائبي ذکر سوي دي چي عقل په دریاب کي د تحیر غرقوي، نو ځکه ما خپل د تفسیر متعلمان له دریاب څخه د تعجب راوګرځول.

درویش وايي: چي زه د صاحب روح البیان سپکاوی نه کوم بلکي خپل تفسیر له نادرو خبرو څخه ساتم، او البته روح البیان به له بل چا څخه ناقل وي که څه هم ده اشاره ونقل ته نه ده کړي.

وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا

او موږ ګرځولي وه بني اسرائیل ټولی ټولی، دوولس.

پوه سه: چي تمیز د "اثنتی عشرة" محذوف دی، چي قطعنا دلالت پر کوي یعني اثنتی عشرة قطعة، او اثنتی عشرة مفعول ثاني دی د قطعناهم چي په معنی د صیرناهم دی او یا حال دی.

پوه سه: چي "اسباطاً" جمع د سبط ده چي په معنی د ولد الولد ده، او بني اسرائیل دوولس قبیلې وه چي اولاد د دوولس زامنو د اسرائیل یعني یعقوب عليه السلام وه.

پوه سه: چي اسباطاً د اعراب له لاري بدل دی له اثنتی عشرة څخه او تمیز یې نه دی کما توهم کما تقرر في النحو ان تمییز لما فوق العشرة لایکون جمعاً "امماً" جمع د امت ده صفت دی د اسباطاً یا بدل بعد البدل دی.

درویش وايي: چي دا یو څو بیته د مثنوي د جلد ثالث په معجزه کي د سید الکائنات علیه من الصلوات اتمها ومن التسلیمات اکملها واورئ.

از انس رضي الله عنه فرزند مالک امده است..... که به مهمانی او شخصی شده است
او حکایت کرد کز بعد طعام..... دید انس دستار خوانرا زرد فام
چرک آلوده وگفت ای خادمه..... اندر افګن در تنورش یکدمه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

در تنور پر ز آتش در فگند..... ان زمان دستار خوانرا هوشمند
جمله مهمانان در ان حیران شدند..... انتظار دود کند وری بودند
بعد یک ساعت بر آورد از تنور..... پاک و اسپید وازان اوساخ دور
قوم گفتند ای صحابی عزیز..... چون نسوزید و منقا گشت نیز
گفت زانکه مصطفی دست ودهان..... بس بمالید اندرین دستار خوان
ای دل ترسیده از نار و عذاب..... باچنان دست ولی کن اقتراب
چون جمادی را چنین تشریف داد..... جان عاشق را چهاخواهد کشاد

سوال: تا دا بیتونه بې ځایه نه راوړه؟

ځواب: مثنت نمونه خروار، زه چي الله وایمه پر خوله لیلی لیلی راځینه ع
بروای مدعی نادان چي داني حال مستان را.
د علیه الصلوة والسلام محبت وجداني شی دی چي ژبه یې له بیانه قاصره ده
اما اطاعت د علیه الصلوة والسلام هغه ظاهر دی.

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ

او موږ وحي وکړې و موسی علیه السلام ته هغه وخت چي له ده څخه طلب د اوبو وکړی قوم دده یعني بني اسرائیلو چي دوی د تیه په لوی دښت کي وه چي ووهه په لکړه سره ډبره.

فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ

دا تفریع ده پر محذوف باندي ای فضرب فانبجست آه، او مفرع علیه یې حذف کړه اشاره ودې ته ده چي موسی علیه السلام په امر الهي کي توقف نه دی کړی او بل اشاره ودې ته ده، ضرب د موسی علیه السلام صرف سبب ظاهري دی او موثر حقیقي نه ؤلان خالق الما من الحجر هو الله تعالی ومعنا الانبجاس هو الانفجار، والمعنی پس له ضربه د موسی علیه السلام راووتلې له ډبري څخه دوولس چینې یعني په عدد اسباطو د بني اسرائیلو او معلوم ؤ هرو خلکو ته یعني هر سبط خپل مشرب یعني لښتی د اوبو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ

او موږ سائبان کړې په هغه تیه کې پر دوی باندې وریځ چې له ګرمۍ، څخه د لمر یې وساتي، او موږ نازل کړه د اسمان له خوا یعنې د خوراک لپاره پر دوی من چې ترنجبین یې بولي، او که یې څوک نه پېژني د هر یوناني طبیب په دکان کې ترنجبین سته رایې نسه او خوند یې وګوره او سلوی څوک وایي تارو ګان وه وهو الاولی، او څوک وایي کرکان وه او دا سلوی به هم پاخه په غوړو بریان ودوی ته راتله هره ورځ په قدر د کفایت د یوې ورځې:

كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

په تقدیر د قول ای وقلنا لهم خورئ له طیباتو څخه (یعنې هم حلال دي او هم خوندور دي) د هغه شي چې موږ تاسي ته په رزق درکړي یعنې المن والسلوی.

پوه سه: چې معنا د طیباتو بعض علماً په حلالاتو سره کوي، او بعض علماً یې په مستلذاتو سره کوي یعنې خوندور، ما په ترجمه کې دواړه جوت کړل.

درویش وایي: چې پوره بیان د دغو آیاتو په تفسیر کې د سورة بقره ددې کتاب مطالعه کړئ، ولې چې ډېره اوږده قصه ده چې زه یې بیانوم ډېر اوراق به وغواړي

پوه سه: چې دا جمله "وما ظلمونا آه" عطف ده پر محذوفه جمله لپاره د ایجاز ای فظلموا په دې سره چې دوی ناشکري د دغو جلیلو نعمتو وکړه او پر موږ یې ظلم نه دی کړی بلکې دوی وه چې پر خپلو ځانو یې ظلم وکړی چې د دغه مستلذ رزق بې تکلفه او بې مشقته په دنیا کې او بېله حسابه په اخرت پر ځانو قطع کړې.

درویش وایي: چې ددې قطع رزق مذکور سبب هم په تفسیر د سورة بقره کې ملاحظه کړئ چې ډېر اوږد بیان یې دی او ما خپل عذر د عدم تکرار نږدې درته ذکر کړی.

پوه سه: چې بني اسرائیلو چې ناشکري د نعمت د تیه وکړه او موسی علیه السلام ته یې وویل لن نصبر علی طعام واحد چې ومن او سلوی وه اګر که من او سلوی دوه طعامه وه ددوی مراد له وحدت څخه دا ؤ چې دا طعام همېشه یوه نوع ده تبدل نه کوي نو موږ ځندي خواتوري سوو او دوی ویل "فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الارض من فومها" څوک وايي مراد ددوی غنم وه او څوک وايي وريه "وعدسها" يعني ماش او دال "وبصلها" او پياز، نو خدای پاک ودوی ته وويل.

وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ

چي وويل سوه له جانبه څخه د موسی ؑ په امر د خدای ﷻ چي تاسي سکونت وکړئ په دغه قريه کي چي اريحا يا بيت المقدس ؤ، او تاسي خوراک کوئ له دغې قريې څخه هرچېري چي ستاسي خوښه وي يعني هغه مطلوب شيان ستاسي چي فوم وغيره وه.

وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ ۚ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾

نو تاسي چي قريه ته داخلېږئ حطة به وايا ست اى امرنا ومسؤلنا بخښل د ګنهو ده، او په دروازه د قريې چي تاسي داخلېږي سرونه به کښته کوئ يعني سجده د تعظيم به کوئ يعني لکه ورونو د يوسف ؑ چي ته ده ورته سجده وکړه نو زه به وبخښم تاسي ته ستاسي ګنهونه، او مونږ به زيا توب وکړو په نعمت کي واحسان کونکو ته يعني چي حطة ددوی کلمه د استغفار وه او چي سجده وکړي په وخت کي د دخول د باب القريه يعني سرونه کښته کړي.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ

نو بدل کړی هغو کسانو چي ظالمان وه قولاً غير له قول څخه چي ددوی ته ويل سوی ؤ يعني د حطة په ځای کي يې داسي وويل حنطة غنم غوارو في شعرة په وربو کي، او په بل تفسير کي راغلي دي چي فعل يعني الدخول بالسجدة هغه يې هم بدله کړه، ولي چي دوی په خپلو کي سره وويل چي دخول بالانحنا به هم نه کوئ. چونکه د قريې دروازه خو جګه وه جبرائيل ؑ دومره راکښته کړه چي بېله انحنا يې دخول ممکن نه ؤ، نو دوی چي راغله دروازه کښته وه او دوی وعده کړې وه چي انحنا به نه کوو، نو پر کونه به کښېنستل بېله انحنا به په دروازه د قريې ننوتل.

درويش وايي: چي دا ددوی نهايت وقاحت ؤ (اى بې شرمي) له امر څخه د خدای ﷻ چي قول او فعل يې دواړه بدل کړه ع بي ادب محروم ماند از فضل رب.

نو له دې سببه خدای پاک وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿۱۶۲﴾

نو مونږ نازل کړی پر دوی باندي یو عذاب د اسمان له خوا څخه په سبب ددوی چي ظلم يې وکړی، یعني د خدای ﷻ د امر سپکاوی يې وکړی، د هغه عذاب ذکر که څه هم مظهري نه دی کړی اکتفا بما ذکره في تفسیر سورة البقرة لکن هغه رجز طاعون ؤ چي په یوه ورځ کي څلوېښت زره کسه د طاعون نذر سوه ځکه بما کانوا یظلمون چي عصیان يې د خدای ﷻ د امر په ځای کي کښېښنو کما هو معنی الظلم یا اهانت د امر الله يې په ځای کي د تعظیم د امر الله وضع کړی وهو امر آخر من الظلم، قانون الهي دی چي هغه څوک چي قدر د نعمت نه پېژني یقرع باب البلاء لیجري علیه احکام القضا.

فائده: دغه کسان د بني اسرائیلو چي خدای پاک د ظالمانو په نامه یاد کړه فاسد کړه پر ځانو اووه نعمته د خدای ﷻ چي من او سلوی وغیرهما وه که څه هم د هغو نعمتو تدارک في الجملة وسو في القریة په دې دنیا کي او نعمت د عقبی چي عفو او مغفرت دی او تدارک يې هم نه سي کېدای.

درویش وايي: چي د داؤد علیه السلام په زمانه کي یوه قریه وه چي د ایله په نامه یادېدله او د بني اسرائیلو یو قوم پکښي اباد وه چي ددوی عمومي رزق د ماهیانو غوښي وې چي په دریاب کي يې ښکارول‌ه. لکن یوه د سبت ورځ چي ددوی د عبادت ورځ وه په دې ورځ ودوی ته د ماهیانو ښکار ناروا ؤ، نو د خدای پاک امتحان ؤ چي د سبت ورځ چي به وه لوی لوی ماهیان به د دریاب په غاړه کي گرځېدله پرته به يې تر اوبو را ایستلي وې، او چي د سبت ورځ به تېره سوه ماهیان به په دریاب کي سره متفرق سوه چي بیا به دوی په ډېر زحمت یو یا دوه ماهیان ښکارول، چي ددې په بیان کي خدای پاک داسي وايي.

وَسْـَٔلْهُمْ

ته سوال وکړه له بني اسرائیلو څخه چي معاصرینو د علیه الصلوة والسلام د زماني وه.

یوه سه. چي په دې سوال سره غرض دا نه دی چي نبي علیه السلام دی له دوی څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اخذ او زد کړه وکړي د یهودانو د قصې. ولې چې علیه الصلوة والسلام د مخه خدای پاک په دې قصه خبر کړی و، بلکې مقصود د سوال دا و چې علیه الصلوة والسلام دوی مجبوره کړي چې دوی به اقرار کوي په نافرمانیو قدیم سره د اسلافو ددوی چې اهل د ایله وه او تجاوز د اسلافو ددوی تر حدود د خدای پاک ومخالفت اسلافهم عن امر انبیائهم. او په عین حال کې بیان ددې قصې موافق د تاریخ سره د یهودانو معجزة داله سې علی ان رسول الله ﷺ نبي علی الحق من عندالله ولې چې رسول الله ﷺ نبي امي و، او د اهل کتابو سره یې هم کډون نه درلودی او دا قصه ده مبارک پر داسې وجه بیان کړه یعنې خدای پاک په قرآن مجید کې ورته بیان کړه عیناً لکه په تاریخ کې د یهودانو چې محفوظه وه بلا زیادة ولا نقصان، علم ان ذالک بالوحي والوحي لایکون الا الی نبي فبهذه المعجزة علم نبوته علیه الصلوة والسلام کالشمس علی رابعة النهار.

عَنِ الْقَرْيَةِ

ای له حال څخه د هغې قریې چې پر دوی په سبب د سر غړوني د خدای ﷻ له امر څخه بلا پر مسلطه سوه کما یجئ.

فائده: عرب ښار ته هم قریه وایي نو له دې سببه دا سوال نه واردیږي چې ایله خو ښار وه.

الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا

هغه قریه چې نژدې وبحر ته وه یعنې د دریاب پر غاړه وه، چې دوی تجاوز کاوی تر امر د خدای ﷻ چې دوی یې امر کړي وه په تعظیم د سبت په عبادت سره او منع کړي یې وه په دغه ورځ له ښکاره.

پوه سه: چې کلمه د "اذ" ظرف ده "یعدون" چې راتله به دوی ته ماهیان چې دوی به د سبت تعظیم کاوه "شرعاً" جمع د شارع ده من شرع اذا دنا یعنې نژدې د اوبو غاړي ته وهو حال من حیطانهم.

وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ

او هغه ورځ چې دوی به تعظیم د سبت نه کاوه یعنې دا نوري ورځي د هفتې، ماهیان به غاړي ته د بحر نژدې نه راتله بلکې په بحر کې متفرق وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: شیطان و بعضو بني اسرائیلو ته دا وسوسه وراچول چي تاسي له دریاب څخه یو لښتی وکاږئ او په پای کي د لښتي یو حوض غوندي ځای ورته جوړ کړئ او اوبه پر را ایله کړئ، نو چي د شنبې ورځ سي ماهیان د دریاب غاړي ته راسي په یو لړګي یې پر لښتي برابروي چي حوض ته ولاړ سي او هوري سره جمع سي ماز دیګر چي کور ته ځئ د لښتي خوله ورته وتړئ د یکشنبې په ورځ به ماهیان په حوض کي سره جمع وي بېله تکلیفه به یې ونیسئ خیر دا کار چي یې وکړی نورو هم ځندي زده کړی په دې هیله د ماهیانو ښکار د ېر پر مخ ولاړی.

كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

ای مثل ذالک الابتلاء العظیم موږ معامله وکړه ددوی سره معامله مختبر . وانما قلنا ذالک لان حقیقة الاختبار والامتحان محال علی الله القادر اذ هو یعلم الظواهر والسرائر وحقیقة الامتحان انما یکون للجاهل بامر المختبر عنه کما في المکاتب والمدارس. په دې سبب چي دوی فسق مستمر درنو دی په فعل او په ترک کي، نو دوی ډېره زمانه دا د ماهیانو ښکار کاوه حتی چي ډېر پر دلاوره سوه او دا بې هم ویل چي د شنبې د ورځي حرمت زموږ څخه پورته سو، نو ماهیان یې هم نیوله او هم به یې خرڅول او رانیوله، نو اهل قریه پر درې قسمه سوله مجموع اهل قریه تخمیناً اوویا زره کسان وه د یوې دریمي څخه بالا یې دا کار شروع کړی. یوې دریمي دوی ته نصیحت کاوه او له ښکاره یې منع کوله او یوې دریمي نه ښکار کاوه او نه یې څوک منع کوله. د دریمي حصې په باره کي خدای پاک فرمایي.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ

او په یاد کړئ هغه وخت چي وویل یوې ډلي ددوی چي ساکته ډله وه و وعظ کونکي ډلي ته د څه لپاره تاسي نصیحت کوئ و هغه قوم ته یعني چي ښکار یې کاوه چي خدای ﷻ ددوی هلاک کونکی دی او یا عذاب ورکونکی عذاب سخت في الاخیرة.

پوهه: چي دا منفصله مانعة الخلو ده جمع یې روا ده.

قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

وویل دا ناصح او منع کونکي ډلي په ځواب کي د ساکتي ډلي حیث قالوا لم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعضون ﷺ چي خدای ﷻ به زمونږ څخه باز خواست وکړي چي تاسي ولي نهي عن المنکر نه کوئ او بل ددې لپاره مونږ نهي عن المنکر کوو چي شاید دغه فاعلین د خدای ﷻ له منکر څخه وبیرېږي او دا منکر پرېږدي. ځکه تا امیدي د فاعل د منکر هغه وخت راځي چي فاعل د منکر پر هغه منکر باندي مړ سي یعني تر څو چي فاعل د منکر ژوندی وي امید د منکر د پرېښولو ورته سته.

بوه سه: چي معذرة خبر د محذوفي مبتدا دی ای موعظتنا معذرة بنکاره کول د عذر وخدای ﷻ ته.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

پس هغه وخت چي عاصیه ډلي هېر کړی یعني عمل یې نه وکړی په هغه وعظ د ناهیینو له خوا څخه چي دوی ته کېدی، نو مونږ نجات ورکړی هغو کسانو ته چي نهي عن المنکر یې کوله، او مونږ ونیوله هغه کسان چي ظالمان وه یعني فاعلان د منکر چي ښکار د ماهیانو په یوم السبت په داسي عذاب سره چي ډېر سخت ؤ کما سیجیئ په سبب ددې چي دوی خپل فسق ته دوام ورکاوه. حاکم روایت کړی دی چي ابن عباس ﷛ وایي چي ما په دې آیتو کي له خدای ﷻ څخه دا واورېدل "انجینا الذین ینهون عن السوء او دا مو هم واورېده واخذنا الذین ظلموا بعذاب بئس" نو زه نه یم خبر هغه فرقه ساکته څرنګه سوه یعني نجات یې پیدا کړی او که هلاک سوه. عکرمه ﷛ ورته وویل جعلني فداک زه دې تر تا قربان سم چي د فرقه ساکته خو هم په زړه کي بد ایسېدل هغه فرقه عاصیه که څه هم وعظ او منع یې خوله نه ورته کول کمایدل علیه قوله تعالی لم تعظون قوماً الله مهلکهم" نو شاید په بغض قلبي به فرقه ساکته له عذابه نجات مندلی وي. او عکرمه ﷛ وویل چي که خدای پاک د فرقه ساکته په باره کي لکه انجیناهم چي نه دی ویلی اهلکناهم خو یې هم نه دی ویلی. عکرمه ﷛ وایي چي زما توجیه و ابن عباس ﷛ ته خوند ورکړی او په راضي سو، او ماته یې په طور د انعام د یوې لیک داره کشمیري کالي هم راکړه. وهذا قول الحسن والمجاهد رحمهما الله تعالی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي هغه خبره چي روح البيان له ابن عباس ﷺ څخه نقل کړي ده چي هالک دوې دلي وې العاصية والساكتة لان الساكتة مداهنون للعاصية آه، ليس بصحيح لما سمعت قول عکرمه ﷺ في نجات الساكتة ورضي به ابن عباس ﷺ.

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ

نو هر وخت چي تکبر او سرکښي وکړه فرقه عاصيه له هغه شي څخه چي دوی ځندي منع سوي وه له هغه څخه يعني الاصطياد يوم السبت بلکې و عصيان مذكور ته يې ادامه ورکړه او د منع کونکو په وعظ او تبليغ يې عمل ونه کړی.

قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ۝

نو مونږ دوی ته وویل وګرځئ بيزوګيان خوار او ترټلي.

پوه سه: چي دا امر تکوين دی امر تکليف نه دی، ولي چي د چا خو خپله بيزو والي په قدرت نه دی پوره.

فائده: بعض مفسرين وايي چي خدای پاک اوله پر دوی سخت عذاب مسلط کړی کما يدل عليه قوله تعالی "واخذنا الذين ظلموا بعذاب بئيس" چي په هغه عذاب دوی عبرت وانه خستی او خپل عصيان ته يې ادامه ورکړه، نو بيا خدای پاک ورته وويل "كونوا قردة آه" او بعض مفسرين وايي چي عذاب شديد او كونوا آه سره يو دي.

درويش وايي: چي وهذا التفسير يعني چي عذاب بئيس او عذاب د كونوا آه سره يو دی اصح دی عندي لانه لم ينقل من احد من الرواة ان العذاب الشديد من ای نوع كان فافهم. يعني څوک چي عذاب بئيس او كونوا قردة سره جلا بولي هيڅ راوي نه دي ويلي. راويان د قصې وايي چي څه وخت چي نهي کونکي نا اميده سوه له عاصينو څخه يعني چي زمونږ په خوله نه کوي نو واعظينو دا هم خپل جرم بالـه چي د عاصينو سره يو ځای اوسېږي، بعض مفسرين وايي چي واعظين له قريې څخه بهر سوه او د خېمو ژوند يې کاوه او بعض وايي چي قريه يې ورسره تقسيم کړه يعني په منځ کي يې دېوال وواهه يوه دروازه د واعظينو وه او يوه د عاصينو وه، او څه وخت چي داود ﷺ غوښتنه د لعنت پر دوی له خدای پاک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه وکړه، او دوی تو له په خپلو کورونو کې بیزوګیان سوه، نو په سهار کې د هغې شپې چې منع کونکي راووتل او د معتدینو څخه یې هیڅ څوک دباندې نه ولیدی، نو د معتدینو دروازې یې ورو ټکولې خو د هیڅ چا ږغ یې نه واورېدی بیا ره دوی پر دېوالو ورواوښتل که څه ګوري چې ټوله سرایتو د معتدینو د بیزوګیانو ډک دي، نو دوی نه پېژندل چې دا بیزوګیان کوم کوم خلګ دي زموږ له قریبانو څخه لکن بیزوګیانو خپل اقرباً پېژندل. نو هره بیزو به خپل قریب ته ورغله کالي به یې بوی کړه او تر سترګو به یې اوښکې بهېدلې. او بیزوګیان به پر دوی شاوخوا راګرځېدل او اوښکې به یې تویولې، قریبانو به ورته ویل چې موږ تاسې له عصیان څخه نه واست منع کړې بیزوګیانو به سره ورته ښوراوه یعني نعم تاسې موږ منع کړي وو، نو درې ورځې دغه بیزوګیان ژوندي وه خلګ به د عبرت لپاره ورتله، وروسته تر درو ورځو ټوله مړه سوه کما هو عادة الممسوخ لانه لابقا للممسوخ ولا نسل له. نو دا غلطه خبره ده چې د اوسني زماني بیزوګیان د هغو نسل دی، وعلی هذا انعقد اجماع الامة المرحومة.

پوښتنه: په یوه حدیث کې راغلي دي چې یو امت د بني اسرائیلو ورک سوی دی لا ادري مافعلت او زما خیال دی چې دوی به موږکان سوي وي، ولې موږک ته چې اوس شیدې کېښېږدې نه یې څښې او نورو حیواناتو ته چې شیدې کېښېږدې څښې یې لکه د بني اسرائیلو چې هم دا مسلک دی، او په بل حدیث کې راغلي دي چې علیه الصلوة والسلام ته یو چا پخه سمساره راوړه د خوراک لپاره علیه الصلوة والسلام یې له خوراک څخه منع وکړه او داسې یې وویل لا ادري لعله من الامم الممسوخة؟

ځواب: اول خو دغه دوه حدیثه په هیڅ کتاب کې د صحاح سته وو نه دي راغلي فالله اعلم بصحتها وعلی تقدیر التسلیم دا دوه حدیثه هغه وخت علیه الصلوة والسلام ویلي دي چې ده ته په وحي سره دا نه وه معلومه چې ممسوخ بقا او نسل نه لري، وروسته په وحي خفي دا ورته معلومه سوه چې ممسوخ لره نسل نه وي، والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب، واما عدم شرب الفارة للبن الابل وشرب غیره من البان ان صح فلعله طبع للفارة تعلم بالشم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ

ابن عباس رضي الله عنه وايي د "تاذن ربک" معنی ده قال ربک، او مجاهد رحمه الله وايي چي معنی يې امر ربک ده، او عطا رحمه الله وايي چي معنی يې حکم ربک ده.

درویش وايي: چي دا تفاسیر مقاربة المعنی دي، تفسیر روح المعاني وايي چي "تاذن" په معنی د "آذن" دی یعني اعلن مثل توعد په معنی د اوعد او په معنی د عزم مصمم راغلی دی او پر هر تقدیر.

لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ

ځواب د قسم محذوف دی ای والله لیسلطن الله علی الیهود.

إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

تر ورځي پوري د قیامت داسي څوک چي دوی ته تکلیف رسوي په بد عذاب سره.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله وايي چي د "تاذن" معنی قصد مصمم دی الذي لايخلف عنه او دا جاري مجری القسم دی، نو پر دې تقدیر "ليبعثن" جواب د قسم دی.

پوه سه: چي سوء العذاب قتل دی او سبي ده او جزیه اخستل دي له دوی څخه نو اول سلیمان علیه السلام خدای پاک پر دوی مسلط کړی چي دوی يې سره دربدره کړه او بیا يې بخت نصر بابلي پر مسلط کړی هغه ددوی کورونه ورخراب کړه او ددوی جنګي کسان يې ور مړه کړه او ددوی ښځي يې په سبي خندي بوتلې او پر پاته خلګو يې جزیه واچول او دوی جزیه و مجوسیانو ته ورکول حتی بعث الله محمداً صلی الله علیه وسلم فقتل بني قریضه من الیهود وسبی نسائهم وذراريهم، او بني نضیر يې جلا وطنه کړه او بني قنقاع يې وخیبر ته وشړل، او حضرت عمر رضي الله عنه په خپل خلاقت کي دوی له خیبر او فدک څخه هم وشړل.

إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

په تحقیق خدای ستا ژر ورکونکی د عذاب دی و هغه چاته چي له خدایه سرکښي وکړي، یعني په دنیا کي لکه یهودان او خدای جل جلاله بخښونکی دی او مهربان دی لمن تاب وآمن.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شهانه فائده: درویش وايي چي یهودان خو د څو کالو راپه د پخوا په بیت المقدس او په شاوخوا کي د بیت المقدس خپل مستقل حکومت لري حتی چي د پر اسلامي مملکتونه ځان د پر په خطره کي ځندي بولي لکه مصر، فلسطین، شام وغیره او ددوی حکومت ایتم بم لري چي د پره خطرناکه سلاح ده د جنگ، او دنیا خرابونکې ده، نو اوس خلگ یعني دښمنان د اسلام د دین دا سوال کوي چي په مخکني آیت کي خدای پاک داسي وویل " لَيَبۡعَثَنَّ عَلَيۡهِمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ مَن يَسُومُهُمۡ سُوٓءَ ٱلۡعَذَابِۗ " نو د یهودانو دا مستقل حکومت نو کومه دی چي سوء العذاب ودوی ته ورکوي؟

ځواب: دا حکومت د یهودانو په اصل واقع کي اډه ده د امریکایانو د عربي نړی په منځ کي ایتم بم یې هم د امریکایانو ټیکنالوجي ده او دوی فقط برائې نام حکومت د اسرائیل دی ورنه دوی د امریکایانو غلامان دي، امریکایان بالذات په عربي نړی کي مداخلت نه سي کولای ولي دنیا مخ ور اړوي، نو یهودان یې لکه سپي دلته روزلي دي، هر حکومت د عربي نړی چي د امریکایانو د سیاست سره موافق نه وي. نو دا دست پرورده سپي ورشکاري گاهي مصر ته. گاهي شام او گاهي فلسطین ته. نو عذاب بئیس ددوی امریکایان دي الی یوم القیامة، دغو امریکایانو دوی یهودان همېشه د بل اسلامي عربي مملکت سره په جنگ اچولي دي چي په دې ضمن کي پر دوی باندي فدائي حملې کېږي او هر گړی یهودان ددغسي سیمي لکه د امریکایانو سپي په جنگ اخته وي، نو تر دي به لوی بئیس عذاب څه وي، او په رسمیت پېژندل د یهودانو د حکومت په نړی کي هم د امریکایانو پالیسي ده مثال یې لکه یو سړی چي مځکه او پټی لري لکن د هغې مځکي او پټي د ساتني لپاره یې پر هغه مځکه سپي ایله کړي وي، همېشه په جنگو کي د عربي ممالکو سره همدغه یهودو ته کشتار ور رسېدلی دی، امریکا چي د نړی لوی شیطان ملک دی اوس یې په افغانستان او عراق کي هم نام نهاد رئیسان جمهور مقرر کړي دي چي د یوه بندي د ایله کولو توان نه لري بلکې پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ماينو او كورو يې امريكايان پهره کوي. نو دا عذاب بنيس د يهودانو نه دی؟ دا و ځواب د هغو دښمنانو چې سوال يې وکړی.

وَقَطَّعْنَٰهُمْ فِى الْأَرْضِ أُمَمًا

ما دوی يعني يهودان سره فرقه فرقه کړل يعني په جلا جلا وطنو کې امتونه يعني پر يوه ځای مي جمع نه پرېښوول تاچې دوی لره شوکت او قوت نه سي پاته

درويش وايي: چې هم دا سر دی چې يهودان څني په امريکا کې څني په جرمني کې بلکې داسې مملکت نادر دی چې په هغه کې دې يهودان بې شوکته ژوند نه کوي.

مِّنْهُمُ الصَّٰلِحُونَ

څني ددوی صالحان دي، بعض مفسرين وايي چې صالحين هغه يهودان دي چې ايمان يې پر محمد ﷺ باندې راوړی وي لکه عبد الله بن سلام واضرابه ﷺ او ډېر مفسرين وايي چې مراد هغه يهودان دي چې پر دين د موسی قائم وه دمخه تر نسخ د دين د موسی ؑ بلا تغير في التورات والتبديل.

وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ

يعني کم تر اولې ډلې په صلاح کې يا هغه کسان مراد دي چې ايمان يې پر عليه الصلوة والسلام نه وي راوړی لکه يهودان د مدينې منورې او يا دمخه تر نسخ د دين د موسی ؑ فساق او فجار او کافران وه لکه هغه يهودان چې په زمانه کې د عيسی ؑ وه يا په زمانه کې د داؤد او سليمان عليهما السلام وه چې هغو پر دغو انبياؤ ايمان نه و راوړی او کافران وه.

وَبَلَوْنَٰهُم بِالْحَسَنَٰتِ وَالسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

او موږ امتحان ددوی کړی ؤ په نعمتو او په عذابو سره، يعني گاهې به موږ دوی ته صحت او عافيت او کثرة الاموال والاولاد به مو امتحان کړه او گاهې به مو په مرضو او قلة الارزاق وعدم العافية سره امتحان کړه ددې لپاره چې دوی فکر وکړي او په خپلو حالاتو متفاوته وو کې به غور وکړي، نو يا شکراً للنعم او يا حذراً عن النقم (ای العذاب) به رجوع وکړي له کفر څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ

نو وروسته پیدا سوه یعني تر مذکورینو.

پوه سه: چي خلف قرن بعد قرن ته وايي کما في القاموس، ابو حاتم رحمه الله وايي چي خلف مصدر دی یعني اذا کان بسکون اللام الاولاد الواحد والجمع فیه سوا وقال البیضاوي الخلف بسکون اللام مصدر لغت به یعني کزید عدل، او ابن عربي رحمه الله وايي چي خلف بالفتح صالح اولاد ته وايي او خلف بسکون اللام نا صالح اولاد ته وايي، او محمد بن جریر وايي چي اکثر ما یجیئ في المدح یفتح اللام وفي الذم بسکوتها، وقیل غیر ذالک والمراد في القرآن بالخلف بسکون اللام الیهود المذمومین الذین کانوا في زمن النبي ﷺ لم یومنوا به کبني قریضة وبني النضیر حتی قتل رسول الله ﷺ بني نضیر رجالهم وسبي ذراریهم ونسائهم واخذ اموالهم واجلا بني قریضة الی الخیبر واریحا وهذا جزا المکذبین.

وَّرِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَأۡخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا ٱلۡأَدۡنَىٰ

دوی ته په میراث پاته سوي کتاب یعني التورات من آبائهم ویطلعون بما فیها لکن لم یعملوا بها. چي دوی اخلي په عوض د کتاب الله التورات نعمتونه د هذا العالم الادنی یعني دنیا چي مشتق له دنو څخه ده یعني نژدې او یا مشتق له دنائت څخه بمعنی الخصیص والعرض المتاع نقودا کان او ای مال قل او کثر، والمراد بهم بالاتفاق علما الیهود یأخذون من جهالهم النقود وغیرها وکتموا لذالک نعوت علیه الصلوة والسلام وحرفوا کتاب الله التوارت خوفاً علی زوال جائهم وما یأخذون من الجهلة في الصدقات والرشي.

پوه سه: چي جمله د "ورثوا الکتاب" صفت د خلف دی، او جلمه "یأخذون آه" حال دی له ضمیر څخه د "ورثوا"

وَيَقُولُونَ سَيُغۡفَرُ لَنَا

او دوی وايي چي ژر دی چي په ورځ د قیامت دا زموږ جنایات به بې توبې راوبخښي. ولې چي زموږ اجداد انبیا وه هغه زموږ شفاعت کوي.

پوه سه: چي فعل مجهول مسند دی وجار مجرور ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفريع: مسلمانان بايد داسي ونه كړي چي گنهونه كوي او توبه هم نه پر كاږي اعتماداً على ان رسول الله ﷺ يشفع لنا يوم القيامة لانه وان كان شفاعة الرسول الكريم حقاً لكن لمن وهذا غير معلوم، ولا يعتمد على قول السعدي رحمه الله.

عطاى شفاعت چنانش دهند .... كه امت تمامى زدوزخ رهند

مع ماثبت ان بعض العصات من امة محمد ﷺ يدخلون النار لكن لا للخلود كالكفار بل بقدر عصيانهم.

درویش وايي: چي عاقل لره په كار ده چي متيقن شي چي طاعت دى بلا عصيان او يا عصيان مع التوبة دي پر محتمل شي چي شفاعت دى مع العصيان بلا توبة له لاسه ور نه كړي، ولي كه مسلمان پر طاعت بحسب الطاقة مړ سي او يا پر عصيان مع التوبة مړ سي شفاعت د رسول الله ﷺ خو دده له لاسه نه وځي لانه النبي ﷺ يشفع له لرفع الدرجة في الجنة لكن په توبه على العصيان كي دي تاخير نه كوي، يعني سوف اتوب سوف اتوب بتسويل الشيطان يو محقق شاعر وايي.

توبه بكن امروز تو هرگز نگو فردا كنم

شايد بمردى صبحدم پردا نيابى درشمر

وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ يَأْخُذُوهُ

يعني علماً د بني اسرائيلو كه څه هم د مغفرت ناري خو وهي لكن كه ودوى ته راسي عرض يعني دنياوي له قسمه د رشوت وغيره هغه هم اخلي.

پوه سه: چي دا جمله حال ده له ضمير څخه د "يقولون" معنى چي دوى د مغفرت ناري وهي او د هغه سره پر خپل گناه تينگ دي، ولي بلمه پلا داسي نو عرض پيښ سي بيا اخلي، نو توبه يې د زړه له كومي نه ده كښلي.

مسئله: كه څوك د توبې ناري وهي او پر گناه مصر وي، دا د توبې ناري يې هم گناه ده، او په صحيح حديث كي راغلي دي چي دوه قاضيان په اور كي وي او يو په جنت كي، يو هغه قاضي دى چي علم پر شرع او د شرع شريفي پر احكامو نه لري او په منځ كي د خصوم حكم بالراى كوي فهو في النار، او بل هغه قاضي دى چي علم شريعت خو ورته حاصل وي لكن حكم خلاف الحق المعلوم كوي ياد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رشوت له سببه یا د عصبیت له سببه فهو في النار، او بل هغه قاضي دی چې ده ته د شریعت احکام خو معلوم وي او مطابق د حق معلوم دی فیصله په منځ کې د خصوم کوي فهو في الجنة، او کما قال رسول الله ﷺ.

درویش وایي: چې ددې حدیث سره موافق او د یهودو د ملایانو د حال سره مناسب دا حکایت دی چې د یهودانو د فیصلو لپاره درې قاضیان دوی مقرر کړي وه (۱) ادنی (۲) اوسط (۳) اعلی، یعني یو قاضي د ابتدائیه محکمې قاضي ؤ، او بل د مرافعې قاضي ؤ، او بل د تمیز د قضا لوی قاضي ؤ، ددې درې قاضیانو له مقرر کولو څخه مطلب دا ؤ چې د متخاصمینو دعوې به اول ابتدائي محکمې ته وړاندې کېدل په هغه محکمه کې به یو خصم ملامت سو، هغه حق درلودی چې د مرافعه طلب یې کړی وای، او که مرافعه محکمه کې به هم هغه سړی محکوم سوی وای هغه حق د طلب د محکمې د تمیز درلودی، نو که په هغه محکمه کې به ملامت سوی وای، نو بالا حق یې نه درلودی او دعوه یې باطل وه او مدعي حق پر ثابت ګرځېدی. نو خدای جلت قدرته ته که څه هم ازلاً معلوم وه لکن د امتحان لپاره یې یوه ملکه پر صورت د انسان چې پر ښه مادیاني سپور ؤ را وایې ستاوه، ملکه چې راغله پر یو ځاه باندې خلګو یعني یهودانو خپلې مواشي اوبولې چې په هغو کې د یو سړي سره غوا او ګیلګی هم ورسره وه، ملکي د غوا و ګیلګي ته اشاره وکړه ګیلګی راغلی د مادیاني سره ودرېدی، غوا والا چې په خپل ګیلګي پسې راغلی نو هغه د مادیاني څخه په هیڅ توګه نه جلا کېدی، ملکي ورته وویل که ستا د غوا ګیلګی وای نو ستا سره به تللی وای نو دی ځان د مادیاني زوی بولي، اخیر غوا والا په محکمه ابتدائیه عرض پر وکړی ملکي پېش قدمي وکړه، قاضي ته یې د ابتدائیه محکمې رشوت ورکړی مدعي چې راغلی قاضي حکم پر وکړی چې ګیلګی په حقه سره د مادیاني زوی دی، د مدعي مرافعه طلب سوه په مرافعه کې، نو هم په سبب د رشوت اخستلو ګیلګی د مادیاني زوی وباله سو او مدعي یې ملامت کړی، اخیر الامر غوا والا تمیز وغوښتی قاضي ته د تمیز چې ورغله غوا والا او ملکه، قاضي د تمیز ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وویل چي زه اوس په حیض کې یم حکم شرعي نه سم کولای، ملکي ورته وویل چي نر ته څرنګه حیض ورتلای سي. قاضي ورته وویل چي نر ته چي حیض نه ورځي، نو ګیلګۍ هم د مادیانې زوی نه سي کېدای. نو ګیلګۍ يې د غوا والا په لاس ورکړې. نو ملکي وویل هغه دوه قاضیان في النار وقاضي في الجنة.

أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لَّا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ

پوه سه: چي همزه لپاره د انکار دی، او نفي د نفي اثبات دی. یعني اخستل سوی پر دوی ټینګول د کتاب یعني التورات. او اضافت په معنی د في دی یعني في الکتاب چي دوی به نه وایي پر خدای ﷻ مګر حق خبره. او دا دعوه د ملا یانو ددوی سیغفرلنا آه غلطه ده لانه لیس في التورات میعاد المغفرت مع الاصرار علی الذنب. لکه ملایان د یهودو دغسي کوي چي ټینګ پر ګناه دي او دعوه د مغفرت هم کوي.

پوه سه: چي "درسوا" درس د کتاب یعني قرائته وتدبره مرة بعد اخری. یعني دوی پوهېږي چي دا عمل چي موږ کوو خلاف د تورات او دا دعوه کول معصیت دی.

پوه سه: چي "ودرسوا" یا عطف دی پر "الم یؤخذ" په اعتبار د معنی لانه قد مر انه بمعنی اخذ دی، نو "درسوا" چي فعل مثبت دی پر فعل منفي چي الم یؤخذ دی صحیح دی او یا عطف دی پر ورثوا.

وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

او ثواب د دار اخرت چي جنت دی ښه د هغو کسانو لپاره چي له خدای ﷻ څخه بېرېږي، نو ایمان پر نبي ﷺ راوړل بهتر دی ملا یانو لره د یهودانو تر دنیاوي توکو چي دوی يې له سفله وو څخه تر لاسه کوي که دوی له خدایه بېرېدلای لاعرضوا عن حطام وامنوا بالنبي الموجود في کتابهم التورات یعني محمد ﷺ.

پوه سه: چي په "افلا یعقلون" کي کلمه د فا عطف ده کمامر من قانون جمع همزة الاستفهام مع حرف العطف والتقدیره، ایختارون حطام الدنیا ویترکون الخیر وهو الایمان بالنبي ﷺ والهمزة للانکار علی المحذوف المذکور فلا یعقلون، نو دوی لره عقل نسته. نو فلا یعقلون منزل منزلة اللازم دی. ولي چي د عقل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مقتضي داده چي خير تر شر مختاره کړي، او دوی په عوض کي د نعيم مخلد په جنت کي يو ادنی شی واخستی چي مقتضي د عذاب مخلد في النار ته به سي. يعني ترک الايمان بالنبي ﷺ واخذ حطام الدنيا على ماهر تفصيله.

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَٰبِ

او هغه کسان چي تمسک کوي په امورو کي د دين په کتاب سره، مجاهد رحمه الله وايي چي مراد له کتاب الله څخه تورات دی يعني په تورات کي تغيير او تبديل نه وي کړی او نه يې پټ کړی وي او سبب يې د خوراک د اموالو د خلګو نه وي ګرځولی لکه عبدالله بن سلام واصحابه رضي الله عنهم، او عطا رحمه الله وايي چي مراد څخه امت د عليه الصلوة والسلام دی او له کتاب څخه قرآن مراد دی.

درويش وايي چي والاول هو الاوفق للسياق.

وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ

او برپايه کوي لمونځ مراد څخه جنس دی چي پينځو سرو فرض لمونځو ته شامل سي، موږ نه ضائع کوو اجر او ثواب د اصلاح کونکو بلکي اجر جزيل ورکوو او ثواب عظيم.

پوه سه: چي دا عطف د خاص دی پر عام باندي ولي چي په امورو کي د دين څو صلوة هم داخل دی لتنبيه على اشرفية الصلوة لانها عماد الدين كما ورد في الحديث الصحيح، او لمونځ افضل د عباداتو دی وروسته تر ايمان فافردت بالذكر لذالك الشرف.

خانه دين خويش را چوخدا	برستون نماز کردبنا
بي شکی تاستون بجای بود	خانه دين حق بپای بود

پوه سه: چي بعض مفسرين وايي چي په دې عبارت کي منهم ورسره مقدر دی ای المصلحين منهم او بعض مفسرين وايي چي په دې عبارت کي وضع د اسم ظاهر ده په ځای کي د مضمر والاصل اجرهم فاقام مقامه الاسم الظاهر ای المصلحين مقام الضمير لپاره د تنبيه پر دوی چي اصلاح مانع ده له نضيع څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ

کلمه د اذ منصوب المحل ده په اذ مقدر سره، والمعنى اذکر هغه وخت چې مونږ غر له بېخه راوکیښو او پورته مو کړی د بني اسرائیلو پر سرو.

شان نزول: څه وخت چي خدای پاک و موسی ﷺ ته تورات په یوه پلا ورکړی او موسی ﷺ و بني اسرائیلو ته احکام د تورات مفصلاً بیان کړه، په دې احکامو کې ډېر اوامر وه چې بني اسرائیل نه وه ورسره عادت او داسې منهیات وه چې دوی به ورسره عادت وه، نو بني اسرائیلو منع وکړه له قبول څخه د احکامو د تورات، نو خدای پاک جبرئیل ﷺ امر کړی چې دومره غر له بېخه راوکاږه چې ددوی د ټولو پر سرو برابر وي او یو قامت یې لوړ ونسه، نو موسی ﷺ دوی ته وویل چې د تورات احکام قبلوئ که غر درباندي رایله کړل سي، دوی پر سجده پرېوتل او د تورات د قبولیت وعده یې وکړه او په عین حال کې یې سجده د مخ پر یوه بغل وکړه او په یوه سترګه یې غره ته کتل چې رایله یې نه کړي او تر اوسه پوري یهودان ورته سجده کوي. له دوی څخه چې پوښتنه وکړل سي چې ولي یکبغله سجده کوئ؟ دوی وایي چې مونږ په داغسې سجده له خدای له عذابه خلاص سوو یعني چې غر راباندي ایله نه سو.

كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ

دا غر لکه سائبان ددوی پر سرو ؤ یعني نژدې ؤ، او ددوی یقین سو چې غر راباندي ایله کوي یعني که مونږ قبول د احکامو د تورات ونه کړو.

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

په تقدیر د قول ای وقلنا درواخلئ هغه کتاب یعني تورات چې مونږ درکړی ؤ تاسي ته یعني ستاسي پر نبي موسی ﷺ مو نازل کړی ؤ په عزم او ټینګ کوشش سره او تاسي په یاد کي ساتئ هغه احکام الهیه چي په دې کتاب کي سته **پوه سه:** چي "بقوة" حال دی له فاعل څخه د "خذوا" ددې لپاره چي تاسي به په دغه تذکر سره د خدای ﷻ له عذابه وېرېږئ نو قبائح د افعالو به نه کوئ او رزائل د اعمالو به په زاویه کي د هجران وغورځوئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تنبیه: د امت سره د علیه الصلوة والسلام خدای پاک ډیر لوی احسان وکړی په برکت او شرافت د علیه الصلوة والسلام هغه داچي فرائض د اسلام او منهیات د اسلام یې په تدریج سره نازل کړه سورة سورة آیة آیة په توله زمانه کي د نبوت یعني درویشت کاله، نو هیڅ چا له مسلمانانو څخه لکه قوم د موسی علیه السلام انکار ونه کړی او که فرضاً قرآن کریم په یوه پلا نازل سوی وای او فرائض د اسلام او محرمات د اسلام په بشپړه ډول شاید راغلي وای العیاذ بالله امت د علیه الصلوة والسلام به هم ورته د قوم د موسی علیه السلام انکار کړی وای، وروسته چي احکام د دین اسلام پایه تکمیل ته ورسېدله او د آنحضرت ﷺ شپې او ورځې د فراق او د هجرت و دار الآخرة ته رانژدې سوې خدای پاک لپاره د خبرتیا دا آیت نازل کړی "الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتي ورضیت لکم الاسلام دیناً" فلله الحمد علی رحمته مع تلک الامة المرحومة اللهم ارحم هذه الامة في دار الآخرة.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنۢ بَنِىٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا۟ بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَآ ۛ

والمعنی اذکر یا محمد ﷺ چي ظاهر کړی رب ستا له اولاد څخه د آدم.

پوه سه: چي په دې آیت کي اختصار دی، والتقدیر من آدم وبني آدم. دا ولي چي ذریة خو مختصه په اولاد سره د آدم نه وه بلکي ذریة خو خپله آدم علیه السلام لره هم وه له شاوخوا څخه ددوی.

پوه سه: چي لفظ د من ظهورهم بدل بعض دی من بني آدم. ولي چي توله بني آدم لره خو ذریة نسته، ولي که بني آدم خو قبل البلوغ هم مړه کېږي او بعض بني آدم بعد البلوغ قبل النکاح مړه کېږي او بعض بني آدم بعد النکاح عقیم وي ددوی اولاد که نر وي او که ښځي، او دوی یې شاهدان کړه پر خپلو ځانو او داسي یې ورته وویل آیا زه نه یم ستاسي رب یعني خالق او تربیه کوونکی؟ تولو ورته وویل هوا ته زموږ رب یې. له ابو هریره ﷺ څخه روایت دی ده وویل قال رسول الله ﷺ لما خلق الله آدم مسح ظهره بلا کیف فهذه اللفظة من متشابهات هذا الحدیث فسقط من ظهره. نو له ملا څخه د آدم علیه السلام راووتل توله انسانان چي خدای ﷻ یې پیدا کوي تر ورځي پوري د قیامت له ذریة څخه دده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي په بعضو نورو روایاتو کي راغلي دي مثل الذر لکه کوچني میږان لکن پر صورت د انسان" او خدای پاک ګرځولي وه په منځ کي د دوو سترګو د هر انسان بریښنا او نور. نو دا ټول اولاد خدای پاک و آدم علیه السلام ته پېش کړه. نو آدم علیه السلام وویل ای رب من هؤلا دا څوک دي؟ خدای پاک ورته وویل دا ټول ستا اولاد دي یعني بالذات او بالواسطة او بالوسائط. نو آدم علیه السلام یو نفر په دوی کي ولیدی چي رڼا د مابین د سترګو یې آدم علیه السلام ته خوند ورکړی، نو آدم وویل ای رب من هذا؟ قال هذا داود. نو آدم علیه السلام چي خو عمر دي دده لپاره ټاکلی دی خدای پاک وویل چي شپېته کاله. آدم علیه السلام ورته وویل چي څلوېښت کاله زما له عمر څخه ورکړه یعني چي سل کاله یې عمر سي. قال رسول الله ﷺ چي د آدم علیه السلام چي عمر په څلوېښت کاله کم پوره سو. ملک الموت ورته راغلی یعني لپاره د قبض روح، آدم علیه السلام ورته وویل چي زما څو څلوېښت کاله عمر لا پاته دی. عزرائیل علیه السلام ورته وویل چي هغه خو تا داؤد ته بخښلی ؤ. نو آدم علیه السلام ورته منکر سو. علیه الصلوة والسلام وایي چي دا انکار یې په اولاد کي هم پیدا سو. او آدم علیه السلام په هېره سره د شجرة منهي عنها څخه خوراک وکړی نو هېره یې په اولاد کي هم پاته سوه. او خطاوتی آدم علیه السلام نو خطا یې په اولاد کي هم پاته سوه.

درویش وایي: چي ورته روایت سره د اختلاف د بعض الفاظو د حدیث ترمذي هم کړی دی له ابو دردا رضی الله عنه څخه.

درویش وایي: چي په ځای کي د اخذ میثاق له اولاد څخه د آدم علیه السلام ډېر اختلاف دی چي راوړل یې فائده نه لري. والاحوت تفویض علم ذالک الی الله تعالی. مظهري رحمه الله دومره ډېر مختلف حدیثونه راوړي دي چي متعلم ته بېله اضطراره بله فائده نه لري تاسي یې مطالعه کړئ زما د خبري صدق به درمعلوم سي ان شآ الله. ولله درصاحب روح البیان حیث صرف النظر عن هذه الاختلافات مع کونه عالماً فاضلاً واما کاملاً في علم التفسیر وجامعاً بین الظواهر والبواطن المتوفي بسنة ۱۱۲۷ هـ ق والمظهري رحمه الله توفي بسنة ۱۲۲۵ هـ ق. وصاحب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

روح المعاني علامة بغداد قد بين في هذه الايات التحقيقات النحوية والبيانية وصرف النظر عن هذه الاختلافات. المتوفي بسنة ۱۲۷۰ هـ ق.

نو درويش هم په دغو مفسرينو پسي اقتداً وكړه او اختلافات يې صرف نظر كړه او ماته خو ښيښي ضروري ده چي اختلافات به صرف نظر كوم، ولي چي د عامې تفسير پښتانه مطالعه كوي چي يا خوانده عوام وي يا طالبان وي او يا كم علمه اماماں وي. دا ټوله ولي د دوي بار د اختلافاتو طاقت نه لري. واما العلما المتبحرين من عصر الفقير فلا يحتاجون الى مطالعة تفسير الفقير بل يأخذون مايحتاجون اليه في تفسير القرآن العزيز من التفاسير العربية وهي كثيرة بحمده تعالى.

پوښتنه: په آيت مذكوره كي خداى پاك داسي وويل "واذ اخذ ربك من بني آدم من ظهورهم" مع ان الاحاديث دلت على انهم اخرجوا من ظهر آدم عليه السلام؟

ځواب: اخرج الله تعالى ذرية آدم بعضهم من ظهور بعض على نحو مايتوالدون نو ذكر ته ضرورت نسته، ولي چي دا هر چاته معلومه ده چي دا ټوله خو اولاد د آدم عليه السلام دي فلذالك لم يذكر ظهر آدم في الآية.

پوښتنه: چي "شهدنا" د بلى سره تعلق لري، نو دا اخبار د خداى ﷻ له خوا ځكه د قول د بني آدم يعني المعنى بلى شهدنا.

اَنْ تَقُوْلُوْا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

دا خطاب دى د خداى ﷻ وددوى ته. نو "ان تقولوا" علت دى د اخذ الميثاق منهم فالتقدير اخاطبكم بالست بربكم كراهة ان تقولوا اولئلا تقولوا چي تاسي وته واياست په ورځ د قيامت.

اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غٰفِلِيْنَ ﴿۱۷۲﴾

په تحقيق موږ ؤ له تخصيص ځكه د ربوبيت ستا غافله.

سوال: دا اخذ الميثاق به په ورځ د قيامت څرنګه حجت سي پر خلګو او سره ددي چي د هيڅ چا خو اخذ الميثاق نه دى په ياد؟

ځواب: په ورځ د قيامت خداى ﷻ وددوى ته دا اخذ الميثاق ور پيادوي، او په دي دنيا كي چي مخبر صادق المؤيد بالمعجزات دوى ته خبر وركړي په ذريعه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قرآن منزل پر هغه مخبر صادقﷺ نو دوی یعني کافران نه عذر په دنیا کي لري او نه په قیامت کي.

أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

او یا په ورځ د قیامت دا عذر ونه کړي چي ووایاست چي نه و شرک کړی مګر ته زمونږ پلرو او نیکه ګانو تر مونږ دمخه او مونږ ددوی اولادونه وُ او ددوی متابعت مو وکړی په شرک کي، آیا ته اې خدایه مونږ هلاکوې؟ یعني عذاب راکوې په هغه کار سره چي شرک دی چي مبطلون یعني زمونږ اسلاف چي پر باطله لاړ روان وه. و حاصل الآیتین کراهة ان تعتذروا بالغفلة کما في الآية السابقة او بالتقلید للاباء ولي چي دا یو عذر مسقط د عذاب ددوی نه دی لان منهم ایضاً اخذ المیثاق کما من الآبا.

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَـٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

او داغسي کمامر مونږ بیانوو آیات قرآنیه تاچي فکر ووهي په هغو کي بندګان او وربیاد سي هغه شی چي دوی هېر کړی وُ.

پوهه: چي جمله د "ولعلهم یرجعون" عطف ده پر محذوف باندي تقدیره لعلهم یتدبرون ولعلهم یرجعون من الشرک الی التوحید. مظهري رحمه الله وایي کذا قال السلف الصالح وجمهور المفسرین ویشهد به الاحادیث. غرض یې دادی چي دا سوال وجواب په منځ کي د خدای ﷻ او د ذریة آدم یعني الست بربکم قالوا بلی محمول پر حقیقت دی. والمعتزلة انکروا هذه الآحادیث وحملوا هذه المقاولة المذکورة علی التمثیل والمجاز. والبیضاوي ومن تبعهم دا آیات محمول پر تمثیل بولي فارجع الی تفسیره.

وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱلَّذِىٓ ءَاتَيْنَـٰهُ ءَايَـٰتِنَا فَٱنسَلَخَ مِنْهَا

او ته تلاوت وکړه ای محمد ﷺ پر یهودانو خبره او قصه د هغه چا چي مونږ ته ورکړی وُ علم د آیاتو زمونږ، نو دی زمونږ ووتی له آیاتو څخه زمونږ یعني اعراض

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یې خندي وکړي او کافر سو په هغو آیتو سره، ابن عباس ﷺ وایي چي دا سړی
بلعم بن باعور نومېدی او له قوم څخه د بني اسرائیل ؤ. ولهذا قال الله تعالی
واتل علیهم ای علی بني اسرائیل.

وقصة: لکه څرنګه چي ابن عباس ﷺ او ابن اسحاق او سدي وغیرهم ذکر کړې ده
داده چي موسی ﷺ چي قصد د جنګ د جبابره سره وکړی ونزل ارض بني کنعان
من ارض الشام، نو یو څو کسان و بلعم مذکور ته ورغله چي دده اسم اعظم شریف
زده ؤ، او ورته وه یې ویل چي موسی ﷺ یو سخت مزاجه سړی دی او ډېر لوی
لښکر ورسره دی. او دی ددې لپاره را روان دی چي موږ له خپلو وطنو څخه
وباسي او یا مو مړه کړي او پر ځای زموږ بني اسرائیلو ته ځای ورکړي او ته خو یو
مجاب الدعوة شخصیت یې، نو مخ ته یې زموږ سره ووزه، او خدای ته خواست
وکړه چي دده مخ زموږ څخه چپ کړې. بلعم بن باعور ورته وویل ویلکم هو نبي
ومعه الملائکة والمؤمنون. نو زه څرنګه ودوی ته ښېرا وکړم او زه د خدای ﷻ له
خوا خبر یم په هغه شي چي علم پر لرم یعني الاسم الاعظم او که زه دا کار وکړم
دنیا او اخرت به له لاسه ورکړم او زه خو ستاسي لپاره دنیا او اخرت نه خرابوم، بیا
خلګ ورته راغله او ډېر الحاح یې ورته وویل چي دا کار به کوې. بلعم ورته وویل
چي زه به په دې باره کي د خدای ﷻ سره مصلحت وکړم. راوي وایي چي د بلعم دا
قانون ؤ چي چاته یې ښېرا نه کول تر څو چي په خوب کي نه وای په امر سوی. نو
ددې ښېرا په باره کي یې هم پر ځان خوب واچاوه یعني استخاره یې وکړه. نو په
خوب کي ورته وویل سوه چي ښېرا موسی ﷺ ته مه کوه. نو خلګ چي صبا
ورته راغله چي ما استخاره وکړه لکن په خوب کي خدای پاک زه له دې ښېرا څخه
منع کړم. نو خلګو لو په هدیه ورته راوړه بلعم خندي قبوله کړه، وروسته ورته
راغله چي ته به حتماً دا ښېرا کوې. نو بلعم ورته وویل چي زه په خوب کي د
خدای ﷻ سره مشوره کوم. نو خوب چي یې پر ځان واچاوه هیڅ شی یې په خوب
ونه لیدی. نو خلګ چي ورته راغله نو بلعم ورته وویل چي ما په خوب هیڅ شی
ونه لیدی. نو خلګو ورته وویل چي دا معلومه سوه چي د خدای خوښه ده. ولي که

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې نه وای خوښه نو ته به يې ځني منع کړی وای لکه په دمخه استخاره کې چې يې منع کړې، نو خلګ په پسې وه او زاري يې ورته کولې چې دا کار وکړه حتی چې بلعم يې په فتنه اخته کړی. نو بلعم پر خره سپور سو راهي سو و هغه غره ته چې له هغه ځخه د موسی عليه السلام لښکر معلومېدی چې د هغه غره نوم حسان ؤ يو څو ګامه چې خرې واخستل چې بلعم پر سپور ؤ خره پرېوته. نو خلګو خره په لرګو او شلاخو ووهله خره بیرته ولاړه سوه بیا بلعم پر سپور سو. بیا چې خرې يو څو ګامه واخستل بیا بلعم خره ووهله په قدرت د خدای جل جلاله خره پر خبرو راغله وکلمتها حجة عليه. نو خرې ورته وویل ویحک یا بلعم این تذهب چېرې ځې ته الا ترى الملائكة امامي تردني عن وجهي هذا تذهب الى نبي الله والمؤمنين تدعوا عليهم آيا ته نه وینې چې ملکې زما په مخ کې ولاړې دي او ما راګرځوي له پر مخ تتلو ځخه آيا ته ځې و نبي ته د خدای جل جلاله او مؤمنانو ته ښېرا ورته کوې. نو د خرې په خبرو بلعم عبرت نه واخستی بلکې خپل قصد ته يې ادامه ورکړه. نو خدای جل جلاله د خرې مخ ایله کړی خره روانه سوه حتی چې خره پر جبل حسان وختل. نو بلعم چې په موسی او مؤمنانو ته ښېرا کول ژبه به يې د قوم و خواته په ښېرا ګوياسوه. او هره پلا چې به ده د قوم وخواته د خير دعا کول پر ژبه به يې د مؤمنانو لپاره د خير دعا جاري سوه. نو قوم ورته وویل چې ته څه کوې یا بلعم ته مونږ ته ښېراوي کوې او مؤمنانو ته د خير دعاوي کوې. بلعم ورته وویل چې زما په طاقت کې داغه قدر ستة هذا شيئ قد غلب الله عليه. وروسته د بلعم ژبه تر خوله راووتل پر ځيګر يې پرېوتل. نو بلعم خلګو ته وویل چې اوس زما ځخه دنيا او اخرت دواړه ولاړه. نو اوس ما ته يوه حيله پاته ده هغه دا چې خپلې ښځې ښې ښائسته کړې او څه شيان د خرڅلاو په بهانه ورکړې او د موسی وقوم ته يې ورواستوئ. او خپل ښځې امر کړي چې هر چا چې ستاسې سره د زنا غوښتنه وکړه ځان مه ځني منع کوئ يعني زنا ورسره کوئ. بلعم ورته وویل که يو سړی هم د موسی په قوم کې زنا وکړي ستاسې کافي ده يعني د موسی عليه السلام او د مؤمنانو په شکست کې. نو خلګو د بلعم په قول داغسې هم وکړه. نو ځرنګه چې ښځې د موسی عليه السلام د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عسکرو ته داخلي سوې سره د زیب او زینت. نو یوه ښځه کنعانه چي د ډېره ښائسته وه چي کنیت یې بنت صوریا ؤ. د نظر چي له رؤساوو څخه د بني اسرائیل و چي نوم یې زمري بن شلوم و چي رئیس د سبط د شمعون و. نو دا رئیس ور ولاړ سو ښځه یې تر لاس ونیول او موسی علیه السلام ته یې ودرول دې سرې ورته وویل چي ستا به دا خیال وي چي دا ښځه و ماته حرامه ده؟ موسی علیه السلام ورته وویل نعم هي حرام علیک. هو! دا ښځه تاته حرامه ده ولي چي نکاح ستا او ددې تر منځ نسته. کار ورسره ونه کړې. هغه سړي ورته وویل فوالله لا اطیعک في هذه قسم په خدای دی که زه ددې په باره کي ستا په خوله وکړم. دستي یې په خیمه دننه کړه او زنا یې ورسره شروع کړه. نو خدای پاک دستي پر قوم طاعون او وبا مسلطه کړه. او د موسی علیه السلام سره یو قومندان ؤ چي نوم یې فنحاص بن العیزار بن هارون ؤ چي په هر کار کي په موسی علیه السلام پر دغه قومندان ږغ کاوه او دا قومندان په بدن د ډېر غټ ؤ او په زور ډېر قوي ؤ. او دا قومندان په دغه وخت کي چي زمري بن شلوم د ښځي سره په خیمه کي زنا کوله غائب ؤ او په بني اسرائیلو طاعون ګډ ؤ. فنحاص مذکور چي راغلی خلګو د زمري د زنا په خیمه کي خبر ورکړی، نو فنحاص خپله توره چي توله وسپنه وه راواخستل او په خیمه پسي ورننوتی. زمری او کنعانیه سره پراته دي. نو یې دواړه په توره ووهل او مړه یې کړل او دواړه یې په نېزو وپېیل او د اسمان وخواته یې پورته کړه او توره یې په لاس کي ده او پر ډډې یې لاس نیولی ؤ او دا یې ویل اللهم هکذا یفعل بمن یعصیک. فرفع الطاعون خدای جل جلاله بالفور طاعون بند کړی. راوي د قصې وایي چي په دغه وخت کي چي زمری د کنعاني سره په خیمه کي په زنا اخته ؤ او فنحاص دواړه ووژل او و یا زره کسه د بني اسرائیلو په طاعون مړه سوه.

درویش وایي: چي په شان کي د دغه بلعم خدای پاک دغه آیت نازل کړی "واتل علیهم نبأ الذین ﴿﴾"

فائده: نژدې و دغه قصه طویل ته نور روایات هم په باره کي د بلعم راغلي دي له مقاتل رحمه الله څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهه سه: چي په بلعم کي اختلاف دی څوک وایي چي کنعاني ؤ لکن انسب د مقام سره د توبیخ د بني اسرائیل داده چي بعلم له علماؤ څخه د بني اسرائیلو ؤ کما في الارشاد، وفي منهاج العابدین للامام الغزالي رحمه الله. او هغه علما چي وایي چي کنعاني دی د هغه سبب دادی چي دی خو په قوم د بني اسرائیلو ؤ لکن په کنعانیانو کي زو کړی ؤ او اوسېدی فنسب الیهم.

درویش وایي: چي په یو روایت د ابن عباس رضي الله عنه والله بصحته داسي هم راغلي دي چي دا آیت د بني اسرائیلو په یو سړي کي نازل سوی دی چي ده ته الهاماً درې دعاوي منجانب الله ورکړه سوي وې او دې سړي یوه ماینه درلوده او له هغې څخه یې زامن هم درلوده، دده ماینه په درو مستجابو دعاؤ خبره وه، نو یو وخت یې ور مېړه ته وویل چي ته خو په هغو درو دعاو کي یوه ماته راکړه، مېړه ورته وویل ښه دی، یو خواست یې ستا نو ته څه غواړې؟ ښځي ورته وویل چي ته خواست وکړه چي ما تر ټولو ښائسته ښځه د بني اسرائیلو وګرځوي، مېړه چي یې خواست وکړی په قدرت د خدای ﷻ دا تر ټولو اجمله د بني اسرئیلو د ښځو وګرځېدله، نو ښځه له کوره وتله مېړه یې ورته وویل چي چېرې ځې؟ دې ورته وویل چي خم داغسي ښائسته سړی لګه زه مېړه کوم، مېړه ته یې درد ورغلی او خدای ﷻ ته یې خواست وکړی اللهم اجعلها کلبة نباحة فصارت، نو دوه خواسته خو یې ولاړه، نو د ښځي زامن چي د سړي هم زامن وه، خپل پلار ته راغله چي زموږ مور دې سپې کړه دا خو خلګ موږ ته پیغور راکوي، پلار ورته وویل چي نو څه غواړئ، زامنو ورته وویل چي خدای ته خواست وکړه چي زموږ مور پر سابقه حالت باندي وګرځوي، ده هم خواست وکړی ماینه یې د پخوا پر حال سوه او دده دعاګاني ثلثه مستجابه خلاصي سوې.

درویش وایي: چي عبدالله بن عمرو، سعید بن المسیب رضي الله عنه او زید بن اسلم او لیث بن سعد رحمهما الله تعالی وایي چي دا آیت یعني وتل علیهم نبأ "الذي" په امیة بن ابي الصلت الثقفي کي نازل سوی دی، د هغه قصه داده چي امیه مذکور کتابونه د تاریخ مطالعه کړي او دی ډېر صاحب د حکمت ؤ او ډېر ژیاری

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شخصیت وُ. نو ده ته د کتابو له لارې دا معلومه سوې وه چې خدای پاک یو رسول را استوي او دده امید دا وُ چې هغه رسول به زه یم. نو چې خدای پاک محمد اخیر الزمان ﷺ نبي کړی، نو د امیه په زړه کې حسد ورسره پیدا سو او د نبوت څخه یې منکر سو او له مکې څخه ولاړی او بعض ملکو د باچهانو سره یې صحبت مختار کړی. او د بدر واقعه چې پېښه سوه او امیه په خبر سو نو یې ویل که محمد نبي وای نو یې خپل قومان او خپلوان ولې وژل. مراد یې ځنډي هغه اوویا کسان وه د مشرکانو د مکې چې په بدر کې ووژل سوه. راوي وایي چې امیه چې مړ سو، نو دده خور فارعه رسول الله ﷺ ته راغله مدینې منورې ته. نو علیه الصلوٰة والسلام د امیه د مړینې په باره کې پوښتنه ځنډي وکړه. نو خور یې وویل چې امیه بیده وُ د خونې بام پورته کړل سو او دوه کسه راکښته سوه، نو یو یې و سر ته کښېنستی او بل یې وپښو ته. نو د پښو والا نفر د سر نفر ته وویل اوعي هو؟ د سر نفر ورته وویل وعي. بیا پښو والا ورته وویل اذکي؟ قال ذکي، خور یې وویل چې ما ورته وویل چې دا څرنګه دوه کسه وه او څه یې سره وویل. ده راته وویل خیر ارید به. نو دی ولاړ سو او غوځار سو او بېهوښه سو چې په هوش کې راغلی دا درې بیتونه یې وویل.

کل عیش وان تطاول دهراً............ صائر مرة الی ان یزولا
لیتني کنت قبل مابدائی............ في قلال الجبال ارعي الوعولا
یوم الحساب یوم عظیم............ شاب فیه الصغیر یوماً ثقیلاً

علیه الصلوٰة والسلام یې وخور ته وویل چې ته ځینې نور اشعار ستا د ورور راته ووایه. خور یې د خپل ورور ځینې قصیدې ورته وویل. نو علیه الصلوٰة والسلام وویل آمن شعره وکفر قلبه فانزل الله تعالی وتقدس اتل علیهم نبا الذین

درویش وایي: چې د امیه قصائد روح المعاني په تفصیل راوړي دي.

فائده: دغه بیان کړل سوی بیان درویش د دغو تفاسیرو څخه نقل کړی له بعضو څخه لږ له بعضو څخه ډېر.

(روح المعاني، روح البیان، تفسیر مظهري، بیضاوي، تفسیر قرطبي وغیره)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿۱۷۵﴾

نو شیطان په پسې سو او دده لار د دین یې قطع کړه، نو وګرځېدی د ګمراهانو له ډلي څخه.

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ

که زموږ اراده وای نو دی به مو پورته کړی وای په دغو آیتو سره و منازلو ته د علماً ابرار، ده میل وکړی یعني بلعم بن باعور ودنیا ته. نو موږ هم اراده ددې ونه کړه چي دی پوره کړو و درجې ته د علماً ابرار.

پوه سه: چي اخلاد وشي ته میل و هغه شي ته سره د اطمنان د زړه او تعبیر له دنیا څخه یې په مځکه سره وکړی، ولي چي په مځکه کي کښېنتونه کېږي او ټوله متاع الدنیا له مځکي څخه پیدا کېږي.

پوه سه: چي اخلاد ومځکي ته کنایه ده له اعراض عن الآیات والعمل بمقتضاها. قالوا ان الکنایة ابلغ تر صریح ده.

وَاتَّبَعَ هَوَاهُ

او ده متابعت د خواهشاتو نفسیه وو وکړی یعني مراعات د قوم او د هدایاوو ددوی یې وکړی کمامر او مراعات د آیات الله یې پرېښول لان هوی النفس راغب الی الامور الدنیویة وهارب من الامور الاخرویة کاتباع الآیات فیما نحن فیه. قاضي بیضاوي وایي چي خدای پاک اولاً رفع د بلعم و منازلو ته د ابرار معلق وګرځول په خپل مشیت پوري بیرته استدراک د نفي د مشیت الهي په دې سره وکړه ولکنه اخلد آه. یعني سبب د مشیت الهي فعل د عبد دی چي دی خپل همت مبذول کړي و اتباع ته د آیاتو والعمل بها لکن په بلعم کي دا سبب نه سو پیدا نو مسبب یې هم منتفي سو چي مشیت الهي دی، مرزا غالب رحمه الله د پر په زړه پوري شعر ویلی دی.

همت بلند دار که نزد خدا وخلق	باشد بقدر همت تو اعتبار تو

یو بل شاعر بیا داسي بیت ویلیی دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نقصان ز قابل است وگرنه علی الدوام .... فیض سعادتش بهمه کس برابر است

عبدالرحمان بابا وايي

د باران چي پر همه و مخکو اوري .... مشرف کی ذات د کیمیا ولي

فَمَثَلُهُۥ كَمَثَلِ ٱلۡكَلۡبِ إِن تَحۡمِلۡ عَلَيۡهِ يَلۡهَثۡ أَوۡ تَتۡرُكۡهُ يَلۡهَثۚ

نو صفت خسیس غاية الخسة د بلعم بن باعورا لکه صفت خسیس د سپي دی چي که ته یعني اې مخاطبه هر څوک چي صالح د خطاب وي که ته حمله پر وکړې یعني وې شړې او چغه يې کړې ده خوله وازه نیولې وي ژبه يې رايستلې وي او که يې ته پرېږدې او چغه يې نه کړې هم سپی خوله وازه نیولي وي او ژبه يې رايستلې وي. له دې سببه په سپي کي ضعف القلب دی چي اخراج د ګرمي هوا له باطنه څخه او د تازه هوا کشولو په دېر تکليف سره کوي بخلاف سائر الحيوانات فان تنفسهم سهل عليهم لقوة قلوبهم. داغه رنګه د بلعم ژبه چي له خولې څخه راووتل او پر څیګر يې پرېوتل، نو همېشه به يې خوله وازه نیولې وه لکه سپی بئس مثل القوم الظالمین۝.

درویش وایي: چي اوس خدای پاک دا مثال عام کوي هر هغه چاته چي تکذیب د ایات الله وکړي شاملوي فقال.

ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلۡقَوۡمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَاۚ

او دغه مثال دی د هغه قوم چي دوی تکذيب د آياتو د خدای ﷻ کوي. یعني که يې ته وېرېوې او نصیحت ورته وکړې ايمان نه راوړي، او که يې نه وېرېوې او نصيحت نه ورته وکړې هم ايمان نه راوړي "إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ سَوَآءٌ عَلَيۡهِمۡ ءَأَنذَرۡتَهُمۡ أَمۡ لَمۡ تُنذِرۡهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ۝" (البقرة)

فَٱقۡصُصِ ٱلۡقَصَصَ لَعَلَّهُمۡ يَتَفَكَّرُونَ۝

داغسې قصې و بني اسرائيلو ته کوه ولې چي دا قصې ددوی د حالاتو سره پوره سمون لري، شايد دوی به فکر ووهي او له کفر او طغيان څخه به رجوع وکړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿۱۷۷﴾

بد دی مثال او حال د هغه قوم چي تکذیب کوي د آیاتو زموږ او ځانونه ددوی داسي وه چي ظلم یې کاوه.

پوه سه: چي په "سا" کي ضمیر مبهم دی چي تمیز یې مثلاً دی او "انفسهم" مبتدا ده او "کانوا یظلمون" یې خبر دی او دا جمله عطف ده پر "کذبوا" داخله په صله کي د "الذین"

سوال: کذبوا" خو جمله فعلیه ده او "انفسهم آه" خو جمله اسمیه ده، نو عطف یې څرنګه روا دی؟

ځواب: جمله معطوفه په سبب د راوړلو د کانوا هم فعلیه ده کما لایخفی علی من القی السمع وهو شهید.

پوه سه: چي د "انفس" ظلم راجع دی ودوی ته په اعتبار د افعال سیئه وو ددوی.

مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِيْ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۷۸﴾

چي چاته هدایت وکړي خدای پاک نو هغه پر سمه لار دی، او څوک چي خدای پاک ګمراه کړي نو هغه کسان په خسران او تاوان کي دي.

تنبیه: چي ضمیر عائد و "من" ته په دواړو ځایو کي محذوف دی یعني من یهده الله ومن یضلله، او په اول کي چي یې ضمیر د "فهو" مفرد راوړی په اعتبار د لفظ من او په دویمه جمله کي چي فاولئک یې په لفظ د جمع راوړی په اعتبار د معنی د من.

پوښتنه: مهتدي یې ولي مفرد راوړی او په دویمه جمله کي یې "خاسرون" جمع راوړی؟

ځواب: د مهتدین چونکه یو مسلک دی چي دین د اسلام دی، نو ګویا ټوله یو شخص دی او د ضلال لاري چونکه ډېري دي لکه یهودیت. شرک. مجوسیت، دهریت، نصرانیت وغیرها نو ځکه یې خاسرون جمع راوړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ

او مونږ پیدا کړي دي دوږخ لپاره ډېر د پیریانو او ډېر د انسانانو هم المصرون على الكفر في علمه تعالى في الازل.

پوه سه: چي جهنم د خدای پاک بندي خانه ده په اخیرت کي. او جهنم چي یې بولي په سبب د ډېر لېري والي د پای دده. لکه څرنګه چي د عربو په محاوره کي وایي بئر جهنام اذا کانت بعیدة القعر. او په جهنم کي یو ځای ګرم سته په غایه حرارت کي. او بل ځای چي د زمهریر په نامه یادېږي ډېر خنک دی في غایة البرودة هذا ما قاله البروسوي رحمه الله. او بعض مفسرین وایي چي زمهریر له جهنم څخه خارج دی، او په منځ کي د اعلی د جهنم او د اسفل دده د پینځه اوویا سوه کالو لار ده "اللهم نج المؤمنين والمؤمنات منها.

پوه سه: چي لام په "لجهنم" کي لپاره د عاقبت دی لکه په لدوا للموت کي وابنوا للخراب کي یعني عاقبت د ولادت موت دی او عاقبت د بنا خراب دی، ددې سبب دادی چي هغه څوک چي خدای جل جلاله په ازل علم پر لري چي دی پر کفر مري په خپل اختیار، نو د هغه عاقبت به حتماً دوږخ وي.

فائده: جن مشتق دی له اجتنان څخه وهو الاستتار لان الجن مستورين عن الاعين في الاكثر.

پوښتنه: جن یې هر ځای په قرآن کریم کي تر انس دمخه راوړی وجه یې څه ده؟

ځواب: جن اکثر دی په عدد کي تر انس او په خلقت کي هم تر دمخه دی.

مسئله: جن مکلف دی په احکامو د اسلام بصریح نص القرآن وبالاحادیث المتواترة المعنى وباجماع الامة على الخصوص في هذه الامة وان نبینا صلى الله عليه وسلم رسول الثقلين، ولاشک انهم مکلفون في الامم الماضیة ایضاً لقوله تعالى "اولئک الذین حق عليهم القول في امم قد خلت من قبلهم من الجن والانس انهم کانوا خاسرين"

تنبیه: امام مظهري رحمه الله وایي چي لام د "لجهنم" چي لپاره د عاقبت بولي دا مذهب د معتزله وو دی.

درویش وایي: چي په روح المعاني کي وایي چي لام د عاقبت دی عند کثیر آه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او په روح البیان کې هم وایې چې لام د عاقبت دی، آیا علامه بغدادي او علامه بروسوي معتزلیان وه او که څرنګه.

لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا

دوی زړونه لري چې په هغو کې استعداد د پېژندلو د حق نسته او په دلائلو او معجزاتو کې د هغه حق هم فکر نه وهي بلکې پر سحر یې حمل کوي.

وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا

او دوی لره سترګې سته چې په هغو سترګو دوی دلائل د حق نه ویني یعني اعتبار او عبرت په سترګو یعني که یې څه هم ظاهراً ویني والا لا آمنوا.

وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا

او دوی غوږونه لري چې په هغو غوږو حق نه اوري یعني آیات قرآنیه او مواعظ حسنه په اورېدلو د تامل فیها.

أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ

دوی لکه چارپایان غوندي دي په نه پوهېدلو کې د حق او په نه لیدلو کې د حق او په نه اورېدلو کې د حق، بلکې عقلونه او حواس ددوی بند دي پر اکل او شرب او جماعو لکه چارپایان چې هغه پر دغو کارو محصور دي، بلکې دوی تر چارپایانو ډېر ګمراهان دي، ولې چې چارپایان خپل مربي او مالک پېژني او د هغه احترام کوي، ته نه ګوري چې یو تکړه خروړی سپی چې د یو چا په کور کې وي، او هغه مالک وده ته ورودي، غوښې وغیره مهیا کوي، نو دغه مالک بلکې د کور کوچنیان که دغه سپی هر څو ووهي سپی خوله نه وراچوي، او غیر مالک چې ورته نږدې سي په څټ کې ورسپرېږي، او دغه کافران د مالک حقیقي او رازق حقیقي چې خدای ﷻ دی احترام نه کوي او امر او نهي یې نه اوري او د هغه په امر ایمان نه راوړي، او دغه حیوانان په خپل ضار او نافع شعور لري، له ضار څخه ځان ساتي او له نافع جلب کوي.

ته نه وینې پیشي چونکه دا د خپلې معدې په حال شعور لري چې معده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كمزوري او مسهل ده. نو څکه چي سپيني غوښي ورواچوې نه يې خوري. او داغه رنګه که له ښوروا څخه غوره ګوله ورواچوې هم يې نه خوري او که وچه ډوډۍ ورواچوې هيڅ څکه نه په کوي او که هډوکي ورواچوې غابښونه پر باسي خو هغه هډوکي خوري. نو څکه د پيشي چکر لکه پوچي غونډي وي. او اسهالي چکر د پيشي به چا نه وي ليدلی، ولي چي دا له سهل خور که څخه پرهيز کوي. او دغه کافران خپل ضار او نافع چي کفر او اسلام دی نه سره پيژني بلکې همېشه په ضار کي ولاړ دي. بلکې بعض کفار لکه يهودان پر نار مؤبده باندي ورځغلي عناداً مع العلم بان عملهم موجب للنار المؤبدة "يعرفونه كما يعرفون ابنائهم" وجحدوا بها واستيقنتها انفسهم ظلماً وعلواً.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

او هم دغه کسان غافله دي په کمال غفلت سره لاغيرهم كما يدل عليه ضمير الفصل. سعدي شيرازي قدس سره وايي.

غبار هوا چشم عقلت بدوخت		سموم هوا كشت عمرت بسوخت
بكن سرمه غفلت از چشم پاک		كه فردا شوى سرمه درچشم خاک

يو محقق وايي

دريغ آدمی زاده بر محل		که باشد چو انعام بل هم اضل

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا

او د خدای پاک نومان ډېر ښه دي چي پر ښوو معانيو دلالت کوي. نو تاسي بولئ په دغو نومانو سره او ذکر يې په دغو نومانو سره کوئ. او په صحيح حديث کي راغلي دي "ان لله تسعة وتسعين (٩٩) اسماً مائة الا واحد، من احصاها دخل الجنة هو الله الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر الخالق البارئ المصور الغفار القهار الوهاب الرزاق الفتاح العليم القابض الباسط الخافض الرافع المعز المذل السميع البصير الحكم العدل اللطيف الخبير الحليم العظيم الغفور الشكور العلي الكبير الحفيظ المقيت الحسيب الجليل الكريم الرقيب المجيب الواسع

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

الحكيم الودود المجيد الباعث الشهيد الحق الوكيل القوي المتين الولي الحميد المحصى المبدئ المعيد المحيي المميت الحي القيوم الواجد الماجد الواحد الصمد القادر المقتدر المقدم المؤخر الاول الآخير الظاهر الباطن الوالي المتعال البر التواب المنتقم العفو الرؤف مالک الملک ذو الجلال والاکرام المقسط الجامع الغني المغني المانع الضار النافع النور الهادي البديع الباقي الوارث الرشيد الصبور جل جلاله وعم نواله.

فائده: قديم مشائخ وايي چي شروع دي کوي اولاً په دې ډول اللهم اني اسئلک يا رحمن يا رحيم تر اخيره پورې، نو په ټوله اسماً الحسنی مصدر سي په حرف ندا سره. او په اخير کي دي درود پر عليه الصلوٰة والسلام ووايي په دې ډول ان تصلي علی محمد وآله واصحابه وان ترزقني وجميع من يتعلق بي، بتمام نعمتک ودوام عافيتک يا ارحم الراحمين کما في الاسرار المحمدية.

پوه سه: چي نومان د خدای ﷻ حصر په دغه نومانو کي نه دي چي په دې حديث کي راغلي دي او په قرآن کي نسته. لکه الحنان. المنان. الجواد. الفرد والوتر والصادق والجميل والقديم والبار والوافي والطاهر والمبارک چي دا نومان بيا په متفرقو احاديثو کي راغلي دي.

مسئله: اسماً د خدای ﷻ حصر په هغو کي نه دي چي په قرآن او احاديث کي راغلي دي دي، ولي چي په يوه رايت کي راغلي دي چي خدای ﷻ په تورات کي خپل نومان زر (۱۰۰۰) راوړي دي فلابد من الايمان بجميع اسمائه تعالی مجملاً. په دې حديث کي اشاره ودغه ايمان اجمالي ته ده چي عليه الصلوٰة والسلام په دعا کي داسي ويل اللهم اني اسئلک لکل اسم هو لک سميت به نفسک وانزلته في کتابک او علمته احداً من حلقک او استاثٔ به في علم الغيب عندک.

درويش وايي: چي ددغو اسماً الحسنی معاني او خواص د هغو په شرح کي د اسماً الحسنی راغلي دي للامام الهمام محمد الغزالي رحمۃ اللہ علیہ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ

او تاسي پرېږدئ اې مؤمنانو هغه کسان چي عدل له حق څخه کوي په نومانو کي د خدای ﷻ. الحاد او لحد ميل دی د حق. يعقوب بن السکيت رحمه الله وايي چي الحاد عدول له حق څخه وادخال ماليس منه. بعض مفسران وايي چي ملحدون په اسما کي د خدای ﷻ مشرکين دي يا په زيادت يا په نقصان سره مثلاً دوی لات د الله له لفظ څخه جوړ کړی دی او عزی يې د العزيز له لفظ څخه مشتق کړی دی او منات يې د منان له لفظ څخه جوړ کړی دی فسموا بها اصنامهم. هذا قول ابن عباس رضي الله عنه ومجاهد رحمه الله. او اهل معاني وايي چي اسماً د خدای ﷻ توقيفي دي، نو نه ده روا تسميه د خدای ﷻ په داسي نامه چي نه په قرآن کي وي او نه په حديثو کي. نو د جواد اطلاق پر روا دی او د سخي دا نه دی پر روا که څه هم معنا يې يوه ده، او عالم خدای ﷻ ته ويل کېږي او عاقل نه دی ورته روا او د رحيم وينا وخدای پاک ته روا ده او د رقيق دا نه ده روا.

يوه سه: چي په قرآن کريم کي راغلي دي "يخادعون الله وهو خادعهم" او داغه رنګه په قرآن پاک کي راغلي دي "ومکروا ومکر الله" او سره ددې خادع يا مکار وخدای ﷻ ته نه دی روا او "قائما بالقسط" په قرآن کريم کي راغلي دي، او قائم و خدی ﷻ ته نه دی روا او يا "خالق کل شيئ" اطلاق پر خدای ﷻ روا دی او يا خالق القردة والخنازير نه دی روا که څه هم په کل شيئ کي قردة او خنازير هم داخل دي، او داغه رنګه يا کبير من زيد اطلاق نه دی روا که څه هم زيد اکبر وي تر ملوک د دنيا بل يدعی الله باسمائه التي وردبها التوقيف يعني السماع.

پوښتنه: په هغو اسماو سره تسميه روا ده چي په تورات کي راغلي دي اخذاً من اليهود؟

ځواب: لا لعدم الاعتماد عليهم لکن له هغه چا څخه چي مسموع وي چي هغه احبار د يهودو وي او اسلام يې راوړی وي وحسن اسلامه هغه پروا نه لري بېله انکاره د هيڅ چا کعبد الله بن سلام وامثاله رضي الله عنهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

ژر دی چې خبر به ورکړل سي و هغو ملحدينو ته د اسمائو د خدای ﷻ بما کانوا يعملون په هغه کار چې دوی يې عمل کاوه.

پوښتنه: پارسي زبانان وايي يا خداوند او يا بخشنده وغير ذالک او پښتانه وايي اې خدايه يا اې بخښونکې يا اې څښتنه وغير ذالک. دا روا دی او که څرنګه؟

ځواب: دا روا دی ولې چې ترجمه ده په ژبه د بعض نومانو د خدای ﷻ مثلاً خدای او خداوند ترجمه ده د لفظ الله په پښتو او په پارسي سره، او بخشنده او بخښونکی ترجمه د غفور ده په پارسي او پښتو، او د څښتن ترجمه مالک دی په پښتو کې الی غیر ذالک فتدبر. قال الحافظ

دهقان سالخورده چه خوش گفت باپسر ...ای نورچشم من بجز کشته نه دروی

درویش وايي: چې صاحب د روح المعاني په نهم جزء ص ۱۲۱ دېر په زړه پوري تحقیق په مسئله کې د الحاد في اسما الله کړی دی ان شئت فارجع اليه.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾

او له هغو انسانانو څخه چې موږ پيدا کړي دي يوه داسي ډله سته چې خلګو ته لار ښيي د حق او په حق سره عدالت او قضاوت کوي په منځ کې د خلګو، بغوي وايي چې عطا رحمه الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی يريد امة محمد ﷺ من المهاجرين والانصار والتابعون لهم بالاحسان الی يوم القيام. قتاده رحمه الله وايي چې موږ ته دا خبره را رسېدلې ده چې عليه الصلوة والسلام چې به دا آيت ووايه. نو به يې داسي وويل هذه لکم وقد اعطى القوم بين يديکم مثلها قال الله تعالى ومن قوم موسى امة يهدون بالحق وبه يعدلون. له عبدالله بن المبارک رحمه الله څخه روايت دی انه کان يتجر ده تجارت کاوه او دا به يې ويل که پېنځه کسه نه وای ما به تجارت نه کولای يعني ددغو پېنځو کساو د صله رحمی د پاره يې کوم هغه پېنځه کسان ده دغه ياد کړه سفيان ثوري. سفيان بن عيينه. فضيل بن عياض. ابن السماک او ابن علية. يعني دغه کسان مسکينان علما وه. نو عبدالله بن المبارک رحمه الله به دوی ته خرچه د عيال ورکوله. يو کال چې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبد الله بن المبارک رحمه الله له تجارته څخه راغلی ابن علیة قاضي سوی ؤ، نو عبد الله بن المبارک ته ملاقات ته ورغلی او نه يي صله ورواستول. نو ابن علیه په خپله ورغلی د ملاقات د پاره، نو عبد الله سر لا نه کړی ورته پورته او نه يي خوش آمدید ورسره وکړی، وروسته ابن المبارک دا بیتونه ورواستول.

يا جاعل العلم بازياً............ يصطاد اموال المساكين

اې هغه سړی چي له علم څخه دي باز جوړ کړی دی، چي په ښکاروې د مسکینانو مالونه.

احتلت الدنيا ولذاتها............ بحيلة تذهب بالدين

تا حیله جوړه کړل و دنیا ته او لذاتو ته د دینا، په خپل لاس سره چي دين پکښي له لاسه وځي.

فصرت مجنوناً بعد ما............ كنت للمجانين دواً

نو ته اوس لېوني سوی یې وروسته تر دې چي ته لېونیانو ته دوا وې.

اين رواياتك............ لترك ابواب السلاطين

څه سول هغه روایتونه چي تا به کول په باره کي د ترک د دروازو د بادشاهانو

ان قلت اكرهت فذا باطل............ زل حمار العلم في الطين

که ته وایي چي زه حکومت مجبور کړم پر قضا نو دا خبره باطله ده. بلکې دا صحیح ده چي خر دعلم په ختو کي وښوویدی.

نو ابن علیه ته چي دا بیتونه ورسېدل، هارون رشید ته چي د هغه وخت خلیفه ؤ ورغلی نو خلیفه ته یې ډېري زاری وکړې چي زه قضا نه سم کولای او استعفا يې ورته پېش کړه. هارون یې استعفا ومنله او له قضا څخه یې سبکدوش کړی، ولنعم ماقیل:

بو حنيفه قضا نه كرد وبمرد		تو بميرى اگر قضا نه كنى

درویش وایي: ومن بلاغات بعض العلماً في غاية الدقة والمنانة، هذا البيت

اعدل تكن من صروف الدهر متلعاً...... فالصرف ممتنع للعدل في عمر

فتأمل في البيت غاية التأمل وتذكر من كتب النحو عدم انصراف عمر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۝

هغه کسان چي تکذیب کوي په آیتو سره زموږ چي مراد ځني کفار مکه دي لانهم اول من کذبوا بایات القرآن، موږ به یې و هلاک ته درجه پر درجه ورنږدې کړو. له داسي ځایه چي دوی به علم نه پر لري، کلبي رحمه الله وايي چي خپل بد عملونه او کفر به دوی کوي تر څو چي هلاکېږي، او له استدراج ځنځه د خدای پاک یوه شعبه دا هم ده چي سړی ګناه وکړي خدای ﷻ نعمت ورکړي. قال الضحاک رحمه الله سفیان ثوري رحمه الله وايي چي نعمتونه به ډېر وي شکر به یې هېر وي دا هم نوع د استدراج ده.

وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ۝

زه مهلت ورکوم او عمر یې ور ډېروم او اعمال سیئه په نظر کي ښه ورکوم تاچي ښه په عصیان کي ډوب سي او مستحق د هلاک وګرځي.

یوه سه: چي "واملئ لهم" عطف دی پر "سنستدرجهم" باندي، او "کید" په لغت کي چم ته وايي وهو محال علیه تعالی فالمعنی هَ ان اخذي بالعذاب شدید مکریه صورة او تشبیهاً وباله، ولي چي ظاهر یې احسان دی او په باطن خذلان دی، بعض راویان وايي چي یوه ډله وه چي په قرآن او اسلام به یې پسخند واهه په خپلو کي د شپې په مجلسو کي، نو خدای پاک تولو له په یوه شپه هلاک کړل.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا ۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝

آیا فکر نه ویهي کفار مکه په دې کي، نسته په صاحب کي ددوی (محمد ﷺ) جنون. او ستاسي خاوند خو د عقل سلیم کامل خاوند دی چي قبل النبوة تاسي هم په دې قانع واست حتی چي دی مو امین مکه باله، مګر بېرونکی له عذاب ځنځه د دنیا او آخیرت که چېري تاسي پر خپل کفر دوام وکړي، کلمه د "من" د پاره د استغراق د نفي ده. ولي مجنون مختل العقل وي.

أَوَلَمْ يَنظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ

آیا دوی نظر، فکر او استدلال نه کوي په ملک کي، نو ملکوت پر وزن د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فعلوت دی د پاره د مبالغة في الملک په دې معنا چي دغه نظام د اسمانو او مځکو پر وجه بدیع هرو مرو یو مبدع غواړي، نو هغه مبدع د عبادت لائق دی لااصنامکم. وروسته خدای پاک تعمیم بعد التخصیص وکړی او ويې ویل "وما خلق الله من شيئ" بلکې د هر شي په خلق کي تاسي فکر وکړئ چي بې خالقه هیڅ شی ولو که میږی وي وعالم وجود ته نه سي راوتلای.

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ...... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

وَّاَنْ عَسٰۤى اَنْ يَّكُوْنَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ

او دوی نظر نه کوي په نږدې والي کي د آجالو د موت ددوی حتی چي تلوار وکړي په طلب کي د حق ای الایمان والطاعة.

پوه سه: دا جمله عطف ده پر "ملکوت السموات آه" والتقدیر اولم ینظروا في ان عسى آه. او همزه د "اولم یتفکروا الخ" او د "اولم ینظروا آه" د پاره د انکار او تعجب ده.

قانون نحوي: هر ځای چي په قرآن مجید کي تر حرف استفهام وروسته حرف عطف راسي هغه معطوف پر محذوف دی. مناسب د مقام سره، والتقدیر هٰ الم یؤمنوا بالقرآن والنبي ﷺ ورموه بالجنون ولم ینظروا آه.

درویش وایي: چي دا قانون ما په دې تفسیر کي څو ځای نور ذکر کړی فائده د تکرار یې داده چي دا یو غریب قانون دی چي په اذهانو کي د مطالعه کونکو ښه تقرر پیدا کړي.

فَبِاَيِّ حَدِيْثٍۭ بَعْدَهٗ يُؤْمِنُوْنَ

نو په کومه خبره سره وروسته تر قرآن کفار مکه ایمان راوړي یعني قرآن مبارک چي معجزه یعني چي څوک یې راتګ په مثل سره نه سي کولای او د اخبار بالغیب او علم او حکمت څخه غالب دی او پر داسي چا نازل دی چي هغه امي دی او متهم په کذب سره نه دی هیڅ وخت، نو چي پر دې قرآن لا هم دوی ایمان نه راوړي نو پر څه شي به ایمان بلکې داسي معلومېږي چي اجل د عذاب ددوی نږدې دی، یو عزیز وایي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زان پیش که اجل تر رسد تنگ — وایام عنان ستاند از جنگ
بر مرکب فکر خویش نه زین — مردانه درآی در ره دین

مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

څوک چي خدای پاک گمراه کړي، نو هغه لره هدایت کونکی نسته.

پوه سه: چي دا آیت علت دی د اعراض د کفارو له دین څخه د اسلام، ددې آیت معنا داده چي څوک چي په علم ازلي کي د خدای ﷻ معلوم وي چي دا سړی وروسته تر اخراج له کتم څخه د عدم به په خپل اختیار کافر کېږي او پر کفر به اصرار کوي تر مرګه پوري، نو هغه لره هدایت کونکی یعني په دین مشرف کونکی نسته لانه یلزم خلاف علمه تعالی وهو محال. نو دا سوال نه وارد کېږي چي کافر والی د کافر او اصرار پر کفر چي له جانبه د خدای ﷻ دی، نو کافر ته پر څه عذاب ورکول کېږي وقس علیه هدایت الاسلام. فلا یرد ان هدایت المؤمن ودوامه علی الهدایت چي له جانبه د خدای ﷻ دی نو دی ولي مستحق د جنت دی. او دا معنا د هغه قول د اهل عقائدو چي بنده کاسب دی او خالق خدای ﷻ دی فتامل فیه جداً. او خدای ﷻ دوی یعني کافران پرېږدي په خپله سرکښي او کفر کي یترددون متحیرین.

پوه سه: چي ابن جریر رحمه الله له قتاده رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي قریشو د علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي زموږ او ستا تر منځ قرابت دی ته موږ ته ووایه چي قیامت کله دی فانزل الله تعالی هذه الآیة.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا

قوم او قریش له تا څخه پوښتنه کوي د ساعت په باره کي چي څه وخت دی اثبات او وجود د قیامت.

پوه سه: چي ساعت په اصطلاح د قرآن او شریعت له اسماً غالبه وو څخه دی د قیامت کالنجم للثریا في قوله تعالی "والنجم اذا هوی" سورة النجم. چي مراد له نجم څخه علی الاصح في تفسیره کما سیأتي بیانه في تفسیر سورة النجم ان شا الله تعالی ثریا یعني پېروني.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وجه تسمية القيامة بالساعة اما وقوعها بغتة او سرعة حسابها، او يا نظر و علم ته د خدای ﷻ د قیامت سره د ډېر اورږد والي لکه یو ساعت دی.

فائده: مرسی "مصدر میمي دی په معنی د ارسا چي معنی یې ثابت او استقرار ده. او ابن عباس ﷺ یې په منتهی سره تفسیر کړی دی. او قتاده رحمه الله یې په قیام سره والکل صحیح.

قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّیْ

ته ورته ووایه چي د قیامت د قیام علم فقط د خدای ﷻ سره دی چي نه خدای ملکه مقربه په خبره کړې ده او نه یې نبي مرسل په خبر کړی دی، البته علامات د قرب یې و علیه الصلوٰة والسلام ته خدای ﷻ ښوولی دی چي په احادیث مبارکه وو کي راغلی دی.

لَا یُجَلِّیْهَا لِوَقْتِهَآ اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

چي نه ښکاره کوي قیامت په خپل وخت مگر خدای ﷻ فاللام بمعنی في.
په روح المعاني کي وایي کبرت وعظمت علی اهلها حیث لم یعلموا وقوعها یعني درنه ده پر اهل سموٰات والارض دا چي دوی یې په وقوع د قیامت نه دي خبر، ویؤید ما روی عن السدي رحمه الله چي پر یوچا د یو شي علم پوشیده وي پر هغه ډېر درونډ وي دا جهل. او قتاده رحمه الله ددې آیت په تفسیر کي وایي چي د قیامت ورځ پر اهل سموٰات والارض درنه ده په دې معنا چي دوی د دغي ورځي له سختیو څخه بېرېږي.

درویش وایي: چي د روح المعاني و تفسیر ته ورته تفسیر په روح البیان او تفسیر مظهري کي هم راغلی دی.

لَا تَاْتِیْكُمْ اِلَّا بَغْتَةً

نه راځي وتاسي ته ورځ د قیامت مگر نه نابیره، په مختلفو روایاتو کي د احادیث صحیحه وو ددې نابیره راتلو په بیان کي داسي راغلي دي، بخاري او مسلم له ابو هریره رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل "لتقو من الساعة. ولقد نشر الرجلان الثوب بینهما ولتقو من الساعة وهو ینیط

حوضه فلا یسقی فیه، ولتقو من الساعة وقد انصرف رجل بلبن لقحته فلا یطعمها، ولتقو من الساعة.

ژباړه: قیامت به قائم سي یعني په نفخ د اسرافیل په اوله نفخه. نو یوه جامه یا کمبله به په منځ کي دوو کسانو سره نیولې وي یعني د خرڅلاو یا رانیولو د پاره نو به دوی نه خرڅلاو سره وکړي او نه به یې سره تړوله کړي یعني نفخ الصور به پر وکړل سي، او قیامت به قائم سي په داسي وخت کي چي یو سړی خپل حوض گلماله کوي، نو په هغه حوض کي به دی اوبه ونه څښېني، یعني نفخ الصور به پر وکړل سي، او قیام به قائم سي په داسي حال کي چي یو سړي به د غوا یا اوښي شیدې راخستي وي څکه به په ونه کړي، او قیامت به قائم سي په داسي حال کي چي یو سړي به د ډوډی یا د ښوروا گوله د خولې وخواته پورته کړې وي او دا به یې نه خوري، او له ابن عمر ﷺ څخه روایت دی "لینفخن في الصور والناس في طرقهم واسواقهم ومجالسهم حتى لیکون بین الرجلین یعني ثوباً فیما ومان فما یرسله احدهما من یده حتى ینفخ في الصور فیصعق به وهي التي قال الله تعالى "ماینظرون الا صیحة واحدة.

درویش وایي: چي نور ډېر ورته احادیث صحیحه سته وفي ذکرناه کفایة لمن له عقل سلیم.

یَسْـَٔلُوْنَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۗ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۷﴾

دوی ستا څخه سوال د قیامت کوي لکه تاچي ډېر سوال کړی دی او مبالغه دي په سوال کي د ورځي د قیامت کړې ده او ځان دي په خبر کړی دی، ته ورته ووایه یعني سائلانو ته د ورځي د قیامت چي علم د ورځي د قیامت په نیز د خدای ﷻ دی، لکن ډېر کسان نه پوهېږي چي علم د قیامت خدای ﷻ د ځان سره ساتلی دی نه یې ملکي مقربې ته ښوولی دی او نه یې نبي مرسل ته.

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ۗ

ته ورته ووایه اي محمد ﷺ چي زما په ملک او طاقت کي نسته د ځان د پاره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جلب د نفع او نه دفع د ضرر له ځان څخه مگر هغه چي د خدای ﷻ مشیت او اراده وي من جلب النفع ودفع الضرر چي یا نفعه ماته ورسوي او یا دفع له ضرر څخه وکړي یو شاعر وایي

تو له اندازه د خیر او شر بو له له خدایه څخه
کله پیښیږي نیک وبد له خپلي رایي څخه

وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۛ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ ۚ

که چیري زه وایي په غیب سره خبر ما به ډیره منافع ځان ته راجلب کړي وای او دفع د ضرر به مي له ځان څخه کړي وای حتی یو وخت به هم ماته سوء نه وای رسېدلی. او نه به زه مغلوب وای په بعض جنگو کي لکه احد او غالب په بعض مغازیو کي لکه بدر، او بعض مفسرین رحمهم الله د توجهیه له لاري داسي ترجمه کوي که زه په غیب خبر وای چي زه به کله مرمه مابه ډېر والی کړی وای په عمل صالح کي او ماته به نه وای رسېدلی سوء یعني اجتنب من الشر والفتنة. او بعض له رایي څخه دا ترجمه کوي که زه خبر وای په غیب سره یعني چي ورځ د قیامت کله ده مابه تاسي ته خبر درکړی وای، نو تاسي به ایمان راوړی وای او زه به نه وای مسه کړی سوء د تکذیب ستاسي.

درویش وایي: چي پر ته له اولي ترجمې څخه نوري ټولي ترجمې خود رایي دي اعتماد نسته وربانديي والله اعلم بما في کتابه من الصواب.

إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

نه یم زه مگر بېرونکی له عذاب څخه د خدای ﷻ کافرانو لره، او زېری کونکی یعني په جنت سره. و هغه قوم ته چي ایمان یې راوړی وي یعني زما پر رسالت او د قرآن پر حقیقت او پر ورځ د قیامت.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ۖ

او خدای ﷻ هغه ذات قادر دی چي تاسي یې پیدا کړي یاست له یوه نفس څخه چي آدم علیه السلام دی، او پیدا کړی یې دی له هغه نفس څخه یعني جسد د څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"ماچي ترجمه په نفس سره وکړه د پاره د مراعات د ضمير مؤنث او بيا چي ترجمه په جسد سره وکړه ددې د پاره چي زوج د آدم علیه السلام چي حوا علیها السلام ده خدای پاک د آدم علیه السلام د جسد يعني يوې پوښتي څخه پيدا کړه داسي چي پرده يې داسي خوب مسلط کړی لکه په ننني زمانه کي چي ډاکټر د يو چا اپريشن کوي يعني د نشې ستن وروبلگوي. وروسته يې د آدم علیه السلام چپه پوښتي څندي اپرېشن کړه او د حوا علیها السلام ماده يې وگرځول بقدرته تعالی او د زوجې د پيدا کېدلو يو سبب دا ؤ چي دی الفت ورسره وکړي او له يوازي والي د دېغت له دريابه ووځي. لکه په اوسنۍ زمانه کي چي يو سړی ماينه نه لري نا آرامه او دېغ وي قرار نه لري او چي ماينه پيدا کړي آرام سي او له دربدری څخه خلاص سي.

فَلَمَّا تَغَشّٰىهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيْفًا

چي دا يې پټه کړه، دا لفظ کنايه ده له جماع څخه. حوا علیها السلام حمل واخستی يعني اميدواره سوه په سپک حمل سره يعني دومره تکليف نه ؤ وربانديلکه پر نورو حوامل ښځو چي تېرېږي غالباً په وخت کي د حمل.

فَمَرَّتْ بِهٖ

نو دې همېشه توب وکړی پر حمل يعني ضائع او نقصان نه سو. او يا معنی داده چي حمل چي نطفه يا علقه او يا مضغه وي سپک وي پر تولو ښځو. او ولاړه او ناسته کولای سي، دا تر هغه وخت پوري چي عيال يې په نس کي نه و لوی سوی کما يدل عليه قوله تعالی.

فَلَمَّآ اَثْقَلَتْ

هغه وخت چي دا درنه سوه په حمل سره يعني ولد يې په بطن کي غټ سو چي ولاړه او ناسته پر تکليف وه کما في اکثر النسا وقت کبر الولد في رحمها.

دَّعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُوْنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيْنَ۝

نو آدم او حوا خدای جل جلاله ته چي رب د دواړو ؤ دعا وکړه که چېري تا موږ ته راکړی له دې حمل څخه صالح اولاد يعني په بدن سره برابر لکه موږ غوندي هر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ائينه به موږ ستا شکر وايو، دا سوال له دې سببه دوی کاوه چې چونکه د حوا ؑ دا اول حمل ؤ، نو آدم او حوا په دې نه پوهېدل چې څه شی به په نس کې وي د نوع د انسان او که بل شی به وي، لکن وروسته چې آدم او حوا له حمل سره آموخته سوه اضطراب يې دفع سو نو په هر حمل کې به يې دعا نه کول. په بعض رواياتو کې راغلي دي چې حوا ؑ غبرګه لنګېدله يو نر او يوه ښځه به يې راوړل، او حوا پينځه سوه بطنه له آدم ؑ څخه لنګه سوه چې زر عياله يې پوره کړه.

پوه سه: چې بغوي رحمه الله وايي چې مفسرين يعني بعضهم وايي چې حوا چې اميدواره سوه. نو ابليس په صورت د يو سړي ورته راغلی او دې ته يې وويل چې ته خبره يې چې ستا په نس کې څه شی دی؟ حوا ؑ ورته وويل يا نه يم خبره ابليس ورته وويل چې زه بېرېږم چې ستا په نس کې دي يو چارپای وي يا دي سپی وي يا دي سرکوزی وي. او ته په دې پوهېږې چې دا شی به تر کومه خوا راوځي. که تر ډېره راوځي خو تا وژني، او يا به دې تر خوله راوځي او يا به دې نس څيري، نو حوا وبېرېدله او دا خبره يې آدم ؑ ته وکړه، نو دوی دواړه په غم کې وه چې دا قصه به څرنګه سي، يو څو ورځي وروسته بيا شيطان ورته راغلی او ورته وه يې ويل چې د خدای ﷻ د قرب يو منزلت لرم فان دعوت ان يجعله خلقاً سويا مثلک چې دا ستا مافي البطن ستا غوندي انسان وي او له تا څخه يې وتل هم اسانه سي، آيا ته عبد الحارث نوم پر ايږدې او د ابليس يو نوم قبل اللعنة حارث ؤ، نو دې آدم ؑ ته دا خبره وکړه، نو آدم ؑ ورته وويل چې شايد دا سړی به هغه څوک وي چې زه او ته يې له جنت څخه را ايستلي يو يعني ابليس، څو ورځي وروسته بيا ابليس ورته راغلی بيا يې هغه دمخه خبره ورته تکرار کړه، نو همېشه ابليس تلی او راتلی څو چې دوی يې خطايستل چې هلک پيدا سو نوم يې عبد الحارث پر کېښېنو.

پوه سه: چې احمد او ترمذي يو حديث راوړی دی چې حسن يې بللی دی او حاکم هم په مستدرک کې راوړی دی او هغه صحيح بللی دی چې په رتبه کې د تر حسن بالا دی کما تقرر في علم اصول الحديث عن همزة بن جندب رضي الله عنه قال

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

قال رسول الله ﷺ لما ولدت حوا طاف بها ابليس يعني في سورة الرجل وكان لايعيش لها ولد" يعني ددې عيال نه پائيدی، نو ابلس ورته وويل د عبد الحارث نوم پر کښېږده. نو دې چې دا نوم پر کښېښود نو هغه خدای ﷻ وپائیوی فکان ذالک من وحي الشيطان. بغوي رحمه الله چې ابلیس آدم او حوا دواړه خطايستلي دي يو وار په جنت کې چې غنم يې په وخوړل چې خدای ﷻ څندي منع کړي وه. نو له جنت څخه يې راوه ايستل والقصة مشهورة وفي هذا التفسير مذكورة. او يو وار يې په مځکه کې خطايستل چې پر زوی يې د عبد الحارث نوم کښېښو.

فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُمَا صَٰلِحًا جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ فِيمَآ ءَاتَىٰهُمَا

چې خدای ﷻ ورکړی ودوی ته "صالحاً" زوی يعني "بشراً سوياً" دوی دوو گرځول خدای ﷻ لره شريکان په ورکړه کې د زوی.

پوهه: چې صاحب د روح المعاني وايي چې دا آيت د آيتو مشکل ترين دی په قرآن مجيد کې، مظهري رحمه الله وايي چې ابوبکر رحمه الله دا لفظ د قرآن مبارک چې "شركاً" دی مصدر بولي چې معنی يې شرک دی، او نور قاريان يې په صيغه د جمع وايي کما هو المشهور في المصاحف المطبوعة کلها. بغوي رحمه الله وايي چې عبد الواحد وايي چې د "شرکا" په لفظ د جمع هم معنا شرک دی يعني جمع يې په معنا د مفرد ده، نو مظهري رحمه الله وايي چې د عبد الحارث تسميه اشراک په عبادت کې نه دی او نه ددوی يعني آدم او حوا عليهما السلام دا عقيده وه چې حارث رب ددوی دی فان آدم عليه السلام كان نبياً معصوماً عن الشرک.

درويش وايي: چې آدم عليه السلام له تولو معاصيو څخه لکه نور تول انبيا کرام معصوم دی کما اثبته في رسالتي کشف الغطا عن عصمة الانبيا. بلکې ددوی قصد دا ؤ چې د عبد الحارث په نوم اينبولو سره به سبب د نجات د ولد وگرځي او د سلامتيا د مور يې يعني حوا. مظهري رحمه الله زياته کړې ده چې له عبد څخه مريي نه دی مراد لکه رب چې اطلاق يې روا دی پر هغه چا چې د قائل معبود نه وي څندي مراد لکه يو سړي ته چې مېلمه راسي دی ورته ووايي تواضعاً انا عبد الضيف. وليس مراده ان الضيف ربه، وقال يوسف عليه السلام لامرئة العزيز حين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

طلبت منه الزنا "معاذ الله انه ربي احسن مثوای" ولم يرد يوسف انه ای عزیز معبود دده دی کما لایخفی.

درویش وايي: چي تسمیه په عبد الحارث سره يې ولي شرک وبلل تعظیماً بان الاولی لآدم و حوا علیهما السلام الاجتناب عن ذالک الاسم ای عبد الحارث.

فائده: حسن بصري او عكرمه رحمهما الله تعالى په نقل د مظهري رحمه الله وايي چي معنا د "جعلا له شركا" ان اولادهما ولو بالوسائط الكثيرة يعني كفار مكه وغيرهم له تعالى شركا فيما آتى اولادهما على حذف المضاف في الموضعين واقامة المضاف اليه مقامه. والمراد "فلما آتاهما" اى اولادهما "جعلا" اى اولادهما. نو پر دې تقدير لفظ د شركا پر خپل جمعيت صحيح دى لان الاولاد لكه كفار د مكې ډېر شريكان خداى ﷻ ته وبل لكه عزى، لات، منات وغير ذالك وسموا اولادهم عبد العزى عبد المناف وغير ذالك. نو ددې مثال يعني حذف د مضاف او اقامت په ځاى كې د هغه دا قول د خداى ﷻ دى "واذ قتلتم نفسا" يا "ثم اتخذتم العجل" ولي مخاطب په دې دوو آيتو كې خو يهودان د عصر نبوي دي، او سره ددې د عليه الصلوة والسلام د زماني يهودانو نه قتل د نفس كړى ؤ او نه يې اتخاذ العجل كړى ؤ. فالتقدير بحذف المضاف اى قتل آبائكم نفسا او اتخذ آبائكم العجل الها.

درویش وايي: چي صاحب د روح البيان هم دغه ترجمه مختاره كړې ده او صاحب د روح المعاني په ډېر طويل بحث سره دغه لار خپله كړې ده، او صاحب د روح المعاني په خپله توجيه يعني حذف المضافين ډېر په زړه پوري سوالونه راوړي دي او بيا يې جوابونه وركړي دي او په اخير كې يې داسي عبارت راوړى دى والانصاف ان الاسئلة قوية والآية على هذا الوجه من قبيل اللفظ انتهى.

درویش وايي: چي حذف د مضاف په دوه ځايه كې او د سياق د كلام وتل ولي سوق د كلام خو د آدم او حوا عليهما السلام سره ؤ او كسب د فعل د اولاد ودوى ته كه څه هم ظاهر آوي كومه معمولي خبره نه ده، نو د درويش په ناقص عقل سره د مظهري رحمه الله اول قول به ډېر ښايسته وي كه لفظ د شركا په صيغه د جمع نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وای او یا په معنا د مفرد وای هذا بیان الآیة المذکورة علی وجه الاختصار والله اعلم بالصواب في کل باب.

درویش وايي: چي هغه قرائت چي په هغه کي "شرکاً" په لفظ د مفرد راغلی دی زما حیرت نه ؤ مګر په لفظ کي د "شرکا" په صیغه د جمع راغلی زه متفکر وم. او واحدي رحمه الله چي د "شرکا" ترجمه کړې وه هم زه حیران وم. ولي د ترجمې په مفرد سره په قرار د ما تقرر في المعاني هلته صحیح ده چي جمع معرف باللام وي او لام یې د پاره د جنس وي، نو جمعیت یې لغوه کېږي او په معنا د مفرد ګرځي دلته لفظ د شرکاً معرف باللام نه دی حتی چي تلاش ته یې ادامه ورکړه او په بعض تفاسیرو کي مې ولیدل چي په لفظ کي د جمع تنبیه پر دوی ده چي په شرک کي د یوه او جمع فرق نسته، یعني که څوک خدای پاک ته یو شریک ووايي لکه ثنویه او که ډېر شریکان ورته ووايي لکه وثنیه یعني مثل کفار مکة بلا فرقه، که دی في احکام الدنیا من الجهاد معهم و وجوب قتلهم او په احکامو کي د اخیرت من وجوب الخلود في النار فاطمئن قلبي وحمدت الله في دفع اضطراب قلبي في جمعیة الشرکا مع ان الصادر من آدم وحوا علیهما السلام لفظ واحد وهو تسمیة ولدهما بعبید الحارث.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۱۹۰﴾

نو ډېر لوړ دی خدای جل جلاله له هغه مرتبې څخه چي دوی شرک کوي، یعني الاصنام وکذا مابعدها من الآیات. بغوي رحمه الله وايي قیل هو ابتدا کلام یعني د آدم او حوا د قصې سره تعلق نه لري بل اراد به اشراک اهل مکة. او که چېري تعلق د ماقبل قصې سره ولري، نو هم صحیح کېږي من ان الاولی بحال آدم وحوا علیهما السلام ان لا یفعلا ما فعلا من الاشتراک في التسمیة لابنهما بعبید الحارث که څه هم ددوی حقیقت اشراک نه ؤ مراد. یعني چي حارث معبود دی بلکي غرض ددوی حفاظت د ولد بهذا الاسم کمامر.

پوښتنه: ضمیر د تثنیې یې ولي نه راوړی؟

ځواب: اجلالاً لآدم و حوا علیهما السلام لعدم اراتها الشرک حقیقة. جلال الدین

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

السیوطي رحمه الله وايي چې دا جمله معطوفه ده پر خلقكم وما بينهما جملې معترضه دي، فالتقدير هو الذي خلقكم فتعالى عما يشركون.

درویش وايي: چې پر دې تقدير هغه سوال او ځواب چې آنفاً تېر سو ضرورت نسته فافهم، ابن كيسان رحمه الله وايي چې مراد په دې آيت كې مشركان دي چې پر خپلو اولادو به يې د عبدالعزى، عبداللات، عبدالمناف، عبدالشمس نومان ايښوول انتهى.

درویش وايي: چې د ابن كسان په نېز هم دا آيت ابتداً كلام ده، نو د جمع د ضمير توجيه ته ضرورت نسته وكون هذه الآية ابتداً كلام هو الاحوط عند الفقير وان هذا يستغنى المتعلم عن المتكلفات.

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿۱۹۱﴾

استفهام انكاري دی ای لا ینبغي لهم ذالک. آيا دوی ای كفار مكه وغيرهم من المشركين د خدای جل جلاله سره شريكان بولي هغه شيان چې بتان دي او يا ملكي دي او يا لمر دی. هغه كسان چې د بتانو، د ملكو يا د لمر عبادت كوي چې هغو شريكان نه دي پيدا كړي هيڅ شی او دغه ددوی معبودان په خپله مخلوق دي او لائق د عبادت نه دي. مگر هغه څوک چې خالق وي. دا كلام مبتدأ دی بالاتفاق.

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿۱۹۲﴾

او قدرت نه لري دغه اصنام ودوی ته يعني عابدينو ته د كومک په يو مهم كي، او نه د خپلو ځانو مرسته كولای سي، يعني كه څوک دغه بتان ماتوي دوی خپل ځانونه نه سي خلاصولای.

وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ

او ته رابولې دغه شريكان و هدايت ته چې توحيد او دين د اسلا دی. دوی ستا متابعت نه كوي يعني تقليد آللآبا الضالون.

سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ ﴿۱۹۳﴾

برابره ده وتاسي ته كه تاسي دعوت ودوی ته وركړی او كه ساكت او پټه خوله ناست ياست چې تبليغ او موعظت نه ورته كوئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي مراد له تسويه څخه پر مسلمانانو دعوت او صمت په دې معنی دی چي ستاسي مقصود چي د دوی هدايت دی نه حاصلېږي، که څه هم په تبليغ سره خدای ﷻ ومسلمانانو ته ثواب ورکوي، ولهذا جاء في سورة البقرة "إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝"

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ۝

په تحقيق هغه شيان چي تاسي يې عبادت کوئ اې مشرکانو پر ته له خدايه، او تاسي عبادت کوئ او آلهه يې بولئ هغه شيان بندګان او مخلوق د خدای ﷻ لکه تاسي او د خدای ﷻ تر حکم لاندي دي يعني اصنام، نو تاسي دوی ته خواست وکړئ يعني يو شی غوښتي وغواړئ دوی دي ستاسي قبلونه وکړي هغه مطلب چي تاسي غوښتي غواړئ هغه دي تاسي ته درکړي که تاسي چېري رښتيا واياست چي دوی آلهه دي، ولي چي آلهه او معبود بايد خپل د عابد مقصود ور تر سره کړي مع انهم لا يستطيعون ذالک فکيف يکونون آلهة.

پوښتنه: الذين آه" خو د ذوی العقول د پاره مستعملېږي ددوی آلهه خو جمادات وه؟

ځواب: دا لفظ ددوی پر زعم يا گمان مستعمل سو.

سوال: عباد خو انسانانو ته وايي، نو بتانو ته څرنګه استعمال سو؟

ځواب: دوی دغه بتان پر صورت د انسانانو جوړ کړي وه.

أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا ۖ أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ

پوه سه: چي استفهام د پاره د انکار دی، او کلمه د "ام" د پاره د انتقال ده د يوه مطلب و بل ته، او په معنا د بل دی، همزه استفهامي يې د پاره د انکار دی ايضاً آيا دوی ستاسي خدايانو لره پښې سته چي تګ پر کولای سي، آيا دوی لره غوږونه سته چي شی په هغو اوري، يعني تاسي عابدين دغه مذکوره تولـه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اعضاً لري او له هغو اعضاوو څخه فوائد مذکوره اخلي او ستاسي خدایان يې نه لري، نو تاسي خو اعلى حالاً یاست تر دوی نو تاسي څرنګه دوی خدایان او معبودان ګرځوئ. او څرنګه معبود اسو حالاً وي تر عابد.

یوه سه: چې ددې آیت دا معنا نه ده چې په معبود کي دا اعضاً او قوی ضروري دی حتی چې پوښتنه وکړي چې خدای پاک خو هم جسم نه لري، او نه هم دا اعضاً لرئ بلکې مقصود دادی چې معبود باید اعلى رتبةً وکمالاً وي تر عابدانو دده او خدای پاک خو خالق السموات والارض دی او علم تام لري حتی پر زراتو د عالم الی غیر ذالک من الصفات الجمالیة والجلالیة. چې نسبت د عابدانو وده ته کالعدم دی فافهم.

قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

او وایه ته یا محمد ﷺ وکفارو ته د مکې چې راوبولئ هغه ستاسي شریکان چې تاسي يې د خدایه سره شریکان بولي په عبادت کي، بیا تاسي او ستاسي خدایان په اصابة المکروه کي ډېره مبالغه وکړي زما په مرګ کي یا په اصابة المکروه کي وماته، چې تاسي او ستاسي خدایان به پر دې قدرت ولري؟ نو ماته مهلت مه راکوئ یعني زما باک نه کېږي، ولې چې زما اعتماد او ایمان دی چې خدای ﷻ ما ساتي.

إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾

په تحقیق ساتونکي زما الله ﷻ دی، هغه الله ﷻ چې کتاب یعني القرآن يې نازل کړی دی او هغه خدای ﷻ تولي او حفاظت کوي د نفس د صالحینو بندګانو فضلاً عن الانبیاً علیهم السلام ولا یضرهم عداوة والاعداً.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾

او هغه بتان چې تاسي يې عبادت کوئ بېله خدایه هغه طاقت نه لري ستاسي د کومک او نه د خپل ځان کومک کولای سي، یعني که يې څوک په ډېره وولي او یا يې ماتوي دوی ځانونه نه سي ځندي خلاصولای لکونها جمادات لا یشعرون بشيئ ولا یقدرون علی شیئ.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا ۖ

او تاسي يا كفار مكه دا خدايان ستاسي چي بتان دي ولار ښوونې ته، يعني ورته وواياست چي موږ ته د نجات لار راوښاياست. له دنيوي عذاب څخه د خواست ستاسي دوی يعني بتان يې نه اوري لكونها جمادات لاسمع لهم.

وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

او ته وينې اې مخاطبه غير معينه دا بتان چي دوی گوري وتاته لكن حال دادی چي په سترگو هيڅ شی نه ويني.

پوه سه: چي كفارو د مكې خپل بتان د انسانانو پر شكل جوړ كړي وه او سترگي يې وركړي وې، د چا په دا خيال سو چي دا بت ما ته گوري.

درويش وايي: چي ددې آيت په تائيد كي يوه تاريخي واقعه واورئ. راوي وايي چي سلطان محمود الغازي الغزنوي رحمه الله يوه ورځ شيخ رباني ابو الحسن الخرقاني قدس سره د ملاقات او زيارت د پاره ورغلی، وروسته تر يو څه گفت وشنيد محمود رحمه الله وده ته وويل چي ستا څه عقيده ده په باره كي د ابي يزيد بسطامي رحمه الله، نو ابو الحسن رحمه الله ورته وويل چي ابو يزيد رحمه الله داسي شخصيت و چي چا ليدلی وای خدای جل جلاله هدايت كاوه هغه سړي ته، محمود رحمه الله ورته وويل وكيف ذالک او سره ددې چي ابو جهل خو رسول الله ﷺ ليدلی ؤ او هدايت او سعادت يې نه سو په برخه. او له ځاه څخه د شقاوت او شرک نه ووتی، ابو الحسن رحمه الله وويل چي ابو جهل رسول الله ﷺ نه دی ليدلی بلكې محمد بن عبدالله يتيم د ابو طالب يې ليدلی دی، ولو رئی رسول الله ﷺ يعني په عنوان د رسالت خرج من الشقاوة ودخل في السعادة، يعني د سترگو ليدل په كار نه دی بلكې د زړه ليدل په كار دی، ثم قال الشيخ ومصداق ذالک قوله تعالى "وتراهم ينظرون اليک وهم لا يبصرون.

پوه سه: چي د زړه د ليدلو په باره كي يو شاعر د بر په زړه پوري بيت ويلی دی

برای ديدن روی تو چشم ديگرم باشد
كه اين چشم كه من دارم جمالت رانمی شايد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خُذِ الْعَفْوَ

ته واخله يا محمد ﷺ يعني خپل عادت وګرځوه عفو يعني درګذشت له اخلاق او له اعمالو څخه د خلګو او هغه عمل چي ودوی ته اساني پکښي وي، مثلاً که عذر درته وکړي عذر يې قبلوه او عفوه ورته کوه او تساهله او اساني ورسره کوه او ظاهر ته ګوره باطن يې پر خدای ﷻ سپاره او تجسس د احوالو د خلګو مه کوه او له خلګو څخه طلب د هغه شي مه کوه چي پر دوی سخت تماميږي كذا قال عبدالله بن الزبير رضي الله عنه ومجاهد رحمه الله . بخاري له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي عيينة بن الحصن الفزاري رحمه الله مديني منورې ته راغلی او دده د ورور زوی الحر بن قيس پر کور يې وارول يعني ميلمه سو، او الحر بن قيس له هغو نفرو څخه و چي امير المؤمنين عمر فاروق رضي الله عنه په خپل مجلس کي د ځان سره کښېناوه، او د عمر رضي الله عنه دا عادت و چي دده د مجلس خلګ به قاريان وه که به ځوانان وه او که به ګږ وښتي او ددوی سره به يې په هر کار کي مشوره کوله. نو عيينه مذکوره و خپل وراره ته وويل چي ته دومره اعتبار لرې پر عمر رضي الله عنه باندي چي ماته اجازه راواخلې چي زه دده مجلس ته ورسم، وراره يې ورته وويل چي زه به اجازه ستا د ورتګ ځندي واخلم فاستأذن الحر لعيينة المذکور، نو عمر رضي الله عنه هم اجازه ورکړه، نو عيينه چي د عمر رضي الله عنه دربار ته ورغلی داسي يې ورته وويل يا ابن الخطاب والله لا تعطينا الجزل" موږ ته له بيت المال څخه ډېري روپۍ نه راکوې ولا تحکم بيننا بالعدل، فغضب عمر رضي الله عنه . نو ده ته درد ورغلی حتی چي قصد يې وکړی ان يوقع به يعني چي يو عذاب ورکړي. فقال الحر يا امير المؤمنين ان الله ﷻ قال لنبيه ﷺ خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلين وان هذا يعني عيينه من الجاهلين چي داسي سختي بېځايه خبري تاته وکړي، راوي وايي "والله ماجاوزها عمر حين تلاها" قسم په خدای ﷻ دی چي عمر رضي الله عنه تر دغو آيا تو چي حر به يې تلاوت وکړی نه سو تېر، يعني عيينه ته يې هيڅ نه وويل او يو تر خه خبره يا ضرب وغيره يې ورنه کړه، او د عمر رضي الله عنه دا عادت و چي ده به و کتاب الله ته غاړه ايښوول يعني تجاوز تر کتاب الله يې نه کاوه، او له انس بن مالک رضي الله عنه څخه روايت دی چي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قیامت په ورځ چي عباد د حساب د پاره حاضر کړل سي. نو حدیث بطوله ذکر کړی او په هغه حدیث کي یې دا خبره هم ذکر کړه "ثم نادی مناد لیقم من کان اجره علی الله فلیدخل الجنة" یو ناره کوونکی به ناره وکړي چي ولاړ د سي هغه کسان چي اجر یې پر خدای پاک سته او جنت ته دي داخل سي، چا وویل "ومن ذا الذي اجره علی الله قال یعني المنادی العافون عن الناس" یعني په دنیا کي به یې و خلګو ته د دوی د بدچلن عفوه کول راوي وایي چي په زرو مسلمانان به ولاړ سي او جنت ته به بې حساب ولاړ سي رواه الطبراني.

روح البیان یو صحیح حدیث راوړی دی له جابر ﷺ څخه چي علیه الصلوة والسلام له جبرائیل ﷺ څخه پوښتنه وکړه "ما الاخذ بالعفو" له اخذ بالعفو څخه مراد دی؟ جبرائیل ﷺ ورته وویل "لا ادري" زه به له خدایه پوښتنه دروکړم. جبرائیل ولاړی او بیرته راغلی "وقال ان ربک یامرک ان تعطي من حرمک" چي ته هغه چاته شی ورکوه چي ته یې محروم کړې له ورکړې څخه د شي "وتصل من قطعک" او ته صله رحمي کوه د هغه چا سره چي ستا سره یې قطع د صلې کړې وي "وان تحسن الی من اسأ الیک" او ته احسان کوه د هغه چا سره چي ستا سره بد وکړي.

درویش وایي: چي دا خصلتونه په انبیاء علیهم السلام کي او په صحابه کرامو ﷺ کي کمامر من قصة عمر ﷺ مع ابن عیینة او په نورو کامل اولیاؤ کي پیدا وه او په اوسني زمانه کي ددې خویو لکه د عنقا نوم سته مسمی یې نسته، ددې خویو کونکي نسته الا من شذ وندر.

وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ

او امر کوه خلګ په معروف سره یعني په ښو و افعالو سره شرعاً وعقلاً، له ابي سعید خدري ﷺ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وویل چي که چا ولیدی منکر یعني د شرع شریفي مخالف کار نو دي تغیر ورکړي په لاس سره یعني صاحب المنکر دي ووهي یا دې تر لاس ټینګ کړي چي دا کار بله ورځ مه کوه یعني که یې په طاقت پوره وه که هغه سري جنګ نه در سره کاوه "فان لم یستطع فبلسانه" یعني په خوله دي نصیحت ورته وکړي، او که یې د خولې د نصیحت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

طاقت هم نه درلودی یعني یو جابر ظالم حاکم یا رئیس جمهور ؤ فبقلبه نو په زړه دي نصیحت ورته وکړي، یعني بد ایسوي په سبب ددغه بد کار "وذالک اضعف الایمان" یعني تر دې کښته درجه د ایمان نسته.

درویش وايي: چي په اوسني زمانه کي ملایان د یوه منکر نه بلکې د ډېرو منکراتو مرتکبان وي لکن دوی ورسره هم په خندا ژوند کوي او په زړو کي بد څه چي ډېر ښه ایسي په شرط ددې چي دراهم ورکوي. او د اوس وخت علماً علی الاکثر هغه منکرات چي په مقتدیانو کي یې وي په خپلو مواعظو کي یې پر خوله نه راوړي، نو په داسي ملایانو کي هغه ضعیف ایمان هم نسته والی المشتکی: چو کفر از کعبه بر خیزد کجا ماند مسلمانی.

﴿وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾

یعني مخ واړوه له جاهلانو څخه. که یې یوه د بې عقلی خبره درته وکړه یا یې ښکنځل درته وکړه ته مکافات ودوی ته په مثل د افعالو ددوی مه ورکوه. وهذا مثل قوله تعالی "واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً. جعفر صادق ؓ وايي چي خدای ﷻ امر کړی علیه الصلوة والسلام په مکارم اخلاقو سره او دی وايي لیس في القرآن اجمع لمکارم الاخلاق من هذه الآیة یعني خذ العفو الی ههنا.

﴿وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

یوه سه: چي اصل د "اما" ان ما ؤ. نو کلمه د ما زائده ده سره د ان شرطیه. په حدیث کي د عبد الرحمن بن زید ؓ راغلي دي چي دا آیت چي نازل سو "خذ العفو" قال النبي ﷺ کیف یا رب الغضب؟ فانزل الله تعالی واما ینزغنک ؕ. والنزغ، والنخس وهل دي د چا د ګوتو په سرو مراد څنډي دلته تحریک ورکول دي وشر ته او باعثه کول دي پر شر بالوسوسة، نو معنا داده که تاته ورسېدی تحریک د شیطان له خوا څخه پر غضب و یو چا ته نو پناه له خدای ﷻ څخه ددې تحریک.

یوه سه: چي جواب د امر محذوف دی ای یزیله عنک خدای ﷻ به یې درڅخه واخلي دغه نزغ. په تحقیق خدای ﷻ سمیع دی ستا د استعاذه او علم لري ستا پر التجاً وبما فیه صلاح امرک. ولنعم ماقیل:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چون فرود آید بلا بی دافعی　　جز تضرع نبود دیگر دافعی

فائده: په دې کې اختلاف دی چې له شیطان څخه مراد ابلیس دی او که د سړي ملګری له اولاد څخه د ابلیس مراد دی چې قرین یې بولي، نو ظاهره داده چې زموږ په حق کې خو قرین مراد دی کما یدل علیه قوله سبحانه وتعالی "ومن یعش عن ذکر الرحمن نقیض له شیطاناً فهوله قرین" او په حق د علیه الصلوة والسلام مراد ابلیس دی، ولې زموږ په باره کې خو موږ ته ضرر نه رسوي مګر قرین زموږ، نو سړی خو له هغه چا څخه پناه په خدای ﷻ غواړي چې د هغه ضرر وده ته متوجه وي وهو القرین. واما ابلیس فلا یضرنا بشیئ فلا معنی للاستعاذة منه. واما النبي ﷺ فان قرینة قد اسلم کما جا في حدیث البخاري. نو استعاذه له هغه څخه څه فائده کوي او څه معنا یې ده. نو استعاذه د علیه الصلوة والسلام له بل موذي څخه ده ولیس هو الا ابلیس او اکابر جنوده فافهم واحفظ هذه الفائدة السنیة.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾

په تحقیق هغه کسان چې د خدای ﷻ او د خدای ﷻ له عذابه ببرېږي چې دوی مسه کړي یعني وسوسه ورواچوي یو طواف کونکی چې "لمة" یې بولي چې یو ضعیف خیال فاسد ته وایي. نو طائف اسم فاعل دی من طاف یطوف اذا دار حول الشیئ، نو ګویا دا لمة پر سړي باندې شاوخوا راګرځي یعني ګاهې د زنا وسوسه وي ګاهې د شراب خوړی خیال وي الی غیر ذالک.

فائده: مراد له شیطان څخه جنس دی، ولې چې "الذین اتقوا" خو ډېر کسان دي نو شیطانان ددوی هم ډېر دي په دې معنا چې د هر سړي یو شیطان سته وهو قرینة کمامر. نو له دې سببه یې وروسته د جمع ضمیر راجع کړی یعني في قوله تعالی "واخوانهم" نو ددوی وریپاد سي امر او نهي د خدای ﷻ او ثواب پر مامور به ورکول او عقاب پر فعل د منهي عنه نو دوی پوه سي. که یې په ترک د مامور به وسوسه ور اچولې وي او که یې په اتیان د منهي عنه خیال فاسد ور اچوي چې دا لمة د شیطان ده. وهذا معنی قوله تعالی "فاذاهم مبصرون" یعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوی د لمة الشیطان په ضرر پوه سي، نو احتراز ځني وکړي.

وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ

یعني ورونه د شیطانانو چي مراد ځني فساق او فجار او بدکاران د انسانانو دي، کومک کوي د شیطانانو په گمراهي کي د نورو مسلمانانو. بیا دا اخوان الشیطین تقصیر نه کوي په گمراه کولو کي د مسلمانانو. او دا اخوان الشیطان د خپل دغه کار په بدي نه پوهېږي چي توبه ځني وکاږي فهم لایبصرون. بخلاف المومنین اذا طاف بهم طائف هغه پوه سي ولذا قال الله تعالی "فاذا هم مبصرون"

له یوه عالم څخه نقل دی چي زه له شیطانانو څخه دومره نه بېرېږم لکه د اخوان الشیطاین څخه چي بېرېږم ولي د شیطانانو دفع خو په اعوذ بالله من الشیطان الرجیم سره ده، او د اخوان الشیاطین دفع خو په اعوذ بالله سره هم نه کېږي.

درویش وایي: چي والامر کذالک کما یدل علیه التجربة. اعاذنا الله من الشیاطین واخوانهم من الفساق والفجار من المسلمین.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِآيَةٍ

چي ته یا محمد ﷺ راتگ ونه کړې دوی ته په آیت. ځیني مفسرین وایي چي مراد آیت قرآني دی ولي چي قریشو به د علیه الصلوٰة والسلام څخه دا مطالبه کوله چي ستا په قرآن کي داسي یو آیت نازل کړه چي زموږ د خدایانو مدح پکښي وي، او بعض مفسران وایي چي مراد له آیت څخه معجزه ده یعني هغه معجزه چي دوی به تعنتاً غوښته مثلاً د صفا غر دي سره زر وگرځي چي موږ له فقر او لوږي په ووځو. یا به یې ویل چي مکه چي تول غرونه دي غرونه یې ایسته کړه او جاري ویاله پکښي روانه کړه چي موږ زراعت پکښي کوو. نو نوري ورته معجزې چي د تعنت له لاري یې دوی غوښتنه کوله دوی به ویل.

قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا

ولي ته اختراع او له ځانه جوړول نه کوې ددغه آیت. بعض علما وایي چي ته یې له خدایه ولي طلب نه کوې.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي د اجتبا اول معنی مراد وي يوازې پر معنی اول د آيت جوړيږي ولې چي ددوی خو دا عقيده وه چي محمد ﷺ دا قرآن جوړوي، نو داسې آيت دې هم جوړ کړي چي زمونږ د خدايانو مدح پکښې وي بخلاف المعنى الثاني من الآية لانه لا يمكن اتيان امثال الآيات الثانية من عند نفسه ﷺ او که له اجتبا څخه معنی ثاني وي چي له خدای ﷻ څخه ولې طلب نه کوې، نو دواړې معناوې د آيت صحيح دي فتدبر.

قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِن رَّبِّي ۚ هَٰذَا بَصَائِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ چي زه متابعت نه کوم مګر د هغه شي چي ماته يې وحي وکړل سي زما د خدای ﷻ له خوا څخه او دا قرآن سترګي د زړو دي چي حق او باطل په ليدل کيږي او صواب و خطأ په معلوميږي، او يا د بصائر معنی حجج او دلائل دي چي په هغو سره صدق د دعوی د نبوت زما معلوميږي. وحاصل الجواب د خدای ﷻ له خوا وقريشو ته دادی چي زه خو تابع د وحي يم زيادت او نقصان په کتاب الله کي نه سم کولای او نه مي اتيان د آياتو تعنتيه وو په وسه دی او نه د داسې کارو چي تعنتاً وي له خدای ﷻ څخه کوم. البته ماته قرآن بصائر د رب ستاسې له خوا راغلی دی او هغه قرآن بصائر هدی او رحمة د هغه قوم د پاره چي ايمان يې راوړی وي.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

او چي ويل کړه کيږي قرآن نو تاسې غوږ ورته نسې او پته خوله اوسئ يعني په وخت کي د تلاوت القرآن خبري مه کوئ ددې د پاره چي پر تاسې به رحم وکړل سي. يعني د خدای ﷻ له خوا څخه.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله په روايت د ابن ابي حاتم له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام پر لمانځه ولاړ وو ما سلام وروا چاوه ده جواب رانه کړی او دمخه به لمونځ کونکي په لمانځه کي خبري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کولې او وبل چاته به یې خپل حاجت امر کاوه، نو علیه الصلوة والسلام چې له لمانځه څخه فارغه سو ماته یې د سلام ځواب راکړی او علیه الصلوة والسلام وویل چې "ان الله یفعل ما یشأ وانها نزلت اذا قرئ القرآن فاستمعوله وانصتوا لعلکم ترحمون" او بل مظهري د عبدالله بن مغفل ﷺ څخه په روایت داسې حدیث هم نقل کړی دی لکه هغه دمخه حدیث، او له قتاده ﷺ څخه نقل دی چې مسلمانانو به یو د بل سره اول خبرې کولې ما امروا بها حتی چې یو سړی به راغلی خلګ به پر لمانځه ولاړ وه، نو هغه نږدې سړي ته به یې وویل کم صلیتم څو رکعته لمونځ مو کړی دی هغه به ورته ویل دومره رکعته فانزل الله تعالی هذه الآیة فامروا بالاستماع والانصات.

مسئله: امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله وایي چې په لمانځه کې خبرې کول که عامداً وي او که ناسیاً که کراروي که په زوره یا یې بل سړی په وکړي او که عالم وي په تحریم د خبرو او که جاهل وي په تحریم د خبرو نه وي خبر، که لږ خبري وي که ډېرې لمونځ فاسدوي، مګر سلام ګرځول په هېره سره لمونځ نه فاسدوي. او ائمة ثلاثة وايي که خبرې په لمانځه کې په هېره سره او یا جاهل بالتحریم ؤ او یا پر خوله ورغلې لمونځ نه باطلوي وان طال.

فائده: امام اعظم رحمه الله په دغه آیت سره دلیل وايي چې انصات پر مقتدي واجب دی وان قرائة الامام له قرائة، نو قرائت به مقتدي خلف الامام نه وايي که سري لمونځ وي او که جهري، ولې چې خدای ﷻ پر مصلي دوه شیان واجب کړي دي، یو استماع یعني قرآن ته غوږ نیول، او بل انصات پټه خوله والی، نو په سري لمانځه کې د امام که استماع نسته انصات خو پر واجب دی.

سوال: انصات مامور به في الصلوة خو نهي له خبرو څخه دی لا من القرائة؟

ځواب: مفسرین رحمهم الله ټول وايي چې اعتبار عموم لره د لفظ دی خصوص لره سبب نه دی، او لفظ د قرآن خو عام دی خبرو او قرآئت دواړو ته شامل دی، علاوه چې یوه ډله د مفسرینو وايي چې دا آیت په لمانځه پورې خاص دی حین کانوا ای الصحابة ﷺ یقرؤن القرآن خلفه ﷺ، په اشباه او نظائر کې وايي چې قرائت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خلف الامام مکروه دی په کراهة التحریم سره کما في شرح المجمع لابن ملك رحمه الله. له حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت دی من قرأ خلف الامام فقد اخطأ الفطرة ای الطریقة المسنونة.

پوه سه: چي په تاریخ کي د امام اعظم رحمه الله راغلي دي چي یوه ډله له سني علماؤ څخه و امام اعظم رحمه الله ته راغله ددې د پاره چي امام اعظم رحمه الله قرائة خلف الامام ممنوع بولي، نو دده سره به مناظره وکړي او ملزم و ملامت یې کړي او له دغه حکم څخه یې الزاماً واړوي، نو امام اعظم رحمه الله ورته وویل چي زه خو د دومره کسانو سره مناظره نه سم کولای. نو تاسي خپل د مناظرې امر خپل یو عالم ته وسپارئ زه به د هغه سره مناظره وکړم نو هغو و یوه نفر ته اشاره وکړه. امام اعظم رحمه الله ورته وویل چي دغه ستاسي لوی عالم دی؟ هغو ورته وویل هو! امام علیه الرحمة ورته وویل که ما دی ملامت او مغلوب کړی تاسي ټوله ملامت او مغلوب یاست؟ دوی ورته وویل نعم؟ امام علیه الرحمة ورته وویل چي څرنګه تاسي وایاست چي مغلوبول دده زموږ مغلوبول دي. دوی ورته وویل چي دی زموږ امام دی نو دده خبره زموږ خبره ده، نو امام علیه الرحمة ورته وویل چي موږ چي په لمانځه کي یو سړی امام مقرر کړو فقرائته قرائة لنا، نو ټولو اقرار وکړی په الزام سره او د امام علیه الرحمة مذهب یې ومانه.

پوښتنه: استماع او انصات پر هغه چا چي خارج الصلوة وي او ده ته ورسیږي قرائت د هغه چا چي په لمانځه کي قرائت وایي او یا خارج الصلوة قرائت وایي لازم دی او که څرنګه؟

ځواب: قاضي بیضاوي رحمه الله وایي عامة العلماً پر دې دي چي خارج الصلوة ته استماع او انصات مستحب دی علامه ابن همام صاحب د فتح القدیر وایي وفي کلام اصحابنا مایدل علی الوجوب یعني په دوو صورتو کي استماع او انصات واجب دی بلکي په مطلق جهر په قرائت کي واجب دی. په خلاصه کي وایي که یو سړی ؤ د فقهي شریفي کتابت یې کاوه او وده ته نژدې یو سړی ؤ قرآن شریف یې په جهر وایه چي فقیه یې استماع نه سوای کولای، نو فقیه نه دی ګناه ګار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بلکې قاري ګناه کار دی.

درویش وایي: چي تخصیص د کتابة الفقه اتفاقي دی که یې تفسیر لیکلی یا یې حدیث لیکل هم یې حکم داغه دی چي ګناه پر قاري ده، او که یو سړي په جهر سره قرآن وایه او خلګ بیده وه دا قاري ګناه کاره دی. وهذا کله یدل علی الوجوب انتهی قول ابن الهمام رحمه الله.

درویش وایي: چي بعض امامان د روژې په میاشت کي چي خلګ وسحري یا پېشلمی ته را ویښوي، نو په لوړ سپیکر کي قرآن شریف وایي چي ټوله خلګ یې اوري په دې وخت کي بعض نر او ښځي پر اودس مات ناست وي او بعض خلګ د ماینې سره په جماع اخته وي، نو دا ټوله ګناه د قاري په غاړه ده.

یوه سه: چي مظهري رحمه الله چي خپل ځان لکه مجتهد چي ګڼي د بعض دلائلو د مذهب د ابو حنیفه رحمه الله جوابونه ورکړي دي حیث قال واجیب بان حدیث معاویة حجة علی ابي حنیفة لاله آه. وهذا دیدنه في تفسیره عبدالله بن المبارک رحمه الله چي لوړ محدث بلا انکار دی وایي:

وحسبي من الخیرات کلها ………… دین الاسلام واعتقادي مذهب النعمان

فما بالمشرقین له نظر ………… ولا بالمغربین ولا بکوفة

الی اخیر القصیدة او مظهري رحمه الله د بل په خوله خبري کوي یعني هر مذهب وال یا اصحاب ظواهر الحدیث چي د امام اعظم رحمه الله د مذهب پر دلائلو سوالونه کړي دي هغه رانقل کوي.

درویش وایي: چي که چاته تقوی، فقاهت او محدثیت د امام ابو حنیفه رحمه الله نه وي ور معلوم، نو د درمختار یا د رد مختار مقدمه دي په غور سره مطالعه کړي او د درویش یوه شرحه چي پر ابو المنتهی باندي ده په پښتو ژبه په هغه کي مناقب د امام الائمة ابو حنیفه رحمه الله حواله د تواریخو معتمده وُمي پکښي بیان کړي دي هلته یې مطالعه کړي.

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً

او ته ذکر کوه د خدای جل جلاله یا محمد صلی الله علیه وسلم او دا هم رواده چي مخاطب دي ټوله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسلمانان وي فالمعنى اذكر يا ايها المخاطب "ربک" ستا رب په زړه کې.

پوه سه: چي تضرعاً او خيفةً دواړه مصدر دي او حال دي له ضمير څخه د "اذكر" نو په معنى د متضرعاً وخفياً دي يعني ته له خداى ﷻ څخه بيرېږې، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مراد له ذكر څخه قرائت دى چي هغه به په سري لمانځه کي لکه ماپښين او مازديگر في نفسک وايي يعني دومره مقدار چي په خپله يې اوري.

وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ

او کم تر د ډېر جهر په جهري لمانځه کي يعني ډېر شديد جهر دي نه کوي بلکې جهر دي په خفض الصوت او ارام سره کوي چي من خلف سامعان يې اوري كذا قال ابن عباس رضي الله عنه في تفسير الآية.

درويش وايي: چي په بعضو ملايانو پسي پينځه کسه ولاړ وي مثلاً بيا هم دى قرائت په دومره لوړ اواز سره وايي چي خارج المسجد خلگ يې هم اوري او په اوسني زمانه کي لمونځونه په لوډ سپيکر کي ورکوي او سره ددې چي دده اواز تر مقتديانو اوري تر دغه آيت لاندي ودون الجهر من القول ددغه آيت امتثال نه کوي حتى چي بعض ملايان چي قرائت په لوډ سپيکر کي وايي د بل مسجد خلگ يې هم اوري او دده د قرائت له سببه په لمانځه کي خطاوزي، وعندي هذا الفعل اشد كراهة، نو مفهوم د آيت دادى چي په صلوة جهريه کي دي جهر متوسط كوي كما في قوله تعالى "ولاتجهر بقولک ولاتخافت بها واتبع بين ذالک سبيلاً" په حديث کي د ابي هريره رضي الله عنه راغلي دي كانت قرائته النبي ﷺ بالليل يعني في التهجد يرفع طوراً ويخفض طوراً او جمهور د علماؤ پر دي دي چي مصلي د تهجد بالخيار دى ان شا جهر وان شا خفية، وبهذا يقول ابو حنيفه وابو يوسف رحمهما الله تعالى ثم القائلون بالتخيير منهم من قال الا اخفا افضل لكونه ابعد من الريا وقال محمد رحمه الله الجهر افضل لما في الاحاديث من جهره ﷺ في صلوة التهجد على الاكثر امام همام ابو حامد محمد الغزالي رحمه الله په احيا العلوم کي وايي چي طريقه د جمع په منځ کي د احاديثو چي په جهر او اخفا کي راغلي دي يعني په صلوة التهجد کي راغلي داده چي اسرار ابعد دى له ريا څخه نو څوک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي له ریا څخه بېرېږي د هغه د پاره اسرا افضل دی او که پر ریا نه بېرېدی جهر افضل دی لان العمل في الجهر اكثر وهو رفع الصوت او بل په جهر سره د قاري زړه بیداره کېږي او خوب څخه دفع کېږي او نشاط او خوشالي په زړه کي پیدا کېږي او غوږونه یه اوریدلو د قرآن مشرف کېږي فهما حضر الشيئ من النيات المذكورة فالجهر افضل وان اجتمعت النيات ثواب یې مضاعف کېږي. لکن پوه سه! چي په جهر بالقرآن في صلوة التهجد كثيرة والآثار المنقولة من الصحابة ﷺ والتابعين ﷺ اكثر من ان تحصى لکن دا په هغه چا کي چي خوف د ریا نه وي پکښي او که چېري خوف د ریا وي او یا نور کسان بیده وي چي هغه د تهجد د لمانځه سره عادي نه وي په جهر سره د هغه ویښېدل او یا پر بل متهجد لمونځ ګډوډ کېدی، نو بیا متهجد ته جهر بالقرائة نه دی روا

پوه سه: چي اصل د "خيفة" خوفة" ؤ واو په سبب د سکون او انکسار د ماقبل په یا بدل سو. ابن الشيخ وایي چي دا خوف شامل دی خوف لره د تقصير في العمل او خوف لره د خاتمي.

بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِيْنَ

پوه سه: چي حرف جر متعلق دی په "اذکر" پوري او "غدوة" جمع د غدوة ده. په قاموس کي وایي چي غدوة بالضم البكرة يعني اوله ورځ او مابين صلوة الفجر الى طلوع الشمس وهو المراد ههنا "والآصال" جمع د اصيل ده يعني اخير النهار او مابين صلوة العصر والمغرب وهو المراد ههنا.

فائده: تخصیص د دې دوو وختو چي لانهما افضل اوقات الذكر. او مه ګرځه ته له غافلانو څخه یعني په هیڅ وخت کي د اوقاتو.

اِنَّ الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُوْنَهٗ وَلَهٗ يَسْجُدُوْنَ

په تحقیق هغه کسان چي په نبز د خدای ﷻ دي عندیة بالكرامة والفضل لا عندية جسمانية فانها ممتنع في حقه لاستحالة كونه جسما هغه کسان تکبر نه کوي له عبادت څخه د خدای ﷻ او تسبیح د خدای ﷻ وایي یعني سبحانه یا سبحان ربي الاعلى كما هو تسبيح السجود وغيره من الالفاظ الدالة على جلال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذاته وكمال صفاته وخاص خداى ﷻ ته سجدې كوي والمراد بالموصول الانبيا والملائكة وصالحوا المؤمنين. له ثوبان ﷺ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وويل چي ابن آدم چي آيت د سجدې ووايي شيطان ګوښه سي او ژاړي او وايي يا ويلني اى هلاک او افسوس ما لره، ابن آدم امر سو په سجده سره او سجده يې وكړه فله الجنة، او زه امر سوم په سجده سره ما منع وكړه فلي النار رواه مسلم.

له معدان بن طلحة ﷺ څخه روايت دى چي زه ملاقي سوم د ثوبان ﷺ سره مولى رسول الله ﷺ ما ورته وويل ماته خبر راكړه په داسي يو عمل سره چي زه يې وكړم خداى ﷻ به ما داخل كړي وجنت ته؟ دى ساكت سو. بيا مي سوال څخه وكړى بيا ساكت سو بيا مي دريم سوال څخه وكړى، نو ثوبان ﷺ وويل چي ما دغه سوال له عليه الصلوة والسلام څخه وكړى فقال عليک بكثرة السجود لله فانک لاتسجد لله سجدة الا رفعک الله بها درجة وحط عنک بها خطيئة. فقال معدان ﷺ ثم لقيت ابا الدرداء ﷺ فسألته يعني هغه مخكښي سوال مي څخه وپوښتى چي ما له ثوبان ﷺ څخه كړى ؤ فقال لي ماقال ثوبان ﷺ رواه مسلم.

درويش وايي: چي دا آيت د سجدې دى او سجده تلاوت واجب دى پر تالي او پر اوريدونكو.

مسئله: په اجتماع كي يو قاري قرآن وايه، نو مستحب داده چي قاري د سجدې آيت كرار ووايي تاچي نور سامعان په ترک سره د سجده تلاوت په ګناه كي واقع نه سي.

مسئله: يو سړي كه د قرآن مبارک تلاوت كاوه چي پر آيت د سجدې به راغلى هغه بې نه وايه دا فعل اشد كراهة دى، ولي چي د سجدې سره لعزه وله ده.

فائده: كه څوک څورلس آيته د سجدې ووايي په قرآن كي او د هر آيت د پاره سجده وكړي هر مهم چي لري وخداى ﷻ ته دې عرض كړي اميد قوي دى چي خداى ﷻ به يې هغه عرض قبول كړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

سورة الانفال مدنية. وقيل مكية، وقيل اكثرها مدنية وبعض مكية، ددي سورت آيات څني وايي پينځه اوويا دي او څني وايي شپږ اوويا آيته دي.

سُوۡرَةُ الۡاَنۡفَالِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ خَمۡسٌ وَّسَبۡعُوۡنَ اٰيَةً وَّعَشۡرُ رُكُوۡعَاتٍ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

يَسۡـَٔلُوۡنَكَ عَنِ الۡاَنۡفَالِ ؕ

صحابه ﷺ له تا څخه پوښتنه کوي د غنائمو د حکم چي په جنګ کي له کفارو څخه تر لاسه سي، نو سوال د طلب د فتوى دى لا من قبيل قول القائل سألته درهماً لانه ح ء الى المفعول الثاني بنفسه لا بكلمة عن والسوال الاستفتائي يعدي الى المفعول الثاني بعن فافهم هذا الفرق.

فائده: نفل په لغت کي زيادت ته وايي، نو غنيمت ته له دې سببه نفل وايي چي غنيمت زائد عطا الهي ده پر هغه شي چي خداى ﷻ يې وعده کړې ده د مجاهدينو في سبيل الله سره من الثواب في الآخرة او بل غنيمت زائد شى دى چي خداى ﷻ امت محمدي ته ور کړى دى، په نورو امتو کي به چي يو شى به يې تر لاسه کړى له کفارو څخه، نو له اسمانه به اور نازل سو هغه هر څه چي به وه هغه به يې وسوځل او هم ددې سببه صلوة نافله نفل بولي چي زائد دى تر فرضي لمانځه، او دغه رنګه لمسي يا کړوسي ته نافله وايي چي زائد دى تر اصلي ولد د سړي، او په اصطلاح کي د مغازي نافله هغه ته وايي چي امام المسلمين يې د بعض دلاوره مجاهد ينو سره وعده وکړي زائد تر سهمه دده په غنيمت کي.

فائده: د مسلمانانو په منځ کي اختلاف په غنائمو کي د بدر په وېشلو کي و، نو ځکه يې د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چي دا غنائم د بدر به مهاجرينو او پر انصارو ﷺ على سواً وېشل کېږي او که څرنګه. او ټولى د قسمت به يې د چا په لاس کي وي او دا غنيمتونه به په څه شي کي مصرف کېږي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني الات د جهاد به په راټیول کېږي او که بې مجاهدین پر خپلو عیالو مصرف کوي، نو دا آیت نازل سو "یسئلونک عن الانفال"

پوښتنه: د "یسئلونک" ضمیر خو و اصحاب بدر ته راجع دی، نو دا به اضمار قبل ذکر المرجع نه وي؟

ځواب: یا! ولې چي اصحاب بدر خو متعین وه په غزا کي د بدر فلا حاجة الی ذکرهم.

پوه سه: چي ابو داؤد او نسائي او حاکم او ابن حبان او نورو ګڼ شمېر محدثینو رحمهم الله له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسې روایت کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام یوه ورځ داسې وویل "من قتل قتیلاً فله سلبه" سلب و هغه جنګي توکو ته وایي چي په جنګ کي ورسره وي لکه توره زغره غشي وغیره، نو مطلب دادی چي دغه سلب په غنیمت کي نه دی داخل بلکي یوازي د قاتل دی، نو ځوانانو د غازیانو د بدر په وژلو د کفارو لاس پوري کړی، او سپین ږیري کسان د اهل بدر تر بیرغو لاندي ولاړ وه. نو د ځوانانو چي جنګ سوړ سو او مشرکان اوویا کسان ووژل سوه او اوویا کسان اسیران سوه، دا غنیمت یې یوازي خپل حق بالله ولې چي دوی جنګ وکړی او کفارو ته یې شکست ورکړی، نو سپین ږیرو ځوانانو ته داسې ویل چي موږ هم په دې غنیمت درسره شریکان یو، ولې چي موږ ستاسي شا خوندي کول چي په عربي یې ردوا بولي او که تاسي ته یو شکست درپه برخه سوی وای موږ ته راتلاست، نو دا موضوع و علیه الصلوٰة والسلام ته پېش سوه، نو د دفع د اختلاف د اصحاب کرامو رضي الله عنهم دا آیت نازل سو.

قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۚ

ته ورته ووایه دوی ته چي انفال د خدای جل جلاله دی یعني ملکاً او د رسول دی از روی تصرف دی به یې وېشي ځرنګه چي خدای جل جلاله یې امر کوي. ابن عباس رضي الله عنه وایي چي تصرف او وېش د غنائمو د بدر خلګو له لاسه خدای جل جلاله وکښی او د علیه الصلوٰة والسلام په لاس یې ورکړی، نو علیه الصلوٰة والسلام ټول غنائم د بدر یعني ماسوی د سلبه په منځ کي د مسلمانانو یعني که ځوانان وه او که

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سپین ږیري او که مهاجرین وه او که انصار علی السوا یې ووېشي، نو دغه وه تقوی او بېره له خدای ﷻ څخه او دغه ؤ طاعت د خدای ﷻ او د رسول الله ﷺ او هم دغه وه اصلاح د ذات البین یعني د اختلافاتو ددوی کما بینا من قبل آنفاً لکه چي خدای پاک وایي.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ

نو له خدای ﷻ څخه وبېرېږئ او مشاجره مه سره کوئ. او تاسي به وګرځوئ هغه صفت چي په تاسي کي ؤ له پخوا څخه، یعني یو له بل سره به مو کومک او مرسته کول چي په عربي یې مواسات بولي او الفت ته هم وایي یعني په هغه شي کي چي تاسي ته په بدر کي در نصیب سو من الغنائم په هغه تاسي خپل پخواني عادت مه هېروئ او تسلیم سئ و امر ته د خدای ﷻ او د رسول دده لکه پخوا چي واست.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ①

یعني فرمانبرداري د خدای ﷻ او د هغه د رسول ﷺ که تاسي یاست کامل الایمان، مونږ کامل ووایه، ولي چي په ایمان کي د بدریانو شک نه ؤ.

درویش وایي: چي په مناسبت د کمال الایمان دا ابیات د مثنوي معنوي ډېر موزون دي.

پوه سه: چي دا بیتونه په مانحن فیه سره مربوط نه کړئ بلکي دا ابیات صرف او صرف د کمال د ایمان بیان دی.

بود گبری در زمان بایزید .... گفت اورا یک مسلمان سعید
که چه باشد گر تو ایمان آوری .... تا بیابی صد نجات و سروری
گفت این ایمان اگر هست ای مرید .... آنکه دارد شیخ عالم بایزید
من ندارم طاقت آن تاب آن .... که آن فزون آمد زکوششهای جان
گرچه در ایمان ودین ناموقنم .... لیک در ایمان او بس موءمنم
موءمن ایمان اویم در نهان .... گرچه مهرم هست محکم بردهان
باز ایمان گرخود ایمان شما است .... نی بدان میلستم ونی اشتهامست
آنکه صد میلش سوی ایمان بود .... چون شمارا دید آن باطل شود

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زانکه نامی بیند و معنیش نی............چون بیابان را مفازه گفتی
اللهم ارزقنا حقیقة الایمان و اوصلنا الی درجة العمل بالاحسان.

پوه سه: چي قاضي بیضاوي رحمه الله هغه د وعدې د نافله مشروطي د علیه الصلوة والسلام په دې دول راوړی دی شرط رسول الله ﷺ لمن له غنا یعني فائدة في القتال ان ینفله فتسارع شبانهم حتی قتلوا سبعین واسروا سبعین. ثم طلبوا نفلهم وکان المال قلیلاً فقال الشیوخ والوجوه الذین کانوا عند الرایات کنا رد ءً لکم وفئةً تتحازن الیها فنزلت الآیة المتلوة فقسمها رسول الله ﷺ بینهم علی سوا یعني لم یعط للشبان النفل الموعود وهذا ایضاً بالوحي.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ

"المؤمنون" یعني الکاملین في الایمان لان الافعال والصفات الآیة انما هي للکاملین" په تحقیق سره مؤمنان یعني هغه کسان دي چي خدای جل جلاله ورپیاد کړل سي یعني تلاوت د قرآن ورته وسي یا کلمه طیبه "لا اله الا الله" ورته وویل سي او یا فقط الله الله واوري ویرېږي زړونه یې له استعظام یعني د لوی والي او هیبته د جلال د خدای جل جلاله

پوه سه: چي کلمه د "انما" د حصر ده په معنی لا والا ده ای لیس الکاملون في الایمان الا هؤلاً چي دا هغه خلګ له مسلمانانو څخه دي چي قصد د معصیت د خدای جل جلاله وکړي او بیل څوک ورته ووایي اتق الله او دوی هغه د معصیت قصد ترک کړي خوفاً من عقابه فالمعنی بحذف المضاف ای اذا ذکر وعید الله کذا قال المظهري رحمه الله.

درویش وایي: چي په مجرد ذکر سره له خدای جل جلاله څخه بېرېدل لازم دی د اهل کمال سره د ایمان سوا کان ملکاً مقرباً او نبیاً مرسلاً او مؤمناً تقیاً نقیاً بخلاف خوف العقاب فانه لا یحصل بمجرد ذکر الله بل بملاحظة المعصیة د ذکر عقاب الله انتقاماً من العصات فعلی هذا المعنی الذین ذکره المظهري رحمه الله بلفظ قیل ضعیف خصوصاً اذا اجتاح عبارة القرآن الی حذف المضاف ولعل المظهري اشار الی ضعفه بایراده بلفظ قیل فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا

او چي ولوستل سي پر دوی آيات د خدای ﷻ يعني آيات د قرآن کريم ودوی ته زيات کړي دغه آيات ايماناً يعني اطمنان قلوبهم ببرکة تلاوة القرآن لنزول البرکات عند تلاوة آيات القرآن.

پوه سه: چي مشهوره عقيده د اهل سنت داده چي ايمان زيادت او نقصان نه قبلوي لان زيادة الايمان ونقصانه بزيادة المؤمن به او نقصانه او مؤمن به د ټولو يو دی يعني وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام کما يدل عليه قوله تعالى "اليوم اکملت لکم دينکم واتممت عليکم نعمتي ورضيت لکم الاسلام ديناً" البته په طاعاتو سره او په ډېر والي سره د دلائلو نور د ايمان په زړه کي پيدا کېږي او زړه ته اطمنان پيدا کېږي وهذا معنى قولهم الايمان يقبل القوة الضعف کايمان العالم بالبراهين على صحة عقائد الاسلام والعامي الجاهل بالبراهين.

تفريع: مراد په آيت کي زيادت حقيقي دی في وقت حياة النبي ﷺ لزيادة المؤمن به يوماً فيوماً، ولي چي دين د اسلام کامل سو په ديارلس کاله کي د حيات نبوي ﷺ او که د وروسته زمانو خلکو ته وايي نو مراد څندي اطمنان القلب ببرکة القرآن العظيم وزيادة نوره في القلب وهذا هو المعنى من القوة والضعف. ويدل عليه قوله تعالى في شان ابراهيم ﷺ "وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ" نو ابراهيم ﷺ لره ايمان وچي موتى خدای ﷻ ژوندي کوي په قيامت کي لکن د هغه ايمان بالغيب سره چي مشاهده ضم سي اطمنان د زړه پيدا کېږي او قوت د ايمان رونما کېږي، ولـذا قال ابراهيم ﷺ "ليطمئن قلبي" او علامه تفتازاني رحمه الله وابي وتبعه المولى ابو السعود في تفسيره ان نفس التصديق الذي هو الايمان على التحقيق يقبل الزيادة والنقصان للفرق الظاهر بين ايمان النبي ﷺ وارباب المکاشفات وبين يقين الامة، او دغه فرق سته چي يو چا ته يو دليل حاصل وي او بل ته لس دلائله حاصل وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي دا ټوله چي دوی ذکر کړه راجع دي و قوت او اطمنان القلب ته نه زیادت حقیقي ته لما قلنا ان المؤمن به للکل واحد فافهم.

وَّعَلٰی رَبِّهِمۡ یَتَوَکَّلُوۡنَ ۚ﴿۲﴾

او خاص پر خدای ﷻ ددوی توکل وي. یعنې تفویض د کارو خاص الخاص و خدای ﷻ ته کوي نه له چا څخه بیریږي او نه و چاته طمع کوي.

پوه سه: چي که خدای ﷻ تر دي اوسه پوري اولاً اعمال حسنه د زړو ذکر کړه من الخشية والوجل عند ملاحظة عظمت جلاله تعالی والاخلاص والتوکل. تر هغو وروسته اوس بعض عبادات بدنیه او مالیه ذکر کوي او وایي.

اَلَّذِیۡنَ یُقِیۡمُوۡنَ الصَّلٰوۃَ

هغه کسان دي چي لمونځ کوي والمراد به الجنس وهو الفرائض بر پایه کوي.

درویش وایي: چي په اتفاق د مفسرینو او په اجماع د محدثینو رحمهم الله او په یوه خوله د فقهاؤ رحمهم الله اقامت د لمانځه عبارت دی له ادا څخه د لمانځه سره د کامل مراعات د شرائطو من الوضوء وطهارة الثوب والمکان او سره د مراعاتو د ارکانو او واجباتو او سنن او مستحباتو والخشوع والخضوع و تعدیل الارکان نه نفس لمونځ کول هر ډول چي وي لکه لمونځ بعض عوامو. نو ځکه علماً وایي چي لمونځ کونکی ډیر دي او مقیمي الصلوة ډیر لږ دي. نو له دې سببه په حدیث د بخاري وغیره کي راغلي دي چي هغه اعرابي چي په لمانځه کي یې تعدیل الارکان نه کاوه. رسول الله ﷺ دوه واره لمونځ په راو ګرځاوه او دریم وار چي هغه مصلي سوال د کیفیت د لمانځه وکړی. نو علیه الصلوة والسلام پوره لمونځ ورو ښود.

درویش وایي: چي په ټوله قرآن کریم کي قیام الصلوة د منافقینو په باره کي آیت کریمه واذا قاموا الی الصلوة قاموا کسالی.

وَمِمَّا رَزَقۡنٰهُمۡ یُنۡفِقُوۡنَ ۚ﴿۳﴾

له هغه مال څخه چي ما ورکړی بعض نفقه کوي. نو کلمه د "من" په مما کي لپاره د تبعیض ده. نو که زکوة مفروضه وي هغه خو دی بعض مال کما تقرر في کتب الفقه. او که صدقه نفلیه وي. نو من تبعیضي تنبیه ده چي ټوله مال دي په نفلي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صدقه کي نه ورکوي، ولې چې سرې او عيال دده هم احتياج ونفقې ته لري.

أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا

دغه کسان چې ددوی حالات د مخه تير سوه وقد ذکرتها قريباً دوی مؤمنان دي په حق سره. نو حقاً صفت د مفعول مطلق دی ای ايماناً حقاً.

مسئله: استثنا يعني ان شا الله ويل په سوال کي د سړي چې له تاسي ځخه يې وکړي چې مؤمن يې صحيح ده او که نه. له حسن بصري رحمه الله ځخه چا پوښتنه وکړه امؤمن انت؟ ده ورته وويل چې که د داسي ايمان پوښتنه را ځخه کوې امنت بالله وملائکته وکتبه ورسله واليوم الآخر والقدر خيره وشره من الله تعالى والبعث بعد الموت فانا مؤمن او که ته سوال ددې آيت را ځخه کوې "انما المؤمنون الذين اذا ذکر الله وجلت قلوبهم واذا تليت عليهم آياته الى اخير الآية فلا ادري امنهم انا ام لا.

پوه سه: چې مراد د حسن رحمه الله دا دې چې کمال د ايمان په اخلاص او په تفضية الباطن او په تزکيه پوري د نفس له زائلولو ځخه او تحليه پوري د جوارحو په طاعاتو سره او په ترک پوري د ټولو معاصيو اړه لري او دا يو امر نادر دی زه نه يم خبر چې په ما کي به وي او که نه واما نفس الايمان فموجود بفضله تعالى، نو دا قول د حسن رحمه الله استثنا في الايمان نه ده کما توهمه بعض الناس.

له علقمه رضي الله عنه ځخه روايت دی چې موږ په يو سفر کي وو او يو قوم په مخه راغلی موږ ورته وويل من انتم؟ تاسي ځوک یاست يعني کافران یا مسلمانان. دوی راته وويل انا مؤمنون حقاً. نو موږ بالا نه پوهېدلو چې موږ نو څه ورته ووايو حتى چې موږ د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره ملاقي سو او دا قصه مو ورته وکړه. ده راته وويل چې تاسي نو څه ورته وويل؟ موږ ورته وويل چې موږ نه پوهېدلو چې نور نو څه ورته ووايو ده راته وويل چې ورته ويلی به مو وای چې امن اهل الجنة انتم ان المؤمنون من اهل الجنة. سفيان ثوري رحمه الله وايي چې له دې خبرې ځخه د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه غرض دا دی چې که چا وويل چې زه مؤمن يم حقاً او دا شاهدي يې نه کړه ادا چې زه جنتي يم فقد امن بنصف الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي امام الائمة ابو حنيفه رحمه الله دا قول يعني انا مومن ان شاء الله تعالى مكروه باله، ولي چي له دي قول څخه توهم ددي کېږي چي دی په خپل اعتقاد في الحال کي شک دی، بل يقول انا مومن حقاً باعتبار حصول الاعتقاد الجازم في الحال لا بمعنى الجازم في الخاتمة لانها مستورة، فالاختلاف انما هو في اللفظ دون المعنى لكن مع هذا الاحوط قول ابي حنيفة رحمه الله، راوي وايي چي امام اعظم رحمه الله وقتاده رحمه الله ته وويل چي ته ولي ان شاء الله په ايمان کي روا بولې، قتاده رحمه الله ورته وويل اتباعاً لابراهيم عليه السلام حيث قال والذي اطمع ان يغفرلي خطيئتي آه، نو ابراهيم عليه السلام لفظ د طمع ووايه او جرم يې ونه کړی، نو امام اعظم رحمه الله ورته وويل چي په هغه قول د ابراهيم عليه السلام به دي اقتداً پسي کوله حيث قال الله تعالى له اولم تؤمن قال بلى ولكن ليطمئن قلبي، ولي چي د ابراهيم عليه السلام ددې قول معنا خو دا وه چي مؤمن يم يعني الجزم بالايمان ولکن د سوال د كيف تحي الموتى آه غرض مي دا و چي اطمنان قلبي راته حاصل سي بانضمام المشاهدة بالبصر مع الايمان بالقلب فافهم.

لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ

دوی لره درجې د کرامت او فضل او احسان دي په نېز د خدای جل جلاله يعني په ورځ کي د قيامت في الجنة.

پوه سه: چي درجات يې په لفظ د جمع راوړی لما روی عن عبادة بن الصامت رضي الله عنه ده وويل چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وويل چي په جنت کي سل درجې دي، په منځ کي د هرو دوو درجو دومره مسافت دی لکه د اسمان او د مځکې او فردوس تر ټولو بالا درجه ده، له فردوس څخه څلور ولې راوځي اوبه. شيدې. عسل او شراب، او د فردوس تر درجې لوړ عرش الرحمن دی فاذا سألتم الله فاسئلوا الفردوس، رواه الترمذي.

وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٤﴾

او دوی لره بخښنه سته د بعضي تقصيراتو که له دوی څخه صادر سوي وي. او بنه رزق سته چي خدای جل جلاله اراسته کړي دي، ومحمل بيانه مالا عين رئت ولا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اذن سمعت يعني بالتفصيل ولا يخطر ببال احد يعني هر څو چي سري ووايي جنت به يي هكذا وهكذا وي جنت تر هغه بالا دی او لوی کرامت يې دادي لا ينقطع ابداً رزقنا الله واياكم جنته الفردوس ومغفرة لذنوبنا بلا عقاب ولا عتاب ورزقنا الله بفضله الرزق الكريم انه على كل شيئ قدير وهو تعالى ارحم الراحمين

ندارم توشه راه قیامت .... بجز شرمندگی و آه آهی
ندارم طاقت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت وروه سیاهی

كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۝٥

لکه چي ته اې محمد ﷺ وه ایستی رب ستا له بیت څخه ستا چي خونه د عائشي ﷺ وه. او بعض مفسرين ﷺ وايي چي مراد خودي مدينه ده. ولي چي مدينه منوره ځای د هجرت دده وه. فختصه به كاختصاص البيت لصاحبه "بالحق" اى اخراجاً متلبساً بالحق والحكمة والصواب لقتال المشركين ببدر.

پوه سه: چي تشبيه چي په دي آيت كي ذكر ده معنى يې داده بتقدير المبتدأ چي دا حال يعني كون الانفال لله والرسول وتقسيم رسول الله ﷺ الانفال بين الناس على السوية مع كراهة بعض الناس وهم الشباب المقاتلون ثابت كحال اخراجك الله للحرب وكراهتهم له كما سيأتي في الآيات الآتية تفسيره ان شا الله تعالى.

پوه سه: چي واو په "وان من المؤمنين آه" كي د پاره د حال دی ای والحال دا چي يوه ډله ده له مؤمنانو څخه سته چي دا ستا خروج يې مكروه وباله.

سوال: څرنګه مؤمنانو فعل د عليه الصلوة والسلام مكروه وباله مع انه ورد في القرآن ما آتاكم الرسول فخذوه الآية؟

ځواب: دا كراهت اختياري نه دی بلكې طبع له جنګ څخه كراهت لري او يا له دي سببه چي مسلمانان خو ځانونه وجنګ ته نه وه اماده كړي بلكې لكه خالي السلاح وه كما سيأتي. حاصل د قصې دادی چي يوه قافله وه د قريشو په مشرۍ د ابو سفيان بن حرب له شام څخه راروان وه او په دي قافلي كي ډېر تجارتي اموال د قريشو وه او څلوېښت سپاره ورسره وه ومنهم ابو سفيان رئيس القافلة وعمرو بن العاص ومخرمة بن نوفل وكان في السنة الثانية من الهجرة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو جبرئیل ﷺ و علیه الصلوة والسلام ته ددې قافلې خبر ورکړی، نو علیه الصلوة والسلام مسلمانانو ته وویل چې ددې قافلې مخ ونسئ او تاراج یې کړئ او ورسره خلګ یې قتل کړئ په دې سبب چې په دې قافله کې مالونه ډېر دي او خلګ یې لږ دي، بعض منافقان یا یهودان چې په مدینه منوره کې وه ابو سفیان ته یې خبر ورکړی چې مسلمانان ستاسې د قافلې مخ نسي او تاسې وژني او قافله په غنیمت وړي، نو ابو سفیان ضمضم بن عمرو الغفاري مزدور او مکې ته چټک واستاوه چې قریشو ته خبر ورکړي او ورته ووایي چې محمد ستاسې د قافلې مخ نیوی کوي. او راوه یې پاروه چې راووځي د قافلې د ساتنې د پاره او ابو سفیان سره د خبر استولو بېرېدی چې کومک د مکې والو به نه راورسېږي، موږ به محمد مړه کړي او مالونه او اوښان به په غنیمت یوسي. نو د مدینې له لارې څخه یې مخ چپ کړی د دریاب پر غاړه په امن او امان تېر سوه، او سمدلاسه یې سړی واستاوه چې قریش خبر کړي چې مه راځئ زه تېر سوم د مدینې تر حدودو په سلامتیا. خیر تر دې خبر دمخه ضمضم ور رسېدلی ؤ او قریش یې له ماجرې څخه خبر کړي وه، د ضمضم خبر چې مکې ته ورسېدی، ابو جهل د کعبې شریفي بام ته وختی او ناره یې کړې یا اهل مکة النجاه النجاه ځانونه خلاصوئ والمراد القافلة علی کل صعب وذلول پر هر اوښ که په سپرتیا اموخته وي او که نه وي عیرکم و اموالکم ای تدارکوها ان اصابها محمد ﷺ لن تفلحوا بعدها ابداً که دا قافله محمد ﷺ ته په لاس ورغله بیا تاسې تر ابده پر محمد بری نه سئ پیدا کولای، راوي وایي چې دمخه تر رسېدلو د ضمضم عاتکه چې د عباس خور وه او عباس تر دې وخته پوري نه وه مسلمان سوی عاتکې خپل ورور ته وویل چې ما بېګاه عجیب خوب ولیدی چې یوه ملکه د اسمان له خوا راکښته سوه له یوه غره څخه یې غټه ډبره راواخستله او پر مکې یې لوره را وغورځول او د مکې یو کور پاته نه سو چې ددې ډبرې ټوټې دې نه وي پکښې لوېدلې، نو عباس دا خوب دده یو اشنای عتبه بن ربیعه ته ذکر کړی عتبه دا خوب خپلې لور ته ووایه خیر د خوب قصه مشهوره سوه او تر ابو جهل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورسېدله، نو ابو جهل و عباس ته وويل يا ابا الفضل چي د عباس اسم کنيه وه چي ستاسي نر يعني محمد ﷺ چي عباس يې اکا ؤ دده په نبوت مو قناعت ونه کړی چي ښځو مو هم د نبوت دعوه وکړه يعني عاتکې، خير ځو ابو جهل د زرو کسو په شاوخوا کي لښکر جوړ کړی او لسو کسو په نوبت د ورځي لس اوښان ذبح کول د لښکر د خوراک د پاره. راوي وايي چي د قريشو لښکر په لار کي ؤ چي د ابو سفيان د خوا خبر ورته راورسېدی چي موږ په امان تر مدينې راتېر سوو او د مسلمانانو له خطره خلاس سوو، دا خبر چي د ابو جهل لښکر ته راورسېدی نو د لښکر خلګو ده ته وويل چي نور نو موږ څه کوو چي روان يو قافله تېره سوه نو خلګو ته دعوت ورکړه چي بير ته مکې ته وګرځي ابو جهل ورته وويل يا مکې ته نه ځو بلکې بدر ته ورځو هلته به شپې او ورځي تېري کړو او شرابونه به څښو او ښځي به رقصونه راته کوي ډول، سورنا او ربابونه به اورو، نو عرب به تول زموږ په شجاعت خبر سي او محمد خو قافله نه کړه لوټ لکن موږ يې وځان ته وکارولو، خير ابو جهل سره د لښکره بدر ته ورسېدی په بدر کي اوبه وې يا څاهان يا کاريز چي عربو به په جاهليت کي يوه ورځ مېله پکښي کوله او د تجارت مالونه به يې خرڅول او رانيول. وروسته عليه الصلوة والسلام د اصحابو کرامو ﷺ سره مشوره وکړه چي ابو جهل د ډېر درانه فوج سره له مکې څخه راوتلی دی علی کل صعب وذلول، نو ستاسي عير خوښ دی يعني قافله او که نفير يعني که د ابو جهل د لښکر سره جنګ کوئ خلګو ورته وويل بل العير احب الينا من لقآ العدو فتغير وجه رسول الله ﷺ وروسته يې دا خبره ورته وکړه چي عير پر ساحل البحر تېر سو وهذا ابو جهل قد اقبل ابوجهل دادی راروان دی، د عليه الصلوة والسلام مراد دا ؤ چي د دښمن سره چي مشرکان د مکې دي جهاد افضل دی تر عير او فائده د مسلمانانو د پاره من الظفر علی العير، ولي چي د نفير په جنګ کي شوکت او دبدبه د کافرانو له منځه ځي او اظهار د دين حق د اسلام پر تولو اديانو تاثير کوي يعني د قريشو شکست ګويا د تولو کافرانو شکست دی. بيا خلګو ورته وويل يا رسول الله عليک بالعير ودع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العدو اى النفير فغضب رسول الله اشد غضباً فقام ابوبكر وعمر رضی الله عنهما يعني
بالتوبة يعني غضب د عليه الصلوة والسلام چي يي وليدى نو ډيري په زړه
پوري خبري يي وکړې هر يوه په وار سره په اتباع د مراد د عليه الصلوة والسلام
يعني الجهاد مع العدو وهو النفير. ثم قام سيد الخزرج يعني مشر د قبيلې د
خزرج سعد بن عبادة رضی الله عنه عليه الصلوة والسلام ته يي وويل ته په خپل حال كې
فكر ووه او هر امر چي ستا خوښ سو پر هغه رفتار وركړه فو الله لو سرت الى
عدن ابين ماتخلف عنك رجل من الانصار. وروسته مقداد بن عمرو رضی الله عنه وويل
چي رفتار وكړه پر هغه لار چي ته خداى جل جلاله په امر كړى يي موږ له تا سره
ملګري يو تر هر ځايه چي ستا خوښه وي او موږ تاته نه وايو لكه بني اسرائيلو
چي موسى علیه السلام ته وويل اذهب انت وربک فقاتلا انها ههنا قاعدون لكن موږ
داسي درته وايو اذهب انت وربک فقاتلا انا معک مقاتلون ما دامت عين ناظرة.
فتبسم رسول الله صلی الله علیه وسلم، وروسته عليه الصلوة والسلام وويل: ماته مشوره راكړئ
اي خلكو او مراد د عليه الصلوة والسلام انصار وه وذالک لان الانصار كانوا
عاهدوا رسول الله صلی الله علیه وسلم ليلة العقبة في مكة ان ينصر مادام في المدينة واذا خرج
منها لا يكون عليهم نصرته ومعاونته. نو د عليه الصلوة والسلام مراد دا و چي
تاسي انصار ماته د زړه خبره وكړئ چي تاسي پر هغه پخواني قرارداد معاهده
باندي ياست او كه په دې جنګ كې چي زه يې خارج المدينة كوم شركت او
معاونت راسره كوئ. نو سعد بن معاذ رضی الله عنه ولاړ سو او وه يې ويل چي ستا موږ
انصار مد نظر يو. قال عليه الصلوة والسلام اجل! نو سعد بن معاذ رضی الله عنه وويل
قد آمنا بک وصدقناک وشهدنا ان ماجئت به الحق واعطيناک على ذالک عهودنا
ومواثيقنا. نو درځه يا رسول الله صلی الله علیه وسلم لما ارت پر هره خوا چي ستا اراده وي نو په
خداى جل جلاله دي زموږ قسم وي چي ته يې بعث كړى يې په حق سره يعني رسول يې
را استولى يې په حق سره چي كه ته موږ ته ووايه چي په دغه لوى درياب كې
ولوېږئ چي غالباً د مرګ ځاى دى موږ به خانونه ور اچوو. زموږ له انصارو ځخه
به يو فرد هم ستا تخلف ونه كړي او موږ مكروه نه بولو يعني په طبعيت كي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته مور د دین دښمن ته ورباسي مور صبر کوو په وخت کي د جنګ او شاید زمونږ له خوا به تاته ولیدل سي هغه شی چي تا ته مسرت په حاصلیږي یعني ته په خوشاله کیږي. نو رسول الله ﷺ د سعد بن معاذ رضی الله عنه په خبره خوشاله سو. نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل سیروا علی برکة الله فان الله وعدني احدی الطائفتین ای العیر والنفیر یعني عیر خو تېر سو پر ساحل البحر باندي نو مونږ ته اوس نفیر پاته دی او علیه الصلوة والسلام زیاته کړه چي قسم په خدای ﷻ دی چي زه اوس لکه چي وځایو ته د هلاک د قوم یعني ابو جهل ومن معه ګورم، نو حاصل د آیت دادی چي خدای ﷻ ته وه ایستي له خپل کوره څخه لان تترک التوجة الی العیر وتوثر علیه مقاتلة النفیر في حال کراهة فریق من اصحابک ما اثرته من محاربة النفیر وقد مر بیان تلک الکراهة.

يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ

ستاسره ناحقه بحث کوي په حق کي جنګ د نفیر دی ولي چي ددوی تلقی د عیر خوښه وه، وروسته تر دې چي ښکاره سو ددوی ته.

پوه سه: چي "بعد" منصوب دی په "یجادلونک" سره یعني ظرف یې دی او کلمه د ما مصدریه ده والمعنی یخاصمونک په حق کي وروسته تر تبیین الحق یعني چي حق ددوی ته ښکاره سو یعني ستا په وینا سره چي خدای ﷻ زمونږ مرسته کوي هرې خواته چي مو مخ سي یعني که عیر وي او که نفیر او دوی تاته ویل یعني د مخه تر اتفاق پر نفیر باندي ماکان خروجنا الا للعیر. او تا ولي نه راته ویل چي ان الخروج لمقاتلة النفیر چي مونږ خانونه ورته تیار کړي وای او مونږ به د جنګ تیاري نیولې وای.

كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٦﴾

لکه دوی چي روان کړل کیږي ومرګ ته، او دوی ومرګ ته ګوري. په حدیث صحیح کي راغلي دي چي د علیه الصلوة والسلام تولـه مجاهدین درې سوه دیارلس کسه وه لکه وروسته چي په راسي. لکن تر دې عدد بعض راویان یو لږ بالا وایي لکن په بخاري کي راغلي دي چي د رسولانو عدد درې سوه دیارلس ؤ لکه عدد د اهل بدر. نو ددوی سره یو ازي درې دانې اسان وو سره وه چي یو د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زبیر ؤ بل د مقداد رضي الله عنهما ؤ. او ویا داني او ښان ورسره وه. شپږ زغرې او اته توري ورسره وې. او مشرکین په عدد او جنګي اسبابو کي د مسلمانانو مضاعف وه بلکې بالا تر مضاعف وه. مثنوي مېګوید.

شیر دنیا جوید اشکاری و برگ .... شیر مولی جوید آزادی ومرگ

چونکه اندرمرگ بیند صد وجود .... همچو فروانه بسوزاند وجود

کل شیئ هالک جزء وجه او .... چون نه ئی هستی مجو دروجه او

هرکه در وجه او باشد فنا .... کل شیئ هالک نبود جزاء

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ

په یاد کړئ اې مؤمنانو هغه وخت د وعدې د خدای جل جلاله ستاسي سره، یوه د دوو ډلو، یعني ابو سفیان والعیر او ابو جهل والنفیر.

یوه سه: چې "واذ یعدکم آه" منصوب دی په اذکر مقدر سره او "انها لکم" بدل اشتمال دی د احدی الطائفتین، مبین لکیفیة الوعد ای یعدکم ان احدی الطائفتین کائنة لکم مسخرة لکم مخصوصة بکم یعني تاسي به پر مسلط سئ لکه مالکان پر خپلو اموالو.

وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ

او ستاسي خوښه ده چې هغه ډله دې شوکت او دبدبه نه لري یعني ابو سفیان او عیر لا ذات الشوکة چې د ابو جهل ډله ده چې زر کسه مقاتل ورسره دي او د ابو سفیان سره صرف څلوېښت کسه وه.

وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝

او خدای پاک اراده لري چې حق ثابت او عالي وګرځوي په امر سره ستاسي په قتال سره. او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چې په امر سره د ملکو ستاسي په امداد سره. او خدای جل جلاله قطع کړي اخیر د کافرانو یعني استیصال یې وسي. والحاصل چې ستاسي رسیدل ومال ته خوښ دی بېله اصابته د مکروه لکه په عیر کي او د خدای پاک منظور اعلاً د دین اسلام او د کلمة الله ده او ستاسي د پاره یې فوز د دارینو خوښ دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾

چي خدای پاک ثابت او محکم وګرځوي حق چي دين د اسلام دی او محو او نابود کړي باطل چي کفر او شرک دی که څه هم د مجرمانو چي کفار د مکې دي دا غلبه د اسلام او شکست د کفر يې نه دی خوښ.

پوهه: چي حرف جر متعلق دی په يقطع پوري، د بدر د قصې راويان وايي چي وروسته عليه الصلوة والسلام کوچ سو له اذقران څخه چي د يو ځای نوم دی او په هغو غرو کي تېر سو چي اصافر يې بولي اصافر جمع د اصفر ده هغه غرونه دي چي وحجفة ته نژدې دي، بيا ورشوه سو يوه ښارګوټي ته چي ريه يې بولي ثم نزل قريباً من بدر، وروسته عليه الصلوة والسلام او ابو بکر ﷺ پر اوښ باندې سپاره سوه حتی چي يو سپين ږيری د عربو يې وليدی نو يې د قريشو او د محمد او د اصحابو پوښتنه ځني وکړه، او شيخ ته يې وويل چي ته څه معلومات لرې ددوی په باره کي؟ نو شيخ ورته وويل چي ماته يو چا خبر راکړی دی چي محمد او دده اصحاب په فلاني ورځ راوتلي دي له مديني څخه، نو که د هغه مخبر خبره رښتيا وي نو به دوی په فلاني ځای کي وي، هغه ځای يې ورياد کړی چي عليه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ په هغه ځای کي وه في الحال يعني چي دوی د شيخ سره خبري کولې، او شيخ ورته وويل چي ماته چا خبر راکړی دی چي قريش له مکې څخه په فلاني تاريخ او په فلانی ورځ راوتلي دي نو هغه د هغه خبره رښتيا وي، نو به قريش اوس په فلاني ځای کي وي هغه ځای يې ياد کړی چي قريش هم هلته وه.

پوښتنه: دا شيخ په غيبو څخه خبر و؟

ځواب: په غيبو خو نه ؤ خبر لکن د مسافت حساب يې ورته کاوه. نو شيخ ورته وويل چي تاسي څوک ياست؟ عليه الصلوة والسلام تورية او کناية ورته وويل نحن من ماء اى من ماء دافق چي نطفه ده. د شيخ دا خيال سو چي يو ځای پر يوه چينه پراته دي، بېرته عليه الصلوة والسلام خپلو اصحابو ته سره د ابوبکر ﷺ راغلی. نو چي شپه سوه علي بن ابي طالب، زبير بن عوام، سعد بن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ابي وقاص او يو څو نفره نور هم ورسره وه ﷺ و اوبو ته د بدر يې واستول چې د
قريشو معلومات که مو راوړي، دوی په شپه کې دوه کسه يو اسلم د زامنو د
حجاج مريی او بل ابو يسار چې د بني العاص غلام و چې ژی يې ډک کړی وو او
قريشو ته يې اوبه وړلې، نو د معلوماتو د پاره يې په زوره عليه الصلوة والسلام
ته راوستل په دې وخت کې عليه الصلوة والسلام پر لمانځه ولاړ و، اصحابو ﷺ
پوښتنې څخه شروع کړې چې موږ د مسکينانو او بې کسه د قريشو يو او موږ
قريشو د اوبو راوړلو پر کار مجبوره کړي و، نو د اصحابو په خيال دا ورغله چې
دروغ يې وويل، نو اصحابو د هغو ضرب او کوب شروع کړی هغو دوو کسانو
ورته وويل چې وهئ مو مه زه به رښتيا درته ووايم موږ د ابو سفيان نفر يو، نو
اصحابو هم دوی پرېښول عليه الصلوة والسلام له لمانځه څخه سلام وګرځاوه او
اصحابو ته يې ووېل چې دې دوو کسانو چې رښتيا درته ووېل تاسي ضرب
وکوب پر شروع کړی او چې دروغ يې درته ووېل خوشي مو کړه والله انهما
لقريش. باره عليه الصلوة والسلام ورته ووېل چې د قريشو خبر راکړئ يعني
چې اوس چېرې دي؟ هغو ورته ووېل چې ددغه غره وشا ته دي چې ددغې شېلې
پر لوړه غاړه دي، نو عليه الصلوة والسلام پوښتنه څخه وکړه چې قريش به څو
نفره وه؟ هغو ورته ووېل چې ډېر دي په صحيح شمېر يې موږ نه يو خبر، نو
عليه الصلوة والسلام ورته ووېل چې څو اوښان يې د ورځې حلالول؟ هغو ورته
ووېل چې يوه ورځ يې نهه اوښان حلالول او بله ورځ يې لس اوښان حلالول، نو
عليه الصلوة والسلام تخمين ولګاوه چې په منځ کې د نهه سوه او د زرو کسانو
دي، بيا عليه الصلوة والسلام ورته ووېل چې د اشرافو او رئيسانو څخه د
قريشو څوک پکښې دي؟ هغو ورته ووېل چې عتبه او شيبه چې زامن د ربيعه
دي او ابو البخری بن هشام، حکيم بن حزام، نوفل بن خويلد، حارث بن عامر،
طعيمه بن عدي، نضر بن الحارث، ربيعه اسود، ابو جهل بن هشام، اميه بن
خلف، نبيه و منبه د حجاج زامن، سهيل بن عمر او عمر بن عبدود، نو عليه
الصلوة والسلام داسې ارشاد وفرمايه چې دا مکه ده چې موږ ته يې خپل د هينې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

توتې راواستولې يعني خپل مشران . له دې خبرې څخه د علیه الصلوٰة والسلام مطلب دا و چې دغه کسان توله په بدر کې وژل کېږي لکه يو څوک چې د هېنې توتې د کباب د پاره ور واستوي، د قصې راوي وايي چې قريش دمخه تر علیه الصلوٰة والسلام او اصحابو ﷺ د بدر پر اوبو اړولي وه او غلبه يې پر کړې وه. او علیه الصلوٰة والسلام پر ريګو چې د بدر په لوړه حصه کې وه خېمې ودرولې. نو مسلمانان ډېر تږي سوه نه يې د څښنولو اوبه درلودې او نه يې د اوداسه او غسل اوبه درلودې، نو شيطان ددوی په زړو کې دا وسوسه ورواچول چې تاسي وايياست چې په مونږ کې د خدای ﷻ رسول موجود دی او مشرکانو پر اوبو غلبه درڅخه وکړه او داسي د لمانځه او اوداسه د پاره او د جنابت د غسل د پاره د ابو ضرورت لرئ. نو په هم دغه شپه خدای ﷻ باران وورواوه چې د مسلمانانو پر ريګو نرم باران کېدی چې دا قانون دی چې پر ريګو باران ووزي ريګ تخته سي تر نوري مځکي بنه تګ راتګ پر کېږي او د ريګو په مينځو کې ډب ځايونه وه هغه ټوله د اوبو حوضونه ځندي جوړ سوه او د مسلمانانو د څښاک اوبه د اوداسه اوبه او د غسل اوبه ډېري سوې او د شيطان وسوسه هم له زړو څخه ووتل او زړونه و جنګ ته ډېر محکم سوه او دغه باران د قريشود لښکر پر حدود ډېر غټ څاڅکي باران چې په عربي يې وابل بولي شروع وه، په يوه روايت کې راغلي دي چې دمخه ورځ چې مسلمانانو اوبه نه درلودې علیه الصلوٰة والسلام و ابو جهل ته سړی ورواستاوه چې زمونږ يو څو کسه به درځي ستاسي د څاهانو څخه به اوبه راوړي چې مونږ تږي يو د جنګ خبرې به پر مخ ګورو. ابو جهل ورته وويل چې مونږ ستاسي په مرګ پسي راروان يو تاسي اوبه لاهم غواړئ. دا شپه چې هغه څاڅکي باران پر دوی وورېدی او په څاهانو يې خړي اوبه ننوتلې چې د څښلو نه وې دا بله ورځ چې د مسلمانانو په مځکو صافي اوبه ولاړي وې. نو ابو جهل علیه الصلوٰة والسلام ته يو څوک ورواستاوه چې زمونږ خلګ به درځي ستاسي له حوضو څخه به اوبه راوړي چې زمونږ اوبه في الحاله د څښاک نه دي. ساقي د حوض کوثر ﷺ ودوی ته اجازه ورکړه او خپل کريمانه اخلاق يې په کار واچول او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ددوی د بد عمل مکافات یې ورنه کړی، وروی ابن ابي شیبة واحمد ومسلم و ابو داؤد والترمذي عن عمر ابن الخطاب ﷺ ده وویل چي ورځ د بدر سوه او رسول الله ﷺ وکتل ومشرکینو ته چي هغه زر کسه وه او خپل و اصحابو ته یې وویل چي هغه درې سوه دیارلس کسه وه او یا درې سوه نولس کسه وه. نو علیه الصلوة والسلام مخامخ وقبله ته یعني په خپله خېمه کي کښېښستی او دواړه لاسونه یې د بر پورته کړه، نو خدای ﷻ ته یې ناري کړې او وه یې ویل اللهم انجزلي ماوعدتني اللهم آتیني ماوعدتني، خدایه ته پوره کړې ماته هغه څه چي تا زما سره وعده کړې وه، او خدایه راکړې هغه څه چي تا زما سره وعده کړې وه اشاره دده و هغه ایت ته وه "ان احدی الطائفتین لکم" چي عیر ډ یا نفیر اې خدایه که ته هلاکه کړي دغه ډله د علیه الصلوة والسلام مراد څندي څان او اصحاب وه لاتعبد في الارض ستا عبادت به بیا نه کېږي په مځکه کي، نو همېشه د علیه الصلوة والسلام داغه ناري وې پر خدای ﷻ باندي لاسونه یې د قبلي پر خوا پورته کړي وه حتی چي پټو یې له ورو څخه ولوېدی. نو ده ته ابوبکر ﷺ ورغلی پټو یې پر ورو بیرته ورواچاوه او بیا یې د شاله خوا په څان پوري ټینګ کړی او ورته وه یې ویل کافي دی زاری، او عجز ستا و خدای ﷻ ته. ولي چي خدای ﷻ به ژر پوره کړي هغه شی چي د تا سره یې وعده کړې وه چي عبارت د نصرت دی پر مشرکانو، په یوه روایت کي داسي هم راغلي دي چي حضور اکرم ﷺ چي زغره یې هم اغوستې وه چټک ولاړ سو او داسي یې وویل.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ

په یاد کړه هغه وخت چي تاسي طلب د غوث یعني معونت او د فوز یعني بري او د نصر کاوه له خدایه څخه ستاسي.

پوه سه: چي "اذ" منصوب دی په اذکر مقدر سره.

چون فرود آید بلا بی دافعی .... جز تضرع نبود دیگر شافعی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ۝

نو قبلونه یې وکړه تاسي لره یعني ستاسي د مرستي غوښتني انّي اي بانّي بحذف الجار چي زه مدد کوونکی یم ستاسي په یو زر ملکو سره چي مردفين به وي یعني یو تر بل وروسته به نازلیږي، نو ګویا هره وروسته ملکه ردیف ده د ملکي الی ان ینتهی الی الالف په صحیح حدیث کي راغلي چي علیه الصلوٰة والسلام یو ګړی بیده سو په کوډل کي یعني له لږ څه څخه جوړه سوې منا، بیا راپیدار سو، نو ابو بکر ﷛ چي دلته ورته ناست ؤ ده یې ویل چي په هیئت د بشر جبرائیل ﷤ چي مول یې وهلی ؤ په لنګوټه سره چي رنګ یې زیړ د آخذ بعنان فرسه الی اخیر الحدیث.

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِندِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝

او نه دی دا امداد د ملکو مګر ته لپاره د خوشالی ستاسي او ددې لپاره چي ستاسي زړونه ارام سي چي زموږ سره زر ملکي ملګري دي، نو موږ حتماً پر کفارو غالبه کیږو، ولي چي عادت دی چي د هر خلګ پر لږ خلګو غالبه کیږي او نه دی کومک مګر د خدای ﷻ له جانبه څخه په تحقیق خدای ﷻ غالب دی او خاوند د حکمت دی هر کار چي کوي.

تنبیه: د نبي ﷺ د حال مثال په بدر کي چي مضطرب الحال ؤ او خدای ﷻ ته یې ډېري زاری کولي وروسته تر دې چي خدای ﷻ د نصرت وعده هم ورسره کړې هم وه داسي ؤ لکه حال د ابراهیم ﷤ حیث قال ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾

شجاعت نبوي ﷺ: صحابه کرام ﷢ وایي چي د نبي ﷺ شجاعت دومره اندازه ؤ چي موږ په جنګ کي د بدر نژدې ومشرکینو ته تر علیه الصلوٰة والسلام نه دی لیدلی او د هر سخت جنګ یې هم کاوه لو شوقه بنصره تعالی.

دعایی ضعیفان امیدوار .... زبازوی مردی به آید بکار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پر حدیث نبوي اعتماد: شیخ اکبر محي الدین ابن العربي په فتوحات مکیه کي وایي چي زمونږ په وخت کي یو سړی د جذام یعني آتشک په مرض مبتلا و اعاذنا الله منه. نو طبیبانو ټولو وده ته ویلي وه چي ستا د مرض هیڅ علاج نشته، نو یو محدث چي سعد سعود یې ورته ویل چي دی محدث ایمان کامل پر قول او پر حدیث د علیه الصلوة والسلام درلودی، جذام والا ته یې وویل چي ته ولي د خپل مرض علاج نه کوې، هغه ورته وویل چي طبیبانو په اتفاق ماته ویلي دي چي چونکه ستا جذام د پای درجې ته رسېدلی دی. نو علاج یې امکان نه لري سعد السعود ﷺ ورته وویل طبیبان دروغ وایي والنبي ﷺ احدق او نبي ﷺ ویلي دي چي حبة السوداً یعني په عربي یې شونیز هم بولي او په فارسي یې سیاه دانه بولي او په اردو یې کلونجي بولي او په پښتو یې توروانجه بولي شفاً لکل داً د هر مرض شفا ده ستا مرض جذام خو هم په کل داً کي داخل دی. جذامي ته یې وویل ورسه حبة السوداً او عسل راوړه هغه چي ورته راوړه جذامي یې سر تر نوکه پوري په ولاړه یعني مخ او سر تر پښو پوري او یو څه یې د خوراک لپاره ورکړه او یو ساعت قدر یې مریض پرېښو. بیا شیخ مذکور جذامي ته غسل ورکړی له مریض څخه پخوانی پوست ټول وختی او نوی پوست یې پر بدن پیدا سو او هغه وېښان چي د مریض توی سوي وه نوي وېښتان په قدرت د خدای ﷻ په ځای کي پیدا سوه وبرء وعاد الی ماکان علیه قبل المرض فتعجب الاطباً والناس قوة ایمانه بالحدیث النبوي ﷺ. تجربة العبد في الاعتقاد والتقین المحکم بالحدیث النبوي، زه تخمیناً څلوېښت کاله دمخه مي په معده کي یوه لویه دانه پیدا سوې وه یو وار له کندهار څخه وکوټې ته راغلم یوه میاشت مي په سیول هسپتان کي تېره کړه او ډېري روپۍ مي هم مصرف کړې لکن علاج ونه سو، کندهار ته چي ولاړم هغه زه هغه مي تکلیف. وروسته کابل او د ابن سینا هسپتال کي داخل سوم چي د جراحي لوی ډاکټر یې امریکایي و، قصه به لنډه کړو، خو هغه ږ چي ډېر لوی افرېشن یې راوکړی لکن کامیابه سو چونکه دوې میاشتي زه په هسپتال کي پاته وم. نو ځیني نرساني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ښځي چي د مریضانو خدمت به یې کاوه چونکه ما لمونځ اودس کاوه او عائذین مي د پر وه ددې نرسانو پر ما د ښه سړي ګمان ؤ یو وخت دوی راته وویل چي ماته د فلاني شي تعویذ راوکړه، خیر ما چي به ورکړی هغه به خدای ﷻ ښه ولګاوه ثم وثم حتی د وزیر اکبر خان د هسپتال ښځي او نر به تعویذو ته راتله، او اوازه سوه چي په ابن سینا کي یو بزرګ ملا سته چي تعویذ یې خطا نه لري، خیر خو یو نفر ؤ له هیرات څخه یې خپل پېغله لور د داخلي امراضو په داخلي شعبه کي د هسپتال داخله کړه، ناجوړي هر څه چي وه له هغې ناجوړی، څخه خدای ﷻ جوړه کړه، لکن په دواړو سترګو ړنده سوه هرڅه چي ډاکټرانو یې علاج وکړی سترګي یې نه سوې بینا، یو چا ورته وویل چي په جراحي کي ملا سته یعني درویش ته یې اشاره وه، هغه ته یې راوله ګوندي هغه یې یو علاج وکړي خو پلار یې ماته راغلی، زه چي ورسته ورغلم د ښځي روغي سترګي دي لکن شی نه په ویني، نو زما د بخاري شریفي هغه حدیث راپه یاد سو "الکمائة من المن ومائها شفاً للعین" پر دې قول مي ټینګ یقین ؤ د نجلی پلار ته مي وویل چي بازار ته ولاړ سه یو څو داني پوڅکی ماته راوړه، خیر هغه بازار ته ولاړی لندې پوڅکی خو نه وې وچي پوڅکی یې راوړې، نو ما د خاصې په تبوکر کي غوټه کړې او په اوبو کي مي کنبنبولې، سهار مي هغه پوڅکی سره کنبې کښلې چي اوبه څنډي راووتلې، نو ما خدای ﷻ ته دا خواست کاوه اشف عیني هذه المرئة وصدق رسولک فیما قال، نو ورغلم د نجلی په سترګو کي مي درې درې څکه ورواچول تقریباً تر یوې هفتې دا کار دوام درلودی او په فضل د ذوالجلال والاکرام د هغې نجلی دواړې سترګي بیرته بینا سوې د ټول هسپتال ډاکټران ورته حیران پاته سوه والله یفعل مایشاً دا وه د درویش شخصي تجربه.

اِذۡ يُغَشِّيۡكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنۡهُ

پوه سه: چي "نعاس" نوم خفیف ته وایي چي په پښتو یې "نوړی" یا پینکی بولي والمعنی درپیاد کړئ دا نعمت چي تاسي به پټولاست نوم خفیف.

پوښتنه: دا نوم خفیف نو ولي نعمت دی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواب: په داسي حال کي چي درې سوه ديارلس کسه په مقابل کي د زرو کسو قرار لري او هر گړی د شپې او د ورځي د قريشو د حملې احتمال موجود و نو نوم خفيف نعمت عظيم دی. نو ځکه خدای پاک وايي دا امن وُ ستاسي په زړو کي د خدای ﷻ له جانبه.

وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ⑪

پوه سه: چي "وينزل" عطف دی پر "اذ يغشيكم الله" باندي. او دا بل نعمت د خدای ﷻ دی چي د بدر مسلمانانو ته خدای پاک ورکړی او نازل کړی خدای پاک پر تاسي باندي اوبه د اسمان له خوا څخه. ينزل چي بباب د تفعيل دی اشاره ودې ته ده چي پر کرار کرار ډول اوبه له اسمانه پر تاسي نازلي کړې بخلاف الکفار کمامر في القصة چي تاسي يې پاک کړلاست د اوداسه او غسل لپاره او ستاسي څخه لېري کړي وسوسه دشيطان کمامر في بيان القصة نو زړونه به مو محکم سي و جنګ ته چي دا معجزه تاسي وليدل او پښې به مو په ريګو کي تينګي سي کل ذالک قد مر في بيان القصة. بيت

دلاور عاشقی ثابت قدم باش......... که درين ره نباشد کار بی اجر
على المرء ان يسعى لتحسين حاله......... وليس عليه ان يساعده الدهر
توانگرا دل درويش خوبدست آوره...... که مخزن زر وگنج درم خواهد ماند

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ

چي وحي وکړي هغو ملکو ته چي لپاره د امداد د مسلمانانو يې را استولي وې چي زه ستاسي ملګری يم په اعانت کي د مؤمنينو.

پوه سه: چي له "معکم" څخه دا مطلب نه دی چي د ملکو له زړه څخه بېره ووځي له کافرانو څخه. ولي ملکي خو د کافرانو څخه نه بېرېږي بلکي صرف تعظيم د امر د مسلمانانو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا

تاسي ټينګ کړی جهاد الذين آمنوا بمحاربة اعدائهم وتكثير سوادهم او زړې د نصرت ورته وکړئ. مقاتل رحمه الله وايي ملکه په صورت د بشر ده د مسلمانانو د صف تر شا به روانه وه او دا به يې ويل ابشروا فان الله ناصركم.

سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ

ژر دی چي زه به واچوم په زړو کي د هغو کسانو چي د کفر په فعل اخته وي رعب.

پوه سه: چي رعب امتلأ القلب من الخوف يعني الخوف من المؤمنين. نو تاسي وهئ دوی تر غاړي سربيره يعني پر سر باندي او تاسي وهئ له دوی څخه پر بندو د ګوتو كما قال الله تعالى.

فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ

درويش وايي: چي د فاضربوا مخاطب څوک دي، تفسير مظهري وايي چي مخاطب ملکي دي، او مظهري رحمه الله ډېر احاديث راوړي دي چي ملکو په بدر کي جنګ کاوه او بعض مشرکان د ملکو په لاس مړه او قتل سوي دي فارجع الى التفسير المظهري وطالع تلك الاحاديث فان في نقلها اطناب لايليق بموضوع هذا لتفسير يعني تفسير ايوبي. او د روح المعاني ميل هم ودغه ته دی چي مخاطبين ملکي دي او دوی قتل د کفارو کړی دی. وروسته روح المعاني په قيل سره دا قول راوړی دی چي مخاطب مؤمنان دي او په اخير کي يې ولي دي وهذا القول اضعف الاقوال آه. او روح البيان وايي "فاضربوا" سره مخاطب مؤمنان دي فلا دلالة فيها على قتال الملائكة انتهى.

پوښتنه: که ملکو جنګ کولای او دوی هم زر نفره وي كما نطق به القرآن. نو دا زر ملکي خو کافي وې د زرو کسو مشرکانو د وژلو لپاره، نو بدري مسلمانانو ته ولي لوړ مقام ورپه برخه سو، او بله پوښتنه داده چي په بدر کي څورلس کسه مسلمانان شهيدان سوله نو ملکو دا کسان له مرګه نه سوه خلاصولای.

ځواب: والجواب الفيصل لحل هذا الاشكال چي يقيناً مخاطب په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فاصبروا آه کې ملکي دي او قول د روح البيان چې مخاطب د فاضربوا مؤمنان دي ضعيف دی کما صرح به صاحب روح المعاني. لکن دا خبره هم غلطه ده چې زرو ملکو په تمام قوت سره جنګ کاوه بلکې خدای ﷻ خو ملکو ته داسي وويل فثبتوا الذين آمنوا يا په تکثير د جماعت د مسلمانانو او يا د زړه د نصرت ناري پر وهي، او هغه احاديث چې مظهري راوړي دي هم پر دې دلالت نه کوي چې ملکو په استيعاب کلي جنګ کاوه بلکې په هغو احاديثو کي داسي راغلي دي چې يو صحابي وايي چې ما د يو مشرک د قتل اراده وکړه چې زه به نه وم ور رسېدلی د هغه سر به چا پرې کړی دغه د ملکو قتل وو. حاصل دادی چې ملکو جزوي جنګ ددې لپاره کاوه چې د مؤمنان زړونه دا ده سي چې زموږ سره ملکي راسره دي نو شجاعت يې نور زياتېدی او په هغه احاديثو کي دا هم راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام و جبرائيل ﷺ ته وويل چې دا کومه ملکه وه چې پر آس يې زړغ اقدم يا حلزوم او د کافر سر قطعه سو؟ جبرائيل ورته وويل چې زه خو يې نه پېژنم، نو جنګ کلي د بدر غازيانو او دلاوره صحابه کرامو ﷺ وکړی ځکه يې څوارلس کسه شهيدان ورکړه لکن د مسلمانانو د زړونو قوت مزيد شجاعت په ملکو سره وُ چې دوی يې اثار وليدل.

درویش وايي: چي دا تحقيق، تفصيل او حل د ټولو سوالو او توهماتو د بعض الناس به په مطاوئ کي تفاسير عظام به راسي ولله المحمد الذي وفقني لهذا التحقيق الانيق وما انا بهذا التحقيق مفتخر بل لتوفيق الله اياى مظهر. وانما الاعمال بالنيات حديث صحيح رواه البخاري.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُۥ

اشاره وضرب ته ده والامر به والخطاب لرسوله ﷺ (ذالک مبتدأ ده خبر يې دا وروسته جمله ده) په سبب ددې دی چې دوی يعني کفارو د قريشو عناد کاوه له خدای ﷻ او له رسول ﷺ سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَنْ يُشَاقِقِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۱۳﴾

پوه سه: چي ربط د خبر چي "فان الله آه" په من موصوله چي متضمن معنا لره د شرط دی په حذف د عائد دی یعني "لهم" دی، والتقدير فان الله شديد العقاب لهم.

ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۴﴾

تاسي څکئ یعني ور یې یاست، او په تحقیق کافرانو لره عذاب د اور دی.

پوه سه: چي دا خطاب د کفارو سره دی علی طريقة الالتفات من الغيبة الى الخطاب او محلاً مرفوع دی په حذف د مبتدا ای الامر ذالکم "واو" په معنی د مع دی ای ذوقوا ماعجل لکم في الدنيا مع ما احل لكم في الآخرة وهو عذاب النار.

مسئله: مسلمان ته که یو څه عذاب ورکړل سي یعني په دنیا کي په سبب د معصیت دده، نو هغه کفاره ده ولا يعذب بها في الآخرة ان شاء الله. د علي ﷺ روایت دی چي ده خلګو ته وویل الا انبئکم بافضل آية في القرآن صدقنا بها رسول الله ﷺ وما اصابكم من مصيبة فبما كسبت ايديكم ويعفو عن كثير "عليه الصلوة والسلام وویل چي زه به ژر دذې آیت تفسیر درته بیان کړم. یا علي ما اصابك من مرض او عقوبة او بلاء في الدنيا بما كسبت ايديكم والله ﷻ اكرم من ان يثنى عليهم العقوبة وما عفى الله عنه في الدنيا فالله احكم من ان يعود بعد عفوه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿۱۵﴾

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی چي تاسي ملاقي سئ د الذين كفروا په زحفاً سره، نو به ور ګرځوئ ودوی ته شاوي.

پوه سه: چي زحفاً مصدر دی حال د فاعل او مفعول د لقیتم الذين آه. نو په معنا د متزاحفين دی. یعني مسلمانان او کافران چي په جنګ کي ببخي سره نژدې سي. د "زحف" اصل معنی پر کونه ښکېدل د کوچني.

پوه سه: چي چونکه "زحفاً" مصدر دی نو ځکه یې جمع نه کړی. نو تاسي مه ګرځوئ شاوي خپلي ودوی ته یعني کفارو ته د شکست او تېښتي پر دول.

مسئله: مراد له زحف څخه تېښته ده له جنګه چي ګناه کبیره ده عند اکثر اهل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العلم وبه قال الائمة الاربعة رحمهم الله. لكن دا هلته گناه كبيره ده چې مسلمانان پر نيمايي د كافرانو وي، او كه اكثر يا تر نيمايي كم وه يا ثلث د كفارو وه يا ربع يا تولي روا ده گناه كبيره نه ده، قوله تعالى "الآن خفف الله عنكم وعلم ان فيكم ضعفاً فان كان منكم مائة صابرة يغلبوا مائتين الآية. عطا بن ابي رباح رحمه الله وايي چې اول آيت پر اطلاق دى لكن منسوخ دى په دې آيت الآن خفف الله عنكم.

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

او كه څوک ورو گرځوي و كفارو ته په دغه ورځ شا يعني د جنگ په ورځ في حال من الاحوال فالاستثنا مفرغ مگر نه چې دى جنگ ته حيله جوړوي يعني چې ظاهراً دښمن ته دا په نظر وركوي چې ما شكست وكړى نو دښمنان چې ده ته راتږدې سي چې حمله پر وكړي دى نابيره حمله پر وكړي او قتل يې كړي يعني داسي شا گرځول روا دى، ولي چې دا خو په حقيقت كي فرار نه دى، عربي تعبير يې دادى يريه الفر وهو يريد الكر غرة، او يا ځان رسوي و جماعت ته د مسلمانانو يو گړى ځان وساكوي او بيرته جنگ ته عود كوي، ولي دا خو هم فرار نه دى، نو كه دغه دوه حالته نه وي او شاوگرځوي فقد با نو يې رجوع وكړه متلبساً په غضب د خداى جل جلاله او ځاى يې جهنم دى او بد ځاى د ورتلونكو دى جنهم.

مسئله: په كفارو سره په جنگ كي هر چم او حيله روا ده مثلاً كافر پر مسلمان ټک وكړي مگر مردک دده د غوږ سره تېر سو مسلمان ځان مځكي ته ايله كړي چي زه خو سخت وويشتل سوم. نو چي هغه پر راميدان كړه چي توپک وغيره ځندي تر لاسه كړي نو په دې وخت كي ده ټک پر وكړي او مړ يې كړي. مگر غدر نه دى روا چي كافر ته ووايي چي راسه تاته آمان دركوم هغه چي راسي دى يې مړ كړي والفرق ظاهر عند التامل في الامثلة.

فائده: علما كرامو رحمهم الله كبيره گنهونه تر اوويا پوري رسولي دي چې يو يې له هغو څخه فرار عن الزحف گڼلى دى كما يدل هذه الآية صراحةً.

پوه سه: چي څه وخت چي مسلمانان د بدر له جنگه فارغه سوه، نو يوه به ويل چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ما فلانی مشرک مړی کړی بل به ویل چي ما فلانی قتل کړی، نو دا آیت نازل سو.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ

تاسي کفار نه دي وژلي يعني په خپل طاقت سره بلکي خدای پاک دوی ووژل په حقيقت کي چي امداد د ملکو يې درواستاوه او ستاسي زړونه يې قوي کړه او د کفارو په زړونو کي يې رعب واچاوه.

فائده: کلمه د فا جزا د شرط محذوفه ده والتقدير ان افتخرتم بقتل الكفار فقد اخطأتم في هذا الافتخار لانكم لم تقتلوهم ولكن الله قتلهم.

درويش وايي: چي په صحيح روايت کي راغلي دي چي قريش چي پر عقنقل چي د يوې غونډۍ نوم دی راوختل او د شېلې پر خوا راروان سوه عليه الصلوٰة والسلام وويل هذه قريش بخيلائها وفخرها يكذبون رسولك يريد نفسه المباركة ﷺ اللهم اني اسئلك ما وعدتني. مراد يې نصرت پر اعداؤ، نو جبرئيل ورته راغلی او ورته وه يې ويل چي ته يو موټ له خاورو څخه راواخله او دوی په وولِه. نو څه وخت چي قريش او مسلمانان سره مخامخ سوه عليه الصلوٰة والسلام، وعلي ﷺ ته وويل اعطني من حصبا الوادي فرمى بها في وجوهم وقال شاهت الوجوه اي قبحت" نو يو ددغو زړو کسانو د قريشو نه سو پاته چي دغه شيگي يې په سترگو او غوږو کي نه وي لوېدلي. نو قريشو شکست وکړی مسلمانان په پسي سول وژل يې او بندي کول يې. فنزلت هذه الآية

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ

تا ويشتل نه دي کړي يا محمد ﷺ اذ رميت حقيقةً وتاثيراً. يعني صورةً وظاهراً، لکن خدای ﷻ ويشتل وکړه، ولي رسېدل د يوه موټ شگو سترگو او غوږو ته د زړو کسانو رسول د طاقت بشري له امکان څخه خارج دی. بل هو من شان خالق القوى القدر دی.

دقيقه: په دمخه آيت کي چي تفاخر ځيني کسانو کاوه چي ما فلانی مشرک قتل کړی، او د خدای ﷻ فخر نه دی خوښ. نو په هغه آيت کي يې نفي د قتل له دوی څخه وکړه حيث قال "فلم تقتلوهم ؕ" او په دې ځای کي چي عليه الصلوٰة

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

والسلام د عجز او انکسار لار خپله کړه خدای پاک نفي د رمي له ده څخه نه وکړې بلکې وه یې ویل "اذرمیت" بایزید بسطامي قدس سره وایي.

چاز چیز آورده ام شاها که در گنج تو نیست
عاجزی و مسکینی فقر و گناه آورده ام

درویش وایي: چي دا د رمي واقعه هغه وخت منځ ته راغلله چي د مسلمانانو او مشرکانو صفونه ببخي سره نژدې سوه، له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي بخاري هم راوړی دی وایي چي زه په صف کي ولاړ وم، یوه بغل ته چي مي وکتل یو بنائسته ځوان ولاړ دی او پر بل اړخ مي هم تنکی ځوان ولاړ دی، زما په زړه کي دا اندېښنه سوه چي دا دوه هلکان خو بې تجربې دي یعني د جنګ تریخ خوند یې نه دی څکلی، که ماري جنګ شروع سو نو دا دواړه ځوانان زما اړخ خالي کوي فتمنیت ان اکون بین اضلع منهما، زما تمنا وه چي کاشکي د یوه قوي سړي په اړخ کي ولاړ وای تر دغو دوو هلکانو چي په عین حال کي یوه ځوان پټ راته وویل. هل تعرف اباجهل، ما ورته وویل یا ابن اخي ته ابو جهل څه کوي؟ ده راته وویل چي ما اورېدلي دي چي دی و علیه الصلوٰة والسلام ته تکذیب کوي او بنکنځل هم ورته کوي، نو ما چي له کوره توره راواخستل په زړه کي مي دا وه چي که ما ابو جهل وپېژندی زه به له ده څخه جلا نسم حتی چي د هر یوه اجل د مخه ؤ هغه به وژل کېږي یعني که زه وم او که ابو جهل. ما چي وده ته د جواب اراده وکړه، نو د دا بل اړخ ځوان هم پټ ورته خبره راته وکړه. نو ابو جهل په خپل لښکر کي ولاړ ؤ ما دغو دوو ځوانانو ته وویل هغه سړی ګوره هغه ابو جهل دی. دوی د مسلمانانو له لښکر څخه په ابو جهل پسي په هوا لکه بازان چي په کوترې پسې ځي ورغله او هوري دواړو ابو جهل په توره وواهه. ابو جهل چپه سو دوی دواړه بیرته سالم له منځه څخه د کفارو راووتل توري یې د ابو جهل په وینو سرې وې الی اخیر القصة.

وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ

چي خدای جل جلاله نعمت ورکړي و مسلمانانو ته د هغه فعل په سبب چي په بدر کي پر دوی راغلی نعمت عظیمة في الدنیا من المغانم وفي الآخرة نعیماً مقیماً دائماً.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي "لیبلي آه" معطوف دی پر محذوف باندي، والتقدیر فعل ما فعل لیظهر دینه ویقهر اعدائه ولیبلي آه.

پوښتنه: خدای ﷻ خو پر دې قادر ؤ چي کفار یې هلاک کړي وای بېله جهاده د مؤمنانو او بېله قتاله ددوی او بېله د امداد د ملکو. او بله پوښتنه داده چي یوه ملکه د ملکو د خدای ﷻ کافي وه په اهلاک کي د کفارو کما في اهلاک بعض الکافرین في الامم السابقة قال الله تعالی في شان اهلاک قوم من الکافرین انکانت الا صیحة واحدة فاذا هم خامدون" نو څه فائده وه په امداد د زرو ملکو وروسته بیا د پینځو زرو ملکو؟

ځواب: دغه آیت ځواب دی ددې تېرلو تو هماتو لپاره، وحاصل الجواب چي موږ داسي وکړه دا احسان د خدای ﷻ ؤ پر مؤمنانو باندي چي اجر او ثواب پیدا کړي او نصرت پر اعداً الدین او الفت په منځ کي د ملکو او مجاهدینو کي راسي، او که خدای پاک په خپل قدرت سره کفار د بدر وژلي وای او یا په صیحت د یوې ملکي ولم یبق من المشرکین احد. مانال المؤمنون اجر الجهاد والشهادة والغنیمة والفضل وایضاً مانال الملائکة ذالک الفضل الحاصل لهم في امداد المؤمنین.

شپاړسمه فائده: في فضائل اهل البدر، بخاري له زمعة بن رافع رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي جبرئیل راغلی و علیه الصلوٰة والسلام ته او ورته وه یې ویل چي ته څرنګه درجه ورکوې و اهل بدر ته په مسلمانانو کي؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي موږ یې افضل د مسلمانانو بولو، جبرئیل ورته وویل کذالک من شهد بدراً من الملائکة، او امام احمد رحمه الله له حضرت جابر رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل لن یدخل النار رجل شهد بدراً والحدیبیة، او ابو داؤد او ابن ماجه روایت کړی دی له ابو هریره رضی الله عنه څخه قال رسول الله ﷺ چي زما امید دی چي نه به سي داخل و اور ته ان شأ الله احد ممن شهد بدراً او الحدیبیة.

درویش وایي: چي نور ډېر احادیث په فضائلو کي د اهل بدر راغلي دي وفي نقل کلها خوف الاطناب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: تنبیه؛ درویش وایي چي اهل تجربه د اولیاء الله رحمهم الله وایي که څوک نومان د اهل بدر پر هغه ترتیب چي په بخاري شریف کي مذکور دي ولیکي او غسل په وکړي او دوه رکعته نفل هم وکړي او یو څه خوشبویي هم استعمال کړي، نو هغه نومان نوشته کړي او دري پوښه د پاکي جامي هر رنګ چي وي ورکړي او وروسته د ساخت پوښ هم ورکړي مګر نه د موچي په لاس. ولي چي هغه لوی تعویز نه ګنډي د خپل وهم څخه چي پر ما تاثیر ونه کړي دوه دري واره نیره په تعویز کي دننه ښوروي چي بعض الفاظ خراب سي، بلکي په ډېر احتیاط سره دي په خپله په چمړه کي پوښ کړي او پر راسته متوټ دي وتړي ان شآ الله تعالی هیڅ سلاح به تاثیر پر ونه کړي او د سرو مردکو په منځ کي به خدای جل جلاله نجات ورکړي.

تنبیه: دا عمل مخصوص دی په مجاهدین في سبیل الله پوري وه غله یا ناحقه بدي دار ته هیڅ فائده نه کوي. او څوک چي دا عمل کوي باید چي پر خدای جل جلاله یي یقین کامل وي لکه دري سوه دیارلس مسلمانان چي یې د زرو کسو څخه خلاص کړه او اوویا کسه یې په شمول د ابو جهل مردار کړه او اوویا کسه یې په حصارت ونیول او ملکي یې ورته راواستولې، او دا به یې یقین وي چي ما ته به هم پر کافرانو خدای جل جلاله کومک راکړي او دوی ته به هزیمت او شکست ورکړي.

تتمة قتل ابو جهل: درویش وایي چي موږ دمخه ذکر کړه په روایت د ابن مسعود رضي الله عنه چي ابو جهل دوو تنکیو ځوانانو په خپل لښکر کي په توره ووهه او چپه یې کړی لکن مړ نه و. دا دوه ځوانان یو معاذ او بل معوذ ابني عفرا رضي الله عنهما وه دا دوه ځوانان راغله و علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل چي موږ ابو جهل مړ کړی یعني ددوی په خیال یوه ویل ما مړ کړی بل ویل ما قتل کړی، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل هل مسحتما سیفیکما تاسي خپل توري له وینو څخه پاکي کړي دي دوی ورته وویل یا، علیه الصلوٰة والسلام چي توري وکتلې داسي یې ورته وویل کلاکما قتلهما ولي چي اثر د وینو پر دواړو تورو باندي و لکن سلب یې د معاذ دی، ولي چي د هغه توره ډېره په بدن کي د ابو جهل ښخه سوې وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بخاري رحمه الله روايت کړی دی له انس بن مالک رضي الله عنه څخه چي علیه الصلوٰة والسلام د بدر په ورځ وویل چي څوک به وګوري چي د ابو جهل حال څرنګه سوی دی، نو ابن مسعود رضي الله عنه پسي ورغلی او ابو جهل یې پیدا کړی مړ خو نه ؤ لکن اخیري نښته د ژوند یې وه، نو یې تر ږیره ونیوی او ورته وه یې ویل انت ابو جهل، ابو جهل ورته وه یې ویل هل فوق رجل قتلتموه او توره ورته پرته وه په هغه توري یې سر ورپرې کړی. او قاضي عیاض رحمه الله په شفا کي وایي چي ابو جهل په هغه ورځ چي ابنی عفرا پرده حمله وکړه ده په توره د معوذ بن عفرا لاس غوڅ ورپرې کړی ؤ، نو معوذ خپل لاس په لاس کي را اخستی ؤ و علیه الصلوٰة والسلام ته د خپل پرې سوي لاس سره راغلی، نو علیه الصلوٰة والسلام یې پر پرې سوي ځای ورتوه کړه او هغه جلا سوی تو ته یې پوري ونیوله لاس یې بیرته سم لاس سو. وهذه معجزة جليلة او شفا د قاضي عیاض په حدیثو کي د اعتماد وړ کتاب دی.

درویش وایي: چي دا یوه حیرت انګېزه معجزه د آنحضرت صلی الله علیه وسلم وه.

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

په تحقیق خدای جل جلاله اوریدونکی دی یعني لا بجارحة السمع لعدم کونه تعالی جسماً فمرجعه الی العلم بالمسموعات یعني په استغاثه د مؤمنانو او په دعا وو ددوی خبر دی په قلة ددوی.

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

"ذالکم" یا اشاره و بلاً حسن ته ده یا قتل د کفارو یا رمي بالحصی ته ده. او په تحقیق خدای جل جلاله ضعیف کونکی د حیلو د کافرانو دی چي کفار قریش دلته ځندي مراد دي.

یوه سه: چي ذالکم مرفوع محلاً دی خبر یې محذوف دی ای المشار الیه بذالکم حق.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

که تاسي اې مؤمنانو طلب د فتح کوئ پر کفارو د قریشو نو فتح راغله تاسي ته چي قتل د ابو جهل دی سره د اوویا کسانو، او که تاسي ای کافرانو د مکې له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شرک بالله څخه او له قتال څخه د نبي د خدای منع سئ دا تاسي لره خیر دی یعني په دنیا او اخیرت کي.

وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ

او که تاسي بیا و قتال ته د نبي ﷺ اماده سئ زه به هم لکه په بدر کي د خپل نبي او مؤمنانو ته راوګرځم یعني بیا لکه په بدر کي امداد به ورسره وکړم.

وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

او هر ګز فائده نه کوي یعني دفع نه سي کولای ستاسي جماعت تاسي ته هیڅ شی که څه هم جماعت د ېر وي، او په تحقیق خدای پاک معاون دی د مؤمنانو والمعاونة هي المراد بالمعية کما لایخفی.

پوه سه: چي بعض مفسرین لکه روح البیان وایي چي خطاب د ان تستفتحوا خطاب د مشرکینو ته د مکې دی، له عکرمه ﷺ څخه روایت دی چي د مکې مشرکینو به ویل ما نعرف ماجآ به محمد فافتح بیننا وبینه بالحق موږ نه پیژنو هغه دین چي محمد راتګ په کړی دی، نو ته خدایه فیصله وکړې زموږ او دده تر منځ په حق سره یعنون چي هر یو پر حق وي هغه ته غلبه ورکړې پر جانب مقابل باندي، نو پر دي تقدیر ترجمه د آیت داسي ده "که تاسي چېري زما قضاوت او فیصله غواړئ هغه قضاوت وتاسي ته ورسېدی په بدر کي، ولي حق په جانب کي د محمد ﷺ ؤ نو ستاسي د وینا سره سم ما و محمد ﷺ ته بری ورکړی او تاسي ته شکست په نصیب سو، فهذا قضائي الذي تطلبونه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي فرمان برداري کوئ د الله او د رسول دده او تاسي مخ مه اړوئ یعني نافرماني مه کوئ د رسول د خدای او حال دادی چي تاسي اورئ قرآن او مواعظ او تاسي یې تصدیق هم کوئ.

پوښتنه: په آیت کي د خدای او رسول ذکر سوه، نو ضمیر یې ولي مفرد راوړی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواب: اصل مقصود په ایت کي امر په اطاعت سره د رسول ﷺ والنهي عن الاعراض عنه. او ذکر د خدای ﷻ لپاره د تنبیه پر دي چي اطاعت د خدای ﷻ په طاعت کي د رسول ﷺ دی. او خيني مفسرين رحمهم الله وايي چي ضمير راجع دی و جهاد ته كما يدل سياق الآيات السابقة.

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾

او تاسي مه گرځئ لکه هغه کسان چي مراد ځندي هغه کسان دي چي دعوی د سماع او تصديق يې کوله او حال دادی چي دوی نه اورېدی قرآن او خبري د عليه الصلوة والسلام يعني په سماع د قبول قلبي بل سماع د دوی صرف په غوږ و ه.

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾

په تحقيق سره بد د دوابو ای مايدب على الارض "الصم" جمع د اصم ده يعني کاڼه يعني چي په سماع قبول شی نه اوري "البکم" جمع د ابکم ده په معنی د گونگي چي نطق د دوی په کلمه د توحيد او په رسالت د عليه الصلوة والسلام د زړه د کومي نه دی وهم المنافقون ايضاً.

﴿وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ ۖ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ﴾

او که خدای ﷻ په دوی کي د خير يعني د استعداد د قبول د حق اوكانوا في علمه الازلي من اهل السعادة، نو به دوی اورېدلي وای په سماع د قبول او تفهم، او که چېري خدای ﷻ په دوی اورېدلي وای په سماع د قبول او د خدای په علم ازلي کي دا معلومه وای چي په دوی کي خير نشته هر آينه به دوی روی گرداني کړي وای وروسته تر ايمان او تصديق يعني بيرته به مرتد سوي وای لامتناع تخلف علمه تعالى او دوی به اعراض کونکي وای بعد ظهور الحق عناداً. او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي دوی به عليه الصلوة والسلام ته ويل چي ته مونږ ته قصي بن کلاب راژوندی کړه چي يو شيخ مبارک و چي هغه ستا په نبوت سره شاهدي ادا کړي نو مونږ به هم ايمان راوړو. نو د آيت ترجمه داسي ده كه زه داوروم كلام د قصي لتولوا وهم معرضون عناداً وتكبراً.

درويش وايي: چي راوي بيان کوي چي عليه الصلوة والسلام په خيني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سفرو کي چي صحابه کرام ﷺ به هم وسره وه چي یو سری په مخ کي ورته ودریدی او ورته وه یې ویل چي زه یو باغ لرم چي زه له هغه باغه د ځان او د عیال نفقه تر لاسه کوم او په دې باغ کي ما اوښي درولي دي چي په دوی به مي له ځایه څخه اوبه راکښلي او باغ به مي په اوباوه، اوس اوښي راته یاغیاني سوي دي چي وباغ ته ددوی له بېري نه سم ورتلای که محض وربنکاره سوم غرغري کړي راپسي میدان کړي له باغه بیرته څني ووځم، نو علیه الصلوة والسلام له اوښه کښته سو او اصحاب ﷺ هم پیاده ورسره روان سوه د باغ دروازي ته چي ورغله علیه الصلوة والسلام راته وویل چي د باغ دروازه خلاصه کړه ما ورته وویل چي زه له اوښانو څخه بېرېږم علیه الصلوة والسلام راته وویل چي دروازه خلاصه کړه ماچي خلاصه کړه د اوښانو تربی او غرغري سوې د دروازې پر خوا را روان دي اوښانو چي ځرنګه علیه الصلوة والسلام ولیدی چوکي سوې او سرونه یې د علیه الصلوة والسلام پر پښو مبارکو کښېښول علیه الصلوة والسلام تر سرو ونیولې او مالک ته یې په لاس ورکړې او ورته وه یې ویل چي کارونه په کوه لکن ښه ورسره کوه یعني مناسبه نفقه ورکوه وهذا معجزة له صلعم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي قبولونه کوئ یعني په طاعت سره د خدای ﷻ او د رسول چي رسول وبولي تاسي وداسي شي ته چي تاسي په ژوندي کېږئ یعني تاسي ته فائده وي په اخیرت کي.

فائده: سدي ﷫ وایي چي مراد ایمان دی لان الکافر میت، قتاده ﷫ وایي هو القرآن ولي چي په قرآن سره حیوة القلوب او نجات د دوارېدارینو په قرآن پوري مربوط دی، مجاهد ﷫ وایي هو کل ما یکون حقاً او ابن اسحاق ﷫ وایي هو الجهاد في سبیل الله ولي چي په جهاد سره مسلمانان له ذلت څخه وعزت ته نقل کېږي او قتبي ﷫ وایي هو الشهادة في سبیل الله لقوله في حق الشهدا بل احیا یرزقون الخ.

پوښتنه: چي تقید په ما یحییکم سره احترازي نه دی ولي چي تول دعوات

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الرسول خو لپاره د ما يحييكم دی بلکې که يې دا تقيد لپاره د مدحې دی.

سوال: په آيت کې لله وللرسول ذکر سو او په اذا دعاكم کې ضمير مفرد راوړی؟

ځواب: دعوت د خدای ﷻ په دعوت د رسول ﷺ دی نو دا دواړه دعوته ويوه ته چې دعوة الرسول راجع دی.

فائده: مراد له حيات څخه حياة القلب وطرد الغفلة عنه لان القلب رئيس جميع الاعضاً ففي حيوٰته حيوٰة جميع اجزاً الجسد كما ورد في الحديث النبوي اذا صلحت ای المضغة في الجسد صلح البدن كله الى اخير الحديث.

يوه سه: چې ترمذي او نسائي يو حديث له ابي هريرة ﷺ څخه نقل کړی دی چې ترجمه يې داده چې يوه ورځ عليه الصلوة والسلام پر ابی بن كعب تېرېدی او هغه پر لمانځه ولاړ ؤ. عليه الصلوة والسلام راوبولی ابی ژر لمونځ پوره کړی او بيا عليه السلام ته راغلی يعني يو څه وځنډېدی عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې څه شي ته منع کړې چې ما دعوت در کړی او ته دستي نه راغلې ابی ورته وويل چې زه پر لمانځه ولاړوم عليه الصلوة والسلام دغه آيت ورته تلاوت کړی "يا ايها الذين آمنوا" تر اخيره پورې، نو ابی ورته وويل لاجرم يا رسول الله لاتدعوني الا اجبت وان كنت مصلياً.

مسئله: ځيني علماً کرام رحمهم الله وايي چې اجابت د رسول الله ﷺ لمونځ نه قطع کوي يعني وروسته تر اجابت دي بيرته لمونځ له هغه ځايه شروع کړي. او ځيني علماً رحمهم الله وايي که بلنه د عليه السلام د داسې شي لپاره وه چې د هغه تاخير نه کېدی تر لمانځه تر اخيره پورې فللمصلي ان يقطع الصلوة لاجله والا فلا.

درويش وايي: چې امام مظهري رحمه الله په دې مبحث يوه مسئله راوړې ده چې که يو ړوند سړی پر لار روان ؤ او په مخ کې يې څاه ؤ او بل سړی پر لمانځه ولاړ ؤ که مصلي لمونځ قطع نه کړی ړوند وڅاه ته واقع کېږي نو قطع د لمانځه پر هغه واجب ده لانه امر ديني مهم آه. فقير وايي چې د اجابت د عليه الصلوة والسلام خو خاصه د عليه السلام ده حتی چې په اجابت دده لمونځ نه قطع کېږي بلکې د اجابت سره سره مصلي پر لمانځه دی كما دل عليه الحديث المذكور او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قطع د لمانځه لپاره د راندہ خو واجب ده لکن لمونځ يې فاسد سو بیرته به یې له سره راګرځوي كما ذكره المظهري رحمه الله نو قطع د لمانځه لپاره د اجابت د دعوت د رسول کریم ﷺ او د قطع د لمانځه د راندہ لپاره څه فرق دی. نو مظهري رحمه الله چي په تفسير کي دا مسئله راوړي ده په دي عبارت قيل اجابة الرسول لا يقطع وهو الحق او قیاس د راندہ د قطع الصلوة قياس مع الفارق دی فافهم.

وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

او په دې پوه سئ چي خدای ﷻ حائل دی په منځ کي د سړي او د زړه دده. او په دې پوه سئ چي خاص خدای ﷻ ته تاسي حشر کېږئ يعني په ورځ د قیامت لا الى غيره تعالى ولهذا قدم المجرور على عامله والحاصل چي حشر ستاسي و خدای ﷻ ته دی لپاره د حساب او جزاً د اعمالو فحاسبوا قبل ان تحاسبوا.

پوه سه: چي په قاموس کي وايي اذا حجز بين الشيئين فقد حال بينهما په روح البيان کي وايي چي دا تمثيل د غايت قرب د خدای ﷻ او په مابين د زړه د سړي يعني ان الله تعالى اقرب من قلبه منه يعني تر سړي، او په دې تمثیل کي تنبيه ده پر دې چي خدای ﷻ عالم دی پر پټو خبرو د زړو چي شايد سړی له هغو څخه غافله وي ولهذا قال علي رضي الله عنه اللهم اغفرلي ما انت اعلم به مني او یا باعثه کول دي پر دې باندي چي سړی باید تلوار کوي پر اخلاص د زړو او پر پاکولو د زړو د خبيث اعمال القلوب څخه لکه ریاً او سمعه دمخه تر دې چي خدای ﷻ حائل ګرځي په منځ کي د زړه او د سړي یعني بالموت. ولهذا قيل موتوا قبل ان تموتوا او یا معنی داده چي خدای ﷻ حائل دی یعني عالم دی په منځ کي د انسان ومايتمناه قلبه من طوال الحيوة. نو له دې سببه په توبه کي د ګناه تاخير کوي او وايي سوف اتوب او یا سستي کوي په امورو کي د دین. ولهذا عليه الصلوة والسلام به دعاً ډېره کوله یا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك الى اخير الحديث. نو مسلمانانو لره په کار ده چي همېشه تضرع او التجا کوي د خدای ﷻ ته خصوصاً چي خاتمه هم مستوره ده. سعدي شيرازي رحمه الله وايي

بجای که دهشت خورد انبیاً .... تو عذر گناه را چه داری بیا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او مسلم د علیه السلام دا دعا رانقل کړې ده یا مصرف القلوب صرف قلوبنا علی طاعتک.

درویش وایي: چې ما په دې دوو حدیثو کې هغه الفاظ د حدیث نه راوړه چې له متشابهاتو څخه وه تاچې زما د تفسیر مطالعه کونکي د حدیثو د الفاظو پر غلطه معنا حمل نه کړي والله یعلم السرائر.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً

او تاسي ځانونه ساتئ له هغې فتنې یعني مصیبت څخه چې نه رسېږي هغه فتنه یعني عذاب د هغې فتنې و هغو کسانو ته چې دوی ظلم کړی وي یعني هغه مصیبت یې کړی وي له تاسي څخه خاص بلکې که عذاب په دنیا کې نازل سي یوازې مرتکب ته د ګناه نه رسېږي بلکې عذاب یې عام وي مرتکب ته د ګناه او غیر مرتکب ته دواړو ته رسېږي، پښتانه وایي چې ځنګل اور واخلي وچ او لانده دواړه پکښې سوځي فقولهم کانه تفسیر لمضمون هذه الآیة.

پوه سه: چې "لاتصیبن" نهی دی مؤکد په نون ثقیله دی کما تقرر في النحو او ضمیر د لاتصیبن راجع دی و "فتنة" ده لکن په تقدیر د قول یعني یقال فیها لاتصیبن او یا نفي دی.

سوال: نفي خو په قانون نحوي مؤکد په نون ثقیله نه راځي؟

ځواب: دا نفي چونکه په ضمن کې د نهي سته نو ځکه مؤکد په نون ثقیله سوې.

درویش وایي: چې قرطبي په خپل تفسیر کې وایي چې خدای ﷻ په بل ځای کې د قرآن مبارک ویلي دي "ولا تزر وازرة وزر اخرى" او په بل ځای کې یې ویلي دي "کل نفس بما کسبت رهینة" او په بل ځای کې یې ویلي دي "لها ماکسبت وعلیها ما اکتسبت" نو ددې آیتو مضمون خو دادی چې د یوه په ګناه مواخذه بل نسته، واجاب مسلمانان چې په خپل منځ کې تظاهر د منکر وویني فالفرض علی کل واحد ان یغیره فان سکتوا فکلهم عاص، عاصي په خپل فعل سره او په دې سبب چې رضا په معصیت سره معصیت دی والسکوت دلیل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الرضاً او په حکم د خدای ﷻ معصيت او رضا بالمعصية يو دی فلذا عمم بالعذاب انتهى. عاصي وايي چي اولی ځواب دادی چي آيات مذكوره خاص په احكامو كي د اخرت دی وهذا لعموم في عذاب الدنيا كما قال ابن عباس رضي الله عنهما امر الله المؤمنين ان لا يقروا المنكر بين ايديهم واظهرهم فيعذب ويعمهم بعذاب الظالم وغير الظالم. ابوبكر رضي الله عنه وايي چي تاسي دا آيت واياست "يا ايها الذين آمنوا عليكم انفسكم لا يضركم من ضل اذا اهتديتم" ابوبكر رضي الله عنه وايي چي ما له رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي چي ده داسي وويل "اذا رؤا الظالم فلم يأخذوا على يديه او شك ان يعمهم الله بعقاب من عنده. دا آيت هم خاص په عذاب پوري د دنيا دی فصح الجواب الاولی الذی مر آنفاً.

وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝

په تحقيق سره خدای ﷻ سخت دی عذاب دده ای في الدنيا كما دل عليه السباق او في الدنيا والآخرة.

وَاذْكُرُوٓا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيْلٌ مُّسْتَضْعَفُوْنَ فِى الْاَرْضِ تَخَافُوْنَ اَنْ يَّتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰىكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝

بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي دا خطاب وه مهاجرينو ته دی. نو ترجمه د آيت داسي ده چي ياد کړئ يا ايها المهاجرون هغه وخت چي تاسي لږ واست يعني في مكة او ضعيف واست في ارض مكة او داسي بيريدلاست چي خلگ يعني قريش د مكي به مو په يوه حمله له منځه يوسي. نو خدای ﷻ تاسي ته ځای درکړی په مدينه منوره کي عند الهجرة من مكة او تاسي محكمه کړلاست په خپل كومک سره چي انصار د مديني يي پر تاسي مهربانه کړه لکه ورونه او تاسي ته يي رزق درکړی د پاکو او لذيذو خوړو يعني د انصارو له باغو څخه د خورما ددي لپاره چي تاسي شكر ددې نعمت د خدای ﷻ وواياست. او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي مخاطب ټوله عرب دي چي عرب ټوله ذليل وه په لاسو كي د فارس او روم. او فارسيان او روميان ستاسي ضد وه او ستاسي سره يې عداوت درلودی. نو خدای ﷻ وتاسي ته ماوی او عزت درکړی په بعثت د نبي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اخیرزمان ﷺ په تاسي عربو کي حتی چي رفته رفته محمد عربي ﷺ پر ټول اهل ملل باندي غالب سو.

درویش وایي: چي زما په عقیده ټوله مسلمانان مخاطب دي که مهاجرین دي او که انصار ﷺ. ولي په مدینې او شاوخوا کي د مدینې د یهودانو غلبه وه حتی علیه السلام فتح د بني قریضه او د بني النضیر وکړه نو په مدینه منوره او شاوخوا کي غلبه د مسلمانانو سوه او یهود مغلوبه یا په قتل ورسېدله لکه بني قریضه او یا یې اذرعا یا اریحا ته د ارض الشام یې وشړل.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی تاسي خیانت مه کوئ د خدای ﷻ او د رسول ﷺ سره او داسي خیانت مه کوئ په اماناتو چي ستاسي تر منځ وي لکه یو څوک چي بل ته امانت نقود وغیرها کښېږدي نو خیانت دي نه پکښي کوي چي یا پر سر یې منکر سي او یا په مقدار کي چي هغه زر روپۍ مثلاً امانت ورته ایښي وي دی ورته ووایي چي روپۍ خو پینځه سوه وې.

پوه سه: چي قرض او دین موٴجل هم د امانت له قسمه څخه دی باید څوک خیانت پکښي ونه کړي نه په مقدار کي او نه په کیفیت کي او دادی چي ته خپل په خیانت پوهېږې.

فائده: "تخونوا" دوهم عطف دی پر تخون اول باندي او مجزوم دی په کلمه د لاناهیه په اول کي. او یا معنا ده وانتم تعلمون چي تاسي هغه بنه کار او بد کار سره پېژنئ، ابن عباس ﷺ وایي لاتخونوا الله بترک فرائضه ولاتخونوا الرسول بترک سننه واما ناتکم ما یخفی عن اعین الناس من فرائضه تعالی في حقوقکم کما بین مثالها آنفاً.

پوه سه: چي اکثره مفسرین پر دي دي چي دا آیت په باره کي د ابو لبابه عبد المنذر ﷺ نازل سوی دی. لکن د ابن عباس ﷺ د حدیث معنا داده چي عبرت عموم لره لفظ دی خصوص لره د مورد نه دی قصة خیانة ابي لبابة. لکه څرنګه چي

Maktaba Tul Ishaat.com	Scanned by CamScanner

بغوي رحمه الله يې روايت کړی دی چې عليه السلام بني قريضه چې د يهودانو يو قوم
دی محاصره کړه يوويشت شپې، نو دوی له عليه السلام څخه غوښتنه وکړه د صلح
لکه د بني النضير سره چې بل قوم د يهودانو و چې تا صلح کړې وه چې اذرعات او
اريحا ته د شام دي فراره سي، زموږ سره هم هغه صلح وکړه. عليه السلام له دې څخه
منع وکړه او دوی ته يې وويل چې تاسې پر حکم د سعد بن معاذ قانع کېږئ بني
قريضه له هغه څخه انکار وکړی او دوی ورته وويل چې موږ ته ابو لبابه بن
عبدالمنذر چې ستر صحابي رضي الله عنه و چې ابو لبابه د بني قريضه طرفدار و په دې سبب
چې عيال او مال د ابو لبابه رضي الله عنه په بني قريضه کې و نو يهودانو يعني بني قريضه
ابولبابه رضي الله عنه ته وويل چې موږ ته مشوره راکړه چې موږ د سعد بن معاذ رضي الله عنه پر حکم
قناعت وکړو، ابو لبابه پر خپل ستوني د چړې پر ډول لاس تېر کړی چې د سعد حکم
ذبح ده ستاسې، ابو لبابه رضي الله عنه وايي چې زما پښې پر ځای وې يعني پر دين د اسلام
چې دا اشاره مې وکړه پوه سوم چې پښې دې وښووېدلې او خيانت دې وکړی د خدای
او د رسول سره. نو زه پښېمانه سوم فاسترجعت يعني انا لله وانا اليه راجعون مې
ووايه او خلګ يعني عليه السلام او صحابه رضي الله عنهم او بني قريضه ما ته منتظر دي زه د
قلعې تر شا تېر سوم بله لار مې واخستل مسجد نبوي ﷺ ته راغلم او عليه الصلوة
والسلام لا نه و راغلی مدينې ته. قصه د بني قريضه هغه وه چې پر حکم د سعد بن
معاذ رضي الله عنه قلعه بندي خلاصه سوه او سعد بن معاذ په مدينه کې مريض و نو عليه
السلام سړی پسې واستاوه. سعد رضي الله عنه چې راغلی او پر خره سپور و عليه السلام
وټولو صحابه وو ته وويل قوموا الى سيدكم. خير سعد بن معاذ رضي الله عنه چې له خره
څخه راکښته سو عليه السلام ورته وويل چې هؤلاء يعني بني قريضه قد نزلوا على
حكمک. سعد بن معاذ رضي الله عنه ورته وويل چې زما حکم دادی چې بالغان د دوی يعني
چې قابل د جنګ وي ټول دې ووژل سي او کوچنيان دې سبي سي او اموال دې
غنيمت سي، عليه السلام چې د سعد بن معاذ رضي الله عنه دا حکم واورېدی وه يې ويل الله
اکبر حکمت بحکم الملک يعني الله تبارک وتعالى خير د قريضه وو سره هغه
چارچلند وکړی چې حکم د سعد بن معاذ رضي الله عنه و.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوس به د ابو لبابه ﷺ حال وڅېړو چي په بخاري او د حديثو په نورو کتابو کي راغلي دي وايي چي ما په يوه تنبه (ستن) پوري د مسجد نبوي چي تر اوسه پوري يې استطوانة التوبة بولي ځان تېنګ وتاړه او دا مي وويل چي تر هغو پوري به تړلی يم چي يا مرم يا مي توبه قبلېږي، او نه به زه طعام خورم او نه به اوبه څښېنم عليه الصلوٰة والسلام تر اوسه د بني قريضه په کار اخته ؤ چي د ابو لبابه حال يو چا ورته بيان کړی يعني چي په تنبې پوري يې ځان تړلی دی. عليه الصلوٰة والسلام وويل که دی هورې ماته راغلی وای ما طلب د بخښني دده وخدای ﷻ ته کاوه، اما اوس چي ده ځان وتاړه په اسطوانه پوري، نو زه يې نه خلاصوم چي خدای ﷻ يې توبه قبوله نه کړي، راوي وايي چي اووه شبانه روزه دی تړلی ؤ چي نه يې ډوډۍ وخوړل او نه يې اوبه څښلې اوومه ورځ بېهوشه سو او خدای ﷻ يې توبه قبوله کړه يعني عليه الصلوٰة والسلام وده ته د قبلېدلو زېری ورکړی.

سوال: ابو لبابه چي ځان تړلی و نو لمونځونه يې څرنګه کوله؟

ځواب: په سبيل الرشاد کي ددې سوال ځواب داسي راغلی دی چي د لمانځه په وخت کي به يې مايېنه ورغله دی به يې خلاص کړی اودس به يې تازه کړی نو ضرورت د بولو وغيره به يې پر ځای کړی او لمونځ به يې وکړی، بيرته به ماينې تېنګ وتړی، نو دا آيت نازل سو "وآخرون اعترفوا بذنوبهم خلطوا عملاً صالحاً وآخر سيئاً عسى الله ان يتوب عليهم ان الله غفور رحيم" راوي وايي چي د سدس ثالث د شپې په وخت کي دا آيت نازل سو او عليه الصلوٰة والسلام په خونه کي د ام سلمة ﷺ ؤ راوي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام وخندل، ما پوښتنه وکړه چي د خندا سبب څه ؤ يا رسول الله ﷺ؟ عليه الصلوٰة والسلام راته وويل چي سبب د خندا او خوشالی مي دا ؤ چي د ابو لبابه توبه قبوله سوه. ام سلمة ﷺ ورته وويل چي زه به زېری پر وکړم؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل پر ويې کړه ان شئت فقامت علی باب حجرتها او داسي يې وويل، زېری مي درباندي يا ابا لبابه توبه دي خدای ﷻ قبوله کړه.

پوه سه: چي دا زېری د ام سلمه ﷺ پر ابو لبابه ﷺ هغه وخت ؤ چي پر بنځو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

باندي د حجاب پابندي نه وه، په مسجد کي چي خلگ موجود وه هغه وروغورځېدل چي ابو لبابه د مسجد د تنبې (ستني) څخه خلاص کړي هغه ورته وویل لا والله حتی یکون رسول الله هو الذي یطلقني فلما خرج رسول الله ﷺ الی صلوة الصبح اطلقه" يعني له تنبې څخه يې خلاص کړی. نو ابو لبابه و عليه الصلوٰة والسلام ته وویل چي زما د تمام څخه د توبې دادی چي زه هجرت کوم له کلي څخه زما د قوم چي ما هورې دا گناه وکړه چي په بني قريضه ؤ کي ۆ او زه تر تو له مال صدقةً لله تبريم. عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل يجزيک الثلث ان تصدقت به. يعني ثلث تا لره كافي دی چي صدقه يې کړې. نو د ابو لبابه رضی الله عنه په باره کي دا آيت نازل سو "يا ايها الذين آمنوا لاتخونوا الله والرسول الآية"

پوه سه: چي اصل معنا د خون نقض ده لکه د اصل د وفا چي تمام دی واستعماله في صد الامانة دی.

پوښتنه: په صحيح حديث کي راغلي دي چي "المستشار مؤتمن" رواه احمد عن حديث ابي هريرة رضی الله عنه نو يهودانو چي د ابو لبابه رضی الله عنه سره مشوره وکړه نو که ابو لبابه رضی الله عنه هغه فعل نه وای کړی چي ده وکړی يعني پر حلق يې لاس ورته تېر کړی اشاره يې وذبح ته وکړه لزمه الخيانة في المشورة. نو له دې کاره څخه خو ده چاره نه درلوده نو يې ځکه وکړی حفظاً لامانة؟

ځواب: له خيانت څخه د خلاصېدلو لاره وه بېله اشارې وحلق ته چي يا يې سکوت مختاره کړی وای او يا يې داسي ورته ويلي وای چي زه تاسي ته مشوره درکوم قد بدأ بيني وبينكم العداوة والبغضاً ابداً حتی تؤمنوا بالله ورسوله. نو چي داسي يې ونه کړه ځکه ده ته لوی خطر پېښ سو کما سمعت في قصته والله اعلم بالصواب.

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ۙ

او په دې پوه سئ چي اموال ستاسي نه دي او اولاد ستاسي نه دي مگر فتنه.

پوه سه: چي اصل معنی د فتن اېښوول دي د سرو زرو پر اور باندي تاچه جودة يې معلوم سي، په روح البيان کي وايي چي فتنه قد تطلق علی الآفة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والبلاً وقد تطلق على الابتلاً والامتحان، نو پر اول تقدير يې معنا داده چي اموال او اولاد ستاسي اسباب دي د قوع ستاسي په آفت كي يعني معصيت په دنيا كي، والوقوع في عذاب الآخرة او پر دويم تقدير يې معنا داده چي اموال او اولاد ستاسي ذريعه ددې ده چي سړى دي په امتحان او ابتلاً كي د خداى ﷻ واقع كوي حيث يظهر من اتبع الهوى ممن آثر رضي المولى.

پوه سه: چي بعض مفسران رحمهم الله وايي چي دا آيت هم په شان كي د ابو لبابه رضي الله عنه نازل سوى دى. او ځيني وايي چي دا آيت عمومي بيان دى د اموالو او اولادو كه څه هم په عموم كي يې ابو لبابه رضي الله عنه هم داخل دى وكلا هما صحيح.

وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

او د خداى ﷻ په نيز ثواب دى لوى وهو جنة النعيم مؤبداً فعلى العاقل ان يختار الجنة على محبة الفتنة ويختار طاعة المولى على متابعة الهوى.

دران روز كز فعل پرسند وقول .... اولو العزم راتن بلرزد زهول

ويختار جانب الطاعة على جانب المعصية.

درآن روز كه دهشت خورد انبيا ... تو عذر گناه را چه داری بيا

ويختار جانب الخمول على جانب الشهور

بر فلك بر تر بود اسرار او .... شيئاً لله شيئاً لله كار او

ويختار العجلة الى التوبة .... على التسويف والمهلة

توبه بكن امروز تو هرگز مگو فردا كنم

شايد بميرى صبحدم فردا نيابى در شمر

ويختار الهمة على الكسالة

همت بلند دار كه نزد خدا وخلق .... باشد بقدر همت تو اعتبار تو

ويختار حب الفقر على محبة الغنى

آنانكه زره وار بصورت محقر اند .... فردا زخيال وناز بفردوس نه گرند

ويختار العجز والانكسار .... في جانب الملك الجبار

چار چيز آورده ام شاها كه در گنج تو نيست

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عاجزی ومسکینی فقر گناه آورده ام

ویختار متابعة الرسول على متابعة الغرور (وهذا اسم من اسماء الشيطان)

آنانکه تابعان رسولند بهتر اند .... وآنانکه تابعان غرورند کمترند

ویختار الايثار والكرم .... على البخل واللحم

بخيل اربود زاهد بحر وبر .... بهشتی نباشد بحکم خبر

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا

اې هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی که چېرې تاسې وبېرېږئ له خدای ﷻ څخه سراً وعلانیةً بطاعته وترک معصیة خدای ﷻ به وګرځوي تاسې لره فرقان یعني بصیرت د زړونو چې په منځ کې د حق او د باطل په هغه بصیرت قلبي سره فرق کولای سي، یعني بدون تعلیم المعلم، او هم دادی مراد بقوله علیه الصلوٰة والسلام اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله" رواه البخاري في التاريخ، او دا دی مراد بقوله علیه الصلوٰة والسلام استفت نفسک وان افتاک الفتون رواه البخاري، په اصطلاح د صوفیه کرامو ودې ته کشف قلبي وایي او په بل عبارت الهام ورته وایي لکن یحصل هذه المرتبة بعد تصفیة النفس عن الرزائل، او هم ودې مرتبې ته حقیقة التقوى وايي، او مجاهد رحمه الله وايي چې مراد له فرقان څخه مخرجاً في الدنيا والآخرة عما يحذرون وقيل غير ذالک.

پوه سه: چې فرقان مصدر دی کالغفران.

وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

او محو به کړي تېر ګنهونه ستاسې، او تاسې ته به بخښي ګنهونه.

پوښتنه: د تکفیر السیئات او غفران فرق څه دی، او که فرق نه سره لري نو تکرار یې څه فائده لري؟

ځواب: مظهري رحمه الله یې دا فرق کړی دی چې مراد له غفران څخه بخښنه ده نه شکر ویولو د نعمتو د خدای ﷻ دی پر بنده باندې، او ده په دې باره کې روایت د انس رضي الله عنه راوړی دی چې یو ډېر اوږد حدیث دی او د تکفیر د سیئاتو نور ګنهونه مراد دي فلا تکرار، او علامه بغدادي رحمه الله په روح المعاني کې یو فرق دا کړی دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي مراد له تكفير څخه ستر في الدنيا دی او مراد له مغفرت څخه تجاوز دی تر هغو په اخیرت کي. او بل فرق يې دا کړی دی چي مفعول د يغفرلكم محذوف دی ای الذنوب او مراد له ذنوب څخه کبائر گنهونه دي، او مراد له سيئات څخه صغائر گنهونه دي او بل فرق يې په ماتقدم او ما تاخر سره کړی دی.

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

او خدای ﷻ مالک د لوی فضل دی، والمقصود خدای پاک وايي چي دغه چي ماستاسي سره وعده کړې ده پر تقوی باندي دا زما فضل او احسان عظيم دی پر تاسي باندي لانه لايحب على الله شيئ كما هو معتقد اهل السنة والجماعة خلافاً للمعتزلة، دوی وايي ثواب د حسناتو او د سيئاتو د بنده چي بلا توبه مړ سي په دوږخ سره پر خدای ﷻ واجبه ده والدلائل والجوابات في كتب العقائد.

درویش وايي: چي قاضي بيضاوي په تفسير کي د سورة البقرة وايي چي دوام پر صغيره گناه مفضي وكبيره ته گرځي، او همېشه توب پر كبيره گناه منجر وكفر ته گرځي اعاذنا الله. درويش د مثال په توگه وايي چي يو سړی چي د نامحرمي ځواني ښځي سره په خلوت کي کښيني بلا حجاب او خبري ورسره کوي دا خو صغيره گناه ده وروسته لمس بالشهوت او مچه ځندي واخلي دا هم صغيره گناه ده اخير الامر زنا ورسره وکړي دا خو كبيره گناه ده، كه چېري دا سړی پر دې گناه همېشه توب وکړي شيطان دا فکر په زړه کي ورپيدا کړي چي دا ښځه بدون الجبر والاكراه زما سره زنى كوي بلكې په خپله خوښه دا كار زما سره كوي او زه هم په عوض کي د زنى روپۍ ورکوم نو دا ولي گناه ده، مېړه خو هم ولور ورکړي او دا ښځه په عوض کي د ولور جماع ورسره کوي او هغه خلگ روا بولي، او ما چي ورته كار وکړی زما دا گناه ده؟ يعني په زړه کي يې د گناه انكار پيدا سي فاذا بلغ هذا الحد فقد خلع ربقة الايمان عن عنقه.

درویش وايي: چي وعلى هذا فقس سائر المعاصي الكبيرة بادنى تغيير في الزام الكفر على المرتكب، خدای ﷻ دي نجات راکړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا

پوه سه: چې دا جمله عطف ده پر "اذ انتم قليل آه" والمعنى اذكر اذ يمكر بك الذين كفروا واذ قالوا اللهم آه" ولې چې دا سورت خو مدني دی وهذا المكر والقول كان بمكة.

پوه سه: چې ابن اسحق او نورو ګڼ شمېر راويانو ﷺ له ابن عباس او نورو ګڼ شمېر راويانو ﷺ څخه داسې روايت کړی دی چې د مکې قريشو چې وليدل چې انصارو د مدينې ايمان راوړی، نو ددوی دا خيال سو چې محمد ﷺ به غير کې د بلد ددوی چې مکه وه ډله پيدا کړه او دا يې هم وليدل چې د مکې مسلمانان په پټه مدينې ته هجرت کوي، نو دوی په دې پوه سوه چې دې سرې يعني محمد ﷺ جلا دار او جوار پيدا کړی، او له دې څخه چې عليه الصلوة والسلام که هجرت وکړي هورې به لښکر برابر کړي او پر موږ به حمله وکړي، نو د مکې د کافرانو سرداران په دار الندوة کې چې دا سرای د قصي بن کلاب وچې قريشو به هره مهمه مشوره په دغه سرای کې کوله سره جمع سوه او دا ورځ دوی يوم الزحمة بلله، او د سرای په دروازه کې يې نګهبان ودراوه چې هيڅ څوک مه راپرېږده زموږ بېله اجازې، نو شيطان له موقع څخه په استفادې سره خان د يو معتبر شيخ په لباس کې چې څڼه يې پر اوږو اچولې وه راغلی د سرای په دروازه کې ودرېدی، دروازه وان ورته وويل من الشيخ؟ ابليس ورته وويل شيخ من نجد، ما واورېدل چې تاسي په امر کې د محمد مشوره سره کوئ فاحضر معکم زه به هم حاضر يم چې تاسي په دې مشوره کې څه واياست او ښايي چې زه به خپله رايه هم پېش کړم قريشو ورته وويل اجل ادخل فاجتمع ابليس معهم، او په دې مجلس کې ټوله اشراف د قريشو حاضر وه لکه عتبه، شيبه، ابنا ربيعة وطعيمة بن عدي والنضر بن الحارث وابو البختري بن هشام وزمعة بن الاسود وابوجهل بن هشام نبيه ومنبه ابنا حجاج وامية بن خلف وابو سفيان بن الحرب وجبير بن مطعم وحكيم بن خزام او دغه درې کسه وروسته مسلمانان سوي دي او پرته له مذکورو کسانو څخه نور کسان هم وه يا له قريشو يا له غير قريشو څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو یوه وبل ته سره وویل دا سړی یعنون محمداً ﷺ قد کان من امره ما رئیتم یعني چي د توحید اعلان یې وکړی او زموږ خدایان یې شرک وباله او زموږ ابا واجداد یې کافران وبلل الی غیر ذالک او زه په قسم سره دا وایم چي دېره لېري نه ده چي دا سړی به له خارجه څخه یعني له مدینې څخه پر موږ حمله وکړي فاجمعوا فیه رأیاً وتشاوراً، نو تاسي خپل فکرونه سره متفق کړئ او ستره مشوره وکړئ، نو ابو البختري بن هشام وویل چي بندي یې کړئ او پښو ته یې زولنې ورواچوئ او دروازه پسي بنده کړئ بیا نو انتظار وکړئ وده ته د هغه شي چي دده امثالو شاعرانو ته چي تر ده دمخه وه لکه زهیر او نابغه ته ورپېښ سوی و یعني الموت، نو شیخ نجدي علیه اللعنة وویل ما هذا لکم برائ دا ستاسي بنه رایه نه ده، ولي که تاسي دی بندي کړئ په یوه خونه کي او دروازه پسي را وتړئ نو دده امر به د جاسوس په ذریعه خپلو اصحابو ته په مدینه کي رسېږي، نو قریب ده چي دده اصحاب به پر تاسي حمله وکړي او ستاسي سره به جنګ شروع کړي تاسي به د هغو سره اخته یاست دی به له حبس څخه وباسي، قالوا صدق الشیخ النجدي، وروسته بیا ابو الاسود، ربیعة بن عمرو وویل چي له مکې څخه یې وباسئ فلا یضرنا ماصنع واین وقع اذا غاب عنا وفرغنا عنه، موږ به په مکه کي خپل خوږ ژوند کوو، شیخ نجدي علیه اللعنة دا رایه هم رد کړه، او وه یې ویل چي تاسي محمد نه دی لیدلی څه خوږ ژبی دی او د خلګو زړونه په سبب د بلاغت او فصاحة او حلاوت و څان ته راجلبوي، شیخ نجدي وویل که تاسي دا رایه وچلوئ دی خو به له مکې څخه وباسئ لکن ده په مدینه کي قومونه قومونه ملګري پر خپل دین پیدا کړي، نو جماعت چي پوره سي پر تاسي یرغل راوړي، نو نیست او نابود به مو وګرځوي او هر څه چي یې زړه غواړي په تاسي به هغه کار وکړي، بله تر دې بنه رایه مختاره کړئ قالوا صدق الشیخ النجدي لعنه الله. نو ابو جهل وویل چي زه هم یوه رایه لرم چي تاسي وهغې رایې ته تر اوسه نه یاست رسېدلي، خلګو ورته وویل وما هو یا ابو الحکم (د ابو جهل کنیت و په عربو کي ټولي قومي فیصلې به ده کولې) نو ابو جهل وویل چي د هر څو قبیلو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مشران چي دلته جمع دي هره قبیله دي یو دلاوره ځوان توره په لاس کي واخلي چي سره جمع سوه وردي سي ټوله دي په یوه صلاح محمد په توره ووهي او مړ دې کړي، وروسته به نو دده قوم بني هاشم او بني عبدمناف څه وکړي ددې ټولو قبیلو سره خو جنگ نه سي کولای اخیر به په دیت راضي سي دیت چي سل اوښان دي موږ به یې سره اندازه کړو غاړه به یې په وباسو.

درویش وایي: چي د ډېرو خلگو په زړو کي دا سودا پیدا کېدل چي دومره قریش د محمد ﷺ څخه په عذاب وه او وژلو ته یې تږي وه، خو تر دې پخوا به یې یو سړی امر کړی وای چي ورسه محمد مړ کړه، ددې سودا ځواب د ابو جهل له رایي څخه معلومېږي چي که یو سړي علیه الصلوٰة والسلام وژلی وای د هري قبیلي څخه چي وای بني هاشمو د هغې سره جنگ کاوه او یوې قبیلې د بني هاشمو د جنگ توان نه درلودی لکثرتهم وشجاعتهم في الحروب، نو ځکه ابو جهل ملعون غوښتل چي دده قتل پر ټولو قبیلو تاوان وي، نو بني هاشم بیا د ټولو قبیلو سره د جنگ طاقت نه لري نو په دیت به راضي سي، شیخ نجدي علیه اللعنة وویل القول الحق ماقال هذا الرجل، نو جلسه پر قول د ابو جهل متفق پای ته ورسېدله، او شیخ نجدي علیه اللعنة پر تصویب د ابو جهل ملعون دادوه شعرونه وویل.

الرایٔ رایان رایٔ لیس یعرفه .... هاد ورایٔ کنصل السیف معروف
یکون او له عز و مکرمة .... یوماً وآخره حمد و تشریف

لعن الله تعالی قائلهما ابداً

ژباړه: رایه دوه قسمه ده یوه رایه هغه ده چي نه په پوهېږي هادي سړی، او بله رایه داسي ده لکه سر د توري چي هر سړی په پوهېږي، او د دویمي رایي اول عزت او مکرمت وي او اخیر یې حمد او تشریف وي.

درویش وایي: چي د قریشو جلسه چي ختمه سوه او پر قول د ابو جهل او د شیخ نجدي په تصویب پای ته ورسېدله، نو جبرائیل ﷺ و علیه الصلوٰة والسلام ته راغلی او ورته وه یې ویل چي ته نن شپه پر هغه ځای په کور کي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته پخوا پر بد بدي مه پر بد بېږه او د قریشو د اختلاف او اتفاق ټوله بیان یې ورته وکړی او ورته وه یې ویل چي ته ولاړ سه مدینې منورې ته هجرت وکړه.

نو چي ماخستن سو د شپې هغه ځوانان د مختلفو قبائلو سره د توروراغله د عليه الصلوٰة والسلام پر کور راوګرځېدله او دې ته منتظر وه چي بیده سي نو به اجتماعي حمله پر وکړو.

سوال: ولي يې حمله په ویښه نه پر کوله. عليه الصلوٰة والسلام خو نه محافظ ببله خدایه درلودی او دوی ډېر هم وه؟

ځواب: لکه دمخه چي تېره سوه ابو جهل ودوی ته وویل چي ټوله په یوه پلا حمله پر وکړئ او وه یې وژنئ، نو د عليه الصلوٰة والسلام د بیدارۍ په صورت کي خو داسي نه وه ممکنه، ولي د بیدارۍ په صورت کي اول سړي چي دی په توره وهلی وای شاید په هغه وار یې عليه الصلوٰة والسلام وژلی وای، نو بیا به د ضارب پر قبیله تاوان وای او چي عليه الصلوٰة والسلام بیده وي ددوی زعم باطل دا ؤ چي شاوخوا به پر راوګرځېږو او د ټولو د توري په ضرب سره به دی مړ کړو، نو عليه الصلوٰة والسلام ته چي ددوی اجتماع معلومه سوه، نو یې علي ﷺ ته وویل چي ته راسه زما پر ځای پرېوزه او زما هغه شین پټو چي پخوا عليه الصلوٰة والسلام پکښې بیدېدی پر ځان واچوه او بېغمه بیده سه تا ته هیڅ څوک ضرر نه سي رسولای.

درویش وایي: چي دغه فراش د عليه الصلوٰة والسلام که څه هم ظاهراً د وینو فراش ؤ لکن علي ﷺ په ډېر شوق بېغمه پر بیده سو، نو ابو جهل چي ددوی ملګری ؤ داسي یې وویل محمد وایي چي که تاسي زما متابعت وکړئ یعني پر ما ایمان راوړئ تاسي به شاهان د عربو وګرځئ او تاسي ته به داسي باغونه او جنتونه درکړل سي لکه د اُردن باغونه، او که تاسي دغسي ونه کړئ، نو ده لره به تاسي ذلیل یاست او ذبیح، بیا به وروسته تر مرګ تاسي ژوندي کېږي نو تاسي به داخلېږئ و اور ته او پکښې سوځئ به، نو عليه الصلوٰة والسلام له کوره راووتی او یو مټ خاوره ورسره وه او عليه الصلوٰة والسلام د ابو جهل د خبرې په جواب کي چي ابو جهل هم اورېدل داسي وویل نعم انا اقول ذالک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وانت احدهم، او خدای ﷻ ددوی پر سترګو د قدرت پرده واچول چي هيڅ چانه
ليدی او د هر يوه پر سر خاوري اچولي او دا آيت يې وايه يسٓ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ
الْحَكِيْمِ ﴿٢﴾ الى قوله فهم لايبصرون" ولم يبق منهم رجل الا وقد وضع رسول
الله ﷺ على رأسه ترابا او دوی تو له په ناستي لکه نشه داسي وه او عليه الصلوٰة
والسلام ځندي ولاړی حيث اراد يعني د ابوبکر رضي الله عنه کور ته، وروسته و هغه
خلګو ته چي د عليه الصلوٰة والسلام د وژلو لپاره راغلي وه يو بل سړی چي
ددوی سره نه و راغلی، هغه راغلی پر خلګو يې ږغ وکړی چي څه کوئ چي
لاتاست ياست؟ هغو ورته وويل چي د محمد د وژلو انتظار کوو. هغه راغلي
سړي ورته وويل خيبکم الله عزوجل والله خرج عليکم محمد او بيا ده ستاسي د
ټولو پر سرو خاوري دراچولي دي او دی په خپل کار پسي ولاړی نو هر سړي چي
به پر سر لاس کښېښو پر سر به يې خاوري پرتې وې، نو خلګو چي د دروازې تر
چولو د عليه الصلوٰة والسلام کور ته وکتل د عليه الصلوٰة والسلام پر بستر
علي رضي الله عنه پروت دی او پر ځان يې د عليه الصلوٰة والسلام شين پټو اچولی دی.
او دې خلګو د شپې سره وويل والله هذا محمد نائم عليه بردة فقام علي عن
فراشه صلعم، نو دوی سره وويل چي رښتيا ده چي محمد د شپې وتلی دی.

درويش وايي: چي نوره قصه به د عليه الصلوٰة والسلام د هجرت د سورة
التوبة په تفسير کي راسي ان شا الله تعالى.

يوه سه: چي حاکم له علي بن الحسين بن علي رضي الله عنه څخه داسي بيان نقل کړی
دی چي ځان يې رانيوی لپاره د طلب د رضا الهي علي رضي الله عنه و، او هم دا شعر
علي رضي الله عنه ويلی دی:

وقيت بنفسي حر من وطى الحصى .... ومن طاف بالبيت العتيق وبالحجر
رسول الله اخاف ان يمكروا به .... فنجاه ذو الطول الا له من المكر

لِيُثْبِتُوْكَ اَوْ يَقْتُلُوْكَ اَوْ يُخْرِجُوْكَ وَيَمْكُرُوْنَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ

چي تا بندي کړي او ودي تړي لکه ابو البختري چي د قريشو په اجلاس کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغه توجیه کړې وه، او یا تا مر کړي لکه ابو جهل چې دا تجویز په مجلس عام کي پېش کړی ؤ او شیخ نجدي لعنة الله علیه هم په دغه تجویز راضي سوی ؤ، او یا تا له مکې څخه وباسي لکه اخو بني عامر چې دا تجویز ومجلس ته وړاندي کړی ؤ. او دوی چم کاوه ستا وقتل ته او خدای ﷻ دوی ته چم وکړی.

پوه سه: چي مکر چم ته وایي او حقیقت د چم پر خدای ﷻ محال دی ولي چي چم کول شان د عاجز دی، نو مراد څنډي جزا د مکر ددوی ده چي علیه الصلوة والسلام یې ددوی له مکره وساتی کمامر تفصیله لکن تعبیر مکر سره للوقوعه مجاور آلمکرهم کما في قوله تعالی جزاء سیئة بمثلها.

وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ

او خدای ﷻ د جزا ورکونکو دی مکر کونکو ته.

پوه سه: چي ابن جریر رحمه الله له سعید بن جبیر رضي الله عنه څخه داسي روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام په ورځ د بدر څو کسه صبراً ووژله (صبر قتل دا بولي چي په جنګ کي یې بندي ونسي او بیا یې قتل کړي) نو د بدر په غزا کي څو اوویا کسه اثیر بندیان سوه نو عقبه بن ابي محیط او طعمه بن عدي او نضر بن الحارث هغه دوه دمخه کافران چي علیه الصلوة والسلام قتل کړه او د نضر بن الحارث په قتل سره چي علیه الصلوة والسلام امر وکړی او مقداد بن الاسود رضي الله عنه دا نفر ګرفتار کړی ؤ، نو مقداد و علیه الصلوة والسلام ته وویل چي دا څو زما بندي دی غرض یې دا ؤ چي د قتل امر زما په لاس کي دی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي نضر بن الحارث هغه نفر چي د کتاب الله قرآن دده هغه وینا وه چي په دې آیت کي خدای ﷻ داسي فرمایلي دي.

وَإِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا قَالُوْا

چي تلاوت وکړه سي پر دوی د آیاتو زموږ چي قرآن کریم دوی وایي.

پوښتنه: د وروسته قول قائل څو یوازي نضر بن حارث ؤ، نو قالوا په صیغه د جمع څرنګه راوړه؟

ځواب: چونکه د کفارو نور قریش په قول د نضر راضي وه نو ځکه اسناد او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نسبت يې وتولو ته وکړې کما في قولهم بنو فلان قتلوا مع ان القاتل واحد منهم وکما في قوله تعالى "فعقروها" او سره ددې چې عاقر د صالح ﷺ د اوښې يوازې قدار بن سالف چې اشقي الثمود ؤ اما نسبت د قتل د اوښې وتوله ثمود يانو ته وکړې ولې چې تولو ثموديان په قتل د سالف راضي وه، او په بل ځای کې د قرآن مجيد يې يوازې قدار ته کړې دی کما في قوله تعالى "اذ انبعث اشقاها ﴿۱۲﴾"

قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا

موږ قرآن واورېدی لکن که موږ وغواړو موږ ويلای سو مثل د قرآن.

درويش وايي: چې دا ددوی غايت حماقت ؤ او مکابره ده له حق سره چې قرآن مبارک ؤ او نهايت عناد ؤ د عليه الصلوٰة والسلام سره ولې که ددوی د طاقت سره مثل د قرآن ويل پوره وای نو چا منع کړي وه جوړ کړی به يې وای. او سره ددې چې خدای پاک په قرآن مجيد کې دوی ته اعلان وکړی وَإِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۳﴾ (سورة البقرة)

او په بل اعلان کې يې ورته وويل قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْجِنُّ وَالْإِنسُ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِهِ الاية (سورة البقرة)

او لس کاله دا اعلانونه جاري وه لکن دوی مثل د يوه سورت د قرآن مجيد نه کړی جواب اخير الامر ومقارعة السيوف ته مجبوره سول نو ددوی طاقت د مثل د قرآن درلودای نو تر مقارعة السيوف خو مقارعة الالسنة اسانه وه.

إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿۳۱﴾

نه دی قرآن مگر سطره الاولون ای کتبوه يعني اخبار د امم ماضيه ؤ.

پوه سه: چې اساطير جمع د اسطورة ده چې په معنی د مکتوبة ده کما قال صاحب روح البيان و امام المظهري، بغوي رحمه الله وايي چې نضر بن الحارث تاجر ؤ دی به فارس او حيرة ته په تجارت تلی، هورې به يې د رستم او اسفنديار قصې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او نوري قصې د عجمو به يې اورېدلې او هغه به يې سره جمع کولې، نو چې مکې ته راستون سو وه يې ليدل چې عليه الصلوٰة والسلام و قريشو ته قرآن وايي، نو نضر دا خبره وکړه قد سمعنا لو نشآ الآية. او قريشو ته به يې ويل قرآن او محمد د يوسف او د امرئة العزيز قصې درته کوي زه بيا د رستم او اسفنديار د جنګو قصې درته کوم.

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾

په ياد کړه و مسلمانانو ته هغه وخت چې کفارو د مکې به ويل چې اى خدايه که چېري وي دا قرآن حق او ستا له جانبه وي، نو پر موږ وه اوروه ډبري د اسمان له خوا، يعني ولې چې موږ خو ځندي منکر يو لکه پر اصحاب الفيل او يا پر قوم لوط چې دي وه اورولې، او يا موږ ته راتګ وکړې يعني نازل کړې يو بل عذاب مولم درد ورکونکى.

پوه سه: چې دا خبره "اللهم آه" دوى استهزاء بالقرآن کوله او خلګو ته يې دا ښکاره کوله چې زموږ يقين دى پر بطلان د قرآن او پر کذب د حامل القرآن يعني محمد ﷺ.

پوه سه: چې نضر بن الحارث چې هغه دمخه خبره وکړه يعني لو نشآ لقلنا مثل هذا، عثمان بن مظعون رضي الله عنه ورته وويل ان محمداً يقول لا اله الا الله. نضر ورته وويل فانا اقول لا اله الا الله لكن هذه يعني الاصنام بنات الله يعني د خداى لوني دي، نو ځکه يې موږ عبادت کوو تقرباً الى الله وروسته يې وويل "اللهم ان كان آه نو قائل ددغه قول هم نضر بن الحارث دى لکن صيغه د جمع يعني قالوا چې يې راوړه ولې چې نور قريش هم د نضر په دغو خبرو راضي وه.

درويش وايي: چې پر دې خبره چې قائل ددې قول يوازې نضر بن الحارث و هغه آيت قرآني دلالت کوي سئال سائل بعذاب واقع" ولې چې په هغه ځاى کې سائل په صيغه د مفرد راغلى دى فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيْهِمْ ؕ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُوْنَ ﴿۳۳﴾

نه دی خدای ﷻ چي دوی په عذاب کړي. کلمه د لام لپاره د تاکید د نفي ده، او حال دادی چي ته اې محمد ﷺ په دوی کي يې يعني په مکه کي او نه دي خدای پاک ودوی ته عذاب ورکونکی چي دوی طلب د مغفرت له خدایه څخه کوي او دوی وايي غفرانک ای نطلب غفرانک، ولي عذاب چي نازل سي عام وي د هم دې سببه خدای ﷻ پر هيڅ قوم د کافرانو عذاب د استيصال نه دی نازل کړی تر هغو چي نبي او مؤمنان له هغه قومه تللي نه وي.

اشاره: په دې آيت کي تنبيه ده پر تعظيم د نبي ﷺ او حفظ د حرمت دده دی عندالله، ولي چي عليه الصلوٰة والسلام خدای پاک رحمة للعالمين را استولی دی کما جاء في القرآن "وما ارسلناک الا رحمة للعالمين" والرحمة والعذاب ضدان چي نه سره جمع کېږي.

پوه سه: ځيني علماء رحمهم الله وايي چي ذات انور د عليه الصلوٰة والسلام هو الامان الاعظم او وروسته تر ده چي سنت او طريقه دده جاري وي هم امان اعظم دی، وهذه الآية دليل على شرفه عليه الصلوٰة والسلام واحترامه عندالله، ولي دده وجود شريف په مکه کي يې سبب د امان د عبادو وګرځاوه وعدم نزول العذاب عليهم، ولو کانوا کافرين.

پوښتنه: عيسىٰ عليه السلام خدای پاک و اسمانو ته پورته کړی او د عليه الصلوٰة والسلام وجود شريف يې په ځمکه کي وروسته تر مريني پرېښو؟

ځواب: دده په جسم طاهر پوري د عالم د نظام اصلاح مربوطه ده، شيخ عطار وايي:

خويشتن خواجه عرصات گفت ... انما انا رحمة مهداة گفت

درويش وايي: چي که جسد اطهر دده مبارک اسمانو ته ورل سوی وای، نو دا بغاري به عبد الرحمن الجامي قدس سره پر چا وهلای.

ز مهجوری بر آمد جان عالم .... ترحم يا نبي الله ترحم
تو ابر رحمتی آن به که گاهی .... کنی برحال لب خشکان نگاهی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قضا می انگند از راه مارا .... خدا را از خدا درخواه مارا

الى اخير قصيدته في مدح النبي العربي ﷺ.

پوه سه: چي په "هم يستغفرون" کي اختلاف دی ځيني علما ﷭ وايي چي مراد استغفار دی د من بقي فيهم د ضعيفه مسلمانانو چي د هجرت طاقت يې نه درلودی چي ددوی له منځه ولاړ سي. او ځيني علما ﷭ وايي چي في اصلابهم من يستغفر الله. وقيل فيهم من يؤل اخير امره الى الاستغفار من الشرک لکه ابو سفيان وغيره چي وروسته مسلمانان سوله.

امير المؤمنين علي المرتضى ﷺ وايي چي په منځکه کي دوه امانه وه يو خو پورته سو يعني وفات سو يعني رسول الله ﷺ. او يو امان باقي دی چي استغفار دی. او دا آيت يې دليل وګرځاوه "وماكان الله ليعذبهم وانت فيهم الى اخير الآية" په نفائس المجالس کي وايي چي مؤمن صادق په ايمان په اخيرت کي خدای ﷻ نه په عذابوي ولي چي ددوی نبي به په ورځ دقيامت ددوی په منځ کي وي، وقد قال الله تعالى وماكان الله ليعذبهم وانت فيهم الآية، يو محقق وايي

گفت حق کآمرزش ازمن می طلب ...... کان طلب مرعفورا باشد سبب

از پی هر گناه ار بشنوی ...... هست استغفار تریاقی قوی

درويش وايي: چي محمد بن اسحاق ﷫ ددې په تفسير کي داسي ويلي دي چي دا آيت حکايت دی د کفارو د قول او متصل په آيت اولی پوري دی چي پر موږ خدای پاک عذاب نه نازلوي، ولي چي "ونحن نستغفره" او خدای پاک هغه امت نه په عذابوي چي نبي يې ورسره وي او محمد ﷺ خو په موږ کي موجود دی انتهى. فقير وايي چي دا تفسير ليس بشيئ ولي چي کفار د مکې کله عقيده درلوده د عليه الصلوٰة والسلام د نبوت. که يې عقيده درلودای، خو ايمان به يې پر راوړی وای. دوی عليه الصلوٰة والسلام نبي نه باله بلکي کاهن يا شاعر يا مجنون يې باله نعوذ بالله من ذالک.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ

او څه سبب دوی لره چي دوی ته به عذاب نه ورکوي خدای ﷻ يعني لاحظ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لهم في ذالک بعد زوال المانع وهو کون علیه الصلوٰة والسلام فیهم وموجب د امهال چي استغفار ؤ. دا ترجمه روح البیان، روح المعاني وغیره کړې ده، نو هغه تفسیر چي مظهري رحمه الله کړې دی وهذا عبارته وانت کنت فیهم وان کانوا یستغفرون انتهی مخالف لصریح نص القرآن یعني وماکان الله لیعذبهم ﷺ

وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

او دوی منع کوي مذکورین کسان له مسجد حرام څخه یعني عن الطواف بالبیت الحرام کما وقع منهم هذا المنع څه وخت چي علیه الصلوٰة والسلام سره د څورلس یا پينځه لس سوه اصحابو کرامو ﷺ په نیت د عمرې راغلي وه په کال د حدیبیه او کفار مکه یې مانع وګرځېدل چي بیان یې به وروسته پر خپل ځای راسي ان شا الله تعالی.

پوهه: چي د "یصدون" مفعول محذوف دی ای النبي ﷺ والمؤمنین. په "وهم" کي کلمه د واو حالیه ده.

وَمَا كَانُوٓا أَوْلِيَآءَهُۥ

دوی نه وه متصرفان د مسجد حرام، حسن بصري رحمه الله وایي چي قریشو د مکي به ویل چي موږ اولیاً د مسجد حرام یو هر څوک چي منع کوو لکه علیه الصلوٰة والسلام و اصحابه ﷺ او هر چا ته چي اجازه د دخول ورکوو زموږ خوښه او اختیار دی فرد الله تعالی علیهم بهذه الآیة.

إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

نه دي اولیاً د مسجد حرام مګر هغه چي له شرک څخه خلاص وي لکه علیه الصلوٰة والسلام او اصحاب کرام ﷺ، لکن اکثره د عربو په دغه نه پوهېږي چي قریش دی چي موږ لره دعوی د ولایت د مسجد الحرام نه ښایي، ولي چي مسجد حرام په تولو لوړ، کي محترم او پاک ځای دی باید اولیاً یې هم پاک خلګ وي یعني له شرک څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه وُ صلوٰة ددوی یعني الدعا په نېز د بیت الله مګر نه مکا یعني شپېلکی (مکا په اصل کې د یو مرغه نوم دی په حجاز کې چې دی دا شپېلکی کوي نو پردې تقدیر مضاف محذوف دی ای الا صوت مکا)

یوه سه: چې تصدیه په پښتو کې وچک چکو ته وایي، نو تاسي خوند وڅکئ د عذاب په سبب د کفر ستاسي. بغوي رحمه الله وايي چې ابن عباس رضي الله عنهما (یعني رئیس المفسرین لکتاب الله تعالی) وايي چې قریشو پر بیت الله یکلخته لڅ لغړ طواف کاوه شپېلکی او چک چکې به یې کولې دوی دا د عبادت یوه نوع ګڼل لکه بت پرستي چې ددوی په زعم فاسد سره عبادت د الله ؤ. او مقاتل رحمه الله وايي هغه وخت چې علیه الصلوٰة والسلام په مکه مکرمه کې ؤ او پر لمانځه به ودرېدی دوه کسه به راغله پر راسته بغل به ورته ودرېدل او دې دوو به شپېلکی کاوه او دوه کسه به چپه اړخ ته ورته ودرېدل هغو به چک چکې کولې او دا کسان د عبد الدار د قبیلې وه، غرض یې دا ؤ چې پر علیه الصلوٰة والسلام لمونځ ګډوډ کړي.

درویش وايي: چې پر دې تقدیر له صلوتهم څخه دعا نه ده مراد بلکې شبه د صلوٰة ددوی په خیال یعني دغه ګډوډې په لمانځه کې د علیه الصلوٰة والسلام.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ

په تحقیق سره هغه کسان چې کفر کوي (والمراد به الشرک ههنا) دوی خرڅوي او مصرفوي مالونه خپل ددې لپاره چې خلګ منع کړي له لارې څخه د خدای جل جلاله یعني دین الله وهو دین الاسلام بمتابعة النبي صلی الله علیه وسلم.

یوه سه: چې بغوي رحمه الله وايي چې دا آیت په شان کې د هغو کسانو نازل سوی دی چې لښکر ته د مکې مکرمې یې چې د بدر پر خوا راروان ؤ دوډۍ او غوښې یې ورکولې چې هغه کسان دوولس نفره وه لکه ابو جهل بن هشام، عتبه، شیبه زامن د ربیعه. بنیه، منبه زامن د حجاج. ابو البختري زوی د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هشام، نضر بن الحارث، حکیم بن جزام، ابي بن خلف، زمعة بن الاسود، حارث بن عامر او عبا بن عبد المطلب وکلهم من قریش او هر یوه په نوبت سره لس اوښان حلالول، ابن اسحاق په خپل سند سره وايي چې قریشو ته چې قتل او مصیبت د مخورو کسانو او ددوی د رئیسانو بې ساري ورپېښ سو چې د چا زامن او د چا پلرونه او د چا ورونه پکښي قتل سوه او په ډېره شرمناکي ماتي سره مکې ته راغله، نو عبدالله بن ابي او عکرمه بن ابي جهل او صفوان بن امیه او نور خلگ د قریشو هم ورسره وه، نو دوی و ابو سفیان ته ورغله او خبري یې ورسره وکړې او هر چا چې به د ابو سفیان په قافله کې مال درلودی دې ورغلو کسانو وه ابو سفیان او نورو تجارت درلودونکو کسانو ته وویل چې محمد زموږ تولمه خیار او اشراف راووژل، نو دغه اموال تجارتي دي د محمد سره پر جنگ ولگول سي شاید چې موږ به له ده څخه د خپل واري کسات واخلو، نو د قافلې ټولو تجارانو ددوی خبره ومنله ففیهم نزل هذه الآیة "ان الذین کفروا ینفقون اموالهم الی قوله یحشرون".

پوښتنه: تا دمخه وویل چې دا آیت په باره کي د دوولس کسانو نازل دی چې لښکر ته د کفارو چې بدر ته روان وه غوښې او ډوډۍ یې ورکوله؟

ځواب: دا دواړې واقعې د بدر د جنگ سره تعلق لري، نو امکان لري چې آیت دې په دواړو کي نازل وي یعني بتکرار النزول کما قالوا في سورة الفاتحة انها نزلت مرتین فاحفظ هذا السانح العزیز لعلک لاتجده في غیر هذا التفسیر ومن الله التوفیق.

فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ

ژړ دی چې دوی به نفقه او مصرف کړي مالونه وروسته به دغه مصرف کړي مالونه ودوی ته غم او پښېماني وګرځي یعني په دنیا کي چې په صرف اموال سره اصل مقصود چې ورکول د دین د اسلام ؤ او یا قتل د علیه الصلوٰة والسلام او د مؤمنانو ؤ ددوی په لاس نه ورغلی نو به کاشکي کاشکي وایي چې مالونه مونږ وای مصرف کړي او دا غم د اموالو به ددوی سره ورسره وي "ثم یغلبون" یعني اخیر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الامر به دوی مغلوب سي وان کان الغلبة لهم احیانا کما في غزوة احد لان الحرب سجال، جنګ لکه د څاه سولاغه یو وار یو او به په راکاږي بل وار بل څوک.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ

او هغه کسان چي کافران وي په هره نوع چي کافر وي وه دوږخ ته به د ملکو له خوا سوق او شړل کېږي.

لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ

چي خدای ﷻ سره جلا کوي کافر او مؤمن، او یا معنی داده چي فساد چي کفر دی د اصلاح څخه چي ایمان دی جلا کوي.

پوه سه: چي کلمه د لام متعلق ده په یحشرون یا یغلبون پوري، او یا مراد له خبیث څخه هغه مال دی چي کافرانو په عداوت کي د علیه الصلوٰة والسلام مصرف کاوه، او له طیب څخه هغه مالونه مراد دي چي مسلمانانو په نصرت کي د دین اسلام او د علیه الصلوٰة والسلام مصرفول.

وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

پوه سه: چي مراد دلته له خبیث څخه لازما کافر مراد دی، او "یجعل" منصوب دی عطف دی پر یمیز باندي چي هغه منصوب وُ په ان مقدره سره وروسته تر لام جاره کما هو القانون النحوي. او ګرځوي خدای پاک خبیث یعني الکافر علی بعض پر بل کافر، نو جمع کوي دوی یو د بل سره تو له بیا بلا فصل په جهنم کي غورځوي او دا کسان دي خسران او تاوان والا، ای الکاملون في الخسران، ولي چي دوی په خپلو اموالو دوږخ ځان ته رانیوی، سعدي شیرازي قدس سره د عبرت په بیتو کي وایي:

کوس رحلت بکوفت دست اجل ...... ای دوچشم وداع سر بکنید
ای کف ودست وساعد وبازو ...... همه تو دیع یکدیگر بکنید
برمن افتاده مرگ دشمن کام ...... اخیر ای دوستان حذر بکنید
روز گارم بشد به نادانی ...... من نکردم شما حذر بکنید

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّنْتَهُوْا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ

ته ووایه و هغو کسانو ته چې کفر یې کاوه که چېرې دوی نهي او منع سي له کفر څخه او د عداوت د رسول او د جنګ سره دده، وه به بخښل کړل سي ودوی ته ما مضٰی د کفر او فساد او نور ګنهونه لکه عداوة بالرسول.

پوه سه: چې له جنګیانو څخه د بدر او د احد د پېرو کسانو وروسته ایمان راوړی دی لکه ابو سفیان بن حرب، صفوان بن امیه عکرمه بن ابي جهل، عمرو بن العاص وغیرهم خلق کثیر. او په بندیانو کې د بدر دغو کسانو وروسته ایمان راوړی دی عباس بن عبد المطلب، عقیل بن ابي طالب، نوفل بن حارث، ابو العاص بن ربیع، ابو عزیز بن عمیر، صائب بن ابي جیش، خالد بن هشام مخزومي، عبد الله بن ابي السائب، مطلب بن حنطب، ابو وداعة سهمي. عبد الله بن ابي خلف، وهب بن عمیر، سهل بن عمر، عبد الله بن زمعة چې د ام المؤمنین سودة ﷺ ورور ؤ. قیس بن سائب. نسطاس مولی امیة بن خلف، سائب بن عبید اسلم یوم بدر او فدیه د ځان چې پر اساری د بدر مقرره کړه سوې یې هم ورکړه. وعدي بن خیار اسلم یوم الفتح، الولید بن الولید، خالد چې فدیه یې ورکړه بیا یې ایمان راوړی. خلګو ورته وویل چې ایمان ته دي نیت ؤ نو فدیه دي ولې ورکوله؟ ده ورته وویل ما فدیه له دې سببه دمخه ورکړه چې خلګ ونه وایي چې دی له بنده څخه په عذاب ؤ او فدیه یې نه درلوده، نو ایمان یې راوړی، خالد چې ایمان راوړی او مکې مکرمې ته ولاړی خپل ماماګانو بندي کړی. نو علیه الصلوٰة والسلام د خالد د خلاصېدلو لپاره دعاً قنوت وایه په لمانځه کې چې دې ته قنوت نازله وایي هغه قنوت د وترو نه دی مراد چې په وترو کې ویل کېږي

پوه سه: چې مسلم له عمرو بن العاص ﷺ څخه روایت کړی دی چې زه ورغلم و نبي ﷺ ته د بیعت لپاره ما ورته وویل چې رسته لاس دي خلاص کړه یعني د بیعت لپاره، ده چې لاس خلاص کړی ما لاس تېول کړی ده مبارک راته وویل مالک یا عمرو یعني ولې دي لاس تېول کړی ما ورته وویل چې زه یو شرط ایږدم، ده مبارک راته وویل ما ذا یعني ستا شرط څه شی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی، ما ورته وویل چي ما ته به خدای ﷻ بخښنه کوي د تېرو ګنهونو، ده مبارک راته وویل چي اسلام نړوي دمخه ګنهونه وان الهجرة تهدم ماکان قبلها وان الحج يهدم ماكان، والمراد والله اعلم ماسوى حقوق العباد كالدين والغصب والسرقة وغيرها.

وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿۳۸﴾

او که کافران بیرته جنګ ته راوګرځي د عليه الصلوٰة والسلام نو په تحقیق دمخه تېره سوې ده طریقه زما د اولینو کافرانو سره چي دوی به د انبیاؑ ومخالفت ته دوام ورکړی مابه هلاک کړه، کما جری علی اهل بدر، نو دوی دي هم د هغه سنت په انتظار اوسي:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ

او داسي جنګ کوئ اې مؤمنانو د کافرانو سره تر هغه وخته پوري چي فتنه او فساد په مخکه وي يعني چي کافران مسلمانان سي او يا جزيه ورکوي په ډېر ذلت سره کما قال الله تعالى او يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون" او سي دين تول له د خدای ﷻ.

پوه سه: پوه چي په دې آیت کي "كان" تامه دی او مراد له دین څخه دلته قهر او غلبه او حکم او ملک چي دا ټول له معاني د دين دي كما ذكره في القاموس.

سوال: له دین څخه ولي متعارفه معنا نه ده مراد چي ملت اسلام دی؟

ځواب: که ملت اسلام مراد سي نو معنا د آیت داسي کېږي چي دین د ټولو خلګو دین د اسلام ګرځي، نو بیا یې د هغه آیت سره تعارض راځي او يعفوا الجزية آه كما مر قريباً فافهم.

فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۳۹﴾

که دوی یعني کافران نهي او منع سي له کفر څخه، نو په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په هغه شي چي دوی يې عمل کوي يعني خدای ﷻ به دوی ته جزا ورکوي عن جميع اعمالهم ان خير فخر وان شر فشر، عن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ امرت ان اقاتل الناس حتى يشهدوا ان لا اله الا الله وان محمداً

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رسول الله ويقيموا الصلوٰة ويؤتوا الزكوٰة فاذا فعلوا ذالک عصموا مني دمائهم وامو الهم الا بحق الاسلام، قال السيوطي رحمه الله هذا حديث متواترة، او يا د آيت معنا داده ان تنتهوا عن القتال اما بالاسلام او باعطا الجزية فان الله بما يعملون بصير، يعني تاسي جنگ مه ورسره کوئ لعدم وجود شرط القتال وهو الكفر وعدم اعطا الجزية لکن خدای جل جلاله دوی ته د کفر او اسلام او د اعمال حسنه او سیئه جزا ورکوي.

مسئله: مسلمانان به د اهل ذمه وو سره چي جزیه ورکوي داسي معامله کوي لکه د مسلمانانو سره یعني ظلم به نه پر کوي مالونه به یې ناحقه نه خوري او نور ورته کارونه به نه ورسره کوي حتی چي په حدیث شریف کي راغلي دي چي روایت یې ابو داؤد کړی دی راغلي دي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وایي "الا من ظلم معاهداً او انتقصه او کلفه فوق طاقته او اخذ منه شيئ بغير طيب نفس فانا حجيجه يوم القيامة. یعني زه د هغه اهل ذمه وو له خوا دلیل ورسره وایم او باز خواست ځندي کوم.

زیاره: آگاه اوسئ که چا ظلم وکړی پر اهل ذمه باندي او یا یې حق کم ورکړی او یا یې مکلف کړی په درنه جزیه سره دده تر طاقت بالا او یا یې واخستی له معاهد څخه یو شی بېله دده د رضا. نو علیه الصلوٰة والسلام وایي چي زه دلائل ورسره وایم د معاهد له خوا په ورځ د قیامت.

وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰىكُمْ ۭ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيْرُ ۝

او که اعراض وکړي کافران له قبول څخه د دین اسلام او له کفر څخه منع نه سي، او یا معنا داده تولوا عن الانقیاد ولم ینتهوا عن القتال، نو پوه سئ چي خدای جل جلاله مولی یعني ناصر دی، نو پر خدای پاک اعتماد وکړئ تاسي وقتال ته اماده سي او باک مه کوئ په عداوت سره ددوی که څه هم دوی تر تاسي په سود وارونه ډېر وي کما في بدر، او ښه بادار دی خدای جل جلاله چي خپل دوستان ضائع نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پر هېږدي او ښه کومک کونکی دی چي نه سي مغلوبه کېدای هغه څوک چي خدای ﷻ یې ناصر او مدد گار وي.

اللهم انصر الاسلام والمسلمین ودمر واهلک اعدا الدین من المشرکین والیهود والنصاری خصوصاً الامریکیین. اللهم مزقهم کل ممزق مزقة لاعدائک انتصاراً لاولیائک اللهم دمرهم وزلزلهم زلزالاً شدیداً واشلبهم مدد الامهال وغلی ایدیهم واربط علی قلوبهم ولا تبلغهم الآمال اللهم اشغل الظالمین بالظالمین واخرج المؤمنین من بینهم سالمین وغانمین، واهدنا الی صراط المستقیم بحرمة القرآن العظیم.

درویش وایي: چي چي د نهم جزء تفسیر په خیر او عافیت پر پینځلس د شعبان وقت الظهر سنه ۱۴۲۸ هـ وپای ته ورسېدی او تفسیر د لسم جزء شروع کېدونکی دی ان شا الله اللهم وفقني لتفسیر هذا الجزء العاشر بالخیر والعافیة واجعله لي صدقة جاریة الی یوم القیامة والحمد لله والصلوٰة علی عباده الذین اصطفٰی.

پوه سه: چي امام رباني مجدد الف ثاني شیخ احمد السرهندي قدس سره السامي په حصه اول دفتر اول کي صرف دا مصرع راوړي ده "فلا طبیب لها ولا راق" او په هامش کي داسي وایي روزی یک اعرابی بآواز بلند این ابیات می خواند آنحضرت ﷺ که شنیدند محضوظ شد وبتکرار آن امر نمود

کل صبح و کل اشراقی .... تبکی عینی بدمع مشتاقی
قد لسعت حیة الهوی کبدی .... فلا طبیب لها و لا راقی
الا الحبیب الذي شغفت به .... فعنده رقیتی و تریاقی

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

الجزء العاشر

وَاعْلَمُوٓا

تفسير الأيوبي الحنفي

حضرت مولانا محمد عبد الله الأيوبي

الكندهاري الحنفي النقشبندي

مكتبة القراءة والتجويد

كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

پیل په تاریخ اوولس شعبان المبارک (برات) وروسته د سهار تر لمانځه په ورځ د چهارشنبې سنه ۱۴۲۸ هـ ق.

رَبِّ یَسِّرْ وَلَاتُعَسِّرْ وَتَمِّمْ بِالْخَیْرِ وَبِکَ نَسْتَعِیْنُ یَا فَتَّاحُ.

وَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَیْءٍ

پوه سئ اې مؤمنانو هغه مال چې تاسې په غنیمت راوړې وي یو لږ شی.

فائده: د کلمه "ما" حق دلته دا و چې له "ان" ځخه جلا لیکل سوی وای، ولي دا "ما" موصوله دی په معنا د الذي کما في قوله تعالی ان ما توعدون لآت" لکن متصل یې ولیکی لرسم المصحف العثماني ای الذي.

پوه سه: چې غنیمت هغه مال ته وایي هر شی چې وي چې له کافره په زوره او غلبه د مسلمانانو لاسته ورسي، والغنم في الاصل الفوز بالشيئ "من شيئ" حال دی له عائد ځخه د موصول المقدر في غنتم ای غنمتوه "شيئ" یې نکره راوړی ددې لپاره چې هر شی چې وي حتی الخیط والمخیط لکن سلب د مقتول د قاتل دی که امام داسي حکم کړی و من قتل قتیلاً فله سلبه.

مسئله: که یو یا دوه یا درې مثلاً کسان دار حرب ته داخل سي مسارقةً بغیر اذن الامام، هورې له بعض کافرانو ځخه غنیمت تر لاسه کړي یا په حمله او یا په غلا سره په هغه مال کي چې دوی یې تر لاسه کړي خمس نسته پکښې. ولي چې خمس په هغه مال کي سته چې غنیمت وي او غنیمت کمامر هغه دی چې قهراً او غلبةً په لاس کښېوزي دلته خو داغسې نه ده، او امام شافعي رحمه الله خمس پکښي وایي.

مسئله: د کافرانو د بندیانو په باره کي امام لره اختیار دی که یې وژني او که یې مفت ایله کوي او که فدیه ځني اخلي. عام مفسرین وايي چې دا آیت په بدر کي نازل سوی دی، او بعض مفسران وايي چې په غزا کي د بني قینقاع نازل سوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی چي وروسته تر بدر یوه میاشت او درې ورځي چي دپرش میاشتي د هجرت نبوي پوره سوې، په حدیث کي د عبادة بن صامت ﷺ راغلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام به مسلمانانو غازیانو ته ویل "ادوا الخیاط والمخیط" یعني بو سپنسی او ستن راوړی او که یې ځان ساتی لـه غلول څخه یعني لـه غلا څخه د غنیمت فانه عار علی صاحبه یوم القیامة رواه الترمذي.

مسئله: که مځکي او باغونه د غازیانو په لاس ورغلي ددې اختیار هم د امام په لاس کي دی پر هر چا چي یې تقسیموي.

فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ

خالص خدای ﷻ لره ده پینځمه حصه د هغه مال.

یوه سه: چي خدای ﷻ خمس الغنائم پر خپل ملک پر یښو او د غانمین هیڅ ملک نسته پکښي او باقي څلور حصې د غانمینو دي.

مسئله: حنیفیه وایي چي خمس د غنیمت حق قائم بنفسه دی واجب په ذمه کي د غنائمو نه دی ولي چي ددوی ملک نه دی لکه زکوٰة چي په ذمه کي د مکلفینو لازم دی، نو ځکه زکوٰة له اوساخ څخه د خلګو دی چي نه رسول الله ﷺ او نه آل ته دده چي سادات کرام دي روا دی لشرافتهم، او خمس ورته روا دی.

فائده: د فا کلمه یې ددې لپاره روا ړه چي په "ما" کي معنی د شرط وه. جمله د "ان لله خمسه" محلاً مرفوع ده مبتدأ ده او خبر یې محذوف دی، والتقدیر ان لله خمسه حق" او یا خبر د مبتدأ محذوف دی ای فالحکم ان لله خمسه کذا في روح المعاني والمظهري وروح البیان.

یوه سه: چي خدای پاک وروستني آیت کي مصارف د خپل حق خاص بیانوي.

وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ

او د رسول ﷺ ته او وخاوندانو ته د قرابت د علیه الصلوٰة والسلام.

درویش وایي: چي په ذوی القربی کي اختلاف دی. بعض علماً رحمهم الله وایي چي ټوله قریش دي، مجاهد او علي بن حسین رحمهما الله وایي چي فقط بني هاشم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دي، او امام شافعي رحمه الله وايي چي بنو هاشم، بنو عبد المطلب او بني عبد مناف دي، والاول مذهب الحنفية كما يفهم من عبارة المظهري.

درويش وايي: چي دا مظهري دی چي د حنفيه مذهب او شافعيه مذهب يې سره جلا كړی كمامر من قبل، او علامه بغدادي په روح المعاني كي په تفسير كي د جزء عاشر مذهب د حنفيانو داسي بيان كړی دی "واريديهم (ای بذی القربی) بنو هاشم وبنو المطلب المسلمون آه، يعني صرف بني عبدشمس او بني نوفل ځندي وتلي دي.

پوه سه: چي د عليه الصلوٰة والسلام نسب دادی محمد ﷺ بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف (د عبد مناف څلور زامن وه هاشم، مطلب، عبدشمس او نوفل. او د هاشم دوه زامن وه عبد المطلب و اسد او د عبد المطلب لس زامن وه عبد الله، ابو طالب، حمزة، عباس، ابولهب، حارث او زبير درې په كوچني والي مړه سوه) بن كلاب بن مرة بن كعب بن لوی بن غالب بن فهر بن مالک بن النضر بن كنانة، نو د نضر اولاد قريش بولي دون ولد كنانة ومن فوقه.

فائده: د جبير بن مطعم رضي الله عنه روايت دی چي عليه الصلوٰة والسلام سهم د ذوی القربی وويشی، نو بنو مطلب ته يې وركړی، نو ابن جبير رضي الله عنه وايي زه او عثمان بن عفان ورغلو و عليه الصلوٰة والسلام ته موږ وويل يا رسول الله هؤلاً اخواننا بني هاشم لاتنكر نفسهم ولي چي ته په دوی كي داخل يې، لكن زموږ ورونو بنو المطلب ته دي وركړه او موږ دي منع كړو او سره ددې چي قرابت زموږ ؤ او بنو المطلب تاته يو دي كمامر في بيان النسب، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل بنو هاشم وبنو المطلب شيئ واحد وشبک بين اصابعه.

درويش وايي: چي د عليه الصلوٰة والسلام ددې وينا مطلب دادی چي يو وخت قريشو يو قرارداد سره تصويب كړی او كاغذ يې نوشته كړی ؤ چي نه به د بني هاشمو سره څوک كښيني او نه به شی پر خرڅوي او نه به نكاح ورسره كوي تر څو چي دوی محمد موږ ونه سپاري چي موږ يې قتل كړو په دې قرارداد كي بنو المطلب نه سوه داخل بلكې د بني هاشمو سره و شعب ابي طالب ته ولاړل كذا في السنن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والمغازي، حاصل دادی چي بني هاشم او بني المطلب په جاهليت او اسلام کي سره موافق وه او يو د بل نصرت يې کاوه لافي مجرد النسب فقط ای لکونهم من بني عبد مناف والا فبني عبد الشمس وبني نوفل كلهم من اولاد عبدمناف فافهم.

فائده: په "لذوی القربی" سره يې لام راوګرځوی او داسي يې نه وويل وللرسول وذي القربى تاچي څوک ددې توهم ونه کړي چي ذوی القربی د رسول په حصه کي ورګډ دي "واليتامى" جمع د يتيم ده وهو الصغير المسلم چي پلار يې مړوي نو چي فقير په خمس کي يوه حصه دي ورده ته ورکړي.

يوه سه: چي د يتيم قيد په صغير سره له دې جهته دی چي په صحيح حديث کي راغلي دي چي روايت يې له حضرت علي ﷺ څخه سوی دی لايتم بعد الاحتلام رواه ابو داوٗد "والمساكين" جمع د مسكين ده چي اهل د فاقه او حاجت وي له مسلمانانو څخه.

وَابۡنِ السَّبِيلِ

د لاري زوی وهو المسافر البعيد عن ماله، وان كان له مال في وطنه.

درويش وايي: چي لام د لله وللرسول ولذی القربی مع المعطوفات لپاره د استحقاق دی. نو له ظاهره د آيت داسي فهمېږي چي مصارف د خمس شپږ دي لکن جمهور د علماؤ او فقهاؤ رحمهم الله وايي چي ذکر د خدای ﷻ لپاره د تعظيم دی او لپاره د شروع د کلام په نامه د خدای ﷻ تبرکاً فان الدنيا والآخرة كلها له تعالى، نو د غنيمت خمس دي شپږ ځايه نه کوي بان يصرف سهم منها الى الله تعالى وذهب بعضهم الى انه يسدس ويصرف سدسه تعالى الى عمارة الكعبة که کعبه مبارکه نژدې وه، او که نه وه نژدې په يوه مسجد کي دې مصرف کړي په هغه ځای کي چېري چي خمس واجب سوی وي، او بعض علماء رحمهم الله وايي چي وسهم الرسول ته دې ورضم کړي، او د رسول الله ﷺ سهم ساقط سو په وفات سره د عليه الصلوٰة والسلام لان الانبياء عليهم السلام لايورثون كما ورد في الحديث الصحيح. او ابن الشيخ وايي چي د عليه الصلوٰة والسلام خليفه په نبوت کي څوک نه ؤ، نو د سهم خليفه يې هم څوک نه سي کېدای هذا عند الامام الاعظم رحمه الله او امام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شافعي رحمه الله وايي چي د عليه الصلوٰة والسلام سهم دې و مسلمانانو و مصالح ته ومافيه قوة الاسلام ورضم كړل سي، او د ذوى القربى سهم هم په وفات سره د عليه الصلوٰة والسلام ساقط سو فلا يعطي لهم لاجل قرابتهم بل يعطي لفقرهم، او عليه الصلوٰة والسلام چي ذوى القربى ته سهم ورکاوه په سبب د قرابت نه د فقر حتى چي عباس بن عبد المطلب رضي الله عنه ته يې هم برخه ورکوله مع غناه وکثرة ماله، مطلب دادی چي ذوى القربى د نورو فقراؤ سره برابر دي يعني په فقراؤ کي داخل دي، نو ذوى القربى دي تر نورو مقدم کوي په سبب د قرابت ددوى او اغنياؤ ته د ذوى القربى دي نه ورکوي.

مسئله مهمه: په شرح معاني الآثار للامام ابو جعفر الطحاوي رحمه الله اعلم الناس بمذهب ابي حنيفة رحمه الله کي وايي چي د امام ابو حنيفه څخه روايت دی چي صدقات ټوله که فرضي وي او که نفلي روا دي وبني هاشمو ته والحرمة كانت في عهد النبي ﷺ لوصول خمس الخمس اليهم لا لشرافة النسب، نو په وروستى زمانه کي يعني په وفات د عليه الصلوٰة والسلام چي دوى خمس الخمس له لاسه ورکړی، نو دوى ته صدقه روا ده قال الطحاوي رحمه الله وبالجواز نأخذ.

فائده: چي د پينځو برخو څخه دوې ساقطي سوې يعني سهم الرسول وسهم ذوى القربى، نو خمس د غنيمت به ننه ورځ درې برخي کوي لليتامى سهم وللمساكين سهم ولابنا السبيل سهم، په تحفه کي وايي چي دا درې دلې مصارف د خمس دي عندنا يعني عند الحنيفية رحمهم الله او هغه هم پر طريقه د استيعاب نه دی يعني خامخا به يې دې دروسرو دلو ته څه څه ورکوي حتى که يې يوه صنف ته ورکړي هم روا ده او جمعيت هم نه دی شرط حتى و يوه سړي ته يې هم صرف روا دی.

درویش وایي: چي داؤ مختصر بيان چي د علم التفسير د موضوع سره چي قرآن مبارک دی برابر او اختلافات د مذاهبو او دلائل د هر مذهب او بيا جوابات ورکول د فقهاؤ رحمهم الله د مختصرو کتابو او د فتاوى وو د مذهب حنفي او د مختصرو کتابو د شروح سره سمون لري، او امام مظهري رحمه الله د خپل عادت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره برابر تر دې ځايه پوري د آيتو تفصيل کړی دی، شعر

ومن مذهبي حب الديار لاهلها .... وللناس فيما يعشقون مذاهب

درویش وايي: چي د بني هاشمو په باري کي ما د طحاوي قول ذکر کړی يو خو ددې سببه چي طحاوي رحمه الله هم فقيه دی او هم محدث دی کما يظهر من مطالعة کتابه شرح معاني الآثار، او بل دا چي طحاوي رحمه الله په اتفاق د حنيفيانو اعلم الناس بمذهب ابي حنيفه رحمه الله ګڼل سوی دی، او بل سبب دادی چي زموږ په بلادو کي يعني افغانستان او پاکستان کي له بني هاشمو څخه نور نفر نه دي مشهوره يېله هغه قوم چي سيدان يې بولي چي د فاطمة الزهرى رضي الله عنها اولاد دي. نو خلګ عموماً د سيد احترام لري، نو مزدوري او خدمت نه په کوي، نو چي صدقه هم نه سي ورته روا. نو دا سادات کرام چي مسکينان وي بايد له لوږي څخه مړه سي فاعتقادي هو اعتقاد الطحاوي رحمه الله.

درویش وايي: چي علماً او اهل الله رحمهم الله په اجتماع سره دا وايي چي امر التقوى فوق امر الفتوى والى هذا اشير في الحديث النبوي الصحيح استفت قلبک ولو افتاک المفتون، نو له دې کبله اغنياؤ ته د ساداتو دا په کار ده چي کامل احتياط وکړي په اخستلو کي د صدقاتو خصوصاً الزکوٰة لانها وسخ الاموال بالاتفاق. ولي چي دا احتمال باقي دی چي سبب د حرمت د صدقاتو دي پر دوی د شرافت نسبيه له کبله وي والله اعلم بالصواب والعلم بالاسباب عند علام الغيوب، ايوبي وايي.

تقوى کوچ سره د عالم .... خصوصاً بيا د عالم
نادر له دي څه مستثنى دي .... اکثري حکم خو دادی

إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ

که تاسي ايمان لرئ پر خدای جل جلاله باندي په توحيد سره او په دې سره چي خدای قادر مطلق دی او ناصر لرسوله والمؤمنين او ايمان پر ما انزل على عبدنا من الآيات والمعجزات په ورځ د فرقان يعني په ورځ د فرق بين الحق والباطل وهو يوم بدر.

درویش وايي: چي مظهري رحمه الله دا آيت يکلخته د ماقبل سره اولاً بې تعلقه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفسير کړی دی، او بيا يې د ماقبل سره تعلق ورکړی دی حيث قال چي ان کنتم شرط دی جزا يې محذوفه ده دل عليه واعلموا في ابتدا هذا الجزا ای انت کنتم آمنتم بالله، فاعلموا چي خدای ﷻ ګرځولی دی خمس الغنيمة للمذکورين في الآية فسلموه اليهم او قطع کړی خپلي طمعي له هغه خمس څخه او قناعت وکړئ په اخماس باقيه وو سره.

پوه سه: نفس علم مقصود بالذات نه دی بلکې مقرون بالعمل دی وهذا هو تعلق هذه الآية له ماقبل سره، او روح المعاني بعينه هم دغه تفسير کړی دی، او دا قدر يې زياته کړې ده چي ولي جزا محذوفه بولي هغه ماقبل فاعلموا نه بولي له دې سببه چي تقدم د جزا پر شرط پر صحيح مذهب د اهل عربيه نه دی روا.

پوه سه: چي "وما انزل" عطف دی پر لفظ د "الله" او کلمه د ما موصوله ده باتفاق المفسرين او عائد يې محذوف دی ای ما انزل به، او اضافت د عبدنا لپاره د تشريف د مضاف دی او مراد څخه محمد ﷺ دی.

درويش وايي: چي هوا د مظهري رحمه الله تفسير يوازي د ما انزل الله علی عبدنا" په آياتو او معجزاتو سره ده په تفسير صحيح دی لکن انزال په معنا عام دی يعني ايصال النفع الی محمد ﷺ کيف ماکان، مظهري رحمه الله وايي د ما انزلنا په تفسير کي من الملائکة والنصر والآيات المعجزة (آيات په معنا لغوي دی يعني علامات)

(۱) خدای ﷻ دده سره وعده کړې وه د احدی الطائفتين ای العير والنفير که څه هم د اصحاب ميل وعير ته ؤ لکن خدای ﷻ وعده په نفير سره ورپوره کړه.

(۲) خدای ﷻ په بدر کي داسي باران وورواوه چي د مسلمانانو لپاره نعمت ؤ او د کفارو لپاره عذاب ؤ کمامر.

(۳) خدای ﷻ ملکو ته د بعض جنګ امر ورکړی تاچي د مسلمانانو حوصله افزايي وسي حيث سمعوا ولم يروا اقدم حيرون وهو فرس جبرئيل عليه السلام او مسلمانانو وليدله چي د بعضي کافرانو سرونه له اوږو څخه پر مځکه لوېدله وهذا حق ضرب الملائکة بالسياط.

(۴) آنحضرت ﷺ يو مټ شيګي وروغورځولې او د ټولو کافرانو چي تعداد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یې زر (۱۰۰۰) ته نژدې ؤ ولوېدلې.

(۵) علیه الصلوٰة والسلام عقبه بن ابي معیط ته ویل که ته ما پیدا کړې دباندې تر غرو د مکې زه به تا صبر اً وژنم او هغسې په بدر کې واقع سوه.

(٦) خدای ﷻ خپله وعده د مسلمانانو سره پوره کړه في قوله تعالی "ان یعلم الله في قلوبکم خیراً" حتی چي له عباس ﷺ څخه شل وقیه فدیه اخستل سوې وه د هغه په عوض کې وروسته تر اسلامه خدای پاک شل مریان ورکړه چي ټوله یې پر تجارت گومارلي وه.

(۷) خدای ﷻ و علیه الصلوٰة والسلام ته خبر ورکړی چي عمیر بن وهب او صفوان بن امیه د علیه الصلوٰة والسلام د قتل مشورې په مکه کې سره کړي وې خدای پاک دی مبارک څنډي وساتی او عمیر بن وهب اسلام راوړی او داعي الی الاسلام د خلگو سو.

(۸) د خورما له وچ لرگي یا له بل وچ لرگي څخه صافه توره جوړه سوه. بیهقي او ابن عساکر رحمهم الله له عمر ﷺ څخه روایت کړی دی چي د عکاشه بن محصن ﷺ د بدر په ورځ د شدید جنگ له سببه توره ماته سوه. نو عکاشه ﷺ و علیه الصلوٰة والسلام ته راغلی چي زما توره ماته سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام وچ لرگی د خورما وغیره په لاس ورکړی عکاشه ﷺ چي څرنگه د علیه الصلوٰة والسلام له لاس مبارک څخه لرگی واخستی سره وه یې ښوروی دده په لاس کي یوه اوږده توره وه، نو عکاشه ﷺ د فتح تر وخته په هغه توره جنگ کاوه. او دا توره یې عیون بلله. او عکاشه ﷺ به په هغه توره په غزواتو کې د علیه الصلوٰة والسلام جنگ کاوه تر هغه وخته پوري چي طلحة بن خویلد عکاشه ﷺ شهید کړی انا لله وانا الیه راجعون. بیا نو الله اعلم چي هغه توره څه سوه.

(۹) د بیهقي په روایت چي د سلمه بن اسلم ﷺ توره د بدر په ورځ په لاس کي ماته سوه، علیه الصلوٰة والسلام چي راغلی په لاس کي یې د خورما وچ لرگی ؤ نو هغه یې ورکړی او دا یې ورته وویل اضرب به فاذا هو سیف جید. نو دا توره به هم د سلمه ﷺ سره ورسره وه په نورو جنگو کي هم، حتی چي ابو عبیده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سلمهﷺ شهید کړی انا لله وانا الیه راجعون.

(۱۰) بیهقي روایت کړی دی چي د بدر په ورځ حبیب بن عديﷺ پر اوږه په توره وهل سوی ؤ چي اوږه پوري ځړېدله رسول اللهﷺ پر تو کړه او اوږه يې ورپوره کړه بیرته سمه اوږه سوه.

(۱۱) بیهقي له قتاده بن نعمانﷺ څخه روایت کړی دی چي دی پر سترګه وويشتل سو د بدر په ورځ حتی چي د سترګي حدقه يې پر باڼو ځړېدله، نو خلګو غوښتل چي سترګه څندي قطع کړي. نو خلګو د علیه الصلوٰة والسلام څخه په دې باره کي پوښتنه وکړه. علیه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي یا سترګه يې مه قطع کوئ. نو يې قتادهﷺ ورغوښتی نو د سترګي حدقه يې په ورغوي سره ور پوره کړه روغه سترګه سوه حتی چي دا فرق يې چا نه سوای کولای چي د قتاده کومه سترګه ټپي وه.

(۱۲) ابن سعيد رحمه الله په طبقات کي وايي په روایت د اسحاق عن عبدالله بن نوفل. چي نوفل په بندیانو کي د بدر ؤ، نو علیه الصلوٰة والسلام وده ته وويل چي ستا هغه نېزې په فدیه کي راکړه چي په جده کي دي، نوفل ورته وويل چي زما په نېزو بېله ما او خدایه بل هیڅ څوک نه وه خبر "اشهد انک رسول الله" او ایمان يې راوړی او په جده کي د نوفلﷺ زر نېزې پرتې وې.

(۱۳) بیهقي له زماعة بن رافعﷺ څخه روایت کړی دی چي زه د بدر په ورځ په سترګه کي وويشتل سوم او سترګه مي ړنده سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام مي په سترګه کي را تو کړه او دعا يې راته وکړه، نو ماته دي سترګي بیا ازار نه دی رسولی.

درويش وايي: چي په بدر کي ښخي ډېري تعجب آوره معجزې ښکاره سوي حتی چي د علیه الصلوٰة والسلام رسالت وبداهت ته ورسېدی. بلکي له اجلي بدهیاتو څخه وګرځېدی مثل الکل اعظم من الجزء.

يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ؕ

چي سره يو ځای سوې دا دوې ډلي چي يوه حزب الله وه او بله حزب الشيطان وه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي اوولس شپې د روژې د میاشتې تېرې سوي وې، شپاړس میاشتې وروسته د هجرت نبوي ﷺ.

وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

او خدای پاک پر هر شي قادر دی لږ نفر لکه د بدر مسلمانان درې سوه دیارلس نفره پر ډېرو کسانو چي کفار مکه وه تخمیناً زر کسه غالب کولای سي.

فائده: د بدر غزا اوله غزا ده چي علیه الصلوٰة والسلام پکښې حاضر و د مشرکانو سره لپاره د اعلاء د کلمة الحق.

اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ

هغه وخت چي تاسي واست پر غاړه د شېلې "الدنیا" مؤنث دی د ادنی یعني هغه غاړه چي مدینې ته نژدې وه، او مشرکان پر لېرې غاړه د شېلې وه چي د یمن پر خوا وه له مدینې څخه. او قافله یعني ابو سفیان و اصحابه تر تاسي کښته وه د دریاب پر غاړه چي درې میله له بدر څخه پر مسافت وه.

پوهسه: چي ددې جملې فائده داده چي دښمن ډېر قوي ؤ. له یوې خوا پر "عدوة القصوی" لوی لښکر له مکې څخه راغلی ؤ او له بلې خوا ابو سفیان او ملګري هم پر لنډه مسافه او جنګ ته هم اماده وه او په عین حال کي عدوة الدنیا سسته رېګنه مځکه وه چي پښې په نوتلې او تګ ډېر په مشکل پکښې کېدی او هلته اوبه هم نه وې یعني تر باران دمخه بخلاف العدوة القصوی چي هغه کلکه مځکه وه او تګ راتګ پر اسانه ؤ او اوبه هم پکښې وې، نو په داسې حالاتو کي مغلوبیت د مسلمانانو کافرانو ته یقیني ؤ او غلبه د مسلمانانو له عادته لېرې کار ؤ لکن انعکس الامر بقدرته تعالی. یعني په عدوة الدنیا کي د باران په سبب اوبه هم پیدا سوې او تګ راتګ ډېر پر اسانه سو او هم دغه باران پر عدوة القصوی چي د دښمن ځای ؤ ډېر سخت ووریدی چي اوبه یې ورخرې پرې کړې چي د څښښنګ وړ نه وې او هغه کسان یعني کفار قریش چي خپله غلبه یې متیقن بلله مغلوبه سوه او ډېر مړي او بندیان یې له لاسه ورکړل کمامر او د شرمناکه شکست سره مخامخ سوه او هغه ضعیفه ډله د مسلمانانو چي درې سوه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دیارلس نفره وه چي غلبه يې خرق العادة ګڼل کېدل د خدای ﷻ په قدرت تامه په نصرت سره غالبه سوه او ښمنې د غنیمت یې هم لاس ته ورغله.

الاعراب: الرکب مبتدأ ده او اسفل منصوب علی الظرفية دی او مرفوع المحل خبر د مبتدأ دی او ټوله جمله حال ده. او رکب بسکون الکاف جمع د راکب ده مثل صحب صاحب. او راکب په اصطلاح قدیم د عربو د اوښ سفاره ته وایي لکه چي فارس د آس سپاره ته وایي او د ابو سفیان قافله ټوله اوښان وه.

وَلَوْ تَوَاعَدْتُّمْ

او که چېرې تاسي ایها المؤمنون د کفارو سره د اجتماع د جنګ لپاره وعده کړې وای.

درویش وایي: چي وههنا محذوف دل علیه جزأ، نو محذوف دادی (ثم علمتم قتلکم وکثرة عدوکم وقوتهم وشوکتهم وکثر السلاح معهم)

لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا

تاسي مؤمنانو به مخالفت په وعده د اجتماع القتال له هیبته د کفارو او نا امیدي ستاسي له ظفر څخه پر دوی کړې وای "ولکن" ای لکن الله جمعکم من غیر میعاد، ولي چي تاسي د عیر د ابو سفیان په نیت له مدینې څخه راوتلي واست، او کفار مکه د قافلې د حفاظت لپاره له مکې څخه راوتلي وه، نو بېله میعاده په بدر کې سره یو ځای سو واست، او ستاسي او د کفارو تر منځ جنګ جاري سو، چي خدای پاک جاري کړی هغه کار چي وګرځېدی کونکی، نو "کان" په معنا د صار دی هغه امر څه شي دی چي نصر د اولیأ وو خپل دي پر دښمنانانو او اعزاز د دین او په لويه پیمانه هلاک د کافرانو او اسارت د دوی او غنیمت جمع کول.

لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ

تاچي هلاک او مړه سي هغه څوک چي مړه سي له کفارو څخه. سعدي چلپي المفتي رحمه الله وايي چي د "عن" کلمه په معنا د بعد ده کما في قوله تعالی عما قلیل لیصبحن نادمین. ولي اصل د عما عن ما دی دغه عن په معنا د بعد دی په اتفاق د مفسرینو رحمهم الله ای بعد قلیل من الزمان، نو په دې آیت معنا داده تاچه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هلاک د هالک ددوی وروسته تربینة یعني حجة ظاهرة، او پر حقیقت د اسلام چي په سترگو یې ولیدی او ژوندي اوسئ څوک چي ژوندي پاته سي له کفارو څخه د مکې وروسته تر لیدلو د حجت ظاهره پر حقیقت د اسلام کما ذکرنا من المعجزات الظاهرات في غزوة بدر. حاصل دا چي نه مړه او نه ژوندي ته به د عذر ځای د قیامت په ورځ پاته وي په جناب کي د رب العزت ﷻ.

سوال: ژوندی خو به حجت ظاهره په سترگو ويني لکن هالک به څرنگه حجت ظاهره ويني؟

ځواب: په هالک کي مجاز بالمشارفة دی ای من شارف الهلاک کما في قوله علیه الصلوٰة والسلام من قتل قتیلاً فله سلبه لان القتیل لا یقتل. نو علیه الصلوٰة والسلام نژدې ومرگ ته قتیل وباله.

اعراب: لیهلک آه" بدل دی د "یقضی" څخه او یا متعلق دی په مفعولاً پوري. روح البیان، روح المعاني او مظهري.

وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ

په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په کفر د من کفر او اعماله وعقابه او په ایمان د من آمن واعماله وثوابه.

پوښتنه: د سمیع او علیم په جمع کي څه فائده ده؟

ځواب: سمیع راجع و اقوالو ته د کافرانو او د مؤمنانو دی. او علیم راجع د اعتقادیاتو ته د کافرانو او مؤمنانو یعني سمیع هو العالم بالمسموعات لا بحاسته السمع لانه تعالی منزه عن الجسمیة ومعنی علیم خبر په معتقداتو د دواړو ډلو.

إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا

"اذ" متعلق دی په اذکر مقدر پوري یعني په یاد کړه هغه وخت، یا متعلق دی په علیم پوري یعني خدای ﷻ خبر دی ستاسي په مصالحو چي دوی به تا لیدل په خوب کي ستا لږ کسان تا چي ته اصحاب کرامو ﷺ ته زیری او اخبار وکړی چي جانب مقابل چي کفار مکه دي لږ خلگ دي او ددوی حوصله بلنده سي او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وجنګ ته اماده باش او تیار سئ او په زړو کي دلاوري پیدا سي.

واقعه: اهل حدیث د خوب داسي بیان کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام د بدر په ورځ ابتداً اصحابه کرامو ته داسي وویل چي جنګ به تر هغو نه شروع کوئ چي زه اجازه درنه کړم. او که کافران نژدي راغله په غشو یې ولئ یعني د علیه الصلوٰة والسلام مطلب دا و چي کفار چي لیري وي غشي بې فائدې مه ورغورځوئ تاچي د غشو بچت وکړل سي کما جا صریحاً في حدیث البخاري واستبقوا انبلکم آه. او دا یې هم ورته ویلي وه چي توري تر هغو له تیکي څخه مه کاږئ چي کافران په تاسي ګډ نه سي. نو علیه الصلوٰة والسلام په جوپړي کي بیده سو، نو ابوبکر رضي الله عنه ناري کړې یا رسول الله قد دنا القوم ونالوا علینا چي کافران نژدې راغله او پر موږ حمله کونکي دي! علیه الصلوٰة والسلام له خوبه راویښ سو او په خوب کي خدای جل جلاله په ده لیدلي وه قوم یعني کفار یې لږ په لیدلي وه که څه هم في الواقع ډېر وه، نو علیه الصلوٰة والسلام واصحابو ته خبر ورکړی.

سوال: د انبیا علیهم السلام خوب خو وحي دي، نو څرنګه علیه الصلوٰة والسلام ته خدای پاک په خوب کي لږ معلوم کړه خلاف الواقع؟

ځواب: خدای پاک قلت معنوي د کفارو مصور کړی په قلت صوري حسي سره ولله جل جلاله مصالح وحکم في کل فعل.

وَلَوۡ أَرَىٰكَهُمۡ كَثِيرٗا لَّفَشِلۡتُمۡ وَلَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ سَلَّمَۚ

او که کفار خدای جل جلاله په تاسي لیدلي وای یعني په ذریعه د خوب د علیه الصلوٰة والسلام چي کافران ډېر دي، نو تاسي به بزدله سوي وای او په تاسي کي به اختلاف الآرا پیدا سوي وای بعضو به ویلای چي جنګ به کوو که څه هم کفار ډېر دي، ولي چي خدای پاک زموږ ناصر دی کما ورد في القرآن کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة او بعضو به ویلای راځي چي فرار وکړو ولا تلقوا بایدیکم الی التهلکة کریمة، د "سلم" مفعول محذوف دی ای سلکم من الفشل والتنازع.

إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ۝

په تحقیق خدای خبر دی په هغه څه چي د خلګو په سینو یعني په زړو کي وي من الجبن والشجاعة والایتلاف والاختلاف فلذا فعل مافعل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذۡ يُرِيكُمُوهُمۡ إِذِ ٱلۡتَقَيۡتُمۡ فِيٓ أَعۡيُنِكُمۡ قَلِيلٗا

او په یاد کړئ هغه وخت چې خدای پاک په تاسي کافران لږ معلوم کړه هغه وخت چې تاسي ددوی سره په جنګ اخته سولاست تاچې تاسي پر دوی دلاور سئ. ابن مسعود ﷺ وایي چې کفار موږ ته دومره لږ معلوم سول په سترګو کې چې ما یو بل صحابي ته وویل چې کافران به نیوي (۹۰) کسه وي هغه راته وویل چې زما په خیال به سل کسه وي او دوی زر کسه وه. او موږ په دغه وخت کې د کفارو یو بندي ونیوی موږ ورته وویل چې تاسي څو کسه واست هغه راته وویل چې زر کسه.

وَيُقَلِّلُكُمۡ فِيٓ أَعۡيُنِهِمۡ

او تاسي یې ایها المؤمنون لږ ورکړلاست په سترګو کې د کافرانو یعني تاچې دوی ونه تښتي، حتی چې ابو جهل وویل ان محمداً او اصحابه اکلة جزور. یعني د محمد او ده د اصحابو د یوه اوښ غوښي بس دي. او ابن المنذر روایت کړی دی چې ابو جهل وخپلو خلګو ته وویل د بدر په ورځ "خذوهم اخذاً واربطوهم في الجبال ولا تقتلو منهم احداً" یعني تاسي نسئ اصحاب د محمد او تړئ یاست په مراندو او مه وژنئ له دوی څخه هیڅ څوک.

لِّيَقۡضِيَ ٱللَّهُ أَمۡرٗا كَانَ مَفۡعُولٗاۗ وَإِلَى ٱللَّهِ تُرۡجَعُ ٱلۡأُمُورُ ۝٤٤

لپاره ددې چې خدای پاک هغه کار چې کېدونکی وپای ته ورسوی یعني اعزاز د اسلام او اهل اسلام او اذلال د شرک او د حرب د شرک. او خدای ﷻ ته یعني و ارادې او مشیت ته د خدای راجع کړل کېږي ټول کارونه.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمۡ فِئَةٗ فَٱثۡبُتُواْ

اې هغه کسانو چې ایمان یې راوړی وي هغه چې ملاقي سئ تاسي یعني د جنګ لپاره د یو جماعت سره یعني د کافرانو لکن قید د کفر خدای ﷻ نه کړی ذکر، ولې چې مسلمانانو خو بیله کافرانو د بل چا سره جنګ نه کاوه.

یوه سه: چې اذا شرط دی په معنی د ظرف پکښې موجود ده او فاثبتوا یې جزا ده، یعني ځان مضبوط کړی یعني تښتی مه لان الفرار من الزحف کبیرة کما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورد في الحديث الصحيح، وورد في الحديث الصحيح لاتتمنوا لقا العدو فاذا لقيتموهم فاصبروا، تاسي آرزو مه کوئ د دښمن د ملاقات او چي ورسره ملاقي سواست ددوی سره بیا نو صبر کوه یعني فرار مه کوی.

سوال: سبب د نهي له تمنى څخه د لقا العدو مع ان الحرب مع العدو عبادة لان التمنى للقائه ينبغي عن الوثوق والاعجاب بقوته وهذا لاينبغي للمؤمنين. ولي چي حقيقي ناصر خدای جل جلاله دی لاقوة المره.

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ۝

او ذکر د خدای جل جلاله ډېر کوئ شاید چي تاسي به نصرت پیدا کړئ په برکت د خدای جل جلاله د ذکر.

درویش وایي: چي ددې آیت په اثر مجاهدین د الله اکبر ناري وهي د جنګ په میدان کي د کافرانو سره، نو شاید تاسي به په برکت د ثبات او ذکر د خدای جل جلاله فلاح ومومئ یعني پر دښمن به غالبه سئ.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

او تاسي اطاعت کوئ د خدای او د رسول په امورو کي د قتال یعني پر حکم د خدای او د رسول اعتماد کلي کوئ په امورو کي د قتال.

وَلَا تَنَازَعُوْا فَتَفْشَلُوْا وَتَذْهَبَ رِيْحُكُمْ

او تاسي یو د بله اختلاف الآرا مه کوئ کما في احد، نو تاسي په سبب د اختلاف الآرا به بزدل وګرځئ.

یوه سه: چي "فتفشلوا" جواب د نهي دی او وروسته وتذهب منصوب دی عطف پر جواب د نهي مذکور دی.

یوه سه: چي ریح په اصل کي باد ته وایي لکن دلته مستعار ده دولت او غلبې لپاره، او سدي رحمه الله وایي جرئتکم دلاوري ستاسي، او نضر بن شمیل رحمه الله وایي قوتكم وهذه المعاني كلها متقاربة، او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي مراد له ریح څخه حقیقت یعني باد، ولي نصر پر اعدا پیدا کیږي چي د جنګ په وخت خدای پاک یو باد پیدا کوي چي ریح النصر یې بولي، ولهذا قال عليه الصلوة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والسلام نصرت بالصبا (ای باد الشرق) واهلکت عاد بالدبور (د کښتي باد ای الغربي) متفق علیه، او له نعمان بن المقرن ﷺ څخه روایت دی چې ابن شیبه يې روایت کړی دی، نعمان ﷺ وایي چې زه حاضر سوی یم د علیه الصلوٰة والسلام سره په غزواتو کې د کفارو، نو چې جنګ به يې شروع نه کړی په اول کې د ورځې انتظار به يې کاوه تر هغه وخته پورې چې لمر به زوال وکړی او شرقي بادونه به پیدا سوه نو به يې جنګ شروع کړی، او داغه رنګه په قصه کې د احزاب د غزا چې مشهوره په غزوة الخندق سره ده، راغلي دي چې قریشو او غطفان قبیلې او بنو قریضه او بني نضیر یوه میاشت هغه خندق چې په مشوره د سلمان فارسي ﷺ چار چاپېره پر خپلو عسکرو نبي ﷺ راګرځولی ؤ، وروسته تر یوې میاشتې محاصرې د شپې له خوا سخت باد صبا پیدا سو چې د کافرانو چې ذکر سول خېمې يې دغه باد یوړې کټوي يې ورچپه کړې او کمبلي او بسترې يې باد یوړې او د خندق خاورې يې پر دوړولې حتی چې راغلي کافران پر خپل سر بېله جنګه وه تښتېدل حتی چې یو په بل نه وه سره خبر لشدة الریح وکثافة ظلمة اللیل.

جمله ذرات زمین وآسمان .... لشکر حق اند گاه امتحان
باد را دیدی که بادعان چه کرد .... آب را دیدی که باطوفان چه کرد

وَاصْبِرُوْا اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ۝

او صبر کوئ په سختیو کې د قتال مع الکفار ولې په تحقیق ملګری دی خدای ﷻ په عون او نصرت د صابرانو سره.

درویش وایي: چې صبر یو جامع لفظ دی تر ټوله دین ته د اسلام باختلاف حرف التعدیة یعني صبر که متعدي په علی سي یعني صبر علی الشیئ تر ټولو مأموراتو ته شامل دی مثلاً پر لمانځه. روژه، زکوٰة او حج سره صبر وکړئ یعني دغه عبادات که څه هم پر نفس شاق دي باید مسلمانان صبر پر وکړي او که صبر متعدي په عن سره سي یعني الصبر عن الشیئ تر ټولو معاصیو او منهیاتو ته شامل دی، ولې چې معاصي او منهیات د نفس اماره د خواهشاتو سره دی کشرب الخمر والزنی واللواطة وغیرها، باید مؤمن صبر څخه وکړي او د نفس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امارہ په خوله ونه کړي، او که صبر متعدي په في سره سي يعني الصبر في الشئ تولو مصائبو او کړاوو ته شامل دی کالمرض وموت الابوين والابن وغيرهما چي له دې جمله څخه دي سختي اوکړاو د قتال د کفارو بايد مسلمان صبر پکښي وکړي وهو اشد انواع الصبر لمافيه من تعريض الروح المحبوب الى الموت والهلاک فتأمل واحفظ هذه الفائدة الجليلة. بخاري په خپل صحيح کتاب کي له سالم ﷺ څخه روايت کړی دی قال کتب عبدالله بن ابي اوفى الي کتاباً فقرئته ان رسول الله ﷺ په بعضو ورځو کي چي دی ملاقي کېدی د دښمن سره او انتظار يې وکړی چي لمر زوال وکړی، نو په خلکو کي ودرېدی يعني د اصحابو کرامو په منځ کي او داسي يې وويل يا ايها الناس لاتتمنوا لقاء العدو واسئالوا الله العافية فاذا لقيتم فاصبروا واعلموا ان الجنة تحت ظلال السيوف (اې خلګو تاسي تمنا مه کوئ د دښمن د ملاقات يعني جنګ او سوال کوئ له خدايه څخه د عافيت يعني د سلامتيا له جنګ څخه، او که د دښمن سره ملاقي سولاست يعني جنګ پيدا سو. بيا نو صبر کوئ پر سختيو د جنګ، او په دې پوه سئ چي جنت د تورو تر سايو لاندي دی يعني جنت ته رسېدل په استعمال د تورو دی په قتال کي د کفارو) ثم قال اللهم منزل الکتاب و مجرى السحاب وهازم الاحزاب اهزمهم وانصرنا عليهم (اې الله چي نازلونکی د کتاب يې يعني قرآن کريم او جاري کونکی د وريځي يې، او شکست ورکونکی د احزابو يعني د کفارو د ډلو شکست ورکړې يعني دغه موجوده في الحال کافرانو ته او موږ ته مرسته راکړې پر دوی باندي يعني وروسته يې جنګ شروع کړی)

پوه سه: چي خدای ﷻ چي امر وکړی ومسلمانانو ته د جهاد او صبر پر جهاد په وروسته آيت کي خدای ﷻ په اخلاص د نيت په جهاد کي ولي چي هر عمل چي وي د خير اعتبار نسته بېله اخلاصه د نيت يعني صرف او صرف به د سري مرضات الله غرض وي لما في اول صحيح البخاري انما الاعمال بالنيات وانما لامرئ مانوى آه او داغه رنګه مسلم له ابو هريره ﷺ څخه روايت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ په تحقيق خدای ﷻ نه ګوري ستاسي صورتو او اموالو ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لکن خدای ﷻ گوري ستاسي زړو او عملو ته. او داغه رنګه بخاري او مسلم په ګډه روایت کړی دی له ابن عباس ﷺ څخه دا قول د علیه الصلوٰة والسلام چې د یو حدیث طویل جمله ده ولکن جهاد ونیة.

درويش وايي: چي دمخه تر تفسير د آيتو د ريا تحقيق واورئ، ريا له رؤيت څخه مشتق ده يعني د خلګو ليدل او سمعه چي ګاهي له ريا سره يو ځای راځي له سماع څخه مشتق ده يعني شهرت او اوازه په خلګو کي، دې دواړو ته شرک خفي ويل سوی دی په شريعت کي، نو لکه عمل د خيرات او صدقات چي د شرک جلي سره ثواب او اعتبار نه لري لکه د مشرکينو د مکې دغه رنګه عمل د خير په صورت د ريا او سمعه ثواب نه لري.

مسئله: د دين د فقهاو ﷭ په اجتماع د فرضي عمل لکه لمونځ وغيره په نفس کولو کي ريا نسته البته په هيئت کي ريا سته مثلاً چي يوزاي لمونځ کوي چټک چټک بېله مراعاتو د تعديل الارکان کوي، او چي د خلګو په حضور کې وي په ښه خشوع او خضوع او تعديل الارکان سره يې کوي. نو په دې صورت کي د ريا اصل فرضي لمانځه ثواب خدای پاک په اخيرت کي ورکوي او د هيئت ثواب يې نسته، او په نفل کي په اصل او هيئت دواړو کي ريا ځای لري، مثلاً چي يوازي وي نفلي لمونځ نه کوي او چي د خلګو په حضور کي وي بيا يې کوي او يوازي يې بېله هيئته د خشوع کوي او په اجتماع کي يې په هيئت سره د خشوع کوي، د مرائي مثال علما ﷭ داسي وايي لکه په اوسنی زمانه کي چي د يو سړي په لاس کي يوه غټه بسته د جعلي روپو وي يعني ناچله. نو خلګ چي ورته ګوري داغه وايي چي ددې سړي څومره غټه بسته د روپو په لاس کي ده، نو دده صرف دغه د خلګو وينا فائده ده که چېري دی دا بسته يو دکان ته ورووړي نو يو ګز تو کر مثلاً يا يو بل شی نه په رانيول کېږي.

به روی وريا خرقه سهل است دوخت ..... وګر باخدا درفروشي نکوست

حکايت: چشم ديد واقعه درويش وايي زه چي د ملا عالم په کلي کي ملا وم، نو يو بل ملا زما مېلمه ؤ او زما د مېلمنو کوټه پر بام وه چي په ځينو کي به موږ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورختلو، دوی چي مو وخوړله ماخستن د لمانځه لپاره جامع مسجد ته ولاړو د لمانځه له خوا چي راغلو، نو مېلمه راته وويل چي زه خو د شپې د لمانځه عادت لرم که تکلیف نه وي يوه ګډوه اوبه راله راوړه، ما له کوره يوه ډکه ګډوه ورته راويستل او د اوبو ځينبلو سړوبي مي هم ورته راوړي، خير شپه تېره سوه سهار چي زه لمانځه ته تلم په ځينو کي ورپورته سوم چي د جماعت وخت ته به دی خبر کړي، ده زما ترېي واورېدی چابک له خوبه راوغور ځېدی او ګډوه يې په ناوه کي چپه کړه يعني ماته يې دا په نظر کي راکوله چي ما خو ګډوه د تهجد د لمانځه لپاره استعمال کړي ده، د ريا کار په باره کي سعدي رحمه الله څه ښه ويلي دي

اگر سیم اندوده باشد نحاس .... توان خرج کردن بر ناشناس
منه آب زر جان من بر پشیز .... که صراف دانا نه گیرد به چیز
چه قدر آورده بنده خورد پیس .... که زیر قبا دارد اندام پیس

په تاتارخانیه کي وايي چي يوه فتاوی ده ولا ريا في الصوم انتهی.

درويش وايي: چي مراد د فتوی دادی چي په فعل کي د روژې ريا نسته.

سوال: که د چا نفلي روژه وي په خوله په مجلس کي د خلګو ووايي لپاره د اظهار د خپلي روژې ورځي بېخي اورډي دي روژه يې زور غواړي مثلاً؟

ځواب: دا ريا د فعل نه ده د قول نعم په فعل کي د روژې داسي ريا راتلای سي چي يو سړی وي ډېري نفلي روژې نسي تاچي مخ يې ژړ سي او بدن يې ډنګر سي، نو به خلګ ووايي چي دا ډېر متقي، صالح او ولي سړي دی مريد الآخرة دی.

درويش وايي: چي وګورئ دومره تکليف پر ځان تېروي د خلګو لپاره او که دي عاقل وای دا دومره تکليف به يې د خدای جل جلاله د رضا لپاره کښلی وای تاچي د اوليا، صالحين عند الله به ګرځېدلی وای، علما رحمهم الله وايي وما الدنيا حتی يطلبها العاقل بفعل الآخرة ويضع عمره الى حلول اجله.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ

او تاسي مه ګرځئ ايها المؤمنون په جهاد او جنګ کي د کفارو سره، لکه هغه کسان چي راووتل د خپلو کورو چي مراد ځندي مشرکين د مکې دي چي د ابو جهل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره له مکې څخه راوتلي وه چې متکبرین وه چې تعداد یې زر کسه ؤ کمامر د ابو سفیان د قافلې د ساتنې لپاره "بطراً" په فخر او کبر سره، بعض علماء رحمهم الله وايي چې بطر دادی چې سکر یعني مستي له نعمته سره مشغوله کړي له شکر څخه. لپاره د رؤیت د خلګو یعني خرجوا متکبرین بکثرة العدد والاموال چې خلګ د دوی مدح وکړي په شجاعت او جوانمردی ددوی او اقرار وکړي په عظمت ددوی.

وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

او دوی خلګ منع کول له لارې څخه د خدای ﷻ چې ایمان بالله بالتوحید او ایمان بمحمد ﷺ بالرسالة راوړئ.

روای وايي ابو سفیان چې خپله قافله د دریاب پر غاړه د مسلمانانو تر حدود چې د قافلې د تاړاک لپاره له مدینې څخه راوتلي وه په سلامتیا تېره کړه، نو قریشو او ابو جهل ته یې حال ورواستاوه چې تاسي خو زما د قافلې د حفاظت لپاره له مکې څخه راوتلي واست. داده زما قافله په سلامتیا تېره سوه، نو تاسي بیرته مکې ته رجوع وکړئ، ابو جهل وویل والله لانرجع حتی نرد بدراً، نو په بدر کي به څو ورځي اقامت کوو، نو هلته به اوښان حلال وو او خلګو ته به ډوډۍ ورکوو او شرابونه به څښو او مینځیانې به رقصونه راته کوي او تول عرب به زموږ دا کار کردګي واوري بیا به زموږ د جنګ وخواته امادګي هم ونه کړي ابداً، خیر بدر ته راورسېدل، نو خدای پاک د خمر په ځای کي د مرګو ګلاسونه په دوی وڅښل، او په ځای کي د غزلو د مینځیانو یې د قریبانو ژړا په دوی واورېدل او په ځای کي د شجاعت شهرت په عربو کي یې په دوی خجالت او شکست ولیدی، نو په دې آیت کي خدای پاک مسلمانان منع کړل د کفارو په شان له ریا کارۍ څخه په غزواتو کي د کفارو او امر یې کړه په اخلاص د نیت په ساتنه کي د دین او په مدافعت کي د نبي ﷺ.

وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝

او خدای پاک پر هغو کارو چې قریشو یې عمل کاوه یعني ریا محیط دی یعني علماً.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ أَعْمَالَهُمْ

او په یاد کړه هغه چي ښائسته کړل ودوی ته شیطان اعمال ددوی. ددوی له اعمالو څخه عداوت د علیه الصلوٰة والسلام او دده مبارک د قتل اراده مراد ده لکه دمخه چي تېره سوه چي دوی چي په دار الندوة کي مشوره سره کوله شیطان د شیخ نجدي په صورت کي ورته راغلی. او رایه د ابو جهل چي په اجتماعي وژلو دي علیه الصلوٰة والسلام ووژل سي یې تصویب کړه، او په بدر کي ابلیس په صورت د سړي ابو جهل تر لاس نیولی ؤ.

وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ

او شیطان ورته وویل چي نسته غلبه کونکی پر تاسي نن ورځ له خلکو څخه، ولي چي نفر مو هم ډېر دي او مالونه مو هم ډېر دي دا یې ددوی په خیال کي وراچوله چي دا کارونه چي تاسي کوئ دا د خیر کارونه دي یعني قتال د علیه الصلوٰة والسلام او د مؤمنانو سره.

یوه سه: چي ابلیس په دغه ورځ په صورت د سراقة بن مالک بن جعشم ؤ چي د بني کنانه مشر ؤ او قریش د بني کنانه څخه بېرېدل چي دوی په جنګ کي د مسلمانانو مرسته ونه کړي. نو ځکه شیطان ورته وویل واني جار لکم یعني زه ستاسي پناه درکونکی یم د بني کنانه له خوا. یعني له بني کنانه څخه بېغمه اوسئ زه د هغو ذمه واره یم.

فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ

نو چي سره ولیدل دې دوو ډلو مؤمنانو او مشرکانو رجوع وکړه شیطان چي لاس یې په لاس کي د ابو جهل ؤ او په صورت د سراقه بن مالک ؤ د تېښتي پر خوا یعني مدبراً او لاس یې د ابو جهل له لاسه کش کړی، دا هلته چي ابلیس جبرائیل ولیدی، ابو جهل ورته وویل یا سراقة الست تزعم انک جار لنا. ده په جواب کي د دا وروسته آیت مضمون ورته وو ایه.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله په دې مقام کي یو حدیث راوړی دی په حواله د ډېرو کتابو د رواتو چي ابن عباس رضي الله عنهما وویل چي امد الله نبیه ﷺ والمؤمنین بالف من

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الملائکة چي پر پينخه سوه باندې آمر جبرئيل ؤ او پر پينخه سوه باندې ميکائيل.

درويش وايي: چې دا حصه خو د قرآن او د احاديثو صحيحه وو سره د بخاري او مسلم او سنن اربعه موافق ده، وروسته مظهري رحمه الله په روايت د ابن عباس رضي الله عنهما ويلي دي چې ابليس هم د شيطانانو يو لښکر راوستلی ؤ په صورت کې د رجال د بني مدلج او بيرغ د ابليس په لاس کې ؤ او دی په خپله د سراقه بن مالک بن جعشم په صورت ؤ، ابليس چې جبرئيل وليدی سره د خپل لښکره وتښتېدی.

درويش وايي: چې د ابليس ظهور په صورت کې د سراقه بن مالک هم په صحيح احاديثو ثابته ده. اما دا تو ته چې د ابليس سره لښکر د شيطانانو په صورت کې د بني مدلج د رجال نهايته غريبه ده او په صحاح ستة وو کې نه ده راغلې والله اعلم بالصواب.

وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾

او شيطان وويل کفارو ته د مکې چې زه ستاسې څخه بېزاره يم، زه هغه شی وينم چې تاسې يې نه وينئ يعني جبرئيل وميکائيل والملائکة عليهم السلام زه ويرېږم له خدای څخه او خدای جل جلاله سخت دی عذاب دده.

سوال: شيطان څرنګه وويل چې اخاف الله او سره ددې چې خوف من الله د مؤمن کامل شان دی؟

ځواب: بغوي رحمه الله وايي چې ابليس چې په صورت د سراقه ؤ دا خبره چې يې وکړه اني ارى مالا ترون دا يې رشتيا وويل او دا چې يې وويل اني اخاف الله دا يې دروغ وويل والله مابه مخافة من الله لانه علم انه ملعون ابدي لکن دا د لعين کار دی چې خلګ و کفر او معاصي ته رابولي چې دوی پکښې واقع کړي، نو دوی خپله بېزاري څندې ښکاره کړي او ووايي چې زه له خدايه بېرېږم لکه د بدر په موضوع کې چې د مکې کفار يې پر جنګ باعثه کول او ورته ويل يې لا اغلب لکم اليوم واني جارلکم څرنګه چې يې دوی د ملکو سره جنګ ته مخامخ کړه قال اني بريئ ... او عطا رحمه الله وايي چې معنا يې داده اني اخاف ان يهلکني الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي شیطان دا خبره له ډېري وارخطايي څخه وکړه، کنه نو خدای پاک چي دی ملعون ابدي وګرځاوه ده مهلت څندي واخستي الی یوم یبعثون چي مراد څندي د قیامت ورځ ده او خدای پاک ده ته دا مهلت هم ورکړی.

کلبي ﷫ وایي چي معنا يې داده چي زه ېيرېږم چي جبرئیل به رانه سي او خلګو ته به مي رسوا کړي. عن طلحة بن عبید الله ﷛ ان رسول الله قال ما رأئ الشیطان یوماً هو فیه اصغر ولا ادحر ولا احقر منه یوم عرفة وما ذالک الا لمایری من تنزل رحمة الله وتجاوز الله عن الذنوب العظام یعني للحجاج الا ماکان یوم بدر قیل و ما رئ من یوم بدر قال اما انه قد رئ جبرئیل ﷺ وهو یزع الملائکة.

راوي وایي چي ابلیس چي دا خبره وکړه حارث بن هشام چي بیا وروسته مسلمان سو دی و ابلیس ته يې ورحمله کړه او د حارث دا خیال ؤ چي سراقه بن مالک دی ابلیس حارث په څیګر کي وواهه حارث غوځار سو شیطان ولاړی حتی چي دریاب ته ورسېدی او هلته يې داسي وکړه او لاسونه يې پورته کړه وقال یارب وعدک الذي وعدتني (یعني اطلب وعدک) اللهم اني اسئلک نظرتک ایاي.

درویش وايي: چي له دې روایته دا واضح سوه چي د شیطان هغه خبره رشتیا وه انی اخاف الله. لکن دا خوف خوف ایماني نه ؤ لکه مؤمن چي له خدایه ېيرېږي بلکي له قتله په دغه ورځ وېېرېدی، لکن ابو جهل چي د سراقه تېښته ولیدل د خلګو د ارامولو لپاره يې وویل چي تاسي د سراقه په تګ خطا نه وځي ولي چي ده دمخه د محمد سره دا تړون کړی دی چي زه به وتېښتم او د اهل مکې په زړه کي به خوف پیدا سي دوی به هم شکست وخوري او په قتل د عتبه او شیبه هم غمجن کېږئ مه، ولي هغو په جنګ کي تلوار وکړی او ابو جهل ورته وویل چي زما دي په لات او عزی قسم وي او موږ له دې میدانه نه ځو تر څو چي موږ محمد او دده اصحاب په رسیو ونه تړو او چي دوی مو وتړل هیڅ څوک دې وژني نه حتی موږ ودوی ته سوء صنیع ددوی ورښیو.

پوښتنه: خلګو یعني مکې والو ته دا څرنګه معلومه سوه چي سراقه په اصل کي شیطان ؤ؟

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

ځواب: مکې والو یعني کفارو د مکې سراقه په مکه کې ولیدی او ورته وه یې ویل چې زموږ د جنګ صفونه دې ځرنګه رامات کړه او موږ ته دې شکست راپه برخه کړی؟ سراقه ورته وویل والله ما علمت شیئاً من امرکم وماکنت فیکم حتی هزمتکم بهزیمتي، نو اهل مکه دده خبره نه منل حتی چې د فتح مکې په کال اکثره اهل مکه مسلمانان سوه، او دا آیتونه چې یې واورېدل نو ددوی یقین سو چې سراقه په اصل کې شیطان و.

درویش وایي: چې صاحب د روح البیان یو دقیق سوال سره له ځوابه ذکر کړی دی چې ددې سوال او ځواب په راوړلو سره د ډېرو خلګو شکوک او شبهات او د زړه خیري پاکي کړي دي، اول ددې سوال او پښتنې په عنوان وایي:

کیف یجوز ان یتمکن ابلیس ان یخلع صورة نفسه ویلبس صورة سراقة، ولو کان قادراً علی ان یجعل نفسه في مثل صورة انسان لکان قادراً علی ان یجعل غیره کالحمار والفرس وغیرهما انساناً اذ لافرق بین جعل نفسه انساناً وبین جعل غیره انساناً فاذا قدر علی الاول یلزم قدرته علی الثاني وهو محال بداهته، بیان روح البیان د تفسیر حدادي داسي ځواب رانقل کړی دی ان الله جعل ابلیس في غزوة بدرٍ علی صورة سراقة ولي ابتدءً خدای ﷻ قادر دی چې یو انسان په صورت د سراقه پیدا کړي چې دغه سراقه و. نو خدای پاک پر دې هم قادر دی چې ابلیس دې مصور په صورت د سراقه کړي انتهی مع زیادة من العاصي للتوضیح. او بیا روح البیان له قاضي ابو یعلی رحمه الله څخه یو نامعقوله ځواب رانقل کړی دی او زه یې نه نقل کوم ولي چې په مطالعه ددې تفسیر نور نوي شکوک او شبهات پیدا کېږي، وروسته یې ډېر معقول او په زړه پوري ځواب ورکړی دی چې جبرئیل علیه السلام سره ددې چې شپږ سوه وزر لري لکه علیه الصلوٰة والسلام چې په خپل صورت اصلي جبرئیل په مځکه کي لیدلی دی او بل وار یې د معراج په شپه لیدلی دی کما في جمیع کتب الاحادیث الشریفة والتفاسیر المعتبرة او سره د هغه به جبرئیل په قدرت د خدای ﷻ و علیه الصلوٰة والسلام ته ګاهي په صورت د دحیة بن خلیفة کلبي راغلی فاذا امکن هذا التبدل بقدرته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعالى فعلى هذا قس جعله تعالى ابليس بصورة سراقة اذ لافرق نظراً الى قدرته تعالى بين التبديلين، بيا روح البيان د برصيصا په قصه سره چي دمخه په دې تفسير كې تېره سوه تمسك كړى دى فتذكر هداك الله تعالى هذا تحقيق المقام لعلك لا تراه مجموعاً في غير هذا التفسير بتوفيق الله العزيز.

اِذْ يَقُوْلُ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ

پوه سه: چي كلمه د "اذ" منصوبه ده محلاً په اذكر مقدر سره والمعنى په ياد كړه هغه چي منافقينو د مدينې د اوس او د خزرج د قبيلې او هغه كسانو چي په زړو كي يې مرض ؤ دا خبره دوى هلته كوله چي عليه الصلوٰة والسلام په درې سوه ديارلس (۳۱۳) كسه مسلمانانو كي تخميناً وبدر ته ولاړى او كفار مكه په اندازه زر كسه وه، نو منافقينو وويل چي دا درې سوه او ديارلس كسه وجنګ ته د زرو كسو ووتل په خپل دين سره مغرور دي.

پوه سه: چي له "الذين في قلوبهم مرض" څخه مراد ځيني مفسرين رحمهم الله وايي چي داغه منافقين مراد دي.

سوال: عطف خو تغاير د معطوفينو غواړي؟

ځواب: تغاير وصفي په عطف كي هم كافي دى كما تقرر في كتب النحو، او بعض مفسران رحمهم الله وايي چي د مكې مشركان ځندي مراد دي، او بغوي رحمه الله وايي چي مراد ځندي هغه مسلمانان دي دي چي په مكه كي وه او ضعيفه وه توان د هجرت يې نه درلودى او يا خپلو كافرانو قريبانو دوى له هجرته منع كول نو قريش چي بدر ته راتله دوى دغه مسلمانان په زوره د ځان سره له مكې څخه راويستل هغه چي بدر ته راغله او لږ والى د مسلمانانو يې وليدى په زړو كي يې شک پيدا سو يعني د اسلام په حق والي او مرتد سوله العياذ بالله منه.

غَرَّ هٰٓؤُلَآءِ دِيْنُهُمْ

خطابستلي دغه كسان يعني المؤمنين دين ددوى چي په درې سوه ديارلسو كسو جنګ كوي د زرو كسانو سره.

پوه سه: كه قائلين ددې قول مرتدين د مكې سي كمامر قبيل ذالک نو دغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مرتدان تو له په جنګ کي د بدر ووژل سول وهم قيس بن الوليد وابو قيس چي د بني مخزوم د قبيلې وه والحارث بن زمعه وعلي بن اميه والعاص بن منبه وغيرهم.

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

او هغه څوک چي پر خداى ﷻ تکيه وکړي او تفويض د امورو و خداى ﷻ ته وکړي، نو په تحقيق خداى ﷻ غالب دى چي نه دليل وي هغه څوک چي پناه ده ته ورو ړي بلکې جدي نصرت ورسره کوي په جنګ کي د کافرانو وان قلوا كما في غزوة بدر بالمشاهدة او خداى ﷻ حکمت لري يفعل بحكمته البالغة ما يستبعده العقل كما فعل بكفار مكة وهم ألف مالم يكونوا يحتسبون من القتل بايدي ۳۱۳ والهزيمة منهم.

درويش وايي: چي تر دې ځايه خداى ﷻ ذکر کړى سوء عاقبت د مکې د کفارو "في الدنيا بالقتل والهزيمة بايدي رجال قليلة جداً" اوس ددوى د عاقبت بيان کوي بعد الموت.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

درويش وايي: چي مخاطب په دې سره عليه الصلوٰة والسلام دى.

سوال: تو له مفسرين رحمهم الله د "ترى" چي مضارع ده ترجمه په رئيت سره کوي چي ماضي ده، سبب يې څه دى؟

ځواب: سبب يې قانون نحوي دى چي کلمه د لو چي پر مضارع داخله سي په معنى يې د ماضي ګرځوي لکه ان شرطي چي پر ماضي داخل سي معنى يې د مضارع ګرځوي. والمعنى لو رئيت يا محمد هغه وخت چي ملکي د وفات راخي والذين كفروا ته که په بدر کي وي او که بل ځاى کي، نو ملکي وهي مخان ددوى او شاوي ددوى په غم چينو سره د اور او پر شوندانو يې د وسپنو په غمچونو سره، وقوله وذوقوا عطف دى پر يضربون باندي په اضمار د قول اى ويقولون ذوقوا خوند وګورئ د عذاب د سونګ.

درويش وايي: چي تعبير يې په ذوق سره وکړى ولي چي اصل عذاب خو دخول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

النار دی في الآخرة دا د مرګ په وخت کي وهل او ټکول وهغه عذاب النار ته لکه ذوق دی یعني لکه یو سړی چي صرف د یو شي خوند ګوري.

پوه سه: چي د "لو" ځواب محذوف دی ای لرئيت امراً قطیعاً والملائکة فاعل د یتوفی او یضربون په تقدیر د قول حال دی له ملائکه څخه.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ۝

او دغه عذاب په دنیا او په وخت کي د وفات چي تاسي ته درکول کېږي په سبب د هغه کارو من الکفر والمعاصي چي تاسي دمخه کړي وي، کفر که څه هم په لاسو نه دی لکن تعبیر له نفس څخه په بالیدین وکړی لان اکثر الاعمال یزاول بالیدین، او په تحقیق خدای ﷻ نه دی ظالم پر بندګانو.

پوه سه: چي صیغه د "ظلام" دلته لپاره د مبالغې نه ده "لانه یفسد المعنی لانه یتوهم منه مطلق ظلم منه تعالی" بلکي په معنی د ذی ظلم ده مطلقاً للعبید د بندګانو لپاره چي بېله ګناه دي په عذاب کړي یا تر استحقاق د ګناه بالا عذاب ورکړي، مظهري رحمه الله وايي چي جمله وان الله لیس آه عطف ده پر ما قدمت بانديٰ والتقدیر ذالک بما قدمت آه وبان الله آه، او روح البیان وايي چي وان الله لیس آه په محل کي رفع د علی انه خبر د مبتدأ محذوفي دی ای والامر ان الله لیس آه او جمله تولهٔ تذییل د مقرر ده مضمون د ماقبل.

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ

خبر د مبتدأ محذوفي دی ای دأب عادت د کفارو د قریشو په کبر او عناد ستا سره لکه عادت د آل فرعون ای اتباعه وقومه الذین مثلهم في الظلم والطغیان والکفر والعصیان په دې آیت کي خدای پاک تسلي د علیه الصلوٰة والسلام کوي.

پوه سه: چي اصل د دأب په لغت کي دوام ورکول دي و یو عمل ته کما یقال فلان یأدب في کذا ای یداوم علیه او ځان بنه پکښي ستړی کوي او وروسته ته هر عادت ته دأب وايي لان الانسان یداوم علی عادته.

وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ

او هغه کسان چي دمخه وه تر آل فرعون لکه قوم د نوح او ثمود او عاد وغیرهم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"كفروا بايات الله" دا جمله بیان دی د دأب د كفارو او مراد له آیاتو څخه دلائل د توحيد دي في الانفس والآفاق، او يا معجزات د انبيا علیهم السلام دي على الاطلاق.

فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

نو دوی خدای پاک ونیول یعني عذاب یې ورکړی په سبب د ګنهو ددوی من الكفر والمعاصي والطغيان، په تحقيق خدای پاک صاحب د قوت او قدرت دی او سخت د عذاب دده لمن عصاه في الاوامر والمنهيات.

پوه سه: چي اصل د ټولو اوامرو توحيد دی او اصل د ټولو منهياتو شرک دی.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ

ای ترتب د عقاب پر کفر او عصیان د بندګانو دون ان يقع العذاب ابتداءً بدون العصيان که څه هم خدای پاک پر ابتدائي عذاب هم قادر ؤ.

پوښتنه: ابتدائي عذاب بدون المعصية به ظلم نه وي؟

ځواب: یا! ولي چي بندګان ټول له ملک د خدای ﷻ دي والتصرف في ملكه كيف شآ ليس بظلم.

پوه سه: چي د "يک" اصل يكون ؤ لم جازمه چي پر داخل سو د نون حرکت یې حذف کړی وروسته یې واو پسي حذف کړی لالتقآ الساكنين بيا یې وروسته نون پسي حذف کړی تخفيفاً په سبب د مشابهت د حرف لين سره ای الواو والياً والالف لكون النون حرف غنة. نو لکه حروف لين چي په وخت کي د جزم حذف کېږي نون یې هم حذف کړی والباعث على ذالک کثرة استعمال فعل الكون ولم يحذف النون في لم يصن ولم يخن لقلة استعمالها كما لا يخفى.

مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ

خدای ﷻ تغير ورکونکی دی په یو نعمت سره چي د هغه نعمت احسان یې کړی وي د یو قوم سره، یعني ددوی نعمت په عذاب نه بدلوي. لکه د اهل مكه نعمت که څه هم کافران وه یعني نعمت د امن، عزت، رزق او منع د اصحاب الفیل له دوی څخه کمايدل عليه سورة الفيل دا ټول له د بيت الحرام د جوار په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سبب، لکن چونکه دوی ددې نعمت شکر ونه وایه او د اسلام او قرآن او نبوت ځخه یې انکار وکړی، نو خدای ﷻ په عوض کې د مذکوره افعالو ددوی نقمت او عذاب د قتل او بند پر دوی مقرر او مسلط کړی د بدر په ورځ.

حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۙ

تر هغه وخته پورې چې وونیني خدای پاک بدلوي هغه حال چې په دوی پورې تعلق لري او داسې حال چې بد ترین حال وي لکه قریشو چې بدل کړی حال ددوی چې متابعت د دین د اسماعیل ؑ او د ملت د ابراهیم ؑ په بت پرستۍ سره او برسېره پر هغه په انکار له نبوت ځخه د علیه الصلوٰة والسلام او عداوت دده مبارک او د مؤمنانو او منع کول د قریشو آنحضرت ﷺ واصحابه ؓ په کال د حدیبیې له عمرې ځخه او دوی سعې کول په وینه بیولو کې د هغه چا چې لا اله الا الله به یې ویله، او تکذیب بالآیات القرآنیة به یې کوله الی غیر ذالک من اعمالهم الخبیثة بعد بعثة النبي ﷺ.

وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۙ

او په تحقیق خدای ﷻ اوریدونکی دی لابحاسة السمع او عالم دی په ټولو اعمالو د ټولو بندګانو وغیر ذالک من الامور.

كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ۝

پوه سه: چې کداب آه خبر د محذوف مبتدأ دی یعني داب قریش وغیرهم من الذین کفروا بمحمد ﷺ لکه عادت د اتباعو د فرعون واکتفی الآل عن ذکره یعني داسې یې نه وویل کداب فرعون وآله. ولې د اتباعو حال یې انکار ؤ له نبوت ځخه د موسی ؑ نو دده حال خو په طریق اولی داغه ؤ، او هغه کافران چې تر آل فرعون دمخه وه لکه قوم نوح، ثمودیان، عادیان وغیرهم دوی تکذیب وکړی د آیاتو د رب ددوی وقد مر قریباً تفصیل الآیات. نو ما دوی هلاک کړه بعض په رجفه سره او بعض په خسف سره وبعضهم بالریح وبعضهم بالمسخ. او

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

غرق مو کړی آل فرعون په دریاب کي او دا ټوله کافران ظالمان وه پر خپلو ځانو بالکفر والمعاصي، نو ددې کافرانو پر ډول مونږ هلاک کړل کافران د بدر په توررو د مسلمانانو، ولي خو دوی هم تکذیب وکړی په آیاتو د خدای ﷻ.

پوښتنه: مثل ددې آیت دمخه هم تېر سو په ادنی تغیر د عباراتو. نو بیا را ګرځول به یې تکرار نه وي؟

ځواب: مقصود له راګرځولو څخه تاکید دی د انداز د قریشو کما قیل:

پند گیر از مصائب دیگران .... تانه گیرند دیگران زتو پند

نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو دیگر مرغ بیند اندر بند

او په عین حال کي په راګرځولو کي اظهار د عظیم بلاغت د قرآن عظیم الشان دی کما لایخفٰی.

درویش وایي: چي په دې آیتو سره اشاره ته و سوء حال ته د هغو مسلمانانو چي رضاً د مخلوق یې پر رضاً د خالق مختاره کړې وي او دین یې د تابع د دنیا ګرځولی وي لکه ریاً کاران له مسلمانانو څخه. او یا دین په دنیا خرڅوي لکه د مسلمانانو جاسوسان وکافرانو ته. وهذا الداً قد عم حتی تجاوز من العوام الی الخواص کما لایخفٰی والامثلة غیر خافیة.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾

پوهه سه: چي "دواب" جمع د دابة ده وهي کل مایتحرک ویدب علی الارض اعم من الانسان وسائر الحیوانات، په تحقیق شر او بد د دابو په نېز د خدای ﷻ هغه کسان دي چي کافران دي، نو دوی ایمان نه راوړي.

نکته: خدای ﷻ شر الناس نه وو وایه بلکې شر الدواب یې وو وایه اشاره یې و ددې ته ده چي دوی له انسانیته بالکل ګوښه دي البته په دواب کي به وي لکن په دوابو کي هم دوی تر ټولو دوابو بد دي عند الله. ولي دوابو له خو عقاب بالنار نسته او دوی له سته.

درویش وایي: چي مظهري ﷫ وایي چي "فهم لا یؤمنون" احتراز دی له هغو کافرانو څخه چي دمخه یې کفر کاوه او وروسته یې ایمان راوړی فحس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسلامهم انتهى. زه وايم چې د مظهري دا خبره به هلته صحيح واى چې په ځاى کي د فأ واو واى، نو دا جمله به حال او قيد واى نو بيا به قيد لپاره د احتراز واى د ماذكره المظهري، لكن دا عبارت په فأ د تفريع پر ماقبل راغلى نو د هغو خلګو دي، والحق ماقاله صاحب روح البيان حيث قال فلا يتوقع منهم الايمان لكونهم من اهل الطبع انتهى.

درويش وايي: چې په اهل الطبع اشاره و هغه آيت ته وکړه بل طبع الله على قلوبهم الآية، او علامه بغداد الآلوسي هم په رايه د روح البيان دى حيث قال حكم مرتب على تماديهم في الكفر ورسوخهم فيه وتسجيل عليهم بكونهم من اهل الطبع ولا يلويهم صارف انتهى.

﴿ٱلَّذِينَ عَٰهَدتَّ مِنۡهُمۡ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهۡدَهُمۡ فِي كُلِّ مَرَّةٖ﴾

پوهه: چې دا موصول بدل دى له الذين كفروا څخه، هغه كسان دي دا كافران چې تا وعده اخستې وه له دوى څخه او دوى هم قبوله كړې وه، نو ځكه يې باب د مفاعلة راوړى چې قبول د عهد يې په ځاى کي د عهد وباله، وروسته دوى ماتوي وعده ددوى چې قبول ستا د عهد و په هر وار کي.

درويش وايي: چې له "كل مرة" څخه دا معلومېږي چې ددوى سره عهود كثيره سوي وې او تولي دوى ماتي کړې.

درويش وايي: چې دا كافران بنو قريضه وه من اليهود، راوي وايي چې د مهاجرينو او د انصارو ﷺ په حضور کي د بني قريضه سره عليه الصلوٰة والسلام داسي مكتوب نوشته كړى چې نسخه د مكتوب دوې ورقې وه په قول د ابو اسحاق رحمه الله په دې مكتوب کي يې دا نوشته كړه چې تاسي به كومك نه وركوي زموږ دښمن ته پر موږ باندي او ددوى په نفع يې دا نوشته كړه چې ستاسي مال او اولاد به محفوظ وي زموږ له يرغل څخه او دا وعده دوى ماته كړه چې په پټه به يې مشركانو ته سلاح لېږل، عليه الصلوٰة والسلام چې ددوى دا معامله دوى ته ذكر كړه دوى وويل موږ خطاوتو بيا عليه الصلوٰة والسلام نوې معاهده بالشرط المذكور ددوى سره وكړه دا وعده هم دوى ماته كړه د خندق په غزا کي چې غزوة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الاحزاب یې هم بولي او دوی د احزابو سره د کفارو مستقیماً په نفس او مال سره ملګري سره، او د خندق تر غزا دمخه کعب بن الاسد په قول د روح البیان یا کعب بن الاشرف په قول د مظهري چي دا دواړه د بني قریضه له مشرانو څخه وه تخمیناً د اوو یا کسانو سره مکې ته ولاړل او د ابو سفیان او د قریشو د نورو مشرانو سره یې عهد او تړون وکړی په حرب د مسلمانانو سره، نو ددې قرار له سببه غزوة الخندق منځ ته راغله او بني قریضه په دې غزا کي مستقیماً برخه واخستل.

درویش وایي: چي په دې آیت سره اشاره وهغو کسانو ته هم ده چي د خدای ﷻ سره معاهده وکړي په ذریعه د توبې پر ترک د منهیاتو او معاصیو او بیا هغه توبه او عهد مات کړي او معاصي بیرته شروع کړي مرةً بعد اخرى:

نه مارا درمیان عهد وفا بوده .... جفا کردی و بد عهدی نمودی

هنوزت آن درصلحت باز آی .... کزان محبوب ترباشی که بودی

اشارة الی ان التائب من الذنب کمن لاذنب له.

وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ﴿۵۶﴾

او دوی له خدایه نه بیریږي چي د علیه الصلوٰة والسلام له نبوت څخه انکار کوي بعد ما عرفوه کما یعرفون ابنائهم، ونقضوا العهود في کل مرة په صحیح حدیث کي چي روایت یې ابو نعیم او ابن جریر کړی دی چي معاذ بن جبل او بشر بن البرا او داوٗد بن سلمه ﷺ و یهودانو ته وویل چي تاسي به پر موږ چي موږ مشرکان طلب د فتح به مو په روی د محمد ﷺ کاوه او تاسي به هغه د بعث وخت نژدې دی او تاسي به موږ ته د هغه صفتونه بیانول اشارة الی قوله تعالی وکانوا یستفتحون به فلما جائهم ما عرفوا کفروا به فلعنة الله علی الکافرین.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ

پوه سه: چي اصل د "اما" ان ما وَ ان شرطیه دی او ما زائده دی جزا د ان فشرد ده. په تاسو کي ثقفه کسمعه، صادفه ورسره یو ځای سو، او "اخذه" یا یې ونیوی او ظفر به او ادرکه.

درویش وایي: چي دا ټولي معاني دلته صحیح دي والانسب هو المعنی الثالث

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ای ظفر به كما لا يخفى، ای اذا كان حال ناقضي العهد من يهود بني قريضة مرة بعد اخرى، نو كه ته پر دوی بری پیدا کړې په جنگ کې.

پوه سه: چې تشريد تفريق ته وايي سره د وارخطايي. ابن عباس ﷺ وايي چې معنا يې داده چې ته وارخطا کړې ددوی په تعذيب سره نور کسان چې تر دوی وروسته وي يعني افعل بهؤلاءِ الذين نقضوا عهدک من القتل والتعذيب چې په وه بيرېږي نور خلگ من اهل مكة واليمن، يعني د قتال خيال په زړه کې هم ورو نه ګرځي. نو ددې آيت په امتثال کې چې څه وخت عليه الصلوٰة والسلام ته خدای پاک غلبه ورکړه پر دغو بني قريضه وو، نو نران چې بالغ وه هغه يې قتل کړه او ښځې يې تولې مينځياني وګرځولې او ددوی نابالغه اولادونه يې هم سبي وګرځول او ددوی مالونه يې پر غازيانو ووېشل، په حديث کې د طبراني راغلي دي چې اسلم انصاري ﷺ وايي چې زه عليه الصلوٰة والسلام پر مشتبه نرانو د بني قريضه و مسلط کړم چې ګوره يې چې دوی بالغ دي او که نه.

پوه سه: چې د بالغ او نابالغ چې سپوخسه وکتل سي چې وېښتان پر ولاړ وي هغه بالغ دی او که نه وي نو نابالغ دی. اسلم وايي چې ما هم دغسې کوله چې د مشتبه نر سپوخسه به مې کتل که به چېرې وېښتان پر وه سر به مې په توره څنډې پرې کړی او که به نه وه د سبي په دله کې به مې دراوه.

لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ۝

ددې لپاره چې من خلفهم به پند واخلي او نقض العهد به نه کوي، قال الشاعر:

پند گیر از مصائب دیگران .... تا نه گیرند دیگران ز تو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو دیگر مرغ بیند اندر بند

وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْۢبِذْ اِلَيْهِمْ

او که ته بيرېدلې له يو قوم څخه "چې معاهدين وه" پر خيانت يعني نقض العهد چې اثار د نقض العهد پر ښکاره سوه. روح البيان وايي چې خوف دلته مجازاً په معنی د علم دی، نو ته ور وغورځوه ودوی ته عهد ددوی.

Maktaba Tul Ishaat.com   Scanned by CamScanner

پوه سه: چي عهد یې مشابه کړی د یو ذی جسم شي سره، نو ځکه یې استعاره وویل فانبذ فافهم.

عَلٰى سَوَآءٍ

یعني په برابري ستا او ددوی په علم کي د نقض العهد یعني دوی خبر کړه دمخه تر جنګ چي ما هغه عهد چي زما او ستاسي تر منځ ؤ فسخ کړی.

پوه سه: چي خبرول هلته غواړي چي د عهد زمانه نه وي تېره سوې که عهد موقت ؤ لکه له نبذ څخه چي فهمېږي او یا عهد په زمانه پوري مقید نه وي بلکې مطلق وي، نو بیا خبرېدل غواړي او دا خبرتیا ددې لپاره غواړي تاچي و رسول الله ﷺ ته د خیانت نسبت ونه کړل سي.

مسئله: نبذ العهد پر امام هلته لازم دی چي د کفارو خیانت په علاماتو ظنیه وو سره ښکاره سوی وي او که نبذ العهد د کفارو له خوا یقیني ؤ بیا د نقض العهد اعلان نه دی لازم لکه علیه الصلوٰة والسلام پر کفارو د مکې یرغل وروړی د فتح مکې په کال بېله خبرولو د اهل مکه او سره ددې چي علیه الصلوٰة والسلام او دوی معاهده سره کړې وه پر عدم قتال په کال د حدیبیې د صلح، ولې اهل مکه عهد مات کړی چي د خزاعه د قبیلې چي په ذمه کي د علیه الصلوٰة والسلام وه په قتل یې لاس پوري کړی.

درویش وایي: چي حافظ محمد یوسف صالحي رحمه الله په سبیل الرشاد کي داسي وایي چي بني قینقاع اوله قبیله وه د یهودانو چي ددوی او د علیه الصلوٰة والسلام تر منځ عهد ؤ مات یې کړی او اظهار د بغي او حسد یې شروع کړی. نو بني قینقاع پر دغه حالت د اظهار نقض العهد والعداوة وه چي یوه ښځه له عربو څخه چي مسلمانه وه بازار ته د بني قینقاع راغله او بغره یې اغوستې وه.

درویش وایي: چي د بني قینقاع سوق داسي یو بازار ګوتی ؤ چي په هغه کي به کافران او مسلمانان دواړه موجود وه د خرید او فروخت لپاره او یو زرګر هم پکښي موجود ؤ، نو ښځه ورغله زرګر ته کښېنستله د زېورو د رانیولو لپاره. نو ودې ښځي ته چي هر څو خلګو وویل چي ته مخ لڅ کړه دې نه لڅاوه حیاءً وستراً.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو زرګر چي کافر وُ د ښځي د شا له خوا ورغلی چي دا یې په ځان نه کړل پوه ددې کالي یې په ځوز (ازغي) پوري غوټه کړه، خیر زیور چي یې رانیول دا چي ولاړه سوه بغره یا پورتنی یې ځندي شوه سو او بې ستره سوه ښځي بغاري کړې چي د خدای پار دی مسلمانانو زه یې بې ستره کړم، یو مسلمان په جذبه د ایمان ورپه هواسو زرګر یې قتل کړی او یهودانو پر مسلمان حمله وکړه او هغه یې قتل کړی وغضب المسلمون فوقع الشر بينهم وبين بني قينقاع فنزلت هذه الآية "واما تخافن الى اخير الآية" فقال رسول الله ﷺ انما اخاف من بني قينقاع فنبذ اليهم العهد. نو علیه الصلوٰة والسلام فوج کشي پر وکړه د اسلام بیرغ یې حمزة بن عبد المطلب رضی الله عنه ته ورکړی او پر مدینه منوره یې ابو لبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د خلیفه په توګه مقرر کړی، د علیه الصلوٰة والسلام فوج چي راغلی نو بني قینقاع په خپله محکمه قلعه ننوتل. نو علیه الصلوٰة والسلام دوی پینځه لس ورځي تر سخت حصار لاندي ونیول او خدای ﷻ یې په زړو کي بیره ورواچول، نو یې د علیه الصلوٰة والسلام ته د صلح داسي پیش نهاد وکړی چي تو له مالونه، باغونه او سلاح یې تو له ستاسي د مسلمانانو مو ږ ته صرف ښځي او اولادونه راپرېږدئ. نو علیه الصلوٰة والسلام ورسره ومنله او امر یې ورکړی چي د مدینې یعني له اطرافو ځخه ووځئ، درې ورځي وروسته دوی ووتل، نو علیه الصلوٰة والسلام خمس د غنیمت ځان ته وګرځاوه، ولي چي بني قینقاع بیله جنګه ووتل او څلور خمسه یې پر اصحابو کرامو رضی الله عنهم ووېشل وکان اول غنيمت بعد بدر.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ۝

په تحقیق د خدای ﷻ نه دي خوښ خائنان یعني عهد ماتونکي.

پوه سه: چي عدم حب کنایه ده له بغض ځخه یعني يبغض الخائنين، ولي په جناب کي د خدای ﷻ واسطه په منځ کي د محبت او بغض نسته بالاتفاق.

فائده: چونکه خدای پاک علیه الصلوٰة والسلام امر کړی په نبذ العهد او په تصریح په هغه سره دمخه تر جنګ. نو د چا په زړه کي به دا توهم پیدا کېږي چي دښمن یعني کافران که په نبذ العهد خبر سي ځانونه به وجنګ ته اراسته کړي او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هر ممکن مدافعت د قتال چي ددوی په طاقت کي وي من السلاح والمعاونين به برابر کړي، ئو به مسلمانانو ته د قتال مشکلات پيدا کړي او يا به وتښتي په هر تقدير انتقام له دوی څخه په خطر کي واقع کيږي، ئو دا به ته وايه ښه وي چي پر کافرانو صرف امارات د نقض العهد پيدا سوی وای دمخه تر تصريح په نبذ العهد پر دوی حمله سوې وای تاچي انتقام په اکمله وجه له دوی څخه اخستل سوی وای. ئو خدای پاک ددې توهم ازاله په نزول ددې آيت وکړه.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿۵۹﴾

او گمان دي نه کوي هغه کسان چي کفر کوي چي دوی دي فوت سي يعني پر دوی د مسلمانانو برى نه سي پيدا لکه هغه کسان چي له بدر څخه وتښتېدل يا په نورو معارکو کي د عليه الصلوٰة والسلام، ولي په تحقيق دوی نه سي عاجزه کولای طالب ددوی چي مسلمانان دي له ادارک څخه ددوی.

اعراب: لا يحبسن فعل غائب دى فاعل يې الذين كفروا دى، او مفعول اول يې محذوف دى اى انفسهم حذف هرباً عن تكرار ذكرهم او سبقوا يې مفعول ثاني دى په تأويل د مفرد اى سابقين تائبين.

وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ

او تاسي اراسته کوئ يعني برابروئ اې مسلمانانو د ناقضي العهد لپاره او يا د مطلق کفارو لپاره، چي ستاسي وس پوره وي اعداد يې.

پوه سه: چي اعداد ذخيره کول دي د شي لپاره د حاجت د وخت. له قوت څخه مراد اسباب والآلات الحرب په اختلاف د زمانو هر څه اسباب د جنگ چي وي، او هغه عملونه چي تاسي ته قوت درکوي په وخت کي د جنگ لکه اسپ دواني او مصارعت يعني نېزه بازي پهلواني او سات تېرول په غشي ويشتلو سره وغير ذالک. او د اعداد له قسمه څخه دی جمع کول د مال د جنگ د وخت د پار، له عقبه بن عامر ﷺ څخه روايت دی ده وويل ما اورېدلي دي له رسول الله ﷺ څخه چي دی مبارک پر منبر ناست ؤ او ويل يې "واعدوا لهم ما استطعتم من القوة الا ان القوة هي الرمي الا ان القوة هي الرمي الا ان القوة هي الرمي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي د آنحضرت ﷺ مراد حصر د قوت په رمي کي نه دی بل هو من قبيل ذكر العمدة وقت الحرب رواه مسلم.

فائده: درویش وايي چي په قرار د هغه حدیث نبوي ﷺ چي مسلم راوړی دی الجهاد ماض الى يوم القيامة جهاد به له کفارو سره جاري وي د قيامت تر ورځي پوري، لهذا قوت د عصر نبوي که څه هم مذکوره شیان وه لکن په مرور د زمانو لکه چي د کفارو قوت زياتیږي بايد په هغه مناسبت مسلمانان هم خپل قوت مخ پر زياتیدلو کي مثلاً بايد د حمل او نقل موټران ولري ټانکونه بايد ولري کلاشنکوفونه بايد ولري او بمباري کونکي طیارې بايد ولري الى غير ذالک حتى چي که يې طاقت ؤ بايد ايټم بم ولري، لکن په اوسنۍ زمانه کي چي د لوی قدرت خاوندان کفار دي لکه امریکا، روس، چين، انګليس، جاپان، فرانس وغيره د اسلامي مملکتو لپاره يې ايټم بم ممنوع ګرځولی دی او په خپله يې لري، ولي چي دوی له اسلامي جهاد څخه ډير په رعب کي دي، نو ځکه يې د اسلامي ممالکو د جنګ قدرت محدود کړی، او داغه رنګه له عقبه بن عامر ﷺ څخه روايت دی چي بيا هم مسلم راوړی دی عليه الصلوٰة والسلام وويل "ستفتح عليکم الروم ويکفيکم الله فلا يعجز احدکم ان يلهوا باسهمه" په صحيح حديث کي راغلي دي چي سعد بن ابي وقاص ﷺ د احد په ورځ زر غشي وويشتل او هر غشی چي به يې ويشتی عليه الصلوٰة والسلام به ورته ويل فداک ابي وامي.

مسئله: بعض علماً ﷺ وايي چي تفديه د مور او پلار چي مسلمانان وي مکروه ده، لکن امام نووي په شرح کي د مسلم وايي الصحيح انه جائز مطلقاً يعني که مور او پلار کافران وي او که مسلمانان لانه ليس فيه حقيقة الغدا بل هو تلطف في الکلام واعلام بمحبته. او ترمذي او ابن ماجه روايت کړی دی له عقبه بن عامر جهني څخه چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي په يوه غشي خدای پاک درې کسه جنت ته بيايي (۱) صانع يعني جوړونکی يې يحتسب في صنعته الخير، چي دده په جوړولو کي د خير نيت وي مثلاً چي يو مسلمان ته به يې ورکړم او پر خرڅ به يې کړم چي جهاد په وکړي (۲) ومنبله چي غشي ورامي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته په لاس ورکوي (۳) والرامي به او بل ويشتونكى دى د غشي.

درویش وایي: چي د جهاد في سبيل الله په باره کي د قرآني آياتو پرته احاديث متواتره المعنى هم په صحاح سته وو کي او په نورو صحيح کتابو کي د احاديثو ډېر دي چي حصر يې تقريباً ممكن نه دى وفي ماذكرنا كفاية.

وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ

درویش وایي: چي بيضاوي وايي چي رباط اسم للخيل الذي يربط في سبيل الله، نو په اصل کي مصدر ؤ چي ترل يې معنا وه بيا د آس نوم سو. لکه خلق په معنا د مخلوق، نو پر دې تقدير اضافت د رباط وخيل ته لپاره د بيان د معنى مراد دى په رباط سره، او روح البيان وايي چي رباط پر وزن د فعال دى بكسر الرأ په معنا د مطلق مربوط دى لکه لباس په معنى د ملبوس دى. نو اضافت د رباط وخيل ته اضافت د صفت و موصوف ته دى، فالمعنى خيل مربوطة لكه جرد قطيفة بمعنى قطيفة جردة. نو اضافت د عام چي رباط دى وخاص ته چي خيل دى لپاره د بيان دى، او يا لپاره د تخصيص دى لكه خاتم فضة.

سوال: په عبارت کي د بيضاوي داسي ښېره سوه للخيل الذي آه په تذكير د موصول، او په عبارت کي د روح البيان داسي راغله خيل مربوطة په تانيث د صفت وجه يې څه ده؟

ځواب: خيل اسم جنس دى پر قليل او كثير دواړو يې اطلاق كېږي فيجوز تذكير الموصول بارادة فرد واحد ويجوز تانيث الصفة بارادة كثير من الخيل.

سوال: رباط الخيل خو په قوت کي داخل ؤ چي وړاندي په آيت کي راغلى، نو د عطف يې څه فائده؟

ځواب: د عطف فائده يې تنبيه ده پر افضل د انواعو د قوت لکه عطف د جبرئيل او ميكائيل پر ملائكو باندي، علماء رحمهم الله وايي چي جن هغه كور ته نه ورځي چي په هغه کي آس يا د جنگ سلاح في سبيل الله وي، او په صحيح حديث کي راغلي دي كه يو سړى اوربشي د خاك او خاشاك څخه پاكي كړي بيا يې آس ته كښېږدي او هغه يې وخوري د اوربشي پر هره دانه باندي ده ته نېكي نوشته كېږي او په بل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صحيح حديث کي راغلي دي چي که چا آس وساتی "في سبيل الله احتساباً جواب ايماناً وتصديقاً بوعده تعالى فان شبعه" چي اميد د ثواب يې له خدای ﷻ څخه کاوه. مرول د هغه او اوبه ول د هغه او خوشايي د هغه في ميزانه يوم القيامة اى في كفة حسانة، په حديث کي د بخاري او مسلم راغلي دي په روايت د انس ﷺ ده وويل چي رسول الله ﷺ وفرمايل البركة في نواصي الخيل. او جرير بن عبدالله ﷺ وايي چي ما رسول الله ﷺ وليدی چي د آس دمخ وېښتان يې په ګوته سره پیچل او په داسي حال کي يې داخبره وکړه الخيل معقود في نواصيها الخير الى يوم القيامة الاجر والغنيمة رواه مسلم، وعن ابي هريرة ﷺ الخيل ثلثة (آسان دري قسمه دي) هي لرجل وزر ولرجل ستر ولرجل اجر. فاما الذي له وزره (يعني هغه څوک چي ده لره د آس ساتل ګناه ده) فرجل ربطتها رياً وفخراً ونواً لاهل الاسلام (چي آس يې د رياً يا د فخر او يا لپاره د بلندی پر اهل اسلام تړلی وي. واما التي هي له ستر (يعني هغه سړی چي د عيال نفقه په برابروي) واما التي هي له اجر فرجل ربطتها في سبيل الله لاهل الاسلام الى اخير الحديث باختصار.

پوه سه: چي فرس مؤنث سماعي هم دی لکه اسم چي دی کمامر.

تُرۡهِبُوۡنَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمۡ وَاٰخَرِيۡنَ مِنۡ دُوۡنِهِمۡ

چي تاسي بېروئ په هغه سره دښمن د خدای ﷻ او دښمن ستاسي. او داغه رنګه بېروئ نور کافران غير له اهل مکي څخه. مجاهد او مقاتل وايي چي د غيرهم څخه بنو قريضه مراد دي، او سدي وايي چي کفار فارس مراد دي. او حسن بصري ﷫ وايي چي منافقين څندي مراد دي.

پوه سه: چي د "به" ضمير و "وما استطعتم" ته يا "اعدا" ته چي مصدر دی راجع دی.

لَا تَعۡلَمُوۡنَهُمۡ ۚ اَللّٰهُ يَعۡلَمُهُمۡ ؕ وَمَا تُنۡفِقُوۡا مِنۡ شَيۡءٍ فِيۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيۡكُمۡ وَاَنۡتُمۡ لَا تُظۡلَمُوۡنَ ﴿۶۰﴾

چي تاسي دا اخرين تفصيلاً نه پېژنئ خاص خدای ﷻ په خبر دی او هغه شی چي تاسي نفقه او مصرف کړئ په لار کي د خدای ﷻ يعني په جهاد کي يعني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

که دراهم او دنانیر وي او که اوښان یا افراس کامل او پوره به د رکړل سي تالسي ته ثواب د هغه په ورځ د قیامت، رسول الله ﷺ وفرمایل "من جهز غازیا فقد غزا" که چا کار ورسم کړی د غازي، نو ده هم غزا وکړه! متفق علیه، ابو مسعود انصاري ﷺ وایي چي یو سړي مهار کړي اوښه راوستل او علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل هذه في سبیل الله" علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل لک بها یوم القیامة سبعمائة الناقة کلها مخطومة، رواه مسلم، له انس ﷺ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وویل جاهدوا المشرکین باموالکم ای بصرف اموالکم وانفسکم ای بقتال انفسکم والسنتکم" په ژبو سره بالوعظ والتبلیغ، ابو داؤد، نسائي و دارمي، وعن خزیمة بن مالک ﷺ قال قال رسول الله ﷺ من انفق في سبیل الله کتب له بسبعمائة ضعف" ترمذي و نسائي.

حضرت علي، ابو درداً، ابو هریرة، عبدالله بن عمرو، جابر بن عبدالله و عمران بن حصن ﷺ ټوله وایي چي رسول الله ﷺ وویل که چا واستول نفقه في سبیل الله یعني مجاهدینو ته یې ورکړه او دی په خپل کور کي پاته سو "فله بکل درهم سبعمائة دراهم، ومن غزاً بنفسه وانفق في وجهه فله ثواب سبعمائة الف درهم، ثم تلا هذه الآیة والله یضاعف لمن یشآ ابن ماجه، له عبدالرحمن بن حباب ﷺ څخه روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام د جیش العسرة چي د غزوة تبوک په نامه مشهوره ده او ډېره سخته غزاً وه، نو علیه الصلوٰة والسلام مسلمانان پر مرسته د جیش العسرة باعثه کول، عثمان ﷺ ودرېدی او وه یې ویل چي پر ما سل اوښان دي "باحلاسها" احلاس جمع د حلس ده، هغه ځل ته وایي چي د اوښ پر شا یې اچوي "واقتابها" جمع د قتب ده چي په پښتو یې کته بولي چي سړی پکښې سپرېږي "في سبیل الله" علیه الصلوٰة والسلام وخپلو خبرو ته ادامه ورکړه، عثمان ﷺ ورته وویل چي پر ما یې دوه سوه اوښان "باقتابها واحلاسها في سبیل الله" علیه الصلوٰة والسلام خپلي د مرستي وینا ته تسلسل ورکړی، عثمان ﷺ بیا ودرېدی چي پر ما یې درې سوه اوښان "باحلاسها واقتابها في سبیل الله فرئیت رسول الله ﷺ ینزل عن المنبر" او علیه الصلوٰة والسلام دوه یا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درې واره دا خبره وکړه ما علی عثمان ما عمل بعد هذا، ترمذي.

له عبد الرحمن بن سمرة ﷺ څخه روایت دی چې عثمان ﷺ تر درې سوه اوښانو علاوه زر طلاوي په لستوني کې را اخستي وې د جیش العسرة د تجهیز لپاره د علیه الصلوٰة والسلام په لمن کې یې ورتوی کړې. نو علیه الصلوٰة والسلام په دینارو کې لاس وواهه او وه یې ویل "ماضر عثمان مافعل بعد الیوم مرتین" رواه احمد.

تنبیه: د ډېرو خلکو په زړو کې دا خیال ورګرځي چې عثمان ﷺ چې دومره غني شخصیت ؤ او د علیه الصلوٰة والسلام دوې لونې هم دده په نکاح کې راغلي وې، یعني یوه چې وفات سوه بیا یې بله لور په نکاح ورکړه، بیا چې هغه وفات سوه علیه الصلوٰة والسلام وویل که ما دریمه لور درلودای نو هغه به مې هم عثمان ته په نکاح ورکړې وای، نو د سوال حاصل دادی چې د علیه الصلوٰة والسلام زغره ولې د یهودي سره په نهه کاسې اوربشو ګروه. او علیه الصلوٰة والسلام ویلي دي کما في البخاري وغیره "ما شبع آل محمد من خبز شعیر یومین متتابعین" او نور ورته احادیث د علیه الصلوٰة والسلام د فقر او مسکنت په باره کې، په صحاح سته وو کې راغلي دي، نو اصل سوال دادی چې عثمان ﷺ د رسول الله ﷺ په حال بنه خبر ؤ، ولې یې مرسته نه ورسره کوله؟

ځواب: علیه الصلوٰة والسلام نه د چا نفلي او نه فرضي صدقه قبلوله. نو که عثمان ﷺ په نیت د صدقې د علیه الصلوٰة والسلام سره مرسته کړې وای، څرنګه به علیه الصلوة والسلام له ده قبلولای. او د هدې چې علیه الصلوٰة والسلام قبلوله د عثمان ﷺ په ورکولو نه جوړېدی کما لایخفی.

وَإِن جَنَحُوا۟ لِلسَّلْمِ فَٱجْنَحْ لَهَا

او که میل وکړي کافرانو وصلح ته، ته هم میل وصلح ته وکړه او معاهده ورسره وکړه.

سوال: د "سلم" لفظ خو مذکر دی، نو د مؤنث ضمیر څرنګه ورته راجع سو؟

ځواب: سلم یې پر نقیض د هغه حمل کړی دی چې حرب دی او حرب مؤنث سماعي دی، او یا تاویل د سلم په مسالمة چې مصالحت ته وایي هم کړل کېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي حسن بصري او قتاده رحمهما الله وايي چي دا آيت منسوخ دی بقوله اقتلوا المشركين حيث وجدتموهم، او بيضاوي وايي چي دا آيت د اهل كتابو په باره كي دی لاتصالها بقتلهم.

درويش وايي: چي دا دواړه قولونه صاحب د روح البيان چي وفات يې په سنه ۱۱۲۷ هـ ق كي سوی دی په جلد ۳ ص۳۶۶ كي وايي والامر في قوله فاجنح للاباحة والآية عامة لاهل الكتاب وغيرهم.

درويش وايي: چي روح البيان په دې خبره الامر للاباحة قول د حسن او قتاده رحمهما الله رد كړی دی چي وايي دا آيت منسوخ دی او په دې عبارت والآية عامة آه قول د بيضاوي رد كړی دی. وروسته روح البيان ويلي دي والامر فيه مفوض الى رأى الامام وليس يجب عليه القتال ابداً ولا ان يسعفهم الى الصلح عند طلبهم ذالك ابداً بل يبني الامر على مافيه صلاح المسلمين فاذا كان للمسلمين قوة جداً فلا ينبغي ان يصالحم وينبغي ان يحاربهم تر څو چي اسلام قبلوي يا جزيه وركوي وان رأى المصلحة في المصالحة . او د امام ميل هم ومصالحت ته وَ لايجوز ان يصالحهم سنة كاملة الا اذا كانت القوة والغلبة للمشركين، نو پر دې تقدير صلح تر لسو كالو پوري روا ده، او تر لس كاله زائده صلح نه ده ورته روا اقتداً برسول اللهﷺ فانه عليه الصلوٰة والسلام فعل كذالك اى في الصلح مع كفار قريش چي لس كال يې معياد د صلح او عدم حرب وټاكی. انتهى بالعبارة في البعض وبالترجمة في البعض.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله چي وفات يې په سنه ۱۲۲۵ هـ ق كي سوی دی، يعني د روح البيان تر صاحب ډېر وروسته دی د حسن بصري. قتاده او بيضاوي رحمهم الله خبر يې په دې الفاظو سره رد كړې ده "قلت" يعني نسبت يې وځان ته كړی دی لاوجه تخصيصها باهل الكتاب يعني كما قال البيضاوي ولا بالقول بانها منسوخة يعني كما قال الحسن وقتادة بل الامر للاباحة والصلح جائز مشروع ان رأى الامام فيه مصلحة انتهى.

درويش وايي: چي له نقل څخه زه منكر نه يم ولي چي زه په خپله ناقل يم لكن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د منقول قول نسبت وځان ته نه کوم، او دا خبره به هم ډېره مشکله وي چې مظهري رحمه الله به روح البیان نه وي مطالعه کړی او یا د دواړو د خبرو موافقت دی توارد الافکار وي فافهم.

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

او توکل پر خدای جل جلاله وکړه له دې څخه مه بېرېږه چې د کافرانو په صلح، فریب او چم په خیال کې وي ولې چې خدای جل جلاله ستا ساتونکی او مددګار دی له دوی څخه دې ساتي، او علم لري پر نیتو د کافرانو فیوأخذهم بنیاتهم.

وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

او که دوی یعنې کافران اراده لري په صلح سره چې خطاباسي تا، چې دوی ستا وجنګ ته ځان مستعد وګرځوي او یا ستا د قتل لپاره یو وخت مساعد لټوي.

پوه سه: چې اصل خبر د ان محذوف دی یعنې فلا تبال بمکرهم، او دلیل د جزا په ځای راوړی دی. یعنې چې په تحقیق کافي دی تا لره خدای جل جلاله، او خدای هغه ذات مقتدر دی چې ستا تائید کړي په خپل نصرت او په مؤمنانو که مهاجرین دي او که انصار دي په انصارو کې که اوس دي که خزرج.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ

یعنې وروسته تر دې چې په جاهلیت کې به د اوس د خزرج تر منځ شر او فساد ان عداوت و کما مر في قوله تعالی في سورة آل عمران یعنې قوله تعالی "اذ کنتم اعداً فالف بین قلوبکم فاصحتم بنعمته اخواناً. او په تفسیر ایوبي کې ددوی یعنې د اوس او د خزرج عداوت ممتد او د قتل وقتال بیان تېر سوی دی.

لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

که تا اې مخاطب غیر معینه مصرف کړي وای تول هغه چې په ځمکه کې دي نه به دې وای اچولای په منځ کې د زړو ددوی الفت، لکن خدای جل جلاله په قدرت عظیمه سره الفت پیدا کړی په منځ کې ددوی یعنې ظاهراً وباطناً یعنې هغه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کلو کلو عداوت یې ددوی له زړو څخه وه ایستی، په تحقیق خدای ﷻ غالب دی او په شي کي حکمت لري. صدق الله العزیز.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسْبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبي کافي او بس دی تاله خدای ﷻ او هغه کسان چي ستا متابعت یې کړی دی له مؤمنانو څخه.

پوه سه: چي "من اتبعک" په محل کي د جر دی عطف پر کاف دی پر مذهب د کوفیانو چي عطف پر ضمیر مجرور بیله اعادې د جار روا بولي، او یا په محل کي د نصب دی مفعول معه دی، والتقدیر حسبک الله مع من اتبعک من المؤمنین، الله وهذا الاعراب بعید لفظاً قریب معنیً.

پوه سه: چي اسناد د کفایت و مؤمنین ته لکونهم اسباب ظاهرة لکفایة الله الذي هو الکافي الحقیقي، په حدیث صحیح کي د سعید بن المسیب رضي الله عنه په روایت راغلي دي چي په مکه کي پر علیه الصلوٰة والسلام باندي درې دېرش (۳۳) نرانو او شپږو ښځو ایمان راوړی وروسته عمر رضي الله عنه ایمان راوړی او دده په ایمان سره څلوېښت پوره سوه، نو دا آیت نازل سو "یاایها النبي الآیة" لکن بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي دا آیت پر دې دلالت کوي چي دا آیت مکي دی وسیاق الکلام یقتفي کونها مدنیة فان السورة نزلت بعد غزوة بدر. او دغه مفسرین رحمهم الله وایي چي دا آیت نازل سو په بیداء کي في غزوة بدر قبل شروع القتال لتقویة حضرت النبویة ﷺ وتسلیة الصحابة رضي الله عنهم، او ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي دا آیت هغه وخت نازل سو چي عمر رضي الله عنه اسلام راوړی.

سوال: د عمر رضي الله عنه اسلام راوړل خو په مکه کي ؤ او دا سورت مدني دی کمامر من قبل هذا؟

خواب: د ابن عباس رضي الله عنهما پر روایت آیت بې له شکه مکي دی لکن په مدني سورت کي په امر د رسول الله ﷺ نوشته سو هذا ماقاله روح البیان.

درویش وایي: چي په قرآن کي داسي ډېره واقع کېږي چي په سورت مکي کي بعض مدني وي وبالعکس لکن بامر رسول الله ﷺ، که ته د سورتو د قرآن کریم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په مصاحفو کې نظر وکړې چې مکي او مدني سره جلا کوې په ډېرو سورتو کې به ووينې السورة المکية الا الآية الفلانية فانها مدنيه او بالعکس به هم ووينې ان شا الله تعالی. حاصل د کلام دادی چې مدني والی د يو سورت منافي ددې سره نه دی چې بعض آيت دې مکي وي وبالعکس.

قصة اسلام عمر ﷺ: د صحيح واقعاتو راويان او د احاديث واقعيه وايي چې عليه الصلوٰة والسلام د چهار شنبې په ورځ خدای پاک ته داسې خواست وکړی "اللهم اعز الاسلام" وفي رواية اللهم ايد الاسلام باحد الرجلين يعني بايمان احد الرجلين اما بابی جهل بن هشام واما بعمر بن الخطاب" (وجه تخصيص د ابو جهل داده چې ابو جهل يو مشر سړی ؤ او په قريشو کې يې لوی اعتبار درلودی حتی چې ټولي فيصلې به ده کولې. نو ځکه دی د جاهليت په زمانه کې په ابو الحکم سره مشهوره و. او وجه تخصيص د عمر ﷺ داده چې دی ډېر دلاوره ؤ او د زړه ډک سړی ؤ که څه هم دی په دغه وخت کې پينځه ويشت کلن يا شپږ ويشت کلن ؤ) نو د پنج شنبې په ورځ عمر ﷺ ايمان راوړی. راويان وايي چې څه وخت چې دا آيت نازل سو "انکم وماتعبدون من دون الله حصب جهنم انتم لها واردون" نو ابو جهل بن هشام ته چې اسلام لقب ورکړی که څه هم په جاهليت کې دده لقب ابو الحکم ؤ کمامر آنفاً. او ابو جهل د عمر ﷺ ماما ؤ. ولې چې د عمر ﷺ مور د ابو جهل خور وه. او بعض اهل تاريخ وايي چې عمر ﷺ مور د ابو جهل د اکا لور وه. په عربو کې وعصبة الام ته ماما وايي. نو ابو جهل د قريشو په مجموعه کې ودرېدی چې عمر ﷺ هم پکښې حاضر ؤ او وه يې ويل يا معشر القريش ان محمداً قد شتم الهتکم وزعم انکم وآبائکم والهتکم في النار (محمد ستاسي خدايانو ته ښکنځل کوي. او دی وايي چې تاسې او ستاسې پلرونه او نيکه ګان او ستاسې خدايان به په اور کې ياست) فهل من رجل بقتل محمداً وله مائة ناقة حمراً وسوداً و الف اوقية من فضة" (ده وويل چې نسته داسې څوک چې محمد قتل کړي مونږ به وهغو ته سل اوښانې سرې او توري ورکړو. او زر اوقيې به سپين زر چې يو ه اوقيه څلوېښت درهمه وه چې زر

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

اوقیبي ځلو ېښت زره درهمه ته رسېږي ورکړو) "فقام عمر بن الخطاب اتضمن ذالک یا ابا الحکم" (نو عمر بن خطاب ودرېدی ابو جهل ته یې وویل چي ته ضمانت ددغه انعام مذکوره پر قتل د محمد کوې) "فقال نعم یا عمر (نو ابوجهل ورته وویل هو! زه یې ضمانت کوم، نو عمر ابو جهل تر لاس ونیوی کعبې شریفي ته داخل سوه چي هلته ددوی یو لوی خدای ؤ، چي دوی هبل ورته وایه) "فتحالفا عنده واشهدا علی انفسهما هبل" (نو ابو جهل او عمر په حضور کي د هبل قسم سره وکړی، عمر پر قتل د محمد ﷺ او ابو جهل پر ورکړه د انعام مذکور او شاهد یې وګرځاوه هبل پر خپلو ځانو) "فانهم کانوا اذا ارادوا امراً من سفر او حرب او سلم او نکاح لم یفعلوا شیئاً حتی یستأمر هبل ویشهده علیه" (ولي قریش په جاهلیت کي داسي وه چي اراده د یو کار به یې وکړه که به سفر و که به جنګ که به صلح وه او که به نکاح وه تر هغو یې کار نه کاوه چي له هبل څخه یې مشوره نه وای اخستې او هبل یې پر ځان نه وای شاهد کړی.

سوال: هبل خو له ډبري څخه جوړ جماد بت ؤ، نو دوی ته یې څرنګه مشوره ورکول؟

ځواب: د هبل سره شیطان مقرر ؤ شیطان به د لا او د نعم مشوره ورکوله ددوی به دا ګمان سو چي دا خبري موږ ته هبل کوي. او په دغه وخت کي د کعبې شاوخوا پینځلس سوه بتان وه، په یوه روایت کي راغلي دي چي د محمد د قتل پر خبره چي ابو جهل او عمر وکړه تول بتان پر سجده سوه او لا اله الا الله یې وویل. ابو جهل و عمر ته وویل چي په دي خطاً نه وزې محمد دومره لوی جادوګر دی چي زموږ په خدایانو یې هم سحر او جادو کړی دی. نو عمر توره وغاړي ته واچول او بغل ځولی یې د غشو ډکه پر وړه کښېښول او دا یې وویل چي تر هغو به زه توره له غاړي ونه کاږم او نه به شی خورم او نه به ارام کوم تر څو چي ما د محمد سر په دغه توره نه وي پرې کړی، او په دغه وخت کي علیه الصلوٰة والسلام سره د مسلمانانو د زید بن الارقم رضی الله عنه په سرای کي چي د صفا تر غره لاندي ؤ پټ وه یعني دباندي نه سوای راوتلای، ډوډۍ وغیره به ښځو ورته راوړل، نو عمر چي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زید بن الارقم ﷺ وسرای ته ورغلي دروازه یې وټکول چې له دننه بند وه، یو صحابي ورولاړ سو د دروازې تر چوولې یې وکتل علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل چې عمر دی توره یې په غاړه ده، هغه سړي وویل چې د عمر اراده داسې ښکاري چې ستا وینه به تویوي او نور فساد به هم وکړي. علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چې دروازه ورخلاصه کړه که د خیر په نیت راغلی ژ یعني د اسلام راوړلو موږ به یې خندې قبول کړو، او که د شر په اراده راغلی ژ موږ به یې په هغه توره سر ورپرېکړو، عمر چې داخل سو رسول الله ﷺ ورته وویل "ما انتهي یا عمر حتی ینزل الله بک قارعة" بیا علیه الصلوٰة والسلام ورولاړ سو عمر یې تر کالو او د تورې تر بند ونیوی او سره وه یې ښوراوه، عمر ورېږېدی له هیبته څخه د علیه الصلوٰة والسلام، او دی کښېنستی او دا یې وویل اعرض علي الاسلام یعني ماته اسلام پېش کړه الذي تدعوا الیه؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل تشهد ان لا اله الا هو وحده لاشریک له وان محمداً عبده ورسوله. فقال عمر ﷺ اشهد ان لا اله الا الله وانک رسول الله. نو ناستو مسلمانانو ﷺ له خوشالیه په لوړ اواز سره وویل الله اکبر، حتی چې د مکې په لارو کې دا تکبیر واورېدل سو، وروسته علیه الصلوٰة والسلام درې واره عمر ﷺ پر خیګر وواهه او داسې دعا یې وکړه اللهم اخرج ما في صدر عمر من غل وابدله ایماناً. عمر ﷺ وایي چې زه له سره تر نوکه په خولو کې غرق سوم دستي جبرئیل راغلی علیه الصلوٰة والسلام ته یې وویل لقد استبشر اهل السما باسلام عمر ﷺ "خوشاله سوه اهل سما یعني ملکې په اسلام د عمر ﷺ . مشرکین چې د عمر ﷺ په اسلام خبر سوه نو داسې یې وویل لقد انتصف القوم منا. قسم په خدای ﷻ دی زموږ نیم قوم راڅخه جلا سو، په روایت د عمر ﷺ چې له ده څخه یو چا پوښتنه وکړه چې څه سبب دی چې تاته رسول الله ﷺ د فاروق لقب درکړی دی؟ ده ورته وویل ما چې اسلام راوړی او علیه الصلوٰة والسلام او نور مسلمانان د زید بن ارقم ﷺ په سرای کې پټ ژوند کاوه، نو ما علیه الصلوٰة والسلام ته وویل یا رسول الله السنا علی الحق ان متنا وان حیینا؟ آیا موږ نه یو پر حق که مړه سو او که ژوندي؟ علیه الصلوٰة والسلام راته

وویل نعم، ما ورته وویل نو ولي موږ دلته پټ کښېنو، عمر ؓ وایي ما ورته وویل والذي بعثک بالحق داسي مجلس به زه نه پرېږدم چي په حال کي د کفر زه په هغه کي کښېنې نستلی یم الا اظهرت فیه الاسلام غیر هائب، نه به هیبت رابانديي وي او نه به ببرېږم والله لانعبد الله سرآ بعد الیوم، نو علیه الصلوٰة والسلام او نور ورسره مؤمنانو د زید بن الارقم ؓ له سرایه راووتل او عمر ؓ دمخه روان واو توره يې کښلې وه او په زوره زوره نارې يې وهلې ﴿لا اله الا الله محمد رسول الله﴾ حتی چي د مسجد ته د حرم مکي ننوتل او عمر ؓ لو ناره وکړه چي په قریشو يې واورېدل که څوک له ځایه وښورېدی په دغه توره به يې سره قلم کړم. بیا علیه الصلوٰة والسلام دمخه او مؤمنان په پسې وه پر کعبه شریفه يې طواف وکړی، بیا پر لمانځه په جماعت باندي ودرېدل او علیه الصلوٰة والسلام قرآن مجید په جهر سره وایه او علیه الصلوٰة والسلام او نورو مؤمنانو د عمر ؓ د اسلام راوړلو څخه مخکي نه سوای کولای چي عند الکعبة دي لمونځ وکړي او یا دي قرآن مجید په جهر سره ووایي فسماه النبي ﷺ بالفاروق، لانه فرق بین الحق والباطل وجآ بسند حسن ان اول من جهر بالاسلام (یعني في مجامع القریش) هو عمر بن الخطاب ؓ (په هغه وخت کي چي علیه الصلوٰة والسلام په مدینه کي و او مکه شریفه هم فتح سوې وه) واستاذن عمر ؓ في العمرة فاذن له علیه الصلوٰة والسلام وقال یا اخي لاتنسنا من دعائک. قال عمر ما احب ان لي بقوله یا اخي ما طلعت علیه الشمس.

ژباړه: عمر ؓ له علیه الصلوٰة والسلام څخه اجازه وغوښتل د عمرې د تلو، نو علیه الصلوٰة والسلام اجازه ورکړه او داسي يې ورته وویل اې وروره موږ په دعا کي مه هېروه، عمر ؓ وایي زما نه ده خوښه په مقابل کي د دغه قول د علیه الصلوٰة والسلام یا اخي، تر توله هغه چي لمر پر راخېژي یعني توله دنیا، په یوه حدیث کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ وویل چي که تر ما وروسته نبي وای نو عمر به وای، په بل حدیث کي راغلي دي چي زما تائید خدای ﷻ کړی دی په څلورو وزیرانو سره، دوه د اهل سمآ دي یعني جبرئیل ومیکائیل، او دوه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د اهل الارض دي ابو بكر وعمر رضی الله عنهما، او نور مناقب د حضرت عمر رضی الله عنه نهايت ډېر دي په كتاب كې چې د الفاروق په نامه ياد ېږي مطالعه دي كړل سي.

درويش وايي: چې خبره راغخه اوږده سوه لكن مع الفوائد السنية اوس بيرته د تفسير پر خوا ان شاء الله تعالى.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ

اې نبي المراد به محمد ﷺ باعث كړه په ډېر شدت سره مؤمنان پر جنګ د كفارو كه وي له تاسي څخه شل (۲۰) كسه نران چې صبر لري پر سختيو د جنګ يعني وخداى ﷻ ته يې د ثواب طمع هم وي غلبه به كوي پر دوو كسو د كافرانو.

وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

او كه وي له تاسي څخه سل كسه يعني نران "د صابر قيد يې نه كړى ذكر اكتفا بما سبق" غلبه به كوي يعني بنصر الله پر زرو كسانو د هغو كسانو چې كفر كوي په سبب ددې چې كافران يو قوم دى چې نه پوهېږي. والمعنى چې كافران جاهلان په ثواب سره او جاهلان دي په خداى ﷻ چې شريك ورته وايي او جاهلان دي په ورځ د قيامت، نو دوى وتاسي ته ثبات نه سي كولاى كه تاسي صبر وكړئ پر قتال ددوى لطلب الثواب والدرجات العلى على تقديري الشهادة والحيوة، او كفار پر مرګ بېرېږي، ولې طمع د ثواب نه لري په دې سبب چې دار الثواب نه مني.

پوه سه: چې دا جملې خبريه وې لكن په معنى د امر دي چې صبر به كوي يو مسلمان په مقابل كې د لسو كافرانو او خداى ﷻ وعده كوي چې كه دوى يعني يو په لسو د كافرانو صبر وكړي دوى به غلبه پيدا كوي بعون الله وتائيده.

پوه سه: چې دا امر الهي په ورځ د بدر و چې يو مسلمان به د لسو كافرانو سره جنګ كوى. له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دى چې دا امر الهي چې يو مسلمان به د لسو كافرانو سره جنګ كوى او تښتي به نه، پر صحابه كرامو رضی الله عنهم ډېر درنه پرېوتل، نو خداى پاك تخفيف ددې امر شاق نازل كړى او وه يې ويل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ؕ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۶۶﴾

اوس خدای ﷻ تخفیف وکړی په باره کې د جنګ او خدای پاک پر دې علم لري چې په تاسي کې ضعف سته یعني د ابدانو، نو اوس که وي له تاسي څخه یعني رجال سل کسه صبر کونکي غالبه به ګرځي پر دوه سوه یعني د مشرکانو او کافرانو. او که وي له تاسي څخه زر کسه غالبه کېږي به پر دوو زرو کسانو له کافرانو په اذن، اراده او نصرت سره د خدای ﷻ. او خدای پاک ملګری دی په عون او نصرت سره د صبر کونکو مؤمنانو. نو خدای پاک رد کړی امر له لسو څخه و دوه ته. ابن شبر رحمه الله وایي چې زما رایه داده چې امر بالمعروف او نهي عن المنکر پر دغه قیاس دی.

درویش وایي: لانهما ایضاً قتال لکن لا بالسیف بل باللسان. فالجامع بین المقیس والمقیس علیه موجود.

فائده: څوک چې بل پر یو کار باعثه کوي لکه په مانحن فیه قتال الکفار، نو دی باید اقدام پر هغه کار بنفسه وکړي تاچي قوم اقتدا پسي وکړي. ولهذا کان النبي ﷺ اذا اشتد الحرب اقرب الی العدو من المؤمنین قال علي رضی الله عنه "کنا اذا احر الباس (موږ وو چې تود به سو جنګ) ولقي القوم القوم اتقینا برسول الله ﷺ (او دوه قومونه یعني مسلمانان او کافران به سره ملاقي سوه. موږ به ځانونه ساتل په رسول الله ﷺ یعني دی به دمخه وَ او موږ به په پسي وو) فما یکون اقرب الی العدو منه ﷺ (نه به وَ د هر نژدې و دښمن ته تر ده مبارک)

سلطان سلیم فاتح مصر رحمه الله ډېره ښه وینا کړې ده:

گر لشکر عدو بود از قاف تابقاف .... بالله که هیچ روی نمی تابم از مصاف

چون آفتاب ظلمت کفر از جهان برم ...... گاهی چوصبح تیغ برون آرم از غلاف

په صحیح حدیث کې راغلي دي چې علیه الصلوٰة والسلام حمزه بن عبد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المطلب ﷺ واستاوه او دپرش کسه سپاره یې ورسره کره، نو د ابو جهل سره ملاقي سو چي درې سوه کسه سپاره ورسره وه، نو حمزه ﷺ وهغو ته شکست ورکړی، له ابه عباس ﷺ څخه روایت دی چي که یو مسلمان له درو سوو کسو څخه فرار وکړی دا گناه کبیره نه ده او که یوه مسلمان له دو کسو څخه فرار وکړی، نو دا هغه فرار دی چي گناه کبیره ده، حدادي ﷺ وایي چي دا هلته گناه کبیره ده چي که د مسلمانانو سره دومره سلاح وه لکه د هر یوه سره د دوو کافرانو او ده مقابله ونه کره کان فاراً ومرتکباً للکبیرة واما ان لم یکن کذالک فلا یثبت حکم الفرار.

پوه سه: چي له عبدالله بن مسعود او له عبدالله بن عمر او له ابو هریره ﷺ څخه په مختلفو اسنادو سره روایت دی چي څه وخت یې د بدر بندیان راوستل نو په هغو کي عباس عم رسول الله ﷺ هم ؤ، له انصارو څخه یو سړي دی نیولی ؤ، نو انصارو دا اراده وکره چي قتل یې کړي، دا خبره و علیه الصلوٰة والسلام ته ورسیدله فقال علیه الصلوٰة والسلام چي تېره شپه نه یم بیده سوی د عباس له سببه چي انصار دا وایي چي وژنو یې، نو عمر ﷺ ورته وویل چي زه ورسم انصارو ته؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل هو! ورسه، نو عمر ﷺ انصارو ته ورغلی چي عباس خوشي کړئ یعني وژني یې مه، انصارو وویل والله لانرسله یعني وژنو یې، نو عمر ﷺ ورته وویل چي په عدم قتل سره یې رسول الله ﷺ خوشاله کیږي، انصارو ورته وویل که په دې سره د رسول الله ﷺ خوشنودي وي خو بو یې زه، عمر ﷺ چي عباس را رهي کړی نو عمر ﷺ ورته وویل یا عباس اسلم یعني اسلام راوړه، قسم په خدای ﷻ دی چي ستا اسلام ماته محبوب دی تر اسلام د خطاب "چي د عمر ﷺ پلار ؤ" ولي چي علیه الصلوٰة والسلام ستا په اسلام خوشاله کیږي، لکن په دې وار عباس مسلمان نه سو.

پوه سه: چي عباس ﷺ یو له هغو لسو کسانو څخه دی چي د کفارو د تول لښکر دوډی به یې کوله کوم چي د کفارو د مرستي لپاره د عیر د مکې راوتلي وه، او د بدر په ورځ یې شل وقیه سره زر کفارو ته ورکړه چي په بدر کي به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مشرکان دوډی په رانسي لکن جنګ جوړ سو دمخه تر دې چي عباس دا شل وقیه مصرف کړي وای پر کفارو، نو د جنګ په دوران کي هغه شل وقیه سره زر سره ده د مسلمانانو په لاس ورغله.

درویش وایي: چي ددغو کړو وړو له سببه انصار و عباس ته په غضب وه کما مر نو څه وخت چي د بدر پر بندیانو فدیه مقرره سوه کما سیأتي عنقریب بیانه في التفسیر، نو عباس ﷺ و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي هغه شل وقیه سره زر چي زما څخه غازیانو د بدر واخستل هغه دي زما په فدیه کي حساب کړل سي علیه الصلوٰة والسلام منع وکړه او ورته وه یې ویل چي هغه شل وقیه چي تا له کوره زموږ پر ضرر راخستي وې فلا اترکه لک.

یوه سه: چي بخاري او بیهقي له انس بن مالک ﷺ روایت کړی دی چي بعض انصارو چي د عباس ﷺ مور له هغې کورنۍ څخه وه، نو علیه الصلوٰة والسلام ته راغله فقالوا ائذن لنا فلنترک لابن اختنا عباس فدائه قال ﷺ لا والله لاتذرن درهماً. نو علیه الصلوٰة والسلام عباس مکلف کړی چي ته به له خپل ځانه سل وقیه فدیه ورکوې زائداً علی فداً غیره، ولي چي تا قطع د صله رحمی وکړه چي زموږ پر ضد جنګ ته راغلې، او له دې یې هم مکلف کړی چي ده به خپل د ورور د دوو زامنو یعني عقیل بن ابي طالب او نوفل بن الحارث فدیه به هم څلوېښت څلوېښت وقیه ورکوې. نو عباس ورته وویل چي تا زه وګرځول چي دا فدیه زما څخه غواړې چي زه به آینده وقریشو ته د سوال لاس غځوم چي زما سره مرسته وکړئ زما په فدیه او زما د ورور د دوو زمانو په فدیه کي، غرض یې دا ؤ چي زما سره څه وقیې وې هغه مسلمانانو په غنیمت راځخه واخستلې او زما سره شی نه سو پاته چي زه یې د ځان او د ورور د زامنو په فدیه کي درکړم، نو مجبور دي کړم ودي ته چي پر قریشو سوال او فقر وکړم.

پوښتنه: دا سوال او ځواب د علیه الصلوٰة والسلام او د عباس تر منځ هغه وخت یې راوړل مناسب وه چي د اصحابو ﷺ اتفاق پر فدیه اخستلو راغلی وای او هغه بحث تر اوسه نه دی راغلی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: چونکه د عباس بحث له دمخه ځخه جاري ؤ، نو ځکه دا خبره ما دلته وکړه، اوس دا يې تاسي دا يې أساری د بدر جريان او د اصحابو اختلاف او پر فديه اتفاق، او ددې خبرې د عباس چې و عليه الصلوٰة والسلام ته يې وويل چې زه دي وفقر او سوال ته د قريشو اړ کړم، وروسته تر تمام د بحث د فديو د عليه الصلوٰة والسلام له خوا به و عباس ته ځواب ورکړل سي ان شآ الله تعالى.

بحث اساری بدر: د صحيح احاديثو راويان داسي وايي چې عليه الصلوٰة والسلام ټوله مسلمانان من المهاجرين والانصار ﷺ سره راغونډ کړل او داسي يې ورته وويل "ماتقولون في هؤلاء الاسارى" (تاسي څه واياست په شان کي ددې بنديانو؟) قد ملكم الله وانما هم اخوانكم (خدای ﷻ تاسي ته پر دوی ملکيت درکړی يعني په بند مو بنديان کړل او دوی ستاسي ورونه دي) فقال ابوبكر ﷺ اهلک وقومک قد ظفر الله لک عليهم هؤلاء بنوا العم والعشيرة والاخوان استبقهم (ابوبكر ﷺ وويل ته يې باقي پرېږده يعني وژنه يې مه، او زما رايه داده چې فديه ځني واخله او هغه رقم د فديې به زموږ قوت سي پر کفارو باندي يعني سلاح، اوښان او اسان به په رانسو د بلي ورځي د جنګ لپاره او ښايي چې خدای پاک به دوی ته هدايت وکړي يعني ايمان به راوړي او ستا به بازو سي يعني کومک په جنګو کي د کفارو، بيا عليه الصلوٰة والسلام عمر ﷺ ته وويل ماتقول يا ابن الخطاب عمر ﷺ ورته وويل يا رسول الله ﷺ دې خلګو يعني اسيرانو ستا تکذيب کړی دی او له مکې ځخه يې را ايستلی يې او جنګ يې درسره کړی دی، زما رايه داسي نه ده لکه د ابوبكر ﷺ، لکن زما رايه داده چې ماته قدرت راکړه پر فلاني بندي چې د عمر ﷺ قريب ؤ چې زه يې په توره سر له بدنه جلا کړم تاچي خدای پاک وويني چې زموږ په زړو کي محبت نسته للمشركين هؤلاء صناديد قريش وائمتهم وقادتهم فاضرب اعناقهم، او عبدالله بن روحة ﷺ وويل يا رسول الله ﷺ يوه شپله وګورئ چې ډېر وچ بوټي پکښې وي دغه بنديان لاس تړلي په هغه شپله کي کښېږدئ او اور پر بل کړئ، عباس ﷺ چې په بنديانو کي ؤ او دا دوې خبرې يې واورېدلې نو عبدالله بن رواحة ﷺ ته يې وويل "قطعت رحمک" سِله رحمي دي ختمه کړه، نو عليه الصلوٰة والسلام کور ته ځندي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولاړی، نو ځیني صحابه وو ﷺ د ابوبکر ﷺ رایه خوښه کړه او ځینو د عمر ﷺ رایه تعقیب کړه او بعضو د ابن رواحة ﷺ نظریه پسنده کړل، یو ګړی وروسته پیرته علیه الصلوٰة والسلام راووتی فقال ان الله تعالی لیلین قلوب اقوام حتی تکون الین من اللبن چي اشاره یې و ابوبکر او دده هم رایه خلګو ﷺ وزړو ته وه "وان الله (سخت ګرځولي) قلوب اقوام حتی تکون اشد من الحجر" چي اشاره یې وزړه ته د عمر او ابن رواحة او د دوی هم فکره خلګو ﷺ ته وه "مثلک یا ابابکر في الملائکة مثل میکائیل ینزل بالرحمة یعني چي د باد او باران تصرف یې په لاس کي دی ومثلک في الانبیاء مثل ابراهیم ﷺ حیث قال من اتبعني فانه مني ومن عصاني فانک غفور رحیم ومثلک یا ابابکر مثل عیسی بن مریم ﷺ اذ قال ان تعذبهم یعني الکفار فانهم عبادک یعني ستا د عذاب چاره نه لري وان تغفرلهم فانک انت العزیز الحکیم. ومثلک یا عمر في الملائکة جبرئیل حیث ینزل بالعذاب والشدة والنقمة علی اعداء الله ومثلک یاعمر في الانبیاء مثل نوح ﷺ اذ قال رب لاتذر علی الارض من الکافرین دیاراً، ومثلک یا عمر مثل موسیٰ ﷺ اذ قال ربنا اطمس علی اموالهم واشدد علی قلوبهم فلا یؤمنوا حتی یروا العذاب الالیم، راوي وایي چي صبا ورځ چي سوه عمر ﷺ د علیه الصلوٰة والسلام کور ته ورغلی فاذا رسول الله ﷺ وابوبکر یبکیان فقال یعني عمر مایبکیکما فان وجدت بکاً بکیت والا تباکیت لبکائکما.

پوه سه: چي دا ژړا د علیه الصلوٰة والسلام او د ابوبکر ﷺ له دې سببه وه چي علیه الصلوٰة والسلام دا فیصله وکړه "فلا یفلتن منهم احد الا بفداً او بضرب عنق" یعني نه به سي خلاص یو له دې بندیانو څخه مګر په فدیه او بضرب عنق. نو علیه الصلوٰة والسلام و عمر ﷺ ته وویل خپل د ژړا او د ابوبکر ﷺ د ژړا سبب "فکان یصیبنا في خلاف ابن الخطاب عذاب الیم ولو نزل العذاب ما افلت منه" نه به وای خلاص د هغه الا ابن الخطاب ﷺ فانزل الله تعالی هذه الآیات.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ

نه ده صحیح نبي لره یعني هیڅ نبي لره چي ثابت دي سي ده لره بندیان، نو "کان" تامه دی تر هغو چي ډېر سي په مځکه کي قتل د کفارو او مبالغه په قتل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي حتی چي ذلیل سي کفر او حزب یې لږ سي او اسلام عزت پیدا کړي او اهل اسلام پر غالب سي.

پوه سه: چي اسری جمع د اسیر ده لکه قتلی جمع د قتیل ده، یا جرحی جمع د جریح ده، او ثخانه په لغت کي ثقل ته وایي. في القاموس اثخن فلانا ای او هنه واثخن في العدو ای بالغ في الجراحة فيهم. او د "یثخن" مفعول محذوف دی ای یثخن الاسری في الارض یعني سړی چي ووژسل سي درنېږي، چي دوی وژل سوي وای مځکه به په درنه سوې وای، مطلب دا چي دا اسری چي وژل سوي وای ښه به وای لکه د عمر ﷺ رایه چي وه، لکن علیه الصلوٰة والسلام د ابوبکر ﷺ په رایه عمل وکړی او فدیې یې پر واچولې والله اعلم بالصواب.

تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾

تاسي اراده لرئ اې مؤمنانو "مراد هغه اکثره مؤمنان دي چي رأیه د ابوبکر ﷺ یې خوښه ده عرض یعني بې بقا شی چي اخذ د فدیې ؤ، او خدای پاک اراده لري د اخیرت یعني نعیم الآخرة چي تاسي ته یې درکړي بقتل المشرکین الاسری ونصرکم دین الله واعزازه وهیبتة الاسلام في قلوب المشرکین، او خدای ﷻ غالب دی او په هر کار کي حکمت لري.

نکته: په اول کي د آیت خدای پاک وویل "ماکان لنبي آه" او په وروسته کي یې مخاطب مؤمنان کړل، له دې جهته چي د علیه الصلوٰة والسلام په زړه کي خو اراده د عرض الدنیا نه وه، بلکې د مؤمنانو په زړو کي وه. په روح البیان کي وایي چي اخذ د فدا شیمة د علیه الصلوٰة والسلام نه وه ولا لسائر الانبیاء علیهم السلام ولې چي په صحیح حدیث کي راغلي دي علیه الصلوٰة والسلام وایي "مالي وللدنیا" یو محقق داسي وایي:

کین جهان جیفه است ومردار ورخیص ... برچنین مردار چون باشم حریص

فائده: سعدي چلپي مفتي وایي چي په آیت مذکوره کي مراد له ارادې څخه د خدای ﷻ یعني والله یرضی، نو یرید الآخرة دون یرضی الآخرة ذکر سول په سبب د مشاکله دی د ماقبل سره یعني تریدون آه. نو دلیل د معتزله وو نه دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي خلاف د ارادة الله روا دي على خلاف مذهب اهل السنة. دوی خذلهم الله وايي چي د خدای ﷻ اراده د ایمان ده وه کافر ته لکن دي پر خلاف د ارادې د خدای کافر سو وهكذا في المؤمن العاصي. دوی وايي اراده و عاصي ته د طاعت ده لکن عاصي پر خلاف د ارادې د خدای ﷻ عصیان کوي.

لَوْلَا كِتٰبٌ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيْمَآ اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٦٨﴾

که نه وای حکم د خدای چي د مخه يې په لوح محفوظ کي ليکلي دي وهو ان لا يعاقب المخطئ في اجتهاده او ان لا يعذب اهل بدر، په اخستلو د فدیه تاسي ته به رسېدلی وای سخت عذاب.

پوه سه: چي کلمه د "في" په معنا د لام ده ای لاجل ما اخذتم من الفدا عذاب اليم، په صحيح حديث کي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام وويل که عذاب نازل سوی وای، نو نجات به نه وای پیدا کړی غیر له عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما، ولي چي هغه هم د عمر رضي الله عنه رايه تائيد کړه، ولي چي د بدر د بنديانو په مشوره کي عمر رضي الله عنه و عليه الصلوٰة والسلام ته داسي خبره وکړه چي دا بنديان امامان د کفر دي قتل يې کړه، او ما ته اجازه راکړه چي دده يو قريب په بنديانو کي ؤ چي زه يې سر په توره پرې کړم، او علي رضي الله عنه ته امر ورکړه چي خپل ورور عقیل بن ابي طالب قتل کړي، او حمزه رضي الله عنه ته امر ورکړه چي عباس قتل کړي، لکن د رسول الله ﷺ دا خبره نه سوه خوښه.

درویش وايي: چي له هغه حديثه چي نژدې تېر سو که عذاب نازل سوی وای، نو نجات به پیدا کړی وای بېله عمر رضي الله عنه دا معلومه سوه چي غير له عمر او له سعد بن معاذ رضي الله عنهما نور ټوله صحابه کرام رضي الله عنهم په فدیه راضي وه او خوښه يې وه ولهذا امر عليه الصلوٰة والسلام بالفدا خلاف رای عمر وسعد رضي الله عنهما.

فَكُلُوْا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلٰلًا طَيِّبًا ۖ وَّاتَّقُوا اللّٰهَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٦٩﴾

نو تاسي خوراک کوئ د هغه شي چي په غنيمت تاسي ته په لاس درسي لکه په بدر کي. والمراد ان الفدا حكمه حكم الغنيمة لان الفدا حصلت لكم بالقتال مع الكفار.

درویش وايي: چي هغه خبره چي ما په احوالو کي د عباس رضي الله عنه د مخه وکړه چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ده و علیه الصلوٰة والسلام ته وکړه چي ترکتني اتکفف قریشاً یعني زه به سوال پر قریشو کوم، ولي چي زما سره هیڅ مال نسته علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل فاین الذهب الذي دفعته ام الفضل یعني زوجته. یعني هغه سره زر څه سوه چي تا خپلي مایني ته ورکړه یعني په هغه وخت کي چي ته له مکې څخه راوتلې یعني د قافلې د ساتنې لپاره کمامر من قبل او تا ام الفضل ته وویل چي زه نه یم خبر چي ماته به څه پیښېږي په دې سفر کي، نو که تاسي ته یو ضرورت پیښ سو، نو دغه سره زر ستا او د عبدالله او د قثم دي چي دا دوه د عباس ﷺ زامن وه، نو عباس و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي زما په دې سرو زرو ته چا خبر کړې او سره د دې چي په دغو سرو زرو بېله خدای څوک نه دی خبر او دا سره زر ما دې ته په توره شپه کي ورکړه؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي زه خدای ﷻ خبر کړم، عباس وویل چي زه د مخه ستا په نبوت کي شکي وم لکن دا خبره چي دي راته وکړه فاشهد انک صادق یعني في دعوی النبوة واشهد ان لا اله الا الله وانت رسول الله عباس ﷺ مسلمان سو.

درویش وایي: چي دا یو له حکمتو څخه د خدای ﷻ دی چي علیه الصلوٰة والسلام د عمر ﷺ خبره نه ومنل په قتل د بدر د اسیرانو، ولي چي په دې اسیرانو کي خو عباس ﷺ هم و.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيۡدِيكُم مِّنَ ٱلۡأَسۡرَىٰٓ إِن يَعۡلَمِ ٱللَّهُ فِي قُلُوبِكُمۡ خَيۡرٗا يُؤۡتِكُمۡ خَيۡرٗا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٧٠

اې نبي زما ته ووایه هغه کسانو ته چي ستاسي په لاسو کي دي یعني په تصرف کي دي له بندیانو څخه که خدای ستاسي په زړو کي پر خیر علم لري یعني الایمان والاخلاص دربه کړي خدای تاسي ته خیر یعني بالاضعاف تر هغه مبلغ چي ستاسي څخه واخستل سو یعني په فدیه کي او خدای ﷻ به وبخښي تاسي ته ګنهونه ستاسي او خدای پاک غفور او مهربان دی. محمد یوسف الصالحي ﷫ په سبیل الرشاد کي وایي چي یو څو کسانو د بندیانو منهم العباس دا دعوه وکړه چي موږ مسلمانان یو یعني له مکې څخه موږ کفارو په زوره د جنګ میدان ته راوستلو، نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زمونږ څخه پر څه فديه غوښتل كېږي. نو دا آيت نازل سو.

پوه سه: چي نبي له القابو شريفه وو څخه د عليه الصلوٰة والسلام دی. والمعنى ايها المخبر عن جانبي الى الخق لتبليغ احكامي اليهم. روى البخاري ان النبي ﷺ ده ته راورل سو مال د بحرين (چي دده عامل له بحرين څخه را استولی ؤ چي هغه د پر مبلغ ؤ چي عليه الصلوٰة والسلام پر يوه ځای ليدلي دي يو لک درهم وه) عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي په مسجد كي يې كښېږدي، عليه الصلوٰة والسلام ددغو درهمو له وېش لپاره راووتی. عباس ؓ ورته راغلی فقال يا رسول الله ﷺ ماته له دې نقودو څخه راكړه يعني د ېر مبلغ كما يدل عليه دليل العباس ؓ. ما خو د خپل ځان فديه دركړه او د دوو ورېرو فديه مي هم دركړې ده! عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل وايه خله هرڅو چي اخلي. نو عباس ؓ پتهو ورته هوار كړی درهمونه يې پكښېي راپوري وهل، نو چي په شا كول يې هغه درانه وه نه يې سوای په شا كولای. نو عليه الصلوٰة والسلام ته يې وويل چي ته يو چاته ووايه چي دا پلنده ماته راپورته كړئ، عليه الصلوٰة والسلام لا، نو ده عليه الصلوٰة والسلام وويل چي ته يې راپورته كړه عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي يا! په بعضو رواياتو كي راغلي دي چي يو څه دراهم يې ځندي توی كړه بيا يې هم نه سوای پورته كولای، په ځيني رواياتو كي راغلي دي چي بيا د عليه الصلوٰة والسلام او دده تر منځ هغه خبره تكرار سوه، نو بيا يې يو څه دراهم ځندي توی كړه، دريم وار يې په شا كړه او عباس ؓ وويل انما اخذ ما وعد الله فقد انجز او خدای ﷻ وعده پوره كړه.

درويش وايي: چي عباس ؓ و هغه قول ته د خدای ﷻ اشاره وكړه "يؤتكم خيراً مما اخذ منكم" نو عباس ؓ چي رهي سو عليه الصلوٰة والسلام تر هغو پوري ورته كتل چي دی غائبېدی عجباً من حرصه فما قام رسول الله ﷺ وثم منها درهم.

فائده: په دې قول كي د خدای ﷻ شک "ان يعلم الله في قلوبكم آه" راجع موږ ته دی كما جا مثله في دعا الاستخارة ان كنت تعلم آه يعني موږ نه يو خبر چي د خدای ﷻ علم او اراده په في قلوبكم خيراً پوري نيولي ای او كه نه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ

او که دوی اراده د خیانت لري ستا سره یعني چي ستا سره وعده وکړي چي موږ به ستا په مقابل کي بیا جنګ نه کوو او دا وعده دوی په وخت کي د خلاصونه کړي وه په افتدا ٔ سره، نو دوی دغه وعده نه کړه پر ځای.

فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ

نو دوی داغسي خیانت د خدای ﷻ سره هم کړی ؤ دمخه په کفر سره چي د الست بربکم قالوا بلی وعده یې ماته کړه "فامکنک منهم" یوم بدر یعني تا ته یې قدرت درکړی پر دوی د بدر په ورځ کمامر قصته.

پوه سه: چي دا جمله د شرط محذوف جزا ٔ ده تقدیره ان یرید وخیانتک، نو عذاب ودوی ته راجع کیږي په دې دلیل چي ددوی خیانت دخدای پاک سره وکړی من قبل تاته خدای ﷻ قدرت درکړی پر دوی په بدر کي، نو که بیا وفا ونه کړي او بیرته ستا سره جنګ مختار کړي بیا به خدای پاک پر دوی باندي تاته قدرت درکړي مرةً اخری، چنانچه ابن اسحاق رحمه الله وای چي علیه الصلوٰة والسلام احسان وکړی د علي بن ابي غرة سره د بدر په ورځ یعني مفت یې خوشي کړی بالشرط المذکور، یعني بیا به زما په مقابل کي جنګ ته نه راځي، هغه وعده ماته کړه په جنګ کي د احد د مشرکینو سره بیرته راغلی، نو د احد په ورځ یې بیرته ګرفتار کړی فقتله رسول الله ﷺ.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ٧١

او خدای پاک خبر دی بما في قلوبهم من الوفا بالعهد او الغدر والخیانة.

برو علم یکذره پوشیده نیست .... که پیدا وپنهان بنزدش یکیست

په حدیث شریف کي راغلي دي چي خدای پاک و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل یعني په وحي د جبرئیل چي ته قوي سړي ته ووایه چي خپل په قوت دي نه خطاوزي فان اعجبتک قوتک فادفع الموت عن نفسک، او غني سړي ته ووایه لایعجبک غناک او غني ته ووایي چي تادي په تعجب کي نه اچوي خپله غنی ورنه زما مخلوق ته د یوې ورځي ډوډۍ ورکړه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الهي عبدک العاصي اتاکا .... مقراً بالذنوب و قد دعاکا

فان ترحم فانت لذالک اهل .... وان تطرد فمن یرحم سواکا

اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ

په تحقیق هغه کسان چي ایمان یې راوړی ۋ او هجرت یې کړی ۋ له خپل قوم او خپلوانو څخه او خپل محبوب وطن یې پرې ایښی ۋ چي مکه مکرمه وه حبا لله ورسوله. او خپل مالونه یې صرف کړه في سبیل الله سلاح د جنګ او اوښان او نور شیان چي په جنګ کي په کار راځي رانیولي وه. او خپل ځانونه یې هم په جهاد کي صرف کړي وه په لاره کي د خدای ﷻ بمباشرة القتال واتیان کل ما امر الله به من العبادات البدنیة.

وَالَّذِیْنَ اٰوَوْا وَّنَصَرُوْٓا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِیَآءُ بَعْضٍ

او هغه کسان چي ځای یې ورکړی ۋ و علیه الصلوٰة والسلام او مهاجرینو ته د مکې په خپل وطن مدینه منوره کي، او دوی کومک د علیه الصلوٰة والسلام په جنګو کي د اعدا الله من المشرکین والیهود والنصاری وغیرهم سره کاوه. او هم دا سبب دی چي دوی د انصارو په لوړ نوم مشرف سوه په اسلامي تړه کي. دغه کسان یعني مهاجرین او انصار قریبان او دوستان دي یو له بله سره لا الکفار.

مسئله: مسلمانانو ته نه ده روا دوستي او قرابت پالنه د کفارو سره ولو کانوا آبائهم او ابنائهم او اخوانهم او یا یې د قوم او قبیلې سړی وي فضلاً عن الامریکائین جبرة الدنیا الیوم الذین جاؤا من ورا البحار یشغلون دیار المسلمین بالجبر والاکراه ویظلمون المومنین بذریعة الطیارات الحربیة خذلهم الله ودمرهم تدمیراً ومزقهم کل ممزق انتصاراً لدین الاسلام والمسلمین من اعدا الذین آمنوا یعني الامریکیین، سلطان سلیم اول میګوید:

شاهنشاهست آن که بود خاک راه او .... آزاد بنده که گرفتار مصطفا است

آن سینه شاید کز غم او ساخت دل خرین .... وآن جان عزیز کزپی ایثار مصطفی است

پوه سه: چي د مکې تر فتح دمخه توارث په هجرت او نصرت سره ۋ لابمجرد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

القرابة حتی چي مهاجر به وفات سو، نو دده هغه ورور انصاري به يې ميراث وړی چي د مهاجر قريب به ؤ په مدينه کي، او ددغه متوفي مهاجر ورور يا زوی وغيرهما چي به په مکه کي ؤ که څه هم مسلمان به ؤ ميراث يې نه سوای وړلای تر څو چي مکه فتحه سوه او د هجرت فرضيت منسوخ سو ثم توارثوا بمجرد القرابة وان واحد من الاخوة مثلاً بمكة والاخ الآخر بالمدينة كذا قال العلماء بالاجماع.

درویش وايي: چي رئيس المفسرين عبدالله بن عباس رضي الله عنه وايي چي دا آيت د ميراث په باب کي راغلی دی چي موږ يې بيان وکړی قريباً لکن عبدالله رضي الله عنه وايي چي دا آيت منسوخ دی بقوله تعالى "واولو الارحام يبعض في كتاب الله انتهى" لکن مظهري رحمه الله وايي چي دا قول د ابن عباس رضي الله عنه منکر دی، او وايي قلت وعندي ان هذه الآية غير منسوخة وان كان بها الميراث آه. او دده د ابن عباس رضي الله عنه د قول داسي تاويل کړی دی هورې يې مطالعه کړئ. او روح البيان د نسخ قائل دی.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ يُهَاجِرُوْا مَا لَكُمْ مِّنْ وَّلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا

او هغه چي هغه کسان دي چي ايمان يې راوړی وي او هجرت يې مدينې ته نه وي کړی، نسته تاسي لره له قرابت څخه د هغه هيڅ شی. ولي دده فريضه د هجرت ترکه کړې ده فيكون فاسقاً، نو له دې آيت څخه پر دغه تقدير چي مراد له ولايت څخه قرابت او دوستي وي، نو دا مسئله هم وفهميدله چي مسلمان ته په کار ده چي د قريب فاسق سره قرابت ونه پالي چي تر څو يې توبه نه وي کښلې او يا معنی د آيت داده چي دغه مؤمن غير مهاجر ته ميراث نه رسيږي لاختلاف الدارين تر هغو پوري چي دوی هجرت کوي.

پوه سه: چي دا آيت په ظاهره نفي دی لکن په معنی د نهي دی فافهم.

وَاِنِ اسْتَنْصَرُوْكُمْ فِى الدِّيْنِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ

که چېري طلب د ژغوره وکړی ستاسي څخه دغو مؤمنانو چي هجرت يې نه ؤ کړی د کومک په دين کي يعني پر اعداؤ د خدای جل جلاله چي اهل حرب دي، نو پر تاسي لازمه ده چي کومک به ورسره کوئ مالي او نفسي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
مگر نه پر هغه قوم به کومک نه ورسره کوئ چي ستاسي او ددوی تر منځ معاهده د عدم قتال وي. فانه لايجوز نقض العهد، ولهذا لم ينصر رسول الله ﷺ ابا جندل لکه په سورت فتح کي چي يې قصه تېره سوه، او خدای ﷻ پر هغه چي تاسي يې عمل کړی دی دانا دی. فکلمة "ما" مصدرية ولو كانت موصولة فالعائد محذوف ای بما تعملونه. په دې اخيري جملې کي دا آيت ښېرول دي چي تر حدود د خدای ﷻ بايد څوک تېر نه سي لکونه تعالى بصير.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ
او هغه کسان چي کافران دي بای نوع من الكفر هغه بعض ددوی اولياء يعني دوستان او همکاران د هغه بل بعض دي، او حاصل ددې آيتو دادی چي مسلمان ته نه ده روا دوستي د کافرانو سره او نه کومک ورسره کول. قال رسول الله ﷺ لايرث المسلم الكافر ولا الكافر المسلم بخاري مسلم.

فائده: په مبسوط کي وايي که غارت او حمله وکړه بعض حربيانو پر يو د قريه د حربيانو چي په دې قريه کي مسلمانان مستأمنين اوسيدل دي مسلمانانو ته نه ده روا چي د حمله او غارت کونکو سره جنګ وکړي د کلي والو په کومک کولو سره، ولې چي کلي وال خو هم حربيان دي، نو مسلمانان که جنګ وکړي د کلي والو د خوا ولې چي دا جنګ لپاره د اعلاء د کلمة الله نه دی بلکي لپاره د اعلاء د کفارو د کلمې دی. مګر هغه وخت مستأمن مسلمان ته جنګ روا دی چي خپله ونيږيږي يعني چي غارت کونکی ما هم وژني.

إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ
که تاسي دا کار يعني خپل په منځ کي تواصل او تناصر ونه کړی او قطع کول د دوستي د کفارو سره حتى چي ميراث مو هم يو دبله سره قطع دی. نو به واقع کان تامه دی فتنه په مځکه کي، تنوين د "فتنة" لپاره د تعظيم دی ای فتنة عظيمة وهي غلبة الكفار توقد نيران الكفر، او فساد کبير يعني ضعف الاسلام بترک الجهاد واختلاط المسلمين بالكفار او د کفارو کفر د سرطان دائي دي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسلمانانو کي به هم پيداسي ولي چي کفر مرض ساري دی.

درويش وايي: چي ملاحظه کول د مسلمانانو په عراق او افغانستان کي شاهد دی د فتنې او فساد کبير يعني سنه ۱۴۰۵ ه بيا تر سنه ۱۴۲۸ ه پورې بلکې زيات تر دغه.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چي ايمان يې راوړی ؤ او هجرت يې هم کړی ؤ او جهاد په لار کي د خدای ﷻ يې هم کړی ؤ او هغه کسان چي مراد ځني انصار د مديني دي چي مهاجرينو ته يې ځای ورکړی ؤ او نصرت يې هم ورسره کړی ؤ دغه دوي دي ولي مؤمنان په حق سره دوی لره بخښنه د خدای ﷻ له خوا څخه او رزق کريم دی په اخرت کي.

پوه سه: چي حقاً مفعول مطلق دی د فعل محذوف ای حق دعواهم الاسلام حقاً ولي چي دوی هغه مقتضيات د اسلام پر ځای کړه چي هجرت ؤ او بذل الاموال والانفس في سبيل الله. دا خو د مهاجرينو پر ځای کول د مقتضی د اسلام وه او ځای ورکول په خپل ښارو کي و مهاجرينو ته او ددوی مالي مرسته کول او بذل الاموال والانفس في سبيل الله هم دا د انصارو پر ځای کول وه د مقتضی د ايمان او پر خلاف ددوی دی. هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي او هجرت او جهاد يې نه وي کړی ولي پر دوی خو هم اطلاق د مؤمن روا دی لکن کاملين في الايمان نه دی او حقاً صدق الايمان نه معلومېږي ولي احتمال د نفاق په ايمان کي ددوی سته کالمنافقين في العصر النبوي ﷺ.

فائده: د مخني آيتو په باره کي د تواصل بين المؤمنين او د اوسني آيت لپاره د ثنا ددوی دی او وعده ورکول دوی ته په لهم مغفرة آه لپاره د تائيد د ماقبل.

دا حديث صحيح نبوي د دوارو ور دی قال رسول الله ﷺ "الاسلام يهدم ماقبله والهجرة تهدم ماقبلها انتهی" يعني من حقوق الله تعالی لا الديون وغيرها من حقوق الناس، وعلی هذا فقس التوبة النصوح من المعاصي بعد الاسلام فتدبر.

فائده: مهاجرين څو قسمه دي (۱) مهاجرين د هجرت اولی. هغه مهاجرين چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تر صلح د حدیبیې یې دمخه هجرت کړی وُ (۲) ذوالهجرتین چې یو وار یې هجرت وحبشې ته کړی او بیا یې و مدینې ته چې یو له هغو څخه عثمان، جعفر الطیار او نور هم ډېر کسان ﷺ وه، او مراد په آیت اولی کې اهل د هجرت اولی دی لفضلهم علی غیرهم ثم الحق الله بهم اهل الهجرة الثانیة بقوله تعالی.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْۢ بَعْدُ وَهَاجَرُوْا وَجَاهَدُوْا مَعَكُمْ فَاُولٰٓئِكَ مِنْكُمْ

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي وروسته تر صلح د حدیبیې او بیا یې هجرت کړی وي یعني مدینې ته او بیا یې جهاد کړی وي ستاسي په غزواتو کې دغه کسان په تاسي کې حساب دي. ایها المهاجرین والانصار.

وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِيْ كِتٰبِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۷۵﴾

او خاوندان د قرابتو غیر ذوی الفروض والعصبات کما في السراجي في علم المیراث بعض ددوی په بعضو سره په میراث کې اولی دي تر بېګانه خلګو په کتاب کې د خدای ﷻ او په تحقیق خدای پاک په هر شي خبر دی.

فائدة في الهجرة من مكة: په حدیث شریف کې راغلي دي چې علیه الصلوٰة والسلام چې ولیدل پې ډېرې ازارونه پر مسلمانانو په مکه کې د کفارو له خوا څخه او علیه الصلوٰة والسلام هم قدرت نه درلودی چې مسلمانان له ازارو څخه د قریشو وساتي، نو علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته وویل تفرقوا في الارض فان الله سیجمعکم" تاسي په مځکه کې سره متفرق سئ خدای پاک به موږ بیر ته سره یو ځای کړي دوی ورته وویل الی این نذهب، موږ چېرې ولاړ سو، قال ههنا واشار الی ارض الحبشة، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل هلته ده مبارک اشاره و مځکې ته د حبشې وکړه فان بها ملکاً عظیماً لا یظلم عنده احد وهي ارض صدق حتی یجعل الله لکن فرجاً مما انتم فیه. علیه الصلوٰة والسلام وویل چې په حبشه کې یو لوی د قدرت څښتن باچا سته چې دده په نېزمنې په سلطنت کې دده ظلم نه کړه کېږي پر هیڅ چا او حبشه د صدق مځکه ده تر هغو پورې چې تاسي دورې اوسئ چې خدای پاک تاسي ته خلاصون درکوي له دغه تکلیفه چې تاسي پکښې یاست یعني من التفرق.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هجرت اوس هم باقي دی اولیاً الله په هغه مخکه کي نه اوسېږي چي ظلم او تواتر د ګنهو پکښې وي او دین نبوي پکښې پامالـه کېږي، روی في الحدیث من فر بدینه من ارض الی ارض ولو شبراً من الارض استوجب الجنة وکان رفیق ابیه خلیل الله ابراهیم ونبیه محمد ﷺ.

درویش وایي: چي ددې حدیث سره مناسب هغه حدیث نبوي صحیح چي بخاري یې هم ذکر کړی دی، او پښتو ژباړه یې داده. علیه الصلوٰة والسلام وایي چي تر تاسي دمخه یعني د نورو امتو یو سړی چي نهه نیوي (۹۹) کسان یې وژلي وه نو اخیر یې په زړه کي پښېماني ورپیدا سوه، نو یې له خلګو څخه پوښتنه وکړه چي یو لوی عالم د اهل ارض راوښایاست یعني چي خپل د توبې پوښتنه څنګه وکړم چي مالره توبه سته او که نسته. نو یو عالم خلګو وروښو، نو دی هغه عالم ته ورغلی او ورته وه یې ویل چي ما نهه نیوي (۹۹) مړي کړي دي فهل لي من توبة؟ هغه عالم ورته وویل یا یعني توبه دي نه قبلېږي، نو ده هغه عالم هم قتل کړی یعني چي توبه نسته نو د نهه نیوي او سلو نو څه فرق سته، نو سل مړي یې پوره کړه لکن چونکه د زړه پښېماني ورسره وه، بیا یې د خلګو څخه پوښتنه وکړه چي یو ستر عالم راوښایاست. بیا خلګو بل عالم ورووښو، نو هغه ته ورغلی ورته وه یې ویل چي ما سل مړي کړي دي فهل لي من توبة؟ هغه عالم ورته وویل من یحول بینک وبین التوبة. څوک ستا او د توبې تر منځ مانع کېدای سي یعني توبه دي قبلېږي، لکن هغه عالم ورته زیاته کړه فلاني وطن ته ولاړ سه په هغه ځای کي یو قوم سته چي همېشه د خدای ﷻ په عبادت اخته وي ته به هم ددوی سره د خدای ﷻ عبادت کوې، او خپل وطن ته مه راځه هغه ستا د بد عمل مځکه ده، سړی رهي سو حتی چي تقریباً نیمی لاري ته ورسېدی اجل الموت حمله پر وکړه او د زکندن په وخت کي ملکي د رحمت او ملکي د عذاب دواړې ورته راغلې چي روح به یې څوک وړي. ملکو د رحمت ورته وویل چي دا سړی خو تائب ؤ او مقبل الی الله ؤ په زړه کي. ملائکو د عذاب ورته وویل چي دې سړي تر دا اوسه د خیر

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

کار نه دی کړی یوه بله ملکه په حکم د خدای ﷻ په شکل د انسان ورته راغله چي تاسي کچه کړی مابين موضع موته وموضعي الارضين ای وطنه الاصل چي ده مري پکښي کړي وه او هغه ځای چي هوري روان ؤ، نو دا سړی نژدې ؤ و هغه ځمکي ته چي دده د ورتلو اراده ورته وه لکن بېخي لږ ورنژدې ؤ، او په يوه بل روايت کي راغلي دي چي دغه سړی په واقع کي وطن المعصية ته نژدې ؤ، نو خدای ﷻ امر ورکړی د وطن د خوا ځمکي ته چي سره لېري سه او د وطن ارادي ځمکي ته يې امر وکړی چي نژدې سه، نو چي ملکو سره کچه کړی وطن ارادي ته يوه لوېشت نژدې ؤ انتهی، او کما قال رسول الله ﷺ.

درويش وايي: چي دا سړی د هغه صحيح حديث مصداق دی الندم هو التوبة.

پوښتنه: له دې حديث څخه خو دا معلومه سوه چي ددې توبې قبلونه وسوه او خدای ﷻ وبخښی او سره ددې چي په ټولو کتابو کي د فقهي د ائمه اربعه رحمهم الله وايي چي په توبه سره حقوق العبد نه بخښل کېږي او قتل خو حق العبد دی فکيف التوفيق بين الحديث وبين ماقالوا؟

ځواب: اذا تاب الغانم لغيره وقبل الله توبته يغفر الله له جميع حقوقه من ترک الماموړات وارتکاب المنهيات وما بقی عليه من حقوق الناس فهو في مشيته الله تعالی ان شا ارضی خصمه بعوض من عنده وان شا اخذ حق المظلوم من حسنات الظالم وهذا الحديث من القسم الاول.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ غَضَبِ الْجَبَّارِ
وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ

سُوْرَةُ التَّوْبَةِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَتِسْعٌ وَعِشْرُوْنَ اٰيَةً وَسِتَّةَ عَشَرَ رُكُوْعًا

له ابي عطيه رحمه الله څخه روايت دی چي عمر بن الخطاب رضی الله عنه نوشته کړه يعني خپل عاملانو ته "تعلموا سورة البرائة" زده کړئ تاسي سورت برائت. ولي چي په دې سورت کي د مسلمانانو باعثه کول دي پر جهاد. وعلموا نسائكم سورة" او زده کړي په خپلو ښځو سورة النور يعني له دې سببه چي په هغه سورت نور کي باعثه کول دي د ښځو پر حجاب باندي. او د عثمان بن عفان رضی الله عنه روايت دی چي سورت انفال او سورت برأت يو بلل کېدل په زمانه کي د عليه الصلوٰة والسلام فلذالک جمعتهما يعني هغه وخت چي د قرآن مبارک سره جمع کاوه نو د سبع طوال څخه مي وګرځول يعني په منځ کي مي سطر د بسم الله نه وليکی.

فائده: د دې سورت ډېر نومان دي:

(۱) سورة البرائة لان فيها برائة عن الكافرين (۲) سورة التوبة لان فيها توبة على المؤمنين (۳) والمقشقشة لانها تقشقشون ای تبرء الناس عن النفاق.

(۴) والمبعثرة لانها كشفت عن سرائر الناس (۵) سورة العذاب. له حذيفه رضی الله عنه څخه روايت دی چي دا سورت چي تاسي سورت توبه بولئ هي سورة العذاب والله ماتركت احداً الا نال فيها (۶) سورة الفاضحة هم ورته وايي ولي چي دې سورت منافقين رسوا کړل.

درويش وايي: چي يوه وجه د ترک د بسم الله په اول کي د سورة برائة خو هغه وه چي عنقريب تېره سوه له حضرت عثمان رضی الله عنه څخه. او بله وجه يې داده چي په منځ کي د رحمت چي په بسم الله ذکر سوی دی او د تبری چي په اول کي د سورت برائت ذکر سوی دی مناسبت نسته.

مسئله: اعوذ بالله ويل واجب دی پر هر چا چي شروع په تلاوت د قرآن کوي، که له اوله د سورت ابتدا کوي د قرائت او يا يې له اجزا څخه مطلقاً.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: که د درسي کتابو شروع يې کوله او شاګرد وه استاذ ته د کتاب عبارت وايه ای کتاب کان اعوذ بالله دي نه وايي.

مسئله: بسم الله ويل په اول کي د الحمد لله که په اول رکعت کي وي او که په دويم يا دريم کي وي يا خارج الصلوة الحمد لله وايي، او په اول کي د هر سورت بسم الله لازمه ده پرته له سورت برائة څخه، او قاري اختيار لري که په منځ کي: اجزاً د هر سورت بسم الله وايي او که نه. لکن د سورت برائة د اجزا په منځ کي که قاري يو جزء د سورت وايه بسم الله به نه وايي كذا في شرح الشاطبية للجهبري عبد الله بن عباس رضي الله عنه وايي چي ما له حضرت علي رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چي ولي د سورة برائة په اول کي بسم الله نه ويل کيږي؟ ده راته وويل چي بسم الله امان دی او سورت برائة په توره نازل سوی دی يعني بالجهاد مع الكفار بالسيف.
او بعض مفسرينو رحمهم الله يوه ډېره په زړه پوري خبره کړې ده چي په منځ د اصحابو کرامو رضي الله عنهم اختلاف ؤ بعضو ويل چي سورت برائة او سورت انفال يو سورت دی د قتال او جهاد په باب کي او دا سورت مجموع اووم سورت دی له سبع طوال څخه، وقال بعضهم هما سورتان، نو ددې دوو سورتو تر منځ لږ خالي ځای پرېښو لپاره د مراعات د هغه چا د مذهب چي وايي دا دوه سورته دي او بسم الله يې په اول کي نه کړه ورنوشته په مراعات د مذهب د هغه چا چي وايي چي سورت انفال او سورت برائة يو سورت دی.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وايي چي مفسرين رحمهم الله په اتفاق دا وايي چ عليه الصلوٰة والسلام سره د مسلمانانو وغزا ته د تبوک روان سو چي غزوة عسرة يې هم بولي چي په مقابل کي د قيصر يو لک فوج موجود ؤ او ډېره سخته ګرمي هم وه او مسافت هم ډېر لېري ؤ، نو منافقينو په مسلمانانو کي من جهة الغدر وغيره اقوال مضطربه ويله مثلاً ددې وار به عليه الصلوٰة والسلام او مسلمانان سلامت رانه سي چي په مقابل د قيصر دي لوی قوم دی او توله شاکي السلاح وغير ذالک من الاخبار الكاذبة المحزنة او مشرکانو چي د عليه الصلوٰة والسلام سره يې معاهدې درلودې تولي يې ماتي کړې ولي چي ددوی زعم فاسد دا چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسلمانان د قیصر د لښکر مقامت په شام کي نه سي کولای او هیڅ امکان نه لري، نو علیه الصلوٰة والسلام خدای پاک امر کړی چي ته د نقض العهود اعلان کړه او دا سورت یې نازل کړی چي په ابتدا کي یې اعلان د نقض العهد خدای ﷻ وکړی.

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖٓ

زجاج ﷫ وایي چي حاصل د معنی ددې آیت دادی قد برئ الله ورسوله (یعني بېزار دی خدای ﷻ او رسول د خدای ﷻ له دې څخه چي ددغو مشرکانو سره چي دوی اولاً نقض عهد وکړی چي ددوی سره عهود پر خپل ځای وساتي او وفا دي په وکړي) انتهی قول الزجاج مع الترجمة.

اعراب: قوله "برائة" خبر دی د مبتدأ محذوفي ای هذه برائة، برائة په لغت کي ضد د معاهدة دی و وزن برائة کدنانة. او کېدای سي چي برائة دي مبتدأ وي او الی الذین دي خبر وي، والتقدیر برائة واصلة من الله ورسوله الی الذین آه.

سوال: برائة خو نکره ده نو څرنګه مبتدأ واقع کېږئ؟

ځواب: په مبتدأ کي خو یوازي تعریف نه دی شرط بلکې تخصیص هم کافي دی د ابتدائیه لپاره، نو برائة که نکره ده تخصیص یې په صفت سوی دی کما مر ای برائة واصلة من الله ورسوله.

اِلَى الَّذِيْنَ عٰهَدْتُّمْ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝۱

چي تاسي اې رسوله والمؤمنون له مشرکانو څخه چي عهد او پیمان مو ورسره کړی و، او دوی یې اولاً نقض وکړی، نو ستاسي د نقض اعلان دی.

فَسِيْحُوْا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكٰفِرِيْنَ ۝۲

نو تاسي سیاحت کوئ (فیه التفاوت من الغیبة في لفظ المشرکین الی الخطاب في قوله فسیحوا لانه امر مخاطب) والمعنی السیاحة تګ راتګ ده. یعني تاسي تګ راتګ کوئ لپاره د تجارت وغیرها یعني په پوره ډاډه زړه ببله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خو فه له هيڅ چا څخه د مومنانو په مخکه کې څلور مياشتي او په دې پوه سئ چي خداى پاک تاسي نه سي عاجزه کولاى له انتقام څخه، زهري رحمه الله وايي چي دا څلور مياشتي يوه شوال (د کوچني اختر مياشت) ذوالقعدة (د ميانې مياشت) ذوالحجة (د لوى اختر مياشت) والمحرم (د حسن حسين مياشت) زهري رحمه الله وايي چي سورت برائة په اول کي د شوال نازل سوى دى، او اكثره مفسرين رحمهم الله وايي چي ابتداً ددې څلورو مياشتو د لوى اختر له ورځي څخه او پاى يې چي لس ورځي د د دوهمي خور تېر سي چي ربيع ثاني يې بولي.

درويش وايي: چي د اكثره مفسرينو رحمهم الله دليل دادى چي عليه الصلوٰة والسلام چي فتح د مكې وكړه په اتم كال كي د هجرت، نو عتاب بن الاسيد رضي الله عنه يې آمر مقرر كړى لپاره د وقوف بالناس بعرفة بل في جميع مراسم الحج په دغه كال كي مسلمانان او مشركان ټوله پر عرفات سره يو ځاى وه چي سنه نهه د هجرت سوه، نو عليه الصلوٰة والسلام ابوبكر رضي الله عنه امير موسم الحج راواستاوه، نو ابوبكر رضي الله عنه چي د مكې پر خوا روان ؤ او عرج ته راورسېدى او د سهار د لمانځه اذان وسو ابوبكر رضي الله عنه وتكبير ته اماده ؤ چي تر شا يې د عليه الصلوٰة والسلام د اوښي ناري واورېدى چي جدعاً يې بلله، نو ابوبكر رضي الله عنه له تكبير څخه منع وكړه دده خيال دا ؤ چي اواز خو د عليه الصلوٰة والسلام د اوښي دى، نو لكه چي عليه الصلوٰة والسلام هم د حج قصد كړى دى او راروان سوى دى، نو تكبير صلوٰة يې له دې سببه ونځنډاوه چي عليه الصلوٰة والسلام چي راسي لمونځ به دى مبارك په جماعت راكړي، دوى انتظار وكړى چي حضرت علي رضي الله عنه پر جدعاً اوښه باندي سپور ؤ راغلى خير لمونځ يې وكړى ابوبكر وعلي رضي الله عنهما ته وويل امير انت ام رسول؟ قال علي لا بل رسول ارسلني. زه عليه الصلوٰة والسلام را استولى يم چي د سورت برائة اعلان و خلګو ته په موافقو كي د حج وكړي، نو د اتم تر ورځي دمخه ابوبكر رضي الله عنه خطبه او وعظ و خلګو ته او مناسك د حج يې ورته بيان كړه چي ابوبكر رضي الله عنه فارغه سو بيا علي رضي الله عنه ولاړ سو او سورت برائة يې ټوله تلاوت كړى، نو چي يوم النحر سوه او د عرفات

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وقوف یې وکړی نو ابوبکر ﷺ بیا وعظ او تبلیغ وکړی، نو رمي الجمار او ټول افعال د حج یې وخلکو ته بیان کړه ابوبکر ﷺ چې فارغه سو بیا حضرت علي ﷺ سورت برائة تر پایه پوري وخلکو ته تلاوت کړی.

سوال: د سورت برائة اعلان خو ابوبکر ﷺ هم کولای سو، نو د علي ﷺ د را استولو څخه ضرورت ؤ؟

ځواب: په عربو کي قدیماً دا عادت ؤ چي د چا له خوا عهد کول یا نقض عهد بېله نسبي قریب بل چا نه سوای کولای، نو سورت برائة خو نقض العهد ؤ د رسول الله ﷺ نو ځکه یې تر ابوبکر وروسته علي ﷺ پسي راواستاوه چي اقرب نسباً ؤ تر ابوبکر ﷺ ځکه د علیه الصلوٰة والسلام څخه بعد الفراغ عن الحج چا پوښتنه وکړه چي تلاوت د سورت برائة به دي هم و ابوبکر ﷺ ته سپارلی وای؟ علیه الصلوٰة والسلام په ځواب کي ورته وویل "لا یؤدي عني الا رجل واحد مني او په ایامو کي د حج دا اعلان هم وسو، (۱) لا یطوف بالبیت عریان (۲) ولا یدخل الجنة الا نفس مؤمنة (۳) ولا یجتمع المسلمون والمشرکون بعد عامهم هذا (۴) او د چا چي د علیه الصلوٰة والسلام سره عهد وي هغه تر خپلي مودې پوري پاته دی او چي عهد یې نه وي هغه څلور میاشتي عهد دی وبس.

وَاَذَانٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖۤ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ

او د اعلام دی د خدای او د رسول و خلکو ته په ورځ د حج اکبر، په یوم الحج الاکبر کي اختلاف دی، بعض صحابه او تابعین ﷺ وایي چي د عرفات ورځ ده لان الله تعالی یعتق عن النار مالا یحصی من عصات المؤمنین کما جاء في الاحادیث الصریحة الصحیحة المتواترة المعنی، او مختاره داده چي یوم الحج الاکبر د لوی اختر ورځ ده، ولي چي ترمذي د علي ﷺ څخه روایت کړی دی او وایي چي ما سوال وکړی له رسول الله ﷺ څخه په باره کي د یوم الحج الاکبر قال یوم النحر، او نور ډېر حدیثونه هم راغلي دي چي یوم الحج الاکبر د لوی اختر ورځ ده او دوې ورځي د منا ورسره دي، وجه تسمیه ددې ورځي په دې نامه داده چي معظم افعال د حج په دغه ورځ کېږي کرمی الجمرة العقبة وطواف الزیارة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وذبح دم القران والتمتع "واذان" اى اعلام، فعال دى په معنى د افعال دى كالامان والعطا، او اذان متعارف ته چي اذان وايي په دې سبب چي په دې اذان متعارف كي خلګ خبرول دي په اوقاتو د لمانځه.

پوه سه: چي رفع د اذان هغه دوې وجهې دي چي په اعراب كي د برائة تېرې سوې حذو النعل بالنعل.

درويش وايي: چي د عجمو عوامو دا اصطلاح ده چي يوم الحج الاكبر هغه د عرفات ورځ ده چي د جمعې ورځ هم وي، لكن عرب وداسي ورځي ته د عرفات چي جمعه هم وي يوم حجة النبي ﷺ وايي، ولې چي د عليه الصلوٰة والسلام حجة الوداع پر داغسي ورځ ول ؤ يعني يوم العرفة او يوم الجمعة سره يو ځاى وه چي دا افضل د حجو دى چي بعض علما وايي چي ثواب يې يو په اووه دى، او په رد محتار كي داسي هم راغلي دي چي ثواب يې يو په اويا دى والله اعلم، او يوم حج اكبر د هر كال د لوى اختر ورځي ته وايي.

اَنَّ اللّٰهَ بَرِیْٓءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۙ وَرَسُوْلُهٗ

بېشكه خداى ﷻ بېزاره دى له مشركانو څخه او رسول ﷺ هم بېزاره دى له دوى څخه.

پوه سه: چي بعض قرا رحمهم الله "رسوله" په نصب سره وايي عطف يې بولي پر اسم د ان چي الله، او دا هم وجه د نصب كېداى سي چي مفعول معه دي وي او كلمه د واو په معنى د مع وي، لكن ډېر قرا يې په رفع سره وايي وهو المكتوب في المصاحف المطبوعة المروجة، او د رفع وجه يې داده چي عطف دي وي پر ضمير مستتر في بريء، او يا دي مبتدا وي خبر دي محذوف وي وتقديره ورسوله بريء.

پوښتنه: دا آيت د دمخه آيت تكرار نه دى؟

ځواب: يا! ولې اول آيت خاص ؤ په معاهد ينو پوري چي نقض عهد يې كړى ؤ چي هغه هم مشركان وه، او د اوسني آيت تعميم بعد التخصيص دى، ولې چي په دې آيت كي مطلق مشركان مراد دي.

مسئله: كه څوك په لمانځه كي ورسوله په جر د لام ووايي لمونځ يې فاسد دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لانه لاوجه للجر الا عطفه على المشركين فيفسد المعنى اشد الفساد.

حکایت: یوه اعرابي عرب په یو قاري پسې اقتدا کړې وه په لمانځه کې، نو هغه قاري ورسوله په جر د لام ووايه. نو اعرابي راهې سو او دا یې وویل چې د داسې رسول څرنګه متابعت وکړم چې خدای ﷻ څنې بېزاره وي.

فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

که تاسې توبه وکاږئ یعنې رجوع وکړئ له کفر څخه و اسلام ته. نو دا توبه تاسې لره خير ده په دنیا او په اخيرت کې اما في الدنيا فلخلاص انفسكم و اولادكم واموالكم الا بحق الاسلام، واما في الآخرة فلامان من النار.

وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

او که تاسې روی ګرداني وکړئ له توبې او اسلام څخه. نو په دې پوه سئ چې خدای پاک تاسې نه سئ عاجزه کولای له انتقام څخه ستاسې في الدنيا والآخرة او زيری وکړه یا محمد وهغه کسانو ته چې کفر کوي په عذاب درد دهنده سره په دنيا کې په قتل او اسر سره كما وقع لكفار بدر او په اخرت کې په عذاب یعنې په دوږخ کې.

پوه سه: چې دا قول د خدای ﷻ وبشر وارد دی پر طریقه د تهکم او استهزا لان البشارة هو الخبر السار وهذا ليس بسار.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا

مګر نه هغو کسانو ته برائت نسته چې ستاسې سره یې معاهده د صلح کړې وي او بیا یې په تعاهد کې ستاسې یو شی نه وي کم کړی تر ماعاهدوا علیه. او نه یې کومک ستاسې پر ضرر هیڅ چا ته یعنې د ښمنانو ستاسې کړی وي، بغوي رحمه الله وايي چې دا مذکور په آیت کې د بنو حمزه قوم و چې د بني کنانه یو ښاخ و او ددوی د صلح د مدې نهه میاشتې پاته وې او دوی هیڅ نقض عهد نه و کړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ

نو تاسي ورپوره كړئ عهد ددوى تر وخته تر تمام د عهد چي پاته دى. نو پر دوى حكم د ماتونكو د عهد مه جاري كوئ او نه حكم د هغو كسانو ته چي ستاسي او ددوى تر منځ هيڅ قرارداد او معاهده نه وي سوې، ولي چي ددغو دوو طائفو سره خو ستاسي قتال روا دى ان شتم. او د هغه مذكوره معاهدينو سره خو ستاسي جنګ نه دى روا تر تمام العهد پوري.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ④

په تحقيق خداى ﷻ خوښ لري تقوى درلونكي كسان.

پوه سه: چي په دې آيت كي تنبيه ده پر دې چي اتمام العهد د دغو معاهدينو له قسمه څخه د تقوى دي او د خداى ﷻ متقين خلګ خوښ دي.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ

نو چي تېري سي اشهر حرم.

پوه سه: چي انسلاخ خروج الشيئ عما هو لابسه لكه خروج د پسه او غوايي له پوسته څخه يا خروج د انسان له كالو څخه.

درويش وايي: چي مجاهد او ابن اسحاق يو داسي بيان د اشهر الحرم دلته كړى دى چي پر تكلف سوال او ځواب ته ضرورت لري فاعرضنا عنه. والظاهر ان المراد بالاشهر الحرم هـ هغه مياشتي دي چي روح المعاني. روح البيان. بيضاوي او مظهري رحمهم الله يې تفسير كړى دى چي په هغو كي قتال د مشركانو نا روا و چي د شوال. ذوالقعدة. ذوالحجة او محرم مياشتي دي. وليس المراد بها الاشهر المشهورة بهذا الاسم في كل سنة وهي رجب. وذوالقعدة. وذوالحجة والمحرم لان ظاهر نظم الآية هـ يقتضى توالي هذه الاشهر. او توالي خو په اول كي سته او په دويم كي نسته.

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ

نو وژنئ مشركان هرچېري چي مو پيدا كړه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهه: چي مراد له دې مشرکانو څخه غير د هغو مشرکانو دی چي عهد يې کړی وي او نه يې وي مات کړی.

فائده: حيث لپاره د عموم د مکان دی يعني که په حل کي وي او که حرم کي وي.

درویش وايي: چي روح البيان خو دا قدر ويلي دي في حل او حرم، لکن مراد يې دادی چي شروع په قتال سره مشرکين وکړي يا په حرم کي يا په اشهر حرم کي والدليل عليه قوله تعالى "الشهر الحرام بالشهر الحرام والحرمات قصاص فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم" فقوله تعالى الشهر الحرام آه في شروع المشركين بالقتال في هذه الاشهر فيجوز لنا القتال في هذه ايضاً، وقوله تعالى فمن اعتدى عليكم الآية في شروع المشركين القتال في الحرم فيجوز لنا القتال ايضاً فيه لان هتک حرمة الحرم کان من جانب المشركين واما نحن فنقاتلهم حفظاً لدمائنا لاهتکاً لحرمة الحرم.

درویش وايي: چي فعلى هذه الارادة والتقدير لجواز القتال في الحرم بكون المشركين بدووا بالقتال في الحرم لا يرد، هغه سوال چي په حديث کي د بخاري او مسلم راغلی دی چي عليه الصلوٰة والسلام په کال د فتح د مکې داسي وويل ان هذا البلد حرمه الله تعالى يوم خلق السموات والارض فهو حرام بحرمته الى يوم القيامة وانه لم يحل القتال (يعني في الحرم) لاحد قبلي (يعني من الانبيا) ولا يحل لي الا ساعة من النهار وقد عادت حرمتها اليوم کحرمتها بالامس.

سوال: دا حديث به منسوخ وي په قول د خدای ﷻ "حيث وجدتموهم" لان حيث لعموم الامكنة والحرم ايضاً من الامكنة؟

ځواب: په اصول فقه کي مسئله داده چي کوم آيت يا حديث چي په تابيد مقيد وي د هغه نسخ نه ده روا، په مانحن فيه کي خو حديث مقيد بالتابيد دی يعني الى يوم القيامة.

درویش وايي: چي حاصل د کلام دادی چي وحيث وجدتموهم که څه هم دال پر عموم د امکنه و دی لکن په حديث صحيح کي د بخاري او مسلم خاص دی په هغه صورت سره چي مشرکان ابتداً د قتال په حرم محترم کي وکړي. جلال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الدين السيوطي رحمه الله وايي چي دا آيت ناسخ دی د تولوا هغو آياتو په قرآن کي
مسلمانان يې امر کړي دي چي له مشرکينو څخه دي اعراض وکړي يعني ځان
دي نه ورسره اخته کوي او صبر دي پر ازار ددوی کوي. او روح البيان دغه خبره
کړې ده او دعوه د اجماع د جمهور علماء رحمهم الله پر دغې خبري باندي هم کړې ده.

وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ

او بند يانوئ دوی والاخيذ الاسير. ابن عباس رضي الله عنه وايي که دوی پخپله قلعه
ننوتل ستاسي څخه. نو تاسي يې قلعه بنده کړئ يعني منع يې کړئ له راوتلو
څخه لپاره د ضروریاتو تاچي مجبور سي وقتال ته او يا و اسلام ته او يا قبول د
جزيې وکړي. او تاسي مسلمانان کښېنئ ودوی ته په هر مرصد کي.

پوه سه: چي مرصد د انتظار ځای ته وايي ودښمن ته. لکه په پښتو کي چي
وايي لار ورته وه نسه. يعني مځکه پر تنگه کړئ او مه پرېږدئ دوی چي ازاد
سفرونه وکړي يا مکې ته داخل سي.

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ وَآتَوُا الزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

که دوی توبه وکاږي له شرک څخه او د لمونځو کول قبول کړي او د زکوة
ورکول هم ومني، نو ايله کړئ لار ددوی يعني کار مه په لرئ، ولي چي په تحقيق
خدای جل جلاله غفور بخښونکی او مهربان دی، نو مشرک يا عاصي چي له شرک او
عصيان څخه توبه وکاږي خدای جل جلاله يې توبه قبلوي او بخښه د شرک او د گناه
ورته کوي سره د رحمت.

پوه سه: چي ما تفسير د اقاموا الصلوة آه په قبول او منلو سره وکړی له دې
سببه چي د ايمان شرط قبول دی د لمانځه کولو او وعده کول دي د زکوة ورکولو
لافعل الصلوة وايتاء الزكوة بالفعل.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ

که چېري يو له مشرکينو څخه چي خدای جل جلاله ماته امر کړي په قتال او قتل د
هغو ستا څخه طلب د جوار او امان در څخه وکړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: احد مرفوع دی په وروسته استجارک سره چې دې ته په نحو کې مرفوع علی شریطة التفسیر وایي هغه داسې چې عامل د رفع د احد چې استجارک ؤ د دمخه څخه یې حذف کړی په شرط د تفسیر یعني بیان او راوړل د هغه.

سوال: ددې څه فائده ده چې دمخه یې حذف کړي او وروسته یې بیرته راوګرځاوه؟

ځواب: فائده یې داده چې اولاً مخاطب د رفع د عامل د احد متردد وي او طالب یې هم وي وروسته چې هغه راوړل سي د مخاطب په زړه کې ښه تقرر او ځای پیدا کوي لما قال اهل المعاني ان العلم الحاصل بعد الانتظار والطلب یکون اعز واثبت في القلب کما قال العارف الجامي قدس سره السامي.

چه خوش باشد که بعد از انتظاری .... باامید رسد امیدواری

والتجربة في العلم الحاصل بعد الکد و الطلب یکون اضبط وعزیزاً في قلب العالم المذکور من علم لایکون تحصیله للعلم بدون الکد والتعب تدل علی ماقلنا وکذا في الامور الدنیویة کما لایخفی.

فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ

نو جوار او امان ورکړه چې کلام د خدای پاک واوري، کلام د خدای ﷻ یعني قرآن کریم او فکر به پکښې وکړي او په اعجاز د قرآن به پوه سي، نو امکان لري چې ستا د مبارک مخ له لیدلو او د قرآن کریم په اوریدلو به ایمان راوړي، او که یې ایمان نه راوړی تر ځای د امن دده چې د قوم دده دي ورسوه چې یو څوک ورسره کړه چې بل ځای مسلمانان تعرض پر ونه کړي.

درویش وایي: چې دادی د دین انصاف د دښمن سره.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ⑥

دغه امر د امن او جوار ورکولو چې ته په امر سوې او دا مدارات چې دښمن ته وکړې په سبب ددې دی چې دغه کافران حق او باطل نه سره پېژني فلا بد لهم من سماع کلام الله حتی یعلموا لعلهم یرجعوا من الکفر والعناد الی المحبة والایمان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: داغه سړي که په بله ډله کې د کافرانو جنګ ته راسي او قدرت پر پیدا سي خامخا به قتل کیږي.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ

پوه سه: چي کیف لپاره د استفهام انکاري دی ای لا یکون وکان تامة ای یوجد مشرکینو لره عهد یعني پیمان، قرارداد او صلح په نیز د خدای جل جلاله او په نیز د رسول ﷺ، وجه نفي العهد چي دېرو مشرکانو خپلي وعدې ماتي کړې په سبب د عناد ددوی د اسلام او د علیه الصلوٰة والسلام سره او په سبب د فسق ددوی.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

مگر نه هغه چي تاسي معاهده ورسره کړې وه په نیز د مسجد حرام یعني مسجد مکة مکرمة، نو که دمخه مشرکینو څخه مطلق مشرکین مراد وي، نو دا استثنا متصل ده او الذین منصوب علی الاستثنا ده. او که د مخه ذکر سوي مشرکینو څخه ناقضی العهد مشرکین مراد وي، نو دا استثنا منقطع ده په معنی د لکن.

پوه سه: چي مراد له معاهدینو څخه د مسجد حرام بني کنانه او بني ضمرة دي چي په حدیبیه کي چي مکې ته نژدې ځای دی د علیه الصلوٰة والسلام سره یې عهد او صلح وکړه پر عدم قتال وعدم معاونة الکفار في الحرب مع رسول الله ﷺ.

فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ

تر هغو چي دوی وفا دار د خپل عهد وي، نو تاسي ودوی ته وفا دار بالعهد اوسئ.

پوه سه: چي کلمه د ما یا شرطیه ده نو "فاستقیموا" ځواب دی، او یا مصدریه ده، نو ما استقاموا مرفوع محلاً ده فاستقیموا آه یې خبر دی.

فائده: ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي مراد له الذین عاهدتم تو له قریش دي، او قتاده رحمه الله وایي چي مراد له الذین عاهدتم آه" څخه تو له اهل مکه دي چي علیه الصلوٰة والسلام صلح ورسره وکړه په حدیبیه کي. نو خدای پاک علیه الصلوٰة والسلام امر کړی چي ته به تربص کوې په حال کي ددوی ان استقاموا علی العهد یستقام من جانبک علی الوفا لکن دوی استقامت پر عهد نه وکړی او عهد یې مات کړی، څه وخت چي بني بکر چي د اهل مکه حلیفان وه پر خزاعة حمله وکړه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي خزيمه بيا حليفان د عليه الصلوٰة والسلام وه تو له اهل مكه د بني بكر سره شامل سوه، او خزيمه وو ته يې جاني ومالي تاوانونه واړول. نو عليه الصلوٰة والسلام د بني خزيمه د قسات اخستلو لپاره پر مكه مكرمه حمله وكړه او مكه يې فتح كړه او اهل مكې ته يې څلور مياشتي وخت وركړى چي تاسي په خپل منځ كي مشوره سره وكړئ كه مو خوښه وه اسلام راوړئ او په خپل تيا توبي مكه كي كما كان اوسېږئ او كه بل ښار او وطن ته تګ خوښوئ تاسو ته عامه او تامه اجازه ده اهل مكه د څلورو مياشتو له تېرېدلو څخه دمخه اسلام راوړي:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾

په تحقيق خداى پاک محبت كوي له متقينو كسانو سره عموماً وخصوصاً في مراعات العهد مع الكفرة، په مثنوي كي جلال الدين الرومي قدس سره وايي:

سوى لطف بيو فايان هين مرو .... كان پل ويران بود نيكو شنو
نقض ميثاق وعهود از احمقيست .... حفظ ايمان ووفا كار تقيست

كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً

اى كيف يكون للمشركين عهد حقيق بالمراعات عند الله سبحانه وتعالى وعند رسوله ﷺ وحالهم روح البيان، كه دوى برى پيدا كړى پر تاسي. الواو للحال "لايرقبوا" اى لايحفظوا وقال الضحاک رحمه الله لاينظروا وقال قطرب رحمه الله لايراعوا.

درويش وايي: چي دا دوالي معنا وي يوه شي ته راجع دي بلكې تقريباً سره مترادفي دي (فيكم الا) قيل خلفاً وقيل قرابةً، وقيل الاسم عبري بمعنى الاله. زهري رحمه الله وايي له اسماؤ څخه د خداى ﷻ دى په عبراني ژبه كما قالوا في جبرئيل معناه عبدالله لان جبر هو العبد وايل هو الله بالعبراني. نو دا احتمال ستته چي ايل يې عربي ته نقل كړى وي او يا دي څندي حذف كړې وي، نو ال په معنى د اله يعني لايراعون حق الله فيكم، او ابن عباس رضي الله عنهما كمامر په قرابت ترجمه كړې ده او بعض علما يې په رحم ترجمه كوي.

درويش وايي: چي بعض كسان د مسيلمة كذاب و ابوبكر رضي الله عنه ته راغله يعني دده د خلافت په وخت كي، نو ابوبكر رضي الله عنه ورته وويل چي تاسي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسیلمه کتاب وو اياست! هغو چي ورته قرائت کړی، نو ابوبکر ﷺ ورته وویل چي دا کلام نه دی نازل سوی من "ال" یعني من الله وهذا الخبر یوید قول من قال ان ال اسم عبري معناه اله "ولاذمة" ای عهد اعاهدوه منکم، مؤکداً بالایمان.

يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

یعني دوی داسي خبري کوي چي سبب د رضا ستاسي وګرځي نفاقاً کالمنافقین وتقیةً کالروافض چي هغه خبري قسمونه دي او مواثیق دي چي مور به حتماً په عهد وفا کوو، او ابا کوي زړونه د دوی د خپلو خلو له خبرو څخه یعني کفر او عداوت په زړه کي پټ ساتي له جهته د بېري ستاسي څخه، نو په وخت کي د ظفر به معلوم سي ددوی عداوت مبطن چي ددوی د خلو د خبرو به خلاف وي.

درویش وايي: چي مراد په دې آیت له فسق څخه فسق مخصوص مراد دی چي نقض العهد دی او اکثر لفظ چي وو ایه ددې کبله چي بعض مشرکانو به د نقض العهد څخه ډډه کول او د وفا بالعهد لار یې خپله کړې وه.

درویش وايي: چي وفا بالعهد د غیرت مند سړي کار دی او بېوفایي اکثره د ښځو عادت دی، نو ددې کبله بعض قلیل خلګ که څه هم کافران وي او معاهده یې د دښمن سره وي بیا هم د عهد مراعات کوي.

اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَن سَبِيلِهِ

یعني دغه مشرکین ناقضین للعهد رانسي په آیاتو د قرآن چي امر په وفا بالعهد سره دی یعني دا آیت یې پرې ایښی دی او په عوض کي یې "ثمناً قلیلاً" ای شیئاً حقیراً من شهوات الدنیا وحطامها غوره کړي دي، په تفاسیرو کي وایي چي ابو سفیان بن حرب اعراب د عربو سره راټول کړه او ډېره لویه مهماني یې ورته جوړه کړې وه تاچي دوی د علیه الصلوٰة والسلام له متابعت څخه منع کړي او باعثه یې کړي پر نقض الذي کان بینهم وبین رسول الله ﷺ، نو دوی هم عهد مات کړی په دا یوه مېلمستیا د ابو سفیان، نو فاعل د اشتروا هم دغه اعراب دي او ثمن قلیل د ابو سفیان ډوډۍ ده.

یوه سه: چي "صد" لازمي هم راغلی دی چي معنی یې عدول او اعراض ده. او متعدي هم راغلی دی چي معنی یې منع وصرف غیره ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي دلته دواړي معناوي صحیح کېږي لازمي معنا یې په اعرابو کي او متعدي معنا یې په ابو سفیان کي فافهم. مراد له سبیله لار د خدای ﷻ ده چي اسلام دی او وفا بالعهود ده.

إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ⑨

په تحقیق هم د دوی بد دی عمل مستمر دی کما یدل علی الاستمرار صیغة المضارع ای یعملون.

اعراب: لفظ هم اسم د ان دی جمله د سآ یې خبر دی او سآ فعل ذم دی او کلمه د مآ مصدریه ده او کانوا یعملون په تأویل د مصدر په محل کي د رفع دی فاعل د سآ دی او مخصوص بالذم یې محذوف دی ای عملهم هذا.

پوهه: چي لفظ کان چي د مضارع سره راسي نص یې ګرځوي په استمرار کي وکان المضارع قبل ذالک محتملاً للاستمرار فتدبر.

لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ⑩

دوی نه ساتي په حق کي د مؤمن نه قرابت او نه عهد او هم دغه کسان تجاوز کونکي دي تر حدود او احکامو د خدای ﷻ.

پوښتنه: مثل ددې آیت خو مخکي تقریباً تېر سو، نو اوس یې ذکر کول به تکرار نه وي؟

ځواب: لایرقبون په دې آیت کي تفسیر دی د ماکانوا یعملون او استیناف بیاني دی کانه قیل ماکان سوء عملهم فاجیب لایرقبون آه. لپاره د تکرار د اول نه دی ذکر سوی، او بعض وایي چي اول آیت په منافقینو کي وارد او نازل دی او دا آیت خاص دی په الذین اشتروا آه چي یهودان دي او هغه اعراب دي چي ابو سفیان مهماني ورکړه وقد مر تفصیله قریباً.

فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ

نو که دوی توبه وکاږي له شرک او کفر څخه او قبول کړي فرضیت د لمانځه او د ورکړې د زکوٰة التزام وکړي، نو دوی ستاسي ورونه دي په دین کي یعني که څه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هم نسبي ورونه نه دي لهم مالكم، د لام كلمه لپاره د نفع ده وعليهم ماعليكم كلمه لپاره د ضرر ده.

درويش وايي: چي اخوه او ورور ګلوي درې قسمه ده الاول اولی من الجميع هغه دادی چي د نبي ورور وي او هم نسبه يې وي سواً كان اخ حقيقة او اخاً من حيث القبيلة. والثاني دادی چي ديني ورور يې وي يعني په مسلماني ورسره شريک وي نه په قوم او نسب کي. والثالث چي اخوة ديني خو يې نه وي بلکې يو كافر بل مسلمان وي او نسبي وروروليي يې وي يعني الاشتراک في القبيلة وهذه الاخوة لا اعتداد ولا اعتبار له في الدنيا والآخرة.

وَنُفَصِّلُ الْآيٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُوْنَ ⑪

او موږ تفصيل د آيتو په قرآن پاک کي کوو د هغه خلګو لپاره چي هغه په آيتو پوهيږي لانهم المنتفعون بها.

پوه سه: "ونفصل" جمله معترضه ده، فائده يې داده چي سړی يعني مسلمانان او اهل علم بايد فكر وكړي په دمخو آياتو کي چي بيان د معاهدينو د احکامو پکښې ذکر سو او داغه رنګه احکام د تائبينو هم پکښې ذکر سوه. ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي دې آيت د اهل قبله وينې تو يول حرامي وګرځولې يعني چي د كعبې شريفې پر خوا لمونځ کوي، له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي خدای پاک په يوه بلکې په ډېرو آيتو کي موږ په لمانځه او په زكوة سره يو ځای امر کړي يو فمن لم يزک فلا صلوة له ای لا اعتداد بصلوته.

درويش وايي: چي د ابن مسعود رضي الله عنه پر تغليظ او تهديد د مسلمانانو مبني دی، داسي حديثونه ډېر نور ورته تهديدي هم سته مبني پر تغليظ كما قال عليه الصلوٰة والسلام "لاصلوة لجار المسجد الا في المسجد" بخاري او نورو محدثانو رحمهم الله له ابي هريرة رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي هغه وخت چي عليه الصلوٰة والسلام وفات سو او ابوبكر رضي الله عنه خليفه سو فكفر من كفر من العرب يعني د زكوة د فرضيت په انکار سره. نو ابوبكر رضي الله عنه ددغو کسانو وجنګ ته تياري نيول چي عمر رضي الله عنه ورغلی او ورته وه يې ويل كيف تقاتل الناس او حال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دادی چي علیه الصلوٰة والسلام ویلي دي چي زه امر سوی یم چي زه به جنګ د خلګو یعني کافرانو سره کوم "حتی یقولوا" لا اله الا الله او چا چي دا کلمه توحید وویل فقد عصم مني ماله ونفسه الا بحقه (کالقصاص مثلاً) وحسابه علی الله یعني د باطن حال يې په خدای ﷻ اړه لري یعني چي کلمه ویل په اخلاص او که په نفاق وه، ابوبکر رضي الله عنه ورته وویل والله لاقاتلن من فرق بین الصلوٰة والزکوٰة یعني باقرار الصلوٰة وانکار الزکوٰة فان الزکوٰة حق المال ای ثابت في القرآن فرضیته یعني والصلوٰة حق البدن والزکوٰة حق المال فکیف یمکن الایمان بالصلوٰة والانکار عن الزکوٰة آخر الامر د بر دلائل ابوبکر رضي الله عنه ورته وویل، نو عمر رضي الله عنه په دې قانع سو چي د زکوٰة د منکرینو سره جنګ روا دی.

فائده: یو له فرضي عبادت څخه انکار دی هغه بالاجماع کفر دی. او یو دا چي فرضي عبادت نه ادا کوي اما منکر د فرضیت یې نه وي فهو مرتکب الکبیرة لاکافر. بخاري له انس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام وویل "من صلی صلاتنا (احتراز عن صلوٰة الیهود والنصاری) واستقبل قبلتنا (یعني في الصلوٰة) واکل ذبیحتنا فذالک المسلم الذي له ذمة الله وذمة رسوله.

وَإِن نَّكَثُوٓا أَيۡمَٰنَهُم مِّنۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمۡ فَقَٰتِلُوٓا أَئِمَّةَ ٱلۡكُفۡرِ

او که دوی مات کړه قسمونه خپل وروسته تر عهد کولو، او عیب یې وایه ستاسي په دین کي، نو تاسي جنګ کوئ د پیشوایانو سره د کفر.

"وَإِن نَّكَثُوٓا أَيۡمَٰنَهُم (ای عهودهم) مِّنۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ (کما نکث کفار قریش)

وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمۡ (یعني په تکذیب او تقبیح د احکام الهیه ؤ)

سوال: ځای خو د ضمیر ؤ یعني فقاتلوهم. نو د اسم ظاهر څه حکمت دی؟

ځواب: اشاره ودې ته ده چي په مذکوره کار رئیسان د کفر وګرځېدل، نو دوی احق دي په وژلو سره، او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي مراد له ائمة الکفر څخه رئیسان د قریشو دي لکه ابو سفیان بن حرب والحارث بن هشام وسهیل بن عمرو و ابو جهل وغیرهم. ولي دغو کسانو عهد مات کړی. نو د قریشو د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رئیسانو د تخصیص وجه داده چي ددوی په قتل سره د مکې د ټولو مشرکانو زړونه ضعیف کېږي او بیا وجنګ ته د مسلمانانو نه تیارسئ کېږي.

إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنتَهُونَ ﴿١٢﴾

په تحقیق هیڅ ایمان نشته دوی لره. بفتح الهمزة جمع د یمین ده په معناد عهد، یعني یو وار چي یې عهود مات کړه بیا طمع د وفا په عهد جدید سره مه ورته کوئ "لعلهم ینتهون" د "قاتلوا" سره تعلق لري، او په منځ کي جملې معترضې وې.

پوهه: چي لعل په معنی د لام کي دی، یعني ددې لپاره جنګ ورسره کوئ چي دوی له کفره نهي سي او شرک دي پرېږدي، ددې آیت نکته داده چي غرض د مجاهدینو په جهاد کي فقط داغه وي چي کافران به کوندي ایمان راوړي نه دا چي صرف ازار ور رسول او نه قدرت تر لاسه کول او پادشاهي له ځا څخه نیول لکه د مسلمانانو د جنګ مرام چي همدغه ؤ او نه غنیمت تر لاسه کول، ولي چي دا ټوله نیات مبطل د ثواب د جهاد في سبیل الله دي.

مسئله: د امت مرحومه ټولې فرقې او مذاهب پر دې یې اتفاق او اجماع ده چي سپکاوی د آنحضرت ﷺ بلکې د هر نبي کفر دی که یې فاعل روا بولي او که ناروا. او په ټیکنځولو کي د نبي قصد او عدم قصد فرق نه لري بلکې په دوارو صورتو کي کافر دی، او په جهالت یا فکر مي نه ؤ هم له کفره نه خلاصېږي چي عقل یې سالم وي یعني لېونی نه وي.

مسئله: که چا وویل د اهانت په توګه چي علیه الصلوٰة والسلام تور سړی ؤ او یا یې وویل چي د ابو طالب یتیم ؤ او یا یې دا وویل چي علیه الصلوٰة والسلام قصداً له طیباتو څخه احتراز نه کاوه بلکې په سبب د کمال فقر ؤ او که ده ته طیبات رسېدلای خوړل یې، وامثال ذالک کفر.

مسئله: که چا وویل یو ساعت علیه الصلوة والسلام لېونی سوی ؤ فقد کفر، او که چا وویل چي پر علیه الصلوٰة والسلام یو ساعت بېهوشي راغلله نه کافر کېږي، او فرق یې دادی چي لېونتوب زوال د عقل دی، وهو محال علی الانبیا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ﷺ ولو ساعةً بخلاف الاغما.

مسئله: که چا له پېغوره علیه الصلوٰة والسلام یاداوه چي پسونه یې پېښولي دي له پېغوره مراد اهانت دی او یا پېغور په سهوه د لمانځه ورکړي او یا په نسیان سره او یاد اهانت په توګه چي د علیه الصلوٰة والسلام د پرې مایني خوښي وې په دې ټولو صورتو کي کافر کېږي، او که یې په دغو وینا کي غرض بیان د واقع وُ نو نه کافر کېږي کذا في الفتاوی الخاقانیة.

مسئله: که چا وویل چي علیه الصلوٰة والسلام چي به وره دوډۍ یعني بنوروا وغیره خوړل ګوتې به یې څټلې، بل یوه وویل "این بي ادبي است" او په معنی ددغه فارسي الفاظو یې په بله ژبه وویل فقد کفر لعدم احتمال لغیره، په فتوی ظهیریه کي یې ویلي دي چي قاضي ابو یوسف د هارون رشید پر سترخوان ناست وُ چي امام ثاني وویل چي د علیه الصلوٰة والسلام کدو خوښ وُ، یو نوکر له نوکرانو څخه د هارون وویل چي زما کدو نه دی خوښ، امام ابو یوسف وهارون ته وویل چي دا نوکر دي کافر سو که یې توبه وکښل خو ښه دی او که یې نه وکښه سر یې په توره څنډي پرې کړه فتاب واستغفر فامن من القتل انتهی، لکن په فتاوی خاقانیه کي وایي چي دا هلته کافر کېږي چي پر وجه د اهانت دا خبره وکړي او ان مراده بیان الواقع فلا یکفر آه.

أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُم بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ

آیا تاسي نه کوئ جنګ د هغه قوم سره چي مات یې کړل خپل قسمونه او عهود او قصد یې وکړی په فراره کولو کي د رسول او دوی ابتدا وکړه تاسي ته اول وار په عهد ماتولو سره.

درویش وایي: چي بعض مفسرین ﷭ وایي چي مراد له دې قوم څخه یهودان او منافقین دي او نور کفار د مدینې چي علیه الصلوٰة والسلام د تبوک وغزا ته ووتی، نو دوی خپل تو له عهود تر پښو لاندي کړه یعني مات یې کړه او دا یې قصد هم وُ چي علیه الصلوٰة والسلام او مؤمنان له مدینې څخه باسو کما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قال ابی لئین رجعنا الی المدینة لیخرجن الاعزمنها الاذل، او دوی ابتدا وکړه په عداوت ستاسي اول وار چي د مشرکانو سره یې کومک وکړی او علیه الصلوٰة والسلام ددوی سره جنګ نه ؤ شروع کړی.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله دا تفسیر د قوم په یهودو او منافقینو سره اظهر بللی دی، دی وایي چي دا سورت د تبوک تر غزا وروسته نازل سوی دی او هغه وخت خو اهل مکه وو ایمان راوړی ؤ یعني په اهل مکه سره یې تفسیر نه دی روا، او بل دا چي په دې آیت "هموا" ذکر سوی دی "هم" خو دا بولي چي قصد یې کړی ؤ کامیابه نه سوه، او اهل مکه خو د علیه الصلوٰة والسلام په اخراج کي کامیابه سول، ولي قریشو خو د علیه الصلوٰة والسلام د وژلو قصد کړی ؤ چي د دار الندوة په غونډه کي د ابلیس شیخ نجدي په صورت دا مشوره په اتفاق الآرا منظور سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام مجبور سو وتلو ته که څه هم دوی نه وه ورته ویلي ووزه، لکن اجبار پر خروج اخراج دی، ولهذا قال الله تعالی واخراج اهله منه اکبر عند الله یعني عبد الله تعالی بالاخراج.

او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چي له "الذین نکثوا ایمانهم" څخه مراد اهل مکه دي چي دوی اوله د حدیبیې صلح ماته کړه او د بني بکر سره یې مرسته وکړه چي ددوی معاهدین وه په جنګ کي د خزاعه وه چي علیه الصلوٰة والسلام معاهدین وه او قصد یې هم کړی ؤ پر اخراج الرسول چي د دار الندوة غونډه یې وکړه او د علیه الصلوٰة والسلام پر قتل یې اتفاق وکړی کمامر آنفاً او په جنګ هم اول وار دوی شروع وکړه، ولي چي علیه الصلوٰة والسلام خو دوی ته په دعوت د توحید وترک الشرک شروع وکړه او ددوی معارضه بکتاب الله وکړه کما ذکره الله تعالی في سورة البقرة وان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسورة من مثله" په هغه کي دوی عاجزه پاته سوه، نو نوري معجزي لکه شق القمر هم ښکاره سوې نو په حجت کي چي دوی پاته راغله، نو د معارضة باللسان سره یې مقارعة السیف والسنان مختاره کړی حتی اجتمعوا في دار الندوة وانعقدوا علی قتله ﷺ، او بل دا چي ابوجهل چي د ابو سفیان د قافلې د ساتنې لپاره له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مکې څخه راوتی سره د زرو کسانو فوج تخمیناً او دوی پر لارې وه چې دوی ته د قافلې د سلامتیا خبر ورسېدی او خلګو د فوج رئیسانو ته وویل چې راځئ چې بیرته مکې ته رجوع وکړو ولې چې زموږ مقصد پر ځای سو. هغو ورته وویل چې یا حتی نستاصل محمداً واصحابه.

ابو جهل په نیت د استیصال د محمد ﷺ.. دی په خپله استیصال سو چې نیت یې بد ؤ او لانهم بدؤا بقتال خزاعة حلفا رسول الله ﷺ لکن دا بیان هلته صحیح کېږي چې نزول ددغو آیاتو قبل فتح مکه وي کما لایخفی.

درویش وایي: چې امام مظهري رحمه الله دا خبره هم کړې ده چې په قول ثاني چې بعض مفسرینو ویلي دي چې مراد په "الذین نکثوا ایمانهم" کفار د مکې دي الخ چې پر دې تفسیر هغه د ابن عباس رضي الله عنهما قول هم صحیح سو چې ان قوله تعالی "ان نکثوا ایمانهم آه" نزلت في ابی سفیان وغیره المذکورین من قبل وقوله تعالی "الا الذین عاهد تم عند المسجد الحرام فاستقاموا لهم ما استقیموا لکم" المراد به قریش امر الله رسوله بالتربص في امرهم ان استقاموا علی العهد یستقاموا لهم لکنهم لم یستقیموا"

درویش وایي: چې صاحب د روح المعاني او صاحب د روح البیان دواړه تفسیر ثاني خوښوي او قول د ابن عباس په اقرار د مظهري هم پر تفسیر ثاني صحیح کېږي، نو امام مظهري ولې چې تفسیر د آیت یې په یهودانو او منافقینو سره وکړی دا سې یې وویل "وهذا اظهر لان آه صرف په تفسیر ثاني کې دا قدر شی غواړي چې دغه مذکور آیات قبل فتح مکه نازل سوي دي او دا خو ډېره ګرانه خبره نه ده چې سورت توبه دي مدني وي او وروسته دي تر غزوه تبوک چې بعد الفتح وه نازل سوي وي لکن دا څو آیات د قبل فتح مکه ؤ قبل غزوة تبوک نازل سوي وي، وفي القرآن امثال کثیرة.

فائده: استفهام په الا تقاتلون آه کې انکاري دی او داخل پر حرف نفي دی وقد تقرر في موضعه ان انکار النفي اثبات للمنفي وهو ههٰ القتال یعني قاتلوهم لکه چې وروسته به خدای پاک دغه امر ضمني چې د استفهام انکاري څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وفهمېدی کما ذکرنا صراحة ذکر کړی.

أَتَخْشَوْنَهُمْ

آیا تاسي له دوی څخه بېرېږئ چي يو مکروه به موږ ته ورسوي، نو له دې سببه جنګ نه ورسره کوئ، استفهام لپاره د انکار دی يعني مه څني بېرېږئ لان الله ناصرکم عليهم.

فَاللّٰهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۳﴾

خدای ﷻ احق دی په دې سره چي تاسي څني وبېرېږئ في ترک امتثاله تعالی في القتال مع اعدائه، که چېري تاسي یاست مؤمنين.

پوه سه: چي "ان" شرطيه دی جزا یې له ماقبل څخه فهمېږي، والتقدير "ان کنتم مؤمنين فالله احق آه" يعني چي مقتضی د ايمان داده چي خالق د ټوله عالم خدای ﷻ دی حتی افعال العباد ايضاً، او نفع او ضرر ټوله په مشيت پوري د خدای ﷻ اړه لري لايخشی احدا غيره تعالی.

درويش وايي: چي دادی خدای پاک چي ټوره د ضمني امر بالقتال يې له تبکي څخه وکښله او د تصريح پر ډګر يې مسلمانانو ته ښکاره کړه.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۴﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۵﴾

تاسي مسلمانان قتال ددوی سره مختار کړئ خدای ﷻ به عذاب ورکړي ودوی ته ستاسي په لاسو يعني وژلو سره او خدای پاک به دوی ذليل، خوار، شرمنده او رسوا کړي او کومک به درکړي خدای پاک تاسي ته پر دوی باندي.

درويش وايي: چي دا وعده د خدای ﷻ په نصر او قدرت پر قتل د اعدا الله واعدا رسوله واعدا المؤمنين والله لايخلف الميعاد، او خدای پاک به شفا ورکړي سينو يعني زړو ته د هغه قوم چي مؤمنان دي چي په مرض د کفارو د ظلمو او ناوړه چال چلند مبتلا وه او خدای پاک به لېري کړي هغه غوصه او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیقراري او اضطراب چې په زړو کې د مسلمانانو وُ په سبب د قریشو د کومک د بني بکر سره چې ددوی معاهدین وه پر قبیلې د خزاعة چې حلیفان د رسول الله ﷺ وه نو د قوم مؤمنین څخه خزاعة مراد دي چې ددوی زړونه په بني بکر باره سې په سبب د قتل د قریشو کمامر في الآیة السابقة. او توبه به خدای ﷻ قبوله کړي پر هغه چې د خدای مشیت او اراده وي.

درویش وایي: چې په دې آیتو کې ډېرې معجزې ستة (۱) یعذبهم الله (۲) په قتل سره ستاسي په لاسو (۳) وینصرکم یعذبهم الله آه (۴) ویخزیهم (۵) ویشف صدور (٦) ویتوب الله، دا اخیري جمله چې اخبار دی په توبه سره، بعض ډېرو کسانو ته خدای ﷻ توفیق د ایمان راوړلو ورکړی له قوم څخه د قریشو لکه ابوسفیان، عکرمة بن ابي جهل، سهیل بن عمرو او نور دا تولي جملي اخبار بالغیب وُ چې عالم شهادت ته راښکاره سوې او خدای پاک خبر دی په ماضي او مستقبل او په حاضر امورو سره او خدای پاک صاحب د حکمت دی لا یصدر عنه العبث جداً. په حدیث کې راغلي دي چې علیه الصلوٰة والسلام د فتح مکې په ورځ وویل ارفعوا آل خزاعة من بني بکر الی العصر، ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې خزاعة یو بطن وُ د یمن او سبأ چې مکې ته راغلي وه او اسلام یې راوړی وُ، نو د مکې والو له خوا څخه یې ډېر کړاونه، دردونه او ازارونه لیدلي وه، نو یې علیه الصلوٰة والسلام ته مدینې ته یو استازی ور واستاوه او خپل د شکایت غوټه یې ورته پرانېزل، علیه الصلوٰة والسلام د شکایت په عوض کې بشارت ور واستاوه بقوله ابشروا فان الفرج قریب، حافظ شیرازي وایي:

آنکه پیرانه سرم به صحبت یوسف نبواخت
اجر صبر یست که د ر کلبه احزان کردم

نمونه خروار حکمت الهي

حکایت: تاریخ دانان دیرین مینویسند لکن بتاریخ واقعه نپرداخته اند وبعض از مفسران آن زمان حکایت مذکور در تفسیر خود درج کرده اند، که درزمان قبل یک عالم بزرگ که درعالم ظاهر وباطن علمبردار بوده شبی تاریکی را بنور

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تهجد منور ساخته وچراغ که دران زمان معمول بود نزدیک مصلی خود نهاده بود ، یک شب خزیده سیاه بدبو کلان پاکه سراهایی قدیم الزمان خاکی بوده دربیخ دیوار که خاک باشد خود را انگاه میدارد وشب بیرون آید یک شبی خزنده آمد بر نور چراغ آمده وبر جای سجده آن بزرگوار درمصلی او قرار میگرفت شیخ دروقت سجده آن خزنده بدست خود دور رانده، وقتیکه از سجدتین فارغ می شد وبر رکعت دیگر میپرداخت آن خزیده آهسته آهسته بجای سجده شیخ می رسانید شیخ اورا بدست دور می انداختند. خیر درین شب نماز تهجد شیخ درکش ماکش خزیده و او گذارده شد وهمان حضور قلبي شیخ از تهجد می داشت درین شب هیچ نماند دراخیر سجده التجا نمود که چه حکمت درافرینش این خزیده بود که نه رنگ خوش نه بوی لائق دارد وصرف بازار نماز خوانندگان کار وبار او بوده، خیر ایام سپری شد چند گاه بعد بردست شیخ دانه باسوری یا ناسوری نمودار شد بادرد فوق العادة وروز بروز کلان می شد، البته درآن زمان کار جراحی نخواهد بود لکن ادویه طب یونانی از قسم خوردنی واز قسم مالیشی همه وهمه استعمال نموده فائده نمینمود شبها شبها از غایت درد خواب نتوانستند اخیر الامر بدرگاه ایزد متعال نعره عجز ونیاز شروع نمود.

چون بلا نازل شود بی دافعی .... جز تضرع نبود دیگر دافعی

خیر روزی مریدان وشاگردان بامرشد و استاذ خود جمع بودند که طبیب اسپ سوار درکوچها نعره میزد که اگر کدام مریض باشد همراه ما دوایی هر مرض موجود است.

درویش میگوید" که اینچنین طبیبان کوچه گشت درزمان طفولیت ما بودند ومردم آنها را تگان می گفتند یعني مردم فریب دهندگان هستند اگر کسی مریض پیش اینها می آمد کوکنهای خشخاش کوبیده یا هلیله سیاه وزرد کوبیده وامثال آن دوای ایشان بود وقدری عسل را می انداختند آنرا معجون قوت باه می نامیدند ، حاصل آنکه طبابت ایشان سر تاپا غداری می بود، شیخ مریض بکدام تلمیذ گفته که همین طبیب که نعره میزد پیش من بیارید شاید

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کدام دوا داشته باشد که سبب علاج من شود. شاگردان همگی گفتند اینها طبیب نیستند بلکه کار اینها غدر وفریب است، شیخ گفت بازهم که بیارید خوب است شاگرد رفت طبیب مذکور را پیش شیخ مریض آورد طبیب که دانه باسوری شیخ دید شاگردان شیخ راگفت زود ترسه دانه یا چار خزیده درخاک که دربیخ دیوارها خود رانگاه میدارند بیارید مردم حاضر خنده گرفتن شروع نمود که خزیده کدام دوا هم باشد. شیخ مریض همان اعتراض شبانه که بر صنعت خزیده کرده بود وطالب حکمت درخلقت آن خزیده بود بیاد آمد به مریدان وشاگردان گفتند که زود شوید خزیده چند جمع کنید که طبیب درمعالجه مرض من کامیاب شده بنظر میآید شاگردان ومریدان عجولانه درطلب خزیده شدند ودر اندک زمانه خزیدهای بسیار جمع کرده آوردند طبیب همه راکشتند وکوفتند ومرهم واری برکدام لته مالیدند وبردست مریض شیخ بستند. درلمحه چند دانه دست شیخ سوراخ شد وریم وخون وغیره که درآنجا جمع شده بودند رو بخروج نمود وخارج شدند شیخ از بیقراری درد وغیره جور شد.

درویش میگوید: که این بود حکمت الهي درخلقت همه چیزها زیرا که درخزیده هیچ کس را به حکمت خالق لایزال نمی رسید تاکه بچشم خود دید.

خبردار: که مخلوق خدا اعتراض نکنید ورنه باهمچو مرض شیخ مواجه خواهید شوید ومن الله التوفیق. دروخت حاضر دوکتوران عصر حاضر ادویه سمیه یعني زهریه بیعض مریضان می دهد سم که ضد صحت است مد صحت میگردند.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا

آیا تاسي گمان لرئ چي تاسي به پاته سئ پر احوالو د استراحت او په جهاد به مامور نه سئ او ستاسي د صادق او کاذب امتحان به نه واخستل سي.

پوه سه: چي خطاب یا و مؤمنانو ته دی چي بعض ددوی له قتال سره نه وه جوړ، او بعض مفسرین وایي چي خطاب د منافقانو سره دی، او کلمه د "ام" منقطعه ده په معنی د بل ا بل یې لپاره د نقل من کلام الی کلام آخر. او همزه لپاره د توبیخ دی پر دغه حسبان آتي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنكُمْ

او عالم ثبوت او متحقق ته په خدای ﷻ نه وي را ایستلي هغه کسان چي جهاد کوي له تاسي څخه یعني د کفارو سره که څه هم سر او مال یې پکښي ځي، نو ظاهراً که څه هم نفي د علم د خدای ﷻ دی لکن مراد نفي د معلوم دی. فلا یرد ان هذه الآیة یدل علی حدوث علمه تعالی بالامتحان ولیس کذالک لانه تعالی عالم ازلاً وابداً بکل شئ.

درویش وایي: چي مورږ تاویل د علم په معلوم سره ولي وکړی لان مدار الثواب والعقاب هو تحقق المعلوم لا العلم الازلي لله تعالی ولهذا قال الله تعالی لئلا یکون للناس حجة بعد الرسل وذالک لانه لو کان مدار الثواب والعقاب یوم القیامة هو العلم الازلي له تعالی فلا یحتاج الی ارسال الرسل وانزال الکتب واذا لم یکن ذالک کان للناس حجة یوم القیامة بعذر الجهل بالثواب والعقاب لعدم البشیر والنذیر.

وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً

او چي خدای ﷻ کړي هغه کسان چي نه یې وي ګرځولی ماسوی له خدای او له رسوله او نه له مؤمنانو څخه صاحب السر یعني پټ راز. دا مثال د عصر نبوي د منافقانو و.

درویش وایي: چي دا جمله عطف ده پر "جاهدوا" او داخل په حیز کي د معنی د موصول ده، والتقدیر ولما یعلم الله الذین لم یتخذوا آه، او من دون الله متعلق دی په یتخذوا پوري، او ولیجة چي بطانة یې هم بولي صاحب سر ته وایي چي سړی خپل د زړه اسرار ورته کشف کوي، او ولیجه یوه، دوه، دروو او زائدو ټولو ته وایي.

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

او خدای پاک خبر دی په عمل ستاسي، که ما مصدریه سي او بما تعملونه بحذف العائد که کلمه د ما موصوله سي، په دې آیت کي تنبیه ده چي حال د مجاهد خدای پاک ته معلوم دی چي خالصاً او مخلصاً لوجه الله ولاعلاً کلمة الله العلیا اعني لا اله الا الله جنګیږي د کفارو سره او که یې غنیمت مد نظر دی او ریاً وسمعه او یا مراعات د قومیت الی غیر ذالک، قال السعدي قدس سره:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

منه اب زر جان من بر پشیز .... که صراف دانا نگیرد بچیز
زر اندوه گانرا باتش برند .... پدید آید آنگه کی مس یا زرند
بروی وریا خرقه سهلست دوخت .... وگر باخدا درفروشی نکوست

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ

بغوي رحمه الله وايي چي عباس رضي الله عنه چي په بنديانو کي د بدر را وستل سو، نو خلگو عباس رضي الله عنه ته پېغور ورکړی په شرک او په قطع د صله رحمي د عليه الصلوٰة والسلام سره يعني د مشرکانو په لښکر کي راغلی د عليه الصلوٰة والسلام د قتل په نيت خصوصاً علي رضي الله عنه ډېري سختي خبري ورته وکړې، نو عباس رضي الله عنه وملامت کونکو ته وويل چي زمبا بدي ذکر کوئ او زمبا ښه اعمال نه ذکر کوئ، علي رضي الله عنه په مقابل کي ورته وويل الكم محاسن؟ عباس رضي الله عنه وويل نعم هو انا لنعمر المسجد الحرام ونحجب الكعبة ونسقى الحاج، موږ آباد وو مسجد الحرام او موږ ساتو کعبه او پوښ ورکوو او حاجيانو ته اوبه ورکوو، فانزل الله تعالى هذه الآية رداً على عباس، وفي رواية قال العباس رداً على الآثمين وفي رد تهمة علي رضي الله عنه جواباً لهم ان كنتم سبقتمونا بالاسلام والهجرة والجهاد لقد كنا نعمر المسجد الحرام ونسقى الحاج ونفك العاني فانزل الله تعالى الآية رداً عليه. والمعنى الآية ماصح وما ينبغي لهم اى للمشركين لكه عباس چي دعوه وکړه.

أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ

چي دوی دي آباد کړي يو مسجد له مساجدو څخه د خدای جل جلاله فضلاً عن المسجد الحرام، ولي چي د مسجد آبادي ددې لپاره چي په هغه کي عبادت د خدای جل جلاله وسي وحده لاشريک له دا خو د مسلمانانو وظيفه ده نه دا چي په مسجد کي خصوصاً په مسجد الحرام کي دي عبادت د غير الله کېږي چي بتان دي، نو د کافر له شانه څخه دا نه ده چي يو مسجد دي اباد کړي.

مسئله: بعض ائيمه وايي چي مراد په آيت کي دا مشهوره ابادي ده من بنا المسجد ابتداءً يا مرمت کول د مسجد عند خرابه فيمنع الكافر منه حتى كه کافر د مريني په وخت کي وصيت وکړی چي زمبا په ثلث مال دي يو مسجد د

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

مسلمانانو لپاره جوړ کړل سي قاضي دي دده دا وصيت نه پر ځای کوي. او بعض علماء رحمهم الله وايي چي مراد له عمارت څخه دخول دی د مسجد او په هغه کي ناسته. ترمذي وغيره من المحدثين له ابي سعيد الخدري رضي الله عنه څخه روايت کړی دی ده وويل قال رسول الله اذا رئيتم الرجل يعامر المسجد فاشهدوا له بالايمان. بيا عليه الصلوٰة والسلام دا آيت دليل وګرځاوه انما يعمر مساجد الله من آمن بالله، نو کافر ته که ابتداء يا انتهاء اجازه د مسجد د تعمير ور کړل سي، نو بايد په ايمان سره يې هم شاهدي ادا کړل سي واذ ليس فليس. وايضاً عمارة الكافر المسجد يخالف الآية المذكورة يعني انما يعمر آه بكلمة الحصر. او حسن بصري رحمه الله وايي چي د آيت معنا داده ماکانوا اى المشركين ان يتركوا فيكون اهل المسجد الحرام.

درويش وايي: چي دا معنا که څه هم في نفسه صحيح ده لکن د مذکور شان نزول سره منافي ده والله اعلم بالصواب. په فتاوی قنيه کي وايي چي اعظم د مساجدو از روی حرمت. مسجد الحرام دی ثم المسجد النبوي في المدينة المنورة ثم مسجد بيت المقدس (وقيل بالعكس في المسجدين المذكورين) ثم الجوامع (يعني چي د جمعي لمونځ پکښي کېږي) ثم مساجد المحلات ويجوز الاعتكاف فيها. ثم مساجد الشوارع، يعني د لارو مسجدان که يې امام او مؤذن نه درلودی فضيلت د مسجد خو لري او اعتکاف نه دی پکښي روا.

شٰهِدِيْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ

چي دوی شاهدي ادا کوي پر خپلو ځانو په کفر سره. مراد له شهادت څخه اظهار دی اى مظهرين الشرک وتکذيب الرسول ﷺ ومعاداة المؤمنين. د شاهدين لفظ حال دی له ضمير څخه د يعمروا. والحاصل چي دوی څرنګه دعوه کولای سي چي موږ تعمير د بيت الله الحرام کوو او د بتانو عبادت هم کوو لانه دعوى اجتماع المتبائنين كالجمع بين الضب والنون. حسن بصري رحمه الله چي دوی خو دا نه وايي چي موږ کافران يو لکن کلامهم بالشرک شاهد عليهم بالكفر. او ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي ددوی سجده وبتانو ته شاهدي ده ددوی پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خپلو ځانو پر کفر باندي، د قریشو کفارو خارج البیت الحرام د کعبة الله ودېوالـه ته بتان درولي وه، او دوی به پر بیت الله باندي طواف لڅ پڅ کاوه، نو هر وار چي به یې یو شوط پوره سو بتانو تـه بـه یې سجدې کولې، پـه زړه پـوري وجـه د شاهدۍ پر ځان داده چي څوک چي له یهودي شخصه پوښتنه وکړي چي په مذهب څوک یې؟ دی ورته وایي چي زه یهودي یم وهکذا النصراني یقول انا نصراني، او له دوی شخصه چي به چا پوښتنه وکړه چي ته پـه دین څوک یې، دوی بـه ورتـه ویل مشرک لکن د کفر لفظ یې نه وایه یعني شرک یې کفر نه باله.

درویش وایي: چي له دې بیانه شخصه دا معلومه سوه چي کفر بېخي تریخ نوم دی چي هیڅ څوک یې پر ځان نه قبلوي.

أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾

دغه کسان چي فخر کوي پـه خپلو عملو لکه عمارة المسجد الحرام وسقایة الحاج وغیـر ذالـک، ددوی گمـان دادی چي دا بـه اعمـال دي او شـاهدین علی انفسهم بالکفر هم وي لغوه دی او بې فائدې دي دغـه عملونه ددوی او یـا نـور ورته بنـه عملونـه یعنـي هیڅ ثواب او اعتبار پـه نېز د خدای ﷻ نـه لري لانتفا شرط الثواب علیها وهو الایمان او پـه اور کي د دوږخ بـه دوی همېشـه وي.

مسئله: قاضي عیاض رحمه الله پـه شفا کي وایي انعقد الاجماع علی ان الکفار لاتنفعهم اعمالهم" یعني پر دې د امة مرحومه اجماع ده چي کافرانو تـه ددوی عملونـه نفع نـه رسوي کـه څـه هم د حسناتو لـه جنسه وي لکه مؤمن چي سره د ایمانـه وکـړي لکـه پـه اوسنی زمانـه کـي خیریـه مؤسسـات د امریکایـانو، انگرېزانو او د نورو کفارو چي د مصیبت زده مسلمانانو سره یې کوي دوی تـه یې نفع او ثواب نسته لعدم الشرط وهو الایمان، او نـه تخفیف د عـذاب ځندي کېږي، اما پـه کـافرانو کـي فرق سته پـه انواع کـي د کفـر پـه اعتبـار د جرائمو ددوی، نو پـه عذابو کي یې هم فرق سته پـه شدت او ضعف کـي ددوی د جرائمو پـه سبب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا ٱللَّهَ

نه ابادوي مساجد د خدای ﷻ مګر هغه کسان چي ایمان يې راوړی پر خدای یعني په توحید سره او پر ورځ باندي چي د قیامت ورځ ده یعني پر بعث بعد الموت باندي، او اقامة د لمانځه کوي، او زکوة ورکوي د خپلو مالونو که نقود وي او که مواشي وي.

فائده: اقامة الصلوة نفس لمونځ کولو ته نه وايي بلکې سره د شرائطو او فرائضو او د واجباتو او د سنتو او مستحباتو، ځکه علماء کرام وايي چي لمونځ کونکي خو ډېر دي لکن مقيمين الصلوة ډېرخي لږ دي، والفرق بينهما ظاهر.

فائده: مسلمانان بايد د فرائضو په ادا کولو کي له هيڅ چا څخه ونه ډېرېږي حتى چي هغه فرائض ترک کړي بلکې اوامر الهيه دي پر ځای کوي د خدای ﷻ له ډېري څخه.

پوښتنه: په آيت مذکور کي ايمان بالرسول نه راغلی توجيه يې څه ده؟

ځواب: الايمان بالله کما هو حقه نه پيدا کېږي بېله اخذ من الرسول ﷺ فاکتفى بذکر الايمان بالله عن الايمان ذکر الايمان بالرسول بهذ الاعتبار، په بخاري او مسلم کي په قصه د وفد د عبد القيس قبيلې چي رسول الله ﷺ ودوی ته ووېل اتدرون ما الايمان بالله وحده؟ قالوا الله ورسوله اعلم عليه الصلوٰة والسلام ورته ووېل شهادة ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله. حيث ادرج الايمان بالرسول في الايمان بالله وحده الى اخير الحديث الطويل في قصة وفد عبد القيس.

فائده: مراد له عمارة المسجد څخه همېشه عبادت پکښي کول دي او ذکر الهي او تلاوت القرآن ودرس العلوم الشرعية فيها مع النظافة الظاهري من الانجاس. او له خس او خاشاک څخه يې پاک ساتل او لهو ولعب نه پکښي کول

درويش وايي: په نقل د تفاسيرو معتبره وو په پښتو ژباړه، تعمير د مساجدو څو قسمه دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۱) نفس بنا د مسجد یعني پر مخکه یې اساس ایښوول.

(۲) تجدید ما انهدم منها. وجا في الحدیث الصحیح سبع یجري للعبد اجرهن وهو في القبر بعد موته (۱) من تعلم علماً" که چا ته یې وښو یو علم یعني له علوم دینه وو څخه او یا د ما یتوقف علیه العلوم الدینیة کالنحو والصرف وغیرهما فیخرج به العلوم الفلسفیة المخالفة لدین الاسلام (۲) وکرى نهراً او یا یې واله وکښل لکه په افغانستان کې د نهر سراج واله یا د بغرا واله (۳) او حفر بیراً یعني د خلګو د فائدې لپاره یې څاه وکښی (۴) او غرس نخلاً" یعني د خورما درخته یې شنه کړه یا یوه بله میوه داره درخته لکه انار، سیب، انګور وغیرها (۵) مسجد یې بنا کړی که لوی وي او که کوچنی (٦) او ورث مصحفاً (۷) وترک ولداً یدعو له بعدموته. په روضة الاخیار کې راغلي دي که مسجد وړیدی او معطل سو او یا یې محله بار سوه په مسجد کې هیڅ چا لمونځ نه کاوه. امام محمد رحمه الله وایي چې دا میراث دی د ورثه د اول باني یعني که باغ څندي جوړوي او که د کښت مځکه او که سرای، او امام اعظم او ابو یوسف وایي هو مسجد علی حاله یعني که یې مذکوره شیان پکښې جوړول نه دي ورته روا. له امیر المؤمنین علي رضي الله عنه څخه روایت دی چې شپږ کارونه د انسان د غیرت کارونه دي درې پر کور او درې په سفر کې. هغه درې چې په حضر کې دي یعني پر کور (۱) تلاوت کتاب الله (۲) عمارة مسجد لله (۳) کثرة الاخوان في الله" یعني د پر ورونه او دوستان پیدا کول په لار کې د خدای جل جلاله. او د سفر د غیرت کارونه (۱) قبذل الزاد یعني د انډیوال سره د نفقې کومک کول (۲) وحسن الخلق د ملګرو سره ښه اخلاق کول (۳) مسخرې کول د ملګرو سره لکن في غیر معاصي الله.

(۳) خطیب په روضة کې وایي جارو کول د مسجد دي. قال حسن بصري رحمه الله ولور د جنت د حورو د مسجد و جارو کول او پاک ساتل دي.

(۴) ښائسته کول د مسجد په هغه فرش سره حتی الوسع که ستر نجي او که قالین وي. او په حدیث کې راغلي دي چې اول سړی چې مسجد نبوي یې په بوریا فرش کړی حضرت عمر رضي الله عنه و دده تر مخه د مسجد مځکه په سنګریزو فرش وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: د مسجد سپينول په گچو يا په سپينه خاوره روا دي، ولي چي په تاريخ اسلامي کي راغلي دي ان الوليد بن عبد الملک انفق علی عمارة مسجد دمشق وتزيينه مثل خراج الشام ثلاث مراة.

تاريخ د ابن خلکان وايي چي سليمان بن داؤد عليه السلام چي د بيت المقدس مسجد جوړاوه په بنائست کي يې فوق العادة سره زر سپين زر او پېش قيمته جواهرات کار کړه حتی چي د مسجد د قبه پر سر يې د کبريت احمر غمی چي په تيوله نړۍ کي نه په هغه وخت کي او نه اوس تر کبريت احمر لوړ قيمت غمی نه و او نه سته ولګاوه چي د شپې يې هر طرفته يو ميل رڼا کوله. حتی چي کڼي ودونکو به د شپې پر دوولس ميله کڼي ورته ودی، او بيت المقدس پر دغه بنائست پاته وه حتی چي بني اسرائيلو ظالمانو د خپلو نبيانو په مخالفت لاس پوري کړی حتی چي بعض انبياءً يې هم ووژل، نو درياب د غضب الهي پر جوش راغلی او بخت نصر بابلي سره د لوی لښکره پر بيت المقدس حمله وکړه او په زرهاوو بني اسرائيل يې په قتل ورسول او دوولس زره نوخاسته ځوانان يې په حصارت د مريي توب په تو ګه ځندي بوتله. او د بيت المقدس تولوله سر او سپين زر او جواهرات او کبيرت احمر غمی يې ځندی لوټ کړه او وروسته يې بيت المقدس لوټي لوټي کړی او قيمتي قيمتي شيان يې تولوه ځندي تول کړه او خپل دار السلطنت بابل ته يې نقل کړه، درويش وايي چي بيا د بيت المقدس د آبادي چي قصه ډېره اوږده ده.

(۵) په مساجدو کي قنديلان او څراغونه د هري زماني سره لائق روښانه کول دي، په حديث شريف کي راغلي دي چي که چا قنديل يا ګروپ په اوسني زمانه کي په مسجد کي روښانه کړی او ويا زره ملکي ده ته دعاوي کوي تر هغو چي هغه قنديل وغيره ماتېږي کذا في الکشف. له انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي که چا په يوه مسجد کي د مساجدو څراغ ولګاوه نو تر هغه وخته پوري چي رڼا د هغه څراغ په مسجد کي وي ملکي او حملة العرش لګونکي ته دعاوي کوي.

تاريخ وايي چي سليمان بن داود عليه السلام چي د بيت المقدس مسجد تکميل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی کمامر بیانه. نو امر یې وکړی چي یو زر اووه سوه (۱۷۰۰) قندیلان چي د سرو زرو وي د سپینو زرو په ځنځیرانو دي په کښي وځړول سي، د اسلام تاریخ وایي چي اول وار چي مسجد نبوي ﷺ په مدینه منوره کي تکمیل سو په ډېر ساده ډول چي میلان یې د خورما تیران وه او یا لکه منا غونډي لرګي وه. سربیره یې د خورما د درختو لښتي پر اچولي وې او بیا یې ګل پر اچولی وچي لږ تېز او دوام داره باران به وسو تر موله مسجد به څڅېدی. او د ماخستن د لمانځه په وخت کي به یې څو لرګي د خورما ولګول او د هغو ورنا ته به یې لمونځونه کول حتی چي تمیم داري ﷺ چي یو تاجر و مدینې منورې ته راغلی څو دانې قندیلان یعني د تیلو څراغان او رسی چي هغه څراغان یې په ځړول او د زیتون تېل یې راوړه او د شپې یې په مسجد نبوي کي وځړول، نو علیه الصلوٰة والسلام چي دا نوراني مسجد ولیدی داسي دعا یې تمیم داري ته وکړه نورت مسجدنا نور الله قلبک او قبرک" او داسي یې زیاته کړه که ما لور درلودای وتمیم ﷺ داري ته به مي په نکاح ورکړي وای.

مسئله: لـه مستحب بدعاتو څخه دی تعلیق القنادیل في المساجد و اول من فعله ذالک عمر بن الخطاب ﷺ ولي ده چي خلګ جمع کړه پر ابی بن کعب باندي د تراویح په لمانځه کي، نو په مسجد نبوي کي یې په کثرت قندیلان وځړول، نو علي ﷺ چي مسجد روښانه ولیدی، نو یې وویل نورت مسجدنا نور الله قبرک یا ابن الخطاب.

درویش وایي: چي په قید د کثرت په قنادیلو کي د عمر ﷺ هغه سوال دفعه سو چي اول ځړونکی د قندیل په مسجد نبوي کي تمیم داري ﷺ و کمامر فافهم

مسئله: شیخ عبدالغني النابلسي ﷺ خپل په کتاب کي چي نوم یې کشف النور عن اصحاب القبور دی داسي لیکلي دي، چي خلاصه یې په پښتو ژباړه داده "البدعة الحسنة الموافقة لمقصود الشرع تسمی سنة" لکه جوړول دي د ګنبدو پر قبورو د علما دین والاولیا والصلحا و وضع الستور والثیاب علی قبورهم امر جائز اذا کان المقصود في ذالک التعظیم في اعین العامة حتی لا یحتقروا صاحب هذا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

القبر لان التحقير والاهانة للاولياً والصلحا كما لايجوز في حياتهم لايجوز بعد مماتهم. فالمقصود من الامور المذكورة تعظيماً لهم ومحبة فيهم جائز لا ينبغي النهي عنه كما هو مذهب السلفية والوهابية فانهم يقولون التعظيم لما وراً الله شرک فما يقولون في تعظيم القبر الانور للنبي ﷺ وضجعيه ابوبكر وعمر رضي الله عنهما.

(٦) سنت د مساجدو دخول دی مسجد ته او ناسته ده په مسجد کي. والعبادة والذكر فيها او درس د علوم دينيه ؤ په مساجدو کي ونحو ذالک، ابن عباس رضي الله عنهما خلگو ته وويل الا ادلكم على ماهو خير لكم من الجهاد قالوا بلى ان تبنوا مسجداً فيتعلم فيه القرآن والفقه في الدين او السنة.

درويش وايي: چي په شروح کي د کتابو د حديثو وايي چي ورته خبري د ابن عباس رضي الله عنهما محمول دي على السماع من رسول الله ﷺ.

(٧) د مسجد حق دادی چي مسجد به ساتي له هغو کارو څخه چي مسجد د هغو کارو لپاره نه وي جوړ سوی لکه د دنيا خبري يا نوري بې فائدې خبري، وورد في الحديث الصحيح "الحديث في المسجد" يعني لغوه او بې فائدې خبري يا په امورو کي د دنيا خبري "ياكل الحسنات كما تاكل البهيمة الخشيش" وفي الحديث قال الله تعالى ان بيوتي في ارضي مساجد وان زواري فيهما عمارها. فطوبى لعبد تطهر في بيته ثم زارني في بيتي، فحق على المزوران يكرم زائره.

الاحاديث الصحيحة الوارد في المساجد (١) چي تاسي ووينئ يو سړی چي عادت يې د مسجد سره وي يعني د صلوات خمسه لپاره او د تلاوت القرآن لپاره الى غير ذالک من العبادات فاشهدوا له تاسي شاهدان اوسئ دده لپاره په ايمان سره قال الله تعالى انما يعمر مساجد الله من بالله واليوم الآخر رواه الترمذي وابن ماجه عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه عن النبي ﷺ.

(٢) عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ من غدا الى مسجد او راح اعد الله له منزلة من الجنة كلما غداً او راح (متفق عليه)

ژباړه: که څوک قبل الزوال مسجد ته ولاړی يا بعد الزوال يعني د عبادت لپاره خدای پاک به اراسته کړي دده لپاره منزله يعني درجه په جنت کي هر وخت چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی قبل الزوال او بعد الزوال چي دی مسجد ته تګ کوي.

(۳) عن ابي هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ سبعة يظلهم الله في ظله يوم لاظل الا ظله" وذكر فيهم رجل قلبه (تړلی وي په مسجد پوري) اذا خرج منه حتى يعود اليه (متفق عليه)

ژباړه: ابو هريره ﷺ وويل چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي زما د امت اووه قسمه خلګ به د عرش په سايه کي وي هغه ورځ چي سايه نه وي بيله سايي يعني بيله عرش د سايي، ددې اوو کسانو په جمله کي هغه څوک دی چي زړه يې مربوط وي په مسجد پوري چي څنګه ووزي تر څو چي بېرته ورته راځي.

درويش وايي: چي ددې حديث معنا داده چي يو لمونځ يې په جماعت په مسجد کي وکړی د جماعته چي ووزي، نو د بل لمانځه په انتظار وي والله اعلم.

(۴) وعن سلمان ﷺ قال قال رسول الله ﷺ من توضأ في بيته فاحسن الوضوء ثم اتى المسجد، فهو زائر الله حق على المزور ان يكرم زائره (طبراني، بيهقي، ابن جرير)

ژباړه: عليه الصلوٰة والسلام وويل که چا اودس تازه کړی په کور کي او ښه کامل اودس يې تازه کړی وروسته راغلی مسجد ته، نو دا سړی د خدای ﷻ زيارت کونکی دی يعني چي بيت الله ته راغلی دی، او حق دی پر خدای ﷻ چي مزور دی چي د خپل زائر اکرام به کوي يعني په رحمت او مغفرت سره.

(۵) عن عمر بن ميمون ﷺ قال كان اصحاب رسول الله ﷺ يقولون ان بيوت الله في الارض المساجد وان حقاً على الله ان يكرم من زاره فيها (بيهقي، عبدالرزاق، ابن جرير)

(۶) عن محمود بن لبيد ﷺ ان عثمان بن عفان ﷺ اراد بناء المسجد (اى المسجد النبوي پر طرز جديد يعني تر ډېرو پوري او تر ميلانو پوري او تر بامه پوري پر پاخه ډول. صحابه کرامو ﷺ دغه پخته بنا چي عثمان ﷺ يې اراده کړي وه مکروه وبلل او ددوی خوښه وه چي پر طرز نبوي دي پر پښول سي. او زياتوب چي پر خلګو تنګ دی د هغه بنا نبوي پر ډول دي پکښي وکړل سي. نو عثمان ﷺ خلګو ته وويل چي ما له رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي که چا مسجد بنا کړی يبتغي به وجه الله بنى له مثله في الجنة (بخاري، مسلم، ترمذي)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: په دغه حدیث سره عثمان ﷺ څرنګه دلیل ووایه پر صحت او جواز د پخته جوړولو د مسجد نبوي؟

ځواب: عثمان ﷺ په مثله دلیل ووایه یعني چي مثله پر دې دلالت کوي چي مسجد په کم او په کیف او په مختلفو دولو جوړېدلای سي په کم لوی او کوچنی په کیف کچه لکه په عصر نبوي کي مسجد نبوي ﷺ چي ؤ کېدای سي او پخته او مزین هم کېدای سي.

درویش وایي: چي د مسجد د بنا او د تزئین په باب او د فروش فاخره وو په باب او د څراغانو په کثرت سره او په مستحکم عصري دول جوړول دې پر احادیث صحیحه راغلي دي چي د ټولو راوړل به غایت اطناب وي فلترجع الی تفسیر القرآن العزیز.

فَعَسَىٰٓ أُولَٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾

نو ښایي چي دغه کسان به وي د مهتدینو له ډلي څخه.

یوه سه: چي خدای پاک ددغو کسانو په باره کي چي مؤمنین بالله وه او مؤمنین بیوم الآخرة وه او لمونځونه یې هم کوله او د اموالو زکوة یې هم ورکاوه او نه بېرېدله له غیر الله څخه. لفظ د عسی یې ووایه چي لپاره د توقع او طمع دی تنبیه یې پر دې وکړه چي مشرکان دي طمع د اهتدا نه کوي په سبب د اعمال مذکوره سره د شرکه او سر زنش ودوی ته چي ددوی یقین ؤ چي موږ پر هدایت یو، حاصل د توبیخ دادی چي دغه ډله چي مؤمنین بالله آه وه لاهم هدایت یې دائر دی په منځ کي د عسی او لعل. نو ددوی ضد کسان چي مشرکین دي څرنګه خپل پر ځان شاهدي د هدایت او یقین پر خپل نجات لري!.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ ٱلْحَآجِّ وَعِمَارَةَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ

آیا تاسي ګرځوئ اوبه ورکول وحاجیانو ته او آبادي د مسجد الحرام.

درویش وایي: چي ددې آیت دوه قسمه شان نزول دی چي مسلم او ابوداود له نعمان بن بشیر ﷺ څخه روایت کړی دی، دی وایي چي د جمعې ورځ وه زه د منبر نبوي سره د نورو کسانو سره ناست وم، چي یوه نفر له اصحابو څخه د رسول الله ﷺ وویل ما أبالي ان لا اعمل بعد ان اسقی الحاج، او بل یوه وویل لا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ابالي ان لا اعمل عملاً بعد ان اعمر المسجد الحرام، او بل صحابي وويل الجهاد في سبيل الله افضل مما قلتما. نو عمر ﷺ دوی زجر کړه او داسي يې ورته وويل لا ترفعوا اصواتکم عند منبر رسول الله ﷺ ولکن چي د جمعي لمونځ وکړم زه به د فتوی طلب ستاسي لپاره وکړم له علیه الصلوٰة والسلام څخه، نو چي لمونځ وسو عليه الصلوٰة والسلام کور ته ولاړی عمر ﷺ ورغلی پوښتنه يې څخه وکړه فنزلت هذه الآية.

درویش وایي: چي دغه حدیث د نعمان بن بشير ﷺ چي مو ر ذکر کړی مظهري ﷺ هم راوړی دی. لکن د کاتب د سهوه له سببه غلط دی فانظر هنالک والصحيح ماذکرنا، او بعض مفسرين ﷺ وايي چي دا آيت په باره کي د مشرکانو نازل سوی دی. بعض له دوی څخه وايي چي علي ﷺ وروسته تر هجرت مکې ته ورغلی و، نو عباس ته يې وويل ای عم الا تهاجر الا تلحق برسول الله ﷺ (ته هجرت مديني ته نه کوې يعني هجرت وکړه ولي الا حرف تخصيص دی چي پر مضارع داخل سي مراد څخه باعث کول وي د مخاطب پر هغه کار، او ته د رسول الله ﷺ سره نه ملاقي کېږې يعني چي ايمان پر راوړې؟ عباس ورته وويل اعمر المسجد الحرام واحجب البيت فانزل هذه الآية. بغوي له ابن عباس ﷺ څخه روايت کړی دی چي عباس چي د بدر په ورځ ژوندی اسير سو، نو علي ﷺ په ډېر شدت وده ته وويل چي تا قطع د صلة الرحم وکړه چي د نورو مشرکينو سره د عليه الصلوٰة والسلام په قتل پسي له مکې څخه راوتلی يې، عباس ورته وويل لئن سبقتمونا بالاسلام والهجرة والجهاد لقد کنا نعمر المسجد الحرام ونسقى الحاج فانزل الله تعالى هذه الآية، نو حاصل د عباس د کلام رد دی چي عمارت د مسجد الحرام او سقيا د حاجيانو سره د شرکه هيڅ په درد نه خوري، نو مخاطب په جعلتم سره مؤمنان دي پر اول روايت، او پر دوهم روايت مخاطب مشرکان دي والمعنى آيا تاسي ګرځوئ ای مشرکانو سقاية الحاج آه.

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

لکه هغه څوک چي ايمان يې راوړی پر خدای ﷻ باندي چي خدای يو دی او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاشریک له في الذات ولا في صفاته ومن صفاته المعبودية فلا شريک له في العبادة، او ایمان یې وي پر ورځ د اخیرت یعنې بعد الموت الاحیاء المستلزم للايمان بالجنة والنار والحساب على الاعمال الحسنة والسيئة او جهاد یې کړی وي په لار کې د خدای ﷻ.

یوښتنه: از روی قانون عقلي والاصطلاحي مشبه او مشبه به باید له یوه جنسه څخه وي، او په آیت کریمه کې مشبه سقاية او عمارة دي چې دواړه مصدر دي او مشبه به یې من آمن دی چې هغه ذات دی، نو د تشبیه یې څه وجه ده؟

ځواب: صحت د تشبیه یې مبني پر حذف د مضاف یا په مشبه کې، والتقدير اجعلتم اهل سقاية الحاج آه، او یا په مشبه به کې. والتقدير اجعلتم سقاية الحاج آه کایمان من آمن الخ.

یوه سه: چې استفهام په آیت کې لپاره د انکار دی ای لیس الاول بمشابه للثاني اصلاً، او د تشبیه د صحت لپاره بله وجه هم بعض مفسرینو راوړې ده چې سقاية او عمارة دي په معنی د فاعل وي ای اجعلتم ساقي الحاج وعماره آه.

فائده: که چېرې نزول د آیت في اختلاف المؤمنين بالمشركين وي كما يدل عليه قول ابن عباس رضي الله عنهما ومحمد بن كعب وغيرهما فلا خفاً في انكار المشابهة په منځ کې د مشرکانو او د اعمال خبیثه وو ددوی، او د مؤمنانو او د اعمال حسنه وو ددوی، او که چېرې اختلاف په تشبیه کې د مؤمنينو بالمؤمنين وي كما روى مسلم عن النعمان بن بشير رضي الله عنه، فوجه انكار التشبيه داده چې مراد له عمارة المسجد الحرام څخه عمارة ظاهري دی ولاشک ان الجهاد في سبيل الله افضل من العمارة بحسب الظاهر.

تنبيه: درویش له دې سببه عمارت ظاهري ووایه ولې چې عمارت حقیقي د مسجد حرام په نېز د اهل الله دوام د ذکر او د لمانځه دی په مسجد حرام کې ولاشک ان دوام الذكر افضل من الجهاد لقوله عليه الصلوة والسلام ما من شئ انجى من عذاب الله من ذكر الله رواه مالک والترمذي وابن ماجه رحمهم الله من حدیث معاذ بن جبل رضي الله عنه، وفي رواية قالوا ولا الجهاد في سبيل الله، او نه الجهاد في

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سبيل الله انجى من عذاب الله دى تر ذكر د خداى ﷻ الا ان يضرب بسيفه حتى ينقطع مگر بنه جهاد انجى دى تر ذكر انجى چي په توره كفار وهي تر هغو چي جهاد قطع كيږي. په بل حديث كي چي روايت يې احمد رحمه الله كړى دى چي عليه الصلوٰة والسلام و صحابه كرامو ﷺ ته وويل آيا زه تاسي ته خبر درنه كړم په داسي يو عمل سره چي خير د عملو ستاسي وي او پاک عمل وي عند مليكم وارفعها في درجاتكم وخير لكم من انفاق الذهب والفضة وخير لكم من ان تلقوا عدوكم فتضربوا اعناقهم ويضربوا اعناقكم. قالوا بلى يعني راوه يې ښيه ښه عمل چي دومره فضائل لري، قال ذكر الله. ددې حديث روايت ترمذي او ابن ماجه هم كړى دى له ابو درداﷺ څخه. او له ابو سيعد الخدري ﷺ څخه روايت دى چي له عليه الصلوٰة والسلام څخه چا پوښتنه وكړه اى العبادة افضل وارفع درجةً عند الله يوم القيامة قال ﷺ "بحذف المضاف" اى ذكر الذاكرون الله كثيراً والذاكرات قيل يا رسول الله ﷺ ومن الغازي في سبيل الله قال لو ضرب بسيفه في الكفار حتى ينكسر او يختضب دماً فان الذاكر لله افضل منه درجةً" رواه احمد والترمذي.

درويش وايي: چي ذكر د خداى ﷻ عام لفظ دى ذكر خفي او جلي دواړو ته شامل دى، او عام دى كه په لفظ د الله الله وي او كه په نورو اسماً الحسنى سره وي او كه كلمة التوحيد وي يعني لا اله الا الله او كه په سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم سره وي او كه په كثرة تلاوة القرآن سره وي الى غير ذالک مما فيه التوجه اليه تعالى بالفاظ لائقة بذاته عزوجل، البته په انواعو كي د ذكر به فرق وي لكن اذكار په صورت مجموعي افضل دي تر جهاد في سبيل الله بحكم رسول الله ﷺ.

لَا يَسْتَوٗنَ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۹﴾

دا دواړه ډلي نه دي سره برابري په نيز د خداى ﷻ، او خداى هدايت نه وركوي و هغه قوم ته چي ظالمان وي.

درويش وايي: چي دا آيت تائيد دى بلكې تصريح د هغه قول كوي چي مراد په آيت سابق كي عدم استواً وه د فعل د مؤمنانو من الايمان بالله وباليوم الاخير والجهاد في سبيل الله، او د مشركانو د فعل سقاية الحاج وعمارة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المسجد الحرام والمعنى على التقدير المذكور في هذه الآية والله لا يهدي القوم الظالمين بالشرک وانما قلنا يؤيد لانه جا في هذه الآية لفظ الظالمين وليس في الاختلاف بين المؤمنين ظالم اصلاً.

سوال: راویان د هغه قول چي دا آیت په اختلاف کي د مؤمنانو راغلی دی لوړ علمي کسان وه، نو هغه به د دې آیت څه ترجمه کوي او کومه ډله د مؤمنانو به ظالمه بولي؟

ځواب: هغه کسان دا آیت جمله معترضه یا مستأنفه بولي د تحذیر له ظلم څخه والله اعلم.

قصة سقاية الزمزم: بخاري او نورو محدثانو ﷺ له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام د حجة الوداع په کال راغلی وسقایة ته د زمزم او عباس رضي الله عنه ته یې وویل اوبه راکړه. عباس رضي الله عنه وخپل زوی فضل ته وویل ورسه مور ته دي ناره وکړه چي علیه الصلوٰة والسلام ته صافي اوبه راوړه فقال ﷺ استقني یعني داغه اوبه راکړه چي وه یې څښم. عباس رضي الله عنه ورته وویل چي په دې اوبو خلګ لاسونه چخي یعني في الجملة چټلي دي. علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل اسقني یعني داغه اوبه راکړه، نو عباس رضي الله عنه هم حاضري اوبه ورکړې او علیه الصلوٰة والسلام وڅښلې. بیا علیه الصلوٰة والسلام ورغلی خلګو اوبه راکښلې په دې ډول چي په سولاغه پوري یې لو رسۍ تړلې وه، نو سولاغه چي به په ځاه کي ډکه سوه، نو د اوبو راکښونکي به رسۍ پر غاړه کښېښول روان به سو تر هغو چي سولاغه له ځاه څخه راختلای. نو علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته وویل اعملو فانكم على عمل صالح ثم قال لو لا ان تغلبوا النزلت حتى اضع الحبل على هذه واشار الى عاتقه (متفق عليه)

ژباړه: که چېري نه وای یعني زما توهم که زه د زمزم اوبه راوکاږم چي تاسي به د نورو خلګو له خوا مغلوبه سئ یعني هر سړی راځي چي ما ته رسۍ راکړه چي پر غاړه او اوږه یې کښېږدم یو څو سولغې راوکاږم او د علیه الصلوٰة والسلام سنت به پر ځای کړم، نو زه به د رکښته سوی وای حتی چي رسۍ به مي پر دغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ایښي وای او اشاره یې و اوریږ ته وکړه انتهی.

درویش وايي: چي مظهري رحمه الله په عنوان کي ددې قصې د زمزم دا قصه هم راوړي ده چي مسلم یې د بکر بن عبد الله څخه روایت کړی دی وایي چي زه د ابن عباس رضي الله عنهما سره ناست وم د کعبې سره چي یو اعرابي راغلی ابن عباس رضي الله عنهما ته یې وویل مالي اری بني عمکم یسقون یعني الحاج اللبن والعسل وانتم تسقون النبیذ آمن حاجة بکم ام من بخل" څه سبب دی چي زه وینم د اکا زامن ستاسي یسقون خلګ یعني حاجیان اوبه وي په شیدو او عسلو سره او تاسي په نبیذ اوبه وئ چي تر عسلو او شیدو کم شی دی آیا دا سبب دی چي تاسي محتاجه او مسکینان یاست او یا د بخل له سببه دا کار کوئ. ابن عباس رضي الله عنهما اعرابي ته وویل ما بنا من حاجة ولا بخل لکن قدم النبي صلی الله علیه وسلم پر اوښه سپور ؤ او تر شا یې اسامه رضي الله عنه سپور ؤ موږ دا نبیذ خلګو ته ورکول. نو علیه الصلوٰة والسلام را ته وویل احسنتم واجملتم کذا فاصنعوا. نو موږ دا اراده نه لرو چي تغیر ورکړو و هغه کار ته چي علیه الصلوٰة والسلام موږ په امر کړي وو یعني قوله علیه الصلوٰة والسلام کذا فاصنعوا، د درویش غرض دادی چي سقایة اللبن والعسل وسقایة النبیذ په سقایة زمزم پوري څه اړه لري چي مظهري د قصة الزمزم تر عنوان لاندي راوړه د زمزم دا خو خالي د څاه اوبه وې نه شیدې وې او نه عسل او نه نبیذ پکښې ؤ هغه جلا مهماني وه د قریشو د حاجیانو سره الا ان یقال اورد المظهري رحمه الله قصة اللبن وغیره في قصة زمزم لادنی مناسبة بینهما في اعزاز اهل مکة للحجاج الزائرین لبیت الحرام والله اعلم بمراد عباده.

درویش وايي: چي دا کرم او اعزاز د اهل مکه کډ څه هم په اوسني زمانه کي د حج په موسم کي نه لیدل کیږي په سبب د کثرة ازدهام لکن زه په سنه ۱۴۲۷ هـ کي په ازاد پاسپورټ د ربیع الاول په میاشت کي چي یو زوی مي په نامه د حاجي عبد الهادي هم راسره ؤ هغه کرم او اعزاز د اهل مکه د مهمانانو معتمرینو او روږاتیانو چي ډېر ازدهام به نه ؤ ومي لیدی په هفته کي به دوه واره باقاعده سترخوانونه د خلګو مخ ته اوارسوه او په کثرت سره خورما او قهوه چای پر

اینبوول کېدې که د چا روژه وای او که نه له ستر خوانه د کرم دوی خوراک کاوه
او په مدینه منوره کې هم دا رواج جاري ؤ.

اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجٰهَدُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ

هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او هجرت یې له مکې څخه مدینې ته کړی
وي او جهاد یې له کافرانو سره کړی وي په لار کې د خدای ﷻ یعنې بېله اعلاء د
کلمة الله بل غرض یې نه وي او جهاد یې په مالو او په ځانو سره کړی وي دا
کسان ډېر لوړ دي ازروی درجه او کرامت پر خدای ﷻ په نېز د خدای ﷻ یعنې
تر هغو کسانو چې فخر په سقایة الحاج او په عمارة البیت الحرام کوي یعنې نور
نو هیڅ صفت مدح چې په دې آیت کې مذکور دي نه ویکښې او یا تر هغو
مؤمنانو چې دغه صفات نه وي پکښې.

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَآئِزُوْنَ ﴿۲۰﴾

او دغو کسانو ته کامیابي حاصله ده بالنجاة من النار والفوز بالجنة دار الابرار
والدرجات العلی في القرب الی العزیز الجبار.

یُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَّجَنّٰتٍ لَّهُمْ فِیْهَا نَعِیْمٌ مُّقِیْمٌ ﴿۲۱﴾ خٰلِدِیْنَ فِیْهَآ اَبَدًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِیْمٌ ﴿۲۲﴾

دوی ته زېری کوي رب ددوی په لوی رحمت او په ډېره رضا د خدای ﷻ او په
لویو جنتو چې دوی لره به په هغو جنتو کې لوی نعمتونه وي او هغه به دائم وي.

پوه سه: چې تنوین په هر لفظ د مبشر به لپاره د تعظیم دی او تنکیر یې لپاره ددې
دی چې دا مبشر به شیان معهود نه دي او نه یې څوک بیان بالتفصیل کولای سي او
دوی به مکث طویل ابدي ولري په دغو نعمتو کې، او په تحقیق د خدای ﷻ په
قدرت کې اجر عظیم سته چې نسبت د خدای ﷻ مقدور اجر ته دوی ورکړه سوی
نعمتونه به حقیر معلومېږي، او اجر عظیم دی نسبت د دنیا و نعمتو ته، در کشف
الاسرار فرموده که رحمت برای عاصیانست ورضوان برای مطیعان است وجنات برای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کافه مؤمنان است رحمت را تقدیم نمود تا اهل عصیان رقم نا امیدی بر صفحات احوال خود نه کشند که هرچه گناه عظیم بود رحمت ارحم الراحمین ازان اعظم است.

گنه ما گر فزون بود زشمار .... عفوت افزونتر از گناه همه

قطره آب رحمت تو بس است .... شستن نامه سیاه همه

الهی عبدک العاصي آتاکا .... مقراً بالذنوب وقد دعاکا

فان ترحم فانت لذاک اهل .... وان تطرد فمن یرحم سواکا

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُوٓاْ ءَابَآءَكُمۡ وَإِخۡوَٰنَكُمۡ أَوۡلِيَآءَ إِنِ ٱسۡتَحَبُّواْ ٱلۡكُفۡرَ عَلَى ٱلۡإِيمَٰنِۚ

اې هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی تاسې مه ګرځوئ پلرونه ستاسې او وروڼه ستاسې دوستان که ددوی خوښ وکفر پر ایمان، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه ابی صالح داسې روایت کړی دی په شان نزول کې ددې آیت چې آنحضرت ﷺ امر وکړی مسلمانانو ته چې په مکه مکرمه کې وه چې هجرت وکړئ ومدینې منورې ته، نو بعضو مسلمانانو چې د هجرت قصد وکړی، نو مایینې، عیال او نورو اقاربو به داسې ورته ویل مونږ تا ته د خدای روی نسو او په خدای قسم درکوو چې ته مدینې ته هجرت مه کوه، مونږ چا ته پرېږدې مونږ ته به نفقه څوک برابروي، نو تر تا وروسته به مونږ ضائع سو، نو دده به زړه پر وسو او د هجرت تر قصد به تېر سو او مقاتل رحمه الله وايي چې دا آیت په هغو نهو (۹) کسانو کې نازل دی چې له مدینې څخه ومکې ته ولاړه او مرتد سوه، نو خدای پاک مؤمنان د هغو نهو (۹) کسانو له دوستی څخه منع کړه، او د آیت معنی چې تاسې دغه نهه کسه بطانة یعني صاحب السر مه ګرځوئ یا له مدینې څخه اسرار وراستوئ او کډ په مکه کې پاست ددوی سره اوسېده پر هجرت غوره کړئ.

وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ٢٣

که چا ددوی سره دوستي مختاره کړه یا په اسرار د مؤمنانو د مدینې ودوی ته کشف کول او یا اوسېدل ددوی سره په مکه کې یې تر هجرت غوره کړه، نو دغه کسان ظالمان دي، ولې چې د ظلم معنا وضع د شي ده بېځایه، دي کسانو ته هم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موالات ځایه مسلمانان وه بېځایه استعمال کړی یعني په کافرانو کي. بغوي وايي چي دا آیت چي نازل سو نو هغو کسانو چي ایمان یې راوړی وُ او هجرت یې نه وُ کړی، هغو وویل که چېري موږ هجرت وکړو زموږ مالونه چي په مکه کي دي ضائع به سي او تجارت به مو ختم سي او سرایونه به مو ونړېږي او قومي قرابتونه به مو هم خرېږ سي، فنزلت.

قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيْرَتُكُمْ وَاَمْوَالُ ۨاقْتَرَفْتُمُوْهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَجِهَادٍ فِيْ سَبِيْلِهٖ فَتَرَبَّصُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۴﴾

ووایه ته اې محمد ﷺ ومتخلفینو ته د هجرت ومدینې ته که چېري دي پلرونه ستاسي او یا زامن ستاسي یا ورونه ستاسي چي په مکه کي کافران یا مسلمانان اوسېږي او تاسي له هجرته منع کوي، او ستاسي مایني چي تاسي له هجرت څخه منع کوي او یا قومي خلګ یعني کافران ستاسي د قبیلې او یا هغه مالونه چي تاسي په مکه کي ګټلي دي او یا هغه تجارت چي تاسي په مکه کي کاوه تاسي بېرېږئ پر کوته والي او نقصان د هغه تجارت، او یا سرایونه چي تاسي یې په مکه کي لرئ چي تاسي په راضي یاست، دا ټوله مذکوره الفاظ اسم د کان دي او "احب آه" یې خبر دی او احب اسم تفضیل د مفعول یعني محبوب وتاسي ته تر خدای او رسول د خدای، او تر جهاد په لاره کي د خدای ﷻ، نو ځکه مو هجرت مامور بها د خدای او د رسول د خدای او داغه رنګه جهاد في سبیل الله چي هم د خدای او د رسول د خدای دی پرې مو ښود او په مکه کي ورته مقیم سواست هجرت او جهاد مو پرېښو، نو تاسي انتظار وکړئ تر هغه وخته پوري چي راتګ کوي خدای پاک په خپل امر سره. دا جمله جواب د ان شرطیه ده. او سخت ترین توبیخ دی ودغو خلګو او مؤمنانو ته. عطا رحمه الله وایي چي مراد له "بامره" څخه قضا الهي ده په عقوبت عاجله یا آجله سره. او مجاهد او مقاتل وایي چي مراد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فتح د مکې ده، او خدای پاک هدایت نه کوي هغه قوم ته چې فاسقین وي یعني خارجین عن طاعة الله ورسوله، روح البیان وایي وفي الآیة الکریمة وعید شدید لایتخلص منه الا اقل قلیل حتی لو تتبعت اخوان زماننا من الزهاد الورعین ای بحسب الظاهر فوجدتهم یتحیرون ویتحزنون بفوات احقر شئ من الامور الدنیویة ولا یبالون بفوات اجل حظ من الامور الدینیة. قال الشاعر:

آن کس تراشناخت جانرا چه کند .... فرزند وعیال وخانمان راچه کند

دیوانه کنی هردو جهانش بخشی .... دیوانه تو هر دو جهانش چه کند

وفي الحدیث الصحیح للبخاري وغیره قال رسول الله ﷺ لایؤمن احدکم حتی اکون احب الیه من ماله وولده والناس اجمعین.

درویش وایي: چې په آیت مبارک کې او داغه رنګه په مذکور حدیث کې وعامو خلګو ته یوه مشکله پوښتنه په زړه کې ورګرځي، هغه دا چې د مذکوره شیانو محبت په آیت مبارک کې او د مذکوره شیانو محبت په حدیث کې طبعي او بلا اختیار کار دی او تکلیف خو په اختیاري شي وي، آیة کریمه "لایکلف الله نفساً الا وسعها"؟ والجواب بیضاوي ﷫ وایي چې مراد په آیت کې حب اختیاري دی یعني چې یو سړی دغه مذکوره شیان په آیت کې خوښ او امتثال د اوامرو د خدای د رسول د خدای پرېږدي دون الحب الطبعي فانه لایدخل تحت التکلیف کمامر، او ابن الملک ﷫ په شرح کې د حدیث مذکور وایي المراد نفي کمال الایمان وبالحب الحب الاختیاري، د مثال په توګه که علیه الصلوٰة والسلام امر وکړي چې د کفارو جنګ ته راځه یا پلار یا زوی یا ماینه وغیرهم ورته ووایي چې غزا ته مه ځه. نو که دا سړی سره د مذکوره کسانو د منع وغزا ته ولاړ، نو رسول الله ﷺ یې محبوب دی تر مذکوره خلګو چې مانع وه، او که غزا ته نه سي ولاړ نو مذکوره کسان یې محبوب دي، او یا علیه الصلوٰة والسلام امر وکړي چې پلار چې دي کافر وي قتل یې کړه او یا زوی دي کافر دی قتل یې کړه او غیر ذالک من الاقارب باید مؤمن کامل ددې امر نبوي په امتثال کې توقف ونه کړي که څه هم ددغو کسانو سره خو حب طبعي سته لکن اختیاراً

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وحب الله وحب رسوله ته بايد ترجيح ورکړي او دا کار ونه کړي.

درویش وايي: چي مثال د حب اختیاري او حب غیر اختیاري په دې مثال ښه ښکاره کېږي چي يو سړی چي سخت مريض وي او طبيب ته ورسي، نو هغه طبيب يوه ډېره خو اګرځنه بدبويه دوا ورکړي، نو که څه هم د مريض کراهت طبعي له دغې دوا اخخه کېږي لکن دده په ګمان چونکه صحت او عافيت محبوب په دغه دوا کي ويني، نو په ډېر محبت اختياري يې نوش جان کوي او يا مثلاً يو د نس ناجوړه يعني چي پر نس يې سخت درد وي ډاکټر ته ورسي، ډاکټر وروسته تر معاينا تو لازمه وو ورته ووايي چي ته فيتله کس يې يا انسداد يې ستا اپرېشن لازما کېږي دا سړی د حب الحيوة په خاطر اختيارا او اپرېشن ته چمتو وي که څه هم طبعاً دا عمليات خلاف الطبع دی. داغه رنګه د مؤمن کامل بايد دا يقين وي چي رب ﷻ ارحم الراحمين دی او رسول کريم ﷺ هم رحمة للعالمين دی. نو دوی زما د دنيا او اخرت په ښېګنو ښه خبر دي نو چي دوی ما ته د يو شي امر راکوي زه بې حتماً کوم وان کان ثقيلاً طبعاً. داغه رنګه مهاجرين چي خدای او رسول دده دوی امر کړه په هجرت له مکې څخه ومدينې ته دوی خپل محبوب وطن مکه مکرمه چي ابائي تاتوبی يې و اختيارا پرېښو که څه هم پر طبع درند و

درویش وايي: چي ومن هذا النوع امثلة كثيرة.

يوه سه: چي علامة بغدادي السيد محمود آلوسي رحمه الله په روح المعاني كي وايي ددې آيت په تفسير كي بالحب الاختياري المستتبع لاثره الذي هو الملازمة للعمل لاميل الطبع فانه امر جبلي لايمكن تركه ولا يؤاخذ عليه ولا يكلف الانسان بالانتفاع عنه، او بيضاوي او روح البيان او ابن الملك او تفسير قرطبي رحمهم الله هم موافق الرای هغه سي تفسير کړی دی لکه روح المعاني چي کړی دی، نو ګويا تفسير په حب اختياري سره دون الطبعي مجمع عليه تفسير دی، يو امام مظهري دی چي وايي پر مؤمن لازمه ده چي دی به خپل طبيعت تابع د شريعت ګرځوي، او پر دې مطلب يې يو څو احاديث مبارکه راوړي دي چي هغه ټوله د کمال ايمان پر مقتضی دلالت کوي، او کمال ايمان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مبني دی پر حب اختیاري کما مر من الائمة المذکورین من المفسرین رحمهم الله ، په اخیر کي یې ویلي دي وهذه الآیة ما ذکرنا من الاحادیث النبویة. یوجب افتراض اکتساب التصوف من خدمة المشائخ رحمهم الله.

درویش وایي: چي که مراد د مظهري رحمه الله له افتراض څخه معنی شرعي وي چي منکر یې کافر وي وتارک یې محکوم بالفسق وي فهذا المعنی الشرعي لایمکن اثباته بالاخبار الآحاد ولا بالاشارات التکلیفیة من الآیات القرانیة کما فعل المظهري رحمه الله في هذه الآیة ولا بالقیاس علی بیعة الناس مع رسول الله ﷺ کما لایخفی بل لابد في افتراض عمل ای عمل کان من نص صریح فیه في القرآن او الاحادیث المتواترة لفظاً ومعناً، وکیف تکون البیعة مع المشائخ الکرام رحمهم الله فرضاً بالمعنی الشرعي فانه یلزم انیکون اکثر الامة المرحومة عاصیین بالمعصیة الکبیرة اذ لم یؤخذ اکثرهم البیعة من الشیخ المرشد. بل فصاری امر البیعة مع المرشد الکامل المکمل انیکون مندوباً ومستحباً وغایته انیکون سنةً وان اراد المظهري رحمه الله المبالغة في الاستحباب او السنیة فله وجه والله اعلم بمراد عباده.

لَقَدۡ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٖ وَيَوۡمَ حُنَيۡنٍ

او په تحقیق سره کومک کړی دی خدای پاک یعني غلبه یې درکړې ده پر کافرانو په ډېرو ځایو کي یعني غزواتو کي لکه یوم بدر، ویوم الحرب مع بني قینقاع وفي غزوة الاحزاب او په غزا کي د بني قریضه او بني نضیر د مدینې، او یوم الحدیبیة او په جنګ کي د خیبر او په فتح کي د مکې مکرمې وغیرها کما قال رسول الله ﷺ نصرت بالرعب مسیرة شهر "ویوم حنین" او په ورځ د حنین.

درویش وایي: چي تفصیل ددې غزواتو بعض دمخه تېر سو او بعض به وروسته راسي ان شا الله العزیز.

پوښتنه: یوم په څه عامل منصوب دی؟

ځواب: عطف دی پر محل د مواطن.

پوښتنه: مواطن جمع د موطن ده. موطن ظرف مکان دی او یوم ظرف زمان دی والتناسب شرط في العطف؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: په حذف د مضاف یا په معطوف یا په معطوف علیه کې تناسب راځي ای موطن یوم حنین، نو عطف د مکان پر مکان سو او یا ایام مواطن کثیرة نو عطف د زمان پر زمان سو.

پوه سه: چي یوم یې د حنین ته مضاف کړی لوقوع الحرب فیها یومئذٍ.

فائده: ددې غزا نوم لکه غزوه حنین چي ده داغه رنګه غزوه هوازن یې هم یو نوم دی په اعتبار د جانب مقابل. او اوطاس یې هم نو دی په اعتبار د مکان چي اخیري ددې غزا په اوطاس کې ؤ او حنین د یوې شیلې نوم دی په منځ کې د مکې او د طائف.

اِذۡ اَعۡجَبَتۡكُمۡ كَثۡرَتُكُمۡ

چي تاسي یې په تعجب کې یعني په خوشالۍ کې اچولي واست د پر والي د عدد ستاسي چي دوولس زره کسان واست او ټول هم مسلح واست چي لس زره هغه کسان چي په فتح کې د مکې شامل وه من المهاجرین والانصار ﷺ او دوه زره طلقاً وه چي دوی اهل مکه وه ووجه التسمیته بالطلقاً چي علیه الصلوٰة والسلام چي مکه فتح کړه دوی یې په زور سره بندیان کړه او ورته وه یې ویل انتم الطلقا. او په دې غزا کې د حنین جانب مقابل د هوازن قوم او د ثقیف قوم ؤ چي کل تعداد یې څلور زره کسه وه. تاریخ اسلامي پر جوش راغلی خبري کوي او وایي چي علیه الصلوٰة والسلام فتح د مکې چي درې ورځي د روژې پاته وې پای ته یې ورسوله. او بعض راویان وایي چي دیارلس ورځي د روژې تېرې سوي وې پای ته ورسېدې، نو علیه الصلوٰة والسلام په مکه کې ؤ تر څو چي شوال داخل سو، نو د شوال پر شپږم تاریخ یې د حنین پر خوا حرکت وکړی او د مکې د لمانځه حاکم یې عتاب بن اسید ﷺ مقرر کړی. او د سنت او شریعت د احکامو د ښوولو لپاره یې معاذ بن جبل ﷺ وټاکی، راویان وایي مکه چي فتح سوه ټولو قبائلو د عربو د علیه الصلوٰة والسلام اطاعت مختار کړی الا هوازن وثقیف. نو خانان او رئیسان د هوازن او ثقیف یو د بله په تنګ راتګ سره په مشورو بخت سول. او دوی سره وویل چي اوس حتماً محمد ﷺ پر موږ حمله کوي ولي د ټولو عربو څخه موږ ته فارغه سو او هیڅ مانع یې نسته، او دوی په خپلو کې سره وویل چي تسلیمېږو به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نه بلکې جنګ به ورسره کوو په خپلو ځانو سره دمخه تر دې چې دوی راځي موږ به حرکت وکړو میدان جنګ ته. نو هوازنو خپل مشر مالک بن عوف بن سعد بن ربیعه وټاکی (دا مالک بن عوف وروسته بیا مسلمان سوی دی) او ثقیف قبیلې هم مشرتوب ومالک مذکور ته وسپاری، او د نصر قبیله او د جشم قبیله هم ددوی سره یو ځای سول، او د بني بکر قبیله چې کوچنی وه چې سل کسه ته نه رسېدل هم ددوی سره یو ځای سوه، او په هوازنو کې د کعب قبیله او د کلاب قبیلې بې طرفي مختاره کړه، ولي ابن ابي برأ ددوی له شمول څخه منع کړې وه، او ددغو دوو قبیلو خلګو وویل چې که له شرقه تر غربه پورې خلګ د محمد سره عداوت او جنګ ته تیارسي بیا به هم محمد غلبه پر کوي، راوي وایي چې د جشم په قبیله کې یو سړی ؤ چې زید بن القمة یې نوم ؤ چې بعض راویان وایي چې د یوسل او شلو کلو ؤ او بعض وایي د یوسل شپېتو کلو ؤ او په سترګو ړوند او او یوازې پر دابه باندې نه سوای سپرېدای، نو دې زید وویل چې زه د تولو لښکر د هوازن او د ثقیف ریاست غواړم په دې سبب چې زه جنګ ازموده یم او په جنګو کې لویه تجربه لرم، نو د مشاور په حیث به ستاسې ریاست زه پر غاړه لرم او زما مخالفت به څوک نه کوي، او که مخالفت کوي نو میدان جنګ ته نه درسره ورځم، نو مالک بن عوف چې لوی قوماندان ؤ د هوازن او د ثقیف او په عمر دېرش کلن ؤ، نو دی زید ته راغلی چې موږ ستا مخالفت نه کوو، نو زید بن القمه هم د تلو اراده وکړه، نو مالک بن عوف چې د علیه الصلوٰة والسلام د جنګ ومخته وروتی، نو خپلې ښځې، مالونه، غواوې او غوایي، اوښان وغیره ور سره راوستلي وه او د هر طرفه کومک ورته راروان ؤ، نو زید بن القمه چې په سترګو ړوند ؤ یوه ورځ یې وویل چې ولې زه نه اورم ژړا د کوچنیانو او ناري د خرو چې نهیق یې بولي په عربي، او نه د مېږو او پسو اوازونه اورم چې په عربي یعار ورته وایي، او رامبارې د غویو چې په عربي یې خوار بولي هم نه اورم، خلګو ورته وویل چې دا ټول شیان مالک بن عوف د ځانه سره بیولي دي میدان جنګ ته، زید مالک بن عوف راوغوښتی چې دا کار دې ولې وکړی؟ مالک ورته وویل چې له دې سببه مې وکړی چې د هرې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سړي تر شا چي خپله ښځه او مال وي نو له جنګه نه تښتي، زيد وويل چي دا عوف د مېړو شپانه دی دده يې له جنګه سره څه او زيد له تعجبه څخه د مالک بن عوف د کارنامې چک چکي کړې چي سړی چي شکست وکړي بيا يې نو ماينه راګرځولای سي که چېري فتح او بری ستا په برخه وي نو تاته فائده نه سي رسولای مګر رجل بسيفه ورمحه. او که فتح د دښمن سي پر تا باندي نو ته تښتې او ښځه او مالونه به دي پاتېږي دا بيا بله رسوايي ده چي تاته به رسېږي. زيد ورته وويل چي بوډه ښځي، کوچنيان او مالونه دي محکمه قعلو ته د قوم چي څوک حمله نه سي پر کولای بيا د دښمن سره جنګ کوه پر شا د آسانو او فوجي پياده رجال. ولي که دښمن غلبه وکړي مال او عيال او ښځي خو دي خوندي کړي دي ستا پښه ايله ده که تښتې او که ځان وژنې. مالک بن عوف ته درد ورغلی او ناري يې کړې يا معشر هوازن مافعلت کعب وکلاب (چي د دوو قبيلو نومان وه) خلګو ورته وويل چي هيڅ څوک يې نه دی حاضر سوی. زيد وويل غاب الحد ای المنع والجد ای الشجاعة. که ورځ زموږ د غلبې او لوړتيا وای کعب او کلاب نه غائبېدل. او زيد وويل يا معشر هوازن ارجعوا وافعلوا ما فعل هؤلاء يعني کعب وکلاب هوازن قوم منع وکړه چي داسي نه کوو. وروسته مالک بن عوف زيد ته وويل هل من رای غير هذا يعني ببله تېښتي بله لار هم سته چي زه قوم په امر کړم. زيد ورته وويل نعم که ته د يو څو کسو کمين ونسي چي په عربي يې جېش مختفي بولي ستا به کومک وي که پر تا جانب مقابل حمله وکړه، نو د کمين کسان به پر را ووزي د شا لخوا به حمله پر وکړي او ته سره د هغه کسانو چي ستا سره درسره دي دمخ له خوا به حمله پر وکړي، نو دوی يعني جانب مخالف به په منځ کي حصار سي او يو به ژوندی ولاړ نه سي، نو هغه ؤ چي مالک په رأيه د زيد عمل وکړی او خپل لښکر ته يې وويل کونوا کميناً في الشعاب وبطون الاودية، راوي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام د حنين د جنګ لپاره د صفوان بن اميه څخه زغري او سلاح وغوښتل، هغه ورته وويل اغصباً يا محمد ام عارية؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل بل عارية مضمونة که ورک يا مات سي پر ما يې ضمان دی، نو صفوان بسل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زغري سره همراه د سلاح چې د سلو زغرو سره لازم وې ورکړه. او له سهيلي څخه روايت دی چې عليه الصلوٰة والسلام په عاريت وغوښتلې له نوفل بن الحارث بن عبد المطلب څخه درې زره نېزې او عليه الصلوٰة والسلام و نوفل ته داوويل چې زه لګه ستا نېزو ته چې ګورم لګه په شاوکي د مشرکينو چې وهل کېږي. تاريخ پوهان وايي چې عليه الصلوٰة والسلام چې له مکې څخه حنين ته حرکت کاوه مکې وال ټوله ورسره ووتل ځوک سپاره ځوک پياده. او د عليه الصلوٰة والسلام داکا زوی ابو سفيان بن حرب يې ملګرۍ ؤ او صفوان بن اميه چې مشرک ؤ او دوې ماينې يې مسلمانانې وې او تفريق يې ته و سره سوی. او په دې سفر کې د عليه الصلوٰة والسلام سره دوې کور داري ام سلمه او ميمونه رضي الله عنهما چې دوی ته په وخت د اقامت فوجي خېمه درول کېدل ورسره ووتل.

د خدای جل جلاله شان: يوه سه! چې چونکه په علم د خدای جل جلاله شمل علمه وعظمت قدرته دا وه چې د حنين په غزا کي به فتح د عليه الصلوٰة والسلام او مؤمنانو په برخه وي. نو ځکه يې مالک بن عوف ودوی ته وګماری چې سره د ذريه او د ښځو او د حيواناتو يې حنين ته راوستل تاچه فتح ميسر سي مجموعه غنيمت د ذريه او د ښځو او د حيواناتو پر يوه ځای د عليه الصلوٰة والسلام او مسلمانانو ولاس ته ورسي. او که چېري مالک د زيد بن القمه په خوله کړي وای چې ښځي اولاونه او اموال و محفوظ قلعه او د غرو په منځ کې درولي وای، نو که څه هم فتح سوې وای لکن ددې ټولو غنائمو جمع کول مسلمانانو ته به آسان کار نه وای کما لايخفی.

فوائد شتې: درويش وايي: چې بعض وقائع د حنين د غزا به په دغه عنوان در ته ذکر کړو ان شا الله تعالی.

(۱) **فائده:** ابن اسحاق، ترمذي، نسائي او ابن حبان رحمهم الله له حارث بن مالک رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چې موږ د عليه الصلوٰة والسلام سره ووتلو د حنين پر خوا ونحن حديثوا عهد بالجاهلية. او زموږ د جاهليت يعني کفر لږ وخت کېدی چې په اسلام سره مشرف سوي ؤ.

يوه سه: چې په دې خبره کې وکښا آه حارث بن مالک خپل عذر بيانوي چې تاسې

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

ولي دا وروسته خبره و علیه الصلوٰة والسلام ته وکړه. حاصل د عذر یې دا دی چې موږ نوي مسلمانان سوي وو د اسلام په احکامو او په جائز ناجائز ډېر نه وو خبر، دې وايي د قريشو د کفارو او د نورو کافرانو يوه لويه درخته وه چې هغې درختي ته به دوی ذات انواط او په بل روايت ذات نواط وايه او ددې سره به يې اوښان وغيرها ذبح کول او دلته به يې يوه ورځ او شپه پوره تېرول، موږ د عليه الصلوٰة والسلام روان وُ چې يوه بله لويه درخته په مخه راغله، نو موږ و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چې موږ ته دغه درخته ذات انواط وټاکه لکه قريش چې يې لري؟ نو رسول الله ﷺ وويل الله اکبر يعني زموږ ددې خبرې په رد او په تعجب کې چې دا خو تاسي ماته داسي خبره وکړه لکه د موسى ﷺ قوم چې موسى ﷺ ته کړې وه "اجعل لنا الها کما لهم الهة" موسى ﷺ ورته وويل "انکم قوم تجهلون" چې د عبادت لپاره زما څخه د بت عبادت غواړئ.

(۲) **فائده**: د سهيل بن حنظله ؓ څخه روايت دی چې موږ حنين ته نارسيده وو چې يو د آس سپور راغلی او وه يې ويل يا رسول الله زه پر فلاني او فلاني غره وختم، نو هوازن سره د ښځو او د اوښانو او د پسو سره راغونډ سوي وه، عليه الصلوٰة والسلام تبسم وکړی وه يې ويل تلک غنيمة المسلمين ان شا الله تعالی.

درويش وايي: چې وکان کذالک فهذا معجزة باهرة لرسول الله ﷺ.

يوه سه: چې رسول الله ﷺ د هوازن د کشف الحال لپاره عبد الله بن حدرد ؓ واستاوه تاچې ددوی حال راوړي، عبد الله ؓ ولاړی يوه يا دوې درې ورځي يې په هوازنو کي تېرې کړې چې راغلی نو عليه الصلوٰة والسلام ته يې داسي وويل چې مالک بن عوف چې د هوازنو قومندان و کمامر داسي يې وقوم ته خطاب وکړی ان محمداً جنګ نه دی کړی تر اوسه تر دې دمخه يعني د جنګ د پوهانو سره لکه موږ چې يو البته د يو قوم اغمار يعني په جنګ ناخبره کسانو سره يې جنګ کړی دی نو پر غالبه سوي دي، غرض د مالک دا و چې په جنګ دلاوره کسان نو موږ يو پر موږ غلبه نسي کولای، او مالک قوم ته وويل چې اول صف مواشي ستاسي صف کړئ ورپسې ښځي او ذريه صف کړئ او بيا تاسي ټول يو

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

صف وړ دړېږئ او په شل زره تورو داسي حمله پر لښکر د محمد وکړئ لکه یو سړی چي پر بل حمله کوي واعلموا ان الغلبة لمن حمل اولاً یعني هرڅا چي اول له حمله وکړه نو په لښکر په غالبه کېږي.

(۳) **فائده**: بیهقي او بخاري په روایت د ابي بردة بن دینار رضي الله عنه داسي حدیث راوړی دی چي یوه ورځ په سفر کي د حنین غرمه وه او ډېره ګرمي وه چي په یوه ځنګله کي چي ډېري درختي سایه داره پکښې وې، د علیه الصلوٰة والسلام اصحاب سره تیت سوه د غرمې د خوب لپاره داسي لږ ګړی چي موږ بیده سوو علیه الصلوٰة والسلام نعرې وهلې موږ چي راغلو علیه الصلوٰة والسلام ناست و او یو بل سړی هم ناست و، نو علیه الصلوٰة والسلام وویل چي زه بیده وم چي دا سړی راغلی او زما توره چي ما په درخته پوري ځړولې وه، ده را اخستې وه او له تېکي څخه یې کښلې وه زه راویښ سوم دی زما وسر ته ولاړ و او داسي یې وویل یا محمد من یمنعک مني؟ ما ورته وویل "الله" پر ده د الله نوم دومره رعب او هیبت پرې ایستی چي لاس یې ورېږدېدی او توره څنډي ایله سوه ما توره را واخستل او ده ته مي وویل من یمنعک مني ده وویل لا احد فجلس، ابو برده رضي الله عنه وایي ما توره له تېکي څخه وکښل علیه الصلوٰة والسلام ته مي وویل چي ته ما پرېږده چي دی زه په توره پر مغزي ووهم او سر یې قلم کړم فانه من عیون المشرکین دا سړی د مشرکینو له جاسوسانو څخه دی، علیه الصلوٰة والسلام را ته وویل اسکت یا ابا بردة، نو هغه سړي ته یې هیڅ نه وویل یعني نه د عتاب پر ډول او نه یې عقاب ورکړی هغه سړی ولاړی، نو علیه الصلوٰة والسلام ما ته وویل یا ابابردة الله معاذلي وحافظي حتی یظهر دینه علی الدین کله، دا هغه حدیث و چي بعض عبارات یې د بخاري او بعض یې له بیهقي څخه منقول وه.

(۴) **فائده**: درویش وایي: چي څه وخت چي د مالک بن عوف خبري عبد الله بن حدرد رضي الله عنه و علیه الصلوٰة والسلام ته راوړی، نو سلمة بن سلامة اوقصي انصاري رضي الله عنه و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل لن نغلب الیوم من قلة یعني موږ نه مغلوبه کېږو د قلت له سببه ولي چي دوولس زره کسه یو، دې خبري علیه

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

الصلوٰة والسلام غمجن کړی په سبب ددې چې توکل او اعتماد پر کثرت د لښکر خندي فهمېږي ولا ينبغي ذالک، راوي وايي چې ددې خيري شوم په اوله حمله کې مسلمانانو ته ورسېدی چې سره د کثرة العدد چې دوی فخر په کوی شکست يې وخوړی که څه هم وروسته يې فتح نصيب سو.

(۵) فائده: يوه سه! چې ابو نعيم او بيهقي وايي چې عليه الصلوٰة والسلام د سه شنبې په شپه پر يوولس د شوال د جنګ ځای ته ورسېدی، نو مالک بن عوف درې کسه د هوازنو د جاسوسۍ پر ډول واستول او ورته وه يې ويل چې يو ځای مه سره ګرځئ بلکې متفرق او ټول حالات د رسول الله ﷺ او د اصحابو کشف او نوټ کړئ د هغې خوا چې هغه درې کسه راغله لاسونه او پښې يې مړه پوري خرېدل او زنګنونه يې تنګ ژړ وه. مالک ورته وويل ويلکم ماشانكم؟ دوی ورته وويل چې موږ په مسلمانانو کې وليدل رجالاً بيضا على خيل بلق، سپين خلګ وه پر ابلکو آسانو سپاره وه، نو مو ځانونه نه سوای تکيه کولای حتی چې دغسي سولو لکه ته چې مو وينې، او دې درو کسانو مالک ته وويل والله مانقاتل اهل الارض انما نقاتل اهل السماءً قسم په خدای دی چې موږ جنګ نه کوو د ځمکي والو سره بلکې د اسمان والو سره جنګ کوو، ولې داسي خلګ مو په انسانانو کې يو هم نه دی ليدلی، نو دوی مالک ته وويل که ته زموږ په خوله کوې قوم دې تر شا وتنيوه، ولې که يې ورسره مخامخ کړې او دوی هم هغسي خلګ ووينې لکه موږ چې وليدل ستا ګرده لښکر ته به داسي حال وررپېښ سي لکه موږ ته چې راپېښ سو، مالک ورته وويل اف لکم بل انتم اجبن اهل العسكر، او درې سره يې بنديان کړه تاچې دا خبره په لښکر کې شائع نه سي ګرده لښکر به بزدله سي او د جنګ ميدان به پرېږدي، مالک لښکر والو ته يې وويل چې تاسي يو ډېر دلاوره سړی په لښکر کې ما ته راواستوئ، نو ټولو پر يوه نفر اتفاق وکړی چې دا د لښکر شجاع سړی دی. نو هغه ډېر دلاوره چې د عليه الصلوٰة والسلام لښکر ته ورغلی دې سړي هم احساس د بل ډول خلګو وکړی لکه هغه نورو درو کسانو چې کړی ؤ، او دې يوه دلاور ته هم هغه حالت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وربښي سو لکه هغه نورو درو ته. نو مالک هغه هم بندي کړی.

(۶) فائده: مالک هم په خپل زړه کي ویرېدی له مخامخ جنګ څخه، نو ځکه چي دوې حصې د شپې تېري سوي لښکر یې تولو وادي حنین ته کېل کړی وادي حنین یوه د ېره خوفناکه شېله ده چي تنګ ځایونه پکښې دي، او د شېلې په نس کي غوندی، غوندی، ځایونه وه، نو هورې سره ځای پر ځای سوه او د تیارسي حکم یې ورکړی چي ورځ سي د علیه الصلوٰة والسلام پر لښکر به په یوه وار حمله کوو.

(۷) فائده: رسول اللهﷺ هم خپل د لښکر تعبیه وکړه او د سدس اخیر د شپې په وخت کي یې صفوف بسته کړه او بیرغونه یې پر اصحابو باندي ووېشل، روح البیان وایي چي علیه الصلوٰة والسلام لبس ذرع داودؑ التي لبسها حین قتل جالوت او پر خپل کچر دلدل سپور سو، او مظهريؒ وایي چي دوې زغري یې یو پر بل سربېره واغوستلې او د اوسپني خول یې پر سر کښېښو، او د صفو ومخ ته ودرېدی صفونه پر راتاو سوه، نو مسلمانان یې وقتال ته وهڅول او د فتح زېری یې هم ورکړی "ان صدقوا وصبروا" او خالد بن الولید سره د بني سلیم او د اهل مکه پر مقدمة الجیش او میمنة الجیش او میسرة الجیش یې مقرر کړه، او علیه الصلوٰة والسلام په قلب الجیش کي ؤ.

فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ۝

نو فائده نه وکړه هغه کثرت د هیڅ شي یعني چي تاسي په مستغني واست او خوشحاله واست، او تنګه سوه پر تاسي مځکه، بیا مو دښمن ته شا کړه په داسي حال کي چي شکست مو وخوړی.

پوهه: چي شیأً مفعول مطلق دی ای شئ من الاغنا او یا مفعول به دی د تغن ای من امر العدو "بما رحبت" با په معنا د مع ده او ما مصدریه دی ای مع رحبها یعني سره د فراخی، د مځکي، ضیق الارض کنایه ده له دې څخه چي سړی ځای د قرار چي زړه یې پکښې آرام سي نه لري، دلته مراد ځندي شدت رعب دی له دښمنه څخه.

دروېش وایي: چي په ژبه کي ورته کنایات سته مثلاً چي یو سړی له دښمنه ډېر وېرېږي وایي مځکه ځای نه راکوي او یا سخت مریض وي وایي مځکه مي نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مني وامثال ذالک کثیرة.

پوښتنه: له "تولیتم" ځخه معنی د مدبرین فهمېږي نو ذکر ته یې څه ضرورت و؟

ځواب: د مدبرین معنی دلته منهزمین یعني شکست خورده دی، دا معنی له تولیتم ځخه نه فهمېږي ولې چې تولی گاهې لپاره د حیلې وي په جنگ کې یعني دښمن ته فرار په خیال ورکړي چې هغه ورنږدې سي مخ پر راوا ړوي قتل یې کړي چې دې ته فر وکر وایي.

پوه سه: چې خطاب و هغو مؤمنانو ته دی چې په جنگ د حنین یې شکست وکړی، راوي وایي چې مسلمانانو چې شکست وکړی علیه الصلوٰة والسلام یوازې پاته سو دده سره یو نه ؤ مگر عباس ﷺ چې د علیه الصلوٰة والسلام اکا ؤ چې د علیه الصلوٰة والسلام د غاتړي ملکونه یې نولي وه چې علیه الصلوٰة والسلام پر مخ نه سي ولاړ او بل یې د اکار زوی ابو سفیان بن حرب ﷺ ؤ چې هغه د غاتړي رکب نیولی ؤ او علیه الصلوٰة والسلام پښې پر شورولې یعني د دښمن پر خوا روان ؤ او دا یې ویل"

انا النبي لاکذب............ انا ابن عبد المطلب

پوښتنه: علیه الصلوٰة والسلام خو شاعر نه ؤ بشهادة القرآن، نو دا بیت یې ځرنگه جوړ کړی؟

ځواب: من وجهین، الاول په مختصر الشافي کې چې د عروض کتاب دی چې په شعر کې قصد معتبر دی دا بیت یې قصده د علیه الصلوٰة والسلام پر خوله ورغلی، په محیط الدائرة کې وایي چې د هر متکلم په خبرو کې سړی فکر وکړي بعض خبري یې پر وزن شعري د یو بحر برابروي او متکلم هیڅ قصد د شعر نه لري، محیط دائره وایي که بېله موزونه بیت ویونکی سړی شاعر وبولې نو به تول انسانان شاعران سي ثم اورد صاحب محیط الدائرة لذالک امثلة وزاد ان کان الموذون بلا قصد شعراً، وذکر لذالک بعض آیات الموذونة من القرآن وعین لها بحراً. والثاني ان البیت المذکور من بحر الرجز، او اراجیز بعض عروضیان شعرونه بولي بلکې نثر منظوم یې بولي، او داغه رنگه و ویونکي ته د رجز شاعر نه وایي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: عليه الصلوٰة والسلام خو د عبدالله زوی ؤ، نو ده ولي عبد المطلب ته ځان منسوب کړی؟

ځواب: ټولو عربو د عليه الصلوٰة والسلام نسبت و عبد المطلب ته کاوه لان عبدالله مات في حيوة عبد المطلب. قال عبد المطلب ما رئ عبد الله ابنه ﷺ لانه مات قبل ولادة رسول الله ﷺ.

سوال: افتخار په ابا واجدادو خو د جاهليت د خلګو عادت ؤ او اسلام منع ځندي کړي ده؟

ځواب: عليه الصلوٰة والسلام دا خبره افتخاراً نه ده کړي بلکې اشاره يې و يو خوب ته وکړه چي عبد المطلب ليدلی ؤ. او دا د خوب قصه مشهوره وه عند العرب، نو هغه قصه عليه الصلوٰة والسلام ودوی ته ورپياد کړه قاله الخطابي رحمه الله.

پوښتنه: د عبد المطلب دخوب قصه څرنګه وه؟

ځواب: په عقد الدرر کي وايي عبد المطلب چي د عليه الصلوٰة والسلام نيکه ؤ يوه ورځ په حطيم کي بيده ؤ، نو چي راويښ سو ډېر وارخطا ؤ. عباس رضي الله عنه وايي چي زه په پسې وم چي بابا ولي دومره وارخطا راهي سو، او زه په دغه وخت کي ځوان وم، نو د قريشو کاهنانو ته ورغلی چي ما خوب ليدی چي زما له شا څخه يو ځينځير د سپينو زرو جلا سو، بيا دا ځينځير څلور ښاخه سو، يو ښاخ يې مشرق ته ورسېدی او بل ښاخ يې مغرب ته ورسېدی، او يو ښاخ يې اسمان ته ورسېدی او بل ښاخ يې اسفلي مځکي ته ورسېدی، نو عبد المطلب وويل چي په داسي حال کي چي ما ځينځيرانو ته کتل دا څلور ښاخه د ځينځيرانو بېرته سره راټول سوه يوه درخته سوله، زه په هغه حيرت کي وم چي دوه سپين ږيري خلګ راغلله، ما يوه ته وويل چي ته څوک يې؟ هغه راته وويل چي نوح نبي رب العالمين يم. هغه بل ته مي وويل چي ته څوک يې؟ هغه راته وويل چي زه ابراهيم خليل رب العالمين يم. عبد المطلب وويل، نو په دې وخت کي راويښ سوم، هغو کاهنانو ورته وويل که چېري رښتيا تا دا خوب ليدلی وي، نو ستا له ملا څخه به نبي پيدا کېږي چي اهل السما والارض به ايمان پر راوړي، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څینځیر چې حلقې یې درلودې او یوه په بله کې ننوتلې وې پر دې دلیل دی چې د هغه نبي اتباع به ډېر وي. او بیا چې درخته سوه شه سرسبز او شادابه دا ددې دلیل دی ثبات امره و علو ذکره، او څوک چې پر هغه نبي ایمان نه راوړي هغه به هلاکېږي یوه یوه پلا لکه قوم نوح چې په بلا د غرق هلاک سوه. او ملت د ابراهیم ﷺ په هغه نبي ژوندی کېږي.

درویش وایي: چې دا قصه په ډول د جمله معترضې راغله. بیرته د هوازنو د قصې پر خوا. راوي وایي چې تخمیناً څورلس واره په دغه جنګ کې به علیه الصلوٰة والسلام داسې وکړه چې ده چې به پر کفارو حمله وکړه هغه به شندي وتښتېدل، چې هغو به حمله پر وکړه دی به ورته ولاړ و وهذا شاهد علی غایة شجاعته. ولې چې په داغسې سخت حال ده نه خپل نوم پټ کړی ولې ناري یې وهلې انا ابن عبد المطلب. او نه له کفارو څخه بېرېدی پر خپل ځان باندې چې قتل به مې کړي، ولې چې عباس ﷺ د علیه الصلوٰة والسلام دابه منع کول چې پر مخ ولاړه نه سي او د کفارو په منځ وګډه نه سي، نو په دغه وخت کې علیه الصلوٰة والسلام له خدای ﷻ څخه غوښتنه کول په دې الفاظو سره (یارب ایتني بما وعدتني) یعني النصر علی هؤلاء الکفرة او علیه الصلوٰة والسلام و عباس ﷺ ته وویل چې صبح بالناس یعني پر مؤمنانو ناره وکړه د عباس ﷺ دومره لوړ آواز و چې تر اته (۸) میله پورې دده اواز اورېدل کېدی. او یوه ورځ د بیرې له جهته پر اهل مکه فنادی و اصباحاه. نو هرې حاملې ښځې چې به دده اواز واورېدی د ډېره رعبه به یې اسقاط حمل کاوه. نو ده ناري کړې یا آل الانصار بیا یې قبیلهٔ قبیلهٔ ددوی نومان واخستل. او بیا یې ناري کړې یا اصحاب الشجرة یعني اهل بیعة الرضوان في الحدیبیة، د بلې خوا به جوابونه ورکول کېدل لبیک نحن لدیک.

درویش وایي: چې روح البیان په یوه روایت کې داسې ویلي دي چې بعضو د منهزمینو مکې ته ځانونه ورسول او د مسلمانانو د شکست خبر یې په مکه کې خپور کړی. او د هوازنو د غلبې خبر یې په مبالغه آمیزه ډول مکې والو ته بیان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړی حتی چي بعض د مکې والو په شکست د مسلمانانو خوشالي ښکاره کړه که څه هم د مکې په فتح کي مکي والو ټولو اسلام راوړی ؤ لکن بعض خفیف الایمان او یا منافق ډوله مسلمانان هم پکښې وه هغو دا مسرت په شکست د مسلمانانو ظاهر کړی، تر دې اندازې پورې چي د صفوان ورور (د مور لخوا) دا خبره وکړه الا قد ابطل الله السحر الیوم، صفوان چي تر دغه وخته پورې مشرک ظاهري پاته ؤ خپل مورني ورور ته یې ویل اسکت فض الله فاک خدای دې خوله له غاښو څخه خالي کړه. او صفوان وویل والله لان یربني چې پر موږ سلطنت کوي او زموږ د تدبیر او تربیت واګې په لاس کي اخلې یو سړی د قریشو چي مراد یې علیه الصلوٰة والسلام ؤ احب الي من ان یربني رجل" ماته محبوبه ده تر دې چي پر موږ حکومت کوي یو سړی د هوازنو د قبیلې. غرض یې دا ؤ چي ریاست او حکومت د علیه الصلوٰة والسلام چي قریش دی پر قومي سطح مي خوښ دی تر هوازنو چي له قریشه څخه نه دي، ولې طبعي خبره ده چي قومي سړی پر خپل قوم دومره ظلم نه کوي لکه غیر قومي سړی (مشهور متل دی وای خپل قومی که سړی مړ هم کړي، خو لمر ته یې نه غورځوي)

درویش وایي: چي بخاري او ګڼ شمېر محدثینو رحمهم الله روایت کړی دی له ابن اسحاق رحمه الله څخه چي یو سړي براء بن العاذب رضي الله عنه ته وویل افررتم یوم حنین؟ قال لا والله ما ولی رسول الله ﷺ" موږ فرار نه دی کړی قسم په خدای دی چي علیه الصلوٰة والسلام شا نه ده ګرځولې مطلب یې دا دی چي دار مدار د فرار پر علیه الصلوٰة والسلام دی هغه پر خپل ځای ثابت ؤ "لکن خرج شبان اصحابه رضي الله عنهم حسراً لیس علیهم کثیر سلاح" لکن جنګ ته ووتل د هوازنو بعض ځوانان د اصحابو رضي الله عنهم دده "حسراً ای لیس لهم کثیر سلاح فلقوا قوماً رمات" دوی مخامخ سوه د یو قوم سره چي هغه ډېر ښکاریان وه یعني هوازن. چي قریب نه ؤ چي ددوی غشی دې پر ځمکه ولګېږي یعني خامخا به په سړي کي ښښتي او موږ ددوی سره چي په جنګ کې یو ځای سو او موږ پر دوی حمله وکړه دوی ته مو شکست ورکړی، نو مسلمانان په غنیمتو ټولولو اخته سوه هوازنو پر موږ سلاح راوارول په داسي ډول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کثرت سره لګه مچخ "مايکادون يخطئون فاقبلوا من هناک الی رسول الله ﷺ" مور ددوی يعني هوازنو مخ راواړوی عليه الصلوٰة والسلام ته راغلو، د براء بن عاذب رضي الله عنه غرض دا دی چي دی ته فرار نه وای چي عسکر د دشمن ته شا کړي او خپل فوجي مشر ته راسي. عليه الصلوٰة والسلام پر خپله سپينه غاتره سپور و او ابو سفيان رضي الله عنه ترجلو نيولي وه، نو عليه الصلوٰة والسلام له غاتري څخه کښته سو او دعا يې وکړه او طلب د نصرت يې له خدای څخه وکړي،

اختلاف او جمع: درويش وايي: چي په دې باره کي د عليه الصلوٰة والسلام احاديث چي په د هزيمت په وخت کي څوک وه او که نه وه. پر دې تقدير چي يو څو کسه وه عظيم اختلاف دی او ددې احاديثو جمع تر دې عنوان لاندي بيانيږي، د انس رضي الله عنه په روايت کي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام يوازي پاته سو، او په روايت د مسلم عباس رضي الله عنه وايي چي په ورځ د حنين چي هزيمت د مسلمانانو پيښ سو، زه او ابو سفيان بن حرب رضي الله عنه له عليه الصلوٰة والسلام څخه هيڅ نه يو جلا سوي، او په نورو احاديثو کي راغلي دي چي د عليه الصلوٰة والسلام سره يو جماعت د اصحابو رضي الله عنهم پاته و، محمد بن يوسف رحمه الله ددې قولو جمع داسي کړې ده چي مراد په هغه حديث کي د انس رضي الله عنه روايت دی چي عليه الصلوٰة والسلام يوازي پاته سو دادی چي مخامخ و دښمن ته دی يوازي و، عباس او ابو سفيان رضي الله عنهما خو دده په خدمت کي وه چي دده مبارک غاتره يې ټينګه کړې وه چي پر مخ تګ ونه کړي، نو مباشر د جنګ يوازي عليه الصلوٰة والسلام دی دوی دوه يې خادمان او مانعان د پيش قدمي وه، او يو جماعت چي په بعضو احاديثو کي راغلي دي چي ورسره و مراد دادی چي د عليه الصلوٰة والسلام تر شا متصل ولاړ وه، بيا اختلاف په عدد کي د ثابتين مع رسول الله ﷺ هم سته، کلبي رحمه الله وايي کان حول رسول الله ﷺ ثلاثة مائة نفراً، يعني درې سوه کسه نورو تولو هزيمت کړی و، او بيهقي له حارثه رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي زما په اټکل ثابتين د عليه الصلوٰة والسلام سره سل کسه وه، احمد او طبراني له ابن مسعود رضي الله عنه څخه په صحيح سند وايي چي د خلګو د شکست په وخت کي هوږ اتيا کسه د عليه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام سره پاته سوو من المهاجرين والانصار ﷺ ، نو مور د انهزام په وخت كي اتيا قدمه تر شا سوو لكن شا مو نه ده ورگرځولي ، وهكذا الروايات الاخر ، او امام نووي رحمه الله د مسلم په شرح كي وايي چي د عليه الصلوة والسلام سره ثابتين لس كسه وه ، او د عباس رضي الله عنه په شعر كي هم لس كسه راغلي دي.

نصرنا رسول الله في الحرب تسعة ...... وفر من فر عنه فاقشعوا

وعاشرنا لاقى الحمام بنفسه ...... لما مسه في الله لايتوجع

يعني لسم كس يې زه وم ، صالحي وايي چي حافظ ابن حجر وايي

لعل هذا هو الاثبت ومن زاد على ذالك يكون عجل في الرجوع فعد فيمن لم ينهزم ، بعض هغه زيادتي عدد چي راغلي دی د هغه سبب دادی چي هغو كسانو ژر بيرته رجوع وكړه ، نو گويا هزيمت يې نه وكړی ، نو په ثابتين كي حساب سول ، او ځلور ښځي په ثابتينو كي دي مع رسول الله ﷺ (۱) ام سليم (۲) ام سليط (۳) ام الحارث (۴) ام عمارة رضي الله عنهن.

ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِيْنَتَهٗ عَلٰى رَسُوْلِهٖ وَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ

وروسته تر كيت وكيت خدای ﷻ نازل كړی اطمنان قلبي پر رسول د خدای او پر مؤمنانو عام تر دي كه منهزمين او كه ثابتين وه.

پوه سه: چي سكينه د زړه ارام ته وايي د اضطراب ضد ده.

سوال: سكينه او اطمنان قلبي خو په عين حال كي د انهزام د مؤمنانو او په عين حال د انفراد دده ورسول الله ﷺ ته حاصله وه كمايدل عليه ما نقلنا سابقاً چي عباس او ابو سفيان رضي الله عنهما د عليه الصلوة والسلام ښاتره يې له پېش رفتنه څخه منع كوله ، نو اضطراب قلبي خو عليه الصلوة والسلام ته په هيڅ حال كي نه و فما معنى قوله تعالى على رسوله؟

ځواب: دا خو صحيحه ده لكن سكينه چي و منهزمينو ته حاصل سوه په بركت د وجود د عليه الصلوة والسلام فيهم فصارت كما انزلت عليه ﷺ او روح المعاني او روح البيان يې داسي معنی كړې ده ای رحمته التي تسكن بها القلوب وتطمئن بها اطمئناناً كلياً متتبعاً للنصر القريب ، وهذه السكينة لم تكن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حاصلة له ﷺ من قبل فافهم. والاولى ان يقال چي په وخت كي د انهزام د قوم كه څه هم د عليه الصلوٰة والسلام زړه د خپل ځوند او قتل په باره كي مطمئن ؤ لكمال الايمان بان ماشاء الله كان ومالم يشاء لم يكن. لكن طبعاً په حال كي د منهزمينو فكرجن ؤ چي دوی په څرنګه سي فلما اجتمع جميع المنتهزمين وغيرهم عنده ﷺ اطمئن قلبه والله اعلم.

نكته: د مؤمنين په لفظ سره دا ثابته سوه چي ګناه كبيره سړی له ايمان څخه نه باسي كما هو المذهب لاهل السنة والجماعة خلافاً للمعتزلة.

وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا

او خدای ﷻ را واستول لښكرونه چي تاسي نه ليدل. سدي الكبير وايي چي مراد له جنود څخه ملكي دي لكه په بدر كي، سعيد بن جبير ﷺ وايي چي د حنين په ورځ خدای ﷻ د عليه الصلوٰة والسلام كومك وكړی په پينځه زره ملكو چي مسومين وې، علامه داره وې چي په رنګ د رجال وې او سپين مخان يې وه پر كمرو (ابلق) اسانو او پر سرو آسانو سپاره وه او شملې يې د اوږو په منځ كي وې. په يوه صحيح روايت كي راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام يوه لپه خاوري راواخستلې او د قوم هوازنو پر خوا يې وپاشلې او دا يې وويل شاهت الوجوه. نو دا خاوري د ټولو په سترګو او په خوله كي ولوېدلې تاچي پر دوی يې رعب پرې نه وځي، او كفارو ليدلې تاچي مرعوب سي او شكست وكړي.

درويش وايي: چي روح المعاني، روح البيان، تفسير قرطبي او نور تفسيرونه ټوله وايي چي مراد له جنود څخه ملكي دي. يو مظهري رحمه الله دی چي ګاهي وای مېږيان وه ګاهي وای ډبري وې او ګاهي وای ملكي وې. د حنين د واقعې راوي وايي چي د عليه الصلوٰة والسلام پر مباركه ژبه داسي دعا جاري وه «اللهم لك الحمد واليك المشتكى وانت المستعان» نو جبرئيل و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چي ماته د داسي تلقين خدای ﷻ وكړی لكه موسى ﷺ ته چي يې كړی ؤ په هغه وخت كي چي درياب يې كوڅې كوڅې كاوه د بني اسرائيلو د تېرېدلو لپاره او د فرعونيانو د غرقېدلو لپاره، روح المعاني وايي چي په عدد كي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ملائکه وو د حنین اختلاف دی بعض علماً وایي چې دري زره وې، او بعض اهل تفسیر وایي چې پینځه زره وې. بعض وایي اته زره وې. بعض وایي شپاړس زره تعداد ؤ د دواړو لښکرو په عدد یعني دوولس زره د مسلمانانو لښکر ؤ او څلور زره د هوازنو فوج ؤ. او په دې کې هم اختلاف دی چې ملکو په حنین کې جنګ کړی دی او که نه. جمهور علماً پر دې دي چې ملکو بېله بدره بل ځای جنګ نه دی کړی. په حنین کې صرف د مسلمانانو د زړه د تقویت لپاره.

سوال: په قرآن مبارک کې خو داسې راغلي دي بجنود لم تروها، نو څرنګه یې ددوی د زړونو تقویه کوله؟

ځواب: د مسلمانانو په زړو کې یې افکار حسنه وراچول په دې سره یې ددوی تائید کاوه مثلاً په زړو کې به یې دا وراچول چې تاسې خو د خدای او د علیه الصلوٰة والسلام یاست خامخا به تاسې کامیابه کېږئ په دغه جنګ کې الی غیر ذالک من الخواطر الحسنة، او د کفارو په زړو کې یې رعب او بېره پیدا کول، ولې چې کفارو خو به لیدلې کمامر.

وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

او خدای ﷻ په عذاب کړل هغه کسان چې کفر یې کاوه یعني قوم هوازن وثقیف او دغه عذاب جزاً د کافرانو ده. له سدي کبیر رحمه الله څخه روایت دی چې دا عذاب قتل بالسیف دی. او روح المعاني او روح البیان وایي بالقتل والاسر وابسي، راوي وایي مشرکانو چې په غزوه حنین کې شکست وخوړی تر شا ولاړه اوطاس ته یې ځانونه ورسول چې په هغه ځای کې ددوی مالونه او عیال وه. نو علیه الصلوٰة والسلام یو سړی د اشعریانو له قوم څخه چې نوم یې عامر ؤ رئیس د لښکر ددوی یې وګرځاوه اوطاس ته یې پسې واستاوه. هورې چې ورغله بیا معرکه جوړه سوه لکن بیا مالک سره د فوجه شکست وخوړی او مسلمانانو ددوی ښځې او عیال په سبي ونیول، مالک بن عوف طائف ته وتښتېدی او امیر المؤمنین ابو عامر رضي الله عنه هم شهید سو. نو علیه الصلوٰة والسلام طائف ته پسې ورغلی هلته تر محاصره لاندې وه باقي میاشت د شوال، نو ذو القعدة چې داخله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام جنګ ته خاتمه ورکړه ولې چې ذوالقعدة خو د اشهر حرم څخه ده، او جعرانه ته راغلی چې د یو ځای نوم دی په منځ کې د مکې او د طائف دا ځای د یوې ښځې په نامه مسمی سوی دی چې نوم یې ریطه بنت سعد وه او جعرانه یې لقب ؤ، علیه الصلوٰة والسلام دیارلس ورځې دلته تېرې کړې او په جعرانه کې یې غنائم د حنین د اوطاس سره ووېشل، سبي یعني ښځې او کوچنیان شپږ زره نفره وه او اوښان څلورویشت زره وه او پسونه او بزې تر څلو ښت زره بالا وې او څلور زره اوقیې سپین زر وه، او له جعرانه څخه یې د عمرې احرام وتاړه او علیه الصلوٰة والسلام وویل چې اوویا نبیانو علیهم السلام له جعرانه څخه د عمرې په نیت احرامونه تړلي دي.

درویش وایي: چې ما جعرانه په پخوا کې هم لېدلی ؤ چې د هر ساده ځای ؤ او یو ساده مسجد پکښې جوړ ؤ، خورما او تسبیح به بعض خلګو پر حاجیانو چې له مکې څخه به ددې عمرې لپاره ورتله خرڅولې، او په وروستیو کلو کې مې هم ولیدل چې ښه جامع مسجد پکښې جوړ سوی ؤ او غسل خانې او د اوداسه ځایونه یې پر عصري ډول جوړ وه، حاصل دا چې جعرانه یو مبارک او خوشاله ځای دی چې د سړي روح پکښې تازه کېږي، او د مکې مکرمې څخه ددغه ښار تیکسي موټران په دې نامه ناري وهي بره عمره بره عمره یعني لویه عمره په اردو ژبه، او که یې مطلق ناري وهلې عمره عمره هغه د تنعیم د عمرې تکسیان دي چې د علیه الصلوٰة والسلام د تنعیم عمره نه ثابت هان، سید تنا وامنا عائشة رضي الله عنها له تنعیم څخه عمره کړې ده علیه الصلوٰة والسلام د حجة الوداع په کال وقصته طویلة.

ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ۝

وروسته تر جنګ د هوازنو او ثقیف خدای جل جلاله توبه قبلوي پر هغه چا چې د خدای جل جلاله مشیت او اراده ورته وسي چې دغه هوازن وه چې اسلام یې قبول کړی او علیه الصلوٰة والسلام ته راغله تائبین من الشرک، او خدای پاک غفور بخښونکی دی د توبه کونکو او مهربان دی علی العموم والخصوص:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بخاري رحمه الله په صحيح کتاب کي داسي روايت کړی دی له مروان او مسور بن مخرمة څخه چي رسول الله ﷺ ته چي راغلی وفد د هوازنو مسلمانان سوي وه او له عليه الصلوٰة والسلام څخه يې وغوښتل چي زموږ تول مالونه او سبي په لاس راکړه، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل "معي من ترون" زما سره راسره دي دغه کسان چي تاسي يې وينئ يعني المجاهدين چي صحابه کرام ﷺ وه مطلب يې دا و چي زه خو يې يوازي اختيار نه لرم "واحب الحديث الي اصدقه" او محبوب د خبرو ماته رشتيا خبره ده يعني رشتيا ويل زما خوښ دي دا يې وروسته خبري ته تمهيد دی "فاختاروا احدى الطائفتين اما المال واما السبي" نو تاسي مختاره کړئ يوه د دوو طائفو يا مال يا سبي يعني دواړه نه درکوم چي مجاهدين يې برخي پر ېږدم "قالوا فانا نختاروا السبي" زموږ سبي چي ښځي او اولاد دي په لاس يې راکړه "فقام رسول الله ﷺ واثنى بما هو اهله ثم قال اما بعد فان اخوانكم قد جاءوا تائبين" نو ولاړ سو عليه الصلوٰة والسلام او حمد د خدای ﷻ يې په هغه ډول چي د خدای پاک اهل دی بيا يې وويل مسلمانانو ته يعني چي په جهاد کي د حنين چي يې برخه اخستې وه، اما بعد زموږ ورونه راغلي يعني تائبين له شرک څخه "واني رئيت ان ارد عليهم سبيهم فمن احب منكم ان يطيب بذالک فليفعل ومن احب انيكون على حظه نعطيه حتى اياه من اول فيئ الله علينا فليفعل" او زما دا رايه ده چي ودوی ته رد سي سبي ددوی، نو که يې څوک په خپل خوښه ورکوي يعني خپله حصه له سبي څخه خو دا دي وکړي او که د چا خوښه وي چي زه دي پر خوله حصه د سبي قائم يم يعني نه يې ورکوم هغه ته موږ په اول غنيمت کي چي خدای پاک موږ ته راکړي دده حصه د سبي يعني اوس خو دي دا سړی د هوازنو سبي چي ده ته برخه ورغلې وه هوازنو ته رد کړي موږ په اول غنيمت کي چي خدای يې موږ ته راکړي دده حصه د سبي به ورکړو، نو هغه داغسي وکړي "فقالوا قد طبينا يا رسول الله ذالک فقال رسول الله ﷺ انا لاندري من اذن منكم ممن لم ياذن فارجعوا حتى يرفع الينا عرفانكم امركم" نو خلګو په يوه اتفاق وويل چي زموږ خوښه ده چي سبي د هوازنو دوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته حواله کړل سي، نو عليه الصلوٰة والسلام وويل چي زه نه يم خبر چي چا اجازه ورکړه له تاسي څخه او چا نه ده ورکړې يعني تميز د اجازې والا په تاسي کي له هغو کسانو څخه چي اجازه يې نه وي ورکړې نه راته وسو . ولې چي اوازونه د طيبنا په يوه پلا پور ته سول اجازه کونکي او نه کونکي ماته نه سوه معلوم. نو تاسي ولاړسئ چي ستاسي ملکان يعني مشران به ستاسي سره تفصيلي پوښتنې وکړي او بيا مرافعه ستاسي يعني بيان تفصيلي ستاسي به ماته ورسوي "فرجع الناس فكلمهم عرفائهم ثم رجعوا الى رسول الله ﷺ فاخبروه انهم قد طيبوا واذنوا" نو خلگ ولاړل، نو ددوی ملکانو خبري وکړې بيا ملکان بير ته راغله رسول الله ﷺ ته او خبر يې ورکړی چي خلگ خوښ وه د سبي د رد به برخه کي او اجازه يې وکړه.

حکايت: محمد بن عمر وايي چي هغه وخت چي شکست مشرکانو په حنين کي وخوړی، نو عليه الصلوٰة والسلام امر وکړی مسلمانانو ته په طلب کي د لوی جنايت کار دښمن چي بجاد يې نوم ؤ چي دا جنايت يې کړی ؤ. چي يو مسلمان يې په حنين کي نيولی ؤ او اندام اندام يې پرې کړی ؤ او بيا يې اور پر بل کړی ؤ. نو بجاد چونکه خپل په خيانت خو خبر ؤ او په دې هم خبر ؤ چي عليه الصلوٰة والسلام راخبر دی نو تښتېدلی ؤ. نو مسلمانانو بجاد ونيوی، نو ايشما يوه ښځه وه چي مسلمانانو ته يې وويل چي تاسي بجاد ماته په لاس راکړئ چي زه ستاسي د صاحب تعني عليه الصلوٰة والسلام رضعي خور يم. زه يې ځندي خلاصوم. نو مسلمانانو دواړه ملگري سره راروان کړه، لکن د مسلمانانو د شيما دا دعوه يقيناً زړه ته نه لوېدل، خير شيما يې و عليه الصلوٰة والسلام ته راوستل، شيما ورته وويل يا محمد زه ستا خوريم يعني رضعي عليه الصلوٰة والسلام خو نه پېژندل، نو يې طلب د علامې او د دليل ځندي وکړی. نو د هغې په بېته گوته کي يو تپ ؤ چي اوس جوړ ؤ لکن غار يې معلوم ؤ. عليه الصلوٰة والسلام ته يې وربښکاره کړی چي دغه تپ ستا د غاښو دی چي زه دي په غاښ کړم. او په وادي السرب کي ما او تا پسونه هم سره پيولي دي، او د مور پر تي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مو جنګ هم سره کړی دی یعني په وخت کي د رضاع او په وادي السرب کي چي مو پسونه پوول ته هم لوی وي زه هم لوی وم، نو د علیه الصلوة والسلام وریباد سوه، نو خپل له ځای وغورځېدی ولاړ سو او پټو یې اوار کړی او خور ته یې وویل چي پر دې پټو کښېنه بیا یې مرحبا او ښه راغلي ورته وواېه. او تر دوارو سترګو یې اوښکي راغلې وروسته یې د مور او پلار پوښتنه ځندي وکړه، دې ورته وویل چي هغه مړه دي، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي اوس نو ستا خوښه ده که دلې زموږ سره پاتېږې په ډېر کرامت او عزت او که دي دا خوښه وي چي زه بېرته ځم خپل قوم ته، نو شیما ایمان راوړی او رسول الله ﷺ دري مریان ورکړه او یوه یې مینځه ورکړه او دوه اوښان یې ورکړه، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي زه طائف ته ځم. شیما ولاړه جعراني ته یعني خپل قوم هوازن ته، او علیه الصلوة والسلام د شیما د کورنۍ لپاره اوښان او پسونه هم ورکړه او بجاد یې هم وروبخښی هغه ایمان هم راوړی.

درویش وایي: چي وګورئ کرم عالي او خلق عظیم د رسول الله ﷺ چي د رضعي خور یې څومره احترام وکړی او څومره صله رحمي یې ورسره وکړه، چي چا د نسبي خور سره په ټوله امت مرحومه په تاریخ کي نه دي راغلي یعني هیڅ تاریخ د نسبي ورور او خور دومره محبت نه دی بیان کړی.

درویش وایي: چي له عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه روایت دی چي موږ د علیه الصلوة والسلام سره وو په حنین کي. نو څه وخت چي هوازنو شکست وخوړی او اموال ددوی او سبایا ددوی د مسلمانانو په لاس ورغلې کما مر عنقریب. نو د هوازنو یو هیئت د علیه الصلوة والسلام په جعرانه کي او ددوی څورلس کسه وه چي مشر یې زهیر بن صرد ؤ او په دوی کي ابو یرقان چي د علیه الصلوة والسلام رضعي اکا ؤ هم موجود ؤ، او ټولو ایمان هم راوړی ؤ، نو زهیر بن صرد وویل یا رسول الله ﷺ موږ یو اصل قبیله وو او موږ ته ورسېدل یوه بلا چي تا ته هم معلومه ده غرض یې هزیمت او اموال او ښځي او ذریه یې دي چي په غارت او غنیمت کي راغله "فامنن علینا من الله علیک" ته زموږ سره احسان وکړې خدای ﷻ ستا

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

احسان وکړی، زهير بن صرد چي خطيب د هوازنو ؤ ولاړ سو او ډېر په جوش او خروش سره يې دا وينا وکړه يا رسول الله دغه په خېمو وغيره کي چي ستا سره سبايا ډرسره دي دا ستا عمه ګاني يا خاله ګاني دي يعني من الرضاع او ستا په غېږ کي ساتونکي دي چي ستا کفالت يې په غاړه د رلودی يعني د رضاع په وخت کي او ده زياته کړه که موږ جنګ کړی وای او حارث بن ابي شمر چي د شام بادشاه دی په عربو کي يا د نعمان بن المنذر چي سلطان العراق دی او موږ ته ددوی له خوا څخه دومره لوی مصيبت رسېدلی لکه ستا د خوا چي راورسېدی او موږ پښېمانه ورغلي وای پر موږ به يې عطف کړی وای او احسان به يې راسره کړی وای وانت يا رسول الله خير المکوفين بيا يې يو څو اشعار وويل چي اول بيت يې دا دی:

اقول امنن علينا رسول الله في کرم .... فانک المرء نرجوه وننتظر

عليه الصلوة والسلام چي دا شعر واورېدی نو يې وويل ماکان لي ولبني عبد المطلب فهو لکم وقالت قريش ماکان لنا فهو لله ولرسوله وقالت الانصار ماکان لنا فهو لله ولرسوله.

درويش وايي: چي دا حديث او د بخاري حديث چي سره د ترجمي دمخه تېر سو سره معارض دي، ولي چي د عليه الصلوة والسلام سره ملګري په غزا کي د حنين دغه مذکورين في هذا الحديث کسان وه هغه د عليه الصلوة والسلام تر تولو شيانو چي له هوازنو څخه په غنيمت راوړي وه تېر سو، او ددي حديث په باره کي صالحي رحمه الله وايي هذا حديث جيد الاسناد عال جداً، رواه ايضاً المقدسي في صحيحه ورجحه الحافظ ابن الحجر رحمه الله وقال انه حديث حسن والله اعلم بالصواب وعلينا النقل من الکتاب ولست انا من اصحاب الترجيح لافي الفقه ولا في الحديث، لکن دا قدر ويلای سو چي عام مفسرين او عام اهل حديث رحمهم الله او شروح د صحاح سته پر دي دي چي د هوازنو اموال رسول الله ﷺ وويشل او سبايا يې ورمعاف کړل.

درويش وايي: چي د عليه الصلوٰة والسلام ته چي په حنين کي فتح ورنصيب سوه، بيهقي له عبد الله بن الحارث او هغه له خپل پلاره داسي روايت کړی دی

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

چي د حنين په جنګ کي د طائف اوويا کسه مشرکان ووژل سول لکه په بدر کي او په حنين کي دغه لاندي کسان شهيدان سول (۱) ايمن ابن ام ايمن (۲) سراقة بن الحارث (۳) يتيم بن ثعلبة (۴) يزيد بن زمعة (۵) ابو عامر الاشعري، د مالک بن عوف چي شکست په برخه سو ولاړی طائف ته وتښتېدی، او د طائف په مضبوط والي چي په هغه وخت کي تر دغه کلا مضبوطه کلا نه وه ځان يې د ثقيف د قوم سره محفوظ کړی، راوي وايي چي مالک بن عوف چي طائف ته ولاړی، نو رسول الله ﷺ د تعقب لپاره د حنين مغانم بعض راويان وايي ابو سفيان بن حرب ﷺ ته تسليم کړل يعني د حفاظت لپاره تر بيرته راتللو پوري د عليه الصلوٰة والسلام له طائف څخه، او بعض راويان وايي چي بديل بن ورقاء خزاعي ﷺ ته يې تسليم کړل او ابن اسحاق رحمه الله وايي چي پر غنائمو يې مسعود بن عمر الغفاري ﷺ مقرر کړی.

درويش وايي: چي په دغو رواياتو کي جمع ممکنه ده چي دغو درو کسانو به په هيئت اجتماعي د غنائمو حفاظت کاوه او يا به يې په صوت د نوبت حفاظت کاوه په هر حال عليه الصلوٰة والسلام سره د خپله فوجه د طائف پر خوا راهي سو چي هورې مالک بن عوف او سره د قوم ثقيف پناه اخستې وه، او دا کلا په تصرف کي د عبد ياليل وه ابن اسحاق رحمه الله وايي چي عليه الصلوٰة والسلام طائف ته نژدې خپل عسکر سره ځای پر ځای کړل او خېمې يې ودرولې، ثقيف چي خبر سول پر کلا باندي پورته سول سلو کسو غشي ويشتونکو په غشو ويشتلو لاس پوري کړی، نو چي څوک يعني د عليه الصلوٰة والسلام د عسکرو څخه به له کلا څخه لېري وه هغه به يې په غشو ويشتل او چي کلا ته به نژدې وه پر هغو به يې د وسپني تو تې چي په اور به يې مضبوطه تودې کړي وې راغورځولې، پر مسلمانانو يې د غشو باران وه وراوه چي ډېر کسان پکښې ټپيان سول او دوولس کسه شهيدان سول، نو عليه الصلوٰة والسلام هغه لوړ ځای ته پوړ ته سو هغه لوړ ځای ته چي اوس پر هغه ځای باندي لوی عظيم الشان مسجد جوړ دی چي د ثقيف قبيلې وروسته تر اسلام تعمير کړی دی او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عمرو بن مسعود الثقفي چي وروسته بیا مسلمان سوی دی وایي چي د نبي ﷺ اصحابو ﷺ به هرڅو ثقیفیانو ته دعوت ورکری چي میدان جنګ ته راووزئ هغو دا خبره نه منل او دا به یې ویل چي پر برېدئ تر هغو چي اوسپړي زموږ څه پرواه په کېږي وروسته سیف الله خالد بن ولید راغلی، نو لو نعره یې وکړه چي د مبارزې لپاره میدان جنګ ته راووزئ خو هیڅ څوک هم پر کلا نه سو راپورته، بیا یې نعره وکړه هیڅ څوک نه سو راپورته دریم وار یې بیا نعره وکړه، نو عبد یالیل له کلا څخه ور نعره کړه لا ینزل الیک احد او موږ په خپله دغه کلا کي اوسېږو تو له ضروریات مو پوره کړي دي حتی چي موږ په کلا کي دومره خوراکي مواد ساتلي دي چي په ډېرو کلو زموږ بس دي، نو که دا مواد او ضروریات زموږ خلاص سي بیا نو میدان جنګ ته درڅو سره د تورو تر هغو چي تو له مره کېږو ولم یخرج الیه احد لکن غشي یې ویشتل حتی چي ډېر صحابه ﷺ ټپیان یا شهیدان سول کمامر آنفاً، او علیه الصلوٰة والسلام نعره وکړه چي هر څو مریان چي په کلا کي دي هغه دي راووزي هغه ازاد دي، نو لس په یو څو کسه بالا مریان له کلا څخه راووتل او علیه الصلوٰة والسلام هم ددوی د وعدې سره موافق دوی ازاد کړل، وروسته و علیه الصلوٰة والسلام ته سلمان فارسي ﷺ وویل چي زما رایه داده چي پر یو لوړ ځای باندي منجنیق ورته جوړ کړو او کلا به په ولو. هغه ؤ چي منجنیق یې ورته نصب کړی، راوي وایي چي دا اول منجنیق دی چي د مسلمانانو په لاس نصب سو، لکن هغه هم ګټور ثابت نه سو، بیا علیه الصلوٰة والسلام امر وکړی چي هر مسلمان دي د ثقیف په باغو کي پینځه د خورما درختي او پینځه تاکان ورببي زجراً الهم. نو مسلمانانو په دغه کار شروع وکړه، نو ثقیفیانو له کلا څخه پر را بږغ کړه ولي زموږ د باغو درختي قطع کوئ. که تاسي غالبه سواست خو ستاسي به په به درسي او که یې لپاره د خدای او صلة الرحم پر برېدئ تاسي ته به خدای عوض درکړي، رسول الله ﷺ ورته وویل فاني ادعها الله وللرحم، غرض دادی چي د طائف او د ثقیف فتح ونه سوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ترمذي له جابر ﷺ څخه روايت کړی دی چي اصحابو ﷺ و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل چي موږ اور د ثقيف وسولو. نو دوی ته يې ښېرا وکړه عليه الصلوٰة والسلام وويل اللهم اهد ثقيفاً وايت بهم. د طائف په محاصره کي اختلاف دی يو قول دادی چي د پرش ورځي يا قريب و هغه ته محاصره جاري وه، بل روايت دی شل ورځي په يو څه بالا وې، بل روايت دی چي شل ورځي. بل روايت دی چي لس ورځي په يو څه بالا. ابن حزم اندلسي ﷺ وايي چي دا اخيري روايت صحيح دی.

درويش وايي: چي د رواياتو جمع چي ممکنه نه وي، نو ترجيح ته د بعض علماؤ توجه کول په کار دی. راويان وايي چي د طائف د رجوع په وخت کي عليه الصلوٰة والسلام پر مرکب سپور و داسي يې وفرمايل "اللهم اهدهم واکفنا موئتهم.

درويش وايي: چي هغه څوک چي تاريخ د مغازيو د رسول الله ﷺ د دوی پر اوږو پروت دی وايي چي د هوازنو وفد چي په اسلام مشرف سو، و عليه الصلوٰة والسلام ته راغله، نو رسول الله ﷺ ورته وويل مافعل مالک بن عوف هغو ورته وويل چي هغه وتښتېدی او په حصن طائف کي د ثقيف سره يو ځای سو. عليه الصلوٰة والسلام د مالک بن عوف و يو قريب ته وويل که دی راسي او ايمان راوړي زه به دده اهل وعيال او مال ټوله په لاس ورکړم او سل اوښان به هم ورکړم. او عليه الصلوٰة والسلام د مالک اهل وعيال په مکه کي د دوی د عمه سره يعني ام عبدالله بن ابي اميه خوندي ساتلي وه، مالک ته چي دا حال کوم اهوازي ورساوه چي ستا اهل او مال کامل خوندي دي وېشل سوی نه دی، او مالک په عين حال کي له ثقيف څخه بېرېدی پر ځان باندي ولي چي که دوی ته يعني ثقيف ته دا پيغام نبوي ﷺ چي ماته يې را استولي ورسېږي حتماً به ما قتل کړي. نو مالک خپل ښيان وه حنا ته واستول او يوه نوکر ته يې وويل چي زما آس ماښام ماته راوله. فاتي به ليلاً نو پښې يې پر ښورولي حنا ته راورسېدی. نو خپل پر ماري اوښ سپور سو. نو عليه الصلوٰة والسلام ته يې ځان ورساوه يا په جعرانه کي يا په مکه کي. نو عليه الصلوٰة والسلام و مالک ته دده عيال او مال ورکړه او سل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوښان يې هم ورکړل. نو ده اسلام راوړي په ډېر اخلاص سره، نو عليه الصلوة والسلام مشر توب د هغه چا چي مسلمان سي من تلک القبائل يعني من قومه هوازن وقبيلة اوس او ثقيف وثماله مالک ته وسپاره، نو مالک ته راجع سول ډېر مسلمانان د دغو قومو او مالک باقاعده بيرغ جوړ کړی چي دغه مسلمانان به يې ددوی د قومو د مشرکانو سره جنګول خصوصاً د ثقيف سره او د ثقيف پر قوم يې ډېري حملې کولې او هر ځای چي به د ثقيف مواشي راووتل هغه به يې بوتله او شپانه به يې ورمړ کړی او د غنيمت خمس به يې عليه الصلوٰة والسلام ته را واستاوه. يو وار يې د ثقيف سل اوښان نيولي وه او بل وار يې زر پسونه نيولي وه. او يوه ورځ يې د طائف پر رمو او پسو يرغل وروړی زر پسونه او مېږي يې څني ببولي وې. اخير الامر محمد اسحق وايي چي ثقيف هم مجبوره سوه وايمان ته، نو د روژې په مياشت کي چي سنه نهه د هجرت وه د ثقيف وفد راغلی او ايمان تولـه قوم پـه يوه وار راوړی، او د عليه الصلوٰة والسلام هغه خواست خدای ﷻ قبول کړی اللهم اهدهم ای ثقيف واکفنا مونتهم.

درويش وايي: چي دا ؤ د حنين د غزاً تفصيل، هوازن. اوطاوس. طائف حسب المقدور مو تفصيل مطالعه کونکو ته د تفسير وکړی او په عين حال کي مو اختصار حتی الامکان وکړی "تاطبع شريفت نه پذيرد ملالتي" ورنه په اوراقو کي تفصيل نورهم موجود ؤ، آن به که نامه را بدعا مختصر کنم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡمُشۡرِكُونَ نَجَسٞ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی نه دي مشرکان مگر نجس.

يوه سه: چي "نجس" په زور د نون او جيم لکه په دې آيت کي چي راغلی دی مصدر دی حمل پر مشرکانو مبالغةً دی لکه زيدٌ عدلٌ. وبهذا يندفع ما عسی ان يتوهم ان نجس مفرد فکيف يصح حمله علی المشرکون وهو جمع وجه الدفع ان المصدر يستوي فيه المفرد والتثنية والجمع.

يوه سه: چي کفارو ته يې په دې سبب يې نجس وويل چي مسلمان بايد لـه دوی څخه اجتناب وکړي لکه د نجس حقيقي قاذوراتو څخه او لـه دوی څخه بېزار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوسي او قطع د محبت ورسره وكړي، داسې نه لكه د اوسنۍ زماني بعض مسلمانان چې امريكايان چې اشد ضرر آدي وه اسلام ته دوی په ډېر احترام او محبت ورته ګوري، او بل دادی چې كافران له جنابت او له حدث څخه په اوبو نه پاكېږي لعدم شرطه وهو الاسلام.

فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ۚ

نو دوی دي نه نژدې كېږي په سبب ددې چې دوی عين نجاست دي.

پوهېدنه: چې خدای ﷻ ذكر د قرب وكړی په دې معنی چې دخول خو ېبخي نشته كما في قوله تعالى "لاتقربوا الزنى" وقوله تعالى "لاتقربا هذه الشجرة"

درويش وايي: چې په تفسير تبيان كي وايي چې دخول د مشركانو په ټوله حدود كي د حرم ممنوع دی، او حدود د حرم د مدينې پر خوا درې ميله دي او د عراق له خوا څخه اووه ميله دی او د جعرانه له خوا څخه نهه ميله دی او د جدې له خوا څخه لس ميله دی انتهى قول التبيان، ومسجد حرام ته پس سر كال چې دا اوس دی يعني سنه نهه هجري چې امير الحاج ابوبكر ﷺ عليه الصلوٰة والسلام باكلی ؤ چې تر حجة الوداع د عليه الصلوٰة والسلام يو كال دمخه ؤ. ولې حجة الوداع په سنه لس كي د هجرت ؤ. او دا مذهب د امام شافعي ﷫ دی، او پر مذهب د امام ابو حنيفه ﷫ مراد په آيت كي د مشركانو منع ده ومسجد حرام ته لپاره د عمرې يا د حج. فمعنى الآية لايحجوا ولايعتمروا بعد عامهم هذا. دليل يې د علي ﷺ دا قول دی چې ده په مكه كي اعلان د سورة برائة وكړی دا يې هم وويل الا لايحج بعد عامنا هذا مشرك ولا يعتمر.

تفريع: د امام اعظم ﷫ پر مذهب مشرك او كافر مطلقاً له دخول څخه د حرم او مسجد حرام ممنوع نه دي وكذا سائر المساجد.

درويش وايي: چې په فتاوی اشباه والنظائر كي وايي في احكام اهل الذمة ولايمنع من دخول المسجد ولو جنباً بخلاف المؤمن، او دغه فتاوی وايي چې دخول د ذمي و مسجد ته پر اجازه د مسلمان هم نه دی موقوف ولو كان المسجد الحرام ثم قال في الاحكام ولايسكن فيه اى في الحرم كافر" استوګنه به نه كوي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په حرم کي کافر. انتهى قول الاشباه.

درويش وايي: چي امام بخاري په خپل صحيح کي داسي باب راوړی دی "باب دخول المشرک المسجد" يعني على جواز دخوله. او په دې باب کي يې استدلالاً يو طويل حديث راوړی دی برواية ابي هريرة رضي الله عنه قال بعث رسول الله ﷺ خيلاً قبل نجد فجائت برجل من بني حنيفة (چي مشرکان وه) يقال له ثمامة بن اثال (چي دا هم مشرک و) فربطوه بسارية من سواری المسجد (ای المسجد النبوي) الى اخير الحديث النبوي. لکن مظهري دا دليل ضعيف بولي يعني الاستدلال به على جواز دخول المشرک المساجد ضعيف لانفس الحديث فانه صحيح.

يوه سه: چي تېر سوي آيت "فلا يقربوا المسجد آه" چي نازل سو نو په روايت د ابن عباس او سعيد بن جبير رحمه الله پر مسلمانانو د مکې مکرمې دا سخت واقع سو وقالوا من يأتنا بالطعام وبالمتاع. ولي چي په پخوا زمانه کي چي به مشرکين بيت الله شريفي ته راغلله له ځان سره به يې متاع او طعام هم راوړل يعني غنم وغيره. نو چي دوی له بيت الحرام څخه منع سول دا شيان به موږ ته څوک راوړي. نو دا آيت نازل سو.

وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ

او که تاسي ببرېږئ اي مسلمانانو د مکې د فقراو له لوري څخه په سبب د منع د تجارو د مشرکانو له مکې څخه. نو ژر دی چي غنيان به کړي تاسي خدای پاک يعني بې پرواه به کړي تاسي له تجارت څخه د مشرکينو په وجه آخر سره د خپل تفضل او احسان په يوه بله وجه که د خدای اراده وه او خدای خپل وعده پوره کړه چي بارانونه يې ډېر پر اورول او شاوخوا قومونه مسلمانان سوه او هغو به غلې او کالي ورته راوړل. او بيا خدای پاک فتح د ښارو وکړه پر مسلمانانو د مکې او بيا غنيمتونه پيدا سوه.

تنبيه: خدای پاک د مشيت قيد ووايه لپاره د تنبيه پر دې چي دا اغنا من وجه آخر پر خدای واجبه نه ده بل هو متفضل بها، او بل اشاره ودې ته ده چي د انسان مسلم زړه بايد په وجود پوري د موعود مربوط نه وي بلکي په کرم پوري د من وعدبه ويتفرع اليه في نيل جميع المهمات ودفع جميع الآفات.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

خدای پاک عالم دی په هر حال د هر څه او حکمت لري په هر کار کې، بعض وخت به یو کار د سړي په خیال عتاب وي هغه به ثواب وي. بعض وخت یو کار مصیبت بولي هغه به نعمت وي وهکذا.

خداوند کریمست اگر دري دربندد ...... در دیگری بکشاید
گمان مدار اگر ضایعم تو بگذاري ...... که ضایعم نگذارد مسبب الاسباب
برای من دراحسان اگر تو دربندی ...... درد یگر بکشاید مفتح الا بواب

فائده: اهل مکه چې له لوږې بې‌پېدل. مقاتل رحمه الله وايي چې خدای جل جلاله اهل جده او صنعا او جرش یمن په اسلام مشرف کړه وجلبوا المطعومات الکثیرة الی مکة فکفاهم الله تعالی ماکانوا یخافون.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ

تاسې جنګ، جهاد او غزا کوئ د هغو کسانو سره چې ایمان نه لري پر خدای یعنې په وحدانیت سره او نه پر ورځ د اخرت. مجاهد رحمه الله وايي چې دا آیت هلته نازل سو چې خدای جل جلاله علیه الصلوٰة والسلام امر کړی په غزا د روم، نو وروسته تر نزول ددې آیت علیه الصلوٰة والسلام د تبوک غزا وکړه.

سوال: رومیان خو اهل کتاب وه. اهل کتاب خو پر خدای او پر یوم الآخرة ایمان لري، نو څرنګه دا آیت پر دوی موافق کېږي؟

جواب: ددوی ایمان پر خدای لکه نه ایمان دی، ولې چې یهودان عزیر ابن الله بولي او نصاری عیسی ابن الله بولي، نو ددوی ایمان پر خدای جل جلاله حقیقةً نه دی لانه تعالی احد صمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً احد کما في سورة الاخلاص، او دوی چې وايي لن یدخل الجنة الا من کان هوداً او نصاری. او یا وايي لن تمسنا النار الا ایاماً معدودة لم یکن ایمانهم بالیوم الآخر علی حقیقة ذالک الیوم فایمانهم کلا ایمان.

وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

او دوی حرام نه بولي هغه کار یا شی چې خدای او رسول د خدای حرام ګڼلی وي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني ماثبت تحريمه بالوحي المتلو وهو القرآن او الوحي الغير المتلو وهو السنة النبوية مثل الدم والخمر والخنزير وغيرها مما جا حرمته في القرآن او الحديث النبوي ﷺ.

وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ

او تدين نه کوي نو پر دې تقدير دين الحق يې مفعول مطلق دی او که لايدينون په معنی لايعتقدون ولايقبلون سي، نو دين الحق يې مفعول به دی.

پوه سه: چي حق صفت مشبه دی او اضافت د دين وحق ته من قبيل اضافة الموصوف الى صفته. والاصل الدين الحق، وهو دين الاسلام لانه دين ثابت نسخ جميع ماسواه من الاديان وثابت كر الازمان ومر الدهور، له قتاده رحمه الله څخه روايت دی چي حق نوم د خدای جل جلاله دی فالمعنى لايدينون دين الله الذي هو الاسلام كما ورد ان الدين عند الله هو الاسلام، ابو عبيده رحمه الله وايي معناه لايطيعون طاعة اهل الحق.

درویش وايي: چي مآل ددې ټولو تفسيرو وه يوه شي ته دی.

مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

هذا بيان الذين لايؤمنون يعني اليهود والنصارى، له هغو کسانو څخه چي ورکړه سوی دی کتاب، تر هغه وخته پوري جنګ ورسره کوئ چي دوی درکوي جزيه (سر غم) له خپل لاس څخه په داسي حال کي چي دوی به ذليل وي.

جزيه په اصل کي جزائة دی او وزن يې د فعلة دی چي لپاره د هيئت دی عند الصرفيين، والمراد بالهيئة ههنا الذلة كما ستعرف، او يا يې جزيه له دې سببه بولي چي معنی د جزيه فديه د اهل ذمه لپاره دا فديه د قتل ده، يعني په سبب د جزيه قتل له دوی څخه پورته سو، والمراد بالجزية المقدار المضروب على رقابهم من الذهب والفضة (چي په پښتو يې سر غم بولي) "عن يد" حال دی له ضمير څخه د يعطوا يعني مسلمين (دوی به يې تسليموي وحکامو ته د مسلمانانو په خپل لاس يعني د بل چا په لاس به يې نه ورکوي) او يا معنی داده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عن يدٍ مطيعة يعني منقادين. ددې قيد فائده داده كه دوى انقياداً جزيه نه وركول بلكې جبر او اكراه ته ضرورت پيدا سو د مسلمانانو د حكامو له خوا نو عقد ذمه يې له منځه ولاړه او ددوى حكم قتل او قتال ته ګرځي نو "عن يد" كنا يه ده له طوع او انقياد څخه "وهم صاغرون" عكرمه ﷺ وايي چې اهل ذمه به ولاړ وي او اخستونكى به ناست وي. بعض وايي جزيه چې يې وركړه پر څټ دې په چپلاخه هم ووهي او په خوله دې ورته ووايه اد الجزية يا ذمي يا عدو الله، له ابن عباس ﷺ څخه روايت دى چې جزيه يې ځندي واخستل مغزى دي هم وربېچي والغرض الاذلال.

فائده: له ظاهر څخه ددې آيت داسې فهمېږي چې جزيه مخصوصه په اهل كتابو پورې ده ځكه عمر ﷺ د مجوسيانو يعني آتش پرستانو څخه جزيه نه اخستل حتى عبدالرحمن بن عوف عمر ﷺ ته دا شاهدي ادا كړه چې عليه الصلوٰة والسلام له مجوسيانو څخه د هجر جزيه اخستې ده.

بهانه فائده: پوه سه! چې كافران پر درې قسمه دي:

(۱) هغه قسم كفار دي چې تر هغو به مسلمانان قتال او جنګ ور سره كوي څو اسلام راوړي يعني بېله اسلامه له دوى څخه جزيه نه قبلېږي وهم مشركو العرب والمرتدون. اما مشركو العرب له دې سببه جزيه نه ځني قبلېږي چې رسول الله ﷺ ددوى له قومه څخه داى ﷺ ور واستاوه دوى ته يې قسم قسم معجزات ښكاره كړې او بيا هم دوى ايمان رانه وړى. نو ددوى كفر افحش دى. واما المرتدون دوى مخ واړاوه له دين حق څخه وروسته تر دې چې په محاسنو ددين حق پوه هم سوه د يو غرض فاسده لپاره يعني د چوكۍ او رياست لپاره يا د ډالر، پونډ لپاره مثلاً، فيكون كفرهم اقبح والعقوبة على قدر الجناية چونكه جنايت د دغو ډلو اعظم الجنايات ؤ نو عقوبت يې هم اعظم العقوبات دى وهو القتل. او د جزيه پر وركړه كې خو پر دوى تخفيف دى او دوى د زره سوي او د تخفيف مستحق نه دي.

(۲) هغه كافران چې جنګ به ور سره كېږي چې يا اسلام راوړي او يا جزيه ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غاړه ایږدي وهم اليهود والنصارى والمجوس. اما اليهود والنصارى فبهذه الآية واما المجوس چي حكم يې د اهل كتابو دى او سره ددې چي دوى آتش پرستان او مشركان دي فبقوله عليه الصلوٰة والسلام وهو حديث صحيح رواه ارباب السنن في المجوس "سنوبهم سنة اهل الكتاب غير ناكحي نسائهم واكلي ذبائحهم" تاسي معامله كوئ ددوى سره يعني د مجوسيانو سره لكه معامله د اهل كتابو سره يعني في قبول الجزية منهم. مگر ښځي ددوى مه په نكاح كوئ او ذبيحه ددوى مه خورئ، ولې چي دوى مشركان دي د مشركي ښځي نكاح و مسلمان ته نه ده روا او ذبيحه يې هم مرداره ده بخلاف اهل الكتاب.

(۳) هغه كافران دي چي نه مشركو العرب وي او نه مرتد وي او نه يهود او نصارى وي او نه مجوس كعبدة الاصنام من الهند وجاقان وبعض الترك، نو پر مذهب د امام اعظم رحمه الله اخذ د جزيه له دوى څخه روا دى.

پوښتنه: دوى خو هم داسي بت پرسته دي لكه مشركان د عربو نو ل هغو څخه د جزيه اخستل خو روا نه وه كمامر آنفاً. نو له دې مشركانو څخه ولي اخذ د جزيې روا دى؟

ځواب: په صحيح احاديثو سره ثابته ده چي اجتماع د دوو دينو په جزيرة العرب كي نه ده روا، نو كه له مشركانو څخه د عربو جزيه قبوله سي او دوى پر خپل دين پرېښول سي خو اجتماع د دوو دينو په جزيرة العرب كي لازمېږي. او په هند وغيره كي اجتماع د دوو دينو روا ده، وهذا هو الفرق بين فريقي المشركين اى العرب والهند مثلاً فافهم.

بوه سه: چي مقدار د جزيه په نيز د حنيفيانو رحمهم الله پر مسكين چي كاريگر وي يعني يا موچي وي يا بناً وي الى غير ذالك دوولس درهمه ده في كل شهر درهم په شرط ددې چي د كال په اكثره حصه كي دى جوړ وي يعني هغه خپل كار وكسب كولاى سي، او كه نيمى كال يا بالا تر نيمى مريض ۇ بيا جزيه نسته باندي والوجه ظاهر. او پر متوسط الحال يعني نه غني وي او نه فقير وي پر هغه باندي څلورويشت درهمه جزيه سته د مياشتي دوه درهمه. او پر غني باندي اته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څلوېښت درهمه جزیه ده په میاشت کې څلور درهمه. او فقیر چې له کسبه عاجزه وي او پر شیخ فاني او ګوډ شل او پر رانده او پر ښځه او کوچني او یا راهب ددوی چې له خلګو څخه ګوښه کښېنستل اختیار کړي وي پر دغو ټولو کسانو جزیه نسته. والدلیل علی ذالک دادی چې مشروعیت د جزیه خو ددوی لپاره دی چې کافر زجر سي له کفر څخه او باعثه کول دي پر اسلام. نو ګویا جزیه په ځای کې د قتل ولاړه ده، نو چاته چې عقاب د قتل نه وي متوجه، نو پر هغه عوض د قتل هم نسته یعني الجزیه. او د مذکوره کسانو وژل په جنګ کې شرعاً ناروا دی.

پوښتنه: ملاحدة یعني بې دینه کسان چې وایي چې څرنګه شرع روا بولي قدرت ورکول و کافر ته پر کفر باندې په ورکړه د جزیه بدلا عن الاسلام؟

ځواب: داس خو نه ده چې اخذ د جزیه رضا په کفر سره د کافر ده کما توهم الملحد بلکې جزیه عقوبت او عذاب ورکول دي ودوی ته چې پر کفر ټینګ دي، او چې مهلت ورکول و کافر ته روا دی بېله جزیه د فکر لپاره او د دعوت لپاره، نو په جزیه سره خو په طریق اولی روا دی، هذا ما قاله الحدادي في جواب الملاحدة ونقله صاحب روح البیان.

نصیحت: د مسلمانانو والیان چې پر اخذ د جزیه د اهل ذمه وو مسلط وي باید تر حدود د شریعت او دین اسلام یوه ذره هم تجاوز ونه کړي لانه ظلم والظلم لا یجوز مطلقاً که پر مسلمان وي او که پر ذمي وي، سعدي وایي:

جمله دانند این اگر تو نګروی .... هرچه می کاریش روزی بدروی

تبصره: چونکه تر خیر القرون وروسته یعني قرن الصحابة ﷺ وقرن التابعین وقرن تبع تابعین رحمهم الله پادشاهان د اسلام علی الاکثر عیش پرستان سوه او پر رعیتو یې ظلم شروع کړی نه یوازې پر اهل ذمه بلکې پر مسلمانانو یې هم ظلمونه وکړه، نو رفته رفته د غلبه اسلام لمر او په غزواتو کې کامیابي او تر غربه او تر شرقه تر جنوبه او تر شماله ځلانده ورانګې د اسلام د غلبې د لمر مخ پر ژړوالي سو، او سر سبزه او شاداب درخته د اسلام مخ پر مړاوي سوه حتی چې په اوس سنه ۱۴۲۸ ھ کې بلکې په لسیزو کلو دمخه کفار په انواع مختلفه وو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره يعني المشركين واليهود والنصارى وبالخصوص الامريكين پر تېوله نږى تقريباً تسلط لري يا بالذات لکه ددوى خپل دولتونه او يا بالواسطة لکه پر يو مملکت د مسلمانانو خپل يو غلام حلقه بگوش رئيس جمهور وټاکي او په حقيقت کي حکومت د کافرانو وي، حتى چي په اوسنى زمانه کي به مستقل مطلق دولت د مسلمانانو نه وي او که وي هم هغه به تر شعاع سميه يعني زهريه د امريکايانو تر دباؤ لاندي وي. التسلط عليه اليوم او غداً او بعد غد.

چو بينم دين احمد درغريبى .... دلم سوزان زچشم خون جارى

درويش وايي: چي نو له دې سببه د جزيه کمبله تقريباً اوس تړوله سوه.

چون فرود آيد بلابى دافعى .... جز تضرع نبود ديگر شافعى

اللهم انصر الاسلام والمسلمين في جميع كرة الارض ودمروا هلك اعدأ الدين اللهم دمرهم وزلزلهم زلزالاً شديداً واسلبهم مدد الامهال اللهم قلل عددهم اللهم مزقهم كل ممزق مزقة لاعدائك انتصار آلانبيائك و اوليائك برحمتك يا ارحم الراحمين.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ

او وايي يهودان عزير ﷺ د خداى ﷻ زوى دى.

يوه سه: چي بعض له قرأ سبعه وو څخه عزير په تنوين سره وايي.

سوال: په عزير کي خو عجمه او علميت جمع دي، نو خو غير منصرف دى، نو ولي يې په تنوين وايي؟

ځواب: اول دا کسان چي يې په تنوين وايي لفظ د عزير عربي مصغر بولي، دوهم دا که عجمي هم سي، نو د انصراف وجه يې داده چي اسم خفيف دى مشابه د مصغر سره دى، نو ځکه يې منصرف کړى. لکه هود، لوط او نوح چي عجمي خفيف دي.

يوه سه: چي عزير مبتدأ ده او ابن الله يې خبر دى، صفت يې نه دى لبقا المبتدأ بلا خبر، او بعض له قرأ سبعه وو څخه يې به تنوينه وايي يا له دې سببه چي دوى يې عجمي بولي او بل علميت پکښې دى. نو غير منصرف دى. او لالتقا الساکنين تشبيهاً للنون بحرف اللين.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: عزیر بن شرحیا له نسله د یعقوب ﷺ دی او له قبیلې څخه د لاوي دی او په څورلسم پښت د هارون بن عمران ﷺ سره یو ځای کیږي او دا قول د قدماؤ د یهودانو دی.

سوال: یهودان خو له دې څخه منکر دي چي موږ عزیر ابن الله بولو؟

خواب: خدای ﷻ د دوی د قدماؤ قول نقل کړی دی، او په بحر مواج کي وایي تذم او تمدح بصدور ماینا سب الذم والمدح من بعضهم مثل بنو فلان قتلو امع ان القتل صدر من من بعضهم.

تاریخ وایي چي بخت نصر بابلي چي پر بني اسرائیلو حمله وکړه او پر غالب سو، نو د بني اسرائیلو ټوله علماً یې قتل کړه او بیت المدس یې ټوټې ټوټې کړی او د بني اسرائیلو په زرهاؤ ځوانان یې په غلامۍ بوتله، او تورات یې وسوځی، او عزیر ﷺ کوچنی و، نو د کوچنیوالي په سبب یې قتل نه کړی او بابل ته یې د ځان سره بوتلی په سبایاوو کي د بني اسرائیلو، نو عزیر ﷺ چي په بابل کي ځوان سو، نو په یو ډول یې له بابل څخه ځان راویستی پر یوه خره سپور ؤ او کالي وغیره یې په بغل ځولۍ کي وه، او کوچنی ژی د اوبو ورسره ؤ، نو د بیت المقدس پر خوا راروان سو چي د بني اسرائیلو ابائي ټاټوبی ؤ په بیت المقدس کي چي لوټي لوټي پروت ؤ کرځېدی هیڅ انسان یې پکښې ونه لیدی او اکثره مېوه داره درختي یې په مېوو بار وې، نو بعض مېوې یې وخوړلې ځان یې موړ کړی او انګور یې چوختانې کړل او اوبه یې ځندي راوه ایستلې وه څښلې، او یو څه فاکه هر شی چي ؤ په بغل ځولۍ کي یې د ځان سره واخسته او د انګورو اوبه یې خپل ژي ته واچولې، نو عزیر ﷺ چي دې خرابیو ته د بیت المقدس وکتل دا یې وویل "انی یحی هذه الله بعد موتها"

پوه سه: چي دا قول د تعجب د لاري ؤ لا انکاراً من قدرة الله تعالی علی احیائها. نو عزیر ﷺ ورغلی یو لېږي ځای په بیت المقدس کي خر یې په یوې درختي پوري وتړی او د انګورو د اوبو ډک ژی یې هم کښېښو او پر بغل ځولۍ یې سر کښېښو د خوب لپاره، نو په خوب کي یې خدای ﷻ روح ځني واخستی،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او سل کاله په مړینه پر تېر سوه او خر یې هم مړ سو او په مرور د زماني سپین هډوکي پر اته وه او د انګورو اوبه خدای پاک په ژي کي تازه وساتلې او یو څو داني اینځر ورسره وه هغه هم خدای پاک ثابته وساتل، او پر عزیر او دده پر جسد او نور شیان چي دده سره ورسره وه خدای ﷻ د خلګو سترګو باندي ړندي کړي هیڅ چا ونه لیدی، سل کال وروسته خدای پاک ژوندی کړی او خر یې هم خدای پاک ورژوندی کړی کما ورد في القرآن فاماته مائة عام ثم بعثه الی اخیر الآیة.

درویش وایي: چي د عزیر ﷺ قصه ډېره اوږد ده چي ددې تفسیر په سورت بقره کي تېره سوې ده دلته دا قدر ذکر غوښت غواړي چي یهودانو بني اسرائیلو ولې دی ابن الله باله. ددې تفصیل دادی چي دمخه حال د عزیر ﷺ نږدې تېر سو نو چونکه دی بیرته بیت المقدس ته راغلی د هیڅ چا سره په دنیا کي تورات نه ؤ او مکتوب د تورات تختې خو بخت نصر بابلي سوځلي وې، نو خدای پاک عزیر نبي وبني اسرائیلو ته راواستوی چي ته ورسه د تورات تجدید وکړه.

پوښتنه: د عزیر ﷺ نو تورات په یاد ؤ؟

ځواب: یا! تورات خو یې نه ؤ په یاد لکن یو ملکي په امر د خدای ﷻ یو څه اوبه ورته راوړې چي وه یې څښتلې په سینه او په زړه کي یې تورات نقش سو. نو دی بني اسرائیلو ته راغلی وروسته تر سل کاله او دوی ته یې وویل چي زه نبي یم. خلګو یې تکذیب وکړی او ورته وه یې ویل چي که ته عزیر نبي یې موږ ته تورات واوروه، نو عزیر ﷺ املاً د تورات ورته وکړه او کاتب تورات نوشته کړی، بیا دوی ورته وویل چي دا تا چي کتابت او املاً وکړه موږ ته څه معلومه ده چي دا اصلي تورات ؤ چي پر موسی ﷺ نازل سوی ؤ او کله تا له خانه جوړ کړی په بني اسرائیلو کي یو سړی ناست ؤ هغه وویل چي ماته خپل پلار چي هغه ته خپل پلار ویلي وه چي زما نیکه کبړي داسي بیان کړی دی چي بخت نصر بابلي چي پر موږ حمله وکړه موږ دده له بیري د تورات نسخه په صندوق کي کېښول په فلاني باغ کي مو ښخ کړې ده. سړي وویل پلار وماته او ده ته خپل پلار هغه ځای د ښخېدو د تورات را ښوولی دی. نو هغه باغ ته ورغله او هغه ځای یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وکندی صندوق پیدا سو چي تورات پکښي پروت و. نو هغه د صندوق اصلي تورات چي یې د عزیر ﷺ د املائي تورات سره وکتی او مقابله کړی سره نو یو حرف هم نه و سره مخالف، نو دوی وویل چي خدای په سینه کي د چا تورات نه راچوي مګر چي زوی یې وي، فقالوا عزیر ابن الله.

درویش وایي: چي د عزیر ﷺ په باره کي کتابو د تفاسیرو مخالف بیانونه اوږده او لنډ کړي دي لکه د سورة البقرة له تفسیره څخه په کتابو کي د تفاسیرو متعددو ونشان دهي د دغو اختلافاتو کړي، والله اعلم بحقیقة الحال.

وَقَالَتِ النَّصٰرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ

او ویلي دي نصاری وو چي مسیح یعني عیسی ﷺ د خدای زوی دی.

درویش وایي: چي مظهري له بغوي څخه یو سبب ددې قول د نصاری وو چي عیسی ابن الله دی را نقل کړی دی چي زه به یې عنقریب درته بیان کړم چي د هغه قول په باره کي علامه بغداد په تفسیر روح المعاني کي ج۱۰ کي داسي وایي ومن الغریب الذي لایکاد یصح ماقیل (له نادرو خبرو څخه دي چي قریب نه ده چي صحیح دي وي هغه دي چي چا ویلي.

درویش وایي: چي ددې قول ویونکی بغوي رحمه الله دی او ناقل یې مظهري رحمه الله دی ثم نقل علامة البغداد القول المذکور الذي قال فیه لایکاد یصح.

درویش وایي: چي هغه قول چي علامه بغداد راوړی دی چي بغوي په شان نزول کي ددې آیت راوړی دی او مظهري را نقل کړی دی هغه قول دادی "ان السبب في قولهم هذا انهم کانوا علی الدین الحق بعد رفع عیسی الی السماء احدی وثمانین سنة" (سبب په دغه قول کي ددوی عیسی ابن الله دی، چي نصاری پر دین حق باندي وه وروسته تر پورته کېدو د عیسی ﷺ و اسمان ته اتلس کاله) "یصلون ویصومون ویوحدون حتی وقع بینهم وبین الیهود حرب" (دوی لمونځونه کول او روژې یې نیولې او خدای ﷻ یې واحد لاشریک باله. حتی چي ددوی یعني د نصاری او یهودو تر منځ جنګ واقع سو) "وکان في الیهود رجل شجاع یقال له بولص فقتل جماعة منهم ثم قال الیهود ان کان الحق

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مع عیسی فقد کفرنا والنار مصیرنا" (په یهودانو کي یو سړی ډېر دلاوره چي بولص يې بالـه چي يوه ډلـه د نصاري وو يې وژلـي وه، نو وروسته بولص و یهودانو ته وویل که حق په جانب کي د عیسی ﷺ وي نو موږ خو کافران سوو یعني دده د نبوت انکار مو وکړی، نو زموږ تګ یعني په ورځ د قیامت به و دوږخ ته وي) "ونحن مغبونون ان دخلنا النار ودخلوا الجنة واني ستاحتال علیهم واضلهم حتی یدخلوا النار معنا" (او موږ به ډېر تاوانیان یو که موږ دوږخ ته ورسو او دوی یعني نصاری جنت ته ولاړ سي، لکن زه ژر دی چي یو حیله به دوی ته وکړم حتی چي دوی یعني نصاری زموږ سره دوږخ ته ولاړ سي) "ثم انه عمد الی فرس یقاتل علیه فعقره واظهار الندامة والتوبة ووضع التراب علی رأسه واتی النصاری" (وروسته بولص قصد وکړی و خپل آس ته چي ده به پر هغه د نصاري وو سره جنګ کاوه هغه يې هلاک کړی، بیا بولص ښکاره کړه یعني نفاقاً توبه او پښېماني پر عداوت او جنګ د نصاري وو سره او خاوري يې پر سر باد کړې او نصاری وو ته ورغلی) "فقالوا من انت قال عدوکم بولص قد نودیت من السماء انه لیس لک توبة حتی تعلم الانجیل ثم خرج" (نو نصاری وو دی داخل کړی خپل عبادتګاه ته یعني ګرجا ته او ډېر کومک يې ورسره وکړی، نو بولص په هغه ګرجه کي په یوه خونه ننوتی، نو یو کال نه راووتی له هغې خوني یعني ډوډۍ او نور ضروریات به نصاري وو وروړه تر هغو پوري چي انجیل چي د نصاري وو کتاب دی مکمل يې زده کړی یعني په تعلیم د نصاري وو د یو عالم، نو باره راووتی) "وقال قد نودیت ان الله تعالی قبل توبتک فصدقوه واحبوه وعلا شانه فیهم" (نو بولص وویل چي ماته نعره وکړل سوه یعني له طرفه د اسمان چي خدای پاک ستا توبه قبوله کړه، نو نصاري وو يې تصدیق وکړی او ډېر محبت يې ورسره پیدا سو یعني په دې سبب چي د نصاري وو په خیال دی لوی ولي الله دی چي له اسمان څخه دده سره خبري کېږي او د بولص رتبه په نصاري وو کي ډېره لوړه سوه) "ثم انه عمد الی ثلثة رجال منهم، نسطور، یعقوب و ملکان فعلم نسطور ان الآلهة ثلثة الله و عیسی و مریم "تعالی الله عن ذالک" وعلم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعقوب ان عیسی لیس بانسان لکنه ابن الله سبحانه وتعالی. وعلم ملکان ان عیسی هو الله لم یزل ولایزال" (نو بولص قصد وکړی ودرو کسو ته د نصاری وو یعني چي صاحب قدرت کسان وه، یو نسطور و بل یعقوب ؤ او بل ملکان ؤ یعني دا درې کسان یې خپل مریدان کړل، نو دې شیطان نسطور ته په خلوت کي دا وروښول چي خدایان درې دي الله، عیسی و مریم.

پوه سه: چي تعالی الله د کاتب له خوا دی یعني په دې شرط چي چا ته به دا سِر او راز نه وایه آه، یعقوب ته یې دا وروښوول چي عیسی انسان نه دی بلکې د خدای زوی دی یعني بالشروط المذکور. او ملکان ته یې دا وروښوول چي عیسی په خپله خدای دی زوال نه لري نه درلودی یعني بالشرط المذکور. فلما استمکن ذالک منهم دعا کل واحد منهم في الخلوة وقال له انت خلیفتي فادع الناس الی ماعلمتک وامره ان یذهب الی ناحیة من البلاد ثم قال لهم اني رئیت علیه الصلوٰة والسلام وقد رضی عنه وانا ذابح نفسي تقربا الیه ثم ذهب الی المذبح فذبح نفسه وتفرق اولئک الثلثة فذهب واحد منهما الی الروم، و واحد الی بیت المقدس والآخر الی ناحیة اخری واظهر کل مقالته ودعا الناس الیها فتبعه من تبعه" (نو هغه وخت چي بولص خپلي عقیدې په دوی کي محکمه کړې، نو یو یو یې ددوی خلوت ته وروغوښتی یعني جلا جلا او هر یوه ته یې وویل چي ته زما خاص سړی او خلیفه یې، نو خلګو ته دعوت کوه د هغه عیسوي دین چي ما تاته درښوولی دی یعني بله لار د عیسی په دین کي نسته که چا نه منل د هغه سره جنګ کوه، او هر یوه ته یې وویل چي ته ولاړ سه فلاني وطن ته او ته ولاړ سه فلاني وطن ته، بیا بولص ودوی ته وویل چي ما عیسی په خوب ولیدی او زما څخه راضي ؤ، او زه خپل ځان ذبح کوم لپاره د تقرب و عیسی ته نو ولاړی و مذبح ته خپل ځان یې ذبح کړی او هغه درې خلیفه ګان سره متفرق سوه. یو ولاړی روم ته او بل ولاړی بیت المقدس ته، او دریم بلې خوا ته او هر خلیفه د بولص ورښوولي طریقه ظاهره کړه او خلګو ته به یې دعوت ورکاوه نو هغه چا چي به یې متابعت کاوه متابعت به یې وکړی)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چې هغه قصه پای ته ورسېدل چې بغوي رحمه الله ددې آیت په شان نزول کي راوړې وه او مظهري رانقل کړې وه او علامه بغدادي يې شديد آرد وکړی والعلم عند الله تعالى.

درویش وايي: چې ودغې قصې ته نژدې قصه جلال الدين الرومي قدس سره په مثنوي کي راوړې ده لکن ښځي وړده ده په ډېر شد ومد سره يې راوړې ده والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

پوښتنه: څه سبب ؤ چي نصارى وو عيسى ابن الله باله مع قطع النظر عن تلك القصة؟

ځواب: سيد محمود آلوسي رحمه الله وايي چي شايد چي سبب ددې وينا به دا وي چي ددوى په عقيده دا محال ؤ چي ولد دي بېله اب وي. نو چونکه عيسى عليه السلام خو ظاهري پلار نه درلودی نو يې ابن الله وباله. لکن آلوسي وايي چي دا د يوې ډلي مسلک دی، او بلي ډلي به د عيسى عليه السلام معجزې په فهم کي نيولي وې، چي احياً الموتى وه او مورزاده روند به دده په دعاً جوړېدی وهکذا پيس مرض والا جوړېدی او دا کارونه بېله خدايه څوک نه سي کولای، نو يې عيسى عليه السلام خدای وباله، او بعضو به خدای منی، او عيسى عليه السلام به يې ابن الله باله. او مريم چونکه اصل د موسى ده يعني مور يې ده نو هغه يې هم خدای وبلل. نو عيسى عليه السلام ثالث ثلاثة الآلهة سو. لکن آلوسي رحمه الله وايي چي زما په عقيده ظاهره داده چي دوی په انجيل کي چي ددوی سره ؤ اطلاق د ابن پر عيسى او داغه رنګه اطلاق د اب يې پر خدای جل جلاله کاوه لکن دوی خطاوتلي وه په مراد کي ولي چي دوی حقيقةً اب او ابن په خيال ورتلی لکن معنا يې مجاز کنايي ده فافهم.

ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ

دغه چي دوی وايي عيسى د خدای زوی دی. قول ددوی په خوله ددوی.

سوال: قول خو وي په خوله، نو د بافواههم څه فائده؟

ځواب: بعض مفسران وايي چي دا قيد لپاره د تاکيد د قولهم دی او دفع د مجاز ده کما في قولهم کتبته بيدي وبصرته بعيني وسمعته باذني. او بله ځواب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دادی چي دا هم بعض مفسران ذکر کړي دي چي مراد له قید څخه داده چي دا قول بې حقیقته قول دی لکه مهمل قول.

درویش وایي: چي زموږ په پښتو کي هم ورته لفظ سته لکه یو سړی چي یوه خبره وکړي بل سړی ورته ووایي دا نو ستا د خولې خبر دی یعني هیڅ حقیقت نه لري.

يُضَاهِـُٔونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ ۚ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۚ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

دوی یعني نصاری في قولهم عیسی ابن الله مشابهت کوي په دې قول سره د قول سره د هغه کسانو چي کفر یې کاوه من قبل بحذف المضاف الیه وتعویض الضمة منه ای من قبلهم.

یوه سه: چي سدي او قتاده وایي چي مشابه دی قول د نصاری وو چي عیسی ابن الله بولي د قول سره د یهودانو تر دوی دمخه چي عزیر ابن الله دی، او مجاهد وایي چي نصاری مشابهت کوي د قول سره د مشرکانو د مکې تر دوی دمخه چي هغو به ویل چي لات او عزی او منات د خدای لوڼي دي.

درویش وایي: چي د مکې د مشرکانو دا قول مشهور نه دی یو روایت شاذه دی فلا یناسب تفسیر القرآن ههنا به فافهم، او حسن بصري رحمه الله وایي شبه الله کفر النصاری بفکر الامم السابقة، وفیه انه تشبیه عام یخالف سیاق الکلام لان سوق الکلام في النصاری الذین یقولون عیسی ابن الله. نو قول د سدي او قتاده علی ذروه التحقیق لانه مناسبة خاصة في اتخاذ الولد في قول المشبه وقول المشبه به

یوه سه: چي قاتلهم بنیرا ده له جانبه څخه د خدای ودوی ته. بعض وایي چي معنی یې هلاک دی او مشهوره په قاتل چي په قرآن کي راسي هغه معنا ده چي د ابن عباس رضي الله عنهما څخه مروي ده ای لعنهم الله، او تفسیر غریب دی چي څوک وایي معنا یې تعجب دی من شناعة قولهم. څرنګه دوی مصروف سوه له حق څخه و باطل ته بعد قیام الادلة من معجزات الرسول ﷺ علی ماهو الحق.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ

دوی ګرځولي دي ملایان خپل جمع د حبر ده بالفتح والکسر، او صوفیان خپل لکه بلا تشبیه زموږ پیران. د دوی رهبان په صوامع کي چي د دوی عبادت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځایونه دي چي ددوی رهبان پکښي خلوتیان وي لکه زموږ پیران چي په مساجدو کي معتکفان وي، رهبان جمع د راهب ده، خدایان یې ګرځولي دي دوی یعني نصاری وو، ولي چي حبر یا راهب به یوه خبره ورته وکړه هغه یې منله که څه هم د خدای ﷻ په نیز هغه حکم معصیت وای. نو له دي سببه من دون الله خدایْ ﷻ ووایه. ترمذي په خپل صحیح کتاب کي له عدي بن حاتم ﷜ څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوٰة والسلام ته ورغلم او زما په غاړه صلیب ؤ د سرو زرو علیه الصلوٰة والسلام ماته وویل وغورځوه دا بت له غاړي څخه. عدي وايي نو ما هم له غاړي څخه وکښی. بل وخت چي زه ورغلم علیه الصلوٰة والسلام دا آیت وواېه "اتخذوا احبارهم ورهبانهم ارباباً من دون الله" ما ورته وویل موږ خو دوی رب نه بولو چي عبادت یې کوو؟ علیه الصلوٰة والسلام وویل چي آیا داسي نه ده چي دوی درته حرام وګرځوي یو شی چي خدای ﷻ حلال بللی وي تاسي هغه حرام ګرځوئ او چي دوی درته حلال وبولي یو شی چي خدای ﷻ هغه شی حرام ګڼلی وي تاسي یې حلال بولئ. فقلت بلی، هو! موږ خو داسي کوو یعني حرام د احبارو او رهبانو حرام بولو که څه هم خدای ﷻ حلال کړي وي، او موږ حلال بولو هغه شی چي دوی یې موږ ته حلال وبولي که څه هم خدای ﷻ حرام ګڼلی وي. قال فتلک عبادتهم من دون الله. عبدالله بن المبارک ﷫ وايي وهل یبدلون الدین الا الملوک واحبار سوء ورهبانها.

وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا

او دوی ګرځوي رب عیسی بن مریم، ولي چي خدای یې بولي دوی او یا ابن الله اویا ثالث ثلثه یې بولي، او دوی نه دی امر سوي مګر نه په دې سره چي دوی به اطاعت کوي د یوه آله چي هغه الله ﷻ دی او د بل چا عبادت به نه کوي په عصیان کي د خدای ﷻ.

پوښتنه: په دې آیت کي خو اطاعت پر خدای ﷻ حصر کړل سو. او سره ددې چي پر موږ اطاعة الرسول ﷺ والخلفا الراشدین ﷡ هم لازم دی؟

ځواب: دا خو په اطاعت کي د خدای ﷻ داخل دی. ولي خدای پاک موږ امر کړي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یو ددوی په اطاعت سره "وما آتی کم الرسول فخذوه الآیة" او علیه الصلوٰة والسلام چي مونږ دده په اطاعت سره خدای پاک مامور کړو وایي "علیکم بسنتي وسنة الخلفآ الراشدین، الحدیث. او بل ځواب دادی چي رسول او خلفآ راشدین خو مونږ په عصیان د خدای ﷻ نه امر کوي لکه د نصاری وو احبار او رهبان کمامر عنقریب.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ

نسته معبود بالحق بېله خدایه. دا جمله صفت ثانیه دی د الهآ یا استیناف مقرر د توحید. او پاک دی خدای له هغه شیانو څخه چي دوی یې له خدای سره شریکان بولي یعني هغه د خدای شریکان نه دي.

پوه سه: چي په حدیث صحیح کي راغلي دي ان محرم الحلال کمحلل الحرام" یعني په تحقیق حرام ګرځونکي د حلال شي داسي دي لکه حلال بلونکي د حرام شي یعني په عقوبت کي او دواړه کفر هم دي. مثلاً که څوک ووایي او عقیده لري چي شیدې حرامي دي داسي دی لکه یو څوک چي عقیده لري چي شراب حلال دي.

فائده: کلمه د ما په عما کي مصدریه ده ای سبحانه عن الشرک او که ما موصوله سي نو عائد یې محذوف دی ای عما یشرکونه ای معه تعالی کمامر في الترجمة.

يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّطْفِــُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُّتِمَّ نُوْرَهٗ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ

اراده لري کافران چي دوی مړ کړي نور د خدای ﷻ یعني حجت الهیه چي دلالت پر وحداینت د خدای کوي او پر پاک والي دده له شریک او ولد څخه. او یا مراد له نور الله څخه قرآن دی یا نبوة د علیه الصلوٰة والسلام دی. په خولو ددوی چي دوی به غلطي خبري او دروغ ویله په شان کي د قرآن چي شعر دی یا کهانت دی او د علیه الصلوٰة والسلام په باره کي به یې ویل ساحر. کاهن. مفتر او مجنون او خدای ﷻ ابی او منع کوي یعني لا یرید مګر نه دا چي خپل نور به پوره کوي یعني کمال ته به یې رسوي که قرآن دی او که نبوت د علیه الصلوٰة والسلام دی. که څه هم مشرکانو دا اتمام مکروه وبلی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: په آیت کي اشاره ودې ته ده چي نور ظاهري د اهل الارض چي لمر او سپوږمی ده که څوک وغواړي چي په پوه کلو به يې زه لېري کړم نو دا خو محاله خبره ده. داغه رنګه اطفاء د نور معنوي چي قرآن دی یا علیه الصلوٰة والسلام دی په کاذبو او بېځایه خبرو محاله ده.

هُوَ الَّذِیْۤ اَرْسَلَ رَسُوْلَهٗ بِالْهُدٰی وَدِیْنِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهٗ عَلَی الدِّیْنِ كُلِّهٖ

خدای پاک هغه ذات مقتدر دی چي استولی يې دی رسول خپل محمد ﷺ مراد له هدي څخه قرآن دی مبالغةً چي په هغه کي لاربښونه ده يعني بيان د حق او باطل په عقائدو او عملياتو او په اقوالو کي كما في قوله تعالى "يا ايها الذين آمنوا لاتقولوا راعنا وقولوا انظرنا" او بيان د حلال او حرام او فرائض او واجبات وسائر الاحكام او له دين الحق څخه اسلام مراد دی.

درويش وايي: چي ددې آيت دوه تفسيره دي يو مروي دی له ابن عباس رضي الله عنهما څخه هغه وايي چي ضمير منصوب په ليظهره کي راجع دی الی رسول الله ﷺ، نو يې معنا داده چي خدای ﷻ مطلع کړی رسول پر دين يعني پر شرائعو د اسلام تول چي پوشيده به پر پړدي پر عليه الصلوٰة والسلام هيڅ شی د دين اسلام له احكامو څخه. او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي ضمير مذكور راجع دی ودين الحق ته. فالمعنى چي غالبه ګرځوي دين الحق پر ټولو اديانو يعني د اسلام په راتلو سره يې ټول اديان منسوخ کړي.

پوه سه: چي الف ولام لپاره د جنس دی او كله يې تاكيد دی. او بعض الناس وايي په عبارت کي مضاف محذوف دی ای على اهل الاديان. بغوي او ضحاك له ابو هريره رضي الله عنه څخه وايي چي دا غلبه د اهل د دين حق پر اهل د ټولو اديانو هلته ده چي عيسى عليه السلام له اسمانو څخه راكښته سي، نو په هغه وخت کي به د نړۍ ټول خلګ په دين کي د اسلام داخل سي طوعاً وكرهاً. او په حديث مروي کي د ابو هريره رضي الله عنه راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي هلاک به سي په زمانه کي د عيسى عليه السلام ټول ملتونه الا الاسلام، او څوک چي مضاف محذوف بولي هغه معنا هم صحيح ده په اعتبار د اغلب اوقاتو. او دا وعده هم خدای پاک پر ځای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي ده ولي چي د عليه الصلوٰة والسلام په زمانه کي چي ده مبارک هر ځای غزا
کړي ده عليه الصلوٰة والسلام غالب راغلی دی، په بدر کي په درې سوه ديارلس
کسه سره غالبه سو پر تخميناً يو زر کافراتو باندي، او داغه رنګه پر بني نضير او
بني قريضه وو غالب راغلی، او د حنين او هوازن په غزا کي هم غالب سوی دی،
او داغه رنګه په فتح کي د مکې، و په غزوة تبوک وغيرها من المشاهد.

سوال: په احد کي عليه الصلوٰة والسلام غالب نه سو بلکي اوويا کسه عمده
مسلمانان شهيدان سوه؟

ځواب: د احد د غزا تفصيل چي تاس مطالعه کړئ کفار د مکې د ابو سفيان په
مشر توب شکست وخوری حتی چي يو صحابي رضی الله عنه وايي چي ما وليدلې د
قريشو ښځي چي ابو سفيان په فوج کي راوستلي وې "يشتددن في الجبل
رافعات ازرهن" ځغاستې په غره کي پورته کړي يې وې خپلي پايڅې لکن
چونکه مسلمانان پر جمع کولو د غنيمتو سره تول سول او هغه اوويا (۷۰) کسه
په مشری د عبد الله بن جبير رضی الله عنه چي عليه الصلوٰة والسلام ګمارلي وه او تاکيداً
يې ورته ويلي وه چي تاسي به دا مرکز نه پرېږدئ که موږ غالب سو او که مغلوب
سو تر څو ما سړی نه وي دراستولی، هغو چي د کفارو شکست او د مسلمانانو
غلبه يې وليدل سره ناري يې کړې يا قوم الغنيمة، هر څه چي عبد الله رضی الله عنه دوی
منع کوله له پرې نښوولو څخه د مرکز خو دوی نه ومنل، نور تول له راشوه سوه
ځورلس کسه پاته سوه حتی چي خالد بن الوليد چي په هغه وخت کي مسلمان
سوی نه ؤ سره د دوو سوو کسو پر هغه دره راغلی او هغه ځورلس کسه يې هورې
شهيدان کړل او د جنګ اوضاع پر عکس سول.

درويش وايي: چي د پر پوره تفصيل د احد د غزا دمخه تېر سوی دی په دې
تفسير کي مطالعه يې کړئ، او داغه رنګه په زمانو کي د خلافت د خلفای
راشدينو رضی الله عنهم خصوصاً په زمانه کي د عمر رضی الله عنه د خلافت همېشه فتح او ظفر په
غزواتو کي په برخه د مسلمانانو ؤ کما في کتب التواريخ الاسلامية، لکن رفته
رفته په مرور د زمانو د مسلمانانو صبر پر سختيو د غزواتو او همت او توکل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علی الله یې مخ پر کمېدو سو، نو د کفارو که انګریزان دي که مشرکان د هند دي که یهودان د بیت المقدس دي او که امریکایان او که روسان دي غلبه یې شروع کړه چې ډېر دول الاسلامیه یې د مسلمانانو له لاسه وه ایستل چې ژوندي مثالونه یې خلګو ته معلوم دي بیان ته یې ضرورت نسته، او د مسلمانانو د مشرانو زړونه له محبت څخه د چوکۍ او د ریاست ډک سوه حتی چې ده ته ریاست او چوکۍ رسېږي که په زرهاوو بې وزلي او بېچارې نر او ښځې او کوچنیان مړي دي باک نه په کوي.

او داغه رنګه د همسایه مملکتو د مسلمانانو په منځ کې هم چشمې او باطني بدنیتي موجوده ده او د بل په مملکت کې لاس وهنه کوي تخریب کاري کوي، او داغه رنګه د مسلمانانو په زړو کې د ډالرو، پوندو او د کالدارو محبت تر ډېره حده پیدا سوی دی حتی چې له عوامو څخه یې وخواصو ته هم تجاوز کړی دی، نو په داسې ماحول کې به چېرې مسلمانان د اسلام او یووالي بیرغ پورته کړي او غالبه به سي، او د خدای پاک وعده د نصر او فتح مشروط په شرط د کمال ایمان ده "وانتم الاعلون ان کنتم مؤمنین" ای مؤمنون حق الایمان والتوکل.

په حدیث شریف کې چې روایت یې مسلم کړی دی راغلي دي چې عائشه رضي الله عنها وایي "سمعت رسول الله ﷺ یقول لایذهب اللیل والنهار" شپه او ورځ به نه سي ورکه یعني اسمانونه، لمر او سپوږمۍ به پر ځای پاته وي چې عبادت د لات او عزی به بیرته کېږي. عائشه رضي الله عنها وایي چې ما و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چې زما خو ګمان داو چې څه وخت چې دا آیت خدای ﷻ نازل کړی "هو الذي ارسل رسوله بالهدی ودین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون" چې دین اسلام پایه تکمیل ته ورسېدی. نو علیه الصلوٰة والسلام راته وویل چې داغسې به وي ماشآء الله ثم یبعث الله ریحاً طیبة فتوفی من کان في قلبه مثقال خردل من ایمان فیبقی من لاخیر فیه فیرجعون الی دین آبائهم یعني الشرک وعبادة اللات والعزی" او حسن بصري رحمه الله د مذکوره آیت داسې ترجمه کوي لیظهره علی الدین کله بالحجج الظاهرة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي دا کار جاري دی في الحالة الراهنة والله اعلم باحوال اهل الارض الآتية.

وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُشۡرِكُونَ

که څه هم دا حالت چي دين د عليه الصلوة والسلام دی غالب سي پر ټولو اديانو مکروه بولي مشرکان. يعني ددوی دا غلبه نه ده خوښه لکن على زعم انفسهم به دا کار کېږي.

درویش وایي: چي محمد بن ادریس الشافعي رحمه الله ددې آیت یو ډېر ښایسته او په زړه پوري تفسير کړی دی. دی وایي لقد اظهر الله رسوله على الاديان التي حوله ﷺ بان ابان لكل من سمع انه الحق وما خالفه باطل. وقال الشافعي رحمه الله بان جماع الكفر دينان دين اهل الكتاب ودين الاميين فقهر رسول الله ﷺ الاميين حتى دانوبالاسلام طوعاً وقتل اهل الكتاب وسبى حتى دان بعضهم بالاسلام واعطى بعضهم الجزية صاغرين وجرى عليهم حكمه ﷺ فهذا ظهور دينه على الدين كله وهذه الآية كالبيان لقوله تعالى ويأبا الله الا ان يتم نوره.

درویش وایي: چي پر دې تفسير هيڅ سوال وجواب ته ضرورت نسته کما في التفسير السابق کما علمت. وهذا التفسير للشافعي رحمه الله حاصله ماقال بعض المفسرين ليظهر على الاديان التي حوله ﷺ من مشركى مكة ويهود المدينة ومن حولها فيغلبهم وكان كذالك.

د امام شافعي رحمه الله د قول لغات "حوله" يعني د عليه الصلوة والسلام شاوخوا من مشركى مكة ويهود المدينة "ابان" چي خدای جل جلاله ښکاره کړه په دلائلو او معجزاتو سره "جماع الكفر" يعني ټوله کافران او اهل دين دوه قسمه دي "دين اهل الكتاب" يو دين دی د اهل کتابو چي يهود او نصارى دي "ودين الاميين" او بل دين د هغو کسانو چي هغه اميان وه يعني چي خط او کتابت يې نه وزده وهم قريش مكة "فقهر" عليه الصلوة والسلام مغلوبه کړل امیین په فتح سره د مکې "دانوا" چي دوی دين داري مختاره کړه د اسلام په خپله خوښه سره چي د "عوطاً" تفسير دی.

پوه سه: چي هغه بل قسم اميين چي طوعاً ايمان نه کړی قبول محذوف دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني قتلهم هغه يې ووژل لکه ابو جهل سره د اوويا کسانو په بدر کې "وسبي"
يعني ښځي او اولادونه يې په مينځتوب او مريي توب ځني بوتلل "حتى دان"
چي دين د اسلام مختاره کړي بعض اهل کتابو لکه عبدالله بن سلام او دده
قريبان ﷺ "الجزية" سري غم يعني د سرماليه لکه يهود د خيبر "صاغرين"
معنى ذليلين په ورکړه کې د جزيه "فهذا" دغه دى ظهور د دين د عليه الصلوٰة
والسلام پر ټولو دينو.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړى دى، ډېر له ملايانو څخه د اهل کتابو او ډېر
له صوفيانو څخه د نصارى وو، دوى خوړل د خلګو مالونه په باطله طريقه. ياخو
يې د خلګو پر احکامو رشوت غوښتى کقضاة الزمان الحاضر. که د قاضي شرعي
په نوم يادېږي او که جج په انګرېزي يادېږي چي دوى اګرچه صاحب الحق په مدعي
او مدعى کې پېژني لکن بېله رشو ته حق و حقدار ته نه ورکوي "ويصدون آه" او
منع کوي عوام خپل له لاري حق څخه د خداى چي دين حق د محمد ﷺ دى، دا
ورته وايي چي دى نبي موعود في التوراة في اخير الزمان نه دى او دوى و خپلو
عوامو ته هغه ددوى په لاس نوشته خرافات ورښکاره کوي يشترون بآيات الله
ثمناً قليلاً الا سآ مايشترون.

پوه سه: چي مذکور که څه هم په آيت کې اکل دى لکن مراد ځنې مطلق نفع ده
که اکل وي او که لبس وي او که رکوب وي الى غير ذالک من انواع النفع وخص
الاکل لانه اعظم منافع الاخذ، د بلاغاتو څخه د زمخشري دي دا دوه شعرونه

قضات زماننا صاروا لصوصاً .... عموماً في القضايا لاخصوصاً
نخاف منهموا لو صافحونا .... للصوا من خوا ترها فصوصاً

ولهذا ورد في الحديث النبوي، قاضيان في النار وقاض في الجنة کمامر
تفصيله ومثاله، او د يهودانو ملايانو او د نصارى وو صوفيانو کلام التوراة
والانجيل ته تغيير ورکاوه او له خپله ځانه څخه يې شي نوشته کاوه ويقولون

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

هذا من عند الله، او دغه نعوت د آنحضرت ﷺ چي ددوی په کتابو کي وه دوی تغیر ورکاوه خوفاً علی ذهاب ریاستهم علی العوام وما یأخذون من العوام من الصدقات وغیرها لو بینوا حقیقة الامر وهو نبوة رسول الله ﷺ.

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ

او هغه کسان چي خزانه او جمع کوي سره زر او سپین زر.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله وایي چي ظاهره داده چي مراد په موصول سره احبار او رهبان دي آه، شاید دی په دې سبب دا وایي چي کلام په ذم کي ددوی ؤ نو په دې کي مبالغه په ذم کي ددوی چي سره د ماسبق في ذمهم من اخذ الرشوة وغیرها کما مر عن قریب وصفهم بالحرص علی جمع الذهب والفضة آه، او حرص د دنیا د لویو جرائمو څخه دی ځکه پیښتانه وایي حب الدنیا سر د خطا.

او یا مسلمانان مراد دي، ولي ذکر د مسلمانانو خو دمخه تیر سوی دی في الآیات السابقة. برسوي رحمه الله وایي چي حمل پر مسلمانانو انسب دی د وروسته آیت سره یعني ولاینفقونها آه. ولي چي متبادر له نفي څخه خو دادی چي دوی اهل د انفاق دي في سبیل الله وهم المسلمون دون الاحبار والرهبنا.

تفریع: نو پر دې تقدیر د مسلمانانو زکوة خورو لوی ذم دی چي د احبارو او رهبانو سره یې یو ځای ذکر کړل.

درویش وایي: چي زما په نیز مختاره داده چي له موصول څخه دي معنا عام مراد وي، احبار او رهبان دي سر فهرست پکښي داخل وي والیه ذهب بعض المحققین.

فائده: کنز په لغت کي جمع ته وایي فالمعنی في الآیة یجمعون ویحفظون الذهب والفضة خواه په مځکه کي ښخ کړي لکه د پخوا اخلګو به داغسي کول. او یا یې په بانک کي تحویل کړي یا سود پر اخلي یا نه. لکه په اوسني زمانه کي چي قائم مقام د سرو زرو نوټونه د امریکایانو ډالر دي یا نوټونه د کویټ دي وغیرهما من الممالک او قائم مقام د سپینو زرو نوټونه د پاکستاني روپو دي یا د افغانستان د افغانیو دي وغیرهما.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: ذهب چي ذهب بولي له دي سببه انه يذهب ولا يبقى مع المالک ابداً او سپين زر چي فضه بولي لانها تتفرق ولا تبقى.

تفریع: ددي ددو نقودو له نومانو څخه دا معلومه سوه چي دا دوه شيه بې بقا دي سري دي زړه نه پوري پيوندوي.

وَلَا يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او نه يې مصرف کوي په لاره کي د خدای ﷻ.

پوښتنه: ذهب او فضه خو دوه لفظه دي، نو ضمير د تثنيه يعني هما به ښه وای؟

ځواب: ضمير د مؤنث ضمير مفرد د مؤنث راجع و لفظ ته د ذهب او فضه نه دی بلکې ومعنا ته ددوی دوو دی یعني الدنانير والدراهم. او يا ضمير راجع دی وكنوز ته چي د كنز له لفظ څخه وفهمبدی.

درویش وايي: چي د آيت ظاهر خو دادی مافضل عن حاجة الشخص ينفق جميعاً في سبيل الله، والى هذا ذهب ابوذر الغفاري ﷺ لكن قوله متروک باجماع الصحابة ﷺ فلا بد من تقدير كلمة من التبعيضية اى لاينفقون منها اى لايؤدون ذكاتها هذا ماذهب اليه صاحب روح البيان او دليل يې دادی چي په بل آيت کي داسي راغلي دي "خذ من اموالهم صدقة" ولې چي په دې صدقه سره خو زكات بالاجماع ثابت دی، او بل دليل يې دادی چي په صحيح حديث کي راغلي دي "في مائة دراهم خمسة دراهم. وفي عشرين مثقال من الذهب نصف مثقال" نو كه واجب انفاق الكل وای، نو ددې تقدير په پينځه درهم به ۲۰۰ کي او نصف مثقال به په شل مثقال کي نو څه معنی به وای كذا في تفسير الحدادي. او صاحب د روح المعاني يې هم تفسير په زكوة سره كړی دی دليل يې دا ويلی دی چي دا آيت چي نازل سو پر اصحابو د عليه الصلوٰة والسلام سخت پرېوتل په دې سبب چي ظاهر خو يې انفاق الكل دی، نو عمر ﷺ وويل چي ددې مشكل حل به زه درته وكړم، نو عمر ﷺ و عليه الصلوٰة والسلام ته ورغلی فقال يا نبي الله كبر على اصحابک هذه الآية يعني چي ظاهر يې انفاق الكل دی. فقال عليه الصلوٰة والسلام ان الله لم يفرض الزكوة الا ليطيب مابقى من اموالكم روى هذا الحديث ابن عباس ﷺ او دغه رنګه طبراني

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او بیهقي وغیرهما د ابن عمر ﷺ څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ ما ادی زکوته" هغه مال چي زکوة يې ورکړل سي هغه مال کنز نه دی یعني هغه کنز چي وعید پر راغلی دی یعني قوله تعالی والذین یکنزون آه" ولي وعید خو پر هغه مال دی چي انفاق په لاره کي د خدای ﷻ نه څني کېږي فیما امر الله به له دې څخه خو وسو یعني زکوة يې ورکړل سو. نو له دې حدیث څخه هم دا معلومیږي چي له انفاق في سبیل الله څخه زکوة مراد دی. او بعض علما وایي چي انفاق الکل هغه واجب ؤ چي زکوة نه ؤ نازل سوی.

درویش وایي: چي وهو قول لا يعبأ به ولي چي دا قول خلاف دی له حدیث څخه د ابن عباس عن عمر ﷺ الذي مر قریباً.

سوال: زکوة خو په نورو اموال ظاهره وو کي هم ؤ لکه عروض د تجارت، نو تحقیق د ذهب او فضه يې ولي وکړی؟

ځواب: ذهب او فضه ثمن د نورو شیانو دي ځکه عروض التجارة په ذهب او فضه سره اندازه کېږي، نو د هر یوه نصاب ته چي ورسېدی په هغه اندازه زکوة پکښي سته، او ذهب او فضه په نورو شیانو نه اندازه کېږي ولي چي دوی خپل نصاب لري.

سوال: زکوة خو په اوښانو، پسو وغیره کي هم سته او هغه هر یو خپل خپل نصاب لري او په ذهب اوفضه سره هم نه اندازه کېږي، فما وجه عدم ذکر زکوتها؟

ځواب: جمع کول او پټول خو د اموال باطنه وو کېږي چي ذهب او فضه دي دون الاموال الظاهرة کالابل والغنم، فلهذا خص کنز الذهب والفضة بالوعید. او بله دا خبره ده چي اموال په ښارو کي ذهب او فضه دي فلذا ذکر حالهما فافهم.

مسئله: که سرې سره زر او سپین زر دواړه درلوده او هر یو انفرداً خپل نصاب ته نه رسېدی، نو دواړه دي سره جمع کړي د زکوة لپاره لکن په ضم کي اختلاف دی، امام اعظم ﷫ وایي چي په قیمت دي سره ضم سي یاران وایي چي په اجزاؤ دي سره ضم سي، مثلاً یو سړي لس مثقاله سره زر درلوده او سل درهمه زکوة پر واجب دی اجماعاً بین الامام وصاحبیه لانهما بحسب الاجزا کل واحد منهما نصف نصابه فیؤدی نصف زکوة کل واحد منهما وکذا عشرة مثاقیل ذهب اذا قوم بالدراهم یبلغ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الی نصاب الدراهم فيضم مع المائة ويعطی زکوة الکل من الدراهم، او که څېرې يو سرې سل درهمه درلوده او پينځه مثال سره زر يې درلوده چې قيمت يې سل درهمه وُ يا بالا يعتبر نصاب الفضة ويجب زکوتها عند ابی حنيفة رحمه الله دون صاحبيه رحمهما الله ولهذه المسائل امثال کثيرة في الفقة وهذا ليس موضع بيان تلک المسائل.

درويش وايي: چې افضله به دا وي چې انفاق عام دی که زکوة مفروضه وي که صدقه نافله وي او که نفقات واجبه وي لکه نفقه د مور او پلار چې عاجزه وي پر زوی باندې بلکې هر انفاق چې في سبيل الله او في طاعة الله وي لکه انفاق د ابن السبيل وغيره حتى على زوجته واهل بيته من الاولاد، عن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ اذا انفق المسلم على اهله وهو يحتسبها کانت له صدقة" متفق عليه. وعن ابی هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ يو دينار چې ته يې نفقه کړې في سبيل الله يعني يو مسکين ته يې ورکړې، او بل دينار چې نفقه يې کړې في رقبة يعني د يو مکاتب مريي په کتابت کې او بل دينار چې نه يې نفقه کړې پر خپل اهل او عيال باندې اعظمهما اجرا الذي انفقتها على اهلک" هغه لوی دی له دغو دينارو څخه په ثواب کې د هغه دينار چې پر اهل دې نفقه کړی، مسلم

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

زيری ورکړه ودوی ته په عذاب دردناک سره.

يوه سه: چې دا جمله خبر ده د موصول يعني والذين يکنزون آه وذکر البشارة تهکم بهم ودخول الفا لتضمن الموصول معنی الشرط کمامر مراراً.

يوه سه: چې مظهري رحمه الله ضمير هم راجع بولي ودواړو فريقو ته يعني الذين ياکلون اموال الناس بالباطل کالاحبار والرهبان، او والذين يکنزون الذهب آه لکن که څه هم مظهري انفاق عام کړی ؤ فرضي کالزکوة او واجب النفقات او نفلي کالصدقات النفلية لکن بشارت د عذاب اليم بنا پر ترک د فرضي زکوة دی، نو معنی د لاينفقونها الاية لاينفقونها اصلاً لا الفرضي ولاغيره، ولې چې ورکونکي د زکوة فرضي او د نورو تارک مستحق د بشارت د عذاب اليم نه دی وعليه انعقد الاجماع ويدل عليه الاحاديث المتواترة المعنی، بغوي رحمه الله وايي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي ابن عمر رضي الله عنه وايي چي زه په دې پاک نه کوم چي مالره په مثل د احد سره زر او ماته يې حساب معلوم وي او زکوة يې ورکوم يعني دې ته کنز الموعد عليه نه واى، او د علي بن ابي طالب رضي الله عنه څخه روايت دى چي صحيح کتابو هم راوړى دى وايي كل مال زاد على اربعة الاف درهم فهي كنز اديت فيه الزكوة املا و مادونها نفقة. وقيل ما فضلت عن الحاجة كنز وعمل العلماً من قديم الزمان الى الآن بحديث ابن عمر رضي الله عنه الذي مر قريباً.

يَّوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِىْ نَارِ جَهَنَّمَ

پوه سه: چي "يوم" منصوب دى ظرف د عذاب دى په هغه ورځ چي سخت تود والى راوستل سي پر دغو دراهمو او دنانيرو يا کنوز باندي، په اور کي د دوږخ نو يحمى چي مجهوله صيغه ده مسند ده و جار او مجرور ته يعني عليها في نار جهنم ظرف دى د يحمى، مظهري وايي اى ديخل النار فيوقد النار عليها.

درويش وايي: چي ترجمه د عليها د ضمير په دنانير وغيره كول لپاره د مراعات د تانيث او افراد دى كمامر.

فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوْبُهُمْ وَظُهُوْرُهُمْ

نو داغ كول په هغو تودو في نار جهنم دراهمو او دنانيرو سره تنديان ددوى او بغلونه ددوى او شاوي ددوى داغ كېږي، والمقصود في ذكر هذه الثلثة شمول الكية لابد انهم من جميع الجهات. بعض مفسرين تخصيص د دغو درو اعضاوو داسي بيان كړى دى چي زكوة خور غني بخيل ته يو فقير لپاره د زكوة راسي اول خو به غني بخيل تندى ورته تريو كړى كه هغه فقير په طلب كي د زكوة ورته ټينګ سي چي په عربي يې الحاج بولي. باره بخيل بغل وروګرځوي مخ بلي خوا ته څني اړوي، او كه نور هم په طلب د زكوة فقير وغني ته ټينګ سي بخيل څني ولاړ سي شابه وروګرځوي، او يا سبب د تخصيص يې دادى چي دغه دري اعضاً اشرف د اعضاً ظاهره وو دي چي تر تندي لاندي دماغ دى او تر بغلو لاندي زړه، هينه، سږى وغيرها دي، او تر شا لاندي د ملا لوى هډوكى دى چي حرام پکښې دي، او ددغو درو ځايو سوځنګ تولِه بدن ته شمول كوي والله اعلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هٰذَا مَا كَنَزۡتُمۡ لِأَنفُسِكُمۡ

دا هغه مال دی یعني ذهب او فضه چي تاسي جمع کړي او انفاق في سبیل الله مو نه ځني کاوه لپاره د نفع ستاسي د ځانو او هغه مال تاسي ته نن ضرر وګرځېدی حتی چي تکوی آه.

بوه سه: چي دا جمله حال ده په تقدیر د قول له ضمیر څخه د هم یعني مقولاً لهم هذا المال ما كنزتم آه مقصود په دې قول کي توبیخ دی دده ی.

فَذُوقُوا مَا كُنتُمۡ تَكۡنِزُونَ ۝

ملائکه به ورته ووایي چي اوس نو تاسي برداشتوئ بحذف المضاف یعني عذاب ماكنتم تکنزونه بحذف العائد الی الموصول، له ابو هریره ﷺ څخه روایت دی چي مسلم په خپل صحیح کي راوړی دی قال رسول الله ﷺ ما من صاحب ذهب ولا فضة لا یؤدی حقها الا اذا كانت يوم القيامة صفحت له صفائح من النار فاحمی علیها في نار جهنم فتكوی بها جنبه وجبينه وظهره ردت اعيدت له في اليوم الذي كان مقداره خمسين الف سنة حتى يقضى بين العباد فيرى سبيله اما الى الجنة او الى النار

چي په دنیا کي یې حق نه وي ورکړی یعني الزکوة المفروضة والنفقة الواجبة رسول الله ﷺ ویل چي دغه ذهب او فضه به تختې سي د اور او په اور کي د جهنم به تودې سي، نو به داغ کول کیږي په هغو ګرمو تختو بغل دده او تندی دده او شا دده هر وخت چي دا تختې پای ته ورسیږي بیرته به یې د سره پر راوګرځوي په هغه ورځ کي چي مقدار یې پینځوس زره کاله دی، تر هغو پوري چي خدای پاک فیصله کوي په منځ کي د بندګانو، نو بیا به دغه سړی ویني لار خپله یا وجنت ته یا و اور ته.

درویش وایي: چي دا حدیث ډېر اوړد دی په دې حدیث کي زکوة د اوښانو چي زکوة یې نه وي ورکړی په دنیا کي یې هم عذاب مذکور دی او د غویو او پسو چي زکوة یې په دنیا کي نه وي ورکړی د هغه مالک د عذاب بحث هم مذکور دی اختصاراً، درویش پرېښو له جهته د اکتفا بما هو الاكثر وهو الذهب والفضة ولنعم ماقيل:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مردمان غافلند از عقبی .... همه گویا بخفتگان مانند
ضرر غفلتی که می ورزند .... چون بمیرند آن گهی دانند
یکدرم کان دهی بدرویشی .... بهتر از گنجهای مد خرائد
زانچه داری تمتعی بردار .... کآن روزی دگر کسی دانند

فائده: پوره سره چي زکوة شکر د نعمت د مال دی. او لمونځ، روژه او حج شکر د نعمت د اعضاؤ د بدن دی، له دې سببه د څاښت لمونځ شکر دی د نعمت د درې سوه شپېته (۳۶۰) بندو د انسان په بدن کي.

فائده: د څاښت د لمانځه وخت متصل د لمر ختو سره نه دی، هغه ته صلوة الاشراق وايي. بلکې د څاښت د لمانځه وخت دا دی چي لمر بنه ډېر راپورته سي يعني نژدې د غرمې وخوا ته بالتجربة. مشائخ وايي که څوک د څاښت لمانځه ته دوام ورکړي په دې ډول چي په اول رکعت کي وروسته تر الحمدلله سورة والشمس والضحها ووايي، او په دويم رکعت کي وروسته تر الحمدالله سورة والليل اذا يغشى الخ ووايي وروسته کښېني او تر التحيات وروسته اللهم صل آه ووايي کما هو القانون الشرعي في جملة النوافل الرباعية، وروسته ولاړ سي دريم رکعت ته او سبحان اللهم آه ووايي کما هو الحکم في جميع النوافل الرباعية په دريم رکعت کي وروسته تر فاتحې والضحی آه ووايي. او په څلورم رکعت کي وروسته تر فاتحة الکتاب سورة الم نشرح آه ووايي نو خدای ﷻ به دده درې سوه شپېته مفاصل روغ رمټ وساتي، او که فقير وي خدای ﷻ بې غني کړي. فلا تترک ايها الاخ العزيز هذه الصلوة السهلة الکثيرة الاجرة ومن الله التوفيق.

مسئله: د زکوة په ورکړه کي افضل څوک د سړي خپل ورونه دي چي اغنيا نه وي لانه لايجوز دفع الزکوة الى غني مطلقاً. وروسته افضل اکاگان دي بالشرط المذکور، وروسته بيا ماماګان دي وروسته بيا ذوی الارحام دي. وروسته بيا همسايه ګان دي وروسته بيا د محلې مسکينان دي، اهل ذمه وو ته زکوة نه دی روا. د غني سړي ماينې ته زکوة نه دی روا ولا زکوة للمزکی يعني چي پر سړي پخپله زکوة فرض وي يعني وغني ته د بل چا زکوة نه دی روا. او چي د سړي اولاد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وي که بالذات وي او که بالواسطه وي که نر وي او که ښځي زکوة نه دی ور ته روا.
او یوسړي ته چي د سړي مربی نه وي زکوة په دې سبب ور کول چي دی به باره زما
خدمت کوي دا زکوة لله نه دی ثواب نه لري که څه هم د زکوة غاړي په خلاصېږي.

درويش وايي: چي د زکوة مسئلې او د مصارفو بيان يې ډېر ښځي د ېر دی چي ځای
يې د فقهي شريفي کتابونه دي، که عوام غواړي چي پښتو خط ويلای سي ځانونه
په دې ټولو مسئلو خبر کړي لکه د لمانځه، نکاح، روژې او د حج مسئلې نو دې درې
مجلده قدوري چي درويش په پښتو وطني ژبه ترجمه کړې ده او درې جلده نور
الايضاح چي هم په پښتو ده او شروط الصلوة چي هم په پښتو دی، او که د عقائدو
په ځانګه کي معلومات غواړي، نو نور الظلم پښتو او ابو المنتهی پښتو چي دا ټوله
کتابونه کورني استاذان دي د نر او ښځي لپاره صرف چي پښتو خط ويلای سي، نو
که څوک غواړي چي ښه ځان پوه کړي نو دغه کتابونه دې مطالعه کړي، او زما د دې
ټولو کتابو د رانيولو مرکز مکتبة القراۀ کاسي روډ د قاري فضل الحق صاحب او د
قاري حبيب الحق په نامه او که د قرآن مبارک ترجمه په پښتو مورني ژبه څوک
غواړي هم په نوموړې مکتبه کي دستياب کېږي والله الموفق والمعين.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ

په تحقيق شمېر د مياشتو چي په شريعت کي اعتبار لري لکه حج او روژه په نېز
د خدای ﷻ دوولس مياشتي دي په کتاب کي د خدای ﷻ، يعني په لوح محفوظ
کي او يا په حکم کي د خدای ﷻ "في کتاب الله" د "اثني عشر" صفت دی.

درويش وايي: چي ما د شريعت قيد ووايه سبب يې دادی چي شهر دوه قسمه
دی شهر قمري چي سپوږمۍ اول پر اسمان وليدل سوه بيا تر بلې پلا تر ليدلو
پوري، نو دوولس دغه مياشتي چي تېري سي هغه ته قمري کال وايي مبنی د
شرعي د کارو پر دغو مياشتو ده، او سنه د هجرت نبوي ﷺ ومديني ته چي هم دا
اوس سنه ۱۴۲۸ ھ ده هم دغه قمري کلونه دي، او بل شمسي مياشتي بولي چي
منطقة البروج چي پر دوولس متساوي ووېشي هغه ته بروج وايي، نو چي لمر له
يوه برج څخه وبل برج ته وزي يوه شمسي مياشت پوره کېږي، د مياشتو نومان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې حمل، ثور جوزا، سرطان وغيره دي او چي دوولس شمسي مياشتي تېرې سي، نو يو شمسي كال پوره كېږي، او تفاوت د شمسي او قمري كال نهه ورځي او يوه ربع يوم دى يعني شمسي كال تر قمري كال بالا دى يعني قمري كال په مذكوره اندازه دمخه تر شمسي كال پوره كېږي والتفصيل في كتب الرياضي.

يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

له هغه ورځي خداى ﷻ پيدا كړه اسمانونه او مځكه. والحاصل ان المعتبر عند الله للصوم والحج والزكوة تلك الاشهر الهلالية چي مبلغ يې خداى پاک دوولس وښووى لامزيد عليها. يوه په هغو كي د روژې مياشت ده چي د رمضان د روژې مياشت ورته ويل كېږي او درې مياشتي تخميناً وتقريباً د حج لپاره دي چي شوال او ذوالعقدة او لس ورځي د ذوالحجة دي.

فائده: د عربي هلالي مياشتو نومان دادي (۱) محرم يعني حسن حسين مياشت (۲) صفر (۳) ربيع الاول چي د پسرلي اوله مياشت ده (۴) ربيع الثاني (۵) جمادى الاول (۶) جمادى الثاني (۷) رجب (۸) شعبان (۹) رمضان (۱۰) شوال (۱۱) ذوالقعدة (۱۲) ذوالحجة. دوولس مياشتي پوره سوې او په پښتو نومانو يې هر پښتون خبر دى.

بوه سه: چي د زكوة لپاره دوولس مياشتي وخت دى په شرع شريفه كي كه څه هم افضله مياشت يې د روژې ده لان لفضيلة الوقت تاثير في فضيلة العبادة ولهذا جعل الله ﷻ عبادة ليلة القدر خير من عبادة الف شهر وهكذا الايام مثل يوم الجمعة سيد الايام.

مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ

د دغو دوولسو مياشتو څخه څلور اشهر حرم بولي په دې سبب چي په دې مياشتو كي ابتداً د قتال د كفارو سره حرام دى. د ابتدأ قيد يې ددې لپاره ووايه كه چېري كفار په دغو مياشتو كي شروع وكړي مسلمانانو ته يې مدافعت او جنگ روا دى. په دې څلورو مياشتو كي يوه د رجب مياشت ده چي په پښتو يې د خداى تعالى مياشت بولي او عرب ودې ته فرد وايي، او ذوالقعدة چي په پښتو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې مياني بولي، او ذوالحجة چې په پښتو يې د لوى اختر مياشت بولي، او بله محرم چې په پښتو يې د حسن حسين مياشت بولي لشهادتهما رضي الله عنهما فيه. او عرب و دې درو مياشتو ته سرد وايي يعني پرله پسې.

ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ

يعني دغه اعتبار د اشهر هلاليه وو او دا چې دا مياشتې دوولس دي لا اقل ولا اكثر، دا دين مستقيم دى ملة ابرهيم حنيفاً. يعني په دې كې كمبود او بالابود په عباداتو مقرره وو كې په ددولسو مياشتو كې نه دى روا لكه نصارى وو چې د روژې مياشت چې په دوبي كې راغله دوى شل روژې پر بالا كړې پينځوس يې كړې لكن پسرلي ته يې واړول.

فَلَا تَظْلِمُوْا فِيْهِنَّ اَنْفُسَكُمْ

تاسي ظلم مه كوئ پر ځانو خپل.

پوه سه: چې بعض مفسرين وايي چې ضمير د "فيهن" راجع دى و ټولو مياشتو ته د كال يعني لاتفعلوا المعصية في شئ منها فانها ظلم على نفسه لكن مظهري وايي چې ظاهره داده چې ضمير د "فيهن" راجع دى واشهر الحرم ته لقربها او كلمه د فا التفريعية هم تقاضى د تفريع پر قريب كوي فان النهي عن الظلم متفرع على كونها محرمة. فالمراد بالظلم هتك حرمتها والقتال فيها.

درويش وايي: چې د مظهري رحمه الله ددې عبارت څخه دا معلومېږي چې حرمت د اشهر الحرم او منع د قتال فيها اوس پر ځاى بولي لكن روح البيان او روح المعاني وايي والجمهور ان حرمة القتال فيهن منسوخة.

سوال: نو جمهور ددې آيت ترجمه څرنګه كوي؟

ځواب: دوى له ظلم څخه ارتكاب د معاصيو په دې درې څلورو مياشتو مراد بولي.

سوال: ارتكاب د معاصيو په ټولو مياشتو كې ظلم دى پر ځان، نو د تخصيص ددې مياشتو څه سبب دى؟

ځواب: نعم! لكن ارتكاب د معاصيو په دې څلورو مياشتو كې اعظم دى از روى ګناه تر نورو مياشتو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: ددې مثال چي ګناه بعض وخت اعظم وي تر بل وخت په شرع شريفه کي سته؟
ځواب: هو! ارتکاب د معاصيو په حرم کي يا په حال کي د احرام اعظم وزر دی تر ګناه په غير حرم کي يا په غير کي د حال احرام. والحاصل ان هذه الآية مسوقة لبيان ان الظلم فيها اغلظ من غيرها كانه قيل فلا تظلموا فيهن خصوصاً على انفسكم لان الوزر والمعاصي فيها اعظم خطراً من غيرها كما في الحرم وحالة الاحرام.
درويش وايي: والى هذا اشار قتادة رحمه الله بقوله العمل الصالح فيها اعظم اجراً يعني في الاشهر الحرم والظلم فيهن اعظم عقوبة فيما سواهن وان كان الظلم على كل حال عظيماً انتهى.
درويش وايي: چي مظهري رحمه الله قال ما قال بالظلم هتک حرمتها والقتال فيها يعني منسوخ يې نه بولي على خلاف الجماهير، وروسته يې د قتاده رحمه الله قول هم راوړی دی چي دال پر دې دی چي له ظلم څخه نفس ګناه مراد ده. فجمع المظهري بين الضب والنون يعني سمساره او ماهی چي ددې جمع محاله ده والله سبحانه تعالى اعلم بمراده في كتابه.
پوښتنه: ستا شخصي رايه په دې اختلافي تفسير کي د آيت مذکوره څه ده؟
ځواب: ستا سوال خو پر ځای دی لکن درويش نه ځان مجتهد په مسائلو کي بولي او نه ځان له اصحاب الترجيح څخه ګڼي، بيا هم تفسير د روح البيان په زړه پوري او زيبا دی، او روح المعاني ورسره شريک دي په دې تفسير کي په څو وجهو
(۱) په تفسير کي د روح البيان ددې آيت لپاره هيڅ تعارض نسته او په تفسير کي د مظهري تعارض سته كما مر آنفاً.
(۲) صاحب د روح البيان مولنا ومولى الروم الشيخ اسماعيل حقي بروسوي اعلى كعباً دی او اغرز علماً دی تر مظهري المرحوم ثنا الله پاني پتي رحمه الله كما يظهر من مطالعة تفسيريهما.
(۳) صاحب د روح البيان پابند د مذهب حنيفي دی من اوله الى اخيره بخلاف المظهري فانه قد يميل الى مذهب الشافعي رحمه الله فيما يقتفيه الاحاديث المروية بظنه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۴) روح البیان د امام اعظم رحمه الله د مذهب د دلائلو جواب نه ورکوي بخلاف المظهري فانه قد یجیب عن دلائل المذهب الحنیفي في الاحادیث الشریفة.

سوال: په روح البیان کي گاهي داسي غرائب راځي چي د منلو وړ نه وي؟

جواب: هغه غرائب چي روح البیان یې ذکر کوي هغه پر سبیله د فرض دي او صرف لپاره د تمثیل دي او بل دا چي ورته غرائب خو په تفسیر مظهري کي هم سته کمار چي یوه قصه چي مظهري رحمه الله کړې وه او روح المعاني په شدت سره رد کړې وه.

(۵) روح البیان که په خط د تفسیر مظهري د کتاب نوشته سي تخمیناً د پرش جلده لکه مجلدات د تفسیر مظهري به څندي جوړ سي، وما هذا الا لمزید التحقیقات العلمیة الفقهیة والتدقیقات التصوفیة في روح البیان.

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝

او جنگ یعني جهاد کوئ اې مؤمنانو د مشرکانو سره ټولـه یعني لـه یوه مخه لکه دوی چي جنگ کوي ستاسي سره لـه یوه مخه. او پوه سئ چي خدای پاک معاون دی د متقینو، نو معنا د معیة معاونت دی او یا معیت بلا کیف دی. نو پر دې تقدیر زیری دی د مسلمانانو په کمال قرب سره د باري عزوجل او ضمانت د کومک په سبب د تقوی قاله البیضاوي رحمه الله.

درویش وایي: چي مظهري لـه بغوي رحمه الله څخه نقل کړی دی چي د علماؤ اختلاف دی په حرمت کي د قتال په اشهر الحرم کي، بعض وایي چي گناه ده په اشهر حرم کي گناه کبیره وه او بیا یې حرمت منسوخ سو په دې آیت "وقاتلوا المشرکین ﴿﴾" فالمعنی عند هؤلاء قاتلوا المشرکین په اشهر حرمو کي او په نورو میاشتو وهو قول قتادة وعطاء الخراساني والزهري والسفیان الثوري والجمهور کما نقلنا عن روح البیان وروح المعاني رحمهما الله قبل هذا. دلیل یې دادی چي نبي کریم ﷺ د هوازنو غزا وکړه په حنین کي او د ثقیف غزا یې وکړه په طائف کي وحاصرهم في شوال من اشهر الحرم. وبعض ذی القعدة وهو ایضاً من الشهر الحرم انتهی قول البغوي رحمه الله. مظهري رحمه الله وایي وانت خبیر بان قاتلوا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المشركين آه لايصلح ناسخاً لقوله تعالى منها اربعة حرم الآية لانه متصل به ولا بد في النسخ من التراخي.

درويش وايي: چي دا دوه آيت كه څه هم په نظم كي د كلام سره متصل دي لكن په نزول كي به وقاتلوا آه وروسته وي عند هؤلاء الجماهير والمذكورين من العلماء المتبحرين والمفسرين المعتبرين كيف والاتصال في النظم لا يقتفي الاتصال في النزول كيف وفي قوله تعالى كك "وكلوا واشربوا حتى تبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر" فان قوله من الفجر متصل بما قبله في نظم القرآن ومتراخ عنه في النزول لكه ددي قصه چي بخاري وغيره په تفصيل سره بيان كړې ده، چي صحابه كرامو ﷺ به روژه نيوله نو چا به سپين تار چا به تور تار تر پښه غوټه كړى او چا به تر بالښت لاندي كړى، او تر هغو به يې خوراك او څښاك كاوه چي د دغو دوو تارو تميز په ورته كېدى، لكن چونكه دېره رڼا به سوه، نو خلكو په دې باره كي عليه الصلوٰة والسلام ته شكايت وكړى، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي د خيط الابيض او خيط الاسود څخه مراد هغه نه دى چي تاسي فهمولى ؤ، بلكي بيضا الصبح مع غبش الليل فنزل قوله تعالى بعده من الفجر بياناً للخيط الابيض واكتفا به من بيان الخيط الاسود، او بل دليل مظهري رحمه الله دا ويلى دى ولانه في قوله قاتلوا المشركين كافةً "لا عموم له من حيث الزمان حتى يصلح ناسخاً للحرمة الزمانية.

درويش وايي: چي كه څه هم په آيت مذكوره كي لفظ د في اي زمان نسته لكنه مفهوم منها عرفاً ومتبادر عنها كما لايخفى والحمل على المتعارف المتبادر لازم عند كافة العلماء، او بيا مظهري رحمه الله والتقدير بقوله فيهن وفي غيرهن لا دليل عليه.

درويش وايي: چي مقصود د هغو كسانو چي وايي فيهن وغيرهن تقدير عبارة القرآن نه دى كما فهمه المظهري رحمه الله بل بيان مفهومه المتبادر كما قلنا سابقاً، بيا مظهري رحمه الله ويلي دي لو صح حديث القتال في ذى القعدة فحديث الآحاد لايصلح ناسخاً للكتاب آه.

درويش وايي: چي جمهور او نوموړي علماء رحمهم الله دعوه ددې نه كوي چي ناسخ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د حرمت د اشهر حرم دا حدیث دی، بلکې د دوی په نیز ناسخ قوله تعالی دی "وقاتلوا الخ" او حدیث مذکوره صرف د تائید لپاره دی، وروسته مظهري رحمه الله دا پر تفریع کړې ده فالصحیح ماقال الآخرون انه غیر منسوخ. او ده ویلي دي چي ابن جریج رحمه الله وایي چي قسم بالله واخستی عطا بن ابي رباح رحمه الله پر دي "مایحل للناس ان یغزوا في الحرم ولا في الاشهر الحرم الحدیث" درویش وایي دا خو هم خبر واحد دی، نو رافع د عموم د قوله تعالی "وقاتلوا المشرکین کافة" څرنګه کیدای سي، دا وه دلائل د مظهري رحمه الله پر قول د بعض چي حرمت د اشهر حرم منسوخ نه بولي. او دا وه جوابات د عبد عاصي له جانبه د جمهورو او محققینو رحمهم الله له خوا وما توفیقي الا بالله. حرره هذه الاسطر في وقت الضحی من یوم السبت اخیر الیوم من شر رمضان سنه ۱۴۲۸ھ ق.

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ

دا مصدر دی د نساه ای اخره کالسعیر والحریق. وفي روح المعاني او النسئ کالنهي والنسئ کالبدء والنسا کالندا هم راغلی دی، او ټول مصدرونه دي کالنسئ، او بعض مفسرین وایي چي نسیئ صفت دی لکه قتیل او جریح. لکن مصدر یې په مختاره دی لانه لایحتاج الی تقدیر بخلاف ما اذا کان صفة. ولي چي اخبار په زیادت سره نه دی پر روا الا بتقدیر مضاف ای انما نسا النسیئ زیادة، روح المعاني وایي چي مذکورة الاوزان سره قرائت په قرآن کي ثابت دی.

پوه سه: چي حسین کاشفي رحمه الله په تفسیر حسیني کي وایي. که طباع اهل جاهلیت بقتل وغارت مستانس شده بود، ودر ماههای حرام قتال وغارت نمیکردند وچون سه ماه حرام متصل بود به تنگ می آمدند پس میگفتند که ما سه ماه پی درپی بې تاراج وغارت تحمل نداریم پس قلمش نامی کنانی صورتی بر انگیخت ودرموسم حج ندا کرد واستاده شد وخطبه خواند یامعشر العرب خدای جل جلاله شما را درین محرم حلال گردانید وحرمت اورا تاخیر کرد به ماه صفر مردمان قول اورا قبول کردند پس درین محرم بغارت گری مشغول شدند ودر ماه صفر او غارت گری امتناع ورزیدند، باز سال دیگر میگفت وندا از هرسال چهار ماه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حرام می دانستند، اما اختصاص اشهر حرم فرو گذرشته ای صرف مراعات عدد اختیار گردندی، واین عمل را نسیئ گفتندی حق تعالی فرمود انما النسیئ آه.

حاصل دادی چې عرب د جاهلیت په قول د قلمش صرف د څلورو میاشتو په حرمت په کال کې قائل وه لکن په خصوص د اشهر حرم یعني ذوالقعدة، ذوالحجة، محرم او رجب نه وه قائل. مطلب یې په دې کې دا وُ چې په هره میاشت کې ددې څلورو میاشو چې ددوی به پر غارت او تاراک او قتال چم جوړ سو د هغې میاشتې حرمت به یې وبلې میاشتې ته واړاوه او په هغه میاشت کې به یې خپله غارت ګرې کوله.

پوه سه: چې بغوي په نقل د مظهري رحمهما الله تعالی وایي چې عربو په وخت کې د جاهلیت عقیده د تحریم د اشهر حرم درلوده، دوی دا د ابراهیم ﷺ ملت باله، نو دوې درې میاشتې پرله پسې تحریم سخت واقع کېدی، نو دوی به تحریم د یوې میاشتې څخه وبلې میاشتې ته اړاوه مثلاً له محرم څخه به یې وصفري ته اړاوه، نو په محرم کې به یې خپله غارت ګرې کوله. او که به یې بیا ضرورت غارت ګری ته پیدا سو، له صفري څخه به یې ربیع الاول ته اړاوه، وهکذا شهر بعد شهر حتی استدار التحریم علی السنة کلها، نو وروسته چې اسلام او دین د علیه الصلوٰة والسلام منځ ته راغلی، نو تحریم بیرته ومحرم ته ورسېدی یعني کما وضعه الله ﷻ وذالک الرجوع بعد دهر طویل فخطب النبي ﷺ في حجة الوداع کما روی البخاري ومسلم عن ابی بکر ؓ چې علیه الصلوٰة والسلام خطبه وویل د لوی اختر په ورځ وقال ان الزمان قد استدار کهیئة یوم خلق السموات والارض السنة اثنا عشر شهراً. منها اربعة حرم ثلث متوالیات ذوالقعدة وذوالحجة والمحرم. ورجب مضر الذي بین الجمادي (یعني جمادی الثاني) وشعبان الی اخیر الحدیث الطویل.

پوه سه: چې د رجب اضافت یې مضر ته وکړی چې د یو قوم نوم دی لغایة تعظیمهم لذالک الشهر یعني رجب.

زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ

یعني دا زیادت په کفر کې، ولې دوی خو کافران وه نسیئ یې بل کفر ورضم کړی، ولې چې تحریم د ما احل الله او یا تحلیل د ماحرمه الله کفر اخر زائد علی کفرهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُوَاطِئُوا

دوی گمراه کوي په دغه نسيئ سره کسان چې کافران دي يعنې کفر يې نور ورزياتوي، ورته حلالوي دوی يوه مياشت لکه محرم يو کال چې تحريم يې وصفري ته نقل کوي لاجل الغارات في المحرم او حرام بولي دوی يوه مياشت لکه مثلاً ربيع الاول او يا بيرته صفره للغرض المذکور.

يوه سه: چې ضمير د يحلونه وتحرمونه راجع دی وشهر ته چې له نسيئ څخه وفهمېده لان النسيئ لم يکن الا في الشهر، او جمله د "يحلونه آه" تفسير د ضلال دی "ليواطئوا" متعلق دی په "يحرمونه" پوري يا په دواړو فعلينو سره يعنې دا کار چې دوی کوي فقط غرض يې دادی چې موافقت وکړي المواطات الموافقة.

عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ

د عدت او حساب سره د ماحرم الله چې څلور مياشتې حرم دي، يعنې صرف دوی حساب د څلورو مياشتو پوره کوی من غير خصوصية الاشهر المحرمة. نو دوی حلالوي هغه مياشت چې خدای ﷻ حرام کړې ده کالمحرم بنقل حرمتها الی صفر، ولې چې زيات نه سي عدد د اشهر الحرم پر څلور.

زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ

ښائسته کړل سوي ودوی ته بد د عملو چې تحليل الحرام دی وبالعکس، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چې مراد دادی چې شيطان ودوی ته دا بد عمل ښه ښکاره کوي فحسبوا انهم يحسنون صنعاً.

درويش وايي: چې موږ مسلمانانو ته شيطان يوه عقيده يا فعل ښائسته کوي لکه معتزله وو ته اعتزال وسائر فرق الضلال يا شرب الخمر وبعض مسلمانانو ته وغيره.

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

او خدای ﷻ هدايت نه کوي و هغه قوم ته چې کافران وي يعنې هداية موصلة الی المطلوب لاختيارهم العمي عن الهدی.

درويش وايي: چې دا خو د جاهليت د زمانې د مشرکانو حال ؤ. راسئ چې اوس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د امت مرحومه د مسلمانانو پر حال رڼا واچوو ، د رمضان المبارک فضيلت چي مخصوص په دې امت پورې دی ليلاً ونهاراً ددې مياشتي مبارکي په شپه کي عوام څه کوي او د ورځي عوام څه کوي ، عوام خو د ورځي د هيڅ منهي عنه له غيبت او پوچ وفحش څخه پرهيز نه کوي حتی چي داسي کلمات يې شيطان تر خوله باسي چي موجب د کفر وي ، خير ورځ خو تېره سي چي ماښام سي روژه مات وکړي او د ماخستن د لمانځه او د تراويح وخت داخل سي ، بعض عوام خو له تراويحو سره هيڅ علاقه نه لري ، حتی زموږ د محل يو پر مخ گرځېدلی سړی ژما پوښتنه څندي وکړه چي د ختم تراويح کوې (چي په اکثره مساجدو کي ادا کېږي) او که د الم ترکيف تراويح کوې ؟ ده راته وويل چي والله که يو قسم لا کوم ، اوبعض مسلمانان چي د تراويح سره محبت او علاقه لري پوښتنه کوي چي په کوم مسجد يا جامع مسجد کي د الم ترکيف تراويح کېږي او هغه په ډېره چټکۍ سره هلته تراويح وکړي ، د لمانځه وروسته د کور ژوندی سېنما يعني تي وي ته کښېني يا تر هغه افحش سېنما چي ډش يې بولي ، يا پټي کوي د پېشلمي تر وخته پورې ، پېشلمی چي وکړي بعض عوام سمدستي بيده سي او د سهار لمونځ قضا کړي پوخ ځانبت راکښېني مخ پرې مينځي بازار ته روان سي ، او چي لږ له خدايه بېرېږي هغه لږ انتظار د سهار د آذان وکړي چي اذان وسي د سهار لمونځ وکړي او بيده سي يعني د سهار جماعت څني فوت سي ، دا خو د عوامو حال ؤ ، اوس به د بعض ملايانو او د جامع مسجد د امامانو د مدرسانو پر حال رڼا واچوو ، په روژه کي بعض ملايان دا عادت درلودی چي پېشلمی به يې وکړی ، د سهار اذان ته به په انتظار ؤ چي څرنگه به د سهار اذان وسو ، نو بالفور تر سنتو وروسته په غلس کي به يې د سهار لمونځ وکړی او په حجره به ننوتی او بيده به سو تر پاخه ځانبته پورې ، دې ملا صاحب د درو امورو څخه د شريعت مخالفت وکړی ، يو له مذهب حنيفي څخه چي اسفار بالفجر مندوب بولي ، او بل له حديث نبوي څخه "اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر" والحديث صحيح علی شرط الشيخين البخاري والمسلم او بل متصل د سهار د لمانځه سره خوب کول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي نه د عليه الصلوٰة والسلام او نه د صحابه کرامو ﷺ او نه د ائمة اربعه رحمهم الله ځخه منقول دی بلکې په حديث صحيح کې ثابته ده عليه الصلوٰة والسلام وايي چي که چاه سهار لمونځ وکړی او هورې کښېنستی په تسبيح او ذکر يې ځان اخسته کړی الى ان طلع الشمس قدر رمح او رمحين ثم صلى ركعتين يعني صلوة الاشراق كان له اجرة عمرة، وفي رواية اجر حجة عمرة تامة تامة او كما قال رسول الله ﷺ. او دا متصل خوب مکروه بالاجماع دی، ومواضع العذر مستثنا كالمريض وغيره.

سوال: په صحيح حديث کې راغلي دي چي عليه الصلوٰة والسلام د سهار لمونځ په غلس کې کاوه؟

فقيه ابو جعفر الطحاوي رحمه الله چي هم لوی محدث دی بالاجماع او هم اعلم الناس بمذهب ابي حنيفة رحمه الله مثل سوی دی په شرح کې د معاني الآثار په جمع کې د حديث قولي د عليه الصلوٰة والسلام اعني کمامر اسفروا بالفجر فانه اعظم للاجر. او د حديث فعلي د عليه الصلوٰة والسلام يعني چي د سهار لمونځ يې په غلس کې کاوه داسي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام د سهار لمونځ په غلس کې شروع کاوه او په تطويل او ترتيل د قرائت يې اسفار ته رارساوه. او دا مذكور ملايان خو يې په غلس کې شروع کوي او په غلس کې يې تماموي.

درويش وايي: چي مع قطع النظر عن جمع الطحاوي دا ملايان صاحبان بيله روژې د مياشتي ولي د سهار لمونځ په غلس کې نه کوي.

د وروسته آيتو شان نزول: درويش وايي چي ددې آيتو په شان نزول کې اختلاف دی. لکن صحيح شان نزول دا دی چي هغه آيت چي نازل سو يا ايها الذين آمنوا قاتلوا الذين يلونكم من الكفار وليجدوا فيكم غلظة، نو عليه الصلوٰة والسلام قصد وکړی د روميانو د قتال لانهم اقرب الناس اليه و اولى بالدعوة الى الاسلام لقربهم الى الاسلام "لتجدن اقربهم مودة للاسلام الذين قالوا انا نصارىٰ" نو بغوي رحمه الله وايي چي عليه الصلوٰة والسلام چي د طائف له غزا ځخه راستون سو امر بالجهاد والغزو مع الروم چي دې ته د تبوک غزا وايي. لکن دا غزا په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داسي زمانه کي وه چي مسلمانان په ډېرې سختئ کي وه د نفقې له خوا، او سختي ګرمي او دوبي ؤ او په ټولو ښارو کي قحط د باران مسلط ؤ، او په عين دغه وخت کي د مديني ميوې يعني خورما هم رسېدلې وه او د مديني په باغو کي ښې سايې او راحت ؤ، او مسلمانانو ته په داسي وخت کي د ګرمئ قتال ګران پرېوتی، او عليه الصلوٰة والسلام چي په نورو غزاؤ ته تلی ځان به يې پټ ساتی او توريه به يې کوله له هغې غزا څخه په بلې غزا مګر نه په غزوه کي د تبوک، ولي عليه الصلوٰة والسلام صراحةً خلګو ته وويل چي زه د تبوک جنګ ته ځم تاسي مسلمانان ودې سختي غزا ته ځانونه اراسته کړئ، ولي يو خو د تبوک سفر بېخي ډېر لېرې ؤ، او بل زمانه د سختئ وه کمامر، او بل په مقابل کي يې لوی دښمن ؤ د روميانو، چي په يوه روايت کي راغلي دي چي يو لک شاکی السلاح فوج د روميانو وو تاچي مسلمانان په کامله وجه او نفقه او سلاح ددوی وجنګ ته تيار سي، او عليه الصلوٰة والسلام دعوت ورکړی ومن حوله من احياء العرب للخروج الی تلک الغزوة فجمع بشر کثير او مکې ته يې هم د تيارسئ پيغام واستاوه لکن له خروج څخه د جنګ د روميانو يې ډډه وکړه ټولو منافقانو، او له بعضو صادق مسلمانانو څخه هم تقصير وسو او له خروج څخه يې تکاسل مختار کړی کما سيأتي تفصيله ان شآ الله تعالی فانزل الله فيهم هذه الآيات.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی، بعض مفسرين وايي چي دا خطاب دی و مقصرين ته يعني صادق مسلمانان چي ځانونه يې اچولي وه، او بعض مفسرين وايي چي منافقينو ته هم دی لانهم آمنوا بافواههم وان لم تؤمنوا بقلوبهم.

درويش وايي: چي روح البيان ددې آيتو په شان نزول کي داسي وايي دا شروع په بيان کي د غزوه تبوک، او تبوک د يو ځای نوم دی په منځ کي د شام او د مدينې، او دې غزا ته العسرة هم وايي لمامر انها وقعت في غاية عسرة للمومنين، او فاضحه يې هم بولي ولي د ډېرو پټو منافقانو حال يې رسوا کړی، راوي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام چي فتح مکه وکړه او د هوازنو او د ثقيف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فتح يې په حنين او اوطاس کي وکړه او طائف يې محاصره کړی او فتح يې کړی او جعرانه ته راغلی او د عمرې احرام يې وتاړه او عمره يې وکړه بيرته مديني منورې ته راغلی فامر بالخروج الى غزوة الروم قبل الشام يعني تبوک وذالک في شهر رجب سنه ۹ هـ او دا خبر هم عليه الصلوٰة والسلام ته ورسېدی چي روميانو ډېر لوی لښکرونه جمع کړي دي په شام کي او نور بيان يې دمخه تېر سو انتهى.

مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

څه سبب دی تاسي لره، استفهام لپاره د توبيخ دی، چي ووېل سي تاسي ته يعني قال لکم رسول الله ﷺ، راووځئ له کوره څخه په لار کي د خدای ﷻ يعني جهاد ته لپاره د اعلاً د کلمة الله العليا او لپاره د نصرت د دين.

اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ

اصل د اثاقلتم تثاقلتم وَ تا يې په ثا واړول او په ثا کي يې مدغمه کړه، او همزه د وصل يې لپاره د ضرورت د ابتداً بالساکن ورته راجلب کړی، والمعنی لزمتم ارضکم ومساکنکم په پښو ځان وځروئ ومځکي ته لپاره د ميل ودنيا ته وشهواتها الفانية عن قريب. او بعض مفسران وايي تاسي ميل وکړئ و اقامت ته په خپل مځکه او کور کي والمال واحد.

أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ

آيا تاسي راضي سواست په شهواتو د ژوند ناقص او معرضين له نعيم څخه د اخيرت چي په جهاد في سبيل الله پوري مربوط دی، او شهوات د دنيا په اقامت پوري د کور وابسطه دي.

فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ۝

نه دي تمتعات، لذائذ، او شهوات د حيوة الدنيا في الآخرة اى في جنب نعيم الآخرة وبالنسبة اليها مگر نه لږ دي يعني حقير دي بې قدره دي او سريع الزوال دي او نعيم د اخيرت ما ورد في الحديث الصحيح اعد الله للمؤمنين في الجنة ما لاعين رئت ولا اذن سمعت اى بالتفصيل ولو سمعت بالاجماع ولا خطر على قلب بشر او کما قال رسول الله ﷺ، او بل دا چي نعيم د اخيرت ابدي او دائم دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"خالدين فيها ابداً" او بل دا چي د نعمتو سره د دنيا افتونه غمونه مرضونه ملگري دي او نعيم د اخرت في دار الكرامة له دې تولو څخه پاک دي.

درويش وايي: چي په راتلونکي آيت کي وعيد ښکاره کوي پر ترک د جهاد.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

که تاسي نه ورسره وځئ جهاد ته خداى پاک به تاسي ته عذاب اليم درکړي په دنيا او اخيرت کي، د دنيا عذاب دا ؤ چي خداى پاک بارانونه پر بند کړه او د اخيرت عذاب خو معلوم دی.

پوه سه: چي اصل د الا په دواړو ځايو کي ان لا ؤ فادغم نون ان الشرطية في اللام.

وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا

او خداى ﷻ به په بدل کي ستاسي بل قوم راولي يعني هغه قوم به مطمئن وي بعض وايي هغه اهل يمن دي، او سعيد ﷺ وايي چي ابنا فارس دي، او تاسي ضرر نه سئ رسولای وخدای پاک ته په هيڅ شي سره په ترک کي د نصرت د دين د خداى ﷻ فان الله غني عن كل شئ في كل امر، او بعض مفسرين وايي چي ضمير و الرسول تـه راجع دی ای لا تضروا الرسول شيئاً، ولي چي خداى ﷻ دده سره د عصمت او د نصرت وعده کړې ده او خلاف د وعدې کول پر خداى ﷻ محال ده.

وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

او خداى ﷻ پر هر شي قادر دی فيقد على تبديلكم وتغيير الاسباب والنصرة بلا مدد.

پوه سه: چي په دې آيت کي سخت او لوی دباؤ دی پر متشاقلينو باندي، ولي چي وعيد د عذاب اليم يې مطلق ورته واوراوه چي عذاب تـه د دنيا او اخرت دواړو ته شامل دی، او استبدال د قوم اخرين او اظهار د خپل غنی يې ورته وکړی.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا

پوه سه: چي د "ان لا تنصروه" جواب محذوف دی او دليل د جواب يې په ځای کي ولاړ دی والتقدير الا تنصروه فلاضير على الرسول.

ولي خداى ﷻ دده سره نصرت کړی دی چي دی يې وه ايستی يعني لـه مکي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه هغو کسانو چې کفر یې کاوه یعني مشرکی مکة معنا دا چې مجبور یې کړي و خروج ته د مکې. وانما قلنا ذالک لان کفار مکة لم یقولوا اخرج عنا بلکې د علیه الصلوة والسلام د دیارلس کاله مسلسل ازار د کفارو د مکې له خوا څخه پیمانه د صبر یې ورډکه کړه، نو د خدای ﷻ په اجازه دی له مکې څخه ووتی.

درویش وایي: چې وتل له وطنه په جبر او د ناچاری. له کبله د ډېر زور غواري زه پخپله هم مهاجر یم او د هجرت جبري کړاونه راباندي راغلي دي په هغه وخت کي روسانو پر افغانستان یرغل وکړی او ټوله افغانستان یې په خپله قبضه کي واخستی، او د مخورو کسانو او د علماؤ کشت وخون او حبس بامشقت جاري سو، زه سره د خپل عیاله د فاقې په حال کي همسایه ملک پاکستان ته مهاجر سوم چي د هجرت نهه ویشت کاله ته قریب یو، ځکه په حدیث نبوي کي راغلي دي "السفر قطعة من السقر" معنا دا چي سفر او هجرت یو ټوټه ده د سقر دوږخ. حجاج بن یوسف ظالم مشهور وخون کار معروف میگفت اگر نه شادی آمدن بخانه وکاشانه بودی که مسافر چون بخانه رسد همه رنج سفر فراموش میکند من مردمان را نه کشتمی بلکه به سفر عذاب دادمی، د سفر د عذاب له سببه.
څوک چي د دین په لار کي له کوره ووځي لکه غزوه، دومره ثواب خدای ﷻ ورکوي چي په حدیث صحیح کي راغلي دي "الغدوة في سبیل الله او روحة" د اول د ورځي تگ د الله په لار کي او په اخیر کي د ورځ تگ "خیر من الدنیا وما فیها" یعني غدوة او روحة د دنیا تر نعمتو بالا ده لان نعیم الدنیا زائل وثواب الغدوة والروحة في سبیل الله باق.

پوښتنه: علت د اجازې د خدای پاک و علیه الصلوة والسلام ته د هجرت له مکې څخه څه ؤ؟

ځواب: علت یې هغه دی چي د سورت انفال په تفسیر کي تېر سو چي کفارو په دار الندوة کي مشوره سره وکړه، چي چا وویل چي علیه الصلوة والسلام به بندي کړو په یو سرای کي. گوله دوډۍ به ورکوو اخیر به مر سي او له غمه به یې خلاص سوو، چا به ویل چي ورته وه به وایو چي زموږ له ښار مکې څخه ووځه. اخیر الامر فیصله پر دې سوه چي په د ټلیبزه توگه به یې مر کړو چي د شیخ نجدي چي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حقيقت کي ابليس ؤ هم دا مشوره تصويب سوه او خداى ﷻ عليه الصلوة والسلام له جريانه ښخه ددې مشورې خبر کړى او امر د هجرت يې مدينې ته ورکړى.

ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ

دوهم د دوو چې دوى وه په غاره کې.

پوه سه: چې ثاني منصوب دى حال دى له ضمير منصوب ښخه د اخرجه. والمعنى قد نصره الله حال کونه بحيث لم يکن معه الا رجل واحد وهو ابوبکر رضي الله عنه.

پوه سه: چې دا غار په لوړه حصه کې ؤ د جبل ثور او دا غر په رسته جانب کې د مکې دى چې بعض راويان وايي چې د مکې او ددغه غره تر منځ د يوه ساعت لار ده، او په تبيان کې وايي چې دا غره تقريباً دوه فرسخه لېرې ؤ. په قاموس کې وايي چې ددې غره اصل نوم اطحل ؤ لکن چونکه ثور بن عبد مناة په دې غره کې ځاى ونيوى، نو په جبل ثور مسمى سو.

درويش وايي: چې د هجرت نبوي د قصې تفصيل قد مر في تفسير سورة الانفال وقد مر ذکره قريباً. چونکه مسلمانان د مکې والو تر شدت اذيت لاندې راغله، نو عليه الصلوة والسلام مسلمانانو ته اجازه د هجرت ورکړه او دا يې هم ورته وويل چې ما په خوب کې ستاسي دار الهجرة وليدى چې د خورما باغونه پکښې وه په منځ کې د لاتبين يعني دوې شېلې چې کوچنې کوچنې ډبرې پکښې وې فهاجر من هاجر الى المدينة. او دا يې هم وويل. زه هم اميد لرم چې ماته به هم د اهجرت اجازه وسي. ابوبکر رضي الله عنه ترجوا ذالک بابى انت (يعني ته هم اميد لرې ددغه ځاى د هجرت زما پلار دي تر تا قربان سي) عليه الصلوة والسلام ورته وويل نعم، نو ابوبکر رضي الله عنه ورته وويل الصحبة يعني ما هم ملګرى کوې؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل الصحبة. نو په مکه کې د عليه الصلوة والسلام ملګري نه وه بېله دغو کسانو ابوبکر، علي، صهيب ومن کان محبوساً او مريضاً او عاجزاً عن الخروج رضي الله عنهم. راوي وايي چې ابوبکر رضي الله عنه د هجرت د مصاحبت زېرى تر لاسه کړى، نو يې دوې اوښې په اته سوه درهمه رانيولې د هجرت لپاره، نو په سراى کې يې ودرولې او خبط يې ورکول. خبط په دوه حرکته د ځنګلي درختي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بلکونه دي په عربستان کي چي خلگ يې په لکړو راشوه کوي بيا يې وچ کړي او بيا يې ميده کړي يا اوړه يا اوربشي په ګډي کړي او په اوبو يې خيشته کړي او اوبنانو ته يې ورکوي چي اوبنان ډېر تياروي، نو دا دوې اوبني د ابوبکر ﷺ پر کور وې تقريباً درې مياشتي ولاړي وې، نفس هجرت خو په ذوالحجة کي شروع سو، او هجرت د عليه الصلوة والسلام په ربيع الاول کي منځ ته راغلي، د هجرت د قصې راويان وايي چي څه وخت چي عليه الصلوة والسلام د شپې د وتلو له کوره عزم مصمم سو، نو علي ﷺ يې راوغوښتی او ورته وه يې ويل چي ته نن شپه زما پر ځای پر بوزه او د عليه الصلوة والسلام يو پټو و چي حضرمي يې بالنه چي په حضر موت ورته کالي جوړېدله، دا يې حضرت علي ته ورکړی چي پر ځای يې واچوه او دا اطمنان يې ورکړی چي تا ته د کفارو له خوا هيڅ ضرر او مکروه نه سي رسېدلای، او عليه الصلوة والسلام دا ردأ يا پټو په اخترو کي پر اوړو کاوه چي طول يې څلور شرعي ګزه و او عرض يې دوه ګزه و، او په رنګ په بعضو رواياتو کي راغلي دي چي شين و، او په بعضو رواياتو کي راغلي دي چي سور و لکه حافظ دمياطي رحمه الله چي ويلي دي.

درويش وايي: چي جمع ددې دوو رواياتو امکان لري چي پټو دي کشميري و چي سرې او شنې ليکي يې درلودې، او عليه الصلوة والسلام چي په بيدېدی هم دغه پټو به يې پر ځان اچاوه، سبب د علي ﷺ د پرې ايستلو پر خپل بستر باندي داؤ چي کفارو چي د عليه الصلوة والسلام د قتل لپاره راجمع سوي وه، نو د علي ﷺ شخص به د دروازو تر چولو ويني دوی چي وايي عليه الصلوة والسلام بيده دی، نو د بيدېدلو انتظار به يې کوي چي حمله پر وکړي، او علي ﷺ خو بيده نه و صرف پټو يې پر ځان اچولی و، نو به عليه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ تر خپل مقصده پوري ورسېږي، راوي وايي چي ثلث اول د شپې چي تېر سو سل کسه ځوانان له مختلفو قومو څخه د عليه الصلوة والسلام د قتل لپاره راجمع سوه چي د هر يوه سره توره وه تاچي په اجتماعي توګه عليه الصلوة والسلام قتل کړي تاچي د بدي د بني هاشمو چي د عليه الصلوة والسلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مخصوص قوم ؤ وخاص قوم ته د قریشو متوجه نه سي اخیر الامر به بني هاشم په دیت راضي سي چي سل اوښان وه، او دا سل اوښان قریشو ته یو یو ور رسیدی، او دا جمع سوو سلو کسانو به د دروازې تر چولو ورته کتل چي کله به علیه الصلوٰة والسلام ددوی په گمان بیده سي چي په حقیقت کي علي ﷺ ؤ چي موږ اجتماعي حمله پر وکړو، او علي ﷺ د علیه الصلوٰة والسلام پتو پر ځان اچولی ؤ او ویښ ؤ، نو علیه الصلوٰة والسلام له کوره پر راووتی او کافران په دروازه کي ولاړ وه او "یٰسٓ والقرآن الحکیم" یې تر "فاغشیناهم فهو لایبصرون" پوري ووایه، نو خدای پاک په خپل قدرت تامه سره د مشرکینو سترگي پټي کړې حتی چي علیه الصلوٰة والسلام ددوی په منځ کي تېر سو، او علیه الصلوٰة والسلام په وخت کي د راوتلو یو موټ خاوري را اخستي وې او د هر یوه پر سر یې نوکي نوکي خاوري هم اینبي وې وهم لایشعرون ولایبصرون، وهذا من عجائب قدرته تعالی ومن غرائب معجزاته ﷺ.

فائده: په فضائلو کي د سورة یٰسٓ راغلي دي په حدیث شریف کي چي علیه الصلوٰة والسلام وایي چي که سورة یٰسٓ خائف ووایي په امن کي به سي، او که یې وږی ووایي موړ به سي او که یې لڅ سړی ووایي خدای ﷻ به کالي ورکړي، او که یې تږی سړی ووایي خدای ﷻ به یې اوبه کړي، او که یې مریض ووایي خدای ﷻ به شفا ورکړي.

درویش وایي: چي دا ټوله کارونه په اعتقاد او یقین سره د سړي پر قول د علیه الصلوٰة والسلام مربوط دي، نو وروسته د کافرانو یو سړی و هغو سلو کسانو ته راغلی او ورته وه یې ویل ما تنتظرون؟ تاسي وڅه شي ته په انتظار یاست؟ هغو ورته وویل محمد ته په انتظار یو چي قتل یې کړو، هغه سړي ورته وویل قد خیبکم الله، والله قد خرج علیکم محمد ﷺ، ثم ماترک رجلاً منکم الا وضع علی رأسه التراب، او محمد پر خپل مخ ولاړی، هر یوه چي په خپل سر ته لاس وروړی پر سر به یې خاوري پرتې وې، نو دوی کور ته ورننوتل که څه گوري د علیه الصلوٰة والسلام په ځای کي علي ﷺ پروت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی، نو ده ته یې وویل این صاحبک؟ علي ﷺ ورته وویل خبر نه یم چې چېرې ولاړی له کور څخه خو درووتی، علیه الصلوٰة والسلام په اشاره د جبرئیل د ابوبکر ﷺ کورته ولاړی، هغه ته یې وویل قد اذن لي في الخروج فقال ابوبکر ﷺ الصحبة یا رسول الله بابي انت وامي یعني اسئلک الصحبة علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل نعم. فبکی ابوبکر سروراً، نو ابوبکر ﷺ وژړل له ډېرې خوشالۍ څخه، یو شاعر ډېر ښه وایي:

ورد الکتاب من الحبیب بانه .... سیزورني فانستعبرت اجفاني

هجم السرور علی حتی انه .... من فرط ماقد سرني ابکاني

یا عین صار الدمع عندک عادة .... تبکین من فرح و احزان

نو ابوبکر ﷺ و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چې ددې دوو اوښانو چې ما د سفر لپاره اراسته کړي وې یوه ته واخله. علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل نعم بالثمن، دا ددې لپاره چې د علیه الصلوٰة والسلام هجرت الی الله بنفسه وبماله سي، که دا سبب نه وای نو ابوبکر ﷺ خو اکثره حصه د خپل مال د علیه الصلوٰة والسلام په حاجاتو کې صرف کړي وه، عائشه ﷺ وایي چې څلوېښت زره درهمه زما پلار د علیه الصلوٰة والسلام په حاجاتو کې صرف کړي وه. او ده چې هجرت کاوه فقط پينځه زره روپۍ ورسره وې، وفي روایة اربعین الف دینار، نو هغه اوښه چې علیه الصلوٰة والسلام خوښه کړه ناقة قصوی یا جدعا یې بلل چې په خلافت کې د ابوبکر ﷺ مره سوه، راوي وایي چې علیه الصلوٰة والسلام او ابوبکر ﷺ وروسته یوه سړي چې د بني الدیل د قبیلې ؤ په پينځه سوه درهمه مزدور کړی چې نوم یې عبد الله بن اریقط ؤ تاچې تر مدینې پورې یې پر سمه لار بوزي، ولې دا لار نه علیه الصلوٰة والسلام سمه لیدلې وه او نه هم ابوبکر ﷺ او دا لار په سختو ربګو کې او د غرو په درو کې تېره سوې وه، که څه هم عبدالله بن اریقط پر دین د قریشو ؤ یعني هغه وخت وروسته بیا مسلمان سوی دی لکن د خپلې مزدورۍ په سبب یې حال چاته نه وایه. اوښانې یې په لاس ورکړې او ورته وه یې ویل چې د دریمې ورځې په سهار به یې د جبل ثور هغې معروفې درې ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راولې، نو علیه الصلوة والسلام داغه شپه په کور کې د ابوبکر ؓ تېره کړه دا
بل شپه د جبل ثور پر خوا روان سوه. راویان د تاریخ وایي چې ګاهي به
ابوبکر ؓ د علیه الصلوة والسلام ترمخه روان ؤ او ګاهي به وروسته. علیه
الصلوة والسلام دده څخه د تقدم او تأخر پوښتنه وکړه، ابوبکر ؓ ورته وویل
چې د تقدم سبب خو دادی چې ګاهي مې په خیال کې راګرځي چې که چېرې
قریشو موږ ته لار نیولې وه نو ما به تر تا دمخه قتل کړي، او د تأخر سبب دادی
که په موږ پسې وروسته خلګ راپسې وه نو به هم ما تر تا دمخه قتل کړي،
درویش وایي چې دا دی صدیق اکبر، ابوبکر ؓ سر او مال قربانول تر علیه
الصلوة والسلام، راویان دده درد افزون قصې په بیان کې وایي چې علیه الصلوة
والسلام پر اطرافو د ګوتو تګ کاوه تاچې پښه یې پر مځکه ونه لګېږي چې بل
څوک په ما پسې پل را نه وړي، ابوبکر ؓ چې ورته وکتل علیه الصلوة
والسلام لڅې پښې روان ؤ او د ګوتو تر سرو یې وینې تویېدلې، نو یې علیه
الصلوة والسلام په شا کړی او په څغاسته یې تر غاري د جبل ثور ورساوه او هورې
یې له شا څخه کښته کړی، راوي وایي چې دا وینې په سبب د ډبرو د لارې وې
ورنه مسافت له مکې څخه تر ثور پورې پر صحیح روایت د یوه ساعت لار وه په
یوه ساعت مزل سره ګوتې وینې نه کوي، البته د تفسیر تبیان پر روایت چې
تخمیناً دوه فرسخه لار وه، نو احتمال د ګوتو په وینو کې قریب ګڼل کېږي، نو د
جبل ثور غاري ته چې ورسېدل علیه الصلوة والسلام چې اراده د ننوتلو وکړه، نو
ابوبکر ؓ ورته وویل چې زه به یو وار د غاري صفایي وکړم، چې دا غاره په
حشراتو سره مشهوره وه، نو ابوبکر ؓ چې ورننوتی ډبرې او شیګې یې یوه
طرف ته کړې او د غاري غارو ته به یې خپل کالي څیرې کړل او بندول به یې چې
نباید ددې غار څخه یو لړم یا بل خزنده راوه نه وځي چې علیه الصلوة والسلام په
ازار کې، یوه غاره پاته سوه چې په هغې کې مار ؤ ابوبکر ؓ خپل پښه په چنګ
کړه، نو وروسته علیه الصلوة والسلام ور داخل سو، نو مار به دی پر پنده په
غابناوه له ډېره درده به د ابوبکر ؓ اوښکي پر مخ رواني وې، علیه الصلوة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والسلام چي سبب د اوښکو څني وپوښتی، ده ورته وويل چي په دې غار کي يو شی دی چي ما پر پنده په غابتوي او زهر پکښي اچوي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي پنده اراسته کړه، ده چي اراسته کړه مار سر راوه ايستی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل ولي ظالمه چي نه بېگانه پرېږدي او نه صديق مار ولاړی په خپل غار کي غلی سو، او د ابوبکر رضي الله عنه پڼ پنده عليه الصلوة والسلام ناړي مبارکي تو کړې چي هيڅ اثر د درد نه سو پاته، راويان وايي چي خدای پاک امر کړه درخته د قتاد يا د ام الغيلان چي ورسه د غاري پر خوله ودرېږه او زما پر دوست باندي يې خوله بنده کړه چي څوک يې ونه ويني، بعض راويان وايي چي عليه الصلوة والسلام و ابوبکر رضي الله عنه ته وويل چي دا درخته له غاري څخه گوښه ولاړه وه ورسه ورته ووايه چي رسول د خدای دي بولي راسه پر موږ د غاري خوله بنده کړه، په هر صورت درخته په غره کي سره د خپلو ريښو را روانه سوه د غاري په خوله کي يې ريښې بيرته په غره کي واچولې.

درويش وايي: چي په هر حال دا قدرت باهره د خدای جل جلاله دی او معجزه ظاهره د عليه الصلوة والسلام ده، نادره، معجزه او قدرت باهره، ابو نعيم له عائشة بنت قدامة رضي الله عنها څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام وايي چي زه او ابوبکر رضي الله عنه ده د کور تر دريڅي راووتلو، يعني پر دروازه نه راووتلو چي څوک مو وه نه ويني، زموږ په مخ چي اول څوک راغلی هغه ابوجهل و لکن خدای جل جلاله پر موږ ړوند کړی نه يې وليدلو، موږ يې ومخ ته تېر سو.

بوه سه: چي آنحضرت صلی الله عليه وسلم او ابوبکر رضي الله عنه چي په غار کي ساکن سوه او درخته د قتاد د غاري خولې ته ودرېدله، نو عنکبوت چي په پښتو يې جولاگی بولي خدای پاک امر ورکړی چي د درختي د ښاخو په منځ کي پر خالي ځايو تانسته جار کړئ، دوی هم په ډېري چټکی سره يو پر بل سربېره تانستې جار کړې لکه د ځلورو کالو تانستې کما في العقيدة البردة:

ظنوا الحمام وظنوا العنكبوت على ...... خير البرية لم تسنج ولم تحم

يعني بې دين خلگ گمان لري چي کوترو ځالگی نه ده جوړه کړې او نه يې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هگی پکښې اچولي دي پر دروازه د غار، بنه غار چي په هغه کي خير الخلق ﷺ قرار درلودی، يعني دا گمان غلط دی، او دغه بې دينه خلگ گمان لري چي عنکبوت د هغې غاري پر خولې تانسته نه ده جار کړې، او عنکبوت د غاري پر شاوخوا طواف نه دی کړی "تحم" مشتق دی د حام يحوم حوله ای طاف يعني عنکبوت خپل تانسته په ډېره چټکۍ سره جار ايستله.

درويش وايي: چي عنکبوت اسم جنس دی پر يوه او پر ډېرو يې اطلاق کېږي، نو له دې سببه ما دا خبره وکړه چي خلگ دا گمان ونه کړي چي يو دانه عنکبوت چي دا خدمت يې کاوه بلکې والله اعلم چي څو دانې په دې خدمت مشغول وه، ولي چي يوه دانه دومره تانسته نه سي جار ايستلای چي د ټولي غار خوله پټه کړي، او هغه په دومره مقدار لکه د څلورو کالو پنډه تانسته فافهم فانه سانح عزيز وتل من نبه علی هذا.

يوه سه: چي عنکبوت فقط دا يو خدمت د اهل الله نه دی کړی بلکې د تاريخ په پاڼو کي راغلي دي چي عنکبوت پر نبي الله داود ﷺ ځالگی جوړه کړې وه چي په يوه غار کي پټ ؤ چي جالوت پسي گرځېدی. لکن درويش وايي چي دا تاريخي خبره ده د قرآن له نص څخه مخالفه ده "وقتل داؤد جالوت وآتاه الملك" او بل دا چي عنکبوت پر عورت د سيدنا زيد بن علي بن الحسين بن علي بن ابی طالب چي د امام باقر ورور دی او اکا دی د جعفر صادق ﷺ هم ځاله جوړه کړېده، يوسف بن عمر الثقفي امير العراقين له جانبه د هشام بن عبد الملك ؤ دی يعني زيد يې لغ په دار کړی ؤ په سبب ددې چي زيد پر هشام تېری وکړی او جنگ يې ورسره شروع کړی وذالک في سنه ۱۲۶ هـ ق او دوی چي دی د دار پر لرگي واچاوه مخ يې له قبلې څخه ورچپ کړی، نو لرگی وگرځېدی او دده مخ يې وقبلې ته کړی، او عنکبوت دده عورت غليظه په تانستو ورپټ کړی، اخير يې دده جسد مبارک او لرگی دواړه په اور وسوځل كذا في روح البيان.

درويش وايي: چي د عنکبوت دغه شرف کافي دی چي پر غار د جبل ثور الذي فيه سيد المرسلين ﷺ او دده صاحب خصوصي ابوبکر ﷺ ؤ، ده پهره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

داري وكړه او فرجې د درختي يې په خپلو تانستو بندي كړې ولهذا نهى النبي ﷺ من قتل العنكبوت وقال انه جند من جند الله.

جمله ذرات زمين وآسمان .... لشكر حقند گاه امتحان

پوښتنه: له علي ﷺ څخه روايت دی طهر البيوت عن نسج العنكبوت فانه يورث الفقر؟

ځواب: دا حديث پر تقدير د صحت د شرافت وعنكبوت منافي نه دی. او بيا خدای پاک امر كړې دوې كوترې چې په هغه درخته كې چې د غاري پر خوله ولاړه وه ځالګی جوړه كړې او سمدلاسه هګۍ پكښې واچوې. ولهذه الخدمة قد شرف الله تعالى جنس الحمامة بالسكونة في الحرم الشريف.

درويش وايي: چې دا تولـه كار روايي ددې لپاره وه چې كفار د مكې چې خبر سوه چې عليه الصلوة والسلام او ابوبكر ﷺ د شپې له مخه له خپلو كورو څخه وتلی دی، نو ماهر پلزن يې راوغوښتی چې ته پل ددې دوو كسانو ووهه چې چېرې پټ سوي دي، پل زن چې د عليه الصلوة والسلام له كوره پل راواخستی د ابوبكر ﷺ كور ته يې راورساوه. له هغه ځايه بيا دوه پلونه سوي وه پل زن دا دوه پلونه پسې راواخستل برابر يې د غاري تر خولې پورې راورسول، نو پل زن وويل چې تر دې ځايه خو پلونه راغلي دي بالا نه پوهېږم چې اسمان ته ختلي دي او كه په ځمكه ننوتلي دي. بعض كافرانو وويل چې په دغه غار كې خو به نه وي، نو ځينو منت پر وكړی ته انسان نه يې دا تانستې د عنكبوت نه وينې او دا كوترې ته نه وينې چې ځالګی يې جوړه كړېده او هګۍ يې پكښې اچولي دي. ددې كافر مطلب دا وُ چې كه په غاره دوی ننوتلي وای، نو خو د عنكبوت تانسته به خراب سوې وای او د كوترو ځالګی به خراب سوې وای. او دې كافر و هغه بل كافر ته وويل چې ستا پلار لا والله كه زو كړی وُ چې په غار څوک نه دی ننوتلی. ابوبكر ﷺ وايي چې موږ اقدام د كفارو ليدل لكن سرونه ددوی تر غار لوړ وه، نو ما و عليه الصلوة والسلام ته وويل چې كه يو كافر سر كښته كړي او غاري ته وګوري خو موږ وينې، نو عليه الصلوة والسلام و ابوبكر ﷺ ته كرار وويل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ماظنک باثنین الله ثالثهما ای بالعون والنصرة لا بالتمکن.

اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهٖ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا

چي وويل رسول الله ﷺ و خپل ملگري ته چي ابوبکر رضي الله عنه ؤ ته غم مه کوه په تحقیق خدای ﷻ زموږ سره راسره دی. ومظهري وايي معیة غیر متکیفة. غرض يې دادی چي دا آیت له متشابهاتو څخه دی.

درویش وايي: چي ولا ضرورة الی کونها من المتشابهات، ولهذا فسره علامة البغداد محمود الآلوسي في روح المعاني بالعصمة والمعونة فهي معية مخصوصة والا فهو تعالی مع کل واحد من خلقه بالقدرة، بغوي رحمه الله له ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وابوبکر رضي الله عنه ته وويل انت صاحبی في الغار وصاحب علی الحوض.

مسئله: حسن بن الفضل رحمه الله وايي که چا وويل چي ان ابا بکر لم یکن صاحب رسول الله ﷺ فهو کافر لانکاره نص القرآن وفي سائر الصحابة رضي الله عنهم لو قال ذالک یکون مبتدعاً لا کافراً. روایت دی چي ابوبکر رضي الله عنه و علیه الصلوة والسلام ته وويل که چېري يو سړی له راغلو کافرانو څخه وفم الغار ته د خپلو پښتو وکتل خو موږ ويني، علیه الصلوة والسلام ورته وويل چي که دوی یعني کافران د غاري له خوا راغله ماوتا به دورې ولاړ سو یعني د غار وړاندې ته يې اشاره وکړه، ابوبکر رضي الله عنه وايي ما چي د غاري وړاندې ته وکتل غاره دومره اوږده وه چي پر دریاب تمامه سوې وه او په دریاب کي کښتی ولاړه وه ملاحان چمتو ولاړ وه، علامه ابن کثیر رحمه الله په خپل تفسیر کي وايي وهذا لیس ببعید من حیث القدرة العظیمة انتهی.

درویش وايي: چي په دې آیت کي دلالت دی د ابوبکر رضي الله عنه د رتبې پر بلندی عند الله وسابقیة صحبته، او علما وايي چي ابوبکر ثاني رسول الله في العالم الارواح حین خرج من العدم، وثانیه حیث خرج ﷺ مهاجراً وثانیه في دخول الجنة. وفي الحدیث "اما انک یا ابابکر اول من یدخل الجنة من امتي، وفي حدیث آخر قال علیه الصلوة والسلام لابی بکر رضي الله عنه الا ابشرک قال بلی بابی انت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وامي قال ان الله يتجلى للخلائق يوم القيامة ويتجلى لک خاصةً.

په يوه روايت کې راغلي دي چې ابوبکر ﷺ په غار کې تږى سو، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چې د غاري خولې ته ورسه ځان اوبه کړه، ابوبکر ﷺ چې ورغلى هلته تر عسلو خوږې، تر شيدو سپينې او تر مشکو خوش بويه اوبه دي، نو بې بنه ځان په اوبه کړى، نو عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چې خداى پاک ملک موکل پر انهارو باندي د جنت امر کړه چې له جنت الفردوس څخه اوبه يوسه د غار خولې ته چې ابوبکر تږى دى. ابوبکر ﷺ وويل يا رسول الله ﷺ مالره دومره درجه سته په دربار کې د خداى ﷻ؟ قال نعم وافضل والذي بعثني بالحق نبياً چې ستا سره بغض کونکي په هر ګز جنت ته داخل نه سي وان عمل اى عمل.

درويش وايي: چې افسوس دى پر حال د روافضو او شيعه ګانو چې د دغسې ذات محترم عند الله وعند رسوله بغض ساتي او نا لائقه بنکنځل او پوچ فحش ورته وايي.

درويش وايي: چې اخير الامر کفار مکه سره د پلټن نا اميده ولاړه له غاري څخه د جبل ثور څه يې په لاس نه ورغله.

پوښتنه: درې ورځې او شپې عليه الصلوٰة والسلام او ابوبکر ﷺ په غار کې څه شى غوړله؟

ځواب: په حديث کې راغلي دي چې عامر بن فهيرة چې د ابوبکر د ميږو او پسو يو شپانه وو د شپې به يې رمه د غاري خولې ته وروستل او شيدې به يې ولوشلې عليه الصلوٰة والسلام او ابوبکر ﷺ به يې په مړول او په سپېدو کې به يې لا رمه له هغه ځاى رمول، او عبد الرحمن بن ابوبکر چې بنه هوښيار ځوان وو او په مکه شريفه کې وو، نو د شپې چې به خلګ بيده سوه دى به جبل ثور ته ورتلى او د کفارو ټوله اقوال او افعال به يې رسول الله ﷺ ته بيانول، او تر سپېدو دمخه به مکې ته راتلى چې مکې وال شک وانه خلي چې عبد الرحمن به شايد د عليه الصلوٰة والسلام او د پلار ملاقات ته ځي، او له ابو اسحاق څخه روايت دى چې اسماً بنت ابى بکر ﷺ به يو څه ډوډۍ وغيره سره برابره کړه او چې شپه به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاریکه سوه دا طعام به یې علیه الصلوة والسلام او پلار ته رساوه.

فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ

نو خدای ﷻ نازل کړه آرام د زړه پر ده باندې، بعض مفسران وایي چې ضمیر د علیه و رسول الله ﷺ ته راجع دی حیث قال لا تحزن ان الله معنا. کذا قال البلادري وفیه ان سکینة القلب کانت حاصلة لرسول الله ﷺ من قبل هذا فالاولی ان یرجع الضمیر ابی بکر ؓ، ولې چې د ابو بکر ؓ په زړه کې سکینه هلته پیدا سوه چې علیه الصلوة والسلام ورته وویل لا تحزن ان الله معنا او صحیح هم داغه ده ولې چې مضطرب خو د ابوبکر ؓ زړه ؤ چې علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چې که یو سړی و خپلو پښتو ته وګوري ماوتا په ووینې کمامر من قبل، خواجه فرید الدین عطار ؒ وایي:

خواجه اول که اول یار اوست ...... ثاني اثنین اذهما في الغار اوست
چون سکینه شد زحق منزل براو ...... گشت مشکلهای عالم حل برو

وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا

او خدای ﷻ تائید او نصرت وکړی د علیه الصلوة والسلام په داسي لښکرو سره یعنې د ملکو چې تاسي نه لیدی چې ددې ملکو وظیفه داوه چې د کفارو مخان او سترګې یې له لیدلو څخه د علیه الصلوة والسلام اړولې، له اسماً بنت ابي بکر ؓ څخه ابو نعیم ؓ روایت کړی دی چې ابوبکر ؓ یو سړی ولیدی چې غاري ته مخامخ راروان ؤ فقال یا رسول الله انه یرانا، دغه سړی موږ وینې یعنې مخامخ راروان دی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل کلا ان الملائکة یستر ده الآن باجنحتها. ملکې په خپلو وزرونو رد کړی، نو هغه بې درنګه مخامخ ودوی ته پر بولو کښېنستی. نو علیه الصلوة والسلام و ابوبکر ؓ ته وویل که یې ته لیدلې نو مخامخ پر بولو به نه کښېنستی، په روح البیان کې وایي چې ددغې ملکې دا اول وار ؤ چې نازل سوې وه او د علیه الصلوة والسلام څخه یې دښمنان دفع کړه، یعنې کفار قریش، او هم دغه ملکې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په بدر کي او په غزوة الاحزاب کي او په غزوه حنين کي نازله سوې وې.

پوښتنه: عليه الصلوة والسلام د هجرت په سفر کي د ځانه سره يو خوراک اخستی و؟

ځواب: هو! ابن سعد رحمه الله وايي چي يو سترخوان و چي په هغه کي د پسه پخې غوښې وې او يوه د ابو مشکولا وه. نو اسمأ بنت ابوبکر رضي الله عنها وايي چي ما خپل کمر بند (د عربو د ښځو دا عادت و چي ملا به يې په يوې مراندي تړله) دوه ځايه کړی په يوه حصه مي د ژي خوله وتړله او بل بل خوا مي سترخوان وتاړه، نو اسمأ رضي الله عنها ته په دې سبب ذات الناطقين ويل کېدل.

معجزه باهرة في سفر المدينة: طبراني، حاکم، ابو نعيم وغيرهما رحمهم الله وايي چي په اوږدو کي د سفر د عليه الصلوة والسلام ذی مبارک، ابوبکر، عامر بن ابو فهيرة او ددوی هادي عبد الله بن ارقيط ورغله پر خېمه د ام معبد چي يوه ښځه وه قريباً سپين سري او تکړه چي د نرو سره به کېښېنستله بې حجابه او په عين حال کي پاکه ښځه وه. نو دا د خپلي خېمې دباندي ناسته وه مسافر چي به راغله دې به ډوډۍ او اوبه ورکولې، نو عليه الصلوة والسلام او ملګري چي پر قبه تېرېدله ورته وه يې ويل چي موږ ته غوښې او خورما راکړه چي درځخه را يې نسو په قيمت، نو ددې سره هيڅ شی نه و چي په دغه کال خلګ ډېر مسکينان وه، نو دې ورته وويل که زما سره شي وای تعني د خوراکي شيانو ځخه. نو ستاسي ځخه مي نه ګرځاوه، نو عليه الصلوة والسلام د خېمې په غوړي کي يو بزه وليدله، فقال ما هذه الشاة يا ام معبد يعني دغه راولوشه شيدې يې موږ ته راکړه؟ هغې ورته وويل چي دا يو داسي بزه ده چي په سبب د ډنګروالي او ضعف له رمې ځخه پاته سوې ده، قال هل بها لبن شدې لري؟ ام معبد ورته وويل چي شيدې چېري لري، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ماته اجازه راکوې چي زه يې ولوشم؟ قالت بابی انت وامي سره ددې چي ام معبد نه پېژندی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم دی لکن د عربو عادت دادی چي په وخت کي د اظهار د رضابابی انت وامي وايي، که يې ته لوشې ستا خوښه ده لکن دا تر اوسه مېنده هم نه ده شړلې.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فشانك بها، نو علیه الصلوة والسلام بزه تر غاړي ونیوله او غولانځه یې له لاس مبارک سره مسحه کړه او پر شا یې هم لاس ورتیر کړې او بسم الله یې وکړه، او خدای ﷻ ته یې خواست وکړې په باره کې د شیدو، نو د بزې غولانځه د شیدو ډکه سوه او پښې یې سره پراخه کړې د لوشولو لپاره، علیه الصلوة والسلام ام معبد ته وویل چې یو لوښې راوړه، هغې دکې ورته راواخستل علیه الصلوة والسلام لوشله چې د دکی پر خوله ځګ راغلی یعني ډکه سوه دومره شیدې یې ځني ولوشلې چې د پوره راهط بس وې. ام معبد وایي چې اول یې ماته شیدې راکړې ما ځان بنه په اوبه کړی، وروسته علیه الصلوة والسلام خپلو ملګرو ته ورکړې هغو ځانونه بنه په اوبه کړل، اخیر علیه الصلوة والسلام پخپله وڅیښلې او دا یې وویل "ساقی القوم اخیرهم" بیا ولوشل دکی یې ډکه ام معبد ته پرې بنول، او علیه الصلوة والسلام ځني ولاړی، او ابو نعیم او ابن سعد له ام معبد څخه روایت کړی دی چې دغه بزه دې تر اتلس کاله پورې د هجرت یعنې تر زمانې پورې د خلافت د عمر رضي الله عنه وساتل، او ام معبد وایي چې سهار او ماښام به مو یوه یوه دکی ډکه ځني لوشله.

درویش وایي: چې دا قصه چې معتبرو راویانو یې روایت کړی دی د علیه الصلوة والسلام لویه معجزه ده، او د خدای ﷻ د عظیم قدرت دلیل ده، دغه حدیث په یو بل روایت کې راغلی دي قال ابوبکر رضي الله عنه فلبثنا لیلتین ثم انطلقنا. ام معبد د علیه الصلوة والسلام څخه تعبیر په مبارک سره کاوه، او د ام معبد بوزې او میږې او مواشي بیخي ډېرې سوې حتی یو کال یې رمې مدینې ته راوستې او زوی ورسره و، فمر ابوبکر رضي الله عنه نو د ام معبد زوی یې وپېژندی او و مورته یې وویل یا امة ان هذا الرجل الذي کان مع المبارک، مور یې یعنې ام معبد ورولاړه سوه فقالت یا عبدالله من الرجل الذي کان معک قال ابوبکر رضي الله عنه هو نبي الله، دې ورته وویل چې ته ما وروله د ملاقات لپاره، نو علیه الصلوة والسلام ته ابوبکر سیده وروستله، نو علیه الصلوة والسلام ډوډۍ ورکړه او کالي یې ورکړه او ام معبد اسلام راوړی، تمت قصة ام معبد رضي الله عنها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: په روح المعاني کې وايي چې يوه ورځ رسول الله ﷺ وحسان بن ثابت ته وويل چې نو موړی شاعر ؤ د عصر نبوي چې تا د ابوبکر په باره کې يو شعر نه دی جوړ کړی قال نعم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې ته يې ووايه زه به غوږ ورته ونسم. فقال حسان ﷺ.

و ثاني اثنين في الغار وقد .... طاف العدو به اذ صاعدا الجبلاً

وكان احب رسول الله قد علموا .... من البرية لم يعدل به رجلاً

فضحک رسول الله ﷺ حتی بدت نواجذه وقال صدقت يا حسان هو كماقلت.

درويش وايي: چې مظهري دغه دوه بيته په نورو الفاظو راوړي دي والله اعلم

تنبيه: له اسماً بنت ابی بکر ﷺ څخه روايت دی چې عليه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ چې له کفارو څخه د مکې لادرکه سوه يعني په غار کې د جبل ثور، نو زموږ کور ته بعض کفار مکه راغله چې په هغو کې ابو جهل هم ؤ فقال اين ابوک پلار دي يعني ابوبکر چېري دی، اسماً ﷺ وايي ماورته وويل لاادري والله اين ابي، نو ابو جهل چپلاخه پورته کړه وكان خبيثاً زه يې پر مخ ووهلم چې زما غوږوالی له غوږو څخه ولوېدی. وروسته دوی ولاړه، دا وه تنبيه پر جهالت او غلظت او پر خباثت د ابوجهل. اسماً ﷺ وايي چې درې ورځې موږ ته هم هيڅ خبر نه ؤ چې عليه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ چيري دي خو دوی په جبل ثور کې وه، دريمه ورځ عبدالله بن ابي اريقط حسب الميعاد اوښان جبل ثور ته وروستل او عليه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ له غار څخه پر را ووتل. عليه الصلوة والسلام چې مکې مکرمې ته وکتل وه يې ژړل او وه يې ويل اني لاخرج منک واني لا علم انک احب بلاد الله واكرمها على الله ولو لا ان اهلک اخرجوني ماخرجت (زه له تا څخه وزم او زه په دې پوهېږم چې ته اې مکې احب يعني محبوب ترين د ښارو د خدای ﷻ يې او په دربار کې د خدای ﷻ هم ډېر شرافت لرې او که ستا اهل يعني کفار قريش ستا څخه نه وای ايستلی يعني وتلو ته يې نه وای مجبوره کړی زه به ستا څخه نه وای وتلی.

درويش وايي: چې دا حديث پر دې دلالت کوي چې مکه مکرمه اشرف ده:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عند الله تر ټولو ځايو د مځکې، وفي الحديث الصحيح من صبر على حر مكة ساعة من نهار تباعدت عنه جهنم مسيرة مائة عام والحسنة فيها بمائة الف حسنة (که څوک صبر وکړي پر ګرمۍ د مکې يو ساعت د ورځې، دوزخ به له هغه څخه لېرې سي د سلو کلو په مسافت سره او يوه نېکي په مکه مکرمه کې په يوه لک نېکيو ده يعني د بل ځای)

يوه سه: چي د امت اجماع ده چي هغه مځکه چي پر جسد شريف د عليه الصلوة والسلام راګرځېدلې ده هغه تر ټولو بقاع د مځکې مشرف ده حتی تر عرش او کرسۍ هم مشرفه ده.

درويش وايي: چي له دې ځای څخه سفر باسعادت د عليه الصلوة والسلام د هجرت شروع سو. ملګري په دې سفر کې دده مبارک ابوبکر، عامر بن فهيرة چي د ابوبکر د پسو شپانه ؤ او عبدالله بن ابي اريقط ﷺ چي ددوی د لاري هادي ؤ چي مجموع څلور کسان وه.

يوه سه: چي ابن ابي اريقط ﷺ له عليه الصلوة والسلام څخه مشوره وغوښتل چي يوه لار مدينې ته په دښتو او رېګو او بې اوبو مځکه ده چي مدينې ته تللې ده چي لنډه ده لکن بامشقت ده او بله لار د درياب پر غاړه تېره سوې ده چي ښه اوږده ده لکن په راحت ده پر کومه دې ورسوم؟ عليه الصلوة والسلام د درياب د غاړې لار مختاره کړه.

درويش وايي: چي کفار مکه چي د عليه الصلوة والسلام او د ابوبکر ﷺ د نيولو څخه نااميده سوه، نو يې اعلان کونکي واستول و اطرافو ته د مکې چي که هر څا دغه دوه کسه يعنون محمد ﷺ و ابوبکر ﷺ ژوندي ونيول موږ ته يې په لاس راکړه او يا يې قتل کړه د هر يوه پر سر سل اوښان ورکول کېږي (قصة سراقة بن مالك بن جعشم) په بخاري، مسلم او نورو کتابو کې چي سراقه وايي ماته راغله را استول سوي کسان د قريشو چي هر څوک چي محمد او ابوبکر دواړه يا يې مړه کړي يا يې ژوندي ګرفتار کړي پر هر يوه ديت د يوه سړي يعني سل اوښان ورکول کېږي. دی وايي چي زه په مجلس کې د خپل قوم بني مدلج

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ناست وم چي يو سړي راغلی او ودريدی يا سراقه ما د درياب پر غاړه يو څو کسه سپاره وليدل زما خيال دادی چي دغه محمد او اصحاب دده وه، سراقه وايي زه پوه سوم چي دغه ليدل سوي کسان هم دوي دي لکن هغه قائل مي د سترګو په اشاره پوه کړی چي ږغ مه لره. نو کورته ولاړم او مينځي ته مي وويل چي دا زما آس شېلي ته وباسه، او سلاح مي راواخستل د سرای د شا له خوا ووتلم او نېزه مي هم راواخستل د وسپني طرف مي کښته کړی او د لرګي خوا مي پورته ونيول.

درويش وايي: چي په دې تولـه کي د سراقه غرض دا ؤ چي لـه قومه څخه څوک را پسي را نه سي تاچي دا دوه سوه اوښاني يوازي زه تر لاسه کړم، سراقه وايي چي آس ته راغلم او پر سپور سوم او واګي د آس مي راپورته کړې يعني په تاخت مي ځغلاوه چي عليه الصلوة والسلام او ملګرو ته ورنژدې سوم آس مي نوک وواهه. زه ځني غوځار سوم بيرته ولاړ سوم، او لـه بغل ځولی څخه مي د فال غشي راوکښل چي پر يوه نوشته وه افعل او پر بل نوشته وه لاتفعل، نو هغه غشي راوختی چي پر نوشته وه لاتفعل دا کار مه کوه يعني ضرر و عليه الصلوة والسلام او ملګرو ته مه رسوه. لکن د فال نافرماني مي وکړه ليپاره د اوښانو د محبت، بيا چي ورنژدې سوم دومره قدر چي قرائت د عليه الصلوة والسلام مي واورېدی، او عليه الصلوة والسلام تر شا نه کتل او ابوبکر ﷺ هر ګړی تر شا کتل، بيا مي د آس پښي تر زنګنو په سخته ځمکه کي ننوتلې زه ځني وغورځېدم او پر آس مي ږغ وکړی. آس وغورځېدی دومره دوړي يې وکړې لکه دود د اسمان پر خوا. بيا مي په غشو فال وکړی بيا غشی راووتی لاتفعل. دی وايي چي زه پـه دې پوه سوم چي زه ددې لـه ضرره څخه منع سوم، نو مي ورناري کړې په بالامان سره، او ورته وه مي ويل چي تاسي ماتـه ودرېږئ فوالله دي زما قسم وي چي تاسي تـه ازاروم او نـه ضرر دررسوم، نو عليـه الصلوة والسلام و ابوبکر ﷺ ته وويل چي ته ورته ووايه چي ته څه غواړې ما ورتـه وويـل چي ستا قوم ستاسي د هر يوه پر سر سل اوښي ديت انعام ايښی دی او پوره حال د قريشو مي ورته ووايه، سراقه وايي چي ما عليـه الصلوة والسلام تـه زاد السفر او نور

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

متاع پېش کړه خو علیه الصلوة والسلام نه کړه قبول مګر دا یې راته وویل چې موږ پټ ساته، او پر دغه خوا پهره کوه هر څوک چې په موږ پسې راتلي مې پر بېږده، سراقه وایي چې دا وعده ما ورسره وکړه لکن دا مې ورته وویل چې ماته ته د امن یو خط راکړه چې په ما به څوک ستا له متابعانو څخه کار نه لري، نو عامر بن فهیرة چې د هغه خط یې زده ؤ پر څرمن باندې یې د امن خط نوشته کړی ثم مضی رسول الله ﷺ.

درویش وایي: چې سراقه رشتیا داغسې وکړه چې تمامه ورځ پر دا لار ګرځېدی چې هر څوک چې په طلب کې د رسول الله ﷺ پر دغه لار راتله سراقه به ورته ویل چې ما دا خوا ټوله غوښتې ده دوی یعنې علیه الصلوة والسلام نشته.

درویش وایي: چې څه وخت چې علیه الصلوة والسلام مکه مکرمه فتح کړه او د حنین له غزا څخه هم فارغ سوه. سراقه وایي چې زه علیه الصلوة والسلام ته ورراهې سوم چې ملاقات ورسره وکړم او د امن مکتوب هم راسره ؤ، نو بیاره زه په جماعت کې د جماعاتو د انصارو ورګډ سوم، نو دوی زه په نېزو وهلم او راته ویل ګوښه سه حتی چې علیه الصلوة والسلام ته ورنږدې سوم او دی پر اوښه سپرېدی ما یې پنډۍ ته کتله په رکیب کې د اوښې وه ما په لاس کې مکتوب د امان پورته کړی او ورته وه مې ویل یا رسول الله هذا کتابک وانا سراقة بن مالک فقال رسول الله ﷺ یوم وفا وبرا، نو زه ورنږدې سوم او ایمان مې راوړی.

پوه سه: چې حاکم له عروه څخه او عروه له خپل پلار څخه داسې روایت کړی دی چې علیه الصلوة والسلام په سفر کې د مدینې د جماعت سره د تجارو چې مسلمانان وه چې له شام څخه راروان وه چې زبیر بن عوام ﷺ هم پکښې ؤ ملاقي سوه، نو زبیر و علیه الصلوة والسلام او ابوبکر ﷺ ته سپین کالي ورکړه. او بیهقي د موسی بن عقبه څخه روایت کوي چې علیه الصلوة والسلام چې مدینې ته ورنږدې سو طلحة بن عبید الله چې له شامه راروان ؤ او مکې ته تلی، نو د علیه الصلوة والسلام سره چې ملاقي سو او ابوبکر ﷺ کالي ورکړه.

درویش وایي: چې بیهقي له ابو هریره ﷺ څخه روایت کړی دی چې علیه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام چي مديني منورې ته ورنژدې سو ابوبرده اسلمي سره د اوويا كسانو د خپل قوم بني سهم په مخه ورغله. عليه الصلوة والسلام ورته وويل من انت؟ فقال بريدة، نو عليه الصلوة والسلام ابوبكر ﷺ ته وويل برد امرنا زموږ كار خنك سو يعني گرمي د هجرت تېره سوه. بيا عليه الصلوة والسلام ورته وويل له كومې قبيلې څخه يې؟ بريده ورته وويل من اسلم قال لابى بكر سلمنا. موږ سالم سوو له غمو څخه. بيا عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي وروسته لويه قبيله دي څه شى ده. هغه ورته وويل من سهم، قال لابى بكر خرج سهمك برخه دي تر لاسه كړه.

فائده: په حديث كي د بخاري او مسلم راغلي دي چي د عليه الصلوة والسلام فال يې خوښ ؤ او بدفالي يې مكروه بلل. د فال دغه حديث په زړه پوري مثال دى په درې ځايه كي فافهم.

نهانه فائده: تاريخ اسلامي وايي چي عليه الصلوة والسلام په دو شنبه زوكړى دى، او په دوشنبه نبي سوى دى، او په دوشنبه له مكې څخه وتلى دى، او په دوشنبه مديني ته داخل سوى دى، او په دوشنبه معراج ته تللى دى، او په دوشنبه يې له دنيا فاني څخه سترگي پټي كړي دي. شاه عبدالعزيز دهلوي ﷫ وايي چي ددې ټولو دوو شنبو معنا داده بعد از خدا بزرگ توئى قصه مختصر.

وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ

او خداى پاك وگرځول كلمه د هغو كسانو چي كفر يې كاوه يعني كلمة الشرك ودعوتهم الى الكفر "السفلى" يعني كښته چي عليه الصلوة والسلام يې له ازاره د مشركانو او كافرانو د مكې خلاص كړى او صحيح سالم مديني منورې ته ورسېدى او په ځايو كي تائيد دده په ملكو سره چي دا يې اول وارؤ كمامر في الآية السابقة وايده بجنود آه.

وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

يعني كلمة التوحيد لا اله الا الله او كلمه د دعوت و اسلام ته، لوړ يې وگرځول. او خداى پاك په تدبير كي د كارو غالب او پر هر كار كي حكمت لري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

انْفِرُوْا خِفَافًا وَّثِقَالًا

ای اخرجوا وځئ اې مؤمنانو که سپک یاست او که درانه سره د علیه الصلوة والسلام وغزاته د تبوک چي ډیره سخت غزاوه، یو خو سخته ګرمي وه او بل سفر بعید وه، او بل ډیر لوی لښکر د کافرانو په مقابل کي ددوی و، په تاج المصادر کي وایي چي النفیر والنفور بسفر بیرون شدن.

درویش وایي: چي ترجمه کونکو د قرآن کریم مختلف تفسرونه د قرآن کریم کړي دي یعني د خفافاً او ثقالاً، نو بیان د ټولو تفسیرو بېله نسبته وقائل لحال الطول في بیان القائلین.

پوه سه: چي خفافاً جمع د خفیف ده او ثقالاً جمع د ثقیل ده او دا دواړه لفظه منصوب دي حال دي له فاعل څخه د اخرجوا.

تفاسیر: (۱) ځوانان او سپین ږیري (۲) فقراً او اغنیاً (۳) پیاده او سپاره (۴) په بدن جوړ او ناجوړه (۵) بې اولاده او اولاد لرونکي (۶) مسرعین خارجین ساعة سماع النفیر، او یا ثقالاً چي فکر په تلو کي وهي او ځان ورته اراسته کول (۷) او سلاح یا لرِوي او یا ډیره (۸) په خوشالی، وزي او که په خوابدتیا (۹) که وتل ورته اسانه وي او که نه (۱۰) ډنګر یاست او که چاغ (۱۱) قوي یاست او که ضعیف، له ابن ابو مکتوم ﷺ څخه روایت دی چي په دواړو سترګو ړوند و علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي پر ما هم نفیر لازم دی قال نعم، نو ابن ام مکتوم کور ته ولاړی توره او زغره یې راواخستله راغلی و علیه الصلوة والسلام ته ودرېدی فنزل قوله تعالی لیس علی الاعمی حرج" پر ړانده باندي ګناه نسته په نه وتلو کي، وایضاً نزل لیس علی الضعفا ولا علی المرضی الآیة، نو دا آیت تخصیص دی د عموم د آیت اولی فافهم، له زهري رحمه الله څخه روایت دی چي سعید بن المسیب ﷺ چي په یوه سترګه ړوند و هم په لښکر کي ووتی یو چا ورته وویل چي ته خو ناجوړی یې او په یوه سترګه ړوند هم یې ته ولي غزا ته ځې، ده ورته وویل استغفر الله زه که څه هم جنګ نه سم کولای لکن د لښکر سواد خو په ما سره ډیرېږي او متاع د غازیانو خو ور ساتلای سم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۴۱﴾

او جهاد کوئ په مالو سره خپل او په ځانو سره خپل په لار کي د خدای ﷻ یعني لاعلاً کلمة الله. دا جهاد مذکور خیر دی ستاسي لپاره که تاسي په خپل خیر او شر پوهېږئ. نو د "تعلمون" مفعول محذوف دی. او ان کنتم من اهل العلم نو تعلمون منزل منزلة اللازم دی. له محمد بن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام مسلمانان باعثه کړل پر صدقه باندي لپاره د تجهیز د جیش العسرة في غزوة تبوک. اول سړی چي کومک یې راوړی ابوبکر صدیق رضي الله عنه وُ چي څلور زره درهمه یې راوړه. نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي کور ته دي څه شی پرېښو؟ ابقیت لهم الله ورسوله. او عمر رضي الله عنه نیمی د ابوبکر رضي الله عنه د مال راوړی. نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل هل ابقیت لاهلک شیئاً. ده ورته وویل نعم دومره لکه چي رامي وړه کور ته مي پرېښول. حضرت عباس، طلحة بن عبید الله. سعد بن عبادة او عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنهم هر یوه دوه سوه وقیه د سپینو زرو و علیه الصلوة والسلام ته راوړه.

پوه سه: چي یوه وقیه څلوېښت درهمه ده چي مجموع اته زره څلور سوه څلوېښت (۸۴۴۰) درهمه کېږي. او عاصم بن عدي رضي الله عنه نوي وسقه خورما راوړه چي یو وسق شپېته کاسي کېږي. او حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه دریمه حصه د ټوله لښکر پر ذمه واخستله. محمد یوسف الصالحي رحمه الله وایي چي مجموع لښکر د غزوه تبوک دېرش زره (۳۰۰۰۰) کسه وُ. نو عثمان رضي الله عنه د لسو زرو کسو تجهیز پر ذمه واخستی. محمد بن اسحاق صاحب المغازي وایي انفق عثمان رضي الله عنه نفقة عظیمة لم ینفق احد مثلها. او بیهقي له عبد الرحمن بن سمرة څخه روایت کړی دی چي عثمان رضي الله عنه علاوه پر مذکور کومک څلور زره طلاوي د علیه الصلوة والسلام په لمن کي ورواچولي او علیه الصلوة والسلام لاس په دي دینارو کي وواهه او داسي یې دوه واره وویل ماضر عثمان ماعمل بعد الیوم.

له ابن عقبة رضي الله عنه څخه روایت دی چي منافقان په دې غزا کي د تبوک نه سوه شامل او دوی ته دا یقین وُ چي علیه الصلوة والسلام دوی به ژوندي له دې غزا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه نه سي راستانه، او بعض منافقان چي تر اتيا څخه بالا وه راغله و عليه الصلوة والسلام ته يې د درواغو عذرونه پيش کړل چي موږ ته اجازه راکړه د قعود عن غزوة تبوک او عليه الصلوة والسلام چي دوی صادق په عذر کي وبلل اجازه د قعود يې ورکړه، فانزل الله فيهم.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا

پوه سه: چي اسم د کان محذوف دی ای لو کان مادعوا اليه که وای هغه شی چي دوی وربلل سوي وه هغه ته يعني المنافقين عرضاً يعني متاع الدنيا او يا غنيمت وای نژدې او اسان وای حصول د هغه.

وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ

او سفر ميانه دومره لېري نه وای له تبوک. دوی يعني منافقينو به ستا متابعت کړی وای او درسره وتلي به وای لپاره د ترلاسه کولو د غنيمت نه لپاره د رضاً الهي. لکن لېري سو پر دوی مسافت د سفر د غزوة تبوک.

وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ

ژر دی چي دوی يعني منافقان به قسم واخلي په خدای ﷻ سره يعني ستا د راضي کولو لپاره او لپاره د دفع د تهمت د نفاق له خپل ځانو څخه. والمعنی چي ته رجوع وکړه له تبوک څخه په خير او عافيت سره، نو دوی اظهار العذر لپاره به وای والله، که زموږ په طاقت پوره وای يعني عذر مو نه درلودای موږ به وتلي وای ستاسي سره و تبوک ته لکن معذور و.

فائده: د "لخرجنا منکم" جمله په ځای کي د جواب ده قسم او د جواب د شرط دواړو راغلې ده.

پوه سه: چي دا آيت د عليه الصلوة والسلام معجزه ده ولي چي قبل الوقوع خدای ﷻ عليه الصلوة والسلام خبر کړی په ما سيقع من اعذارهم وحلفهم.

پوه سه: چي "يهلکون انفسهم" بدل دی له "سيحلفون" څخه يعني دوی خپل ځانونه په هلاک کي د عذاب الآخرة اچوي په سبب ددې چي دوی اول امتثال د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امر نبوي ﷺ په خروج کې د تبوک ته وکړي او بیا درواغ وایي چې معذوره وو او بیا د دروا غو قسمونه اخلي وكل واحد من هذه الذنوب الثلثة كاف في هلاكهم انفسهم. لتعريضها الغضب الالهي والعذاب الاخروي.

وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكٰذِبُوْنَ ۝

او خدای پاک علم لري پر دوی چې دوی دروا غ وایي. په دې معنا چې دوی پوره طاقت د خروج درلودی.

عَفَا اللهُ عَنْكَ

خدای پاک دي تا ته ای محمد ﷺ عفوه وکړي.

پوه سه: چې سفیان بن عیینه رحمه الله وایي چې خدای جل جلاله دمخه تر ګناه لفظ د عفو راوړی دی د اکرام او تعظیم لپاره د علیه الصلوة والسلام. او بعض مفسرین رحمهم الله وایي چې لفظ د عفو چې دمخه تېر سو ددې لپاره چې علیه الصلوة والسلام تر اندازه بالا مغموم نه سي لكمال خوفه وخشيته من الله تعالى، مثال یې دادی لکه د یو کریم سړي سره چې چا د ملاقات وعده کړې وي او د هغه خلاف وکړي، نو هغه داسې ورته وایي عفاالله عنک لم لاتزرني. او یا یو کریم سړی و یو ګران سړي ده ته د یو کار ویلي وي چې دا کار وکړه او هغه یې نه وکړي، نو دی ورته وایي عفاالله عنک ماصنعت في حاجتي.

لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَتَعْلَمَ الْكٰذِبِيْنَ ۝

تا ولې اجازه ورکوله په ترک د وتلو و تبوک ته هغه وخت چې دوی ستا څخه اجازه د قعود وغوښتل. تا ولې توقف نه کاوه په اجازه ورکولو کې، تر هغه وخته پورې چې تا ته معلومېدای هغه کسان چې صادق دي په عذر کې لکه مریض، روند او نه درلونکی د نفقې د سفر او یا د نفقې د عیال. او ته پوهېدای په هغو کسانو چې په عذر کې دروا غ وایي كالمنافقين. ابن عباس رضي الله عنهما وایي چې علیه الصلوة والسلام منافقان د تبوک تر غزا دمخه نه پېژندل. ولې چې علیه الصلوة والسلام په ظاهره اسلام سره عمل کاوه او د چا د باطن تجسس یې نه کاوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: دا عتاب الهي ددې سببه نه دی چې علیه الصلوة والسلام ګناه وکړه حاش لله بلکې پر ترک د اولی چې علیه الصلوة والسلام تلوار وکړی په اذن ورکولو ددوی او ددوی حقیقت حال د عذر یې نه وپلټی فهو من قبیل حسنات الابرار سیئات المقربین کذا قال نجم الدین في التأویلات.

فائده مهمه: پوه سه! چې په اخیري آیت د خدای ﷻ له خوا څخه دا حکم فائده کېږي چې سړی یو کار یا خبري ته اراده وکړي باید اولاً فکر پکښې ووهي چې دا کار یا ګفتار به خیر وي او که به شر تلوار دي نه کوي. په حدیث شریف کي چې روایت یې انس رضي الله عنه کړی دی یو سړي و علیه الصلوة والسلام ته وویل "اوصني" نو نبي علیه الصلوة والسلام داسي ورته وویل خذ الامر بالتدبر فان رئیت في عاقبته خیراً فامضه وان خفت غیاً فامسک.

ژباړه: هر کار چې کوې فکر پکښې وهه که ستا په رایه عاقبت یې ښه درغلی نو یې وکړه او که یې عاقبت ستا په فکر "غی" یعني خراب ؤ نو یې پر پرېږده، علماء رحمهم الله په یوه خوله وایي چې عجلت او تلوار کار د شیطان دی. ولي ده چې د آدم علیه السلام جسد ولیدی چې روح لا نه ؤ پکښې پوه کل سوی ده وویل تلوار وکړئ او وه یې ویل وعزة ربي ان جعل هذا خیرا وفضله علي فلا اطیعه وان جعلني خیرا منه لاهلکنه. چې وروسته چې آدم علیه السلام ذي روح سو او خدای ﷻ ملکي او شیطان چې قبل الانکار یې نوم عزازیل ؤ په سجده ورته امر کړه، ابلیس منع وکړه له سجدې څخه او په امر الهي کي یې فکر ونه واهه.

درویش وایي: چې تفصیل هذه القصة في تفسیر سورة البقرة، او تأني یعني په مهلت کار کول له صفاتو څخه د رحمان دي ولهذا خلق السموات والارض في ستة ایام وان کان قادراً علی ان یخلقها في مقدار طرفة العین.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾

ستا څخه اجازه د تخلف نه غواړي هغه کسان چې ایمان لري پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت په تخلف او پاته کېدو کي له دې څخه چې جهاد وکړي په خپلو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مالو سره یعني د سفر خرڅ یا د سلاح د رانیولو لپاره او خپلو ځانو سره د سر بښندني او ویني تویولو في سبیل الله. بلکي دوی د غزا د اعلان سره سمدلاسه په خپل کار سازي بخت کېږي او اذن ته د تلو هم حاجت نه لري فضلاً عن التخلف. او خدای پاک خبر دی د بر بنه په حالاتو د هغو کسانو چي له خدای ﷻ څخه بېرېږي.

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

پوه سه: چي کلمه د "انما" لپاره د حصر ده یعني ستا څخه اجازه د تخلف د غزا نه غواړي مگر هغه کسان یې غواړي چي دوی ایمان نه لري پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت یعني پر ثواب د اخرت پر جهاد في سبیل الله باندي.

درویش وایي: چي مراد له دغو کسانو څخه منافقین دي، ولي دوی که څه هم اظهار د ایمان کاوه په خوله لکن دا اظهار د ایمان سره د نفاق د زړه فائده نه لري او د دوی زړونه شکي وه په صحت د دین اسلام لکن د خولې اظهار یې لپاره د حفظ الدم والاموال والاولاد کاوه. نو دوی په خپل دغه شک کي متحیر وه، گاهي به یې په زړو کي دا ورگرځېدله چي باید ورسره ولاړ سو و غزا ته د تبوک، ولي که مسلمانان له دې غزا څخه سالم راغله نو موږ که نه سو ولاړ موږ ته به درد سر وگرځي او مسلمانان به موږ ته لوی ضرر ورسوي او گاهي به یې په زړو کي دا ورگرځېدله چي نه ورسره ځو، ولي چي له دې غزا څخه دوی سالم نه سي راتلای.

فائده: خدای ﷻ په دواړو دلو ایمان بالله والیوم الآخر ذکر کړی ددې لپاره چي ایمان بالله والیوم الآخر باعث د خروج په لښکر کي دی رجاءً لثواب الله في الیوم الاخر وعدم الایمان یقتضی عدم الخروج في الغزا لعدم رجا الثواب.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

که دوی یعني منافقانو اراده د خروج وغزوة تبوک ته ستا سره درلودلای، نو دوی به اراسته کړی وای لپاره د خروج الی الجهاد یو کار سازي د خروج او جهاد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لپاره من السلاح والمتاع والمركوب، خدای پاک مکروه بولي وتل ددوی، ولي ددوی په وتلو کي خطره وه د شیطانت په مسلمانانو کي لکه وروسته چي به راسي، او تفرقه اچول په منځ کي ددوی، نو دوی یې منع کړه له خروج څخه بالجبن والکسل، او دوی ته وویل سوه چي کښېنئ د هغو کسانو سره چي هغه له غزا ؤ څخه ناست دي چي ناجوړیان دي یا شلان دي او یا ړندیان دي او یا ښځي دي او کوچنیان دي.

سوال: دوی ته خو چا نه وه ویلي چي کښېنئ سره د قاعدینو.

ځواب: هو! لکن دا آیت تمثیل دی ددوی د کراهة الخروج في قلوبهم او له وسوسة الشیطان لهم بالامر بالقعود، او یا اذن ته رسول الله ﷺ ددوی ته امر په اقعدوا وبالي.

درویش وایي: چي قصه د خروج د علیه الصلوة والسلام وه غزا ته د تبوک او تخلف د اکثرو منافقانو کما في التواریخ الاسلامیة والاحادیث الصحیحة والتفاسیر المعتبرة چي علیه الصلوة والسلام د رجب په میاشتي کي په سنه ۹ هـ نو لښکر یې سره غونډ کړی په ثنیة الوداع کي چي د یو مشهور ځای نوم دی، محمد بن اسحاق، او محمد بن عمر او ابن سعد رحمهم الله وایي چي د لښکر تعداد تر دېرش زره یو څه زیات ؤ، او حاکم له ابو زرعه څخه په روایت وایي چي په تبوک کي اوویا زره کسه جمع وه، ددې دوو روایتو جمع کېدای سي چي د لښکر سره په لار کي نور مسلمانان ملګري سوي وي، او په لښکر کي لس زره آسان وه او د پنج شنبې په ورځ علیه الصلوة والسلام له مدینې منورې څخه ووتی، ابن هشام وایي چي پر مدینه منوره یې محمد بن مسلمة الانصاري رضي الله عنه حاکم مقرر کړی، او بعض وایي چي سباع بن عرفطة رضي الله عنه یې مقرر کړی او بعض وایي چي ابن ام مکتوم چي نوم یې عبد الله بن شریح رضي الله عنه ؤ چي په سترګو ړوند ؤ مقرر کړی، والراجح محمد بن مسلمة رضي الله عنه، او عبد الرزاق د ابن وقاص رضي الله عنه په روایت وایي چي علیه الصلوة والسلام خو اولاً علي بن ابي طالب رضي الله عنه خلیفه وګرځاوه لکن منافقانو به ویل چي علي یې د استثقال دده مقرر کړی یعني علي رضي الله عنه ځان وځراوه، نو د منافقانو دا خبره چي علي رضي الله عنه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واورېدله پر اس سپور سو او خپل سلاح یې ورسره واخستله، علیه الصلوة والسلام سره د فوجه په جرف کي اړولي وه چي علي رضي الله عنه وروروسېدی. نو د منافقانو هغه خبره چي دده په شان کي یې کړې وه علیه الصلوة والسلام ته یې بیان کړه علیه الصلوة والسلام علي رضي الله عنه ته وویل چي دوی درواغ وایي، لکن ما چي ته وروسته پرېښولې ددې لپاره چي زما اهل او ستا اهل په مدینه کي دي فارجع واخلفني في اهلي واهلک. فلا ترضی یا علي ان تکون مني بمنزلة هارون من موسی علیه السلام یعني لکه موسی علیه السلام چي کوه طور ته تللی د تورات د راوړلو لپاره خلیفه یې هارون وګرځاوه الا انه لانبي بعدي فرجع علي الی المدینة وهذا الحدیث رواه البخاري ومسلم. تاریخ اسلامي او د احادیثو راویان وایي چي عبدالله بن ابی رئیس المنافقین جلا فوج یې جوړ کړی او د علیه الصلوة والسلام د وتلو سره دی هم د خپله فوج سره ووتی له مدینې څخه و طرف ته د ذباب چي یو غر دی مدینې ته نژدې، نو دی تر هغو هلته ؤ تر څو چي علیه الصلوة والسلام تبوک ته روانېدی، نو څه وخت چي علیه الصلوة والسلام د تبوک پر خوا حرکت وکړی ابن ابي بیرته مدینې ته راغلی او متخلفینو منافقانو ته به یې ویل یغزو محمد بني الاصفر چي رومیانو ته وایي مع جهد الحال چي دده حال ډېر د تکلیف دی او ډېره ګرمي ده او مسافت د تبوک هم ډېر لېري دی چي محمد د بني الاصفر د جنګ طاقت او توان نه لري یحسب محمد ان قتال بني الاصفر معه اللعب چي جنګ د بني الاصفر سره یو ساتېری دی والله لکاني انظر الی اصحابه مقرنین في الحبال وفي روایة متفرقین في الحبال لکه چي ورته ګورم چي دده اصحاب به د بل په رسیو تړلي وي او یا به په غرو کي سره متفرق وي. فانزل الله تعالی في ابن ابی واصحابه قوله تعالی.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا

که منافقین له تاسي سره وتلي وای وجنګ ته د تبوک دوی به تاسي ته نه وای زیات په خروج کي هیڅ شی مګر شر او فساد او فتنه چي په زړو کي د مسلمانانو جبن بزدلي اچولای چي د بني اصفرو فتح اسان کار نه دی او په عین حال کي به کومک د کفارو سره کوي ستاسي په جاسوسي سره او په غفلت کي ستاسي ونحو ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَاْاَوْضَعُوْا خِلٰلَكُمْ يَبْغُوْنَكُمُ الْفِتْنَةَ

او دوی به چابک کوي شیطانت او د شکست غلطي اوازې ستاسي په منځ کې، دوی غواړي چې ستاسي مسلمانانو په منځ کې اختلاف پیدا سي او د کفارو رعب او بیره ستاسي په زړو کې پیدا کړي.

وَفِيْكُمْ سَمّٰعُوْنَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِالظّٰلِمِيْنَ

او په تاسي کې داسي ضعیف العقیدة مسلمانان سته چې د دوی خبره اوري او د دوی پیروي کوي، او خدای ﷻ ښه خبر دی د ظالمانو په حال، نو خدای پاک به دوی ته جزا ورکړي.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ

دوی طلب د فتنې کړی دی په تفرق کې د اصحابو ستا او په فراګنده والي د کار ستا د مخه تر دې ورځې د تبوک لکه په غزوة کې د احد چې ابن ابی سره د درې سوه اتباعو دده له لښکر څخه ووتل، او دا یې خیال و چې په مسلمانانو کې به تفرق او ترک النصرة پیدا سي.

وَقَلَّبُوْا لَكَ الْاُمُوْرَ حَتّٰى جَآءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كٰرِهُوْنَ

او دوی ډېر فکرونه وهلي دي او ډېري حیلې یې کړي دي په ابطال کې ستا د دین، حتی چې راغلی حق چې نصرت د خدای ﷻ دی ستا د دین. او ښکاره سو امر د خدای ﷻ چې روز افزون ستا د دین اعلاء ده پر خلاف د دوی د حیلو في الابطال، او د دوی له ظهوره د دین ستا کاره او دښمنان او بد یې راتله.

درویش وايي: چې د منافقانو دغه فتنې وې (۱) د احد په غزاء کې چې درې سوه کسان له لښکره ووتل او علیه الصلوة والسلام ته فقط اووه سوه کسه پاته سوه (۲) له لښکره ووتل په غزاء کې د تبوک کمامر تفصیله (۳) په غزاء کې د خندق چې دوی وویل یا اهل یثرب لامقام لکم فارجعوا (۴) په شپه کې د عقبه چې د علیه الصلوة والسلام اوښه پر لوړه راپورته سوه او لاندې یوه ژوره شپله وه، نو دوی په د اوښې په پښو کې یو شی وروغورځاوه چې وترپېږي او علیه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام وشپلې ته وغورځوي (۵) داغه رنګه په ليلة العقبه کې دوولس
کسه منافقان پر ثنية الوداع چې نابيره يې پر عليه الصلوة والسلام حمله وکړي،
او خدای ﷻ ددوی ددغي ناببري حملې څخه دی مبارک خبر کړی او دوی ناکام
سوه او عليه الصلوة والسلام سالم پاته سو (٦) دا خبره ابن ابي وکړه لئن رجعنا
الى المدينة ليخرجن الاعز منها الاذل كما حكى الله في القرآن في موضع اخر
يعني في سورة المنافقين الى غير ذالک من قبائحهم وحيلهم في ابطال دين
الاسلام ومحوه عن وجه الارض، ولنعم ماقيل.

چون ترا اندر حريم قرب خود ره داده شاه
از نفير پرده دار و طعن دربان غم مخور

درويش وايي: چې په مذکوره آيتو تقبيح د حال د منافقانو او تسلي د عليه
الصلوة والسلام او مؤمنانو ده، وبيان کون العاقبة للمتقين، وان الله معهم
بالعون والنصر الى يوم الدين.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ ائْذَنْ لِّيْ وَلَا تَفْتِنِّيْ ؕ

او بعض له منافقانو څخه هغه څوک دي چې وايي ماته اجازه د تخلف راکړه
او ما په فتنه کې مه اچوه.

پوه سه: چې دا منافق سړی جد بن قيس نوميدی. دا منافق و عليه الصلوة
والسلام ته راغلی چې ماته اجازه د خلف وکړه چې زه عذر لرم عليه الصلوة
والسلام ورته وويل چې ته د غزا تياري وکړه ته خو غني يې او شايد چې له غزا
څخه چې راځې له ښځو څخه د بني الاصفر به دې تر شا سپره وي، جد په ډېره بې
حيايي سره ورته وويل چې زما قوم په ما خبر دی چې هيڅ څوک تر ما د ښځو
شوقي نسته. نو زه پر ځان بېرېږم که ما د بني الاصفر ښځې يعني روميانې چې
ډېرې ښائستې دي که مې وليدلې زما به صبر نه ځندي وسي او په فتنه به اخته سم،
عليه الصلوة والسلام مخ ځندي واړاوه، وقال قد اذناک يعني زما اجازه ده پاته سه.
نو د جد منافق زوی چې نوم يې عبد الله ؓ او د بدر په غزا کې هم شامل و خپل پلار
جد ته يې وويل چې ولې دې د عليه الصلوة والسلام خبره رد کړه، قسم په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷺ دی که په بني سلمة کي تر تا مالداره سړی سته. نو ولي غزا ته نه ځې؟ جد مذکور ورته وویل مالي وللخروج چي ډېره ګرمي ده او سخت ګرم بادونه هم چلېږي او سختي هم ده. نو زه څرنګه و غزا ته د بني الاصفر ولاړ سم. او جد مذکور ورته وویل چي زه په کور کي له بني الاصفر څخه بېرېږم زه به هلته ددوی غزا ته ځم! او ورته زیاته یې کړه چي زه په حوادثو د زماني ډېر ښه پوهېږم یعني چي علیه الصلوة والسلام او مسلمانان به په جنګ کي د بني الاصفر مغلوبه کېږي. او زوی ته یې دا ښکاره کړه چي ما و علیه الصلوة والسلام ته وویل "لاتفتني" هغه صرف بهانه وه اصلي سبب دادی چي زه له بني الاصفر څخه بېرېږم. عبدالله ﷺ خپل پلار ته ډېر سخت الفاظ وویل لا والله ولکنه النفاق. هغه خبري نه دي په خدای ﷺ دي مي قسم وي چي نفاق دي مانع د خروج دی. جد مذکور چو ته پورته کړی خپل زوی یې پر دا مخ په ووهه زوی یې څه ورته و نه ویل ځندي ولاړ سو فانزل الله تعالی هذه الآیة "ومنهم من یقول آه" بعضو مفسرینو په مختصر عبارت سره داسي شان نزول بیان کړی دی لاتفتني بسبب ضیاع المال والعیال اذ لاکافل لهم بعدي والله اعلم بالصواب وعنده العلم بالکتاب.

أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

آګاه اوسه چي په فتنه کي د کفر او نفاق ظاهر دوی واقع سوي دي او په تحقیق سره جهنم محیط دی پر کافرانو.

إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ

که تاته ورسېږي په بعضو غزواتو کي نېکي یعني ظفر او غنیمت لکه په بدر کي. دوی یعني منافقان خوابدي کېږي لفرط عداوتهم لک وللمؤمنین. او که تاته ورسېږي یوه سختي لکه په غزا کي د احد. نو دوی خوشاله سي په تخلف سره یعني وایي چي ښه سوه موږ نه وو ورسره موږ ته به هم قتل رسېدلی وای.

يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا وَّهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

دوی وای چي موږ خو خپل کار دمخه لاسم کړی چي له غزا څخه د احد په کور کي کېښېنستو. او دوی له مجلس څخه چي دوی خپل په منځ کي سره کاوه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خوشاله وي په مصيبت د مسلمانانو چي اوويا کسه شهيدان يې په غزا کي د احد له لاسه ورکړله، ونحن المؤمنون نقول انا لله وانا اليه راجعون.

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا ۚ هُوَ مَوْلٰىنَا ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ

ته ورته ووايه يعني منافقانو ته چي هرګز موږ ته نه رسيږي مګر هغه شی چي ليکلی دی خدای پاک زموږ لپاره يعني په لوح محفوظ کي، او خاص پر خدای ﷻ دي توکل وکړي مؤمنان.

پوه سه: چي مراد د "ماكتب الله" څخه شهدا د احد دي.

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ۭ

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ چي تاسي ايها الكافرون والمنافقون انتظار نه لرئ وموږ ته مګر يو د دوو ښو خصلتو څخه چي عاقبت يې زموږ لپاره ښه دی يا قتل او شهادت في سبيل الله، دا قتل که څه هم په نظر بد دی لکن زموږ په اسلام کي يو عاقبت حسنه دی لانها مورثة للجنة طول الحيوة المؤبدة او دويم عاقبت حسنه نصر او غنيمت دی.

پوه سه: چي اصل د "تربصون" تتربصون ؤ حذف احدى التائين والمخاطب رسول الله ﷺ، او استفهام انکار دی يدل على النفي والا استثنا له نفي څخه.

عن ابي هريرة ﷛ قال قال رسول الله ﷺ انتدب الله لمن يخرج في سبيل الله (خدای ﷻ ضمانت او وعده کړې ده د هغه چا لپاره چي ووزي په لار کي د خدای يعني لاعلا كلمة الله) لايخرجه الا ايمان بي وتصديق برسولي (دی نه وي ايستلی مګر ايمان پر ما او تصديق د رسولانو زما يعني ريا او د غنيمت قصد يې نه وي) ان ارجعه بما نال من اجر او غنيمة (ددې وعده چي زه به دی خپل کور ته را ستانه کوم سره د هغه چي ده پيدا کړي يا ثواب او يا غنيمت.

پوه سه: چي دا کلمه د "او" لپاره د منع الخلود ده، ولي چي جمع يې روا ده چي هم دي ثواب د خروج في سبيل الله خدای پاک ورکړي او هم غنيمت او که غنيمت نه وي ثواب خو لازمي دی دا پر تقدير ددې چي دی ژوندی پاته سي وادخله الجنة که دی شهيد سي، متفق عليه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ أَوْ بِأَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُونَ

او مونږ انتظار کوو وتاسي ته که توبه له کفره او نفاقه ونه کړئ یو د دوو بدو حالاتو، چي تاسي ته دي ورسوي خدای پاک عذاب له خپل جانبه یعني په ورځ د قیامت یعني که تاسي پر مونږ غالبه سئ په دنیا کي. او یا به زمونږ په لاسو تاسي ته عذاب درکړي وهو القتل علی الکفر المفضي الی عذاب النار، نو تاسي انتظار کوئ زمونږ و عاقبت ته مونږ ستاسي سره په انتظار کي یو ستاسي د عاقبت وهي القتل او الموت علی الکفر.

قصه عاد وثمود از بهر چیست....... تابدانی کانبیاء را ناز کیست
این شان خسف وقذف وصاعقه....... شد بیان عز نفس ناطقه

له نفس ناطقه څخه انبیاء علیهم السلام مراد دي

قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا

ته ورته ووایه چي تاسي انفاق وکړی په خپله خوښه او یا په زوره "قل" دا جواب د جد بن قیس دی من المنافقین چي ده د تخلف اجازه له علیه الصلوة والسلام څخه وغوښتل او ورته وه یې ویل چي زه مالي مرسته درسره کوم یعني په غزا کي د تبوک او له غزا څخه معذور یم کمامر من عذره الکاذب.

پوه سه: چي "طوعا وکرها" حال دی له ضمیر څخه د "انفقوا" ای حال کونکم طائعین او حال کونکم کارهین.

فائده: "طوع" داده چي د خدای ﷻ له خوا او د علیه الصلوة والسلام له خوا پر دوی باندي الزام او امر د انفاق نه وي بلکې د خپل زړه په خوښه چي طیب النفس یې بولي انفاق کوي کالمؤمنین المخلصین في غزوة تبوک علی مامر تفصیله. او "کره" داده چي د خدای او د رسول له خوا پر الزام وي لکه منافقین ولي چي ددوی خو په دې انفاق کي سترګي او طمع د ثواب نه درلوده، نو انفاق ددوی صرف اجبار او اکراه وه.

درویش وایي: چي مظهري وایي چي دا "انفقوا" امر بمعنی الخبر ده انتهی

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

او وجه يې نه ده بيان کړې چې ولي ولله درصاحب روح البيان حيث بين وجهه وقال في معنى انفقوا اى "انفقتم" ولي امر که پر خپله سي فلاوجه لان يؤمر بشئ ثم يخبر انه عبث لا يجدي بوجه مابقوله لن يتقبل منكم.

لَّن يُتَقَبَّلَ مِنكُمْ

ستاسي څخه نه قبلېږي. ددې نه قبلېدلو دوه احتماله دي يا دا معنا ده چې عليه الصلوة والسلام يې نه قبلوي بلکې ودوی ته يې برته ردوي او يا يې خدای پاک نه قبلوي يعني دوی ته پر دغه انفاق که طوعاً وي او که کرهاً وي ثواب نه ورکوي ولي چې شرط د ثواب پر انفاق ايمان بالقلب واللسان دی وهم منافقون ليس لهم ايمان بالقلب بل باللسان فقط لپاره د حفاظت د خپلو وينو او د ما او د عيال چې دې ته ايمان للسيف وايي.

پوه سه: چې ائمه الدين رحمهم الله وروسته تر رحلت د عليه الصلوة والسلام د هغه چا چې دوی به په پوهېدله چې منافق دی صدقه به يې نه څندي قبلوله.

إِنَّكُمْ كُنتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾

په تحقيق تاسي واست يو قوم چې خارج له ډلي څخه د مسلمانانو ياست، دا جمله علت دی د عدم قبول د انفاق ددوی چې داسي جملې ته په عربي استيناف بياني وايي کما تقرر في علم البيان.

درويش وايي: چې په مذکوره آياتو کي خدای پاک افعال ذميمه د منافقينو په تفصيل سره بيان کړه او ددوی اقوال شنيعه يې هم بيان کړه او بده د کافرانو هم همدغه ډله ده او اسفل السافلين چې د دوږخ ډېره سخته طبقه ده هم ددوی ځای دی، په صحيح حديث کي راغلي دي "من شر الناس ذوا الوجهين (له بدو خلګو څخه دوه مخي سړی يعني به المنافقين) يأتي هؤلاء بوجه وهؤلاء بوجه آخر (چې راتګ کوي يوې ډلي ته په يوه مخ او بلي ډلي ته په بل مخ لکه منافقان چې په مسلمانانو ته راتله په مخ د اسلام لساني او کافرانو ته به ورتله په مخ د کفر قلبي لکن چونکه حقيقت د ايمان تصديق قلبي نه ؤ، نو ځکه د کافرانو په ډله کي حساب سوه بلکې اخبث الکفرة، او چونکه په دوی کي ايمان لساني ؤ، نو د اسلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

احكام من عدم قتلهم ونهب اموالهم وغيرها پر جاري وه) وكان له يوم القيامة لسانان من نار. كذا في ابكار الافكار (او ده لره به وي په ورځ د قيامت دوې ژبې د اور، او دا حديث په ابكار الافكار كي چي د يوه كتاب نوم دی راغلی دی)

وفي الحديث الصحيح آخر لا يستقيم ايمان حتى يستقيم قلبه ولا يستقيم قلبه حتى يستقيم لسانه (په بل صحيح حديث كي راغلي دي چي نه سي برابربدلای يعني پر نهج شرعي د بنده ايمان تر هغو پوري چي زړه يې برابر نه سي په تصديق قلبي سره، او زړه يې نه سي برابربدلای پر لار چي ژبه يې برابره نه سي يعني چي په ژبه غيبت بهتان دروغ او كلمات د كفر نه كوي او نه يې وايي.

وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ

او نه دي منع كړي دوی چي قبول دي كړه سي له دوی څخه نفقات ددوی.

پوه سه: چي تقبل صيغه مجهول ده مفعول مالم يسم فاعل نفقاتهم دی چي هغه مؤنث غير حقيقي دی نو تذكير او تانيث د فعل مسند دواړه يې روا دی له دې كبله بعض قرأ تقبل په تانيث وايي او بعض قاريان يې په تذكير وايي يعني يقبل، او فاعل د منع انهم آه دی. يعني دمخه يې كفر كړی ؤ په خدای ﷻ او په رسول د خدای ﷺ حاصل دا چي كفر ددوی مانع دی له قبول څخه د صدقاتو ددوی.

وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٥٤﴾

او دوی نه ورځي لمانځه ته د مسجد نبوي مګـ په داسې ډول چي ځانونه سست اچوي، ولي چي ددوی لمونځ خو د زړه له شوق نه دی ... چې له بېرې دی، او نه كوي انفاق يعني في سبيل الله مګر نه دوی كړه او بد يې ګڼي، ولي چي دوی په وركړه د نفقه في سبيل الله د ثواب عقيده نه لري لكفرهم. او كه يې انفاق ونه كړي له عذابه نه بېربږي دوی زكوة وركول مغرم باله يعني صرف تاوان او نه وركول يې غنيمت باله.

پوښتنه: په دمخه آيت كي خدای پاک وويل "انفقوا طوعاً وكرهاً" او دلته يې سلب كلي ځندي وكړی يعني في قوله تعالى "ولا ينفقون الا وهم كارهون آه" نو ددې آيت او دمخه آيت به تنافي نه وي؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: مراد له طوع ځخه كمامر انفاق دى من غير الزام من الله ورسوله وذالك الطوع لم يكن الا ء ريا وخوفاً فليس ذالك الانفاق الا عن كراهة واضطرار نه له رغبت او محبت ځخه فلا منافات بين الطوع والكراهة فافهم.

فائده: كسالى جمع د كسلان ده لكه سكارى جمع د سكران ده، او استثنا په الاوهم كسالى او په الاوهم كارهون كي اشتثنا مفرغ ده من اعم الاحوال، والمعنى لا يأتون الصلوة في حال من الاحوال الا وهم كسالى ولا ينفقون في حال من الاحوال الا وهم كارهون. ابوبكر خوارزمي رحمه الله وايي:

لا تصحب الكسلان في حالاته .... كم صالح بفساد آخر يفسد
عدوى البليد الى الجليد سريعة .... والجمر يوضع في الرماد فيخمد

يعني سكروتي چي په هيرو كي كښېږدي مري يعني تجاوز د مرض د بې عقل سړي وعاقل سړي ته رسېږي، والمصراع الثاني دليل للمصراع الاول فافهم

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَآ أَوْلَادُهُمْ

پوه سه: چي مخاطب يا عليه الصلوة والسلام دى يا هر مؤمن چي صالح د خطاب وي، د اعجاب معنى سرور دى بما يستحسن، والمعنى ته مستحسن مه بوله ما انعمنا على المنافقين من الاموال والاولاد، ولي دا مال او عيال استدراج دى دوى لره.

إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُم بِهَا فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

په وركولو سره د اموالو او اولادو ودوى ته.

پوه سه: چي دا جمله دليل ده لقوله تعالى فلا تعجبك آه، په قرار د قانون نحوي وروسته تر لام جاره ان ناصبه مقدر دى لعدم جواز دخول حرف الجر على الفعل، نو يعذب منصوب په هغه ان دى والمعنى اراده لري خداى جل جلاله په وركولو د اموالو او اولادو تعذيبهم په هغو سره ددې دنيا په ژوند كي. ولي چي دوى د جمع الاموال په باره كي ځومره كړاونه، سختى او سر گردانى پر سر اخستي دي، او په انفاق في سبيل الله كي ځومره درانه د غم او حسرت باروته ددوى پر زړو واقع كېږي او هم د اولادو له لاسه، حتى چي د اموال او اولاد لپاره بې د خداى جل جلاله او د رسول صلى الله عليه وسلم دښمنى ته غاړه ايښې ده يعني بالنفاق.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ

پوه سه: چي زهوق وتل دي په تکليف سره يعني روحان د منافقينو به ددوی له جسدو څخه په سختي سره وځي او دوی به کافران وي، او د مرګ په وخت کي به غم او تأسف وسره ملګری وي.

درويش وايي: چي سردار دوعالم به په وخت کي د زکندن لاس په اوبو چنخ کړی او پر مخ به يې تېر کړی او دا به يې ويل اللهم للموت سکرات كذا رواه البخاري وغيره، فما كان حال المنافقين وقت قبض ارواحهم من اجسادهم فصدق قوله تعالى وتزهق ۔

وَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِّنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَّفْرَقُوْنَ

او دوی قسم بالله اخلي چي موږ بېله شکه ستاسي د مسلمانانو له ډلي څخه يو خدای پاک دا خبره ددوی رد کړه او وايي چي دوی ستاسي څخه نه دي، ولي چي په زړو کي کافران دي ولکن حقيقت دادی چي دا خبره چي دوی کوي دوی داسي قوم دی يعني منافقين چي له تاسي څخه بېرېږي چي زموږ سره به مسلمانان داسي کار وکړي لکه د مشرکانو سره چي يې کوي، يعني موږ به مړه کړي مالونه به مو غنيمت کړي او عيالونه به مو سبي کړي.

لَوْ يَجِدُوْنَ مَلْجَاً اَوْ مَغٰرٰتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُوْنَ

که دوی پيدا کړي يو ځای د پناه يعني محکمه قلعه او يا يو قوم چي دوی ته پناه ورکړي، او يا يو داسي ځايونه چي دوی په هغو کي ځانونه پټ کړي لکه په غرو کي محفوظ ځايونه او يا په مځکه کي ژېر خاني، او ځای د دخول چي په تکليف ورننوځي د "مدخلا" اصل مدتخلا ؤ تا يې په دال بدله کړه او په دال کي يې مدغمه کړه، نو چونکه د تفعل باب د تکلف لپاره راځي نحو تزهد فلان نو ځکه يې ما ترجمه په تکلف وکړه "لولوا آه" دوی به وتښتي ستاسي له بېرې وه يوه له دغو ځايو، او دوی به چابک او بالفور ودغو ځايو ته ولاړ سي حاصل د آيت دادی چي ددغو منافقينو ستاسي سره يو ځای والی نه دی خوښ که ستاسي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مصاحبت ځای د خلاصون پيدا کړي، نو د تاسي يوه دقيقه مصاحبت ونه کړئ لکه د مجبوريه ستاسي راشه درشه کوي.

درويش وايي: چي چونکه عطف د دغو مواضعو او ځايو په کلمه د او وه، نو ځکه ضمير مفرد په اليه کي ورته راجع کړی کماهو القانون النحوي.

وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَٰتِ

او بعض د منافقانو عيب وايي پر تا يعني رسول الله ﷺ، په باره کي د تقسيم د صدقاتو يعني يا غنيمتونه او يا زکوتونه.

پوه سه: چي همز او لمز په يوه معنی دي يعني عيب ويل او هماز او لماز دواړه په معنی د عيب ويونکي دي. ففي سورة ويل لکل همزة لمزة المعنی واحد. او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي لامز هغه سړي ته وايي چي مخامخ پر بل باندي عيب وايي، او هامز هغه چاته وايي چي په غياب کي پر چا عيب وايي.

پوښتنه: دغه لامز غير معين په آيت کي څوک و؟

ځواب: په دې کي اختلاف دی روح البيان وايي چي دا سړی ابو الحواظ منافق و. او محمد بن عمر رحمه الله وايي چي دا منافق معتب بن قشير و او ابن عمر او ابو سيد وايي چي دا سړی د بني تميم له قومه څخه و چي ذوی الخويصرة يې باله چي اصلي نوم يې خرقوس بن زهير و چي هم دی د خوارجو د فرقو اصلي باني دی. په هر صورت و حديثو مبارکه وو ته به نظر وکړو، بخاري، مسلم او بيهقي رحمهم الله له عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام چي د هوازن غنيمتونه د حنين په ورځ وېشل. بعض مؤلفة القلوب و اشرافو ته د عربو يې برخه ورکړه يو سړی له انصارو څخه يعني من قومهم.

درويش وايي: چي د من قومهم د قيد فائده داده چي په قوم خو د انصارو و لکن دی منافق و. چي دا قسمت دی چي عدالت نه دی پکښي او يا يې داسي وويل ما اريد فيها وجه الله. ابن مسعود رضي الله عنه وويل زه والله دا خبره به و عليه الصلوة والسلام ته رسوم فاخبرته. نو د عليه الصلوة والسلام مخ مبارک سور سو او وه يې ويل "فمن يعدل اذا لم يعدل الله ورسوله" وروسته يې وويل چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خدای ﷻ دې رحم وکړي پر موسی ﷺ چې دی د یهودو له لاسه تر ما ډېر ازار سوی دی، او داغه رنګه بخاري، مسلم او بیهقي ﷭ له ابي سعید الخدري ﷛ څخه روایت کړی دی چې علیه الصلوٰة والسلام په دوران کي د قسمت د هوازنو د غنیمت یو سړی چې د بني تمیم له قوم څخه ؤ یقال له ذوالخویرة چې اصلي نوم یې دمخه تېر سو، نو علیه الصلوٰة والسلام ته ودرېدی فقال یا رسول الله اعدل فغضب رسول الله ﷺ وقال ویلک فمن یعدل اذا لم اعدل قد خبت وخسرت اذا لم اعدل، نو عمر بن الخطاب ﷛ علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چې ماته اجازه راکړه چې ددې منافق سر ورپرې کړم. نو رسول الله ﷺ و عمر ﷛ ته وویل معاذ الله ان یتحدث الناس اقتل اصحابي (پناه په خدای ﷻ ده چې خلګ به وایي چې زه خپل اصحاب وژنم یعني په حقیقت حال خو خلګ نه دي خبر چې دا سړی منافق ؤ ولکن دا به ضرور وایي چې دی یعني نفسه المبارک خپل اصحاب وژني، ولي چې ظاهر خو دا سړي اظهار د اسلام کړی دی که څه منافق دی.

درویش وایي: چې امام مظهري ﷫ سره ددې چې دا ټوله روایات یې نقل کړي دي په اخیر کي وایي وعندي نزلت في قسمة صدقات جابها المسلمون لتجهیز جیش العسرة والله اعلم انتهی.

درویش وایي: چې دا قول د مظهري په مقابل کي د روایت د بخاري، مسلم او بیهقي یو عجیب قول دی، ولي دا ائمة الحدیث ﷭ په تاریخ د واقعه او په شان نزول ددې آیت بنه خبر وه او که مظهري ﷫؟ او بغوي ﷫ وایي چې د مظهري اکثر اقوال له ده څخه منقول دي هغه هم رایه د ائمة مذکوره ﷭ بیان کړي ده فالانصاف موکول الی العلمآ.

فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ۝

پوه سه: چې کلمه د اذا مفاجات په ځای کي د کلمه د فان جزائیه ولاړه ده.

پوه سه: چې ددې آیت ترجمه په قرینه د وروسته آیت داسي ده فان اعطوا کثیراً رضوا وفرحوا وان اعطوا قلیلاً سخطوا، نو ددې آیت معنا داده چې که دوی ته ډېره لویه برخه ورکړل سي، نو دوی راضي او خوشحاله وي. او که دوی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ته لږ برخه ورکړل سي، نو دوی ناراضه او په غصه کې ډوب وي، هغه قرینه چي ما ذکر کړه دا آیت دی.

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

که دا ثابته سي چي دوی راضي سوي وایي په هغه مال او برخه سره چي خدای ﷻ او رسول د خدای ﷻ په امر د خدای ﷻ ودوی ته ورکړي وه، او دوی ویلي وای چي کافي برخه راکړه خدای ﷻ او ژر دی چي رابه کړي موږ ته خدای له رزق څخه او رسول د خدای یعني له بله درکه څخه یا په نورو غنائمو کي موږ و خدای ﷻ یعني د خدای وفضل ته راغب او امیدواره یو.

درویش وایي: چي "لو" شرطي فعل غواړي نو ځکه مفسرین رحمهم الله وروسته تر لو ثبت محذوف بولي.

درویش وایي: چي موږ دغه آیت قرینه د ورکړي د لږ برخي وباله دغه عبارت دی "ما اتاهم الله ورسوله" ولي چي ددې عبارت څخه صراحةً دا معلومېږي چي علیه الصلوة والسلام ودوی ته لږ برخه ورکړې وه، مفسرین رحمهم الله وایي چي دا تول آیت په ځای کي د شرط دی او جزا یې محذوفه ده یعني لکان خیراً لهم.

فائده: ابیات متعلقه بآیات مذکوره:

نکند دوست زینهار از دوست.......... دل نهادم برانچه خاطر اوست

گر بلطفم بنزد خود خواند.......... ور بقهرم براند خاطر اوست

ایضاً درین معنا آمده

رضا بداده بده وزجبین گرهبکشای ... که برمن وتو دراختیار نه کشاده است

معنی دا چي خدای پاک فاعل مختار دی ما او تاته یې اختیار د رزق نه دی راکړی، قال العلماء رحمهم الله اذا کان القدر حقاً کان السخط حمقاً یعني چي تقدیر د رزق وغیره په قدرت کي د خدای ﷻ دی نو سخط وعدم الرضا بالقضا في السعة والضیق خرګري ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي رضا بالقضا الالهي داسي ده لکه چي راغلي ده، له سعد بن ابي وقاص رضي الله عنه څخه په حکایت راغلي دي چي دی په اخیره کي د عمر په سترګو ړوند سو، نو دی چي مکې ته راغلی یو چا ورته وویل چي ستا دعا خدای ﷻ قبلوي یعني ته مستجاب الدعوات یې، نو ولي د رد البصر په باره کي خدای ﷻ ته خواست نه کوې؟ ده ورته وویل قضا الله احب الي من بصري، زما د خدای ﷻ قضا خوښه ده د سترګو تر دید.

نکته: له یو حیکم څخه یو چا پوښتنه وکړه چي کوچنی چي له موره پیدا سي لاسونه یې موټ وي، او چي مري لاسونه یې خلاص وي؟ حکیم داسي یو معقول په زړه پوري جواب ورکړی:

وَمَقْبُوضٌ كَفُّ الْمَرْءِ عِنْدَ وِلَادَةٍ ...... دَلِيلٌ عَلَى الْحِرْصِ الْمُرَكَّبِ فِي الْحَيِّ

موټ نیول د لاس د سړي په وخت د ولادت، دلیل دی پر حرص د دنیا چي په ژوندي کي طبعاً مرکب دی.

وَمَبْسُوطُ الْكَفِّ لِلْمَرْءِ عِنْدَ وَفَاتِهِ ...... يَقُولُ انْظُرُوا انِّي خَرَجْتُ بِلَا شَيْءٍ

او خلاص نیول د لاس د سړي په نېږ د وفات دده دی وایي په زبان حال سره وحاضرینو ته چي وګورئ زه له دنیا څخه ووتم بلا شیئ.

إِنَّمَا الصَّدَقَٰتُ لِلْفُقَرَآءِ وَالْمَسَٰكِينِ

درویش وایي: چي مراد له صدقاتو څخه مفروضه صدقات دي چي زکوة یې بولي چي په انواع مختلفه وو کي فرض دي چي نصاب ته ورسېږي او کال هم پر تېر سي او فارغ له دین او پوره څخه وي سواه کانت تلک من النقدین ای الذهب والفضة او الغنم او البقر او الابل.

پوه سه: چي زکوة ته صدقه وایي لدلالته علی صدق العبد في العبودیة لله او زکوة چي یې بولي زکوة پاکوالي ته وایي چي صاحب المال المزکي له خبث څخه له بخل څخه پاک وي او مال له خبث څخه پاک وي.

پوه سه: چي اول سړی چي علیه الصلوة والسلام پر جمع کولو د صدقاتو عامل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړځولی دی يو سړی ؤ له بني صدق څخه او دا قوم د کنده قبيلې ؤ، او نسبت وبني صدق ته صدقي راځي فاشتقت الصدقة من اسمهم، والمراد في الآية ان ما الله اعني الصدقة انما يقسم على من اتصف باحدى هذه الصفات دون غيره. ولي غرض د ورکړي د صدقې اصلاح لحال هؤلآء المذكورين والمنافقون ليس فيهم الا الفساد. نو دوی يې مستحق نه دي، نو ځکه خدای پاک په اول کې د کلام کلمه د انما راوړه چې لپاره د حصر ده لقطع اطماعهم اى المنافقين ورد مقالتهم الباطلة.

تنبيه: خدای ﷻ تقسيم د صدقاتو پر خپله ذمه واخستی تاچې د منافقينو د بې ځايه خبرو څخه دا تقسيم خلاص سي. ولې که خدای پاک امر د تقسيم د صدقاتو وعليه الصلوة والسلام ته سپارلی وايي که څه هم عليه الصلوة والسلام په وحي خفي سره پر دغو طوائفو ويشلای لکن د منافقينو د باطلو خبرو څخه نه خلاصېدی کما في تقسيم المغانم على مامر قريباً. وايضاً الخلفاً الراشدين ابوبكر، عمر، عثمان وعلي ﷺ که څه هم د عليه الصلوة والسلام لار د تقسيم خپله کړې وای يعني چې خدای پاک په خپله تقسيم نه وای کړی خلفاً راشدين ﷺ له اعتراضاتو څخه د منافقانو نه خلاصيدل. ولې چې ددوی په عصر کې هم صفايا د منافقانو نه وه کړل سوې. او بل حکمت الهي په تقسيم کې د صدقاتو چې په خپل کتاب قران عظيم الشان کې وکړی داده چې وروسته تر خلافت راشده قسم قسم خلفاً د اسلام راتلونکې وه چې تقسيم د صدقاتو پر قوميت او قرابت کاوه او مستحق کسان به محروم پاته کېدای.

يوه سه: چې موږ په اول کلام په صدقاتو مفروضه وو مقيد کړی. ولې صدقات نافله وغنى بلکې وکافر ته روا دی.

يوه سه: چې فقير كما روى عن الامام ابو حنيفه رحمه الله من له ادنى شيئ وهو ادنى من النصاب او قدر نصاب چې کال نه وي پر تېر سوی يا مستغرق بالحاجة الاصلية وي، نو فقير ته سوال حرام دی ولې چې سوال و هغه چا ته حرام دی چې قوة اليوم لري.

درويش وايي: چې زموږ د زمانې فقرا که څه هم قوة الشهر بلکې قوة العام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لري بيا هم په مساجدو کي سوال کوي انا لله وانا اليه راجعون، او مسکين هغه څوک دی چي هيڅ شی نه لري، نو دی سوال ته محتاج وي لقوته ولما يواري بدنه بقدر ما يجوز به الصلوة، په روح البيان کي وايي چي تفسير د فقير او مسکين بالعکس دی عند بعض والاول اولی لنقله عن صاحب المذهب.

وَالْعٰمِلِيْنَ عَلَيْهَا

او هغه کسانو ته دي صدقات ورکوي چي دوی په تحصيل د صدقاتو عمل کوي يعني د امير المؤمنين له خوا څخه پر جمع د صدقاتو په باندو او صحراؤ کي ګمارل سوي وي. نو عامل ته دي ورکوي مما في يده من مال الزکوة بقدر عمله فقيراً کان او غنياً او هاشمياً. نو که له عامل څخه هغه مال د زکوٰة چي ده جمع کړی ؤ بلا اختيار منه ضائع سوی ؤ، نو هيڅ شی حق ته لري.

مسئله: که مالک المال په خپله بې توسطه د عامل زکوة د خپل مال و امير المؤمنين ته سپارلی ؤ، نو عامل حق د تنخواه نه لري، په تبيين کي وايي که د عامل تنخواه هغه ټوله مال چي د جمع کړی په بره کي نيوی لا يزاد على النصف لان التنصيف هو الانصاف.

وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوْبُهُمْ

او صدقات دي ورکوي وهغو کسانو ته چي الفت ددوی د زړو د اسلام سره مطلوب وي. بغوي ﷫ وايي چي دا ډله دوه قسمه وه. يو قسم مسلمانان وه او بل قسم يې کافران وه. مسلمانان دوه قسمه وه. يو قسم يې دا وو چي په اسلام کي خو به داخل سوي وه لکن نيت به يې ضعيف ؤ، نو رسول الله ﷺ ودوی ته يو څه مال ورکاوه تاچي اسلام يې په زړو کي ښه قرار ونسي لکه عيينه بن بدر والاقرع بن حابس والعباس بن مرداس، او بل قسم مسلمانان وه او نيت يې هم قوي ؤ لکن دوی په قوم کي شريف او مشران کسان وه، نو عليه الصلوة والسلام ودوی ته مالونه ورکول لپاره د ترغيب د امثالو ددوی و اسلام ته. نو اوس هم امام المسلمين ته روا ده له خمس الخمس څخه د غنيمت ودوی ته څه مال ورکول مګر

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

د زکوة له مال ځخه دي ته ورکوي. او دوهم قسم له مؤلفة القلوب ځخه هم مسلمانان وه او په مقابل کي يې کفار وه لکن داسي ځای واقع وه چي د مسلمانانو د فوج و هغه ځای ته په ډېر مشقت ور رسېدی او دوی به د کافرانو سره جهاد نه کاوه، اما لضعف نيتهم او لضعف حالهم. نو امام المسلمين ته روا ده چي دغسي کسانو ته ورکړي له برخي ځخه د غازيانو من مال الصدقة.

په یوه روایت کي راغلي دي چي عدي بن حاتم ﷺ له صدقاتو او زکاتو د خپل قوم درې سوه اوښان و ابوبکر ﷺ ته راواستول، نو ابوبکر ﷺ دېرش اوښان و عدي ﷺ ته ورکړه هرچه کافران د مؤلة القلوب دي نو امام څه د خمس الخمس ورکوي یا د خوف له شره د هغو او یا لپاره د ترغیب و اسلام ته لکه علیه الصلوة والسلام چي د خمس الخمس ځخه څه مال و صفوان بن امیه ته ورکړی چي دده میل یې و اسلام ته محسوس کړی. دا خو د مؤلة القلوب حال وُ په ابتدا کي د اسلام، واما الیوم فقد اعزالله الاسلام ولله الحمد فلا یعطی مشرک بحال تألفاً. ډېر علما او فقها رحمهم الله چي د مؤلفة القلوب برخه قطعه ده او ساقطه ده وبه قال عکرمه وهو قول الشعبي وبه قال مالک والثوري واسحاق بن راهوية رحمهم الله. مظهري د حنیفیانو ځخه تعبیر په اصحاب الرائ سره کړی دی ولقد بئس ذالک التعبیر.

درویش وایي: چي کمال الدین ابن الهمام رحمه الله چي د حنیفیانو یو نوموړی محدث او فقیه دی په فتح القدیر شرح هدایه کي وایي چي سهم د مؤلة القلوب ساقط دی، او په دلیل کي یې د طبراني قول په سند سره دا قول د عمر بن الخطاب ﷺ راوړی دی چي عیینة بن حصن چي د مؤلفة القلوب ځخه وُ د خپلي تنخوا لپاره راغلی، عمر ﷺ ورته وویل الحق من ربکم فمن شا فلیؤمن ومن شا فلیکفر، او ابن ابي شیبة له شعبي ځخه روایت کړی دی چي مؤلفة القلوب په زمانه کي د علیه الصلوة والسلام وه "ولما ولي ابوبکر ﷺ انقطعت قال ابن الهمام جا عیینة والاقرع یطلبان صدقةً الی ابي بکر ﷺ" نو ابوبکر ﷺ خط ورنوشته کړی عمر ﷺ چي خط ولیدی څیري یې کړی، او وه یې ویل چي دا داسي شی دی چي رسول الله ﷺ تاسي ته نه درکاوه لیتألفکم علی الاسلام والآن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فقد اعز الله الاسلام واغنى عنكم، نو كه تاسي پر اسلام كبرئ خو بنه خبره ده او كه اسلام نه قبلوئ نو زموږ او ستاسي تر منځ توره ده، نو دوی بیر ته ابوبکر ﷺ ته ورغله چي ته خليفه يې او که عمر؟ ابوبکر ﷺ ورته وويل دى كې خوښ وي ولم ينكر عليها احد من الصحابة ﷺ فكان اجماعاً انتهى قول ابن الهمام ﷺ.

مظهري ﷺ وايي چي د عمر ﷺ قول خو ناسخ د قرآن نه سي کیدای انتهى، فتفكر في قول المظهري وقول ابن الهمام وانعقاد الاجماع على قول عمر

درويش وايي: چي علامة الوسي ﷺ په روح المعاني كي وايي وفي الهداية ان هذا الصنف عن الاصناف الثمانية سقط وانعقد اجماع الصحابة على ذالك في خلافة ابي بكر ﷺ كما مر قريباً، آلوسي ﷺ وروسته ويلي دي چي په دې کي اختلاف دی چي د مؤلفة القلوب برخه په قرآن سره ثابته ده نو څرنګه ساقطېږي په قول د عمر ﷺ لكه مظهري چي وويل؟ وروسته يې ځواب داسي وركړى دى چي بعض فقهاء ﷺ وايي چي نسخ د ماثبت بالكتاب په اجماع سره روا ده، بناء على ان الاجماع حجة قطعية كالكتاب لكن آلوسي ويلي دي چي دا صحيح مذهب نه دى ثم اجاب وطول البحث فيه فارجع الى روح المعاني.

درويش وايي: چي حكم شرعي ګاهي پای ته رسيږي په انتهاً د علت د حكم كالمسح على الخفين بنزع الخفين والتيمم بوجدان الماً والمسح على الجبيرة يبرأ الجرح فيمكن انيكون اسقاط خط المؤلفة القلوب بانتهاً الضرورة اليهم لعزة الاسلام وغلبته بدون النسخ والله ﷻ اعلم بمراده في كتابه.

وَفِي الرِّقَابِ

يعني په خلاصولو كي د رقبو د مكاتب مريانو له مال كتابت څخه د مالك ددوى عند ابي حنيفة والشافعي واحمد ﷺ.

پوه سه: چي مكاتبين خامخا فقرأ دي وان كان عندهم نصاب لايكفي في فك رقابهم قال الله تعالى "فكاتبوهم ان علمتم فيهم خيراً وآتوهم من مال الله الذي آتاكم.

نكته: روح المعاني او مظهري وايي چي په فقرأ، مسكاينو، عاملينو او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مؤلفة القلوب کي یې کلمه د لام راوړل او په څلورو باقي کي یې کلمه د في ده،
ظرف راوړه لپاره د اعلام په دې سره چي اربعة اخيرة ارسخ په استحقاق کي د
تصدق پر دوی تر اربعة الاولى، ولي کلمه د في د ظرفيت لپاره ده، نو ګویا دوی
ظروف دي د وضع د صدقاتو.

فائده: اول څلور اختیار لري چي مال د صدقې په هر شي کي چي یې صرفوي
صرف دې کړي، لکن اخيري څلور اختیار نه لري، ولي چي مکاتب خو مالک د
مال نه دی یصرفه کیف یشأ بل یملک المال مولاه وکذا المدیون ما في یده
للدائن لا یصرفه المدیون الی غیر ذالک وکذا المجاهد في سبیل الله لا یصرفه الا
في الجهاد وقطع المسافة وشرا آلات الجهاد.

وَالْغَارِمِينَ

او هغو کسانو ته یې ورکوئ چي پر دوی پور باندي وي که څه هم نصاب لري
لکن د پور غاړه یې نه وځي، په فتاوی ظهیریه کي وایي چي د صدقې ورکړه
پوروړي ته اولی ده تر ورکړي وفقیر ته، ولي چي مدیون خو مطالب لري د
بندګانو له خوا څخه وهو الدائن او فقیر یې نه لري. لکن فقهأ رحمهم الله دا قید ورسره
وایي چي دا پور به ده په معصیت کي نه وي کړی لکه شراب چي یې په رانیولي وي
او یا یې د اسراف لپاره پور کړی وي. لکن نووي رحمه الله په منهاج کي وایي که یې
پور د معصیت لپاره کړی وي لکن وروسته یې له هغه څخه توبه کښلې وي صدقه
دې ورکوي او که سړي پور کړی وي لپاره د یو معروف في الشرع لکه د مسجد د
تعمیر لپاره یا د دوو مړورو د پخلا کېدو لپاره ودې کسانو ته دې هم صدقه
ورکوي که څه هم اغنیأ وي. او امام اعظم رحمه الله وایي چي هر مدیون ته دې صدقه
ورکوي چي مالک د نصاب کامل فاضل عن وفأ دینه نه وي لعموم اللفظ.

وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ

او په لاره کي د خدای جل جلاله، امام ابو یوسف او امام شافعي وایي چي مراد له
في سبیل الله څخه منقطع الغزاة دي یعني چي په غزا کي یې د لاري خرڅ خلاص
سوی وي وهذا مذهب جمهور العلمأ ایضاً. او امام محمد او امام احمد وایي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مراد ځندي منقطع الحاج دي يعني چي د حج په سفر کي يې نفقه خلاصه سوې وي وان کان له مال في وطنه، وقيل مراد ځندي طالبان د علم دي، فتاوی ظهیریه په صرف طلبة العلم ذکر کړي دي لکن په بحر رائق کي وايي چي په هر تفسير کي فقر شرط دی.

وَابْنِ السَّبِيلِ

او مسافر ته دي زکوة ورکوي.

پوهه: چي که د مسافر سره دومره مال نه وي چي مانع د زکوة سي، خو زکوة ورته روا دی اتفاقاً، او که د مسافر سره دومره روپۍ وې چي دی تر هغه ځایه چي دده ورته قصد رسوی يې، نو زکوة بالاتفاق ورته ناروا دی، او که چیري مسافر په وطن کي مال کثير درلودی لکن دی په اثنا کي د سفر ژ او دومره مبلغ نه ژ ورسره چي نصاب دي ځندي جوړ سي او يدا فقير ژ او د وطن ربو ته يې لاس نه رسیدی يعطى له الزكوة وهو المراد بابن السبيل عند الامام الاعظم رحمه الله

قانون: لازكوة للمزكى، زکوة ناروا دی و هغه چا ته چي پر دغه خپله زکوة فرض وي وان کان من نوع آخر، مثلاً يو سړي اوښان درلوده چي نصاب ته رسیدل ودغه سړي ته د بدل د نقودو زکوة نه دی روا وبالعكس وعلى هذا فقس بالاتفاق، او د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز غني هغه سړی دی چي فاضل نصاب تر حوائجو اصليه وو لري.

مسئله: که فقير پر کسب قادر ژ چي كفايت د عيال يې کيدی، نو د زکوة دفع ورته روا ده لعموم قوله تعالى للفقرا لکن سوال نه دی ورته روا.

مسئله: مديون ته چي د يو نصاب مالک وي زکوة روا دی چي نصاب يې فاضل تر دين نه وي وكذا الغازي، او ابن السبيل چي آس لري چي قيمت يې نصاب ته رسيږي زکوة ورته روا دی.

مسئله: عالم که دومره کتابونه درلوده چي قيمت يې نصاب ته رسیدی لکن دی په درس او مطالعه کي هغو ته محتاج ژ، زکوة ورته روا دی، لکن مراد ځندي کتابونه د علوم شرعيه وو دي لکه تفاسير، احاديث او شروح د هغو پاد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فقهي كتابونه او شروح د هغو لكن يوه يوه نسخه او يا ما يتوقف عليه العلوم الشرعية كالنحو والصرف وعلم اللغة وعلم المعاني. حاصل دا چي كتابونـه كه د منطقو وه يا د رياضي وّ او يا د حكمت طبعي الى غير ذالک او قيمت يې نصاب ته رسېدی هغه عالم ته زكوة نه دی روا، وحاصل بيان هذه المصارف في القرآن العزيز.. ماقيل:

حق تعالی چون درقسمت كشاد .... هركسی را هرچی می بايست داد
نيست واقع اندران قسمت غلط .... بنده راخواهی رضاخواهی سخط

مسئله: د حضرت امام شافعي رحمه الله مذهب دادی چي د زكات مالک به صرف زكات وتبولو اصنافو ته وركوي كه موجود وه، او په هر صنف كي به يې درې كسو يا بالا ته وركوي كه چېرې پيدا كېدله. او د حنيفيانو مذهب دادی چي مالک د زكات اختيار لري. كه يې يوه صنف، ته وركوي او كه دوو صنفو يا بالا ته يې وركوي. او داغه رنگه په يوه صنف كي كه يې يوه نفر ته وركوي، موږ وايو چي مقصود په قرآن كي بيان د هغو صنفو دی چي زكات ورته روا دی لاتعيين الدفع الى كلهم لقوله تعالى "وتؤتوها" اى الزكوة "فهو خير لكم" حيث ذكر الفقرا فقط.

فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

يوه سه: چي "فريضة" مصدر مؤكد دی لمقدر مفهوم من الكلام اى فرض الله لهم الصدقات فريضة. او ابو البقا رحمه الله وايي حال دی له ضمير مستكن ځنځه في قوله تعالی "للفقرا" والتقدير انما الصدقات كائنة لهم (اى لهذه الاصناف) حال كونها فريضة اى مفروضة من الله او خدای جل جلاله بنه عالم دی په احوالو او مراتبو د خلگو. او حكيم دی چي عبث كار نه كوي.

تنبيه: د اوسنی زماني ځيني ملايان سره د معلومي غنی د زكوة واخستلو ته تيارسی دي.

مسئله: مقتدي كه ملا ته ووېل چي دغه نقود وغيرها په زكوة كي واخله مقتدی نه ؤخبر چي ملا صاحب غني دی د مقتدي غاړي خو خلاصي دي لكن چونكه ملا صاحب غني ؤ ده ته د زكوة اخستل ناروا دی. لكن ملا صاحب ته حلال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او حرام فرق نه لري، فويل لهؤلاً العلما لايخشون الله، ولا يعملون بعلمهم.

پوښتنه: و اقاربو ته د علیه الصلوة والسلام چي په اوسنی زمانه کي سادات کرام دي زکوة یا نفلي صدقات چي دوی مسکینان او فقیران وي روا دي که څرنګه؟

ځواب: درویش وايي: چي په دې مسئله کي قديماً وحديثاً لوی اختلاف دی. اول قول جواز دی مطلقاً که فريضه وي او که نافله وي ﴿وهذه رواية عن الامام الاعظم رحمه الله ورواية ورواية عن مالك رحمه الله، والدليل لهذا المذهب ان رسول الله ﷺ خمس الخمس د غنیمت و خپلو اقاربو ته تاکلی ؤ په عوض کي د صدقاتو وروسته تر وفات د علیه الصلوة والسلام هغه خمس الخمس ساقط سو باعتبار بعض العوارض باجماع فسقط حرمة الصدقة مطلقاً﴾ دوهم قول عدم جواز د صدقاتو دی مطلقاً که فرضي وي او که نفلي ﴿وبه قال ابو يوسف ومحمد واختاره ابو جعفر الطحاوي و كمال الدين ابن الهمام رحمهم الله والدليل على هذا القول قول النبي ﷺ انا آل محمد لا ناكل الصدقة وفي رواية لايحل لنا الصدقة﴾ رواه مسلم والطبراني.

دريم قول جواز د فريضة الزكوة دی دون النافلة ولم يذهب اليه غير مالك رحمه الله دی وايي چي فريضه د زکوة څو حق لازم دی، نو په اخستلو سره دوی ته ذلت نه متوجه کېږي، څلورم مذهب جواز د نافله صدقي دی ﴿دون الفريضة وهو المشهور من مذهب ابي حنيفة والصحيح عند الشافعي والحنابلة ورواية عن مالك رحمهم الله، دوی وايي هغه حديث چي په تحريم کي د صدقي راغلي دي محمول پر صدقه مفروضه دي دون النافلة، والدليل على جواز الصدقة لهم مطلقاً﴾ ما رواه الطحاوي من حديث ابن عباس رضي الله عنهما چي يوه قافله راغله مديني منورې ته، نو عليه الصلوة والسلام د هغه قافلې والو څخه يو متاع په پور رانيوی بيا يې په يو څو اوقيو په ګټه خرڅ کړی هغه يې خيرات کړه پر کونډيانو د بني عبد المطلب الى اخير الحديث.

درويش وايي: چي اصل اختلاف په دې کي دی چي علت د حرمت د صدقه مفروضه شرف د نسب د ساداتو کرامو دی، ولې چي مفروضه زکوة له اوساخ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه د خلګو دی. او یا علت د حرمت یې سقوط د خمس خمس الغنیمت دی.
اظهار النظر، په اوربدلو اقوالو او مذاهبو کي دائره د اظهار نظر فراخه سوه.

درویش وایي: چي زما خپله شخصي نظر دادی چي نه څوک خپل په قول مکلفوم او نه څوک د اعتراض حق پر ما لري چي ساداتو کرامو ته صدقه مفروضه یعني زکوة یا نافله روا ده په اوسني زمانه کي. ولي سید چي فقیر وي که یې څوک په نسب خبر سي مزدوري نه ورکوي د ادب له لاري نو باید سید د لوږي له کبله د هلاک سره مخامخ سي که زکوة د خلګو هم پر بند سي.

یو عالم جید چي په قوم سید ؤ په یوه مناظره کي د نورو علما کرامو سره چي هغه د صدقې او زکوة د حرمت قائل وه و ساداتو ته، نو دې عالم داسي یوه په زړه پوري خبره وکړه چي سید ته خو به زکوة روا نه وي فرضاً ده وویل چي زکوة تنه ورځ اجر ذلیل دی چي علماً او اماماتو ته یې خلګ ورکوي آیا سید ته اجر ذلیل هم نه دی روا، والله اعلم بالصواب. وکتبت هذا الحکم فیما بین الخوف والرجا.

درویش وایي: چي له سدي رحمه الله څخه روایت دی چي یو څو کسه له منافقانو څخه چي خلاص بن سوید او نحشي بن حمیر او ودیعة بن ثابت پکښي وه دوی سره وویل چي راځئ چي د محمد غیبت وکړو او بهتان پر ووایو، نو یوه ونورو ته وویل چي موږ بېرېږو چي دا زموږ خبري محمد ته ونه رسېږي نو دی به بیا ستاسي بیان وخلګو ته وکړي، نو بعض ددوی وویل انما محمد اذن نحلف له ماقالوا فیسمع ویصدقنا بلکي که موږ هرڅه په ده کي ووایو چي بیا ورسو منکر به سو پر ماقلنا او قسم به ورته واخلو دی خالص خوږونه دی یعني د هر چا خبره اوري او زموږ تصدیق کوي فانزل هذه الآیة.

وَمِنْهُمُ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ النَّبِيَّ وَيَقُوْلُوْنَ هُوَ اُذُنٌ

او بعض له منافقو څخه هغه کسان دي چي ازاروي علیه الصلوة والسلام یعني غیبت یې کوي او بهتان پر وایي او داسي خبري د نبي په شان کي کوي چي نه ښایي "ویقولون" دا خبري مه کوئ چي نه بایده چي ده ته ونه رسېږي "هو اذن" دی یعني النبي ﷺ خالص غوږونه دی یعني یسمع ما یقال له او تصدیق یې کوئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو دده مبارک تسمیه په یوه جارحه ددوی له خوا مبالغه ده حتی چي دده مبارک
تو له جسد غوږ دی، نو چي آله د سماع ده لکه چي جاسوس ته وایي هو عین یعني
خالص سترګي دی او یا یې حمل په وساطة د ذو دی ای ذو اذن سامعة.

ابن ابي حاتم له عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي نبتل بن حارث چي به
راغلی د علیه الصلوة والسلام سره په کښېنستی او دده خبري به یې واورېدلي
او منافقینو ته به یې رسولي، محمد بن اسحاق رحمه الله وایي چي د نبتل ببر سرۍ
سرې سترګي یې وې تور بارخوګان یې وه نهایت بدرنګه ؤ حتی چي علیه
الصلوة والسلام به ویل چي که د چا خوښه وي چي شیطان ته وګوري نبتل ته
وګوري، نبتل د علیه الصلوة والسلام د خبرو شیطانت و نورو منافقانو ته کاوه،
نو که به چا نبتل ته وویل چي دا کار مه کوه ده به ویل انما محمد اذن هر څه چي
زه دده په باره کي ووایم چي ورسم قسم به ورته واخلم دی یې مني فانزل الله
تعالی هذه الآیة المذکورة.

درویش وایي: چي ولا منافات بین هذ الشان للنزول والسابق، خدای جل جلاله په
ځواب کي د منافقانو دا وایي.

قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ

من اضافة الموصوف الی الصفة مثل رجل صدق ای رجل صادق، حاصل د
ځواب دادی چي نعم هو اذن لکن نعم الاذن هو، او یا معنا داده چي دی اورېدونکی
د خیر ستاسي دی نه د شر ستاسي او فساد مطلب دا چي عذر د معتذر قبلوي چي
پر حق وي ولا یسمع الغیبة والنمیمة کما زعمتم ایها المنافقون.

"قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المؤمن غر کریم (یعني ساده او پاک دله) والفاجر خبث
لئیم" (رواه ابو داود والترمذي)

ژباړه: مؤمن حق ساده لوح وي او کریم النفس وي، او فاجر یعني منافق چم
بازوي او خبیث النفس وي.

يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ

دا نبي تصدیق لري پر خدای جل جلاله او تصدیق کوي د هغه چا چي اظهار د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ایمان ورده ته وکړي بناء علی حسن الظن. لان علم قلوب الناس موکول الی الله تعالی، او بعض اهل تفسیر وایي چي تصدیق کوونکی د مؤمنانو مخلصانو نه دي منافقانو لکن عذر یې قبلوي اعراضاً عنهم، والتفسیر الاول اولی یطابق الاحادیث الشریفة.

وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ ۚ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

او د علیه الصلوة والسلام وجود یعني حیاً کان او میتاً رحمت دی. د هغه کسانو لپاره چي ایمان یې راوړی قلباً ولساناً او د من اظهر الایمان لساناً فقط هم رحمت دی حیث لایکشف سره. او هغه کسان چي ازاروي رسول د خدای ﷺ یعني لکه منافقان دوی لره عذاب دی دردناکه یعني جهنم، او دوی ته فائده نه کوي تسلیم د علیه الصلوة والسلام ددوی د عذر باطل.

یوه سه: چي مقاتل او کلبي رحمهما الله تعالی وایي چي یوه ډله د منافقینو چي د تبوک له غزا څخه یې ځانونه پاته کړي وه، نو علیه الصلوة والسلام چي له تبوکه راستون سو، نو دوی عذرونه ورته کول او قسمونه یې اخستل پر خپلو عذرونو باندي فنزل.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

دوی قسمونه اخلي په خدای پر صدق د خپلو عذرونو، و تاسي ته ای مؤمنانو فالخطاب للمؤمنین، او خدای ﷻ حقدار دی چي دوی یې راضي کړي یعني بالطاعة والاخلاص، ولي چي رضا د خدای ﷻ خو په کاذبو قسمو سره راځي لانه تعالی عالم الغیب والشهادة بلکي بالاخلاص.

سوال: دمخه خدای او رسول دواړه ذکر سول، لکن ضمیر یې مفرد ورته راجع کړی؟

څواب: اهل ظاهر علما وایي چي افراد د ضمیر په تاویل د کل واحد دی لکن محققین وایي چي رضا د خدای او د رسول یوه شي ته راجع ده فکان رضاهما واحد لانه ورد من اطاع الرسول فقد اطاع الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"ان كانوا مؤمنين" دا شرط دی جزا یې له ماقبل څخه فهمېږي يعني ان كانوا مؤمنين صدقاً فليرضوا الله ورسوله دون المؤمنين فقط.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

آیا نه پوهېږي کافران خصوصاً المنافقين چي شان دادی چي څوک چي مخالفت وکړي د خدای او له رسول څخه د خدای په معصيت سره او په تخلف سره له غزا څخه د تبوک او یا بله غزا.

فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

نو په تحقيق ده لره اور د جهنم دی چي همېشه به په اور کي وي او دغه د جهنم دخول خالداً رسوايي ده لويه.

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ

د آيت معنا داده بېرېږي منافقان له دې څخه چي نازل به سي پر مسلمانانو يو سورت چي مسلمانان به خبر کړي په هغه شي چي ددوی په زړونو کي ستة من النفاق والحسد والعداوة للمؤمنين، او ددوی پرده د نفاق به ورڅېري کړي.

پوه سه: چي د "عليهم" ضمير ډېر مفسرين رحمهم الله وايي چي و مسلمانانو ته راجع دی او داغه رنګه د "تنبئهم" ضمير و مسلمانانو ته راجع دی، او د "قلوبهم" ضمير و منافقانو ته راجع دی، او مظهري، روح البيان او روح المعاني دا هم وايي چي احتمال لري چي ضمائر دي ټول و منافقينو ته راجع وي.

سوال: نزول د سورت پر منافقينو نه ؤ؟

ځواب: نازل پر مسلمانانو لکه نازل پر دوی دی، ولي چي داغه سورت مسلمانانو ودوی ته قرائت کاوه او دليل به يې پر دوی وايه چي تاسي په غياب کي داسي کلمات د کفر او نفاق سره کوئ.

پوښتنه: منافقانو خو د عليه الصلوة والسلام اقوال دروغ بلله او له وحي څخه منکر وه فكيف يحذرون نزول السورة على المؤمنين الكاشف لحالهم؟

ځواب: بعض په نبوت د عليه الصلوة والسلام ښه پوهېدل لذكر نبوته ﷺ في كتابهم التورة لكن مشرکان چي به سره يو ځای سوه دوی به عناداً او حسداً اظهار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کفر کاوه کما في قوله تعالی یعرفونه کما یعرفون ابنائهم، او عبدالله بن سلام ﷺ چي یهودي ؤ اسلام یې راوړی، نو عمر ﷺ له ده څخه پوښتنه وکړه چي تا علیه الصلوٰة والسلام په نبوت داسي پېژندی لکه خپل زوی؟ عبدالله ﷺ ورته وویل بل معرفتي بنبوة محمد ﷺ اشد من معرفة ابني. عمر ﷺ ورته وویل چي څرنګه. عبدالله ﷺ ورته وویل چي د علیه الصلوٰة والسلام نبوت په تورات سره ماته ثابت ؤ تورات چي کتاب الله دی مجال د کذب نسته پکښي، او زما د زوی حال خو پر ظاهر مبني دی لکن دا احتمال سته چي مور دې خیانت کړی وي یعني الزنا. بل ځواب دادی چي د بعضي منافقانو په نبوت کي د علیه الصلوٰة والسلام متردد او شک ؤ، نو ددغي ډلي خو احتمال د نزول الوحي په زړه کي ؤ، نو دا ډله بېربدل چي نزول د وحي زموږ په شان کي ونه سي، او بعض مفسرین ﷺ وایي چي دا خبره یعني ان تنزل علیهم په خپل مابین کي به یې د پسخند سره ویل ویؤیده قوله تعالی.

قُلِ اسْتَهْزِءُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ته ورته ووایه چي تاسي پسخند وهئ او په تحقیق خدای ﷻ مظهر د هغه شي دی چي تاسي ځندي بېرېږئ من نزول السورة في بیان کفرکم ونفاقکم. ابن عباس ﷺ وایي چي خدای پاک په نزول د قرآن ذکر د اوویا کسانو د منافقانو په نومانو او په نومانو د پلرو ددوی وکړی. لکن وروسته ذکر د نومانو یې منسوخ سو رحمةً علی المؤمنین. ولي چي زامن ددوی مؤمنان وه یعني چي زامنو ته یې څوک پېغور ورنه کړي. او بغوي ﷺ وایي چي دا آیت په هغو دوولسو منافقانو کي نازل سو چي علیه الصلوٰة والسلام د تبوک له غزا څخه ستون سو او پر یوې غونډۍ چي د عقبه په نامه یادېږي او لاندي تر غونډۍ ژوره شېله وه، نو دغو دوولسو کسانو مشوره سره وکړه چي موږ به مولونه ووهو مخان به پټ کړو علیه الصلوٰة والسلام چي د غونډۍ سره ته راورسېږي موږ به یې د اوښي سره وشېلې ته پرې وهو او قتل به یې کړو. جبرائیل و علیه الصلوٰة والسلام ته ددوی د غدر او کار کولو خبر ورکړی.

درویش وایي: چي قصه یې ډېره اوږده ده چي حاصل یې دادی چي دوی خو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پر عقبه ورته ولاړ وه او عليه الصلوة والسلام ته نهايت درد ورغلی او نبزه ورسره وه ددوی اوښان يې په وهله او دا يې ويل اليکم اليکم يا اعدآ الله، او عليه الصلوة والسلام حذيفه ﷺ ته امر وکړی چې دوی رد کړه، دوی په دې وپوهېدل چې زموږ چم ناکامه سو چابک چابک يې اوښان وشړلي ته ور وه څخول او په نورو خلکو ګډ سوه، وللتفصيل کتب المغازي لکه کتاب محمد بن اسحاق او محمد بن عمر په حديث شريف کې راغلي دي چې عليه الصلوة والسلام په غزوه کې د تبوک روان ؤ چې ترده دمخه يو څو کسه سپاره روان وه له منافقانو څخه چې په قرآن او په عليه الصلوة والسلام يې پسخند واهه او دوی سره ويل چې تاسي دې سړي يعني محمد ته وګورئ چې اراده يې کړې ده چې د شام قلاوې او کوټې به زه فتح کړم هيهات هيهات لېرې او لېرې ده دا فتح او دا يې هم وويل چې د محمد دا ګمان دی چې جنګ د بني الاصفر يعني روميانو سره يو ساتېری دی او دوی وويل چې دا ګمان کېږي يعني زموږ دا خيال دی چې صبا به دده اصحاب په غرو کې سره تيک وپرک ځغلي، نو خدای پاک عليه الصلوة والسلام ددوی په دغو خبرو خبر کړی، نو عليه الصلوة والسلام مسلمانانو ته وويل احسبوا علي الرکب داغه سپاره تر ماپوري راولئ، نو دوی چې راغله عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې تاسي دغسي او دغسي ويناوې کولې.

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

دوی ورته وويل لا والله ماکنا في شئ من امرک و امر اصحابک انما کنا نخوض ونلعب موږ ستا او ستا د اصحابو په کار کې هيڅ نه دي ويلي بلکې موږ مسخرې سره کولې او سات مو تېراوه يعني په دغه خبرو موږ سفر پر ځان لنډاوه لکه مسافران چې دا عادت لري چې ټوکې او ټکالي سره کوي، نو دوی چې منکر سوه د استهزآ او له تخفيف څخه د عليه الصلوة والسلام، نو خدای ﷻ و عليه الصلوة والسلام ته وويل.

قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٥﴾

ووايه يا محمد ﷺ ودوی ته د سر زنش له لارې او ددوی و عذر ته اعتبار مه

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

ورکوه، آیا په خدای او په آیاتو د خدای او په رسول د خدای ﷺ تاسي پسخندونه وهل او په دې مو ساعت سره تېراوه.

پوه سه: چې په دې آیت کې توبیخ پر استهزا ددوی دی په داسې شیانو سره چې هغه محل د استهزا نه دی. نو دوی داسې وګرځول چې دوی خو له نفس استهزا څخه نه دي منکر، نو ځکه یې پر نفس استهزا توبیخ ورنه کړی بلکې پر محل د استهزا. یعني چې خدای او آیات د خدای او رسول د خدای د ساتېرې او مسخرو او پسخند ځایونه نه دي.

درویش وایي: چې بعض جاهل طالبان د قرآن یو آیت ووایي او غلطه او ناوړه ترجمه یې وکړي او نور پر خاندي مثلاً العیاذ بالله یو طالب و بل ته د مسخرو او خندا لپاره ووایي چې د پشي غول پاک دي که نه؟ هغه بل ورته ووایي نعوذ بالله من ذالک چې په قرآن کې راغلي دي چې د پشي غول پاک دي اشاره بل تصریح په دې آیت وکړي في شغل فاکهون، دا نور پر خاندي نو دغه ویونکی او خندا کونکي ټول له کافران سوه وامثال ذالک کثیرة فالحذر فالحذر.

پوه سه: چې ددې سورت یو نوم فاضحه دی یعني رسوا کونکی چې منافقان یې ټول له رسوا کړل.

لَا تَعۡتَذِرُوا۟ قَدۡ كَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَـٰنِكُمۡۚ

تاسي عذر مه وایاست په اعذار کاذبه وفانها معلومة الکذب، قد کفرتم یعني تاسي ظاهر کړی هغه کفر مبطن خپل په ازرولو د علیه الصلوة والسلام او طعن ویل پرده. بعد ایمانکم یعني وروسته تر ایمان باللسان فقط لانهم لم یکونوا مؤمنین بالقلب ولکن کانوا منافقین.

إِن نَّعۡفُ عَن طَاۤىِٕفَةٍ مِّنكُمۡ

که موږ عفوه وکړه د یوې ډلي ستاسي څخه یعني وروسته تر توبې او اخلاص، محمد بن اسحاق رحمه الله وایي چې له دې څخه مراد فحشي بن عمیر دی ولي چې منافقینو پر علیه الصلوة والسلام طعن وایه ده په صرف خندله او باطلي خبري به یې په شان کې د علیه الصلوة والسلام نه کولي او د طعن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ویونکو څخه به گوښه روان ؤ، او ددوی پر بعض خبرو به یې انکار کاوه، نو چې دا آیت نازل سو تاب عن نفاقه او دا یې وویل اللهم همېشه به زه اورم هغه آیتونه چې زما سترګي په خونکي کېږي اللهم وفاتي قتلاً في سبیلك خواست یې خدای قبول کړی په ورځ د یمامې شهید سو.

درویش وایي: چې پر قول د محمد بن اسحاق اطلاق د طائفې پر یوازي فحش مجاز دی لان المتعارف اطلاقها علی الکثیر، لکن د مفسرینو له عباراتو څخه داسي فهمېږي چې تائبین توبة النصوح له نفاق څخه ډېر منافقین وه.

نُعَذِّبْ طَآئِفَةًۢ بِأَنَّهُمْ كَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

موږ به عذاب کوو یوه ډله یعني د منافقانو، په دې سبب چې دوی وه مجرمان یعني ټینګ پر نفاق او ازارولو د علیه الصلوة والسلام او استهزاً دده.

فائده: علیه الصلوة والسلام ته مسلمانانو وویل چې دا د مصرینو پر نفاق اجازه راکړه چې قتل یې کړو، علیه الصلوة والسلام چې کامل العقل او دوربین شخصیت ؤ دوی ته یې وویل که موږ دوی قتل کړو زما او د اسلام رنګ بدېږي. ناخبره خلګ به وایي چې محمد خپل اصحاب وژني، ولي چې په ظاهره خو دغه منافقان مسلمانان دي.

پوه سه: چې د مذکوره آیتو فائدې دادي:

(۱) منافقان که څه هم عقیده ولري په نزول د وحي پر علیه الصلوة والسلام او عقیده د نبوت دده ولري لکن عناداً او حسداً له نبوت څخه منکر وي ایمان لساني دوی له کفر او نفاق څخه نه خلاصوي.

(۲) که یې داسي وویل چې زه ټوله انبیاً منم لکن په آدم ﷺ نه یم خبر چې نبي ؤ او که نه کافر کېږي.

(۳) که چا داسي وویل چې آنحضرت ﷺ زه منم چې نبي دی لکن په دې نه پوهېږم چې خاتم الانبیاً دی او که نه او په دې نه پوهېږم چې دین دده به تر قیامته باقي وي منسوخ کېږي به نه لایکون مؤمناً.

پوه سه: چې خدای ﷻ سبب د عذاب د یوې طائفې د منافقانو دا وواېه بانهم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کانوا مجرمین، نو باید د جرم ارتکاب مسلمان ونه کړي. جلال الدین رومي په خپل کتاب مثنوي کې وايي.

چونکه بد کردی بترس ایمن مباش ..... زانکه تخمست برویاند خداش
چند گاهی او بپو شاند که تا..... آیدت زان بد پشیمان وحیا
بارها پوشد پی اظهار فضل..... باز گیرد از پی اظهار عدل
تا این هر دو صفت ظاهر شود..... آن مبشر گردد واین منذر شود

(۴) استهزا په خدای ﷻ او په رسول ﷺ او په آیاتو قرآنیه وو کفر دی که قولاً او که فعلاً وي او که اشارةً وي.

اَلْمُنٰفِقُوْنَ وَالْمُنٰفِقٰتُ بَعْضُهُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ

ټول منافقان او ښځې منافقات بعض ددوی له جنس څخه د بعض دي في الشرک والنفاق والبعد عن الایمان. په دې آیت سره خدای پاک تکذیب وکړی ددوی د قسم انهم لمنکم او دمخه آیت تقریر وکړی وماهم منکم. او دا وروسته آیت لکه دلیل پر دې مدعی.

يَأْمُرُوْنَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوْفِ

دوی امر کوي خلګ په بد کار یعني الکفر والنفاق. او دوی خلګ نهي کوي له ښه کار څخه لکه ایمان قلباً ولساناً وطاعة الرسول في الغزوات خصوصاً عن غزوة تبوک حیث یقولون لامثالهم لاتنفروا في الحر. او حق عکس ددوی د عمل دی یعني الامر بالمعروف والنهي عن المنکر.

وَيَقْبِضُوْنَ اَيْدِيَهُمْ ۚ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ

دوی مټ نیولي دي لاسونه خپل له انفاق في سبیل الله څخه وقبض الید کنایة عن البخل، دوی هېر کړی دی خدای ﷻ. یعني ددوی له کرداره دا معلومېږي چې ګویا دوی علم نه لري چې زه خو خالق لرم چې زموږ څخه په ورځ د قیامت بازخواست وکړي زموږ د اعمال خبیثه وو، نو خدای ﷻ دوی هېر کړي دي یعني ترکهم عن الهدایة جبراً في الدنیا ورحمته في الدنیا وترکهم في العذاب المخلد في دار البوار جهنم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿٦٧﴾

په تحقيق منافقان دوی دي فاسقان يعني له دائرې څخه د ايمان او طاعت كما هو معنى الفسق في اللغة. كمافي قولهم فسقت التمرة اذا خرجت عن غلافها.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَ الْمُنٰفِقٰتِ وَ الْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٦٨﴾

خدای ﷻ وعده كړې ده د منافقينو او منافقاتو او د نفس كفار سره (هذا تعميم بعد تخصيص) د اور د دوږخ چي همېشه به وي دوی په دې اور كي دا اور ددوی بس دی. او خدای ﷻ پر دوی لعنت كړی دی يعني د خپل رحمت عامه څخه ايستلی دی او دوی لره دی عذاب دائم چي نه قطع كېدونكی دی.

پوه سه: چي دا خو ددوی عذاب دی په اخرت كي او په دنيا كي هم لوی بار د عذاب ددوی پر وږو پروت دی چي له مسلمانانو څخه بېره ده او د رسوايي د نفاق لوی پېټی يې پر زړو پروت دی. شپه او ورځ په دې سودا كي دي چي كه مسلمانان په موږ خبر سوه زموږ سره به څه وكړي الى غير ذالک من مصائب النفاق.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّ اَكْثَرَ اَمْوَالًا وَّ اَوْلَادًا ؕ

خبر د مبتدأ محذوفي دی نو محلاً مرفوع دی ای انتم ايها المنافقون مثل الذين كانوا من قبلكم يعني كفار د تېرو امتو يعني په روی گرداني د احكامو د خدای ﷻ او لعنت پر هغو. هغه كفار د امم ماضيه وو ډېر سخت وه تر تاسي په قوت كي د اجسامو او په ډېر والي كي د تابعانو. او هغه كفار اكثره له جهته څخه د اموالو ظاهره وو او له سبب څخه د ډېرو اولادو.

فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ

نو دوی نفع واخستل په خپله برخه سره من الدنيا ولذاتها حسب ما قدر الله لهم. او تاسي اې منافقانو فائدې واخستې په خپلو برخو سره حسب ما قدر الله لكم في الدنيا ولذائذها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا
لکه چې نفع اخستې وه هغه کسانو چې تر تاسې دمخه وه په خپلو لذائذو دنيويه وو سره. هذا تاكيد لقوله تعالى فاستمتعوا بخلاقهم كما لا يخفى.

پوه سه: چې خوض غلط او باطل بحث کول دي يعني دخلتم في الباطل واللهو لکه خوض د هغو کسانو چې دوی خوض په باطل کې کاوه.

سوال: الذي خو مفرد دی نو ضمير د خاضوا چې جمع دی څرنګه ورته راجع سو؟

ځواب: د نحو په کتابو کې وايي چې الذين جمع د الذي نه ده والا لکان في حالة الرفع بالواو كما هو قانون الجمع بلکې الذين ذو الزيادة دی لكن زيادة الحروف يدل على زيادة المعنى ولهذا يستعمل الذين في الجمع والحاصل چې په الذي کې جمع او مفرد برابر دي ولهذا رجع اليه ضمير خاضوا. او بعض مفسرين موصوف د الذين اى الفوج مقدر بولي والفوج مفرد لفظاً جمع ده معنى كالقوم والرهط فافهم.

أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾
او دغه کسان لغوه دي اعمال ددوی په دنيا او اخرت کې يعني لم يستحقوا عليها ثواباً في الدارين. او دغه کسان په تاوان کې دي حيث خسروا الدنيا والآخرة. له ابي سعيد الخدري ﷺ څخه روايت دی چې عليه الصلوة والسلام وويل لتتبعن سنن الذين من قبلكم شبراً بشبر وذراعاً بزراع، حتى لو دخلوا جحر (يعني فرضاً تامل) ضب تتبعوهم قلنا يا رسول الله اليهود والنصارى قال فمن، وفي رواية لو ان احدهم جامع امرئته في الطريق لفعلتموه (تاسې به متابعت کوئ يعني يو وخت د عاداتو د هغه کسانو چې تر تاسې دمخه دي لوېښت په لوېښت او ګز په ګز. حتى که دوی ننوتل په غار د سمسارې تاسې به هم پسې ورننوزي، موږ ورته وويل يا رسول الله اليهود والنصارى ده مبارک وويل نو څوک يادوم يعني هم دوی مې مراد دي. حتى که يو سړي ددوی که يې په لار کې د خپلې ماينې سره جماع کولې تاسې به يې هم کوئ.

درويش وايي: چې والله لقد صدق رسول الله ﷺ په اوسني زمانه کې مصداق ددې حديث نبوي ښکاره دی. درويش به هغه حکايات چې په متابعت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي مسلمانان للنصاری والیهود په تفسیر کي درج نه کړي لاحتمال الصدق والکذب في تلک الحکایات. البته هغه شیان د متابعت د نصاری وو بالخصوص الامریکین به درج کړي چي په ستر ګو دروېښ لیدلي وي.

اول چونکه د یهودانو او نصاری وو په کباړي شیانو کي چي د غریبو ممالکو د مسلمانانو تاجران یې واردوي ځیني داسي د ښځو قمیصان ددوی وارد سوي دي چي په نامه د سینه لغ یادېږي چي د ښځو تر نیمایي تیو پوري لغ وي، د مسلمانانو ښځو چي دا سینه لغ کالي ولیدل دوی خپل نوي قمیصان هم پر هغه نقشه جوړل شروع کړل، او داغه رنګه په کباړي کي دوی د ښځو داسي قمیصان ولیدل چي د پرتوګانېن تر ځای یې بارچاک وي، نو دوی هم خپل نوي کالي په یوه بره جوړ کړل، او داغه رنګه چونکه د امریکایانو وېښتان سره ته مائل دي، نو د مسلمانانو ښځو هم خپل او خپل د کوچنیانو نجونو سرونه په نکروزو هغسي ورسره کړل متابعةً ومشایعةً لهم، بلکي بعض بچه مرد هلکان بلکي ځوانانو هم خپل وېښتان ورته سره کړل، او نور ورته کارونه په متابعت د نصاری وو په مسلمانانو کي جاري تجربه شاهد حال ده، نو ځکه دروېښ که څه هم لام موطئه د قسم راوړی صریح قسم یې هم ورسره ذکر کړی.

اَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَاُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوْحٍ وَّعَادٍ وَّثَمُوْدَ ۙ۬

آیا نه دی راغلی و منافقینو ته خبر د هغو کسانو چي تر دوی دمخه وه یعني کافرانو چي دوی به مخالفت زموږ د رسولانو وکړی یعني خبر یې دادی چي هغه یې په عذاب د دنیا اخته کړه او هلاک یې کړه، له دې څخه مطلب دادی چي منافقان باید د هغو کفارو له حال څخه عبرت واخلي او مخالفت د علیه الصلوة والسلام او استهزاً او غیبت دده پرېږدي. سعدي شیرازي رحمه الله:

پند گیر از مصائب دیگران .... تا نگیرند دیگران زتو پند

بیا خدای پاک ذکر د هغو کفارو وکړی، قوم د نوح علیه السلام چي په طوفان سره هلاک سو، او عادیان چي په ریح صرصر سره هلاک سوه، او ثمودیان چي په نعره د جبرئیل علیه السلام او د ځمکي په زلزلې هلاک سوه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَوْمِ إِبْرٰهِيْمَ وَأَصْحٰبِ مَدْيَنَ

د ابراهيم عليه السلام قوم چي نمروديان وه سره د نمروده خداى پاک هلاک کړه، او مدين والا چي قوم د شعيب عليه السلام چي د اور په باران هلاک سوه.

وَالْمُؤْتَفِكٰتِ ۚ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۚ

او قريه د لوط عليه السلام چي مخکه پر چپه سوه او د ډبرو باران پر وسو، چي دوى ته راتګ کړي رسولانو په معجزاتو ظاهره وو سره او دې قومو ددوى تکذيب وکړي. نو موږ دوى هلاک کړل.

فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿٧٠﴾

يعني عادت د خداى جل جلاله نه دى چي دوى دي په عذاب کړي ببله جرم او کفر، لکن دوى دي چي پر خپلو ځانو يې ظلم وکړى چي تکذيب د رسولانو يې وکړى او ځانونه يې عذاب الهي ته وسپارل، نو منافقان بايد نصيحت واخلي چي پر دوى به هم هلاک او عذاب الهي مسلط سي.

وَالْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۘ يَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيْعُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ۚ أُولٰٓئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُ ۗ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٧١﴾

او منافقان نر او مؤمنات ښځي بعض د بعض دوستان دي يعني ولاً الاخوة الاسلامية نو يو د بل تائيد کوي او خلګ امر کوي په معروف في الشرع کي، يعني الايمان بالله ورسوله واطاعتهما في الاوامر، او خلګ منع کوي له بدو کارو ځخه لکه شرک او نفاق او اتباع د شهواتو او معصية الرسول صلى الله عليه وسلم او پيننځه وخته لمونځونه پر شرع برابر کوئ، او که اغنياً وه زکاتونه ورکوئ او فرمانبرداري د خداى جل جلاله او د رسول صلى الله عليه وسلم کوي په کولو سره د مامور به من جانبهما او په ترک سره د مانها عنه، او دغه کسان ژر دي چي خداى جل جلاله پر دوى رحم وکړي.

پوه سه: چي کلمه د سين لپاره د تاکيد ده يعني دا رحم به خامخا کيږي بنا على

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

عادته تعالى بلا وجوب عليه، او خدای ﷻ غالب دی هر کار ته چي يې اراده وکړي هغه به حتما کېږي څوک يې مانع نه سي کېدای، او حکيم دی چي عبث کار نه کوي.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ۭ

خدای پاک وعده کړې ده د مؤمنين او مؤمناتو سره د جنتو چي بهېږي به لاندي تر درختو او قصورو ولې يعني څلور (۱) شدې (۲) عسل (۳) اوبه (۴) شراب، همېشه به وي دوی په دغو جنتو کي او ځايونه د اوسېدلو چي طيب به وي يعني د طبائع به ډېر خوښ وي په جنتو کي د عدن.

پوه سه: چي د عدن يوه معنی لغوي ده چي اقامت او ستقرار او خلود دی، روح المعاني د جزء عاشر په تفسير کي وايي وعلى هذا الجنات كلها جنت عدن اى الخلود. او مظهري هم اولاً په لفظ د قيل تفسير په اقامت او خلود سره کړی دی، او يوه علمي معنی ده يعني چي يو معين جنت نوم دی. ابن جرير ﷫ له ابي درداؓ ﷜ څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل چي عدن دارُ الله دی "التي لم ترها عين ولم يخطر على قلب بشر لا يسكنها الا ثلثة النبيون والصديقون والشهداء يقول (يعني خدای ﷻ وايي) طوبى لمن دخلك" او صاحب المدارک وايي چي عدن علم دی په دليل ددې قول د خدای ﷻ جنات عدن التي وعد الرحمن. او دی وايي چي نحات وايي چي التي او الذي صفت د معارفو واقع کېږي فهي مدينة في الجنة آه.

درويش وايي: چي توجيه د قول د مدارک داده چي په هر جنت کي يو قصر مخصوص ډېر زيبا سته ده په نبز عدن نوم ددغه قصر دی. نو توفيق د ټولو اقوالو حاصل سو په دې معنی چي هر مؤمن او مؤمنة لره جنت په معنی جنسي سته. او عدن په معنی علمي شخصي سره د انبيا او صديقينو او شهدا ليپاره دی، او عدن په معنی د علم جنس په هر جنت کي د مقام مخصوص نوم دی چي هغه په هر جنت کي اعلى مقام دی، ويومى الى ماقلنا قول المدارک هي مدينة في جنة. حاصل د ماقلنا دادی چي د عدن يوه معنا جنسي ده چي دار الاقامة والخلود چي پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هر جنت صادقیږي، او بله معنا يې علميت شخصي ده چې د انبیا علیهم السلام الخ ځای دی او بله معنا يې علميت جنسي ده چې په هر جنت کې د یوه مخصوص عالي قشنگ ځای نوم دی وهذا کما قال النحاة ان لفظ الاسد اسم جنس ولفظ اسامة المرادف له علم جنس وكل واحد من اللفظين يطلق على كل فرد من افراد الاسد الا ان لفظ اسد موضوع للحيوان المفترس بلا لحاظ تعيينه، ولهذا يوصف لفظ اسد بالنكرة ولايصح توصيفه بالمعرفة، ولفظ اسامة موضوع لذالك المعنى مع ملاحظة التعيين فيه فلذا يوصف لفظ اسامة بالمعارف دون النكرة، والحاصل ان علم الجنس امر اعتباري لضرورة الاحكام كاتوصيف بالمعارف.

درويش وايي: چې دا جمع له سوانح څخه د وخت دی وقل من يتنبه لهذا التحقيق والله الموفق والمعين، والحمد لله رب العالمين، والصلوة والسلام على سيد المرسلين وآله وصحبه اجمعين.

فائده: امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسیر کې وایي چې جنتونه اووه دي:

(۱) دار الخلد (۲) دار الجلال (۳) دار السلام (۴) جنت عدن (۵) جنة المأوى (٦) جنة النعيم (۷) جنة الفردوس.

درويش وايي: چې دا خو د جنتو نومان وه لکن په معنی لغوي هر جنت دار الخلد یعني ځای د همېشه والي، او هر جنت دار الجلال دی یعني د عزت ځای، او هر جنت دار السلام دی یعني د سلامتیا ځای د ټولو آفاتو څخه او هر جنت جنت عدن دی یعني د اقامت دائمي لپاره او هر جنت جنت مأوى دی یعني د پناه ځای، او هر جنت جنت نعیم دی یعني د نعمتو ځای، او هر جنت جنت الفردوس دی یعني تر عرش الرحمن لاندې دی.

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ

یعني لوی رضی د خدای جل جلاله بالا ده نعمة تر ټولو نعمتو، ولې چې ټوله نعمتونه د اخیرت او جنتونه اثار د رضا د خدای جل جلاله دي، له ابي سعيد الخدري رضي الله عنه څخه روایت دی چې بخاري او مسلم دواړو راوړي دي، ابو سعید رضي الله عنه وايي چې عليه الصلوة والسلام وویل چې خدای جل جلاله اهل جنت ته وو ايي يا اهل الجنة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوی ووايي لبيک ربنا وسعديک خدای ﷻ ورته ووايي آيا تاسي راضي ياست دوی ورته ووايي ولي به موږ نه يو راضي تا موږ ته ړاکړي هغه نعمتونه چي هيڅ چا ته د عالميانو دي نه دي ورکړي، خدای پاک ورته ووايي چي تر دي ټولو نعمتو افضل شی زه وتاسي ته درکوم، قالوا وما افضل من ذالک؟ خدای پاک ورته ووايي احل عليکم رضواني فلا اسخط عليکم ابداً زه تاسي ته خپله رضا درکوم چي بيا غضب او غصه نه کوم پر تاسي تر ابده پوري.

ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ

دا رضوان الله يا ټوله ماتقدم لويه کاميابي او بري دي اللهم ازرقنا ذالک الفوز الاکبر بحرمة القرآن العظيم، يو عارف وايي:

يکی ميخواهد از تو جنت و حور ..... يکی خواهد که از دوزخ شود دور
وليکن ما نخواهم اين وآن جست..... مراد من همين خوشنودي تست
چو تو خوشنود گردی دردو عالم ..... همين مقصود بس والله اعلم

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ

اې نبي جهاد کوه د کفارو سره يعني بالسيف او د منافقانو سره يعني په ژبه او رفق و نرمي مه ورسره کوه او سختي خبري ورته کوه، او ځای ددوی يعني کفارو او منافقانو په ورځ د قيامت جهنم دوږخ دی او بد ځای د ورتګ دی جهنم، عطاء ﷫ وايي چي دې آيت ټوله عفوه او صفح ختمه کړل.

پوه سه: چي ابن جرير ﷫ د ابن عباس ﷠ څخه روايت کړی دی چي عليه الصلوة والسلام ناست وُ د يوې درختي وسايې ته، نو يې وويل چي اوس به يو سړی راسي چي په سترګو د شيطان به ګوري، که موکتل يو سړی راغلی شنې سترګي يې وې، نو عليه الصلوة والسلام ورو بولی او ورته وه يې ويل چي پر څه شي ته او ستا ملګري ماته ښکنځل کوئ، هغه سړی ولاړی ملګري يې راوستل، نو ټولو قسم بالله واخستی چي موږ تا ته ښکنځل نه دي کړي، عليه الصلوة والسلام ومنل او عفوه يې ورته وکړه فانزل الله تعالی هذه الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوْا ؕ

دوی قسم اخلي په خدای ﷻ چي موږ په تا کي څه بد نه دي ويلي.

پوه سه: چي جلاس بن سويد بن الصامت چي په غزا کيٰ د تبوک د عليه الصلوة والسلام څخه پاته سوی ؤ يعني تبوک ته نه ؤ ورسره تللی، داسي يې خپل ملګرو ته وويل ان کان هذا الرجل صادقاً في دعوی النبوة يعني محمداً ﷺ لنحن شر من الحمير، نو موږ بد يو تر خرو. ولي موږ خو يې نه منو. نو عمير بن سعد رضی الله عنه دا خبره و عليه الصلوة والسلام ته ورسول نو جلاس مذکور سره د ملګرو قسم واخستی چي موږ دا خبره نه کړې يعني مخبر تا ته دروغ ويلي دي. فانزل الله هذه الآية. راويان وايي چي جلاس مذکور وروسته توبه وکښل او توبه يې له صدق څخه وه.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله د کلبي رحمه الله قول رانقل کړی دی چي عليه الصلوة والسلام په تبوک کي خطبه وويل يوه ورځ، نو د منافقينو ذکر يې وکړی او دا يې وويل چي دوی نجس دي فقال جلاس لئن کان محمد صادقاً لنحن شر من الحمير دا خبره عامر بن قيس رضی الله عنه واورېدل او جلاس ته يې وويل هو ای محمد ﷺ صادق او تاسي بد ياست تر خرو، څه وخت چي عليه الصلوة والسلام مديني ته راستون سو عامر بن قيس ورته راغلی او د جلاس هغه خبره يې و عليه الصلوة والسلام ته وکړه فقال الجلاس کذب علي، پر ما يې دروغ ويلي دي يعني عامر بن قيس، نو جلاس او عامر دواړه و عليه الصلوة والسلام ته راغله چي په نېژ د منبر نبوي بعد العصر به قسم اخلي. نو اول جلاس ولاړ سو فحلف بالله الذي لا اله الا هو ماقاله ولقد کذب او پر ما يې دروغ ويلي دي، بيا عامر رضی الله عنه ولاړ سو فحلف بالله الذي لا اله الاهو لقد قاله دا خبره جلاس کړې ده او ما دروغ نه دي پر ويلي، بيا عامر لاسونه پورته کړه د اسمان پر خوا يعني دعا يې وکړه يا الله انزل علی نبيک الصادق منا الصدق فقال رسول الله ﷺ والمؤمنين آمين فنزل جبرئيل دمخه تردې چي جلاس او عامر لا نه وه سره جلا سوي الآية فقرئه عليه الصلوة والسلام يعني دا آيت يې ودوی ته تلاوت کړی تر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دې خايه پورې "فان يتوبوا يک خيراً لهم آه" نو جلاس ولاړ سو فقال يا رسول الله ﷺ ما له خداي ﷻ څخه واورېدل يعني په دغه ايت منزله کې چې ما يه ته يې توبه عرض کړه، عامر بن قيس صادق دی رشتيا چې ما دغه خبره کړې وه وانا استغفر الله واتوب اليه فقبل رسول الله ﷺ ذالک منه ثم تاب وحسنت توبته.

وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا

چې د جلاس خبره وه، لئن کان محمد صادقاً لنحن شر من الحمير وقد مر بيانه تفصيلاً آنفاً، او بعض مفسرين وايي چې له کلمة الکفر څخه مراد سب دي و نبي ﷺ ته وقد مر ايضاً قريباً. وقيل قول د عبد الله بن ابي رئيس المنافقين وخپلو هم عقيده ملګرو ته لئن رجعنا الى المدينة ليخرجن الاعز (دده مراد خپله ډله منافقان وه) منها الاذل (دده مراد عليه الصلوة والسلام او اصحاب وه) وسيجئ بيانه في سورة المنافقين ان شاء الله تعالى.

وترجمة الآية: او دوی کفر ښکاره کړی وروسته تر اظهار د ايمان نفاقاً. او دوی قصد کړی ؤ يو شي ته چې قتل د عليه الصلوة والسلام ؤ چې هغه يې نه کړی پيدا يعني په هغه قصد کې کامیابه نه سوه، دا هغه دوولس کسان وه د منافقانو چې عليه الصلوة والسلام له تبوک څخه د مديني منورې و خواته راروان ؤ نو دوی مولونه وهلي وه پر عقبه ورته ولاړ وه چې عليه الصلوة والسلام له عقبه څخه لاندي ژورې شېلې ته پرې وهي چې مړ سي، جبرئيل و عليه الصلوة والسلام ته خبر ورکړی او ورته وه يې ويل چې يو سړی ور واستوه چې ددوی د اوښانو مخ له عقبې څخه واړوي، عليه الصلوة والسلام حذيفه ﷺ ته دا وظيفه ورکړه.

درويش وايي: چې دا قصه په تفصيل سره دمخه تېره سوه، او طبراني له ابن عباس ﷺ څخه روايت کړی دی چې قصد کړی ؤ يو سړي چې اسود يې نوم ؤ چې عليه الصلوة والسلام قتل کړي لکن کامیابه نه سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا نَقَمُوٓا۟ إِلَّآ أَنْ أَغْنَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ مِن فَضْلِهِۦ

او دوی ته مبغوض نهٔ یعني دوی داسي شی نه درلودی چي سبب د دومره عداوت د علیه الصلوٰة والسلام دي وای، او علیه الصلوٰة والسلام ددوی سره کوم بد نه وه کړي چي د هغو بدو کسات يې له ده څخه اخستلای. مګر نه دا چي خدای او رسول دده دوی غنیان کړل له فضله څخه د خدای یعني الرزق الکثیر او دا خو احسان ؤ او حسان خو محبوب القلوب دی یوجب المحبة والانقیاد دون النقمة والعناد، او جمله "وما نقموا" حال ده له فاعل څخه د "هموا" او په دې آیت کي تنبیه ده پر کمال شر او پر خبث باطن ددوی چي په مقابل کي د احسان یې انتقام مختار کړی. او تر سپیانو دوی بد تره سوه، ولي سپي ته چي مالک دوډۍ او غوښي ورکوي. نو که هر څو دا مالک بلکي کوچنی اولاد دده د مالک که هر څو دا سپی ووهي حمله نه پر کوي.

سوال: دا استثنا څرنګه صحیح کېږي چي احسان دي له نقمة څخه استثنا سي؟

ځواب: د معاني په کتابو کي وایي چي ګاهي د صفت مدح لـه ذم څخه مستثنی کوي بلغاً مبالغةً کما في قول الشاعر:

ولاعیب فیهم غیر ان سیوفهم .... بهن فلول من قراع الکتائب

نو په آیت کي چونکه په خدای او په رسول کي سبب د نقمت د منافقانو نه ؤ نو په سبب موجب د انقیاد او د محبت څني استثنا کړی چي احسان دی او دا له مبالغاتو څخه د شعراؤ او بلغاؤ ده چي ډېري انواعي لري.

درویش وایي: چي حاسد به بیا پر دې ځای سترګې له بېخه راوکاږي چي په دې خبرو طالبان بلکي بعض امامان هم نه پوهېږي، نو د راوړلو يې څه فائده ده؟

ځواب: د درویش غرض تصحیح او بیان د استثنا ده في هذه الآیة که څوک په پوهېږي لکه اهل علم او که نه په پوهېږي لکه تاغوندي امام حاسد یا کتاب فروش.

فَإِن يَتُوبُوا۟ يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا۟

که دوی یعني منافقین توبه وکاږي له کفر او نفاق څخه یعني لکه جلاس چي توبه وکښل کمامر عنقریب نو دا توبه به خیر وي ددوی په دنیا او اخرت کي، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

که دوی روی گرداني وکړه له توبې او اخلاص څخه بلکې پر نفاق ټینګ وي.

سوال: "یک" څو جزأ د "ان" ده چي مجزوم به وای لکن علامه د جزم څو اسقاط د حرف علت یا حرکت دی په اخیر د کلمې. نو کلمه د نون په "یک" کي څرنګه حذف سوه؟

ځواب: چونکه باب د کان کثیر الاستعمال دی په عربي ژبه کي. نو د غایت تخفیف لپاره چي جازم پر یکون داخل سو حرکت د نون یې حذف کړی، وروسته التقأ د ساکنینو په منځ د نون او واو راغله واو یې حذف کړی وروسته یې نوم هم حذف کړی التشبیه بحرف العلة. په قرآن مبارک کي څو ځایه "یک" راغلی دی لکن عام استعمال یې بقأ د نون ده نحو لم یکن فافهم.

یُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا اَلِیْمًا فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِی الْاَرْضِ مِنْ وَّلِیٍّ وَّلَا نَصِیْرٍ ﴿۷۴﴾

په عذاب به کړي خدای ﷻ دوی په عذاب دردناک سره په دنیا کي په رسوایي او یا قتل سره او په اخیرت کي په اور د جهنم او نسته دوی لره په ځمکه او په اخیرت کي یو دوست او نه کومکي.

درویش وایي: چي بغوي رحمه الله د وروسته آیت شان نزول په دې ډول راوړی دی چي ثعلبه بن حاطب الانصاري چي روح البیان دده په باب کي داسي ویلي دي په ابتدا کي د مسجد نبوي ملازم و لیلاً ونهاراً. نو له دې سببه به خلګو دی حمامة المسجد باله او دده تندی له ډېرو سجدو څخه پر تودو شګو داسي سوی و لکه د اوښ زنګون انتهی عبارة روح البیان. اوس بیرته د بغوي د روایت پر لور نو ثعلبه و علیه الصلوة والسلام ته راغلی فقال یا رسول الله ادع الله ان یرزقني مالاً نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي ته په رسول پسي د خدای ﷻ اقتدأ حسنه نه کوې یعني ما فقر خوښ کړی دی ته هم په فقر راضي اوسه. علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي زما دي قسم په هغه ذات وي چي زما روح د هغه په قدرت کي دی که زه اراده وکړم چي غرونه دي زما سره د سرو زرو وي او زما سره دي روان وي، نو به را سره روان وای، په بل روایت کي راغلي دي "لکن اخترت جوع الدنیا علی شبعها"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وروسته بيا ثعلبه ورته راغلی فقال يا رسول الله ﷺ ادع الله ان يرزقني مالاً او زما دي قسم په هغه خدای وي چي ته يې رسول بالحق را استولی يې که ماته خدای ﷻ مال راکړی زه به يې ورکوم هر ذي حق ته حق دده يعني من الصدقات المفروضة والمنذور به. فقال رسول الله ﷺ اللهم ازرق ثعلبة مالاً. نو ثعلبه يو څو مېږې رانيولې، نو دده مېږو او پسو په اثر د دعا د عليه الصلوة والسلام نما او زياتوب والی شروع کړی لکه د خوشيو چينجيان نو يو څو مياشتي پيا کلونه وروسته د مدينې منورې کوڅې پر تنګې سوې، نو ده د مدينې دبادې په يوه شېله کې خېمې ودرولې او د ماپښين او د مازديګر د لمانځه لپاره به مسجد نبوي ته راتللی او درې لمونځونه به يې د پسو په ځای کې بې جماته کول. څو مياشتي وروسته هغه شېله هم پر تنګه سوه مېږې او پسونه يې مخ پر نما روان دي لکه چينجيان، نو خير يوې لېرې پراخه شېلې ته ولاړی. نو يوه جمعه او بله جمعه په مسجد نبوي ته راتللی، د جمعې لمونځ چې به يې وکړی بېرته به ولاړی او پينځه سره د مسجد نبوي لمونځونه يې پرېښول. اخير آپسونه بېخي سره ډېر سوه حتی چې ثعلبه تر پخوا لا يوې لېرې شېلې ته ولاړی او د جمعې لمونځ يې هم پسې پرېښو، نو د جمعې په ورځ چې په خلګ د جمعې د لمانځه لپاره مسجد نبوي ته راتله. نو د جمعې د لمانځه وروسته چې په هغه خلګ خپلو کورو ته ولاړل نو به ثعلبې د مدينې او د عليه الصلوة والسلام د احوالو پوښتنه ځنې کوله. يوه ورځ عليه الصلوة والسلام له خلګو څخه پوښتنه وکړه مافعل ثعلبة؟ خلګو ورته وويل چې د هغه مالونه اوس دومره پسونه اوښان ډېر دي چې په يوه شېله کې يې نه سي ځايولای. فقال رسول الله ﷺ يا ويح ثعلبة يا ويح ثعلبة (دا کلمه د ترحم ده يا د افسوس وهغه چاته ويل کېږي چې په يوه مهلکه کې واقع وي) په دې دوران کې د صدقاتو يعني زکوة آيت نازل سو، نو عليه الصلوة والسلام يو نفر د بني سليم او بل نفر د جهينة د قبيلې عامل پر را جمع کولو د زکاتو د پسو او اوښانو وګمارل. او دوی ته يې د زکوة د هر مال نصاب او د زکوة خط ورنوشته کړی، او دې دوو کسانو ته يې وويل چې ثعلبه ته هم د زکوة لپاره ورسئ. نو دوی له مدينې څخه ووتل او ثعلبه ته

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

ورغله او د زکوة غوښتنه یې څنډي وکړه او د علیه الصلوة والسلام مکتوب یې ورته ووایه، نو ثعلبه ورته وویل ما هذه الا جزیة او ماهذه الا اخت الجزیة، عرض یې دا وچې زکوة نه دی بلکې دا جزیه ده چې له کفارو څخه اخستل کېږي، نو ثعلبه ورته وویل چې تاسي له نورو صدقاتو څخه ځان فارغه کړئ بیا به ماته راسئ، نو د بني سلیم یو مالدار سړی و هغه په خپلو اوښانو کې هغه ښه اوښان عاملانو ته راواستل، عاملانو ورته وویل چې زکوة خو میانه مال د مالک وي تا خو خیار اوښان راوستل دا خو پر تا نه وه لازمه، هغه ورته وویل خذاه فان نفسي بذلک طیبة، واخلئ دا ښه اوښان زما نفس په دغو ښوو اوښانو خوشاله دی، خیر نورو خلکو خپل خپل زکاتونه ورکړل اخیر ثعلبه ته راغله ثعلبه ورته وویل چې تاسي هغه مکتوب راښکاره کړئ، نو ثعلبه په خپله مکتوب ووایه، بیا ده هغه مخنی کلام استعمال کړی ما هذه الا جزیة آه.

او دوی ته یې وویل چې تاسي ولاړسئ زه به د خپل ځان سره فکر ووهم، نو هغه دوه کسه چې راغله دمخه تر دې چې دوی د ثعلبه حال و علیه الصلوة والسلام ته بیان کړي علیه الصلوة والسلام وویل ویح ثعلبة ویح ثعلبة ویح ثعلبة فانزل الله فیه.

وَمِنْهُم مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰىنَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُوْنَنَّ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٧٥﴾

او ددوی څخه یعنې د منافقینو هغه کسان دي چې د خدایه سره عهد او پیمان کړی وي، چې دلته مرد څنډي ثعلبه دی چې که چېرې خدای ﷻ ماته راکړي بعض له مال څخه، پوه سه! چې لام د "لئن" موطئه دی اصل د لنصدقن لنتصدقن و تا یې په صاد کې مدغمه کړه، او هر آئینه به زه گرځم له صالحانو بندگانو څخه، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې زه به په عمل د اهل صلاح کوم زکوة به ورکوم صله رحمي به کوم او نفقات واجبه او مندوبه به ورکوم او په جهاد في سبیل الله کې به کومک کوم وغیر ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَلَمَّآ اٰتٰىهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوْا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَّهُمْ مُّعْرِضُوْنَ۝

نو څه وخت چي خداى ﷻ ودوى ته ورکړي له فضله څخه يعني له ماله، دوى بخل مختار کړي يعني حق الله زکوة يې منع کړى او دوى مخ واړاوه د خداى او د رسول له اطاعت څخه. او دوى يعني منافقان قوم کوي چي عادت يې اعراض دى.

سوال: ثعلبه بن ثابت خو يو سړى ؤ، نو ضمائر د جمع څه معنا لري؟

ځواب: د قرآن مجيد آيت که څه هم په يوه شخص کي نازل وي لکن احکام يې عام وي.

فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِيْ قُلُوْبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهٗ بِمَآ اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَبِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ۝

نو عاقبت د امر ددوى چي بخل يې په زکوة سره وکړى خداى ﷻ وګرځاوه، بد اعتقاد ددوى په زړو کي چي د زکوة مفروضه من عند الله له فرضيت څخه منکر سوه او زکوة يې اخت الجزية وباله، تر هغه ورځي چي دوى د خداي ﷻ سره ملاقي کېږي په مرګ سره يا په بعث بعد الموت سره په ورځ د قيامت يعني خداى ﷻ خپل لطف له دوى څخه منع کړى او مرګ ددوى يې پر نفاق وګرځاوه "بما اخلفوا" با سببيه ده او کلمه د ما مصدريه ده اى بسبب خلافهم د دوى د خداى ﷻ سره په هغه شي کي چي دوى وعده کړې وه يعني ثعلبه. او په سبب ددې چي درواغ يې ويله. روح البيان او مظهري رحمه الله وايي چي دا آيت چي نازل سو په شان کي د ثعلبه، نو بعض اقارب د ثعلبه دلته حاضر وه دا آيت يې واورېدى، او روح البيان وايي چي عمر رضي الله عنه پر آس سپور سو، نو يا قريب د ثعلبه يا ثعلبه ته ورغلى فقال ويحک يا ثعلبة لقد انزل الله في شانک كذا وكذا حتى قرائه الآية فخرج ثعلبة حتى اتى النبي ﷺ، نو عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي زما صدقه قبوله کړه. عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زه خداى ﷻ منع کړى يم له قبول څخه د صدقې ستا. نو ده پر سر خاوري باد کړې، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل هذا عملک قد امرتک فلم تطعني، نو چي عليه الصلوة والسلام يې صدقه نه کړه قبوله ثعلبه خپل کور ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولاړی، او وروسته چي علیه الصلوة والسلام وفات سو، ثعلبه و ابوبکر خلیفة المسلمین ﷺ ته راغلی چي زما صدقه قبوله کړه، ابوبکر ﷺ ورته وویل چي ستا صدقه علیه الصلوة والسلام نه کړه قبوله زه به یې قبلوم. ابوبکر ﷺ چي وفات سو بیا خلیفه ثاني امیر المؤمنین عمر ﷺ ته راغلی هغه ته یې وویل چي زما صدقه قبوله کړه، عمر ﷺ ورته وویل چي علیه الصلوة والسلام نه کړه قبوله او خلیفه اول نه کړه قبوله زه به یې قبلوم؟ انکار یې وکړی له قبول څخه د صدقې د ثعلبه. بیا چي عمر ﷺ وفات سو، نو حضرت عثمان ﷺ ته راغلی چي زما صدقه قبوله کړه هغه هم انکار وکړی. او د عثمان ﷺ په خلافت کي ثعلبه مړ سو.

پوښتنه: ثعلبه که منافق هم وُ خو توبه یې په حضور کي د علیه الصلوة والسلام وکښه، نو څرنګه یې توبه نه سوه قبوله، او جلاس چي هم منافق وُ چي توبه یې وکښل توبه یې قبوله سوه کمامر عنقریب؟

ځواب: د جلاس توبه عن صدق القلب وه، نو ځکه قبوله سوه او د ثعلبه توبه نفاقانه وه نو ځکه نه سوه قبوله.

سوال: د زړو مالک خو خدای ﷻ دی. نو دا علیه الصلوة والسلام ته څه معلومه سوه چي د ثعلبه توبه منافقانه ده؟

ځواب: خدای ﷻ علیه الصلوة والسلام خبر کړی بقوله تعالی "فاعقبهم نفاقاً في قلوبهم الی یوم یلقونه آیة"

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَىٰهُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

آیا علم نه لري منافقان او هغه څوک چي خلاف د وعدې خپل یې ښکاره کړی لکه ثعلبة المذکور، او استفهام لپاره د توبیخ او سرزنش دی، په تحقیق خدای ﷻ خبر دی په پټو حالاتو د دوی چي نفاق او قصد د خلاف العهد دی لکه د ثعلبه، او په هغو خبرو چي یو د بل سره یې کوي په کورني مجلس کي چي طعن پر علیه الصلوة والسلام او پر دین د اسلام وایي او یا زکوة جزیه بولي. او په دې نه دي خبر چي خدای ﷻ ښه خبر او علم لري پر پټو کارو فلا یخفی علیه شيء مما یریدون اخفائه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَلَّذِيْنَ يَلْمِزُوْنَ الْمُطَّوِّعِيْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ فِى الصَّدَقٰتِ وَالَّذِيْنَ لَا يَجِدُوْنَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُوْنَ مِنْهُمْ

هغه کسان چي عيب وايي رغبت کونکي له مسلمانانو څخه "في الصدقات" اى في اكثارها، او هغه کسان چي نه لري مايتصدقون مګر نه په قدر د طاقت يعني مال قليل، نو منافقان په دغو متصدقينو پسخند واهه.

اعراب: الذين يا مبتدأ ده خبر يې سخر الله منهم دى، او يا مرفوع محلاً دى په مقام کي د ذم اى المنافقون الذين، او يا منصوب محلاً دى په تقدير د اعني د "المطوعين" اصل متطوعين وُ تا يې په طأ مدغمه کړه.

شان نزول: بغوي وايي چي مفسرين رحمهم الله وايي چي عليه الصلوة والسلام په مسلمانان باعثه کول پر صدقه لپاره د غزأ د تبوک، نو عبدالرحمن بن عوف څلور زره درهمه راوړه، نو عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي اته زره درهمه ما درلوده څلور زره مي تاته راوړه فاجعلها في سبيل الله، او څلور زره مي د عيال د نفقې لپاره وګرځول، عليه الصلوة والسلام ورته وويل بارک الله فيما اعطيت وما امسکت. ددې دعا نبوي نتيجه داسوه چي په مال کي د عبدالرحمن رضي الله عنه خداى جل جلاله دومره برکت پيدا کړى چي دى وفات کېدى دوې مايني يې درلودې او زامن يې هم درلوده چي په دې صورت کي دواړې په يوه ثمن الـمال سره شريکاني دي، نو دده د مال ثمن چي حساب ورته وسو يو سل او شپېته زره درهمه سوه چي يوې مايني ته يې چي نوم يې تماضره وه د خپل ثمن څخه چي تو له مال نقود وغيرها کي حق وُ پر اتيا زره درهمه نقد يې د ورثه سره صلح وکړه او دا ددې تر حق په ټوله مال کي کم وُ او په دغه ورځ عاصم بن عدي سل وسق خورما راوړه چي يو وسق شپېته کاسې کېږي، او يو مسکين سړى چي ابو عقيل انصاري يې نوم وُ يوه کاسه خورما يې راوړه او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي ما ننه شپه ټوله مزدوري وکړه دوې کاسې خورما مي برابره کړه او يوه مي تاته راوړه او يوه مي کورته پرېښول، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي د خورما وو په صدقه کي يې واچوه، نو منافقانو د خداى او د رسول دښمنانانو د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغو مطوعينو آه په عيب ويلو چي معنى د لمز ده خولې يې وازي او ژبې يې درازي كړي چي عبد الرحمن او عاصم چي دا دومره ډېره صدقه يې راوړه صرف د ريا لپاره، او عقيل چي يوه پيمانه خورما راوړه خداى او رسول ددهٔ د يوې پيمانې څخه مستغني وه ددهٔ غرض دا و چي دوى په متصدقينو كي ځان داخل كړي بله ورځ چي صدقات وېشل كېږي ده ته به هم برخه وركړل سي.

درويش وايي: چي دې منافقانو په مضمراتو د زړو گويا ځانونه خبر بلل هيهات هيهات، دوى ظواهر نه پېژندل چي معجزات د عليه الصلوة والسلام دي والا لآمنوا بالصدق والاخلاص وتركوا النفاق فاني لهم العلم بالضمائر.

يوه سه: چي له مطوعينو څخه مراد عبد الرحمن او عاصم دى او الذين لايجدون آه مراد ابو عقيل دى.

فائده: ددې قصې روايت په قول د مظهري. احمد او ابن جرير رحمهما الله له ابن عباس رضي الله عنهما څخه يې روايت كړى دى.

درويش وايي: چي دا قصه سره د يو څه تفصيله روح البيان هم راوړې ده لكن اسناد او راويان يې نه دي ذكر كړي كما هو عادته في نقل الاحاديث غالباً والله اعلم بالصواب.

سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۷۹﴾

خداى پسخند وواهه په دوى او دوى لره دى عذاب درد وركونكي.

درويش وايي: چي نسبت د سخريه وخداى ﷻ ته مجازاً دى د جزاً د سخر يو د منافقينو وعبر بالسخرية لوقوعه بعد يسخرون كما في قوله تعالى "جزاً سيئة سيئة بمثلها" "اليم" مؤلم كما في قول الشاعر:

امن ريحانة الداعي السميع (اى مسمع) يورقني واصحابى هجوع

دا عذاب اليم په سبب د كفر او استهزا ددوى خداى ﷻ وركوي، قال البيضاوي چي په يوه روايت كي راغلي دي چي عبد الله چي د عبد الله بن ابي منافق زوى و او دى په خپله مخلص مسلمان و عليه الصلوة والسلام ته راغلى په وخت كي د پلار د مرض موت چي زما وپلار ته طلب د بخښنې له خداى ﷻ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځخه وکړه، نو عليه الصلوة والسلام هم دغسي وکړه لپاره د خوشالۍ د ابن ابي د زوی عبد الله فنزلت هذه الآية.

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ

ته طلب د بخښني وکړه او يا يې مه کوه.

درویش وايي: چي معنی د امر او نهي دلته اخبار دی په دې سره چي استغفار د رسول الله ﷺ او عدم استغفار سره برابر دي عدم نفع له لکه خدای ﷻ چي په دې قول کي تصريح په وکړه.

اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِيْنَ مَرَّةً فَلَنْ يَّغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ

که ته بخښنه وغواړې ددوی لپاره اوويا واره هرگز يې خدای ﷻ نه بخښي.

پوه سه: چي اکثره مفسرين رحمهم الله پر دې دي چي مراد له ذکر ځخه د سبعين مجرد تکثير دی تحديد او تعيين د سبعين نه دی روح البيان وايي وهذا کما يقول القائل (لشخص سائل لقضا حاجته) لوسئالتني سبعين مرة لم اقضها لا يريد انه اذا زاد على السبعين قضى حاجته انتهى.

درویش وايي: چي په پښتو کي ورته مثال سته چي يو سړی وبل سړي ته ووايي چي فلانی کار وکړه، هغه ورته ووايي چي اوويا واره ته راته ووايه زه يې نه کوم.

سوال: په حديث شريف کي راغلي دي چي دا آيت چي نازل سو عليه الصلوة والسلام وويل اسمع الله وقد رخص لي فيهم فوالله لا ستغفرن اکثر من سبعين مرة لعل الله ان يغفر لهم. نو له دې حديث ځخه خو داسي فهمېږي چي مقصود تعيين د سبعين دی مجرد تکثير نه دی؟

ځواب: بيضاوي وايي چي رسول الله ﷺ له سبعين ځخه عدد مخصوص وفهماوه. لانه الاصل فجوز لفرط شفقته لانه رحمة للعالمين ان يکون ذالک حداً يخالفه حکم ما ورائه ای الزائد على السبعين فلهذا قال ما قال لاستغفرن اکثر من سبعين آه فبين له (ای بالوحي الخفي) المراد به التکثير دون التحديد انتهى بزيادة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِينَ ﴿۸۰﴾

د نا امیدۍ له مغفرت څخه د منافقانو چې ابن ابي دلته مراد دی، په سبب ددې دی چې دوی کفر کړی په خدای او په رسول سره د خدای ﷺ یعني سبب دا نه دی چې په خدای ﷻ کې ذمیمه د بخل سته. او نه له قصور څخه په تاکې بل لعدم قابليتهم للمغفرة بسبب الكفر والموت عليه لانه صارف عن المغفرة.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلٰفَ رَسُولِ اللّٰهِ

خوشحاله دي هغه کسان چې د تخلف اجازه يې تر لاسه کړه په اعذار باطله وو سره په غزا کې د تبوک بقعودهم، نو مقعد مصدر ميمي دی، بعد رسول الله ﷺ كذا قال ابو عبيدة في تفسير الخلاف.

وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ

او دوی يعني منافقان مکروه بولي يعني بد وړي له دې څخه چې دوی دې جهاد وکړي په مالو سره خپل او په ځانو سره خپل په لار کې د خدای ﷻ. يعني په غزوه تبوک کې په دې بيان کې د حال د منافقانو اشاره ودې ته ده چې حال د مخلصو مسلمانانو دغه نه دي بلکې دوی لپاره د رضا الهي هم تر مالو تېر دي او هم تر خپلو سرو تېر دي كما سبق من احوال المؤمنين المخلصين. او منافقان يو و بل ته وايي بلکې مؤمنانو ته به يې هم ويله چې مه وزئ له مدينې څخه په دې سره ګرمۍ کې وجنګ ته د تبوک، او د تبوک د غزا وخت عين په دوبي کې ؤ.

قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿۸۱﴾

ته ورته ووايه دوی ته چې اور د دوزخ چې پر تقدير د تخلف عن غزوة تبوک وتاسي ته درکړه کېږي سخت دی په ګرم والي تر ګرمۍ د دوبي د دنيا، ولې يو خو دوزخ اور دی چې په ډېرو بلېږي او د دوبي ګرمي په دنيا کې ګرم والی د هوا چې ساتنه د ځان ځنې ممکنه ده بخلاف جهنم، او بل چې د تبوک د غزا ګرمي خو موقت او متناهي ده او د دوزخ ګرمي خو ابدي ده، نو يو سړی چې له موقتي ګرمۍ څخه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځان ساتي او په مؤبده ګرمي کي ځان واقع کوي او د هوا له ګرمیه ځان ژغوري او په سختو لمبو کي د دوزخ ځان دروي اجهل دی من کل جاهل. که دوی پوهېدای جزا محذوف ده ای لم یختار والنار المؤبدة علی حرارة هوا الصیف الموقتة.

مقام عیش میسر نمیشود بی رنج ..... بلی بحکم بلا بسته اند حکم الست
من از دیار حبیبم نه ازدیار غریب ..... مهیمناً بعزیزان خود رسان باشم

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

منافقان دي خاندي چي دوی په دې خوشاله سول چي په غزوه کي د تبوک د علیه الصلوة والسلام سره نه ولاړه قلیلاً یعني ضحکاً قلیلاً، نو مفعول مطلق په حذف د موصوف او زماناً قلیلاً نو ظرف دی د یضحکوا وعلی التقدیرین فالضحک في الدنیا هو المراد مدة عمرهم لان عمر الدنیا بالنسبة الی الآخیرة قلیل وعمر المنافقین في الدنیا اقل من عمر الدنیا فعمر المنافقین اقل من قلیل او دوی دي ژاړي کثیراً ای بکاء کثیراً او زماناً کثیراً وعلی التقدیرین، فالمراد بالبکاً البکاً في الآخرة.

یوه سه: چي بکاً او ضحک یا محمول پر حقیقت دی او یا کنایه د سرور او غم څخه دی.

یوه سه: چي دا دوې صیغې خو امر دی لکن مقصود اخبار دی له حال څخه ددوی في الدنیا والآخرة عدول وصیغې ته د امر لپاره د دلالت پر دې ده چي دا ضحک او بکاً خامخا کېدونکې ده، ولي چي امر د قادر مطلق چي الله ﷻ دی حتمی الوقوع دی، جزاً مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای یجزون جزاً پر هغه فعل او قول چي دوی په دنیا کي کاوه من الکفر والنفاق والمعاصي.

درویش وایي: چي امام نواوي رحمه الله په شرح کي د یوه راوي د حدیث په باره کي وایي چي دغه راوي هیڅ چا په هیڅ حال کي یعني هر رنګه عجب شی چي به یې ولیدی دده خندا چا نه ولیدل. دده څخه چا پوښتنه وکړه چي ته ولي نه خاندې ده په خواب کي ورته وویل هغه چا ته چي دا نه وي معلومه چي زه له اهل جنت څخه یم یا د اهل النار نو څرنګه به هغه خاندي. څه وخت چي دا راوي وفات سو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غاسلانو غسل ورکاوه ده خندل، ولې چې پرده پورته سوه حال معلوم سو چې من اهل الجنة یم، ولې چې په وخت کې د زکندن ملائکه زیری ورکوي بما في القرآن المجید "یاایها النفس المطمئنة ارجعي الی ربک راضیة مرضیة الآیة" په یو حدیث کې چې روایت یې احمد، بخاري، مسلم، ترمذي او نسائي رحمهم الله له انس رضي الله عنه ځخه کړی دی چې رسول الله ﷺ وویل "لو تعلمون ما اعلم لضحکتم قلیلاً ولبکیتم کثیراً (که تاسي خبر سئ او علم ولرئ پر هغه څه چې زه علم پر لرم من سکرات الموت وعذاب القبر واهوال الآخرة، نو تاسي په خندلای لږ او ژړلای به مو ډېر ولهذا کان حاله ﷺ التبسم فقط عند رؤیة العجب.

دیدی آن قهقهه کبک خرامان حافظ... که زسر پنجه شاهین قضا غافل بود

فَإِن رَّجَعَكَ ٱللَّهُ إِلَىٰ طَآئِفَةٖ مِّنۡهُمۡ فَٱسۡتَـٔۡذَنُوكَ لِلۡخُرُوجِ فَقُل لَّن تَخۡرُجُواْ مَعِيَ أَبَدٗا

که ته خدای ﷻ سالم راوستلې مدینې ته و یوې ډلې ته د متخلفینو یعني المنافقین، وانما قال الی طائفة منهم، ولې تول متخلفین خو منافقین نه وه بلکې اصحاب عذر من العمي والزمانة وعدم زاد السفرهم، په مختلفینو کې وه، نو دوی له تا ځخه اجازه وغواړي د خروج وبلې غزا ته بعد تبوک، نو ته ورته ووایه چې تاسي نه سئ وتلای زما سره یعني و غزا ته تر ابد پورې.

وَلَن تُقَٰتِلُواْ مَعِيَ عَدُوًّاۖ إِنَّكُمۡ رَضِيتُم بِٱلۡقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٖ فَٱقۡعُدُواْ مَعَ ٱلۡخَٰلِفِينَ ۝

او هرگز تاسي جنگ نه سئ کولای زما په فوج کې د هیڅ دښمن سره. په تحقیق تاسي راضي سواست په ناسته سره یعني په تخلف سره اول وار یعني في غزوة تبوک، نو اوس هم کښېنئ سره د پاتو کسانو یعني ښځي او کوچنیان او مریضان او شلان وغیر ذالک من المعذورین لعدم لیاقتهم للجهاد. حاصل دا چې دوی له دیوان ځخه د غزا ساقط سوه ابداً "انکم رضیتم آه" تعلیل دی د عدم خروج مع النبي ﷺ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بخاري او مسلم له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي څه وخت چي عبدالله بن ابي وفات سو ده زوی چي نوم یې عبدالله ؤ (او مخلص مسلمان و) راغلی و علیه الصلوٰة والسلام ته چي دا ستا قمیص ماته راکړه چي زه یې خپل پلار ته کفن کړم. علیه الصلوٰة والسلام قمیص ورکړی وروسته یې وویل چي لمونځ هم ورکړه.

درویش وایي: چي د عبدالله بن عبدالله بن ابي دا خیال ؤ چي د علیه الصلوٰة والسلام د قمیص په برکت به او په سبب د جنازې د لمانځه به زما پلار له عذاب څخه خلاص سي او خدای پاک به یې وبخښي، نو علیه الصلوٰة والسلام چي د عبدالله بن ابي د جنازې پر لمانځه دریدی عمر رضي الله عنه تر کالو تینګ کړی یعني لمونځ مه ورکوه، فقال عمر رضي الله عنه یا رسول الله اتصلي علیه وقد نهاک ربک ان تصلي علی المنافقین، نو علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي ماته خدای پاک اختیار راکړی دی وقال استغفرلهم او لا تستغفرلهم ان تستغفرلهم سبعون مرة فلن یغفرالله لهم الایة. کمامر، عمر رضي الله عنه وویل چي دی خو منافق ؤ خیر لمونځ یې ورکړی فانزل الله تعالی هذه الآیة.

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ

مراد په صلوٰة سره دعا د استغفار ده ومیت ته فیشمل صلوٰة الجناز ایضاً لانها مشتملة علی الدعا والاستغفار. او ته د جنازې لمونځ مه ورکوه و یوه ته د دوی یعني منافقینو چي مړه سي ابداً او مه دریږه وقبر ته د دوی چي د علیه الصلوٰة والسلام دا عادت ؤ چي سړی به یې ښخ کړی وقبر ته به یې ودریدی او دعا به یې ورته وکړه. که څه هم قیام القبر خو منهي عنه نه ؤ بالذات لکن څونکه د دعا لپاره ؤ او دعا و منافق ته نه وه روا، نو ځکه خدای ﷻ له قیام څخه نهي وکړې.

إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾

تعلیل للنهي، ولي چي دوی کفر کاوه له خدای ﷻ څخه او دوی مړه سوه په داسي حال کي چي دوی فاسقان وه. بغوي رحمه الله ویلي دي چي راوي وایي چي نبي ﷺ خبري وکړې په باره کي د قمیص ورکولو او د لمانځه د جنازې ورکولو او داسي یې وویل وما یغني عنه قمیصي وصلاتي" ده ته فائده نه رسوي زما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قميص او زما لمونځ من الله يعني من عذاب الله. والله اني كنت ارجو ان يسلم به الف من قومه. راوي وايي چي رشتيا زر كسو ايمان راوړی له قوم څخه د عبدالله بن ابي چي دوی وليدی تبرک په قميص د عليه الصلوة والسلام او د قميص د ورکولو بخاري دا سبب بيان کړی دی، چي عباس ﷺ چي په د بدر په بنديانو کي راوستل سو او قميص يې نه ؤ يوازي لنګ يې وهلی ؤ، نو عباس ﷺ چونکه جګ سړی ؤ د هيڅ صحابي قميص نه پر اصل کېدی، د عبدالله بن ابي قميص پر اصل سو، نو عبدالله بن ابي خپل قميص عباس ﷺ ته ورکړی، نو عليه الصلوة والسلام خپل قميص په مکافات کي د هغه قميص ورکړی والله اعلم.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

تا دي په تعجب کي وانه چوي مالونه ددوی يعني المنافقين او اولادونه ددوی، په دې معنا چي دا منافقين خو د خدای ﷻ هغه اغلظ دښمنان دي، نو خدای پاک د تعجب وړ مالونه او اولادونه ورکړي دي.

پوه سه: چي انما کلمه د حصر ده په معنا د لا او الا ده يعني د خدای اراده ده چي دوی ته يې مالونه او اولادونه ډېر ورکړي دي، حصر ده په دې کي چي خدای په عذاب کي دوی ددغو مالو او اولادو په ورکړه سره په دې دنيا او روحان به قبض سي او وی کافران وي.

پوه سه: چي په جمع کولو کي د مالو ډېر مشقت او کړاونه وي او سفر کول حتی و ملکو ته د کافرانو لکه په اوسنی زمانه کي بعض خلګ د جمع المال لپاره امريکا ته ځي بعض لندن ته بعض کوريا ته الی غير ذالک او هورې ډېر د ذلت او خواری او سپيتاني ژوندي تېروي او د کافرانو په چوپړ شپه او ورځ اخته وي او په رشتيا او په درواغو او په سود وغيره مالونه جمع کوي چي جمع يې کړه بيا يې په ساتنه او حفاظت کي له هر چا څخه بېرېږي چي دا سړی ما يا عيال مي ونه تبنتوي او بيا به ډېر مبلغ راځخه وغواړي کما هو الشائع في هذا الزمان في پاکستان او دې عمل ته (اغوا) وايي، او پر کور يې کلاشنکوف والا پهره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کوي، او د اولادو په حفاظت کي هم د ډېرو کړاوو سره مخامخ وي حتی چي اولادونه چي مدرسو یا ښوونځیو یا اسکولو وغیره ته استوي په محفوظ موټر کي يې استوي چي په هغه کي به کلاشنکوف والا هم ورسره وي او د مسلمانانو زامن پر خپلو پښو مدرسو یا اسکولو وغیره ته روان وي بېله خوفه او ډاره.

درویش وايي: چي دا خو د نننۍ زماني د حال بیان و، د منافقانو حالات په جمع المال وحفظه وحفظ الاولاد به ورته کړاو ته مجبوره وه، او په اخیر کي به روحان ددوی له جسدو څخه ووزي يعني مړه به سي او حال دادی چي دوی به کافران وي، نو ددوی په شان کي باید سړی ووايي چي دوی خسر الدنیا والآخرة دي، سعدي شیرازي قدس سره چه خوش گفته:

دراول چو خواهی کنی جمع مال..... بسی رنج برخویش باید گماشت
پس از بهر آن تا بماند بجای..... شب وروزی بایدت پاس داشت
وزین جمله آن حال مشکل تر است..... که آخیر بحصرت بباید گذشت

وَإِذَآ أُنزِلَتۡ سُورَةٌ أَنۡ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُواْ مَعَ رَسُولِهِ ٱسۡتَـٔۡذَنَكَ أُوْلُواْ ٱلطَّوۡلِ مِنۡهُمۡ وَقَالُواْ ذَرۡنَا نَكُن مَّعَ ٱلۡقَٰعِدِينَ ﴿٨٦﴾

او چي نازل سي یو سورت که پوره سورت وي او که بعض القرآن وي په دې سره چي ایمان راوړي پر خدای ﷻ.

پوه سه: چي مراد د ایمان بالله سره امتثال د امر د خدای ﷻ په جهاد کولو کي او په دې سره چي تاسي جهاد ته ځئ سره د رسول سره د خدای ﷻ ستا څخه اجازه غواړي په تخلف کي هغه کسان چي خاوندان د غنا او وسعة الرزق وي يعني عذر د فقر او مسکنت نه لري له دوی څخه يعني من المنافقين او دوی وايي چي موږ پرېږده چي موږ اوسو په خپلو کورونو کي د ناستو خلګو سره يعني په سبب د عذر پر کور ناست دي.

رَضُواْ بِأَن يَكُونُواْ مَعَ ٱلۡخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ فَهُمۡ لَا يَفۡقَهُونَ ﴿٨٧﴾

دوی راضي وي په دې چي د پاته سونکو سره وه اوسېږي يعني النسا يخلفن في البيوت، خوالف جمع ده د خالفة لکه ضوارب جمع د ضاربة ده، او مهر وهل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړه سوی دی پر زړو ددوی یعني خدای پاک په سبب د فرط شقاوت او نفاق ددوی او معصیت الرسول ددوی پر زړو مهر وهلی دی، نو په سبب د هغه دوی د حسن د حسناتو او بد والی د سیئاتو ادراک نه سي کولای، وبما قلنا اندفع سوال الجبر.

درویش وایي: چي اوس خدای پاک د مؤمنانو حال بالقلب واللسان بیانوي.

لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهٗ جٰهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرٰتُ ۫ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۸۸﴾

لکن رسول یعني محمد ﷺ او هغه کسان چي ایمان یې راوړی دده سره یعني المخلصین في الایمان بالله ورسوله، دوی جهادونه کړي دي او کوي یې په خپلو مالو سره او په خپلو ځانو سره دوی لره خیرات یعني ثوابونه سته او دوی دي مفلحون یعني له عذاب څخه د رب ﷻ په دنیا او په اخیرت کي خلاصون مندونکي دي.

اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِیْنَ فِیْهَا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ ﴿۸۹﴾

اراسته کړي دي خدای پاک ددوی لپاره یعني په اخرت کي جنتونه او باغونه د قسم قسم میوو چي بهیږي به لاندي تر درختو د هغو جنتو ځلور ویالې او هم دغه دي لوی بری او کامیابي.

وَجَآءَ الْمُعَذِّرُوْنَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِیُؤْذَنَ لَهُمْ

راغله هغه کسان چي عذر یې ووایه په مسکنت سره او په کثرة العیال سره له صحرا نشینانو څخه چي اجازه د قعود عن غزوة تبوک یې وغوښتل. محمد بن عمر وایي چي دا اعراب هم منافقین وه او د علیه الصلوة والسلام څخه یې اجازه د تخلف وغوښتی بیله عذر واقعي بالعذر المذکور، او علیه الصلوة والسلام هم اجازه ورکړه بناء علی ظاهر عذرهم، محمد بن عمر وایي چي دوی دواتیا (۸۲) کسه وه د بني غفار له قبیلې څخه. او ضحاک رحمه الله وایي چي دا معذورون د عامر بن طفیل له قبیلې څخه وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي اصل د معذورون معتذورون و تا يې په ذال بدلـه کړه او په ذال کي يې مدغمه کړه او د تا حرکت يې و عين ته نقل کړی، نو معذورون شو.

﴿وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾

او کښېنستل له جنګه هغه کسان چي درواغ يې ويله و خدای او رسول ته دده په دعوه کي د ايمان وهم المنافقون، والظاهر ان المراد بهؤلاء هم الاولون يعني اعراب کما قال محمد بن عمر رحمه الله وقد سبق.

﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

ژر دی چي وه بـه رسېږي و هغـو خلګو تـه ددوی يعنـي الاعـراب، ددې قيد فائده داده چي بعض د اعرابو خو منافقان کـافران وه او بعـض د کسـل د لاري اجازه غوښتـه کـافران نـه وه، او بعـض يـې بيلـه تکلفـه د عـذر پـر خپـل سـر کښېنستلي وه جرئة على الله وهم بعض المنافقين.

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

نسـته پـر ضعيفه کسـانو، ابـن عباس رضي الله عنهما وايي چي مراد لـه ضعفا څخه ګوډيان او سپين ږيري يا عـاجزه کسـان دي لکـه کوچنيـان او يـا ښځـي. نـه پـر مريضانو خصوصاً العميان، او نه پر هغو کسانو چي نه لري کوم شی چي پـه لار کي د غزا يې نفقه کړي لفقرهم "حرج" ای ضيق في القعـود عـن الغـزو. چـي دوی مخلصـان او خيرخـواه د خـدای او د رسـول دده وي يعنـي بالايمـان فـي السـر والعلانيـة. نسـته پـر محسـنانو يعنـي مخلصـانو فـي الايمـان لار د عتـاب او سرزنش او خدای جل جلاله بخښـونکی دی د ګنـاه کـارانو فکيـف لايغفـر المحسـن المخلص، بغوي رحمه الله وايي چي دا آيت په عابد بن عمر واصحابه کي نـازل ـ وی دی. او ضحاک رحمه الله وايي چي په عبدالله بن ام مکتوم کي نازل سوی دی چي پـه سترګو ړوند و، بخاري او ابن سعد له جابر رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي عليه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام له تبوک څخه رجوع وکړه او مدينې ته راننوتې سو داسي يې
وويل ان بالمدينة اقواماً ماسرتم سيراً ولا قطعتم واد الا کانوا معکم قالوا يا
رسول الله وهم بالمدينة قال وهم بالمدينة حبسهم العذر.

ژباړه: په تحقيق په مدينه کي داسي قومونه سته چي تاسي هيڅ ځای تګ نه
دی کړی او نه مو قطع کړې ده يوه شېله مګر نه دوی ستاسي ملګري دي يعني
په ثواب کي، خلګو ورته وويل يا رسول الله ﷺ وهم بالمدينة دوی په مدينه کي
دي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل په مدينه کي دي عذر پاته کړي دي.

وَّلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَآ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ اَجِدُ مَآ اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ

او نه پر هغو کسانو حرج سته چي دوی راسي تاته چي ته دوی ته د سفر دواب
ورکړې تاچي دوی په غزا کي د تبوک شامل سي، ته ورته ووايه چي زما سره خو
دومره دواب نسته چي تاسي پر سپاره کړم پر هغو باندي.

يوه سه: چي قلت په تقدير د قد حال ده له کاف څخه د آتوک. مونږ تقدير د
قد ووايه له دې سببه چي په نحو کي وايي چي په حاليت کي د ماضي قد شرط
دی يا لفظاً يا تقديراً.

تَوَلَّوْا وَّاَعْيُنُهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوْا مَا يُنْفِقُوْنَ ﴿۹۲﴾

دوی راځي سي په داسي حال کي چي سترګي د دوی بهېږي له اوښکو څخه
يعني اوښکي يې بهېږي.

يوه سه: چي ظاهراً يې نسبت د بهېدو سترګو ته وکړی او په حقيقت کي
اوښکي تر سترګو بهېږي مبالغةً في سيلان الدمع، يعني ګويا له ډېري ژړا څخه
يې سترګي بهېږي. نو دا عبارت د قرآن معجز ابلغ دی تر داسي عبارت چي
تسيل دمعها ګويا سترګي يې اوښکي سوي دي او بهېږي فافهم.

يوه سه: چي "حزنا" مفعول له دی د "تولوا آه" والمعنى دوی له دې سببه ژاړي چي
غم کوي پر دې چي دوی نه لري هغه څه چي دوی يې نفقه کړي په غزا کي د تبوک.

درويش وايي: چي ما ينفقون عام دی تر سفر خرڅ او د دوابو د راتيولو څخه
لفقرهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: د دغو کسانو بعض په اتفاق د رواتو او بعض په اختلاف سره دادی (۱) سالم بن عمیر من بني عمر بن عوف (۲) وعلیة بن زید (۳) ابو لیلی بن عبد الرحمن (۴) وهرمی بن عبدالله (۵) عرباض بن ساریة (٦) عمرو بن حمام بن جموع (۷) عبدالله بن مغفل (۸) سلمة بن صخر (۹) عمرو بن عتبة بن عدي (۱۰) عبدالله بن عمرو المزني (۱۱) عبد الرحمن بن زید من بني حارثه (۱۲) حرمی بن عمر من بني ماذن (۱۳) عمرو بن عوف (۱۴) معقل بن یسار (۱۵) حرمی بن مبارک بن البخار (۱٦) عبدي بن عبد الرحمن (۱۷) سالم بن عمرو الواقفي وغیرهم رضوان الله تعالی علیهم اجمعین. ابن اسحاق ﷫ روایت کړی دی چي علیه بن زید ﷛ چي نه یې په خپله راحله درلوده او نه د علیه الصلوة والسلام راحله پیدا کړه، نو د شپې یې نفل وکړه الی ماشا الله وروسته یې وژړل او داسي یې وویل چي خدایه تا امر بالجهاد کړی دی او زما هم جهاد ته رغبت سته لکن خو کار نه سو جوړ، نو زه خیرات کوم پر هر مسلمان د هر ظلم چي دده له خوا ځخه پر ماسوی وي من مال او جسد او عرض، چي سهار سو علیه الصلوة والسلام تر لمانځه وروسته وویل این المتصدق هذه اللیلة فلم یقم الیه احد. نو علیه بن زید ور ولاړ سو او د شپې قصه یې ورته وکړه، نو رسول الله ﷺ ورته وویل چي زیری مي درباندي فوالذي نفسي بیده لقد کتبت في الزکوة المتقبلة.

بوه سه: چي بخاري او مسلم له ابو موسی اشعري ﷛ ځخه روایت کړی دی چي زه خپلو ملګرو و علیه الصلوة والسلام ته ورواستولم چي موږ ته د سپرتیا اوښان راکړه، نو علیه الصلوة والسلام ته چي ما دا خبره وکړه ده مبارک راته وویل والله لا احملکم علی شئ وما عندي ما احملکم علیه په داسي حال کي ما دا خبره ده ته وکړه چي دی ډېر غضبان ؤ او زه په غضب نه وم خبر، ابو موسی ﷛ وایي چي زه ډېر غمجن سوم من منع رسول الله ﷺ او له دې ځخه وېرېدم چي دی مبارک په غصه سوی دی ماته په زړه کي، نو ملګرو ته راغلم دوی ته مي خبر ورکړی بالذي قال رسول الله ﷺ ثم جیئ رسول الله ﷺ بنهب ابل فلم البث الاسویعة اذ سمعت بلالا ﷛ ینادی این عبد الله بن قیس چي د ابو موسی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اشعري ﷺ نوم ؤ فاجبته اى بلالا نو بلال ﷺ راته وويل احب رسول الله ﷺ يعني تا بولي، زه چي ورغلم ده مبارک راته وويل خذ هذين القرنين هذين القرنين وشپږو اوښانو ته يې اشاره وکړه. او دا اوښان وروله خپلو اصحابو ته او دوی ته ووايه ان الله يحملكم او ان رسول الله ﷺ يحملكم على هؤلاً فاركبوهن. ابو موسى ﷺ وايي چي اوښان راهي کړه وملګرو ته وقلت لهم ان رسول الله ﷺ يحملكم على هؤلاً ولكن والله لا اودعكم حتى ينطلق معي بعضكم الى من سمع مقالة رسول الله ﷺ حين سئالته لكم ومنعه في اول مرة ثم اعطائه اياي بعد ذالک لئلا تظنون اني حدثتكم شيئاً لم يقله فقالوا الي والله انک عندنا لمصدق ولنفعلن ما احببت فانطلق ابو موسى ﷺ بنفر منهم حتى آتو الذين سمعوا مقالة رسول الله ﷺ منعه اياهم ثم اعطائه اياهم بعد ذالک فحدثوا بمثل ماحدثهم ابو موسى ثم قلنا والله لا يبارک لنا (يعني چي عليه الصلوة والسلام خو قسم واخستى اوس يې لکه چي قسم هېر ؤ) فرجعنا فقلنا لرسول الله ﷺ (يعني دده قسم مو ورپياد کړى) فقال انا ماحملتكم ولكن الله حملكم ثم قال والله ان شاً الله لا احلف على يمين فارى غيرها خيراً منها الا اتيت الذي هو خير وكفرت عن يميني؛ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زه پر يو شي قسم واخلم او خلاف د هغه کار خير وي زه قسم پر ځان ماتوم او هغه د خير کار کوم او د قسم کفاره ورکوم.

ترجمه: قوله لا احملكم آه:- قسم په خداى ﷻ چي نه تاسي ته حموله درکوم نه زما سره ستاسي د حموله سته قوله ثم جيئ آه بيا راتګ سوى ؤ عليه الصلوة والسلام ته بنهب يعني په غنيمت سره د اوښانو، ابو موسى ﷺ وايي ما درنګ نه ووکړى مګر نه داسي لږ ساعت چي د بلال ﷺ څخه مي واورېده ناري يې وهلې چېري دى عبد الله بن قيس ما د بلال اجابت وکړى يعني چي زه حاضر يم ده وويل اجب رسول الله ﷺ يعني قبلونه وکړه د بلني د عليه الصلوة والسلام يعني هغه دي غواړي، زه چي ورغلم عليه الصلوة والسلام راته وويل چي بوزه دغه دوه اوښان چي يو ځاى سره ولاړ دي، بوزه دوه نور اوښان چي يو ځاى سره ولاړ دي مطلب دا چي شپږ اوښانو ته يې اجاره وکړه او ملګرو ته دي ووايه چي خداى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تاسي سپروي يعني په سفر کي پر دغو اوښانو، په بل روايت کي راغلي دي چي رسول الله ﷺ تاسي ته حموله در کوي شپږ اوښان. نو پر دغو اوښانو سپاره سئ ابو موسى رضي الله عنه وايي ما ملګرو ته وويل چي تاسي نه پرېږدم چي زما سره يو بعض ستاسي چي وهغو کسانو ته چي منع د رسول الله ﷺ يې اورېدلي وي چي ما سوال د حمولې ځني اول وار دده غرض داو چي دفع د توهم د درواغو له ځانه څخه وکړي، هغو ورته وويل چي ته زموږ په نېز تصديق شده يې خو بيا هم درسره ولاړ سو الى اخير الحديث.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ

لاره د ملامتيا او عذاب الهي پر هغو کسانو ده چي دوی ستا څخه اجازه د تخلف غواړي، او حال دا وي چي دوی اغنياء وي چي طاقت او توان د سفر خرڅ او د حموله هم لري. دوی په دې راضي وي چي سره د خوالفو کښيني له غزا څخه.

پوه سه: چي جمله د "رضوا آه" مستانفه ده بيان د سبب د استيذان بېله عذره حاصل يې دادی چي دوی طبع د ني لري، نو ځکه ځانونه په ښځو او کوچنيانو کي حسابوي.

وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝

خدای ﷻ يې په سبب د عصيان د امر الهي او د امر نبوي ﷺ يې پر زړو مهر لګولی دی چي دوی يې غافله ګرځولي دي له درانه بار او عاقبت څخه د خپلو عملو. چي دوی نه پوهيږي چي د قعود عن الجهاد وموافقة الرسول عاقبت په دنيا او اخرت کي څه وي.

درويش وايي: چي تولي ښېګڼې په اطاعت کي د مولى سبحانه او په اطاعت د رسول اکرم ﷺ که د دنيا وي او که د اخيرت پيدا کېږي او په طاعاتو د اخلاص چي احسان يې هم بولي عمده شرط دی په دې سورت کي احوال د منافقانو واورېدل سوه مسلمانانو ته لوی موعظت دی چي نفاق قلبي يا عملي هيڅ په ښه نه دی، خواجه عبدالله انصاري هروي قدس سره وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ای طالب که دعوی عشق خدا کنی ..... بر غیر او نظر بمحبت چرا کنی

از جستجوی خلق تو بیگانه شو اگر ..... خواهی که دل بحضرت او اشنا کنی

حقا که شور و ولوله دراسمان فتد ..... آندم که توز بیم خدا پاک ندا کنی

ملک دوعالم ازتوشود گرزروی عجز ..... خودرا فدای خاطر یک بینوا کنی

انصاریا چوروزشوی روشن از شبی ..... خو درا بعجز بردرسبحان گدا کنی

درویش وايي: چي په لوی توفیق د رب العزت تفسیر د لسم جزء د قرآن عزیز په شپه د جمعي اول د میاشتي د ذو القعدة الحرام قریب و وخت د صبح وپای ته ورسېدی، و لله الحمد والمنة والصلوة والسلام علی خیر البریة وعلی آله وصحبه الکملة.

درویش وايي:

غرض نقشیست کزما یادماند .... که هستی رانمی بینم بقایی

مگر صاحبدلی روزی زرحمت .... کند درحق این مسکین دعایی

اللهم اختم لي بالخیر والسعادة والایمان ومحبت المولی سبحانه ومحبت رسوله ﷺ بیت

چاز چیز آورده ام شاها که درگنج تو نیست

عاجزی و مسکینی فقر گناه آورده ام

اللهم اغفرلي ولوالدي وارحمهما کما ربیاني صغیراً. السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ایها الناظرین في التفسیر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د تفسیر ایوبي حنفي د مضامینو فهرست

شمېر	مضمون	مخ	شمېر	مضمون	مخ
۱	سریزه	۳	۳۰	"واعدوا لهم ما استطعتم آه"	۲۷۰
۲	د قال الملاء تفسیر	۷	۳۱	سوال او ځواب	۲۸۰
۳	درویش وایي	۲۱	۳۲	"الئن خفف الله عنکم"	۲۸۴
۴	تاریخي واقعه	۴۱	۳۳	د سورة التوبة پیل	۳۰۱
۵	تجربه غریبه	۴۳	۳۴	درویش وایي	۳۰۹
۶	تبصره	۴۶	۳۵	مسائل	۳۱۸
۷	درویش وایي	۶۳	۳۶	حکایت	۳۲۳
۸	"والذین عملوا السیئات"	۸۹	۳۷	درویش وایي	۳۳۰
۹	بنهانه فائده	۱۰۰	۳۸	تنبیه	۳۳۸
۱۰	"ومن قوم موسی"	۱۰۴	۳۹	د حنین د غزاء قصه	۳۵۰
۱۱	درویش وایي	۱۲۱	۴۰	فوائد شتی	۳۵۱
۱۲	"وتل علیهم نبا الذین"	۱۲۸	۴۱	درویش وایي	۳۵۹
۱۳	قصه	۱۲۹	۴۲	اختلاف او جمع	۳۶۰
۱۴	"ولله الاسماء الحسنی"	۱۳۹	۴۳	"وعذب الذین کفروا"	۳۶۳
۱۵	مسئله	۱۴۰	۴۴	حکایت	۳۶۶
۱۶	"وممن خلقنا امة"	۱۴۲	۴۵	درویش وایي	۳۶۹
۱۷	"فلما آتیهما صالحا"	۱۵۲	۴۶	بنهانه فائده	۳۷۷
۱۸	درویش وایي	۱۵۳	۴۷	د هجرت نبوي ﷺ قصه	۴۲۰
۱۹	د سورة الانفال پیل	۱۷۱	۴۸	"وجاهدوا باموالکم وانفسکم آه"	۴۳۶
۲۰	تفریع	۱۷۵	۴۹	فائده مهمه	۴۳۹
۲۱	سوال او ځواب	۱۷۹	۵۰	پوښتنه او ځواب	۴۴۶
۲۲	"وما جعله الله الا بشری"	۱۸۹	۵۱	"ولا تعجبک اموالهم و اولادهم"	۴۹۵
۲۳	بنهانه فائده	۱۹۹	۵۲	فائده	۵۰۰
۲۴	تتمة قتل ابوجهل	۲۰۰			
۲۵	"یاایها الذین آمنوا لاتخونوا"	۲۰۹			
۲۶	"پوه سه"	۲۱۷			
۲۷	د لسمي سپارې پیل	۲۳۴			
۲۸	مسئله مهمه	۲۳۹			
۲۹	درویش وایي	۲۴۱			

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

تفسیر ایوبي حنفي۸ ټوک
د نصیراحمد احمدي لخوا
سکین او pdf سو.
تاریخ. ۲۰-۱۱-۱۳۹۸
واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹
د دعا محتاج احمدي!

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner